

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΘΑΝΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΕ ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ:

ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ
ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ
ΣΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Τριμελής Επιτροπή

Επόπτης : Ν. Παναγιωτόπουλος (Αναπληρωτής Καθηγητής)

Μέλος : Α. Αστρινάκης (Αναπληρωτής Καθηγητής)

Μέλος : Ζ. Παληός (Επίκουρος Καθηγητής)

ΡΕΘΥΜΝΟ

ΜΑΡΤΙΟΣ 2007

Η εργασία αφιερώνεται στη μνήμη
της μητέρας μου

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	11
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ	25
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	26
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	27
1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	29
1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	29
1.2 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ: ΙΣΟΤΗΤΑ /ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	33
2. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ: ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕ ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΠΑΤΕΡΑ	37
2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	37
2.2 ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΕΣ	39
2.2.1 <i>I. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α, 1974β)</i>	39
2.2.2 <i>M. Μειμάρης & H. Νικολακόπουλος (1978)</i>	43
2.2.3 <i>G. Polydorides (1978)</i>	48
2.2.4 <i>A. Κιντής (1980)</i>	58
2.2.5 <i>K. Τσιμπούκης (1983)</i>	63
2.2.6 <i>A. Φραγκουδάκη (1985)</i>	66
2.2.7 <i>B. Λούμπος (1986)</i>	68
2.2.8 <i>B. Δρουκόπουλος (1989)</i>	70
2.2.9 <i>Γ. Τζιαφέτας & I. Τζουγιάς (1990)</i>	80
2.2.10 <i>M. Χρυσάκης (1991)</i>	83
2.2.11 <i>I. Πυργιωτάκης (1992β)</i>	86
2.2.12 <i>X. Κάτσικας & Γ. Καββαδίας (1994)</i>	86
2.2.13 <i>I. Λαμπίρη-Δημάκη (1995)</i>	89
2.2.14 <i>A. Κυρίδης (1997α)</i>	90
2.2.15 <i>A. Κυρίδης (1997β)</i>	94
2.2.16 <i>M. Δρεττάκης (1998)</i>	96
2.2.17 <i>Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη (1999)</i>	98
2.2.18 <i>N. Panayotopoulos (2000)</i>	100
2.2.19 <i>M. Χρυσάκης & Σ. Σούλης (2001)</i>	101
2.2.20 <i>Δ. Γουβιάς (2002)</i>	106

2.3	ΣΥΝΟΨΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ -----	108
2.3.1	<i>Κοινωνικές ανισότητες στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού της ανώτατης εκπαίδευσης -----</i>	109
2.3.2	<i>Κοινωνικές ανισότητες κατά επιστημονική κατεύθυνση ή κλάδο σπουδών ή σχολή -----</i>	118
2.3.3	<i>Κοινωνικές ανισότητες κατά Α.Ε.Ι. -----</i>	122
2.3.4	<i>Κοινωνικές ανισότητες κατά τμήμα-----</i>	125
3.	ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΟΜΩΝ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ -----	128
3.1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ-----	128
3.2	Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΑΝΟΡΘΩΣΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ-----	129
3.3	ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ -----	130
3.4	ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΓΕΝΟΥΣ ΤΟΜΕΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ-----	134
3.4.1	<i>Αγροτική έξοδος -----</i>	134
3.4.2	<i>Απασχόληση στον πρωτογενή τομέα -----</i>	145
3.5	ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΟΥΣ ΤΟΜΕΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ --	150
3.5.1	<i>Το πρότυπο της εσωστρεφούς εκβιομηχάνισης και οι συνέπειές του στην ανάπτυξη της βιομηχανίας και γενικότερα της οικονομίας-----</i>	151
3.5.2	<i>Κίνητρα για ξένες επενδύσεις-----</i>	154
3.5.3	<i>Επιδόσεις της βιομηχανίας και κλαδική αναδιάρθρωση -----</i>	156
3.5.4	<i>Αίτια της κρίσης στη βιομηχανία -----</i>	162
3.5.5	<i>Κατασκευαστικός τομέας-----</i>	167
3.5.6	<i>Απασχόληση στο δευτερογενή τομέα παραγωγής-----</i>	175
3.6	ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΓΕΝΟΥΣ ΤΟΜΕΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ -----	176
3.6.1	<i>Απασχόληση στον τριτογενή τομέα παραγωγής-----</i>	179
3.6.2	<i>Εμπόριο -----</i>	180
3.6.3	<i>Μεταφορές - επικοινωνίες -----</i>	180
3.6.4	<i>Υπόλοιποι κλάδοι του τριτογενή τομέα υπηρεσιών-----</i>	181
3.6.5	<i>Τουρισμός-----</i>	182
3.7	ΣΥΝΟΨΗ -----	186
4.	ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ -----	191
4.1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ-----	191
4.2	Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ-ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΟ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ-----	192
4.3	Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ NUMERUS CLAUSUS ΣΤΟ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ -----	195

4.4	Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ-----	197
4.5	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΡΟΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ -----	202
4.6	Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΟ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ -----	204
4.7	Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΟ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ-----	205
4.8	Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΟ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ -----	207
4.9	ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ-----	209
4.9.1	<i>Μέγεθος του πληθυσμού των φοιτητών του εξωτερικού-----</i>	209
4.9.2	<i>Αίτια φοίτησης σε πανεπιστήμια του εξωτερικού-----</i>	212
4.9.3	<i>Κοινωνική προέλευση των φοιτητών που σπουδάζουν στο εξωτερικό-----</i>	214
4.9.4	<i>Χώρες που προτιμούν οι φοιτητές του εξωτερικού-----</i>	215
4.9.5	<i>Κλάδοι σπουδών που προτιμούν οι έλληνες φοιτητές του εξωτερικού-----</i>	216
4.9.6	<i>Μια εναλλακτική πρόταση για το ρόλο των φοιτητών του εξωτερικού στο μετασχηματισμό της αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση ----</i>	218
4.10	ΣΥΝΟΨΗ -----	219
5.	ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ-----	223
5.1	ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ -----	224
5.1.1	<i>Τρόπος ταξινόμησης των επαγγελματιών από την Ε.Σ.Υ.Ε.-----</i>	224
5.1.2	<i>Μεταβολές στο γενικό τρόπο ταξινόμησης-κωδικοποίησης των επαγγελματιών από την Ε.Σ.Υ.Ε. (Απογραφές Πληθυσμού – Στατιστικές της Εκπαίδευσης) -----</i>	226
5.1.3	<i>Μεταβολές στην ταξινόμηση των επαγγελματιών στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης -----</i>	228
5.1.4	<i>Διαφορές στην ταξινόμηση των επαγγελματιών μεταξύ του φοιτητικού και του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (Απογραφές Πληθυσμού - Στατιστικές της Εκπαίδευσης)-----</i>	231
5.1.5	<i>Ταξινόμηση των επαγγελματιών ομάδων σε κοινωνικές κατηγορίες -----</i>	232
5.2	ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ -----	236
5.3	Α.Ε.Ι., ΣΧΟΛΕΣ ΚΑΙ ΚΛΑΔΟΙ ΣΠΟΥΔΩΝ-----	237
5.4	Η «ΜΕΤΡΗΣΗ» ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ -----	239
5.5	ΤΟ ΕΥΡΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΓΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ -----	244
5.6	ΣΥΝΟΨΗ -----	245

6.	ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	247
6.1	ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	247
6.2	ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	251
6.3	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	252
6.4	ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ	254
6.5	ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΤΡΟΠΟ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ (ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ - ΑΠΟΓΡΑΦΕΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ)	255
6.5.1	<i>Μεθοδολογικές επισημάνσεις για την ταξινόμηση των επαγγελματιών στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης</i>	260
6.5.2	<i>Μεθοδολογικές επισημάνσεις για την αντιστοιχία της ταξινόμησης των επαγγελματιών μεταξύ φοιτητικού και οικονομικά ενεργού πληθυσμού</i>	262
6.5.3	<i>Σύνοψη</i>	264
6.6	ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΣΧΟΛΕΣ	265
6.6.1	<i>Θεολογικές Σχολές</i>	268
6.6.2	<i>Σχολές Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών</i>	272
6.6.3	<i>Σχολές Επιστημών Υγείας</i>	276
6.6.4	<i>Φιλοσοφικές Σχολές</i>	283
6.6.5	<i>Σχολές Θετικών Επιστημών</i>	291
6.6.6	<i>Σχολές Γεωτεχνικών Επιστημών</i>	297
6.6.7	<i>Πολυτεχνικές Σχολές</i>	302
6.6.8	<i>Σχολές Καλών Τεχνών</i>	309
6.6.9	<i>Σχολές Οικονομικών Επιστημών</i>	314
6.6.10	<i>Σχολές Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών</i>	321
6.6.11	<i>Σχολές Επιστημών Αγωγής</i>	324
6.6.12	<i>Τμήματα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού</i>	330
6.6.13	<i>Σχολές Οικιακής Οικονομίας</i>	330
6.6.14	<i>Ιόνιο Πανεπιστήμιο</i>	332
6.6.15	<i>Σύνοψη</i>	332
6.7	ΜΕΘΟΔΟΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΩΝ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ	333
6.7.1	<i>Η μέτρηση της πιθανότητας που έχει ένας νέος συγκεκριμένου επαγγέλματος πατέρα να εισαχθεί στην ανώτατη εκπαίδευση</i>	333
6.7.2	<i>Η μέτρηση της πιθανότητας που έχει ένας νέος συγκεκριμένου επαγγέλματος πατέρα να εισαχθεί σε μια σχολή</i>	335
7.	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ	337
7.1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	337
7.2	ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΕΣ ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	338
7.3	ΔΕΣΜΕΥΜΕΝΕΣ ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΤΑ ΣΧΟΛΕΣ	342

7.3.1	<i>Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών</i>	343
7.3.2	<i>Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Θετικών Επιστημών</i>	346
7.3.3	<i>Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Θεολογικές Σχολές</i>	348
7.3.4	<i>Δεσμευμένες πιθανότητες για τα Τμήματα Επιστημών Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού</i>	351
7.3.5	<i>Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Γεωτεχνικών Επιστημών</i>	354
7.3.6	<i>Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Φιλοσοφικές Σχολές</i>	356
7.3.7	<i>Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Οικονομικών Επιστημών</i>	359
7.3.8	<i>Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Καλών Τεχνών</i>	361
7.3.9	<i>Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Επιστημών Αγωγής</i>	363
7.3.10	<i>Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Επιστημών Οικιακής Οικονομίας</i>	366
7.3.11	<i>Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Πολυτεχνικές Σχολές</i>	369
7.3.12	<i>Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Επιστημών Υγείας</i>	371
7.3.13	<i>Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών</i>	374
7.4	ΣΥΝΟΨΗ	376
8.	ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΕΡΜΗΝΕΙΑΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ	379
8.1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	379
8.2	ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΕΩΣ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ '70	380
8.2.1	<i>Κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο</i>	380
8.2.2	<i>Σχέση εκπαίδευσης και οικονομικής ανάπτυξης</i>	382
8.2.3	<i>Κοινωνική διάσταση της εκπαίδευσης</i>	384
8.2.4	<i>Επιδόσεις της οικονομίας στις αρχές της δεκαετίας του '70</i>	393
8.2.5	<i>Μορφολογικές μεταβολές στη σύνθεση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού</i>	395
8.2.6	<i>Οικονομική ανάπτυξη και εκπαίδευση</i>	400
8.2.7	<i>Το εκπαιδευτικό σύστημα ως μέσο κοινωνικής κινητικότητας για τις «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες</i>	403
8.2.8	<i>Αύξηση της ζήτησης για πανεπιστημιακή εκπαίδευση – φοιτητές του εξωτερικού</i>	405
8.2.9	<i>Εσωτερική ιεράρχηση της ανώτατης εκπαίδευσης και κοινωνική αναπαραγωγή</i>	407
8.3	ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '70	418
8.3.1	<i>Εκπαιδευτική πολιτική και μετάθεση της επιλογής</i>	418
8.3.2	<i>Εξέλιξη της οικονομίας στη δεκαετία του '70</i>	420
8.4	ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1980-1998	421
8.4.1	<i>Οικονομικές εξελίξεις και αμφισβήτηση της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου</i>	421
8.4.2	<i>Ο ρόλος της ανώτατης εκπαίδευσης στην κοινωνική αναπαραγωγή κατά τις αρχές της δεκαετίας του '80</i>	423
8.4.3	<i>Εκπαίδευση και απασχόληση</i>	430

8.4.4	Εκπαιδευτική πολιτική -----	432
8.4.5	Διεύρυνση της ανώτατης εκπαίδευσης και πρόσβαση-----	434
8.4.6	Εκπαιδευτική πολιτική και μετάθεση της επιλογής κατά τέλη της δεκαετίας του '90 -----	443
	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ -----	446
	ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ -----	461
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ -----	466
	ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ -----	489
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι -----	492
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ -----	538
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ -----	556
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙV -----	560
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V -----	598

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Πίνακας 2.1:	Πιθανότητες εισαγωγής των νέων (ανδρών και γυναικών) στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για το ακαδ. έτος 1963/64	σελ. 41
Πίνακας 2.2:	Δείκτες εκπαιδευτικών ευκαιριών των νέων στο σύνολο των Α.Ε.Ι. κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα έτη 1956/57 έως 1975/76	σελ. 50
Πίνακας 2.3:	Δείκτες διακρίσεων στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι. για τα έτη 1956/57, 1963/64, 1969/70 και 1975/76	σελ. 52
Πίνακας 2.4:	Δείκτες διακρίσεων κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57, 1963/64, 1969/70 και 1975/76	σελ. 54
Πίνακας 2.5:	Δείκτες διακρίσεων κατά κλάδο σπουδών για τα ακαδ. έτη 1956/57, 1963/64, 1969/70 και 1975/76	σελ. 56
Πίνακας 2.6:	Κατανομή (%) των φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1960/61, 1970/71, 1973/74 και 1975/76. Πιθανότητες εισαγωγής των νέων (%) στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1961/62 και 1970/71	σελ. 60
Πίνακας 2.7:	Συμμετοχή (%) φοιτητών Α.Ε.Ι. στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1968/69 έως 1972/73	σελ. 64
Πίνακας 2.8:	Σχετική συμμετοχή των φοιτητών στα Α.Ε.Ι. κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα σε σχέση με τους γεωργούς (ομάδα αναφοράς) για τα ακαδ. έτη 1968/69 έως 1972/73	σελ. 65
Πίνακας 2.9:	Πιθανότητες εισαγωγής των νέων στα Α.Ε.Ι. κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1960/61, 1970/71 και 1982/83	σελ. 69
Πίνακας 2.10:	Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα στο σύνολο των Α.Ε.Ι. πλην των Πολυτεχνικών Σχολών για τα ακαδ. έτη 1983/84 έως 1986/87	σελ. 72
Πίνακας 2.11:	Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα στο σύνολο των Πολυτεχνικών Σχολών για τα ακαδ. έτη 1983/84 έως 1986/87	σελ. 74
Πίνακας 2.12:	Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης για τα ακαδ. έτη 1983/84 έως 1986/87	σελ. 75
Πίνακας 2.13:	Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Πατρών για τα ακαδ. έτη 1983/84 έως 1986/87	σελ. 76
Πίνακας 2.14:	Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θράκης για τα ακαδ. έτη 1983/84 έως 1986/87	σελ. 76
Πίνακας 2.15:	Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για τα ακαδ. έτη 1983/84 έως 1986/87	σελ. 77
Πίνακας 2.16:	Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα στο Πολυτεχνείο Κρήτης για τα ακαδ. έτη 1984/85 έως 1986/87	σελ. 78
Πίνακας 2.17:	Κατανομή (%) και πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα στο σύνολο των Α.Ε.Ι. και τις Πολυτεχνικές Σχολές για το ακαδ. έτος 1981/82	σελ. 82
Πίνακας 2.18:	Δείκτες Ανισότητας Πρόσβασης των νέων στα Α.Ε.Ι. κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1978/79 έως 1987/88	σελ. 85

Πίνακας 2.19:	Εκπροσώπηση (%) των επαγγελματικών ομάδων στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό και την ανώτατη εκπαίδευση για τα απογραφικά έτη 1961, 1971 και 1981	σελ. 86
Πίνακας 2.20:	Κατανομή (%) των επαγγελματικών ομάδων στον οικονομικά ενεργό και το φοιτητικό πληθυσμό για τα έτη 1960/61, 1970/71, 1980/81, 1989/90	σελ. 88
Πίνακας 2.21:	Μέσοι όροι πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση, πιθανότητες εισαγωγής σε σχέση με τα ελευθέρια επαγγέλματα και μεταβολή (%) των πιθανοτήτων εισαγωγής κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για το διάστημα 1955-1985	σελ. 94
Πίνακας 2.22:	Μέσοι όροι πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων στην Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας και στο σύνολο των Α.Ε.Ι. κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για το διάστημα 1987-1991	σελ. 95
Πίνακας 2.23:	Δείκτες πρόσβασης των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1972/73, 1982/83 (σύνολο φοιτητών) και 1984/85, 1994/95 (πρωτοετείς φοιτητές)	σελ. 96
Πίνακας 2.24:	Πιθανότητες εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1984/85 έως 1997/98	σελ. 103
Πίνακας 2.25:	Κατανομή (%) του φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι. κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1960/61, 1970/71, 1975/76, 1980/81 και 1985/86	σελ. 109

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Πίνακας 3.1:	Οικονομικά ενεργός πληθυσμός και μεταβολή του (%) κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τα απογραφικά έτη 1951 έως 1991	σελ. 138
Πίνακας 3.2:	Οικονομικά ενεργός πληθυσμός και μεταβολή του (%) κατά ομάδες επαγγελματίων για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 139
Πίνακας 3.3:	Κατανομή (%) του βιομηχανικού προϊόντος κατά κλάδο για τα έτη 1955, 1965, 1975, 1985, 1992 (Ελλάδα) και 1985 (Ε.Ε.)	σελ. 157
Πίνακας 3.4:	Εισαχθέντα κεφάλαια και κατανομή (%) κατά βιομηχανικό κλάδο	σελ. 159
Πίνακας 3.5:	Κατανομή (απόλυτοι αριθμοί και %) του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στο δευτερογενή τομέα κατά κλάδο για τα απογραφικά έτη 1951 έως 1981	σελ. 170
Πίνακας 3.6:	Κατανομή (%) αξίας κατοικιών, άλλων κτιρίων, συνόλου κτιρίων και κατασκευών για τα έτη 1951, 1956, 1961, 1966, 1971, 1976 και 1979	σελ. 172
Πίνακας 3.7:	Κατανομή (απόλυτοι αριθμοί και %) της μέσης ετήσιας απασχόλησης κατά κλάδο μεταποίησης για τα έτη 1963, 1978, 1984 και 1988	σελ. 175
Πίνακας 3.8:	Διάρθρωση (%) του Α.Ε.Π. κατά τομέα παραγωγής για τα έτη 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1974, 1975, 1980, 1985, 1990 και 1993	σελ. 178

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Πίνακας 5.1:	Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία για το φοιτητικό πληθυσμό κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 230
Πίνακας 5.2:	Πιθανότητες εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για το ακαδ. έτος 1970/71, σύμφωνα με τα δεδομένα διαφόρων ερευνών	σελ. 243

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

Πίνακας 6.1:	Ταξινόμηση επαγγελματιών κατά μονοψήφιο κωδικό (μεγάλες ομάδες) πριν και μετά την αλλαγή του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών το 1970 στις Απογραφές Πληθυσμού	σελ. 258
Πίνακας 6.2:	Ταξινόμηση επαγγελματιών κατά μονοψήφιο κωδικό (μεγάλες ομάδες) πριν και μετά την αλλαγή του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών το 1970 στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης	σελ. 259
Πίνακας 6.3:	Εξέλιξη της ταξινόμησης των επαγγελματιών στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης για την περίοδο 1955/56 έως 1997/98	σελ. 261
Πίνακας 6.4:	Υιοθέτηση ταξινομικού συστήματος επαγγελματιών στην παρούσα εργασία	σελ. 262
Πίνακας 6.5:	Αντιστοίχιση της ταξινόμησης των επαγγελματιών μεταξύ των Απογραφών Πληθυσμού και των Στατιστικών της Εκπαίδευσης	σελ. 263
Πίνακας 6.6:	Θεολογική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 270
Πίνακας 6.7:	Θεολογική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 270
Πίνακας 6.8:	Θεολογικές Σχολές: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 271
Πίνακας 6.9:	Σχολή Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών Πανεπιστημίου Αθηνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 273
Πίνακας 6.10:	Σχολή Νομικών & Οικονομικών Επιστημών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 273
Πίνακας 6.11:	Ανεξάρτητο Τμήμα Νομικής Πανεπιστημίου Θράκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 275
Πίνακας 6.12:	Σχολές Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 275
Πίνακας 6.13:	Σχολή Επιστημών Υγείας Πανεπιστημίου Αθηνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 278
Πίνακας 6.14:	Σχολή Επιστημών Υγείας Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 278
Πίνακας 6.15:	Ανεξάρτητα Τμήματα Ιατρικής: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 280
Πίνακας 6.16:	Σχολή Επιστημών Υγείας Πανεπιστημίου Κρήτης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 280
Πίνακας 6.17:	Σχολή Επιστημών Υγείας Πανεπιστημίου Πατρών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 282
Πίνακας 6.18:	Σχολές Επιστημών Υγείας: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 282
Πίνακας 6.19:	Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 284
Πίνακας 6.20:	Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 286
Πίνακας 6.21:	Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 288
Πίνακας 6.22:	Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Κρήτης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 290
Πίνακας 6.23:	Φιλοσοφικές Σχολές: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 290

Πίνακας 6.24:	Σχολή Θετικών Επιστημών Πανεπιστημίου Αθηνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 293
Πίνακας 6.25:	Σχολή Θετικών Επιστημών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 294
Πίνακας 6.26	Σχολή Θετικών Επιστημών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 294
Πίνακας 6.27:	Σχολή Θετικών Επιστημών Πανεπιστημίου Κρήτης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 296
Πίνακας 6.28:	Σχολή Θετικών Επιστημών Πανεπιστημίου Πατρών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 296
Πίνακας 6.29:	Σχολές Θετικών Επιστημών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 298
Πίνακας 6.30:	Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 298
Πίνακας 6.31:	Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 301
Πίνακας 6.32:	Σχολές Γεωτεχνικών Επιστημών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 301
Πίνακας 6.33:	Πολυτεχνική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 303
Πίνακας 6.34:	Πολυτεχνική Σχολή Πανεπιστημίου Θράκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 303
Πίνακας 6.35:	Πολυτεχνική Σχολή Πανεπιστημίου Πατρών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 305
Πίνακας 6.36:	Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 307
Πίνακας 6.37:	Πολυτεχνείο Κρήτης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 307
Πίνακας 6.38:	Πολυτεχνικές Σχολές: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 310
Πίνακας 6.39:	Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 311
Πίνακας 6.40:	Σχολή Καλών Τεχνών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 313
Πίνακας 6.41	Σχολές Καλών Τεχνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 313
Πίνακας 6.42	Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 315
Πίνακας 6.43	Πανεπιστήμιο Πειραιώς: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 317
Πίνακας 6.44	Πανεπιστήμιο Μακεδονίας: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 317
Πίνακας 6.45	Τμήματα με κατεύθυνση τις Οικονομικές Επιστήμες: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 320
Πίνακας 6.46	Σχολές Οικονομικών Επιστημών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 320
Πίνακας 6.47	Πάντειο Πανεπιστήμιο: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ.322
Πίνακας 6.48	Παιδαγωγικές Ακαδημίες, Σχολές Νηπιαγωγών και Σχολές Επιστημών	

	Αγωγής: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα και Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 326
Πίνακας 6.49	Ακαδημίες Σωματικής Αγωγής και Τμήματα Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ.331
Πίνακας 6.50	Σχολές Επιστημών Οικιακής Οικονομίας: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98	σελ. 331

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

Πίνακας 7.1:	Πιθανότητες εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επάγγελμα πατέρα για τα απογραφικά έτη 1961, 1971, 1981 και 1991	σελ. 339
Πίνακας 7.2:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων	σελ. 344
Πίνακας 7.3:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Θετικών Επιστημών κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων	σελ. 347
Πίνακας 7.4:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Θεολογικής κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων	σελ. 349
Πίνακας 7.5:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στα Τμήματα Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων	σελ. 352
Πίνακας 7.6:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Γεωτεχνικών Επιστημών κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων	σελ. 355
Πίνακας 7.7:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Φιλοσοφικές Σχολές κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων	σελ. 358
Πίνακας 7.8:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Οικονομικών Επιστημών κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων	σελ. 360
Πίνακας 7.9:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Καλών Τεχνών κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων	σελ. 362
Πίνακας 7.10:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Επιστημών Αγωγής κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων	σελ. 364
Πίνακας 7.11:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Επιστημών Οικιακής Οικονομίας κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων	σελ. 367
Πίνακας 7.12:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Πολυτεχνικές Σχολές κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων	σελ. 370
Πίνακας 7.13:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Επιστημών Υγείας κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων	σελ. 372
Πίνακας 7.14:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως	

	1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων	σελ. 375
Πίνακας 7.15:	Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων κάθε επαγγελματικής ομάδας κατά σχολές για το σύνολο του διαστήματος 1956/57 έως 1997/98	σελ. 377

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο

Πίνακας 8.1:	Πιθανότητες εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επάγγελμα πατέρα στις αρχές της δεκαετίας του '60, σύμφωνα με τα δεδομένα διαφόρων ερευνών	σελ. 385
Πίνακας 8.2:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά σχολές και επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1961/62	σελ. 387
Πίνακας 8.3:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά σχολές και επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1969/70	σελ. 391
Πίνακας 8.4:	Οικονομικά ενεργός πληθυσμός (απόλυτοι αριθμοί, μεταβολή % και κατανομή %) κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τα απογραφικά έτη 1961 και 1971	σελ. 395
Πίνακας 8.5:	Ομάδες επαγγελματιών που συνδέονται με το δευτερογενή τομέα παραγωγής και εμφάνισαν υψηλό ποσοστό μεταβολής μεταξύ των απογραφικών ετών 1961 και 1971	σελ. 397
Πίνακας 8.6:	Ποσοστό μεταβολής ομάδων επαγγελματιών που συνδέονται με τον τριτογενή τομέα παραγωγής μεταξύ των απογραφικών ετών 1961 και 1971	σελ. 398
Πίνακας 8.7:	Επαγγέλματα που απορρόφησαν το μεγαλύτερο μέρος του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (απόλυτοι αριθμοί και %) κατά τα απογραφικά έτη 1961 και 1971	σελ. 399
Πίνακας 8.8:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των νέων με πατέρα γεωργό και τεχνίτη-εργάτη στις Σχολές Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών και Οικονομικών Επιστημών για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1972/73	σελ. 404
Πίνακας 8.9:	Υποψήφιοι και εισαχθέντες στην ανώτατη εκπαίδευση για τα έτη 1968 έως 1974	σελ. 406
Πίνακας 8.10:	Προπτυχιακοί φοιτητές εξωτερικού και εσωτερικού για τα έτη 1961 έως 1974	σελ. 406
Πίνακας 8.11:	Πιθανότητες εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα στις αρχές της δεκαετίας του '80, σύμφωνα με τα δεδομένα διαφόρων ερευνών	σελ. 426
Πίνακας 8.12:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά σχολές και επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1982/83	σελ. 428
Πίνακας 8.13α:	Φοιτητικός Πληθυσμός στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επάγγελμα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1983/84 έως 1997/98	σελ. 437
Πίνακας 8.13β:	Μεταβολή (%) του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1983-84 έως 1996-97	σελ. 437
Πίνακας 8.13γ:	Μεταβολή (%) του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα για τις περιόδους 1983-1985, 1985-1993, 1993-1997 και 1983-1997	σελ. 437

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Πίνακας Ι.1:	Ταξινόμηση επαγγελματιών κατά μονοψήφιο κωδικό για τις απογραφές 1961 και 1971	σελ. 495
Πίνακας Ι.2:	Η 'μεγάλη' ομάδα 'Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια	

	επαγγέλματα, τεχνικοί αυτών βοηθοί, κ.π.τ.ε.' κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) για τις απογραφές 1961 και 1971	σελ. 498
Πίνακας Ι.3:	Προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματιών ομάδων της 'μεγάλης' ομάδας 'Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά & ελευθέρια επαγ/τα κ.λπ' της απογραφής του 1961 στην απογραφή του 1971	σελ. 501
Πίνακας Ι.4:	Τελικός αριθμός οικονομικά ενεργού πληθυσμού στη 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνικοί, πρόσωπα ασκούντα ελευθέρια επάγγελμα' κατά την απογραφή του 1961, μετά την προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματιών ομάδων σύμφωνα με την απογραφή του 1971	σελ. 502
Πίνακας Ι.5:	Η 'μεγάλη' ομάδα 'Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη' κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) και επαγγέλματα (τριψήφιος και τετραψήφιος κωδικός) για τις απογραφές 1961 και 1971	σελ. 503
Πίνακας Ι.6:	Προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματιών ομάδων της 'μεγάλης' ομάδας 'Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη' της απογραφής του 1961 στην απογραφή του 1971	σελ. 504
Πίνακας Ι.7:	Τελικός αριθμός οικονομικά ενεργού πληθυσμού στη 'μεγάλη' ομάδα 'Διευθύνται και ανώτερα διοικητικά στελέχη' κατά την απογραφή του 1961, μετά την προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματιών ομάδων σύμφωνα με την απογραφή του 1971	σελ. 505
Πίνακας Ι.8:	Η 'μεγάλη' ομάδα 'Υπάλληλοι γραφείου' κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) για τις απογραφές 1961 και 1971	σελ. 507
Πίνακας Ι.9:	Προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματιών ομάδων της 'μεγάλης' ομάδας 'Υπάλληλοι γραφείου' της απογραφής του 1961 στην απογραφή του 1971	σελ. 510
Πίνακας Ι.10:	Τελικός αριθμός οικονομικά ενεργού πληθυσμού στη 'μεγάλη' ομάδα 'Υπάλληλοι γραφείου' κατά την απογραφή του 1961, μετά την προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματιών ομάδων σύμφωνα με την απογραφή του 1971	σελ. 511
Πίνακας Ι.11:	Η 'μεγάλη' ομάδα 'Εμποροι και πωλητές' κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) για τις απογραφές 1961 και 1971	σελ. 512
Πίνακας Ι.12:	Προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματιών ομάδων της 'μεγάλης' ομάδας 'Εμποροι και πωλητές' της απογραφής του 1961, στην απογραφή του 1971	σελ. 513
Πίνακας Ι.13:	Τελικός αριθμός οικονομικά ενεργού πληθυσμού στη 'μεγάλη' ομάδα 'Εμποροι και πωλητές' κατά την απογραφή του 1961, μετά την προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματιών ομάδων σύμφωνα με την απογραφή του 1971	σελ. 514
Πίνακας Ι.14:	Η 'μεγάλη' ομάδα 'Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών' κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) για τις απογραφές 1961 και 1971	σελ. 515
Πίνακας Ι.15:	Προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματιών ομάδων της 'μεγάλης' ομάδας 'Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών' της απογραφής του 1961 στην απογραφή του 1971	σελ. 519
Πίνακας Ι.16:	Τελικός αριθμός οικονομικά ενεργού πληθυσμού στη 'μεγάλη' ομάδα 'Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών' κατά την απογραφή του 1961, μετά την προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματιών ομάδων σύμφωνα με την απογραφή του 1971	σελ. 520
Πίνακας Ι.17:	Η 'μεγάλη' ομάδα 'Απασχολούμενοι στη γεωργία, ζωοκομία, δασοκομία, αλιεία και θήρα' κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) για τις απογραφές 1961 και 1971	σελ. 522
Πίνακας Ι.18:	Αντιστοίχιση των 'μεγάλων' ομάδων επαγγελματιών (μονοψήφιος κωδ.), επαγγελματιών ομάδων (διψήφιος κωδ.) και επαγγελματιών (τρι/ τετραψήφιος κωδ.) της απογραφής του 1961 με την 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) κ.λπ.' της απογραφής του 1971	σελ. 524

Πίνακας Ι.19:	Τελικός αριθμός οικονομικά ενεργού πληθυσμού των 'μεγάλων' ομάδων (μονοψήφιος κωδικός), των ομάδων επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) και των επαγγελματιών (τριψήφιος/ τετραψήφιος κωδικός) της απογραφής του 1961 που αντιστοιχούν στη 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες, κ.λπ.' σύμφωνα με την απογραφή του 1971	σελ. 530
Πίνακας Ι.20:	Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά ομάδες επαγγελματιών πριν και μετά την προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματιών της απογραφής του 1961 σύμφωνα με την απογραφή του 1971	σελ. 533

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Πίνακας ΙΙ.1.1:	Ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδ.): Κατανομή (N) για τα απογρ. έτη 1961 έως 1991	σελ. 537
Πίνακας ΙΙ.1.2:	Ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα κατά ομάδες επαγγελματιών: Μεταβολή (%) για τα απογρ. έτη 1961-71 έως 1981-91 και 1961-91	σελ. 537
Πίνακας ΙΙ.1.3:	Ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα κατά ομάδες επαγγελματιών: Κατανομή (%) για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 537
Πίνακας ΙΙ.2.1:	Επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδ.): Κατανομή (N) για τα απογρ. έτη 1961 έως 1991	σελ. 538
Πίνακας ΙΙ.2.2:	Επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης κατά ομάδες επαγγελματιών: Μεταβολή (%) για τα απογρ. έτη 1961-71 έως 1981-91 και 1961-91	σελ. 538
Πίνακας ΙΙ.2.3:	Επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης κατά ομάδες επαγγελματιών: Κατανομή (%) για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 538
Πίνακας ΙΙ.3.1:	Υπάλληλοι γραφείου κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδ.): Κατανομή (N) για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 539
Πίνακας ΙΙ.3.2:	Υπάλληλοι γραφείου κατά ομάδες επαγγελματιών: Μεταβολή (%) για τα απογραφικά έτη 1961-71 έως 1981-91 και 1961-91	σελ. 539
Πίνακας ΙΙ.3.3:	Υπάλληλοι γραφείου κατά ομάδες επαγγελματιών: Κατανομή (%) για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 539
Πίνακας ΙΙ.4.1:	Έμποροι-πωλητές κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός): Κατανομή (N) για τα απογρ. έτη 1961 έως 1991	σελ. 540
Πίνακας ΙΙ.4.2:	Έμποροι-πωλητές κατά ομάδες επαγγελματιών: Μεταβολή (%) για τα απογραφικά έτη 1961-71 έως 1981-91 και 1961-91	σελ. 540
Πίνακας ΙΙ.4.3:	Έμποροι-πωλητές κατά ομάδες επαγγελματιών: Κατανομή (%) για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 540
Πίνακας ΙΙ.5.1:	Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός): Κατανομή (N) για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 541
Πίνακας ΙΙ.5.2:	Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες κατά ομάδες επαγγελματιών: Μεταβολή (%) για τα απογρ. Έτη 1961-71 έως 1981-91 και 1961-91	σελ. 541
Πίνακας ΙΙ.5.3:	Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες κατά ομάδες επαγγελματιών: Κατανομή (%) για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 541
Πίνακας ΙΙ.6.1:	Γεωργοί κ.λπ. κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός): Κατανομή (N) για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 542
Πίνακας ΙΙ.6.2:	Γεωργοί κ.λπ. κατά ομάδες επαγγελματιών: Μεταβολή (%) για τα απογραφικά έτη 1961-71 έως 1981-91 και 1961-91	σελ. 542
Πίνακας ΙΙ.6.3:	Γεωργοί κ.λπ. κατά ομάδες επαγγελματιών: Κατανομή (%) για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 542
Πίνακας ΙΙ.7.1:	Τεχνίτες-εργάτες κ.λπ. κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός):	

	Κατανομή (N) για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 543
Πίνακας II.7.2:	Τεχνίτες και εργάτες κ.λπ. κατά ομάδες επαγγελματιών: Μεταβολή (%) για τα απογραφικά έτη 1961-71 έως 1981-91 και 1961-91	σελ. 543
Πίνακας II.7.3:	Τεχνίτες και εργάτες κ.λπ. κατά ομάδες επαγγελματιών: Κατανομή (%) για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 544
Πίνακας II.8.1:	Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά 'μεγάλες' ομάδες επαγγελματιών (μονοψήφιος κωδικός): Κατανομή (N) για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 545
Πίνακας II.8.2:	Οικ. ενεργός πληθυσμός κατά 'μεγάλες' ομάδες επαγγελματιών: Μεταβολή (%) για τα απογρ. έτη 1961-71 έως 1981-91 και 1961-91	σελ. 545
Πίνακας II.8.3:	Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά 'μεγάλες' ομάδες επαγγελματιών: Κατανομή (%) για τα απογρ. έτη 1961 έως 1991	σελ. 545
Πίνακας II.9.1:	Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά ομάδες επαγγελματιών (μονοψήφιος & διψήφιος κωδ.): Κατανομή (N) για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 546
Πίνακας II.9.2:	Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά ομάδες επαγγελματιών (μονοψήφιος & διψήφιος κωδικός): Κατανομή (%) για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 550

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ III

Πίνακας III.1.1:	Οικονομικά ενεργοί άνδρες ηλικίας 45-64 ετών κατά επάγγελμα για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991	σελ. 555
Πίνακας III.1.2:	Κατανομή (%) οικ. ενεργών ανδρών ηλικίας 45-64 ετών κατά επάγγελμα για τα απογρ. έτη 1961 έως 1991	σελ. 555
Πίνακας III.2.1:	Φοιτητές Α.Ε.Ι. κατά επάγγελμα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1960/61, 1970/71, 1980/81 και 1991/92	σελ. 555
Πίνακας III.2.2:	Κατανομή (%) φοιτητών ΑΕΙ κατά επάγγελμα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1960/61, 1970/71, 1980/81 και 1991/92	σελ. 555
Πίνακας III.3:	Πιθανότητες εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επάγγελμα πατέρα για τα απογρ. έτη 1961, 1971, 1981 και 1991	σελ. 555

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV

Πίνακας IV.1.1:	Κατανομή (N) φοιτητών ανώτατης εκπαίδευσης κατά σχολές και επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1956/57	σελ. 559
Πίνακας IV.1.2:	Κατανομή (%) φοιτητών ανώτατης εκπαίδευσης κατά σχολές και επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1956/57	σελ. 559
Πίνακας IV.1.3:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής φοιτητών κατά σχολές και επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1956/57	σελ. 559
Πίνακας IV.2.1:	Κατανομή (N) φοιτητών ανώτατης εκπαίδευσης κατά σχολές και επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1957/58	σελ. 560
Πίνακας IV.2.2:	Κατανομή (%) φοιτητών ανώτατης εκπαίδευσης κατά σχολές και επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1957/58	σελ. 560
Πίνακας IV.2.3:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής φοιτητών κατά σχολές και επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1957/58	σελ. 560
Πίνακας IV.3.1:	Κατανομή (N) φοιτητών ανώτατης εκπαίδευσης κατά σχολές και επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1958/59	σελ. 561
Πίνακας IV.3.2:	Κατανομή (%) φοιτητών ανώτατης εκπαίδευσης κατά σχολές και επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1958/59	σελ. 561

	επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1997/98	σελ. 594
Πίνακας IV.36.2:	Κατανομή (%) φοιτητών ανώτατης εκπαίδευσης κατά σχολές και επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1997/98	σελ. 594
Πίνακας IV.36.3:	Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής φοιτητών κατά σχολές και επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1997/98	σελ. 594

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V

Πίνακας V.1.1:	Κατανομή (N) οικ. ενεργού πληθυσμού κατά επάγγελμα και επίπεδο εκπ/σης για την απογραφή του 1971	σελ. 597
Πίνακας V.1.2:	Κατανομή (%) οικ. ενεργού πληθυσμού κατά επάγγελμα και επίπεδο εκπ/σης για την απογραφή του 1971	σελ. 597
Πίνακας V.1.3:	Κατανομή (%) οικ. ενεργού πληθυσμού κατά επίπεδο εκπ/σης και επάγγελμα για την απογραφή του 1971	σελ. 597
Πίνακας V.2.1:	Κατανομή (N) οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά επάγγελμα και επίπεδο εκπ/σης για την απογραφή του 1981	σελ. 598
Πίνακας V.2.2:	Κατανομή (%) οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά επάγγελμα και επίπεδο εκπ/σης για την απογραφή του 1981	σελ. 598
Πίνακας V.2.3:	Κατανομή (%) οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά επίπεδο εκπ/σης και επάγγελμα για την απογραφή του 1981	σελ. 598
Πίνακας V.3.1:	Κατανομή (N) οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά επάγγελμα και επίπεδο εκπ/σης για την απογραφή του 1991	σελ. 599
Πίνακας V.3.2:	Κατανομή (%) οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά επάγγελμα και επίπεδο εκπ/σης για την απογραφή του 1991	σελ. 599
Πίνακας V.3.3:	Κατανομή (%) οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά επίπεδο εκπ/σης και επάγγελμα για την απογραφή του 1991	σελ. 599

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7°

- Γράφημα 7.1: Εξέλιξη των πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επάγγελμα πατέρα για τα απογραφικά έτη 1961, 1971, 1981 και 1991 σελ. 339

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8°

- Γράφημα 8.1: Εξέλιξη των πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων για κάθε επαγγελματική ομάδα πατέρα στην ανώτατη εκπαίδευση μεταξύ των απογραφικών ετών 1961 και 1971 σελ. 390
- Γράφημα 8.2: Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά επάγγελμα και επίπεδο εκπαίδευσης για το απογραφικό έτος 1971 σελ. 401
- Γράφημα 8.3: Μέσοι όροι δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής των φοιτητών με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης κατά σχολές για το σύνολο του διαστήματος 1956/57 έως 1971/72 σελ. 413
- Γράφημα 8.4: Μέσοι όροι δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής των φοιτητών με πατέρα υπάλληλο γραφείου και έμπορο-πωλητή κατά σχολές για το σύνολο του διαστήματος 1956/57 έως 1971/72 σελ. 415
- Γράφημα 8.5: Μέσοι όροι δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής των φοιτητών με πατέρα γεωργό, τεχνίτη-εργάτη και απασχολούμενο στις υπηρεσίες κατά σχολές για το σύνολο του διαστήματος 1956/57 έως 1971/72 σελ. 416
- Γράφημα 8.6: Εξέλιξη των πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων για κάθε επαγγελματική ομάδα πατέρα στην ανώτατη εκπαίδευση μεταξύ των απογραφικών ετών 1971 και 1981 σελ. 424
- Γράφημα 8.7: Εξέλιξη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά επάγγελμα μεταξύ των απογραφικών ετών 1981 και 1991 σελ. 431
- Γράφημα 8.8: Εξέλιξη των πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων για κάθε επαγγελματική ομάδα πατέρα στην ανώτατη εκπαίδευση μεταξύ των απογραφικών ετών 1981 και 1991 σελ. 436
- Γράφημα 8.9: Εξέλιξη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού που είναι απόφοιτοι Μέσης Εκπαίδευσης κατά επάγγελμα μεταξύ των απογραφικών ετών 1981 και 1991 σελ. 438
- Γράφημα 8.10: Μέσοι όροι δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων κατά επάγγελμα πατέρα για καθεμία από τις 'μη προνομιούχες' σχολές το διάστημα 1980/81 έως 1997/98 σελ. 440
- Γράφημα 8.11: Μέσοι όροι δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων κατά επάγγελμα πατέρα για καθεμία από τις 'προνομιούχες' σχολές το διάστημα 1980/81 έως 1997/98 σελ. 441

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

A.B.Σ.Θ.	:	Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Θεσσαλονίκης
A.B.Σ.Π.	:	Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Πειραιά
A.Γ.Σ.Α.	:	Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή Αθηνών
A.E.I.	:	Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα
A.E.Π.	:	Ακαθάριστο Εγγώριο Προϊόν
Ακαδ. έτος	:	Ακαδημαϊκό έτος
A.N.	:	Αναγκαστικός Νόμος
A.Σ.Ο.Ε.Ε.	:	Ανώτατη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών
B.Δ.	:	Βασιλικό Διάταγμα
Βλ.	:	βλέπε
E.E.	:	Ευρωπαϊκή Ένωση
E.M.Π.	:	Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
E.O.K.	:	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
Επ. (Αγωγής)	:	Επιστημών (Αγωγής)
E.P.E.	:	Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση
E.Σ.Υ.Ε.	:	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία
K.A.Π.	:	Κοινή Αγροτική Πολιτική
K.A.T.E.	:	Κέντρα Ανωτέρας Τεχνικής Εκπαιδεύσεως
K.A.T.E.E.	:	Κέντρα Ανωτέρας Τεχνικής & Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως
M.Π.Σ.	:	Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών
N.Δ.	:	Νομοθετικό Διάταγμα
O.A.E.	:	Οργανισμός Ανασυγκρότησης Επιχειρήσεων
O.O.Σ.Α.	:	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
Π. (Αθηνών)	:	Πανεπιστήμιο (Αθηνών)
Π.Α.	:	Παιδαγωγική Ακαδημία
Π.Α.Σ.Ο.Κ	:	Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
Π.Δ.	:	Προεδρικό Διάταγμα
Π.Τ.Δ.Ε	:	Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Π.Τ.Ν.	:	Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών
Σ.Ν.	:	Σχολή Νηπιαγωγών
T.E.Φ.Α.Α.	:	Τμήμα Επιστημών Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
Τμ. (Νομικής)	:	Τμήμα (Νομικής)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στις αρχές της μεταπολεμικής περιόδου, υπό την επίδραση της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου, η οικονομική ανάπτυξη συνδέθηκε με την άνοδο του μορφωτικού επιπέδου του πληθυσμού. Σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής έγινε προσπάθεια επέκτασης του εκπαιδευτικού συστήματος σε ολόένα και περισσότερα στρώματα του πληθυσμού που μέχρι τότε ήταν «αποκλεισμένα». Παράλληλα, στα πλαίσια του κράτους-πρόνοιας, θεσπίστηκαν μια σειρά από μέτρα, όπως η υποχρεωτική εκπαίδευση, η παροχή δωρεάν εκπαίδευσης αλλά και συγγραμμάτων κ.λπ., με σκοπό να αξιοποιηθούν ανθρώπινα στελέχη-«ταλέντα», τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη. Το εκπαιδευτικό σύστημα μέσω της παροχής τίτλων σπουδών, απαραίτητων για την άσκηση πολλών επαγγελμάτων, αποτέλεσε το κατεξοχήν μέσο κοινωνικής κινητικότητας, γι' αυτό κι ενσωματώθηκε στις στρατηγικές κοινωνικής αναπαραγωγής όλων των κοινωνικών στρωμάτων. Έρευνες, όμως, έδειξαν ότι οι νέοι από τα διάφορα κοινωνικά στρώματα δεν έχουν ίδιες εκπαιδευτικές ευκαιρίες, με συνέπεια το εκπαιδευτικό σύστημα να αναπαράγει την κοινωνική δομή διατηρώντας τις προϋπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες. Η αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής από το εκπαιδευτικό σύστημα συντελείται, τόσο κατά τη μετάβαση από τη μια εκπαιδευτική βαθμίδα στην επόμενη όσο και με τη διαφοροποίηση των «τύπων» εκπαίδευσης στο εσωτερικό κάθε βαθμίδας (π.χ. τριτοβάθμια εκπαίδευση: ανώτερη – ανώτατη εκπαίδευση).

Στην Ελλάδα, η πλειονότητα των μελετών ασχολήθηκε με το ρόλο της ανώτατης εκπαίδευσης στην κοινωνική αναπαραγωγή, εξετάζοντας κυρίως τις ευκαιρίες πρόσβασης των αποφοίτων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κάθε κοινωνικο-επαγγελματικής ομάδας στην ανώτατη εκπαίδευση. Σε αρκετές, μάλιστα, περιπτώσεις διαφοροποιούνται -άλλοτε περισσότερο κι άλλοτε λιγότερο- ως προς τα συμπεράσματά τους ενώ εμφανίζουν και εγγενείς μεθοδολογικές αδυναμίες. Αντίθετα, ελάχιστες και χρονικά αποσπασματικές είναι οι μελέτες που ασχολήθηκαν άμεσα ή έμμεσα με το ρόλο της εσωτερικής διαφοροποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής.

Η παρούσα μελέτη φιλοδοξεί να συμβάλει στη γενικότερη συζήτηση για τις εκπαιδευτικές ανισότητες και επιχειρεί, μέσω της απόπειρας εφαρμογής ενιαίων μεθοδολογικών εργαλείων για όλο το εύρος της μεταπολεμικής περιόδου, αφενός να εξετάσει την κάθετη διάσταση των κοινωνικών ανισοτήτων που αφορά στη μετάβαση από το λύκειο στην ανώτατη εκπαίδευση και αφετέρου να αναδείξει το ρόλο της οριζόντιας διάστασης των ανισοτήτων που αντιστοιχεί στην προσβασιμότητα των

κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στις διάφορες σχολές της ανώτατης εκπαίδευσης. Η μελέτη επιμερίζεται σε οκτώ συνολικά κεφάλαια. Αφού γίνουν οι απαραίτητες εννοιολογικές αποσαφηνίσεις (κεφάλαιο 1), επιχειρείται αναλυτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση (κεφάλαιο 2), ενώ παράλληλα αποσαφηνίζεται το κοινωνικοοικονομικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνουν χώρα οι κοινωνικές ανισότητες (κεφάλαια 3 και 4 αντίστοιχα). Στη συνέχεια, αναδεικνύονται μεθοδολογικά ζητήματα που προκύπτουν από την επεξεργασία των στοιχείων της Ε.Σ.Υ.Ε. (κεφάλαιο 5) και προτείνονται τρόποι αντιμετώπισής τους στο κεφάλαιο που αφορά στη μεθοδολογία της έρευνας (κεφάλαιο 6). Τέλος, μετά την περιγραφή των αποτελεσμάτων της έρευνας (κεφάλαιο 7), επιχειρείται συζήτηση των αποτελεσμάτων σε σχέση με τα δεδομένα άλλων ερευνών αλλά και του κοινωνικοοικονομικού και εκπαιδευτικού πλαισίου στο οποίο διαμορφώνονται οι κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση (κεφάλαιο 8), παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της έρευνας και γίνονται προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

Σ' αυτήν την προσπάθεια, καθοριστική ήταν η συμβολή του αναπληρωτή καθηγητή Ν. Παναγιωτόπουλου σε πολλαπλά επίπεδα, με την ηθική και ψυχολογική υποστήριξη που μου προσέφερε καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της διδακτορικής διατριβής και κυρίως με τις πολύτιμες συμβουλές του σε θέματα που αφορούσαν τη θεωρητική συγκρότηση του θέματος, τη διεξαγωγή της έρευνας αλλά και τη γενικότερη εποπτεία της παρούσας διατριβής. Η επιστημονική του κατάρτιση σε ένα τομέα που έχει συνεισφέρει σημαντικά ο ίδιος με τις μελέτες του, η ερευνητική του εμπειρία μαζί με τη συνεχή ενθάρρυνση και την παροχή αδιάλειπτης ανατροφοδότησης, αποτέλεσαν τα πολύτιμα εφόδια για την υλοποίησή της.

Σημαντική, επίσης, ήταν η συμβολή του αναπληρωτή καθηγητή Α. Αστρινάκη και του επίκουρου καθηγητή Ζ. Παληού, που ήταν μέλη της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής με τις αξιόλογες παρατηρήσεις τους και τις καίριες υποδείξεις τους.

Άτυπο, αλλά ουσιαστικό, ρόλο μέλους της συμβουλευτικής επιτροπής έχει και ο επίκουρος καθηγητής Ν. Ανδρεαδάκης, που με τις μεθοδολογικές, και όχι μόνο, υποδείξεις και συμβουλές του, συνέβαλε, επίσης, καθοριστικά στην πορεία αυτής της προσπάθειας, από την αρχή ως την ολοκλήρωσή της.

Σ' ένα τέτοιο δύσκολο εγχείρημα ουσιαστικό ρόλο διαδραματίζουν οι φίλοι με το ενδιαφέρον και την ηθική τους συμπαράσταση. Περισσότερο απ' όλους δίπλα μου ήταν ο σχολικός σύμβουλος Φ. Λιαναντωνάκης.

Τους ευχαριστώ θερμά.

1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

1.1 Εισαγωγή στην προβληματική της μελέτης

Η ανάπτυξη της εκπαίδευσης είναι ένα φαινόμενο που συνδέεται άμεσα με τις μεταβολές που επήλθαν από τη βιομηχανική επανάσταση (Τσαούσης, 1993: 559). Με το βιομηχανικό τρόπο παραγωγής, καθώς ο χώρος της εργασίας διαιρείται και προτείνει νέες θέσεις όλο και πιο ειδικευμένες, το σχολείο πιέζεται προς την κατεύθυνση της ετοιμασίας ειδικευμένου εργατικού, τεχνικού και επιστημονικού δυναμικού (Κιντής, 1980: 17, Μυλωνάς, 1999: 257). Ιδιαίτερα, κατά τη δεκαετία του '50 δόθηκε μεγάλη βαρύτητα σ' αυτή τη λειτουργία του σχολείου καθώς οι οικονομολόγοι θεώρησαν ότι οι δαπάνες για την εκπαίδευση δεν αποτελούν καταναλωτικές δαπάνες, αλλά επένδυση και ότι η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου του πληθυσμού οδηγεί στην οικονομική ανάπτυξη της κοινωνίας (Αραβανής, 2000: 290-293, Πυργιωτάκης, 1992α: 179-180, & 1999: 178). Από την πλευρά αυτή, το εκπαιδευτικό σύστημα και ιδιαίτερα οι ανώτερες και ανώτατες σχολές θεωρήθηκαν ως *'...εργοστάσια παράγοντα κατ' έτος ορισμένον αριθμόν ειδικευμένων νέων, ικανών να επανδρώσουν τας πολλές και ποικίλας τεχνικάς, διοικητικές και επιστημονικάς θέσεις'*¹ τις οποίες δημιουργεί η οικονομική ανάπτυξη (Λαμπίρη-Δημάκη, 1974α: 78). Αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι το εκπαιδευτικό σύστημα, μέσω της λειτουργίας της 'εξειδίκευσης' (επαγγελματικής μόρφωσης) αποτελεί ακριβή αντανάκλαση των αναγκών της οικονομίας και γενικότερα της κοινωνίας (Χιωτάκης, 1991: 199, Πατερέκα, 1986: 82).

Έτσι, το εκπαιδευτικό σύστημα συνδέεται στενά με την απασχόληση, εφόσον πολλά επαγγέλματα για την άσκησή τους προϋποθέτουν ένα συγκεκριμένο επίπεδο εκπαίδευσης (Μαρίνος-Κουρής, 1991: 313-315). Στο βαθμό, μάλιστα, που η άσκηση

¹ Στην παρούσα μελέτη, γίνεται χρήση εισαγωγικών:

(α) « », όταν εμείς προσωπικά θεωρούμε ότι μια λέξη ή φράση πρέπει να τεθεί εντός εισαγωγικών, διαφορετικά αλλοιώνεται το νόημά της,

(β) ' ', όταν ο ίδιος ο συγγραφέας στον οποίο και αναφερόμαστε χρησιμοποιεί εισαγωγικά για μια λέξη ή φράση ή όταν ο συγγραφέας χρησιμοποιεί μια λέξη ή φράση που αν μεταφερόταν στο κείμενό μας εκτός εισαγωγικών πιθανόν να οδηγούσε τον αναγνώστη σε κάποιες παρερμηνείες,

(γ) ' ', όταν παρατίθεται αυτούσιο απόσπασμα κειμένου από κάποιο συγγραφέα. Στην περίπτωση αυτή μπαίνουν και πλάγιοι χαρακτήρες.

ορισμένων από τα περισσότερα 'προνομιούχα' επαγγέλματα επιτυγχάνεται μόνο με την απόκτηση πτυχίου ανώτατης σχολής, είναι φανερό ότι υφίσταται σημαντική σχέση μεταξύ κοινωνικής ανόδου και σπουδών (Λαμπίρη-Δημάκη, 1974α: 69, Κυρίδης, 1997α: 29-30, κ.ά.). Τα άτομα που στερούνται ευνοϊκών ευκαιριών για επαγγελματική αποκατάσταση, προσπαθούν να βελτιώσουν τις δυνατότητες απασχόλησής τους μέσω ενός υψηλού, κατά το δυνατό, τίτλου σπουδών (Χιωτάκης, 1991: 206). Στην Ελλάδα, αυτή η σχέση γίνεται εμφανέστατη, κυρίως, στη δεκαετία του '60, κατά την οποία ένα μεγάλο μέρος του αγροτικού πληθυσμού μετατρέπεται σε αστικό ή ημιαστικό πληθυσμό, ενώ παράλληλα αναπτύσσεται ραγδαία ο τριτογενής τομέας παραγωγής σε βάρος του πρωτογενή. Κύρια έκφραση της ανάπτυξης του τριτογενή τομέα παραγωγής ήταν η ανάπτυξη του δημόσιου τομέα. Τα εκπαιδευτικά προσόντα θεωρήθηκαν απαραίτητα για την πλήρωση θέσεων εργασίας στο δημόσιο τομέα (Τσουκαλάς, 1987: 126-136, Κυρίδης, 1997α: 29).

Το εκπαιδευτικό σύστημα, μέσω του 'κρατικοπροσανατολισμένου' δικτύου σπουδών, λειτούργησε ως μηχανισμός κοινωνικής κινητικότητας, προωθώντας σημαντικό αριθμό ατόμων από τα 'κατώτερα' κοινωνικά στρώματα προς τα 'υψηλότερα' στρώματα της κοινωνικής ιεραρχίας (Τσουκαλάς, 1987: 132-133, Κασσωτάκης, 1992: 279). Έτσι, ενώ μέχρι τότε η εκπαίδευση φαινόταν να έχει δευτερεύουσα σημασία σε ότι αφορά τη συμβολή της στην κοινωνική άνοδο του ατόμου, τώρα εμφανίζεται ως απαραίτητο στοιχείο της κοινωνικής διάκρισης. Οι γονείς, κυρίως από τα 'κατώτερα' κοινωνικά στρώματα, επιθυμούν να μορφώσουν τα παιδιά τους περισσότερο από τους ίδιους, με συνέπεια να δημιουργείται πλέον μια 'μορφωσιογόνος' αντίληψη στον ελληνικό πληθυσμό (Τομπαΐδης, 1982: 15-16, Μιχέλης, 2000: 213, Παμουκτσόγλου, 2001: 129). Η συνειδητοποίηση του καθοριστικού ρόλου της πανεπιστημιακής, ειδικά, εκπαίδευσης, για την κοινωνική ανέλιξη των ατόμων από τους ίδιους τους νέους ή από τις οικογένειές τους και οι προσδοκίες για ένα καλύτερο μέλλον, ανέδειξαν την εκπαίδευση σε 'φετίχ' για την ελληνική κοινωνία (Κοβάνη, 1988: 275, Κυρίδης, 1997α: 29-30). Ιδιαίτερα τα 'χαμηλότερα' κοινωνικά στρώματα θεωρώντας το εκπαιδευτικό σύστημα ως βασικό, αν όχι ως μοναδικό, τρόπο κοινωνικής ανόδου (Μυλωνάς, 1999: 36) θα δημιουργήσουν ένα 'πλεόνασμα βλέψεων' για εκπαίδευση (Κάτσικας & Καββαδίας, 1994: 23).

Η κοινωνική κινητικότητα μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος, όμως, είναι εξασφαλισμένη, εφόσον το σχολείο προσφέρει ίσες ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές. Γι' αυτό το λόγο η διοίκηση της εκπαίδευσης στη χώρα μας επιβάλλει ένα 'αυστηρό συγκεντρωτισμό' και μια 'ισοπεδωτική ομοιομορφία' στο εκπαιδευτικό σύστημα (Χρόνης, 1993: 153). Σε όλα τα σχολεία διδάσκονται τα ίδια μαθήματα,

χρησιμοποιούνται τα ίδια σχολικά βιβλία και δάσκαλοι και καθηγητές έχουν τα ίδια προσόντα από άποψη πανεπιστημιακών σπουδών. Οι μαθητές δεν πληρώνουν τίποτα, ούτε για τη λειτουργία του σχολείου ούτε για τα βιβλία, μετέχουν στις ίδιες εξετάσεις και οι απαντήσεις και τα γραπτά τους βαθμολογούνται με τα ίδια κριτήρια. Κατά συνέπεια, όλοι οι μαθητές είναι 'ίσοι', όπως μέσα στη χώρα 'όλοι οι Έλληνες είναι ίσοι'. Άρα, εκείνο που καθορίζει την επιτυχία ή την αποτυχία των μαθητών είναι οι προσωπικές τους δυνατότητες, οι διανοητικές ικανότητες και η φιλοπονία τους για μάθηση (Μυλωνάς, 1998: 233). Η ενότητα του εκπαιδευτικού μηχανισμού και της γνώσης καταφέρνει να αποκρύπτει σε ικανοποιητικό βαθμό τις κοινωνικές σχέσεις και να σταθεροποιεί την ιδεολογική και κατανομική λειτουργία της εκπαίδευσης (Μηλιός, 1993: 85). Μαθητές, γονείς και εκπαιδευτικοί πιστεύουν στην αξιοκρατία του σχολείου και 'ανυποψίαστοι' για την κοινωνική αδικία που υφίστανται, εσωτερικεύουν την αποτυχία στις διάφορες εξετάσεις που συμμετέχουν και παραδέχονται ότι 'σωστά' και 'δίκαια' αποκλείονται από τις σπουδές στις διάφορες εκπαιδευτικές βαθμίδες. Οι γονείς και οι μαθητές αποδέχονται την 'απόφαση' του σχολείου, όπως δέχεται κανείς την απόφαση της μοίρας και εγκαταλείπουν το σχολείο πεπεισμένοι ότι δεν ανταποκρίνονται όπως πρέπει στη 'σωστή' φοίτηση (Χρόνης Σ., 1993: 155, Μυλωνάς Θ., 1998: 52, 234).

Τα πορίσματα των ερευνών έθεσαν σε αμφισβήτηση την 'ουδετερότητα' και γενικότερα την αξιοκρατία του σχολείου και με σημαντικό εμπειρικό υλικό τεκμηρίωσαν την υπόθεση ότι το σχολείο δεν προσφέρει σε όλους τους μαθητές τις ίδιες ευκαιρίες. Οι έρευνες, στηριζόμενες κυρίως στη θεωρία του πολιτισμικού κεφαλαίου του P. Bourdieu (1993, 2002, κ.λπ.), απέδειξαν ότι το εκπαιδευτικό σύστημα λειτουργεί ως σύστημα επιλογής και κοινωνικού διαχωρισμού υπέρ των 'ανώτερων' τάξεων και εις βάρος των 'μεσαίων' και, ακόμη περισσότερο, των λαϊκών τάξεων. Με τη βοήθεια της στατιστικής ανάλυσης, λαμβάνοντας υπόψη την αναγκαία απόσταση που χρειάζεται ώστε 'τα μεμονωμένα δέντρα της σχολικής επιτυχίας' να μην κρύβουν 'το δάσος της σχολικής αποτυχίας' διαπιστώθηκε ότι οι 'λαμπροί' φοιτητές, οι πιο καταρτισμένοι, αυτοί που αποκτούν τα πλέον περιζήτητα και με τους υψηλότερους βαθμούς πτυχία, που φοιτούν στα πιο φημισμένα ιδρύματα και καταλαμβάνουν τελικά θέσεις εξουσίας είναι σε τόσο συντριπτικό και μόνιμο ποσοστό, που δεν μπορεί να θεωρηθεί τυχαίο, παιδιά που ανήκουν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Οι διαπιστώσεις αυτές κρίθηκαν ιδιαίτερα σοβαρές, επειδή το σχολείο, με τα πτυχία που απονέμει, ορίζει ποιοι θα καταλάβουν τις διάφορες κοινωνικές θέσεις και ανακατανέμει κοινωνικούς ρόλους, κύρος και εξουσία. Αυτό θεωρήθηκε πολύ σημαντικό για τα παιδιά των 'χαμηλότερων' κοινωνικών στρωμάτων, αφού κυρίως γι' αυτά η εκπαίδευση αποτελούσε σχεδόν το μοναδικό

μέσο, με το οποίο θα μπορούσαν να διεκδικήσουν κοινωνική άνοδο. Το πανεπιστημιακό πτυχίο ήταν γι' αυτά το 'μαγικό κλειδί', με το οποίο –θεωρητικά τουλάχιστο- θα μπορούσαν να ανοίξουν την είσοδο για τα 'ανώτερα' κοινωνικά στρώματα. Όμως, όπως απέδειξε η έρευνα, οι μηχανισμοί επιλογής του σχολείου ευνοούσαν κυρίως τα παιδιά από τα 'ανώτερα' κοινωνικά στρώματα και άφηναν ελάχιστες μόνο ευκαιρίες εκπαιδευτικής ανέλιξης στα παιδιά των 'χαμηλότερων' κοινωνικών στρωμάτων (Παναγιωτόπουλος, 1993: 11, Μυλωνάς, χ.χ.: 153-164, Πυργιωτάκης, 1992α: 178-179, κ.ά.).

Το σχολείο απευθύνεται σε όλους τους μαθητές με τον ίδιο τρόπο (ίδια βιβλία, όμοια καταρτισμένους δασκάλους και καθηγητές, ίδια υλικά και μέσα διδασκαλίας κ.λπ.), παρά το γεγονός ότι οι μαθητές βρίσκονται σε πολύ διαφορετικό επίπεδο ψυχοπνευματικής και σχολικής ωριμότητας. Ο προσανατολισμός των σχολείων στις ανάγκες και τα δεδομένα της 'ανώτερης' και 'μεσαίας' τάξης επιδεινώνει τη θέση των μαθητών με χαμηλή κοινωνικοπολιτισμική προέλευση, καθώς η συμμετοχή τους στη σχολική εργασία είναι δύσκολη, εφόσον προϋποθέτει την ανακοινωνικοποίηση και την προσαρμογή τους σε μια πραγματικότητα πολύ διαφορετική από αυτήν που είχαν γνωρίσει στο σπίτι τους και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Μ' αυτόν τον τρόπο το σχολείο αντί να αντισταθμίσει τις ελλείψεις των παιδιών εκείνων που προέρχονται από μη 'μορφωσιογόνο' κοινωνικό περιβάλλον, διευρύνει τις ανισότητες. Το σχολείο αντιμετωπίζει τους μαθητές ως ίσους, ενώ μεταξύ τους παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές, με αποτέλεσμα να συμβάλλει στην αναπαραγωγή των ανισοτήτων (Πυργιωτάκης, 1992α: 161, Κάτσικας & Καββαδίας, 1994: 80, Μηλιός, 1993: 85-87).

Για την ερμηνεία των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση αναπτύχθηκαν διάφορες θεωρίες. Ορισμένες θεωρίες (όπως π.χ. η λειτουργική θεωρία) ερμηνεύουν τις κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση ως αποτέλεσμα των ατομικών χαρακτηριστικών των μαθητών και ιδιαίτερα της νοητικής τους ικανότητας. Σύμφωνα μ' αυτές, το σχολείο επιβραβεύει τις καλές επιδόσεις και την προσαρμογή των μαθητών και επιλέγει τους 'ικανούς' για την κατάληψη ηγετικών θέσεων. Η κοινωνία, τους αποζημιώνει αργότερα, όταν καταλαμβάνουν τις θέσεις σύμφωνα με τα εκπαιδευτικά τους προσόντα, προσφέροντάς τους γόητρο, προνόμια και υψηλές απολαβές σε αντιστάθμιση των κόπων που κατέλαβαν. Άλλες θεωρίες, όμως, (π.χ. θεωρία των ριζοσπαστών, θεωρία του μορφωτικού κεφαλαίου κ.λπ.), διαφωνούν με την προηγούμενη ερμηνεία και συνδέουν τις κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση με την κοινωνική προέλευση των μαθητών. Το σχολείο διατηρεί και αναπαράγει τις

προϋπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες (Κυρίδης, 1996: 87-122, Φραγκουδάκη, 1985: 151-177, Blackledge D. & Hunt, 1995, Τσαούσης, 1993: 566-571, κ.ά.).

1.2 Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις: ισότητα /ανισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση

Η έννοια της ισότητας έχει τις ρίζες της, κυρίως, στη φιλοσοφία του Διαφωτισμού και με τη Γαλλική Επανάσταση προσέλαβε ιδιαίτερη έμφαση. Αργότερα, με τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του ανθρώπου από τον Ο.Η.Ε., καταγράφηκε στις πολιτικές επιδιώξεις των λαών και με αντίστοιχες συνταγματικές ή άλλες διατάξεις πήρε νομική υπόσταση στα περισσότερα κράτη. Η ισότητα στην εκπαίδευση γνώρισε διάφορες μορφές και εκφράστηκε με διάφορους τρόπους κατά καιρούς. Ιδιαίτερη σημασία απέκτησε, κυρίως, προς το τέλος της δεκαετίας του '50 και στις αρχές της δεκαετίας του '60, όταν η ανισότητα στην εκπαίδευση άρχισε να προσεγγίζεται με βάση την κοινωνική προέλευση των μαθητών και των φοιτητών. Οι πρώτες έρευνες προς αυτήν την κατεύθυνση πραγματοποιήθηκαν στις Η.Π.Α. από τον Κόουλμαν και τον Μπόουλς. Ακολούθησαν πολλές έρευνες σε διάφορες χώρες του κόσμου και παντού διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά με διαφορετική κοινωνική προέλευση έχουν διαφορετικές ευκαιρίες να ανέλθουν στην εκπαιδευτική πυραμίδα και ότι τα 'κατώτερα' κοινωνικά στρώματα, ενώ είναι τα πολυπληθέστερα, υποεκπροσωπούνται στις ανώτερες και –ιδιαίτερα- στις ανώτατες βαθμίδες της εκπαίδευσης. Έτσι, προέκυψε το αίτημα για ισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση, το οποίο επηρέασε σοβαρά τη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής, κυρίως, στις δεκαετίες του '60 και του '70, παρά το γεγονός ότι αμφισβητήθηκε κατά καιρούς η δυνατότητα του σχολείου για κοινωνική αλλαγή (Πυργιωτάκης, 1997β: 178-179).

Στην Ελλάδα, από τη δεκαετία του '60, η ισότητα ευκαιριών πρόσβασης στην εκπαίδευση και ιδιαίτερα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αποτελεί φανερή διατυπωμένη πολιτική αντίληψη στις εκάστοτε κυβερνητικές διακηρύξεις, οι οποίες συνοδεύουν όλες τις μεταρρυθμιστικές ή τροποποιημένες προτάσεις και εφαρμογές εκπαιδευτικής πολιτικής. Είναι αξιοσημείωτο ότι η ισότητα ευκαιριών πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, πρωταρχικά, αποτελεί αίτημα των διανοούμενων, οι οποίοι ασχολούνται με τα αντίστοιχα εκπαιδευτικά πράγματα. Το αίτημα των διανοούμενων 'πέρασε' στον ελληνικό λαό και στις κυβερνήσεις, από σχετικές αναλύσεις στις εφημερίδες, οι οποίες πολλές φορές έγιναν από τους ίδιους τους

διανοούμενους². Το αποτέλεσμα είναι ότι σήμερα όλοι (ή σχεδόν όλοι) αναφέρονται στην ισότητα ευκαιριών χωρίς, τις περισσότερες φορές, να δίνονται ακριβείς αναφορές στο εννοιολογικό της περιεχόμενο (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 101-102).

Η έννοια 'ισότητα ευκαιριών' στα πλαίσια του ρόλου του εκπαιδευτικού συστήματος εξετάζεται από τρεις διαφορετικές οπτικές, οι οποίες αναφέρονται σε διαφορετικές στιγμές της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η πρώτη αφορά στις ευκαιρίες αρχικής εισόδου στο εκπαιδευτικό σύστημα ή στις διάφορες βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος. Η δεύτερη αφορά στο αποτέλεσμα της εκπαιδευτικής διαδικασίας και συγκεκριμένα στις ευκαιρίες ολοκλήρωσης των διάφορων εκπαιδευτικών βαθμίδων χωριστά ή στο σύνολό τους. Η τρίτη αφορά στα μακροχρόνια αποτελέσματα της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής απασχόλησης και, γενικά, στις ευκαιρίες ζωής. Γενικότερα, οι δύο πρώτες οπτικές (αρχική είσοδος, ολοκλήρωση), αλλά, κυρίως, η τρίτη (ευκαιρίες ζωής) βασίζονται, τουλάχιστον ιστορικά, την εννοιολογική αποσαφήνιση της έννοιας της ισότητας ευκαιριών σε συγκεκριμένες παραδοχές αναφορικά με το κοινωνικό υπόβαθρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, όπως:

- Η ισότητα ευκαιριών κατά την είσοδο στο εκπαιδευτικό σύστημα προϋποθέτει το γεγονός ότι όλοι οι μαθητές αρχίζουν τη σχολική τους φοίτηση με τις ίδιες βάσεις (ίδια κοινωνική κατάσταση). Στην πραγματικότητα αυτό δεν συμβαίνει και οι γνώμες δίστανται ως προς τους παράγοντες που διαμορφώνουν τη διαφορετική κοινωνική κατάσταση (γενετικά χαρακτηριστικά, περιβαλλοντικές προσχολικές εμπειρίες κ.ά.).
- Η ισότητα πρόσβασης στις διάφορες εκπαιδευτικές βαθμίδες προϋποθέτει ότι όλοι οι μαθητές δέχονται τα ίδια γνωστικά ερεθίσματα και τους ίδιους νοητικούς ερεθισμούς στη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας στην αμέσως προηγούμενη βαθμίδα. Σε συνδυασμό με την ισότητα στην είσοδο πραγματοποιείται και ισότητα κατά φοίτηση σε όλο το εκπαιδευτικό σύστημα.

² Ο Ε. Παπανούτσος (1965: 292-293) είναι από τους πρώτους διανοούμενους που διατύπωσαν το αίτημα της ισότητας ευκαιριών στην εκπαίδευση σε κείμενα επιστημονικού προσανατολισμού και εκπαιδευτικής πολιτικής: '...Στην αληθινή δημοκρατία, όλοι οι δρόμοι πρέπει να είναι βατοί και ανοιχτοί σε όλους ανεξαιρέτα τους πολίτες –εφόσον, φυσικά, έχουν την ικανότητα και τη διάθεση να πορευτούν. Είναι ακατανόητο και ανεπίτρεπτο να βάλεις στην είσοδο οποιασδήποτε περιοχής την πινακίδα: Δεκτοί αποκλειστικά όσοι έχουν αυτό και μόνο τα οικογενειακό όνομα, τον τίτλο ή το εισόδημα'. Και σε άλλο σημείο: '...η δημοκρατία δεν ανέχεται το προνόμιο των ολίγων όταν τούτο αναιρεί την αδαμάντινη αρχή: ίσες ευκαιρίες για όλους'.

- Το αίτημα για ισότητα ευκαιριών μέχρι και την έξοδο από το εκπαιδευτικό σύστημα ακολουθεί μια κοινωνική πολιτική, η οποία εξασφαλίζει τη σαφή αξιοκρατική επιλογή στην επαγγελματική απασχόληση, αναφορικά με την κοινωνική και την οικονομική θέση και τη συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Έτσι, ολοκληρώνεται το θεωρητικό σχήμα της ισότητας ευκαιριών στην ποιότητα ζωής (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1999: 30-31).

Ισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών σημαίνει ισότιμη κατανομή τίτλων (πτυχίων κι άλλων τίτλων σπουδών) σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Μόνο μ' αυτόν τον τρόπο το σχολείο επιτελεί την επιλεκτική του λειτουργία με κοινωνική δικαιοσύνη (Πυργιωτάκης, 1986: 173). Στο χώρο της εκπαίδευσης η ισότητα ερμηνεύεται σαν ισότητα ευκαιριών για συμμετοχή στον κόσμο της γνώσης, η οποία ανοίγει παράλληλα το δρόμο για είσοδο στα επαγγέλματα και στις θέσεις κύρους και εξουσίας (Λαμπίρη-Δημάκη, 1986: 157-158).

Στην ελληνική βιβλιογραφία η εξέταση του προβλήματος της ισότητας ευκαιριών ή εκπαιδευτικής ανισότητας περιορίζεται κατά κανόνα στα πλαίσια του εκπαιδευτικού συστήματος. Η πιο συνηθισμένη πρακτική είναι η απεικόνιση του μαθητικού και –κυρίως- του φοιτητικού πληθυσμού σε πίνακες και στατιστικούς δείκτες με σκοπό να αποδειχθεί η εκπαιδευτική ανισότητα, η οποία λειτουργεί σε βάρος των ‘χαμηλότερων’ κοινωνικών στρωμάτων (Πυργιωτάκης, 1999: 184).

Στην παρούσα εργασία, για την άνιση εκπροσώπηση των επαγγελματικών ομάδων στην ανώτατη εκπαίδευση σε σχέση με την εκπροσώπησή τους στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό χρησιμοποιείται ο όρος «κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση» αντί του όρου ‘εκπαιδευτικές ανισότητες’, ο οποίος συναντάται στη βιβλιογραφία, γιατί αναδεικνύει σε μεγαλύτερο βαθμό το ρόλο του εκπαιδευτικού συστήματος στην αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής.

2. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ: ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕ ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΠΑΤΕΡΑ

2.1 Εισαγωγή

Στην Ελλάδα, οι έρευνες για τις κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση ξεκίνησαν από τα μέσα της δεκαετίας του '60 και στην πλειονότητά τους αφορούν την ανώτατη εκπαίδευση³. Χρησιμοποιώντας ίδια κριτήρια κοινωνικής προέλευσης, εξετάζουν αν η κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού 'συμπίπτει' με την αντίστοιχη κατανομή του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Τα κριτήρια, με μικρές διαφοροποιήσεις στην εσωτερική τυπολογία τους, είναι σε γενικές γραμμές ίδια και περιλαμβάνουν: (α) το επάγγελμα του πατέρα, (β) το επίπεδο εκπαίδευσης του κάθε γονέα ή μόνο του πατέρα, και (γ) τη γεωγραφική προέλευση του παιδιού με βάση τον τόπο κατοικίας (οικισμός ή γεωγραφικό διαμέρισμα) των γονέων ή τον τόπο της γέννησης του παιδιού⁴ (Κοντογιαννοπούλου – Πολυδωρίδη, 1985: 119).

Στις έρευνες, από τα παραπάνω κριτήρια κοινωνικής προέλευσης των παιδιών, περισσότερο χρησιμοποιήθηκε το επάγγελμα του πατέρα, γιατί, παρά το γεγονός ότι επάγγελμα δεν αποτελεί ακριβή δείκτη για την ταξική θέση του ατόμου στην κοινωνία (Λούμπος, 1986: 46), αποτελεί όμως τον παράγοντα που προσδιορίζει περισσότερο από κάθε άλλον την ταξική και ευρύτερα την κοινωνική ένταξη των ατόμων (Κασιμάτη, 1989: 33, Κυρίδης, 1997β: 36). Το επάγγελμα αποτελεί ως επί το πλείστον – όχι όμως πάντοτε- δείκτη τόσο του οικονομικού και μορφωτικού του επιπέδου του ατόμου όσο και του κοινωνικού του γοήτρου. Γι' αυτό το λόγο το επάγγελμα χρησιμοποιείται πάρα πολύ συχνά ως το μοναδικό κριτήριο κατάταξης του ατόμου σε κάποια κοινωνική θέση (Λαμπίρη-Δημάκη, 1974α: 90, Πετράκη, 2006: 230, Κυρίδης, Μαυρικάκη & Νερούτσος, 1994: 33). Οι αδυναμίες που ενέχει και τους

³ Με την κοινωνική προέλευση των μαθητών της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση κυρίως με την επίδοσή τους ασχολήθηκαν οι Ι. Μαρκαντώνης (1961), Π. Παπακωνσταντίνου (1981), Μ. Κασσωτάκης (1981), Θ. Μυλωνάς (1999), Μ. Τζάνη (1983), Α. Μιχέλης (2000) κ.ά. Επίσης, ο Β. Βουιδάσκης (1996) ασχολήθηκε με τη μαθητική διαρροή στην εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση στο Ν. Ρεθύμνου.

⁴ Για τον προσδιορισμό της κοινωνικής προέλευσης των φοιτητών χρησιμοποιήθηκαν μόνο αυτά τα κριτήρια λόγω έλλειψης άλλων διαθέσιμων στοιχείων (Κιντής, 1980: 130).

περιορισμούς που συνεπάγεται⁵ εξαιτίας του τρόπου παραγωγής του αλλά και χρήσης του (Garsia & Roureau, 2003) δεν αναιρούν την ερμηνευτική του αξία (Χρυσάκης & Σούλης, 34).

Το επάγγελμα του πατέρα ως ταξινομική στατιστική κατηγορία μας δίνει πληροφορίες για το είδος της εργασίας που ασκεί κάθε άτομο ή εφόσον πρόκειται για άνεργο με την εργασία που ασχολούνταν προηγούμενα, ανεξάρτητα από τον κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και τη θέση του σαν εργοδότη, μισθωτό κ.λπ. Η αυτόνομη εμφάνιση του επαγγέλματος ενδείκνυται γιατί είναι συνηθισμένο το φαινόμενο ένα είδος επαγγέλματος να ενυπάρχει σε διαφορετικές δραστηριότητες. (Φράγκος, 1980 : 116). Από την άλλη μεριά η ταξινόμηση κατά επάγγελμα μπορεί να συνδυαστεί με το επίπεδο εκπαίδευσης που απαιτείται για την άσκηση ενός επαγγέλματος⁶ (Παπαδόπουλος & Σερεμέτης, 1998: 95).

Σε πολλές έρευνες τα επαγγέλματα ομαδοποιούνται σε τρεις ευρύτερες ομάδες, οι οποίες αντιστοιχούν στα 'άνωτερα', 'μεσαία' και 'κατώτερα' κοινωνικά στρώματα (Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α), G. Polydorides (1978), Α. Κιντής (1980), Α. Φραγκουδάκη (1985), Α. Κυρίδης (1997α), κ.ά.):

- 'άνωτερα' κοινωνικά στρώματα (ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης)
- 'μεσαία' κοινωνικά στρώματα (υπάλληλοι γραφείου - έμποροι και πωλητές)
- 'κατώτερα' κοινωνικά στρώματα (γεωργοί, τεχνίτες- εργάτες, απασχολούμενοι στις υπηρεσίες)⁷⁻⁸.

⁵ Οι αδυναμίες και οι περιορισμοί που συνεπάγεται η επιλογή του επαγγέλματος του πατέρα ως προσδιοριστικό παράγοντα της κοινωνικής προέλευσης των φοιτητών παρουσιάζονται αναλυτικά στο κεφάλαιο που αφορά στη μεθοδολογία της έρευνας.

⁶ Ήδη από το 1993 καθιερώθηκε νέα τυποποιημένη ταξινόμηση επαγγελμάτων (ΣΤΕΠ-92), με βάση την κοινοτική εκδοχή της διεθνούς τυποποιημένης ταξινόμησης (ISCO-88, COM), η οποία επιτρέπει την άμεση σύνδεση των μεγάλων ομάδων ατομικών επαγγελμάτων (σε μονοψήφια ομαδοποίηση) προς το επίπεδο των απαιτούμενων δεξιοτήτων και, στη συνέχεια, προς το επίπεδο εκπαίδευσης που προϋποθέτουν αυτές (Παπαδόπουλος & Σερεμέτης, 1998: 95).

⁷ Όσον αφορά στους απασχολούμενους στις υπηρεσίες στις περισσότερες έρευνες δεν αναφέρεται που κατατάσσονται. Σε άλλες έρευνες πάλι κατατάσσονται σε διαφορετικές ομάδες.

⁸ Στην παρούσα εργασία, οι επαγγελματικές ομάδες αναφέρονται σύντομα ως εξής:

Σ' αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται αναλυτικά, κατά χρονολογική σειρά έκδοσής τους, οι έρευνες και οι μελέτες που ασχολήθηκαν με τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση με κριτήριο το επάγγελμα του πατέρα. Η αναλυτική τους παρουσίαση στοχεύει στον προσδιορισμό της γνώσης που υπάρχει για τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επάγγελμα πατέρα στη μεταπολεμική Ελλάδα, εφόσον πλανάται η εντύπωση ότι είναι ένα θέμα 'επιστημονικά παρωχημένο' και 'πολυχρησιμοποιημένο' (Κυρίδης, 1997β: 33). Η ανάγκη για συστηματική και διεξοδική παρουσίαση της συναφούς βιβλιογραφίας προέκυψε κατά τη διάρκεια της μελέτης της, κυρίως για δύο λόγους: (α) Οι σχετικές έρευνες και μελέτες δεν αντιμετώπισαν επαρκώς -ή και καθόλου σε ορισμένες περιπτώσεις- πολλά μεθοδολογικά ζητήματα, τα οποία προκύπτουν κατά την επεξεργασία των στατιστικών στοιχείων της Ε.Σ.Υ.Ε. (β) Μεταξύ των σχετικών ερευνών, τα αποτελέσματα που αφορούν τις ίδιες χρονικές περιόδους σε πολλές περιπτώσεις είναι διαφορετικά. (γ) Αρκετές μελέτες, σύμφωνα και με τον Π. Κυπριανό (2006: 271) είναι περιγραφικές, αποσπασματικές και '... αναμασούν κοινότοπες δοξασίες και διαπιστώσεις'.

2.2 Έρευνες και μελέτες

2.2.1 Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α, 1974β)

Η Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α: 118-130), στο πλαίσιο μελέτης για την κοινωνιολογία της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, εξέτασε τη σχέση της 'κοινωνικής στρωμάτωσης'⁹ με την ανώτατη εκπαίδευση και τις ευκαιρίες που έχουν τα διάφορα

Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη	⇔	Επ. διεύθυνσης-διοίκησης
Υπάλληλοι γραφείου	⇔	Υπάλληλοι γραφείου ή επαγγέλματα γραφείου
Έμποροι και πωλητές	⇔	Έμποροι-πωλητές
Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών	⇔	Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες ή προσωπικές υπηρεσίες
Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, υλοτόμοι, αλιείς κ.λπ.	⇔	Γεωργοί
Τεχνίτες, εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων	⇔	Τεχνίτες-εργάτες
Ασκούντες επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί βοηθοί κ.τ.α.ε. αυτών	⇔	Ελευθέρια-επιστημονικά επ.
Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη	⇔	Επ. διεύθυνσης-διοίκησης

κοινωνικά στρώματα να φοιτήσουν στην ανώτατη εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, ερευνήσε την επίδραση της 'κοινωνικής τάξεως' στις πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις ανώτατες σχολές, κατά το ακαδ. έτος 1963/64. Γι' αυτό το λόγο κατασκεύασε το δείκτη 'ευκαιριών αποκτήσεως μορφώσεως ανωτάτου επιπέδου'¹⁰, ο οποίος είναι ένας λόγος όπου στον αριθμητή περιλαμβάνεται ο αριθμός των πρωτοετών φοιτητών στις ανώτατες σχολές κατά το έτος 1963/64¹¹, ηλικίας (χ) και κοινωνικής τάξεως (ψ) και στον παρονομαστή το σύνολο των νέων ηλικίας (χ) και κοινωνικής τάξης (ψ), για το ίδιο έτος. Από τις τιμές του δείκτη προκύπτει ότι '...όσον κατερχόμεθα την ελληνικήν κοινωνικήν ιεραρχίαν¹², τόσο μειούνται αι στατιστικά ή 'αντικειμενικά' πιθανότητες των νέων να αποκτήσουν μόρφωσιν ανωτάτου επιπέδου'. Ειδικότερα, οι πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση για τους νέους που προέρχονται από την 'ανώτερη' τάξη είναι 685/1000, τη 'μεσαία' τάξη 254/1000 και

Υπάλληλοι γραφείου	⇔	Υπάλληλοι γραφείου ή επαγγέλματα γραφείου
Έμποροι και πωλητές	⇔	Έμποροι-πωλητές
Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών	⇔	Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες ή προσωπικές υπηρεσίες
Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, υλοτόμοι, αλιείς κ.λπ.	⇔	Γεωργοί
Τεχνίτες, εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων	⇔	Τεχνίτες-εργάτες

⁹ Οι όροι που αφορούν στην κοινωνική διαστρωμάτωση θα μπαίνουν σε εισαγωγικά επειδή στην ελληνική βιβλιογραφία, ακόμα και σήμερα, οι έννοιες αυτές δεν έχουν αποσαφηνιστεί και χρησιμοποιούνται με διαφορετικό τρόπο από τους μελετητές. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και η ίδια η συγγραφέας '...δεν έχει προκύψει μέχρι στιγμής μια γενικώς παραδεδεγμένη τυπολογία κοινωνικών τάξεων. Τούτο δε διότι δεν υπάρχει πλήρης συμφωνία μεταξύ των κοινωνιολόγων (α) ως προς το ακριβές περιεχόμενον των κοινωνικών τάξεων (δηλαδή, ποια ακριβώς άτομα αποτελούν δεδομένην τάξιν) και (β) ως προς τον ακριβή αριθμόν των υπαρχουσών κοινωνικών τάξεων' (Λαμπίρη-Δημάκη, 1974α: 89).

¹⁰ Ο δείκτης 'ευκαιριών αποκτήσεως μορφώσεως ανωτάτου επιπέδου' σχεδιάστηκε με βάση το δείκτη 'ευκαιριών πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση' των Bourdieu & Passeron (1993, έτος που εκδόθηκε για πρώτη φορά στα ελληνικά).

¹¹ Όπως αναφέρει και η ίδια η συγγραφέας δεν περιλαμβάνονται οι φοιτητές του εξωτερικού.

¹² Τα επαγγέλματα τα ιεραρχεί σε ευρύτερες ομάδες-τάξεις: την 'ανώτερη', τη 'μεσαία' και την 'κατώτερη' τάξη. Η 'ανώτερη' τάξη, περιλαμβάνει τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, η 'μεσαία' τάξη τους υπάλληλους γραφείου και τους έμπορους-πωλητές και η 'κατώτερη' τάξη τους γεωργούς και τους τεχνίτες-εργάτες (Λαμπίρη-Δημάκη, 1974α: 122-123). Δεν αναφέρεται σε ποια τάξη εντάσσει τους απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών.

την 'κατώτερη' τάξη 83/1000. Δηλαδή οι νέοι που προέρχονται από την 'ανώτερη' και τη 'μεσαία' τάξη έχουν αντίστοιχα 8 και 3 φορές περισσότερες πιθανότητες να εισαχθούν στα Α.Ε.Ι., από τους νέους που προέρχονται από την 'κατώτερη' τάξη (πίνακας 2.1).

Πίνακας 2.1
Πιθανότητες εισαγωγής των νέων (ανδρών και γυναικών) στην ανώτατη εκπαίδευση
κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για το ακαδ. έτος 1963/64

Επαγγελματική ομάδα	Πιθανότητα εισαγωγής		
	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
Ανώτερη τάξη			
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	926	493	711
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	728	428	579
Σύνολο ανώτερης τάξης	887	480	685
Μεσαία τάξη			
Υπάλληλοι γραφείου	679	343	511
Έμποροι-πωλητές	211	112	162
Σύνολο μεσαίας τάξης	324	168	254
Κατώτερη τάξη			
Γεωργοί	140	44	92
Τεχνίτες-εργάτες	98	45	72
Σύνολο κατώτερης τάξης	121	45	83
Γενικό Σύνολο	174	76	126

Πηγή: Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. (1974α). *Προς μίαν Ελληνικήν Κοινωνιολογίαν της Παιδείας, Ανώτατη Παιδεία - τόμος α': Ευκαιρία και εμπόδια*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε., 124.

Στη συνέχεια διαπιστώνει ότι στο εσωτερικό των τάξεων παρουσιάζονται διαφοροποιήσεις. Στην 'ανώτερη' τάξη, τα παιδιά που ο πατέρας τους ασκεί ελευθέριο-επιστημονικό επάγγελμα έχουν περισσότερες πιθανότητες να εισαχθούν στην ανώτατη εκπαίδευση απ' ό,τι τα παιδιά με πατέρα που ασκεί επάγγελμα διεύθυνσης-διοίκησης. Στη 'μεσαία τάξη', οι πιθανότητες των νέων που ο πατέρας τους είναι υπάλληλος γραφείου είναι τρεις φορές περισσότερες από τους νέους που ο πατέρας τους είναι έμπορος-πωλητής. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα παιδιά των

μορφωμένων γονέων και στην προκειμένη περίπτωση τα παιδιά με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και υπάλληλο γραφείου έχουν περισσότερες πιθανότητες από τα παιδιά των λιγότερο μορφωμένων -έστω και πλουσιότερων- γονέων, όπως είναι οι γονείς στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και των εμπόρων-πωλητών. Στην 'κατώτερη' τάξη, οι νέοι που ο πατέρας τους είναι γεωργός έχουν περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση απ' ό τι οι νέοι που ο πατέρας τους είναι τεχνίτης-εργάτης. Η διαπιστούμενη διαφορά στις πιθανότητες δεν είναι μεγάλη, παρόλα αυτά όμως είναι στατιστικά σημαντική για την μεγάλη πλειοψηφία των περιπτώσεων (95%). Το αυξημένο ενδιαφέρον των γεωργών να σπουδάσουν τα παιδιά τους σε σχέση με τους τεχνίτες-εργάτες οφείλεται στο γεγονός ότι: (α) τα παιδιά των γεωργών εκτιμούν περισσότερο τα επαγγέλματα που προϋποθέτουν πτυχίο ανώτατης σχολής, (β) έχουν μικρότερη πληροφόρηση σχετικά με τις δυσκολίες που συναντά ο πτυχιούχος ανώτατης σχολής να βρει εργασία και (γ) είναι λιγότερο ικανοποιημένοι από τον τρόπο της ζωής τους.

Στο δεύτερο μέρος της παραπάνω μελέτης η Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974β: 100-101) ερευνήσε διάφορα χαρακτηριστικά των πρωτοετών φοιτητών¹³ του Πανεπιστημίου Αθηνών το ακαδημαϊκό έτος 1964/65, όπως η ηλικία, ο τόπος κατοικίας των γονέων, η κοινωνική προέλευση (με βάση το επάγγελμα του πατέρα), καθώς και διάφορες πληροφορίες που αφορούσαν στο οικογενειακό τους περιβάλλον, τον τρόπο ζωής και την ακαδημαϊκή τους πρόοδο. Από την ποσοστιαία εκπροσώπηση των επαγγελματικών ομάδων στο φοιτητικό πληθυσμό του Π. Αθηνών, διαπίστωσε ότι οι φοιτητές εμφάνιζαν 'ανομοιογένεια' ως προς την κοινωνική τους προέλευση. Ειδικότερα το 41% προέρχονταν από τις 'κατώτερες' τάξεις (19% από την 'αγροτική' και 22% την 'εργατική' τάξη) και το 59% από τις 'ανώτερες' τάξεις (35% από τη 'μεσαία' τάξη και 24% από την 'ανώτερη' τάξη). Επίσης, ανομοιογένεια διαπίστωσε και μεταξύ των σχολών του Π. Αθηνών. Στη Νομική, τη Φιλοσοφική, την Ιατρική και την Οδοντιατρική εκπροσωπούσαν με υψηλότερο ποσοστό οι φοιτητές από τις 'μεσαίες' και 'ανώτερες' τάξεις, ενώ στη Θεολογική οι φοιτητές από τις 'κατώτερες' τάξεις. Εφόσον όμως τα ποσοστά αυτά δεν συσχετίζονται *'...και προς τον αριθμόν των μελών εκάστης κοινωνικής τάξης, δεν μας πληροφορούν και δια τον βαθμόν της συμμετοχής εκάστης κοινωνικής τάξης εις την πανεπιστημιακήν παιδείαν'*.

¹³ Η έρευνα αφορά αντιπροσωπευτικό δείγμα των φοιτητών και των φοιτητριών που είχαν εισαχθεί στο Π. Αθηνών το ακαδ. έτος 1962/63.

2.2.2 Μ. Μειμάρης & Η. Νικολακόπουλος (1978)

Οι Μ. Μειμάρης & Η. Νικολακόπουλος (1978) μελέτησαν τις εκπαιδευτικές ανισότητες σε κάθε Α.Ε.Ι., σχολή και τμήμα¹⁴ ως προς το επάγγελμα του πατέρα με τη στατιστική μέθοδο της παραγοντικής ανάλυσης αντιστοιχιών. Η έρευνα αφορούσε τα ακαδ. έτη 1959/60, 1964/65, 1969/70, 1973/74¹⁵. Συμβολίζοντας τις επαγγελματικές ομάδες, τις σχολές και τα τμήματα μ' ένα σημείο, τις τοποθέτησαν σε ένα διάγραμμα, το οποίο αποτελούνταν από δύο κάθετους άξονες. Η κάθε επαγγελματική ομάδα τοποθετήθηκε στο σύστημα των αξόνων ανάλογα με την ποσοστιαία κατανομή των φοιτητών κατά σχολή και τμήμα, ενώ κάθε σχολή και τμήμα τοποθετήθηκε ανάλογα με την ποσοστιαία κατανομή των φοιτητών κατά επάγγελμα πατέρα. Οι επαγγελματικές ομάδες, οι σχολές και τα τμήματα ταυτίζονται ή γειτνιάζουν, δηλαδή ομαδοποιούνται, ανάλογα με το βαθμό ομοιότητας που παρουσιάζουν οι κατανομές τους. Αντίθετα, όταν οι κατανομές τους είναι πολύ διαφορετικές, τότε απέχουν σημαντικά μεταξύ τους. Στην περίπτωση που οι κατανομές των επαγγελματικών ομάδων, των σχολών ή των τμημάτων είναι παρόμοιες μ' εκείνη του συνόλου των φοιτητών (του μέσου όρου δηλαδή), τότε βρίσκονται κοντά στο κέντρο του διαγράμματος (τομή των αξόνων).

Από την τοποθέτηση των επαγγελματικών ομάδων στο διάγραμμα ανάλογα με την ποσοστιαία κατανομή των φοιτητών κατά σχολή και τμήμα προέκυψε η έντονη διαφοροποίησή τους. Μια ομάδα, τελείως ξεχωριστή από τις άλλες, αποτελούν οι γεωργοί, οι οποίοι δεν 'γειτονεύουν' με καμιά άλλη επαγγελματική κατηγορία, απέχουν σημαντικά από την τομή των αξόνων (η οποία, όπως αναφέρθηκε παραπάνω αντιστοιχεί στο μέσο όρο του φοιτητικού πληθυσμού κατά σχολές) και βρίσκονται στο κάτω μέρος του διαγράμματος.

¹⁴ Οι Η. Νικολακόπουλος & Μ. Μειμάρης (1978) δεν αποσαφηνίζουν τους όρους «σχολή» και «τμήμα» και τους αναφέρουν σαν να τους χρησιμοποιούν εναλλακτικά ('σχολή ή τμήμα'), πράγμα που δεν συμβαίνει κατά την ανάλυση των στοιχείων. Η από ασάφεια αυτή, ως ένα βαθμό οφείλεται στη δομή των διάφορων Α.Ε.Ι., όπως αυτή εμφανίζεται στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης από την Ε.Σ.Υ.Ε. Για παράδειγμα, στο Ε.Μ.Π. υπάρχει Σχολή Αρχιτεκτόνων, ενώ στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης υπάρχει Τμήμα Αρχιτεκτόνων.

Από την άλλη, όμως, και οι ίδιοι οι συγγραφείς συμβάλλουν στην ασάφεια μεταξύ των σχολών και τμημάτων, εφόσον αναλύουν ταυτόχρονα τμήματα και σχολές. Μάλιστα, τις σχολές που ταυτίζονται μ' ένα Α.Ε.Ι. (Α.Σ.Ο.Ε.Ε., Πάντειο, Α.Β.Σ.Π., Α.Β.Σ.Θ. και Α.Σ.Κ.Τ.) δεν τις αναλύουν κατά τμήματα, όπως συμβαίνει με όλες τις υπόλοιπες σχολές.

¹⁵ Τα στοιχεία που παραθέτουν και σχολιάζουν αναλυτικά αφορούν μόνο το ακαδ. έτος 1973/74.

Μια άλλη ξεχωριστή ομάδα αποτελούν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, τα οποία, όπως και οι γεωργοί, απέχουν σημαντικά από την τομή των αξόνων, αλλά βρίσκονται στην αντίθετη πλευρά του διαγράμματος. Η αντίθεση αυτή υποδηλώνει και την έντονη διαφοροποίηση των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελμάτων από τους γεωργούς. Τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα 'γειτονεύουν' -δηλαδή οι κατανομές τους κατά σχολή και τμήμα μοιάζουν- αρκετά με τις ένοπλες δυνάμεις και σε μικρότερο βαθμό με τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης.

Οι υπόλοιπες επαγγελματικές ομάδες βρίσκονται κοντά στο κέντρο του διαγράμματος, αλλά διαφοροποιούνται σαφώς μεταξύ τους και σχηματίζουν τρεις ομάδες. Η πρώτη ομάδα αποτελείται από τους υπάλληλους γραφείου και τους έμπορους-πωλητές, η δεύτερη από τους συνταξιούχους και τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες και η τρίτη από τους τεχνίτες-εργάτες¹⁶. Από τις τρεις αυτές ομάδες μόνο οι τεχνίτες-εργάτες βρίσκονται στην κάτω μεριά του διαγράμματος (σε σχέση με τον οριζόντιο άξονα), γεγονός που εκφράζει την αντίθεση των τεχνιτών-εργατών με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και σε μικρότερο βαθμό με τους γεωργούς. Οι υπάλληλοι γραφείου και οι έμποροι-πωλητές βρίσκονται στο πάνω μέρος του διαγράμματος κι απέχουν αρκετά από τον οριζόντιο άξονα (ιδιαίτερα οι υπάλληλοι γραφείου) γεγονός που εκφράζει την αντίθεσή τους με τους γεωργούς -και σε πολύ μικρότερο βαθμό με τους τεχνίτες-εργάτες- παρά με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (που βρίσκονται στην ίδια μεριά του οριζόντιου άξονα). Ιδιαίτερα, για τους υπάλληλους γραφείου –τα οποία απέχουν αρκετά από τον οριζόντιο άξονα- διαφαίνεται η τάση, η κατανομή τους να μοιάζει με εκείνη των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελμάτων. Οι συνταξιούχοι και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες βρίσκονται πολύ κοντά στο κέντρο του διαγράμματος (δηλαδή στην τομή των αξόνων) και επομένως δεν διαφοροποιούνται σημαντικά από την κατανομή του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού.

Από την ανάλυση των στοιχείων κατά τα ακαδ. έτη 1959/60, 1964/65 και 1969/70, προκύπτει ότι οι παραπάνω ομαδοποιήσεις των επαγγελμάτων παρουσιάζουν μια διαχρονική σταθερότητα. Εξαιρέση αποτελούν τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και οι ένοπλες δυνάμεις, οι οποίες ενώ το 1959/60 και το 1964/65 γειτνιάζαν με την ομάδα των υπαλλήλων γραφείου και των εμπόρων-πωλητών, το 1969/70 και το 1973/74 απομακρύνονται σημαντικά από αυτή την

¹⁶ Στους τεχνίτες-εργάτες περιλαμβάνουν και τους 'εργάτες μη δυνάμενοι να ταξινομηθούν κατ' επάγγελμα'.

ομάδα επαγγελματιών και προσεγγίζουν (κυρίως οι ένοπλες δυνάμεις) την ομάδα των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελματιών.

Η εξέταση των σχολών και των τμημάτων ως προς το επάγγελμα του πατέρα των φοιτητών τους, δείχνει έντονες διαφοροποιήσεις τόσο μεταξύ τους όσο και μεταξύ Αθήνας και επαρχίας (συμπεριλαμβανόμενης και της Θεσσαλονίκης). Ειδικότερα, οι σχολές και τα τμήματα, με κριτήριο την ομοιότητα τις ποσοστιαίας κατανομής των φοιτητών τους κατά επάγγελμα πατέρα, σχηματίζουν τις παρακάτω ομάδες: α) το Ε.Μ.Π. και οι Πολυτεχνικές Σχολές των πανεπιστημίων, β) τα ξενόγλωσσα τμήματα των Φιλοσοφικών Σχολών, γ) οι Σχολές Επιστημών Υγείας, δ) το Τμήμα Βιολογίας Π. Αθηνών, ε) το Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης Νομικής Σχολής Π. Αθηνών στ) οι Θεολογικές Σχολές, μερικά τμήματα της Φιλοσοφικής και Νομικής Σχολής του Π. Θεσσαλονίκης, το Τμήμα Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Π. Αθηνών, όλες σχεδόν οι σχολές του Π. Ιωαννίνων, 'ένα τμήμα' της Φυσικομαθηματικής Σχολής του Π. Πατρών, οι σχολές με 'αγροτικό' αντικείμενο σπουδών (.Α.Γ.Σ.Α και Γεωπονοδασολογική & Κτηνιατρική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης), η Πάντειος και η Α.Σ.Ο.Ε.Ε., στ) τα περισσότερα τμήματα των Νομικών, Φιλοσοφικών και Φυσικομαθηματικών Σχολών.

Το Ε.Μ.Π. και οι Πολυτεχνικές Σχολές των πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης και Πατρών αποτελούν μια ομάδα σχολών, η οποία διαφοροποιείται έντονα από όλες τις υπόλοιπες σχολές. Σ' αυτήν την ομάδα σχολών, οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, τις ένοπλες δυνάμεις και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης υπεραντιπροσωπεύονται, ενώ οι αγρότες και οι τεχνίτες-εργάτες υποαντιπροσωπεύονται¹⁷. Παρόλο όμως που οι σχολές του Ε.Μ.Π. και τα τμήματα των τριών Πολυτεχνικών Σχολών αποτελούν μια ενιαία ομάδα, μεταξύ τους παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις :

- Στο Ε.Μ.Π., η υπεραντιπροσώπηση των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελματιών, των επαγγελματιών διεύθυνσης-διοίκησης και των ενόπλων

¹⁷ *'...Η γεινίαση μιας σχολής με μια ή περισσότερες επαγγελματικές κατηγορίες (...) σε γενικές γραμμές και κάτω από συγκεκριμένους όρους εκφράζει την 'υπεραντιπροσώπηση' αυτών των επαγγελματικών κατηγοριών μεταξύ των φοιτητών της σχολής. Ο όρος 'υπεραντιπροσώπηση' (αντίστοιχα 'υποαντιπροσώπηση') σημαίνει ότι η αναλογία των φοιτητών που προέρχονται από μια επαγγελματική κατηγορία είναι μεγαλύτερη (ή αντίστοιχα μικρότερη) από τον μέσον όρο για το σύνολο των Α.Ε.Ι. Στο βαθμό βέβαια που αυτός ο μέσος όρος αντανάκλα την ανισότητα για τις διάφορες επαγγελματικές κατηγορίες των ευκαιριών πρόσβασης στα Α.Ε.Ι., οι όροι 'υπεραντιπροσώπηση' και 'υποαντιπροσώπηση' εκφράζουν τις διαφοροποιήσεις παίρνοντας ως βάση αυτό το βαθμό ανισότητας' (Μεϊμάρης & Νικολακόπουλος, 1978: 234-235).*

δυνάμεων και η υποαντιπροσώπηση των αγροτών και των τεχνιτών-εργατών είναι πιο έντονη σε σχέση με τις Πολυτεχνικές Σχολές των Πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης και Θράκης, όπου με υψηλό ποσοστό αντιπροσωπεύονται και οι υπάλληλοι γραφείου και οι έμποροι-πωλητές.

- Οι σχολές του Ε.Μ.Π., διαφοροποιούνται μεταξύ τους και μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις ομάδες: την πρώτη ομάδα αποτελεί μόνη της η Αρχιτεκτονική, τη δεύτερη οι σχολές Πολιτικών Μηχανικών, Μηχανολόγων-Ηλεκτρολόγων και Ναυπηγών & Χημικών Μηχανικών και την τρίτη οι σχολές Μεταλλειολόγων Μηχανικών και Τοπογράφων Μηχανικών. Αντίθετα, μεταξύ των τμημάτων των Πολυτεχνικών Σχολών των πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης και Πατρών δεν φαίνεται να υπάρχει μια αντίστοιχη ομαδοποίηση και ιεράρχηση.
- Το Τμήμα Αρχιτεκτονικής τόσο του Ε.Μ.Π. όσο και της Πολυτεχνικής Σχολής του Π. Θεσσαλονίκης, μαζί με την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών αποτελούν μια τελείως ξεχωριστή ομάδα.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις οδηγούν στην υπόθεση ότι τα τμήματα¹⁸ των τριών πολυτεχνείων ιεραρχούνται μεταξύ τους. Η ιεράρχηση αυτή *‘...φαίνεται να αντανakλά την (εμπειρικά γνωστή) κλίμακα προτιμήσεων των υποψηφίων, με ιδιαίτερα τονισμένη την ιδιομορφία των Αρχιτεκτονικών Σχολών’*.

Μια δεύτερη ομάδα αποτελούν τα τμήματα ξένων γλωσσών των Φιλοσοφικών Σχολών των πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης, εκτός από το Τμήμα Ιταλικών του Π. Θεσσαλονίκης. Ως προς την επαγγελματική προέλευση των φοιτητών τους, παρατηρείται παρόμοια σύνθεση μ’ αυτή των Πολυτεχνείων και σημαντικά διαφορετική από τα υπόλοιπα τμήματα των Φιλοσοφικών Σχολών. Για να ερμηνεύσουν το γεγονός αυτό κάνουν την υπόθεση ότι *‘...για ένα σημαντικό μέρος των φοιτητών και ιδιαίτερα των φοιτητριών τους, τα τμήματα αυτά δεν αποτελούν απαραίτητη βαθμίδα για τη μεταγενέστερη επαγγελματική τους ένταξη, καθώς επίσης και ότι για την εισαγωγή στα τμήματα αυτά προαπαιτείται γνώση, ως ένα βαθμό, της αντίστοιχης ξένης γλώσσας’*.

Μια τρίτη ομάδα σχολών αποτελούν τα τμήματα Ιατρικής, Οδοντιατρικής και Φαρμακευτικής του Π. Αθηνών στην οποία υπεραντιπροσωπεύονται τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα. Τα τμήματα Ιατρικής, Οδοντιατρικής και Φαρμακευτικής του Π. Θεσσαλονίκης αποτελούν κι αυτά μια ξεχωριστή ομάδα, αλλά βρίσκονται σε

¹⁸ Στην περίπτωση του Ε.Μ.Π., τα αντίστοιχα τμήματα των Πολυτεχνικών Σχολών των πανεπιστημίων είναι σχολές (π.χ., Σχολή Αρχιτεκτονικής στο Ε.Μ.Π., Τμήμα Αρχιτεκτονικής στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης).

αρκετή απόσταση από τα αντίστοιχα τμήματα του Π. Αθηνών και προς το κέντρο του διαγράμματος. Επίσης, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα υπεραντιπροσωπεύονται στο Τμήμα Βιολογίας της Φυσικομαθηματικής Σχολής και στο Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης της Νομικής Σχολής του Π. Αθηνών, αλλά δημιουργούν ομάδες με κάποια άλλα τμήματα.

Σε αντίθεση με τις παραπάνω σχολές, υπάρχει μια τέταρτη ομάδα σχολών στην οποία υπεραντιπροσωπεύονται οι γεωργοί. Την ομάδα αυτή αποτελούν οι Θεολογικές Σχολές (Π. Αθηνών και Π. Θεσσαλονίκης), 'μερικά' τμήματα της Φιλοσοφικής και Νομικής Σχολής του Π. Θεσσαλονίκης, το Τμήμα Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Π. Αθηνών, όλες σχεδόν οι σχολές του Π. Ιωαννίνων, 'ένα' τμήμα της Φυσικομαθηματικής Σχολής του Π. Πατρών, μερικές σχολές με 'αγροτικό' αντικείμενο σπουδών (Α.Γ.Σ.Α., Γεωπονοδασολογική & Κτηνιατρική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης) καθώς και δύο 'μαζικές' σχολές, η Πάντειος και η Βιομηχανική Θεσσαλονίκης. Οι δύο τελευταίες, είναι χαρακτηριστικό ότι διαφοροποιούνται αισθητά από την Α.Σ.Ο.Ε.Ε. και τη Βιομηχανική Πειραιώς, στις οποίες υπεραντιπροσωπεύονται οι τεχνίτες-εργάτες αλλά και οι υπάλληλοι γραφείου και οι έμποροι-πωλητές.

Τα περισσότερα τμήματα των Νομικών, Φιλοσοφικών και Φυσικομαθηματικών Σχολών βρίσκονται κοντά στην τομή των αξόνων γεγονός που σημαίνει ότι η ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού τους ως προς το επάγγελμα του πατέρα δεν διαφοροποιείται από την αντίστοιχη του συνόλου των φοιτητών των Α.Ε.Ι. Τα τμήματα των σχολών αυτών διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τον οριζόντιο άξονα, γεγονός που εκφράζει την αντίθεση μεταξύ Αθήνας και επαρχίας (συμπεριλαμβανόμενης και της Θεσσαλονίκης).

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουν (α) την έντονη ιεράρχηση των σχολών ως προς την κοινωνική προέλευση των φοιτητών τους και (β) τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στην κοινωνικοπαγγελματική προέλευση των φοιτητών και τη σχολή φοίτησής τους. Οι σχέσεις αυτές προσφέρουν ορισμένες ενδείξεις σχετικά με την ανισότητα των ευκαιριών στις διάφορες ανώτατες σχολές και τα τμήματα. Ειδικότερα, οι σχολές (π.χ. Πολυτεχνική –και ιδιαίτερα Αρχιτέκτονες και Πολιτικοί Μηχανικοί- Ιατρική, Οδοντιατρική, Φαρμακευτική, κ.λπ.) που οδηγούν στην αναπαραγωγή των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελματιών, χαρακτηρίζονται επίσης και από μια υπεραντιπροσώπευση των φοιτητών που προέρχονται από την ίδια επαγγελματική

κατηγορία¹⁹. Αντίθετα, οι σχολές που έχουν άμεση σχέση με την αγροτική παραγωγή (π.χ. Γεωπονοδασολογική και Κτηνιατρική), την κυρίαρχη ιδεολογία στις αγροτικές περιοχές (Θεολογική) ή αποτελούν 'εύκολη διαδικασία ένταξης' απασχόλησης στο δημόσιο τομέα (Πάντειος, 'καθηγητικές' σχολές, όπως για παράδειγμα τα τμήματα Φιλολογίας και της Φυσικομαθηματικής Σχολής) χαρακτηρίζονται από μια υπεραντιπροσώπηση των γεωργών. Οι σχέσεις αυτές και οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των σχολών και των τμημάτων που παρουσιάστηκαν παραπάνω, '...οδηγούν σε μια ιεράρχηση των σχολών, που φαίνεται να αντανακλά σε γενικές γραμμές μια ιεράρχηση που εκφράζεται από την αντικειμενική κοινωνική θέση των αποφοίτων τους και καθορίζει τη γενικότερη κοινωνική ακτινοβολία κάθε σχολής, όπως αυτή υλοποιείται στην (εμπειρικά γνωστή) κλίμακα των υποψηφίων'.

2.2.3 G. Polydorides (1978)

Η G. Polydorides (1978) σε έρευνά της²⁰ ασχολήθηκε με τις εκπαιδευτικές ευκαιρίες στην 'τριτοβάθμια'²¹ εκπαίδευση σε σχέση με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964, κατά το διάστημα 1956/57 έως 1975/76. Με κριτήριο την αλλαγή του εξεταστικού συστήματος που πραγματοποιήθηκε κατά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964, χώρισε την εξεταζόμενη περίοδο σε τρεις υποπεριόδους: (α) την περίοδο πριν την μεταρρύθμιση (1956 έως 1964), (β) την περίοδο κατά τη οποία

¹⁹ Αν υπήρχαν στοιχεία για κάθε είδος ελευθέρου επαγγέλματος (διψήφιος κωδικός επαγγελμάτων), θα μπορούσαν να υπάρξουν πιο συγκεκριμένες ενδείξεις σχετικά με την αναπαραγωγή των επαγγελμάτων μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος.

²⁰ Η έρευνα αυτή ή τμήματά της, περιλαμβάνονται σε μεταγενέστερες μελέτες της Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, (1987:14-15, 1999:49-68).

Πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια μιας ευρύτερης έρευνας του Υπουργείου Παιδείας. Πρόκειται για τη 'Μελέτη αναπτύξεως μεταγυμνασιακής εκπαίδευσης' την επιστημονική διεύθυνση της οποίας είχαν οι Γ. Ψαχαρόπουλος & Α. Καζαμίας (1985) και για την πραγματοποίησή της συνεργάστηκε μια ομάδα επιστημόνων. Στην ομάδα αυτή συμμετείχε και η Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, η οποία είχε αναλάβει να ερευνήσει την εξέλιξη των ευκαιριών πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση κατά την περίοδο 1956/57 έως 1975/76 σε σχέση με τη μεταρρύθμιση του 1964 (Κοντογιαννοπούλου Πολυδωρίδη, 1987: 14-15). Αργότερα οι Ψαχαρόπουλος Γ. & Καζαμίας Α. (1985: 175-179) επιμελήθηκαν την έκδοση αυτής της μελέτης, στην οποία περιλαμβάνονται τμήματα της έρευνας με την οποία ασχολήθηκε η Γ. Κοντογιαννοπούλου- Πολυδωρίδη.

²¹ Με τον όρο τριτοβάθμια εκπαίδευση, όπως η ίδια επισημαίνει σε υποσημείωση, εννοεί τα πανεπιστήμια και τις παιδαγωγικές ακαδημίες.

‘...η όποια εφαρμογή της μεταρρύθμισης είχε την ευκαιρία να ολοκληρώσει τον κύκλο εισαγωγής φοιτητών επί μια τετραετία’ (1964 έως 1969) και (γ) την περίοδο ‘...μετά το 1969, για πλήρη πενταετία’, (1969 έως 1975). Η εκτίμηση των εκπαιδευτικών ευκαιριών βασίστηκε στο ‘δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών’²² και στο ‘δείκτη διακρίσεων’, οι οποίοι υπολογίστηκαν (α) για το σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού, (β) για κάθε Α.Ε.Ι., και (γ) για κάθε κλάδο σπουδών.

Ο δείκτης εκπαιδευτικών ευκαιριών παρουσιάζει τις πιθανότητες που έχει ένας μαθητής να εισαχθεί στην ανώτατη εκπαίδευση, ανάλογα με το επάγγελμα τους πατέρα. Υπολογίστηκε ως ο λόγος του ποσοστού των φοιτητών με πατέρα σε μια συγκεκριμένη επαγγελματική ομάδα προς το ποσοστό των ανδρών του οικονομικά ενεργού πληθυσμού άνω των 45 ετών της ίδιας επαγγελματικής ομάδας²³. Ο δείκτης διακρίσεων υπολογίστηκε ως ο λόγος του μεγαλύτερου δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών προς τον αντίστοιχο μικρότερο δείκτη και φανερώνει το μέγεθος της διάκρισης που υφίσταται στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού, σε ένα συγκεκριμένο Α.Ε.Ι. ή κλάδο σπουδών²⁴. Ο δείκτης εκπαιδευτικών ευκαιριών και ο δείκτης διακρίσεων στη συνέχεια αναλύεται (α) για το σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού, (β) κατά Α.Ε.Ι., και (γ) κατά κλάδο σπουδών.

(α) Δείκτης εκπαιδευτικών ευκαιριών και δείκτης διακρίσεων στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι.

Την πρώτη περίοδο (1956/57 έως 1964/65) το μεγαλύτερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών έχουν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και ακολουθούν οι υπάλληλοι γραφείου. Το μικρότερο δείκτη έχουν οι γεωργοί, οι

²² Ο δείκτης εκπαιδευτικών ευκαιριών στην Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη (1987: 14-15) αλλά και στους Γ. Ψαχαρόπουλο & Α. Καζαμία (1985: 177) αναφέρεται ως ‘δείκτης ευκαιριών φοίτησης στην ανώτατη παιδεία’.

²³ Ο ‘δείκτης εκπαιδευτικών ευκαιριών’ υπολογίζεται ως εξής:

ποσοστό φοιτητών επαγγελματικής ομάδας (i)

ποσοστό οικονομικά ενεργών ανδρών ηλικίας 45 ετών και άνω επαγγελματικής ομάδας (i)

²⁴ Επειδή οι ομάδες με το μεγαλύτερο και το μικρότερο δείκτη μεταβάλλονται με το πέρασμα του χρόνου τόσο στο ίδιο το Α.Ε.Ι. όσο και μεταξύ των Α.Ε.Ι., η συγκρισιμότητά του στο χρόνο αλλά και με άλλα Α.Ε.Ι. είναι αμφίβολη. Δηλαδή, στο ίδιο Α.Ε.Ι. (σχολή ή τμήμα) τη μια χρονιά το μεγαλύτερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών μπορεί να έχουν οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και την επόμενη χρονιά οι φοιτητές με πατέρα υπάλληλο γραφείου. Το ίδιο μπορεί να συμβαίνει και με την κοινωνικο-επαγγελματική ομάδα με το μικρότερο δείκτη. Κατά συνέπεια, ο δείκτης διακρίσεως ενδεχομένως να αφορά διαφορετικές κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες κάθε φορά.

απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις και οι τεχνίτες-εργάτες. Στη διάρκεια της περιόδου οι δείκτες μεταβάλλονται. Η σημαντικότερη μεταβολή για τις περισσότερες επαγγελματικές ομάδες παρατηρείται τα δύο πρώτα έτη (1956/57-1958/59) και επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό την εικόνα της μεταβολής του δείκτη κατά τη διάρκεια της περιόδου. Ο δείκτης μειώνεται στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, στους υπάλληλους γραφείου και στους απασχολούμενους στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις ενώ αυξάνεται στους τεχνίτες-εργάτες και αγρότες. Στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και τους εμπόρους-πωλητές ο δείκτης παρά τις αυξομειώσεις παρουσιάζει σταθερότητα (πίνακας 2.2).

Πίνακας 2.2
Δείκτες εκπαιδευτικών ευκαιριών των νέων στο σύνολο των Α.Ε.Ι. κατά
επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα έτη 1956/57 έως 1975/76

Ομάδες επαγγελματιών	1956 /57	1957 /58	1959 /60	1961 /62	1963 /64	1969 /70	1971 /72	1973 /74	1975 /76 ²⁵
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	7,33	5,74	5,65	5,27	5,16	2,31	2,41	2,37	2,42
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	2,00	0,89	1,96	0,83	1,89	1,83	1,32	1,19	1,01
Υπάλληλοι. γραφείου	5,53	4,09	3,60	3,77	3,90	2,78	2,60	2,77	2,96
Έμποροι και πωλητές	1,63	1,44	1,48	1,55	1,58	1,65	1,52	1,53	1,54
Γεωργοί	0,41	0,45	0,48	0,51	0,49	0,61	0,59	0,58	0,52
Τεχνίτες - εργάτες	0,37	0,98	0,90	0,95	0,88	0,87	0,92	0,95	1,00
Υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις ²⁶	0,90	0,82	0,70	0,63	0,65	0,84	1,22	1,06	1,21

Πηγή: Polydorides, G. (1978). Equality of opportunity in the Greek Higher Education System: The Impact of Reform Policies. *Comparative Education Review*, (22), 1, 33.

Τη δεύτερη περίοδο (1963/64 έως 1969/70) ο μεγαλύτερος δείκτης εκπαιδευτικών ευκαιριών αντιστοιχεί στους υπάλληλους γραφείου κι ακολουθούν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα. Το μικρότερο δείκτη έχουν οι γεωργοί κι ακολουθούν οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις και οι τεχνίτες-εργάτες. Ο δείκτης μειώνεται για τους υπάλληλους γραφείου και ιδιαίτερα για τα

²⁵ Οι δείκτες που αφορούν το 1975/76 διαφοροποιούνται ελαφρώς από αυτούς που περιλαμβάνονται στους Γ. Ψαχαρόπουλο & Α. Καζαμία (1985: 178) και στη Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη (1987: 14) γιατί βασίστηκαν σε προσωρινά στοιχεία της Στατιστικής της Εκπαίδευσης.

²⁶ Τους απασχολούμενους στις προσωπικές υπηρεσίες και στις ένοπλες δυνάμεις τους ταξινομεί σε μια κατηγορία. Αυτό πιθανότατα συμβαίνει, επειδή στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό οι δύο αυτές επαγγελματικές ομάδες αποτελούν μια ομάδα. Επομένως, από τη στιγμή που ο παρονομαστής του δείκτη στις προσωπικές υπηρεσίες περιλαμβάνει και τις ένοπλες δυνάμεις, έπρεπε και στον αριθμητή, στις προσωπικές υπηρεσίες να περιληφθούν και οι ένοπλες δυνάμεις.

ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, ενώ αυξάνεται στους τεχνίτες-εργάτες και στους απασχολούμενους στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις. Στις υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες οι δείκτες παρουσιάζουν σταθερότητα καθώς δεν παρατηρούνται σημαντικές μεταβολές (πίνακας 2.2).

Την τρίτη περίοδο (1969/70 έως 1975/76) ο μεγαλύτερος δείκτης εκπαιδευτικών ευκαιριών αντιστοιχεί στους υπάλληλους γραφείου κι ακολουθούν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα. Ο μικρότερος δείκτης εκπαιδευτικών ευκαιριών αντιστοιχεί στους γεωργούς κι ακολουθούν με σημαντική διαφορά οι τεχνίτες-εργάτες και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες. Οι μεταβολές σ' αυτήν την περίοδο δεν είναι τόσο μεγάλες όσο στις προηγούμενες. Ο δείκτης παρουσίασε αύξηση στους τεχνίτες-εργάτες και στους απασχολούμενους στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις, μείωση στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και στους γεωργούς, ενώ στις υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες σταθερότητα.

Η σημαντικότερη μεταβολή της περιόδου 1956/57 -1975/76 αφορά στη μείωση του δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και στους υπάλληλους γραφείου. Στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα η μείωση ήταν πολύ μεγαλύτερη σε σχέση με τους υπάλληλους γραφείου με αποτέλεσμα ο μεγαλύτερος δείκτης εκπαιδευτικών ευκαιριών μετά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση να αντιστοιχεί στους υπάλληλους γραφείου και όχι στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, όπως συνέβαινε πριν τη μεταρρύθμιση. Η μείωση αυτή σημαίνει ότι οι ανισότητες μεταξύ των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων ελλατώθηκαν. Όμως, οι γεωργοί εξακολουθούν σε όλη τη διάρκεια της περιόδου να έχουν το χαμηλότερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών. Από τη σύγκριση του δείκτη μεταξύ των ετών 1956/57 και 1975/76 προκύπτει ότι οι 'ανώτερες' στην κοινωνική ιεραρχία κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες (ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, υπάλληλοι γραφείου και έμποροι-πωλητές) παρουσίασαν μείωση, ενώ οι 'κατώτερες' (γεωργοί, τεχνίτες-εργάτες και απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις) αύξησαν.

Ο δείκτης διακρίσεων για το σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού, το 1956/57 (αρχή της εξεταζόμενης περιόδου) ήταν 20²⁷. Δηλαδή, οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (που είχαν τον υψηλότερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών) είχαν 20 φορές περισσότερες πιθανότητες να φοιτήσουν στην 'τριτοβάθμια' εκπαίδευση από τους φοιτητές με πατέρα γεωργό (που είχαν το χαμηλότερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών). Στο τέλος της πρώτης περιόδου (1963/64) ο δείκτης διακρίσεων ήταν 10 (μειωμένος κατά 50%), το 1969/70, μετά την

²⁷ Για την ακρίβεια ο δείκτης διακρίσεων είναι 17,88.

αλλαγή των εξεταστικού συστήματος για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, ήταν 5 (νέα μείωση κατά 50%) και το 1975/76 (τέλος της εξεταζόμενης περιόδου) ο δείκτης διακρίσεων ήταν 6 (αύξηση 20%) (πίνακας 2.3). Τα παραπάνω ευρήματα θεωρεί ότι συμφωνούν με αυτά της Ι. Λαμπίρη-Δαμάκη (1974), σύμφωνα με τα οποία τα 'χαμηλά' κοινωνικά στρώματα συμμετέχουν στην 'τριτοβάθμια' εκπαίδευση με ποσοστά υψηλότερα απ' ότι σε άλλες χώρες.

Πίνακας 2.3
Δείκτες διακρίσεων στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι. για τα έτη 1956/57, 1963/64, 1969/70 και 1975/76

Ακαδ. έτος	Δείκτης διακρίσεων
1956/57	20
1963/64	10
1969/70	5
1975/76	6

Πηγή: Polydorides, G. (1978). Equality of opportunity in the Greek Higher Education System: The Impact of Reform Policies. *Comparative Education Review*, (22), 1, 38.

(β) Δείκτης εκπαιδευτικών ευκαιριών και δείκτης διακρίσεων κατά Α.Ε.Ι.

Στη συνέχεια διερεύνησε τις ανισότητες κατά Α.Ε.Ι. Την περίοδο 1956/57 έως 1963/64, ο υψηλότερος δείκτης εκπαιδευτικών ευκαιριών παρατηρείται στο Ε.Μ.Π. και το Π. Αθηνών και αντιστοιχεί στους φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα. Οι ίδιοι φοιτητές έχουν τους υψηλότερους δείκτες εκπαιδευτικών ευκαιριών σε όλα τα Α.Ε.Ι. εκτός από την Α.Σ.Ο.Ε.Ε., την Πάντειο, την Α.Β.Σ.Π. και την Α.Β.Σ.Θ. Αντίθετα, οι φοιτητές με πατέρα γεωργό έχουν το χαμηλότερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών σε όλα Α.Ε.Ι. εκτός από την Α.Γ.Σ.Α. και τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες²⁸.

Την περίοδο μετά τη μεταρρύθμιση του 1964 (1969/70 έως 1975/76), παρατηρούνται μεταβολές οι οποίες σε μερικές περιπτώσεις είναι σημαντικές. Η σημαντικότερη αλλαγή αφορά στο γεγονός ότι ο υψηλότερος δείκτης εκπαιδευτικών

²⁸ Σύμφωνα με τους Γ. Ψαχαρόπουλο & Α. Καζαμία (1985: 179) την περίοδο 1964-1969 οι μεγαλύτερες αυξήσεις των 'χαμηλότερων εισοδηματικών τάξεων' παρατηρούνται στο Π. Θεσσαλονίκης, το Ε.Μ.Π., Α.Σ.Ο.Ε.Ε., την Πάντειο, την Α.Β.Σ.Θ., την Α.Γ.Σ.Α. και τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες.

ευκαιριών δεν αντιστοιχεί στους φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, αλλά στους φοιτητές με πατέρα υπάλληλο γραφείου, οι οποίοι φοιτούν στην Α.Β.Σ.Π., το Ε.Μ.Π., το Π. Αθηνών και την Α.Σ.Ο.Ε.Ε. Το χαμηλότερο, όμως, δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών παρουσιάζουν και πάλι οι φοιτητές με πατέρα γεωργό σε όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης εκτός από το Π. Ιωαννίνων, την Α.Β.Σ.Θ., την Α.Γ.Σ.Α. και τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες. Μάλιστα, στο Ε.Μ.Π., το Π. Αθηνών και την Α.Σ.Κ.Τ. ο δείκτης εκπαιδευτικών ευκαιριών των φοιτητών με πατέρα γεωργό, έχει τη χαμηλότερη τιμή από όλα τα Α.Ε.Ι. Γενικά, από την εξέταση των στοιχείων, διαπιστώνει ότι *‘...η όποια αλλαγή στις εκπαιδευτικές ευκαιρίες δεν συντηρείται για όλη τη διάρκεια της περιόδου, αλλά στα περισσότερα ιδρύματα ο δείκτης των φοιτητών με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα αρχίζει να αυξάνεται’*. Από την άλλη, σύμφωνα με τους Γ. Ψαχαρόπουλο & Α. Καζαμία (1985: 179) η αύξηση που παρουσίασαν οι ‘χαμηλότερες’ εισοδηματικά ομάδες την περίοδο αμέσως μετά την εφαρμογή της μεταρρύθμισης (1964-1969) δεν διατηρείται καθώς ο δείκτης μειώνεται και στις καλύτερες περιπτώσεις παρουσιάζει στασιμότητα, όπως για παράδειγμα στο Π. Αθηνών και τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες.

Η εικόνα γίνεται σαφέστερη με το δείκτη διακρίσεων (δ.δ.), ο οποίος παρουσιάζει το μέγεθος των ανισοτήτων μεταξύ των επαγγελματικών κατηγοριών σε κάθε πανεπιστήμιο. Το Ε.Μ.Π., κατά την πρώτη περίοδο (1956/57 έως 1963/64), είχε το υψηλότερο δείκτη διακρίσεων (η τιμή του ήταν 59 το 1956/57 και 69 το 1963/64). Αυτό σημαίνει ότι οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (που είχαν τον υψηλότερο δείκτη ευκαιριών) το 1956/57 είχαν 59 φορές και το 1963/64 69 φορές περισσότερες πιθανότητες να εισαχθούν στο Ε.Μ.Π. από τους φοιτητές με πατέρα γεωργό (που είχαν το μικρότερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών). Το δεύτερο, κατά σειρά, μεγαλύτερο δείκτη διακρίσεων, τα ακαδ. έτη 1956/57 και 1963/64, είχε το Π. Αθηνών (25 και 21 αντίστοιχα), πολύ μικρότερος σε σχέση με το Ε.Μ.Π. και αρκετά υψηλότερος σε σχέση με τους δείκτες που ακολουθούν (12 στο Π. Θεσσαλονίκης και 11 στην Α.Γ.Σ.Α. αντίστοιχα τα ακαδ. έτη 1956/57 και 1963/64). Το 1969/70, η υψηλότερη τιμή του δείκτη διακρίσεων παρατηρείται και πάλι στο Ε.Μ.Π., αλλά είναι 18²⁹, τιμή πολύ πιο μικρή σε σχέση με τα προηγούμενα έτη (μείωση κατά 75%), ενώ το 1975/76 η κατάσταση δεν μεταβάλλεται. Ο δεύτερος υψηλότερος δείκτης εμφανίζεται στην Α.Β.Σ.Π. και

²⁹ Η διάκριση αυτή τη φορά αφορά στους φοιτητές με πατέρα υπάλληλο γραφείου (που έχουν τον υψηλότερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών) σε σχέση με τους φοιτητές με πατέρα γεωργό (που έχουν το χαμηλότερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών).

Α.Β.Σ.Θ. (δ.δ.=9) για το ακαδ. έτος 1969/70 και στην Α.Σ.Ο.Ε.Ε. και την Α.Β.Σ.Π. (δ.δ.=11) για το ακαδ. έτος 1975/76, αλλά η διαφορά με τους δείκτες που ακολουθούν είναι πολύ μικρή (πίνακας 2.4).

Πίνακας 2.4
Δείκτες διακρίσεων κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57, 1963/64, 1969/70 και 1975/76

Α.Ε.Ι.	1956/57	1963/64	1969/70	1975/76
Π. Αθηνών	25	21	8	8
Π. Θεσσαλονίκης	12	7	3	5
Π. Θράκης	-	-	-	8
Π. Ιωαννίνων	-	-	4	3
Π. Πατρών	-	-	7	6
Ε.Μ.Π.	59	69	18	18
Α.Σ.Ο.Ε.Ε.	8	10	5	11
Πάντειος	11	6	3	5
Α.Β.Σ.Π.	6	7	9	11
Α.Β.Σ.Θ.	10	6	9	4
Α.Γ.Σ.Α.	15	11	3	7
Α.Σ.Κ.Τ.	-	10	3	10
Παιδαγωγικές Ακαδημίες	15	10	-	-

Πηγή: Polydorides, G. (1978). Equality of opportunity in the Greek Higher Education System: The Impact of Reform Policies. *Comparative Education Review*, 22, 1, 38.

Το 1956/57, το χαμηλότερο δείκτη διακρίσεων παρουσίαζαν η Α.Β.Σ.Π. (δ.δ.=6) και η Α.Σ.Ο.Ε.Ε. (δ.δ.=8), το 1963/64 η Πάντειος και η Α.Β.Σ.Θ. (δ.δ.=6), το 1969/70 το Π. Θεσσαλονίκης, η Πάντειος, η Α.Γ.Σ.Α. και η Α.Σ.Κ.Τ. (δ.δ.=3) και το 1975/76 το Π. Ιωαννίνων (δ.δ.=3)³⁰. Όσον αφορά στη σχέση ανάμεσα στην αλλαγή του εξεταστικού συστήματος και το μέγεθος των διακρίσεων στα ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, διαπιστώνει ότι η μείωση του δείκτη διακρίσεων που παρατηρήθηκε κατά την πρώτη περίοδο (1956/57-1963/64), μετά την αλλαγή του

³⁰ Η Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη αναφέρει ότι η Α.Σ.Κ.Τ. ήταν η σχολή με το μεγαλύτερο δείκτη διακρίσεων, μετά το Ε.Μ.Π. και ότι η Πάντειος έχει το χαμηλότερο δείκτη διακρίσεων σε όλη τη διάρκεια της εικοσαετίας. Όμως, από τα στοιχεία του πίνακα δεν προκύπτει κάτι τέτοιο.

εξεταστικού συστήματος γενικεύτηκε σε όλα τα ιδρύματα κατά 50% τουλάχιστον. Η μείωση αυτή, όμως, δεν διατηρήθηκε κατά την περίοδο 1969/70 έως 1975/76, αφού σε πολλά Α.Ε.Ι. οι διακρίσεις άρχισαν και πάλι να αυξάνονται (πίνακας 2.4). Παρόλα αυτά, θεωρεί *‘...σαφές ότι οι μεγάλες διαφορές ανάμεσα στους δείκτες διακρίσεων των διαφορετικών ιδρυμάτων που παρατηρούνται στην πρώτη περίοδο, δεν υπάρχουν στη δεύτερη περίοδο’*. Η αλλαγή του εξεταστικού συστήματος μείωσε τις διακρίσεις μεταξύ των επαγγελματικών ομάδων, τόσο στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι., όσο και μεταξύ των Α.Ε.Ι..

γ) Πιθανότητες εισαγωγής και δείκτης διακρίσεων κατά κλάδο σπουδών.

Οι ανισότητες εξετάστηκαν και κατά κλάδο σπουδών. Κατά την περίοδο 1956/57 έως 1963/64, σε όλους τους κλάδους σπουδών, το μεγαλύτερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών έχουν οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα κι ακολουθούν οι φοιτητές με πατέρα υπάλληλο γραφείου εκτός από τις κοινωνικές επιστήμες όπου η σειρά των δύο επαγγελματικών ομάδων αντιστρέφεται. Το χαμηλότερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών έχουν οι φοιτητές με πατέρα γεωργό σε όλους τους κλάδους σπουδών, εκτός από τις γεωπονικές επιστήμες και την κτηνιατρική.

Το 1969/70, αμέσως μετά την ‘ολοκλήρωση του πρώτου κύκλου εισαγωγής’, ο δείκτης εκπαιδευτικών ευκαιριών για τους φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα μειώνεται κατά 50% ή και περισσότερο σε όλους τους κλάδους σπουδών, ενώ για τους φοιτητές με πατέρα υπάλληλο γραφείου μειώνεται πολύ λιγότερο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι δείκτες αυτών των επαγγελματικών ομάδων να πλησιάζουν σημαντικά μεταξύ τους την περίοδο 1969/70 έως 1975/76. Παρά τη μείωση αυτή, σε όλη την περίοδο που ακολουθεί (1969/70-1975/76), οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα έχουν τον υψηλότερο δείκτη στην τεχνολογία (εκτός από το 1969/70), στην ιατρική και στις καλές τέχνες. Για τους φοιτητές με πατέρα γεωργό, ο δείκτης εκπαιδευτικών ευκαιριών αυξάνεται σε όλους τους κλάδους σπουδών το 1969/70, αλλά στη συνέχεια μειώνεται.

Στη συνέχεια, διερεύνησε το δείκτη διακρίσεων (δ.δ.) για κάθε κλάδο σπουδών, κατά τα ακαδ. έτη 1956/57, 1963/64, 1969/70 και 1975/76 (πρώτο και τελευταίο έτος κάθε περιόδου). Στην αρχή της πρώτης περιόδου (1956/57), οι μεγαλύτεροι δείκτες διακρίσεων παρατηρούνται στην τεχνολογία (δ.δ.=44), στην ιατρική (δδ=28) και στις καλές τέχνες (δ.δ.=25), ενώ οι μικρότεροι δείκτες στη γεωπονική-κτηνιατρική (δ.δ.=7) και στις κοινωνικές επιστήμες (δ.δ.=8). Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1956/57 έως 1963/64, ο δείκτης διακρίσεων μειώνεται σε όλους τους κλάδους σπουδών, εκτός από τις καλές τέχνες όπου αυξάνεται και την

τεχνολογία & τις ανθρωπιστικές επιστήμες όπου μένει σταθερός. Η μεγαλύτερη μείωση παρατηρείται στη νομική (37%)³¹, στην ιατρική (32%) και στις θετικές επιστήμες (30%), ενώ η μικρότερη στις κοινωνικές επιστήμες (12%). Έτσι, στο τέλος της περιόδου (1963/64) το μεγαλύτερο δείκτη διακρίσεων παρουσιάζει η τεχνολογία (δ.δ.=44). Ακολουθούν με σημαντική διαφορά οι καλές τέχνες (δ.δ.=34) και με πάρα πολύ μεγάλη διαφορά η ιατρική (δ.δ.=19) (πίνακας 2.5).

Πίνακας 2.5
Δείκτες διακρίσεων κατά κλάδο σπουδών για τα ακαδ. έτη 1956/57, 1963/64, 1969/70 και 1975/76

Κλάδοι σπουδών	1956/57	1963/64	1969/70	1975/76
Ανθρωπιστικές Επιστήμες	11	11	4	6
Καλές Τέχνες	25	34	12	24
Νομική	19	13	5	6
Κοινωνικές Επιστήμες	8	7	4	5
Θετικές Επιστήμες	13	9	6	6
Τεχνολογία	44	44	13	13
Ιατρική	28	19	9	10
Γεωπονική-Κτηνιατρική	7	5	3	6
Παιδαγωγικά	15	10	-	-

Πηγή: Polydorides, G. (1978). Equality of opportunity in the Greek Higher Education System: The Impact of Reform Policies. *Comparative Education Review*, 22, 1, 40.

Τη δεύτερη περίοδο (1963/64 έως 1969/70), κατά την οποία εφαρμόζεται η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, οι δείκτες διακρίσεων μειώνονται ανεξαιρέτως σε όλους τους κλάδους σπουδών. Η μεγαλύτερη μείωση κατά σειρά παρατηρείται στην τεχνολογία (70%), τις καλές τέχνες (65%) και τις ανθρωπιστικές επιστήμες (64%)³² και η μικρότερη μείωση στις θετικές επιστήμες (33%) και τη γεωπονική-κτηνιατρική (40%). Το ακαδ. έτος 1969/70 (τελευταίο έτος της δεύτερης περιόδου), οι κλάδοι σπουδών που παρουσιάζουν τις μεγαλύτερες διακρίσεις είναι η τεχνολογία (δ.δ.=13) και οι καλές τέχνες (δ.δ.=12), ενώ τις μικρότερες διακρίσεις η γεωπονική-κτηνιατρική (δ.δ.=3) και οι ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες (δ.δ.=4 αντίστοιχα).

Κατά την περίοδο 1969/70 έως 1975/76, ο δείκτης διακρίσεων αυξάνεται σε όλους τους κλάδους σπουδών, εκτός από την τεχνολογία και τις θετικές επιστήμες,

³¹ Παρόλο που η νομική παρουσιάζει τη μεγαλύτερη μείωση (37%) δεν το αναφέρει στο κείμενο: '...Η μείωση είναι μεγαλύτερη στην ιατρική και στις θετικές επιστήμες και μικρότερη στις κοινωνικές επιστήμες'.

³² Στο κείμενο στις μεγαλύτερες μειώσεις συμπεριλαμβάνει και τα παιδαγωγικά, αλλά στον πίνακα με τους δείκτες, για το ακαδ. έτος 1969/70, δεν αναφέρει στοιχεία για τις παιδαγωγικές επιστήμες.

όπου παρέμεινε σταθερός. Η μεγαλύτερη αύξηση στο δείκτη διακρίσεων παρατηρείται στα παιδαγωγικά (233%)³³ και τις καλές τέχνες (100%). Στο τέλος της εξεταζόμενης περιόδου (1975/76), τις μικρότερες κοινωνικές διακρίσεις παρουσιάζουν οι κοινωνικές επιστήμες (δ.δ.=5), οι ανθρωπιστικές επιστήμες, η νομική και η γεωπονική-κτηνιατρική (δ.δ.=6 αντίστοιχα), ενώ τις μεγαλύτερες η τεχνολογία (δ.δ.=13) και οι καλές τέχνες (δ.δ.=24) (πίνακας 2.5). Από τα παραπάνω στοιχεία διαπιστώνει ότι οι διακρίσεις ανάμεσα στους κλάδους σπουδών είναι μικρότερες από τις διακρίσεις ανάμεσα στα ιδρύματα και εμφανίζονται με μεγαλύτερη ένταση τόσο σε συγκεκριμένα ιδρύματα, όσο και σε συγκεκριμένους κλάδους. Για παράδειγμα, στον κλάδο της τεχνολογίας οι κοινωνικές διακρίσεις είναι μεγαλύτερες στο Ε.Μ.Π., ενώ στο Π. Αθηνών οι διακρίσεις είναι μεγαλύτερες στην ιατρική και μικρότερες στις ανθρωπιστικές επιστήμες.

Ανακεφαλαιώνοντας τις μέχρι τώρα παρατηρήσεις, συμπεραίνει ότι :

- Μετά την ολοκλήρωση του εξεταστικού συστήματος της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964, οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις (όπως αυτές προσδιορίζονται με βάση το επάγγελμα του πατέρα) μειώνονται σημαντικά τόσο στα ιδρύματα όσο και στους κλάδους σπουδών της ανώτατης εκπαίδευσης. Θεωρεί ότι αυτή η μείωση οφείλεται αφενός στη διεύρυνση της κοινωνικής βάσης του φοιτητικού πληθυσμού λόγω της αύξησης του αριθμού των εισακτέων στα Α.Ε.Ι. -με την ίδρυση νέων Α.Ε.Ι., σχολών και τμημάτων- και αφετέρου στη φοιτητική μετανάστευση. Κι' αυτό γιατί, η αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού *'...άντλησε κατά κύριο λόγο από τις 'χαμηλότερες' κοινωνικοοικονομικές τάξεις'*, ενώ οι φοιτητές του εξωτερικού κατά τη δεκαετία του '60 *'...προήλθαν από τις υψηλότερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις, αφήνοντας χώρο στα ελληνικά πανεπιστήμια για τα παιδιά από τις χαμηλότερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις'*.
- Οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις στα Α.Ε.Ι. και τους κλάδους σπουδών αρχίζουν να αυξάνουν κατά την τρίτη περίοδο (1969/70 έως 1975/76)³⁴ και σε κάποιες ελάχιστες περιπτώσεις τείνουν να φτάσουν στα επίπεδα πριν την αλλαγή του εξεταστικού συστήματος. Αυτή η τάση παλινδρόμησης που παρατηρείται σε αρκετά Α.Ε.Ι. και κλάδους σπουδών, θεωρεί ότι μπορεί να

³³ Στον πίνακα που παραθέτει δεν υπάρχουν στοιχεία για τα παιδαγωγικά, κατά τα ακαδ. έτη 1969/70 και 1975/76.

³⁴ Στο κείμενο αναφέρει ότι οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις αυξάνουν κατά τη δεύτερη περίοδο, αλλά απ' όσα έχει αναφέρει προηγούμενα και με βάση τα στοιχεία του πίνακα, αφορούν την τρίτη περίοδο.

οφείλεται σε *‘...ευρύτερες δομικές αλλαγές και κοινωνικές ανακατατάξεις, οι οποίες έχουν άμεση σχέση με τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας’*. Στην περίοδο εφαρμογής του εξεταστικού συστήματος οι παραπάνω μεταβολές μπορεί να οφείλονται: (α) Στις πιθανές αλλαγές στην ιεράρχηση των προτιμήσεων των υποψήφιων φοιτητών για τα Α.Ε.Ι. και τις σχολές, η οποία (ιεράρχηση) διαφοροποιείται στους φοιτητές, ανάλογα με την κοινωνική τους προέλευση. (β) Στην *‘αμηχανία’* που υπέστησαν οι υποψήφιοι από τις *‘ανώτερες’* κοινωνικοοικονομικές κατηγορίες με την αλλαγή του εξεταστικού συστήματος, αφού πριν την αλλαγή είχαν *‘...καλύτερη πρόσβαση στα μέσα ελέγχου των μηχανισμών που οδηγούσαν στη επιτυχία’*. Μόλις έπαψε αυτή η *‘αμηχανία’* να υφίσταται οι υποψήφιοι αυτοί άρχισαν να αποκτούν και πάλι τουλάχιστον μέρος του σχετικού τους πλεονεκτήματος

- Στην ιατρική και την τεχνολογία, δύο πολύ σημαντικοί κλάδοι *‘...από τη σκοπιά της κοινωνικής ιεράρχησης’*, η μείωση των κοινωνικών διακρίσεων ήταν πολύ χαμηλή.
- Οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των Α.Ε.Ι. αλλά και μεταξύ των κλάδων σπουδών, υφίσταται σε όλες τις χρονικές στιγμές και *‘...καθρεφίζουν τις δομικές κοινωνικές αλλαγές’*. Η κοινωνική ιεράρχηση των ιδρυμάτων και των κλάδων σπουδών έχει σχέση με τη θέση των αντίστοιχων επαγγελματιών στον ιεραρχημένο καταμερισμό εργασίας.

Οι παραπάνω παρατηρούμενες διαφοροποιήσεις και κοινωνικές διακρίσεις στους κλάδους σπουδών και τα ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αφήνουν να διαφανούν δύο χαρακτηριστικά του εκπαιδευτικού συστήματος. Το ένα αφορά στη σαφή μείωση των κοινωνικών διακρίσεων σε κάποιες περιπτώσεις Α.Ε.Ι. και κλάδων σπουδών, γεγονός το οποίο θα μπορούσε να οδηγήσει στο χαρακτηρισμό του εκπαιδευτικού συστήματος ως εξισωτικό. Το άλλο χαρακτηριστικό αφορά στη διατήρηση ή την αύξηση των κοινωνικών διακρίσεων σε ορισμένους κλάδους σπουδών και Α.Ε.Ι., γεγονός που οδηγεί στη διερεύνηση της υπόθεσης σχετικά με το ρόλο της εκπαίδευσης και ιδιαίτερα της πανεπιστημιακής, ως αναπαραγωγικού της κοινωνικής δομής.

2.2.4 Α. Κιντής (1980)

Ο Α. Κιντής (1980³⁵: 130-136) στη μελέτη του για την ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα, μεταξύ άλλων³⁶, ασχολήθηκε με τη σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επαγγελματικές ομάδες, κατά τη διάρκεια της δεκαπενταετίας 1960/61 έως 1975/76, στην οποία σημειώθηκαν σημαντικές εξελίξεις, όπως ο ίδιος αναφέρει. Συγκεκριμένα, εξέτασε την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα στο σύνολο των Α.Ε.Ι. καθώς και τις πιθανότητες εισαγωγής των νέων κάθε επαγγελματικής ομάδας τόσο στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού όσο και σε κάθε κλάδο σπουδών των Α.Ε.Ι.

Από την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά την περίοδο 1960/61 έως 1975/76³⁷ διαπιστώνει ότι σημειώθηκαν σημαντικές εξελίξεις στη συμμετοχή των διάφορων επαγγελματικών ομάδων στο σύνολο των φοιτητών των Α.Ε.Ι. Η πιο σημαντική μεταβολή αφορά στην αύξηση της συμμετοχής των φοιτητών με πατέρα τεχνίτη-εργάτη στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού από 14,2% το 1960/61 σε 21,9% το 1975/76. Αντίθετα, η συμμετοχή των φοιτητών με πατέρα γεωργό μειώθηκε από 28,8% το 1960/61 σε 23,7% το 1975/76., γεγονός το οποίο, ως ένα βαθμό, οφείλεται στη μείωση της συμμετοχής των γεωργών στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό κατά την ίδια περίοδο³⁸. Οι φοιτητές με πατέρα υπάλληλο γραφείου και απασχολούμενο στις προσωπικές υπηρεσίες παρουσίασαν αύξηση στην ποσοστιαία συμμετοχή τους στο φοιτητικό πληθυσμό. Οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα στη δεκαετία του '60 παρουσίασαν μείωση, η οποία, στο πρώτο μισό της δεκαετίας του '70, σταθεροποιήθηκε. Γενικά, διαπιστώνει ότι η μεγάλη πλειοψηφία των φοιτητών προέρχεται από μη

³⁵ Η χρονολογία της μελέτης προκύπτει από τον πρόλογο.

³⁶ Η μελέτη του Α. Κιντή (1980) για την ανώτατη εκπαίδευση αποτελείται από δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος, ασχολείται με θέματα που αφορούν στην ιστορία, τη διοίκηση, την οργάνωση και τη διάρθρωση των Α.Ε.Ι., το σπουδαστικό και διδακτικό προσωπικό, τις δημόσιες δαπάνες, τις κτιριακές εγκαταστάσεις, την κλαδική κατανομή του φοιτητικού και διδακτικού πληθυσμού και των εκπαιδευτικών πόρων και δημογραφικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των φοιτητών. Στο δεύτερο μέρος διατυπώνει σκέψεις και προτάσεις για την αναδόμηση του πανεπιστημιακού συστήματος πάνω σε σύγχρονες βάσεις.

³⁷ Τα στοιχεία αφορούν τα ακαδ. έτη: 1960/61, 1970/71, 1973/74 και 1975/76.

³⁸ Είναι χαρακτηριστικό ότι, ενώ τη μείωση της ποσοστιαίας συμμετοχής των φοιτητών με πατέρα γεωργό την αποδίδει στη μείωση των γεωργών στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, την αύξηση της ποσοστιαίας συμμετοχής των τεχνιτών-εργατών στο φοιτητικό πληθυσμό δεν την αποδίδει στην αύξηση των τεχνιτών-εργατών στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Αυτή η στάση στην ερμηνεία της ποσοστιαίας αύξησης των φοιτητών με πατέρα τεχνίτη-εργάτη και της μείωσης των φοιτητών με πατέρα γεωργό, συναντάται και σε άλλους μελετητές.

‘προνομιούχους’³⁹ γονείς, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τα παιδιά των τεχνιτών-εργατών και των γεωργών ‘...έχουν την ίδια ή μεγαλύτερη πιθανότητα εισαγωγής στα Α.Ε.Ι., σε σχέση με τα παιδιά των υπόλοιπων κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων, διότι οι αγρότες και οι εργάτες αποτελούν μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού’ (πίνακας 2.6).

Πίνακας 2.6

Κατανομή (%) των φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1960/61, 1970/71, 1973/74 και 1975/76. Πιθανότητες εισαγωγής των νέων (%) στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1961/62 και 1970/71

Ομάδες επαγγελματιών	Κατανομή (%)				Πιθανότητες εισαγωγής (%)	
	1960/61	1970/71	1973/74	1975/76	1961/62	1970/71
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	15,2	10,7	10,8	10,9	12,1	21,7
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	0,4	2,1	1,3	1,0	2,3	15,0
Υπάλληλοι γραφείου	11,0	14,0	14,5	15,3	9,2	22,4
Έμποροι-πωλητές	11,6	13,0	12,8	12,9	4,7	13,8
Γεωργοί, κτηνοτρόφοι κ.λπ.	28,8	27,0	24,3	23,7	2,2	6,2
Τεχνίτες-εργάτες κ.λπ.	14,8	17,9	20,2	21,9	2,5	6,9
Απασχ. στις υπηρεσίες ⁴⁰	3,0	3,4	4,5	4,7	1,6	5,6
Μη δυνάμενοι να καταταγούν	2,2	0,1	0,2	0,3	-	-
Ένοπλες δυνάμεις	1,0	1,4	1,5	1,8	-	-
Συνταξιούχοι-εισοδηματίες	11,0	8,7	8,6	6,5	-	-
Μη δηλώσαντες	1,0	1,7	1,3	1,0	-	-
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-

Πηγή: Κιντής, Α. (1980). *Η ανώτατη παιδεία στην Ελλάδα: ανατομία – σκέψεις για την αναδόμησή της*. Αθήνα: Gutenberg, 132.

³⁹ Τους γονείς τους χωρίζει σε ‘προνομιούχους’ και μη ‘προνομιούχους’. Στους μη ‘προνομιούχους’ περιλαμβάνονται οι αγρότες, οι τεχνίτες-εργάτες και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες. Όμως δεν αναφέρει ποιες επαγγελματικές ομάδες περιλαμβάνονται στους ‘προνομιούχους’.

⁴⁰ Στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, στις προσωπικές υπηρεσίες περιλαμβάνονται και οι ένοπλες δυνάμεις (παρονομαστής του δείκτη), ενώ στο φοιτητικό πληθυσμό οι ένοπλες δυνάμεις αποτελούν ξεχωριστή ομάδα από τις προσωπικές υπηρεσίες (αριθμητής του δείκτη). Δεν διευκρινίζεται αν, κατά τον υπολογισμό των πιθανοτήτων εισαγωγής των φοιτητών με πατέρα στις προσωπικές υπηρεσίες, στον αριθμητή μαζί με τους φοιτητές με πατέρα στις προσωπικές υπηρεσίες περιλαμβάνονται και οι φοιτητές με πατέρα στις ένοπλες δυνάμεις ή αν στον παρονομαστή από τις προσωπικές υπηρεσίες αφαιρέσει τις ένοπλες δυνάμεις, ώστε να υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ αριθμητή και παρονομαστή.

Θεωρεί ότι από την ποσοστιαία εκπροσώπηση των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στο φοιτητικό πληθυσμό δεν μπορούν να εξαχθούν αξιόπιστα συμπεράσματα. Γι' αυτό το λόγο υπολόγισε τις πιθανότητες που έχουν οι νέοι να εισαχθούν σε κάποιο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα, ανάλογα με το επάγγελμα του πατέρα, συσχετίζοντας '...τον αριθμό των ανδρών ηλικίας 45-64 ετών σε κάθε επάγγελμα με τον αντίστοιχο αριθμό της κατανομής των φοιτητών, σύμφωνα με το επάγγελμα του πατέρα',⁴¹ για τα ακαδημαϊκά έτη 1961/62 και 1970/71. Από τα στοιχεία του πίνακα 2.6 προκύπτει ότι οι φοιτητές όλων των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων παρουσίασαν αύξηση στις πιθανότητες εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. Μάλιστα, οι πιθανότητες εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. των παιδιών από τις 'μη προνομιούχες' τάξεις αυξήθηκαν με ταχύτερο ρυθμό, απ' ό,τι στις υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, γεγονός που το θεωρεί ιδιαίτερα 'ενθαρρυντικό'. Όμως, παρά την εξέλιξη αυτή, τα παιδιά των 'προνομιούχων' τάξεων υπεραντιπροσωπεύονται στο φοιτητικό πληθυσμό σε σχέση με τα παιδιά των 'μη προνομιούχων' τάξεων. Συγκεκριμένα, το 1970/71, τα παιδιά με πατέρα υπάλληλο γραφείου ή στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα είχαν 3,5 φορές περισσότερες πιθανότητες να εισαχθούν στα Α.Ε.Ι. από τα παιδιά με πατέρα γεωργό ή τεχνίτη-εργάτη και 4 φορές περισσότερες πιθανότητες από τα παιδιά με πατέρα απασχολούμενο στις υπηρεσίες. Ειδικότερα, τα παιδιά με πατέρα υπάλληλο γραφείου είχαν πιθανότητες 224 στις 1000 να εξασφαλίσουν μια θέση στα Α.Ε.Ι. και τα παιδιά με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα 216 στις 1000. Τα παιδιά των γεωργών είχαν πιθανότητα εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. μόλις 62 στις 1000, των τεχνιτών-εργατών 69 στις 1000 και των απασχολούμενων στις υπηρεσίες 56 στις 1000. Πιστεύει ότι η εικόνα για τα παιδιά των 'προνομιούχων' τάξεων θα ήταν πολύ πιο ευνοϊκή, αν στο σύνολο των φοιτητών περιλαμβάνονταν και οι έλληνες φοιτητές του εξωτερικού, οι οποίοι, όπως υποθέτει, στη συντριπτική τους πλειοψηφία προέρχονται από τις 'προνομιούχες' τάξεις.

Στη συνέχεια εξέτασε την ποσοστιαία σύνθεση κάθε επαγγελματικής ομάδας κατά κλάδο σπουδών, κατά το ακαδ. έτος 1974/75. Διαπίστωσε ότι τα παιδιά με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα προτιμούν τη Νομική (κατά

⁴¹ Ο λόγος του υπολογισμού της πιθανότητας εισαγωγής των νέων στα Α.Ε.Ι. έχει ως εξής:

$$\frac{\text{Φοιτητές που ο πατέρας των έχει το επάγγελμα (;)}}{\text{Άνδρες ηλικίας 45-64 ετών που ασκούν το επάγγελμα (;)}} \times 100$$

(Κιντής, 1980: 132)

18,4%)⁴², την Ιατρική (κατά 18,2%), τον Πολυτεχνικό κύκλο (κατά 15,4%) και τις Οικονομικές Επιστήμες (κατά 14,8%). Δηλαδή, οι τέσσερις αυτοί επιστημονικοί κλάδοι συγκεντρώνουν τις προτιμήσεις του 66,8% του συνολικού αριθμού των παιδιών της κατηγορίας αυτής. Στην περίπτωση των παιδιών των ενόπλων δυνάμεων, οι παραπάνω κλάδοι συγκεντρώνουν το 71,6%⁴³. Ειδικότερα, τα παιδιά των ενόπλων δυνάμεων εισάγονται κατά 21,8% στην Ιατρική και 16,4% στις Τεχνολογικές Επιστήμες, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά για τα παιδιά των γεωργών είναι 7,7% και 4,6%. Γενικότερα διαπιστώνει ότι *‘...τα παιδιά της ανώτερης και της μεσαίας τάξης⁴⁴ συμμετέχουν αναλογικά περισσότερο στους λεγόμενους ‘προνομιούχους’ κλάδους, όπως θεωρούνται στη χώρα μας η Ιατρική και ο Πολυτεχνικός Κύκλος. Αντίθετα, τα παιδιά των ‘μη προνομιούχων’ τάξεων (γεωργοί, εργάτες, εργαζόμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες) συμμετέχουν αναλογικά περισσότερο στους ‘μη προνομιούχους’ κλάδους, δηλ. στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες, τις Πολιτικές Επιστήμες, τις Οικονομικές Επιστήμες⁴⁵ και τις καθηγητικές σχολές⁴⁶.*

⁴² Στη Νομική, με υψηλό ποσοστό εκπροσωπούνται και οι φοιτητές από τις μη ‘προνομιούχες’ τάξεις: το 17,1% των φοιτητών με πατέρα γεωργό και το 16,5% των φοιτητών με πατέρα που απασχολείται στις υπηρεσίες.

⁴³ Οι φοιτητές με πατέρα γεωργό, εργάτη-τεχνίτη και απασχολούμενο στις προσωπικές υπηρεσίες, στο σύνολο των κλάδων αυτών (Νομική, Ιατρική, πολυτεχνικός κύκλος, Οικονομικές Επιστήμες), εκπροσωπούνται με ποσοστό 57,8%, 61,8% και 62,0%. Τα ποσοστά αυτά δεν απέχουν σημαντικά από τα αντίστοιχα ποσοστά των φοιτητών με ‘προνομιούχους’ γονείς. Οι διαφορές μεταξύ των ‘προνομιούχων’ και των ‘μη προνομιούχων’ επαγγελματικών ομάδων αφορούν τη ιατρική και τις επιστήμες της τεχνολογίας (πολυτεχνικές σχολές), όπως προκύπτει και από την ανάλυση που κάνει ο ίδιος παρακάτω.

Γενικά, η επιλογή στοιχείων μόνο για ορισμένες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, δεν δίνει πλήρη εικόνα για τις ανισότητες.

⁴⁴ Δεν διευκρινίζει ποιες επαγγελματικές ομάδες περιλαμβάνονται στην ‘άνωτερη’, τη ‘μεσαία’ και την ‘κατώτερη’ τάξη.

⁴⁵ Στις Οικονομικές Επιστήμες, όμως, με υψηλό ποσοστό εκπροσωπούνται και οι φοιτητές που προέρχονται από τις ‘προνομιούχες’ τάξεις: το 28,8% των φοιτητών με πατέρα στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, το 24,9% με πατέρα στα επαγγέλματα γραφείου και το 19,5% με πατέρα στις ένοπλες δυνάμεις.

⁴⁶ Όπως επισημαίνει ο ίδιος ο συγγραφέας (Κινητής, 1980: 135-136), ο διαχωρισμός των κλάδων σε ‘προνομιούχους’ και ‘μη προνομιούχους’ έγινε με κριτήριο τις δυνατότητες και τις προϋποθέσεις επαγγελματικής αποκατάστασης των πτυχιούχων κάθε κλάδου. Σημειώνει δε, ότι αυτή η διάκριση γίνεται στην πράξη από την ελληνική κοινωνία. Στη συνέχεια όμως τονίζει ότι για τον ίδιο, η διάκριση των επιστημονικών κλάδων *‘...σε προνομιούχους και μη είναι απαράδεκτη και αυθαίρετη’.*

Ανέλυσε επίσης και την ποσοστιαία κατανομή των επιστημονικών κλάδων κατά επάγγελμα πατέρα των φοιτητών, όπου διαπίστωσε ότι δεν παρουσιάζονται 'ακραίες καταστάσεις'. Εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, όπου το 81% περίπου των φοιτητών προέρχεται από τα 'ασθενέστερα' κοινωνικά στρώματα⁴⁷ των γεωργών, των τεχνιτών-εργατών και των απασχολούμενων στις προσωπικές υπηρεσίες.

2.2.5 Κ. Τσιμπούκης (1983)

Ο Κ. Τσιμπούκης (1983: 71-76) σε μελέτη του για τις εισαγωγικές εξετάσεις για τα Α.Ε.Ι., ασχολήθηκε με την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού στις ανώτατες σχολές κατά επάγγελμα πατέρα, κατά την περίοδο 1968/69 έως 1972/73. Διαπίστωσε ότι το ακαδ. έτος 1968/69 οι φοιτητές με πατέρα γεωργό και τεχνίτη-εργάτη αποτελούν το 40% και πλέον του φοιτητικού πληθυσμού (οι αγρότες το 25% και οι τεχνίτες-εργάτες το 15%). Θεωρεί, όμως, ότι η εικόνα αυτή είναι πλασματική και δεν απεικονίζει την πραγματική κατάσταση. Γι' αυτό το λόγο υπολογίζει το ποσοστό συμμετοχής των φοιτητών των Α.Ε.Ι. κάθε επαγγελματικής ομάδας στον αντίστοιχο οικονομικά ενεργό πληθυσμό της ίδιας επαγγελματικής ομάδας. Το ακαδ. έτος 1968/69, ενώ το ποσοστό συμμετοχής των φοιτητών των Α.Ε.Ι. στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (μέσος όρος', όπως τον ονομάζει) είναι 2,28, στις διάφορες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες το αντίστοιχο ποσοστό διαφοροποιείται σημαντικά. Ορισμένες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες εκπροσωπούνται με υψηλότερο ποσοστό κι άλλες με χαμηλότερο ποσοστό. Συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής από το 'μέσο όρο' έχουν κατά σειρά τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (6,53%), οι υπάλληλοι γραφείου (5,15%), τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (4,25%) και οι έμποροι-πωλητές (4,11%), ενώ χαμηλότερο εμφανίζουν οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες (0,92%), οι τεχνίτες-εργάτες (1,06%) και οι γεωργοί (1,52) (πίνακας 2.7).

⁴⁷. Από τις μέχρι τώρα αναφορές προκύπτει ότι, τους γεωργούς, τους τεχνίτες-εργάτες και τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες, τους χαρακτηρίζει ως 'μη προνομιούχους', 'ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα' και πιθανόν 'κατώτερη τάξη', σε αντιδιαστολή με τους χρησιμοποιούμενους όρους 'ανώτερη' και 'μεσαία' τάξη.

Πίνακας 2.7
Συμμετοχή (%) φοιτητών Α.Ε.Ι. στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1968/69 έως 1972/73

Ομάδες επαγγελματιών	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	4,25	4,07	4,35	4,20	4,50
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	6,53	7,21	7,35	5,20	6,45
Υπάλληλοι γραφείου ⁴⁸	5,15	4,22	4,28	3,87	4,31
Έμποροι – πωλητές	4,11	4,35	4,27	3,87	4,26
Γεωργοί κ.λπ.	1,56	1,54	1,54	1,30	1,31
Τεχνίτες – εργάτες	1,06	1,44	1,40	1,35	1,48
Απασχ/μενοι στις υπηρεσίες	0,92	0,98	1,12	1,17	1,45
Εργάτες μη ταξινομούμενοι ⁴⁹	0,13	0,14	0,13	0,14	0,10
Σύνολο	2,28	2,32	2,32	2,13	2,31

Πηγή : Τσιμπούκης, Κ. (1983). *Ο θεσμός των εισαγωγικών διαγωνισμών για τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα*. Αθήνα: εκδ. ιδίου, 72-74.

Κατά τα επόμενα έτη η κατάσταση δεν μεταβάλλεται σημαντικά. Τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης συμμετέχουν σταθερά με το υψηλότερο ποσοστό. Ακολουθούν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, οι υπάλληλοι γραφείου και οι έμποροι-πωλητές. Οι τεχνίτες-εργάτες, οι γεωργοί και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες έχουν πολύ χαμηλό ποσοστό συμμετοχής και οι μικρές διαφορές στο ποσοστό συμμετοχής, που παρατηρούνται μεταξύ τους στην αρχή της περιόδου, ελαχιστοποιούνται στο τέλος της περιόδου.

Στη συνέχεια, για την καλύτερη κατανόηση των στοιχείων, όπως ο ίδιος αναφέρει χαρακτηριστικά, παίρνει ως ομάδα αναφοράς το ποσοστό συμμετοχής των γεωργών και το συγκρίνει με το αντίστοιχο ποσοστό των υπόλοιπων κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων. Το ακαδ. έτος 1968/69, τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης συμμετέχουν με ποσοστό 4,18 φορές μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των γεωργών, οι υπάλληλοι γραφείου κατά 3,30 φορές μεγαλύτερο, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα κατά 2,72 φορές μεγαλύτερο και οι έμποροι-πωλητές κατά 2,63 φορές μεγαλύτερο. Αντίθετα, οι τεχνίτες-εργάτες και οι απασχολούμενοι

⁴⁸ Τους υπάλληλους γραφείου τους ονομάζει 'επαγγέλματα απασχόλησης και άλλα συναφή επαγγέλματα' και σ' αυτά, για το 1968/69, περιλαμβάνονται οι απασχολούμενοι σε ορυχεία κ.λπ. και οι απασχολούμενοι στις μεταφορές και επικοινωνίες.

⁴⁹ Περιλαμβάνονται και οι ορφανοί από πατέρα.

υπηρεσίες συμμετέχουν με μικρότερο ποσοστό σε σχέση με τους γεωργούς (0,68 φορές και 0,59 φορές αντίστοιχα) (πίνακας 2.8).

Πίνακας 2.8

Σχετική συμμετοχή των φοιτητών στα Α.Ε.Ι. κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα σε σχέση με τους γεωργούς (ομάδα αναφοράς) για τα ακαδ. έτη 1968/69 έως 1972/73

Ομάδες επαγγελματιών	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73
Σύνολο	146,15	150,64	150,64	163	176,33
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	272,43	264,28	282,46	323	343,51
Επ. διεύθυνσης – διοίκησης	418,58	468,18	477,27	769	492,36
Υπάλληλοι γραφείου	330,12	274,02	277,92	297	329,00
Έμποροι – πωλητές	263,46	222,46	277,27	297	325,00
Γεωργοί κ.λπ.	100,00	100,00	100,00	100	100,00
Τεχνίτες – εργάτες	67,94	93,50	90,90	103	112,97
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	58,97	63,63	72,72	90	110,68
Εργάτες μη ταξινομούμενοι	8,33	9,09	8,44	10	7,63

Πηγή : Πηγή : Τσιμπούκης, Κ. (1983). *Ο θεσμός των εισαγωγικών διαγωνισμών για τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα*. Αθήνα: εκδ. ιδίου, 75.

Θεωρεί ότι η ίδια εικόνα προκύπτει και για τα υπόλοιπα ακαδ. έτη και δεν σχολιάζει την εξέλιξη των δεικτών. Από τα στοιχεία του πίνακα 2.8, όμως, προκύπτει ότι από τις αρχές της δεκαετίας του '70 και μετά, οι τεχνίτες-εργάτες εκπροσωπούνται με υψηλότερο ποσοστό από τους γεωργούς. Επίσης η διαφορά μεταξύ των απασχολούμενων στις υπηρεσίες και των γεωργών συνεχώς μικραίνει.

Στο τέλος, ομαδοποιεί τις επαγγελματικές ομάδες σε ευρύτερες⁵⁰ και, ανακεφαλαιώνοντας, διαπιστώνει ότι, κατά τη διάρκεια της περιόδου 1968/69 έως 1972/73, στους 11 φοιτητές :

- ένας προέρχεται από πατέρα αγρότη και τεχνίτη-εργάτη,
- τρεις από πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, υπάλληλο γραφείου και έμπορο-πωλητή
- επτά από πατέρα στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και στις ένοπλες δυνάμεις.

Από τα παραπάνω δεδομένα, σ' αντίθεση με άλλες έρευνες, προκύπτει ότι τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και οι ένοπλες δυνάμεις έχουν πολύ υψηλό

⁵⁰ Ομαδοποιεί τις επαγγελματικές ομάδες σε τρεις ευρύτερες:

1. Ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, υπάλληλοι γραφείου και έμποροι-πωλητές
2. Επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης
3. Αγρότες, τεχνίτες, απασχολούμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες.

ποσοστό συμμετοχής στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (11,09%). Αυτό όμως δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα γιατί ενώ στο φοιτητικό πληθυσμό στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης περιλαμβάνει και τις ένοπλες δυνάμεις, στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης δεν περιλαμβάνει τις ένοπλες δυνάμεις.

2.2.6 Α. Φραγκουδάκη (1985)

Η Α. Φραγκουδάκη (1985: 186-196) σε μελέτη της για την κοινωνιολογία της εκπαίδευσης ασχολείται με διάφορα θέματα του κλάδου, όπως η σχέση της επίδοσης των μαθητών στο σχολείο με την κοινωνική τους προέλευση, η ευθύνη του σχολείου στη δημιουργία κοινωνικών ανισοτήτων, κ.ά. Στο κεφάλαιο που αφορά στην ανισότητα για την ελληνική εκπαίδευση, ερευνά τη σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού ανώτατης εκπαίδευσης κατά επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1978/79. Διαπιστώνει ότι, παρά την κοινωνική επιλογή που υφίσταται στην ανώτατη εκπαίδευση, οι φοιτητές με πατέρα αγρότη και τεχνίτη-εργάτη εκπροσωπούνται με υψηλότερα ποσοστά (19% και 23% αντίστοιχα) σε σχέση με άλλες 'δυτικές' χώρες. Σύμφωνα με τη συγγραφέα αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι στην Ελλάδα ορισμένα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα έχουν ρόλο κοινωνικής επιλογής, τον οποίο στις 'δυτικές' χώρες επιτελεί η μέση εκπαίδευση. Δηλαδή, στην Ελλάδα, τα παιδιά των γεωργών και των τεχνιτών-εργατών δεν σταματάνε τη σχολική τους πορεία στη μέση εκπαίδευση όπως συμβαίνει στο εξωτερικό, αλλά φοιτούν σε ορισμένα Α.Ε.Ι., τα οποία επιτελούν λειτουργία αντίστοιχη με εκείνη που επιτελεί στο εξωτερικό η μέση εκπαίδευση. Έτσι, στην Ελλάδα τα παιδιά που προέρχονται από τα ευρύτερα λαϊκά στρώματα εκπροσωπούνται με υψηλότερα ποσοστά στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά αυτό όμως αφορά συγκεκριμένα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Για να γίνει αυτό σαφές, εξετάζει τη σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού των ανώτατων 'σχολών'⁵¹ της Αθήνας κατά επάγγελμα πατέρα. Διαπιστώνει ότι τα 'κοινωνικά στρώματα'⁵² εκπροσωπούνται πολύ άνισα στις διάφορες σχολές. Υπάρχουν σχολές όπου οι τεχνίτες-εργάτες και οι γεωργοί, σε σχέση με την εκπροσώπησή τους στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, εκπροσωπούνται με

⁵¹ Σε κάποιες περιπτώσεις οι σχολές ταυτίζονται με Α.Ε.Ι (Πάντειος, Α.Σ.Ο.Ε.Ε. κ.λπ.), γεγονός που η ίδια δεν το ξεκαθαρίζει, καθώς σ' αυτήν την περίπτωση τις σχολές τις αναφέρει ως ιδρύματα (πχ., Πάντειος αντί Σχολή Πολιτικών Επιστημών).

⁵² Με τον όρο 'κοινωνικά στρώματα', εννοεί τις διάφορες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες.

χαμηλότερα ποσοστά ενώ τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης με υψηλότερα ποσοστά και άλλες σχολές όπου οι τεχνίτες-εργάτες και οι γεωργοί εκπροσωπούνται με υψηλότερα ποσοστά απ' ότι στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό ενώ τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης με χαμηλότερα. Ειδικότερα :

(α) Στην Ιατρική⁵³, το Ε.Μ.Π. (και ιδιαίτερα στην Αρχιτεκτονική) και την Α.Σ.Κ.Τ., οι φοιτητές από τις 'προνομιούχες' κοινωνικές κατηγορίες⁵⁴ εκπροσωπούνται με πολύ υψηλά ποσοστά, ενώ οι φοιτητές με πατέρα αγρότη εκπροσωπούνται με πολύ χαμηλά ποσοστά, τα οποία είναι αντίστοιχα των άλλων χωρών. Ειδικότερα, οι 'προνομιούχες' κοινωνικές κατηγορίες ενώ αποτελούν το 6% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, αποτελούν το 16% του φοιτητικού πληθυσμού, το 25,5% των φοιτητών της Ιατρικής, το 22,8% των φοιτητών της Α.Σ.Κ.Τ. και το 22% των φοιτητών του Ε.Μ.Π. (στην Αρχιτεκτονική του Ε.Μ.Π. αποτελούν το 30,4%). Αντίθετα, οι φοιτητές με πατέρα αγρότη ενώ αποτελούν το 19% του συνολικού φοιτητικού πληθυσμού, στην Ιατρική αποτελούν το 10% των φοιτητών, στην Α.Σ.Κ.Τ. το 8% και στο Ε.Μ.Π. το 9,8% (στην Αρχιτεκτονική του Ε.Μ.Π. αποτελούν μόλις το 4% των φοιτητών).

(β) Η Νομική, η Φιλοσοφική και η 'Φυσικομαθηματική' Σχολή εμφανίζουν κοινωνική σύνθεση⁵⁵ αρκετά όμοια με τον εθνικό μέσο όρο⁵⁶.

(γ) Στην Α.Σ.Ο.Ε.Ε., την Α.Β.Σ.Π., την Α.Γ.Σ.Α., την Πάντειο και τη Θεολογική οι 'προνομιούχες' κατηγορίες εκπροσωπούνται με πολύ χαμηλά ποσοστά, ενώ οι αγρότες και οι τεχνίτες-εργάτες εκπροσωπούνται 'μαζικά'. Ειδικότερα οι 'προνομιούχες' κατηγορίες εκπροσωπούνται στη Θεολογική με ποσοστό 12,4%, στην Α.Γ.Σ.Α. με 12%, στην Πάντειο με 9,6%, στην Α.Σ.Ο.Ε.Ε. με 6,5% και στην Α.Β.Σ.Π. με 6,8%, ενώ στο συνολικό φοιτητικό πληθυσμό εκπροσωπούνται με ποσοστό 14% και στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό με 6%. Αντίθετα, οι φοιτητές με πατέρα αγρότη ενώ στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού εκπροσωπούνται με ποσοστό 19%, στη Θεολογική εκπροσωπούνται με ποσοστό 39,5%, στην Πάντειο με 30,5%, στην Α.Β.Σ.Π. με 22,3%, στην Α.Γ.Σ.Α. με 22,4% και στην Α.Σ.Ο.Ε.Ε. με 20,7%.

⁵³ Δεν γίνεται σαφές αν στην Ιατρική περιλαμβάνεται και η Οδοντιατρική, η οποία στη Στατιστική της Εκπαίδευσης αποτελεί ξεχωριστή σχολή.

⁵⁴ Στις 'προνομιούχες' κοινωνικές κατηγορίες περιλαμβάνονται τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης.

⁵⁵ Όπως αυτή ορίζεται με βάση το επάγγελμα του πατέρα.

⁵⁶ ...με χαμηλότερη την παρουσία των φοιτητών αγροτικής και εργατικής προέλευσης και λίγο ψηλότερη των 'προνομιούχων' κατηγοριών'.

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, διαπιστώνει ότι η 'ιδιότυπη' κοινωνική σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού στην Ελλάδα σε σχέση με τις 'δυτικές' χώρες αφορά ορισμένες σχολές, όπου τα μη 'προνομιάχα' κοινωνικά στρώματα εκπροσωπούνται με πολύ υψηλά ποσοστά. Θεωρεί, ότι πρόκειται για σχολές που χορηγούν διπλώματα χωρίς σαφή επαγγελματικό προσανατολισμό και με αμφίβολη επαγγελματική χρήση, τα οποία ως τότε *'...χρησίμευαν για την απόκτηση θέσης και την προαγωγή στα υπαλληλικά επαγγέλματα'*.

2.2.7 Β. Λούμπος (1986)

Ο Β. Λούμπος (1986) σε άρθρο του για την 'ταξική' προέλευση του φοιτητικού πληθυσμού διερεύνησε τις ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση με κριτήριο το επάγγελμα του πατέρα των φοιτητών κατά την περίοδο 1955/56 έως 1982/83. Από την ποσοστιαία κατανομή των φοιτητών (ακαδ. έτη 1960/61, 1970/71, 1980/81, 1982/83) και τις πιθανότητες πρόσβασης⁵⁷ στα Α.Ε.Ι. (ακαδ. έτη 1960/61, 1970/71, 1982/83), προκύπτει ότι τα παιδιά, των οποίων ο πατέρας ασκεί κάποιο επάγγελμα με μεγαλύτερο 'οικονομικά' και 'κοινωνικά' κύρος, έχουν διπλάσια και τριπλάσια πιθανότητα εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. από τα παιδιά που ο πατέρας τους ασκεί επάγγελμα 'πιο μειωμένου' κύρους⁵⁸.

Από την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού προκύπτει ότι οι γεωργοί και οι τεχνίτες-εργάτες εκπροσωπούνται με τα υψηλότερα ποσοστά. Με το υψηλότερο ποσοστό, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70 εκπροσωπούνται οι γεωργοί κι ακολουθούν οι τεχνίτες-εργάτες, ενώ στη συνέχεια η σειρά μεταξύ των δύο επαγγελματικών ομάδων αντιστρέφεται. Με τα χαμηλότερα ποσοστά εκπροσωπούνται τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, οι ένοπλες δυνάμεις, οι απασχολούμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες και οι συνταξιούχοι.

Όσον αφορά στις πιθανότητες εισαγωγής τα Α.Ε.Ι., το ακαδ. έτος 1960/61, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα εμφανίζουν τις μεγαλύτερες πιθανότητες εισαγωγής (12,9). Ακολουθούν με σημαντική διαφορά οι υπάλληλοι γραφείου (9,1) και με ακόμη μεγαλύτερη διαφορά οι έμποροι-πωλητές (4,7). Οι υπόλοιπες επαγγελματικές ομάδες έχουν χαμηλότερες πιθανότητες εισαγωγής (τεχνίτες-εργάτες:

⁵⁷ Οι πιθανότητες εισαγωγής υπολογίστηκαν με βάση τον μαθηματικό τύπο:

Φοιτητές που ο πατέρας τους ασκεί (χ) επάγγελμα
Πιθανότητες εισαγωγής των νέων στα ΑΕΙ =-----
Άνδρες ηλικίας 45-64 ετών που ασκούν (χ) επάγγελμα

⁵⁸ Ο Β. Λούμπος δεν σχολιάζει καθόλου την ποσοστιαία κατανομή των φοιτητών, ενώ η ανάλυση που προβαίνει για τις πιθανότητες εισαγωγής είναι πολύ γενική.

2,5, γεωργοί: 2,1 και απασχολούμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες: 1,6). Το ακαδ. έτος 1970/71, όλες οι επαγγελματικές ομάδες αυξάνουν τις πιθανότητες εισαγωγής, χωρίς όμως να μεταβάλλεται η προηγούμενη κατάσταση. Εξαιρέση αποτελούν τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης τα οποία σημείωσαν πολύ μεγάλη αύξηση (από 2,2 το 1960/61, σε 11,0 το 1970/71). Το 1982/83, οι υπάλληλοι γραφείου, οι γεωργοί και οι απασχολούμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες αύξησαν τις πιθανότητες εισαγωγής, τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και οι έμποροι-πωλητές τις διατήρησαν σταθερές, ενώ τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και οι τεχνίτες-εργάτες τις μείωσαν. Παρόλα αυτά, όμως, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα έχουν τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής (24,1) στα Α.Ε.Ι., αλλά με μικρή διαφορά από τους υπάλληλους γραφείου (22,2). Οι υπόλοιπες επαγγελματικές ακολουθούν με πολύ μεγάλη διαφορά (πίνακας 2.9).

Πίνακας 2.9
Πιθανότητες εισαγωγής των νέων στα Α.Ε.Ι. κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1960/61, 1970/71 και 1982/83

Ομάδες επαγγελματιών	1960/61	1970/71	1982/83
Ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα	12,9	29,3	24,1
Επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης	2,2	11,0	10,9
Ένοπλες δυνάμεις	-	-	-
Υπάλληλοι γραφείου	9,1	20,8	22,2
Έμποροι-πωλητές	4,7	12,9	12,8
Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, κ.λπ.	2,1	3,6	7,3
Τεχνίτες-εργάτες	2,5	6,6	4,3
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	1,6	4,6	8,6

Πηγή: Λούμπος, Β. (1986). Ο φοιτητικό πληθυσμός στην Ελλάδα και η ταξική του προέλευση. *Επιστημονική Σκέψη*, 29, 46.

Στη συνέχεια εξέτασε την ποσοστιαία κατανομή των φοιτητών ως προς το επάγγελμα του πατέρα τους κατά κλάδο σπουδών, το ακαδ. έτος 1982/83. Διαπίστωσε ότι τα παιδιά με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα στην Ιατρική, το Πολυτεχνείο και τη Νομική, κλάδοι οι οποίοι βρίσκονται *‘...στο ψηλότερο σημείο της ιεραρχίας των σχολών όσον αφορά το κύρος τους και την επαγγελματική αποκατάσταση’*, εκπροσωπούνται με πολύ υψηλό ποσοστό (49,8%). Αντίθετα, στις ίδιες σχολές, τα παιδιά με πατέρα γεωργό και τεχνίτη-εργάτη εκπροσωπούνται με χαμηλό ποσοστό (32,7% και 35,1% αντίστοιχα).

2.2.8 Β. Δρουκόπουλος (1989)

Ο Β. Δρουκόπουλος (1989) μελέτησε τις εκπαιδευτικές ευκαιρίες στα Πολυτεχνεία και τις Πολυτεχνικές Σχολές των πανεπιστημίων, με ιδιαίτερη αναφορά στο Πολυτεχνείο Κρήτης, κατά (α) φύλο, (β) ηλικία εγγραφής (γ) λύκειο αποφοίτησης, (δ) γεωγραφικό διαμέρισμα κατοικίας των γονέων, (ε) επάγγελμα πατέρα και (στ) επίπεδο εκπαίδευσης πατέρα.

Αρχικά ασχολήθηκε με τη ποσοστιαία κατανομή των φοιτητών του Πολυτεχνείου Κρήτης κατά επάγγελμα πατέρα, την περίοδο 1984/85 έως 1987/88. Στην αρχή της περιόδου (1984/85), με το υψηλότερο ποσοστό εκπροσωπούνται οι υπάλληλοι γραφείου (26,8%) κι ακολουθούν κατά φθίνουσα σειρά τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (19,7%), οι έμποροι-πωλητές (16,5%), οι τεχνίτες-εργάτες (15%), οι γεωργοί (8,7%), οι συνταξιούχοι (7,1%), οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες (3,1%), οι ένοπλες δυνάμεις (2,4%) και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (0,8%). Στο τέλος της περιόδου (1988/89), με το υψηλότερο ποσοστό εκπροσωπούνται οι τεχνίτες εργάτες (27%), τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (18%), οι έμποροι-πωλητές (17%) και ακολουθούν οι υπάλληλοι γραφείου (16%). Η αύξηση της εκπροσώπησης των τεχνιτών-εργατών κατά 12 ποσοστιαίες μονάδες συνολικά και η μείωση των υπαλλήλων γραφείων κατά 10,8 ποσοστιαίες μονάδες συνολικά, αποτελούν τις σημαντικότερες μεταβολές της εξεταζόμενης περιόδου. Οι μεταβολές αυτές, όμως, δεν αφορούν ολόκληρη την περίοδο, αλλά τα δύο τελευταία έτη. Συγκεκριμένα, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, ενώ το 1987/88 εκπροσωπούνται με ποσοστό 21,4%, το επόμενο έτος (1988/89) εκπροσωπούνται με ποσοστό 16%, δηλαδή μείωση κατά 5 ποσοστιαίες μονάδες, η οποία είναι ίση με τη μείωση που παρουσίασαν όλη την προηγούμενη περίοδο. Οι τεχνίτες-εργάτες, ενώ το 1987/88 εκπροσωπούνται με ποσοστό 15,7% (όσο και στην αρχή της περιόδου), το επόμενο έτος (1988/89) εκπροσωπούνται με ποσοστό 27%, δηλαδή αύξηση κατά 12 ποσοστιαίες μονάδες, η οποία ισοδυναμεί με την αύξηση όλης της περιόδου. Στις υπόλοιπες επαγγελματικές ομάδες παρατηρούνται αυξομειώσεις, οι οποίες δεν παρουσιάζουν μια συνεπή τάση και δεν αποτελούν σημαντικές μεταβολές.

Στη συνέχεια υπολόγισε τις 'πιθανότητες φοίτησης'⁵⁹ των νέων στο Πολυτεχνείο Κρήτης ανάλογα με το επάγγελμα του πατέρα, κατά την περίοδο

⁵⁹ 'Πιθανότητα (ευκαιρία)' φοίτησης στο Πολυτεχνείο Κρήτης :

1984/85 έως 1988/89⁶⁰. Τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής κατά φθίνουσα σειρά έχουν οι υπάλληλοι γραφείου (1,2), τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (1,0), οι έμποροι-πωλητές (0,6), οι τεχνίτες- εργάτες και οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών (0,2 αντίστοιχα), τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και οι γεωργοί (0,1 αντίστοιχα). Οι φοιτητές με πατέρα υπάλληλο γραφείου έχουν 12 φορές περισσότερες 'πιθανότητες φοίτησης' στο Πολυτεχνείο Κρήτης από τους φοιτητές με πατέρα γεωργό, 6 φορές περισσότερες από τους φοιτητές με πατέρα τεχνίτη-εργάτη και στις προσωπικές υπηρεσίες και 2 φορές περισσότερες από τους φοιτητές με πατέρα έμπορο-πωλητή.

Στη συνέχεια ασχολήθηκε με τις πιθανότητες φοίτησης των φοιτητών ως προς το επάγγελμα του πατέρα (α) στο σύνολο των Α.Ε.Ι. πλην των Πολυτεχνικών Σχολών, (β) στο σύνολο των Πολυτεχνικών Σχολών, (γ) στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης, (δ) στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Πατρών, (ε) στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θράκης, (στ) στο Ε.Μ.Π., και (ζ) στο Πολυτεχνείο Κρήτης κατά την περίοδο 1983/84 έως 1986/87.

Σπουδαστές που ο πατέρας τους ασκεί το επάγγελμα j

----- X 1000

Άνδρες ηλικίας 35-59 ετών (1981) που ασκούν επάγγελμα j

Σχετικά με την αντικειμενικότητα και την αξιοπιστία του λόγου κάνει τις εξής παρατηρήσεις (Δρουκόπουλος, 1989: 24):

- 1. Στον υπολογισμό των πιθανοτήτων φοίτησης των διάφορων επαγγελματικών ομάδων δεν περιλαμβάνονται οι φοιτητές με πατέρα στις ένοπλες δυνάμεις και συνταξιούχο '...γιατί τα διαθέσιμα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν τον ενεργό πληθυσμό'.*
- 2. Στον παρονομαστή των λόγων έπρεπε να περιληφθούν μόνο οι έγγαμοι άνδρες με παιδιά, αλλά αυτό δεν έγινε λόγω έλλειψης στοιχείων.*
- 3. Ο αριθμός των πατέρων των ελλήνων και ξένων σπουδαστών που ζουν στο εξωτερικό δεν περιλαμβάνονται στον παρονομαστή των λόγων, ενώ τα παιδιά τους που σπουδάζουν στο Πολυτεχνείο Κρήτης περιλαμβάνονται στον αριθμητή.*
- 4. Υποτίθεται ότι το επάγγελμα που ασκούσε ο πατέρας των σπουδαστών κατά την απογραφή του 1981, δεν άλλαξε μέχρι τη χρονιά εγγραφής των παιδιών τους στο Πολυτεχνείο Κρήτης (1984/85 έως 1988/89)*
- 5. Οι παραπάνω λόγοι υποεκτιμούν την ανισότητα, γιατί η υπόθεση ότι '...ο αριθμός των παιδιών στην οικογένεια ισοκατανέμεται στις διάφορες κοινωνικο-οικονομικές κατηγορίες δεν ισχύει, αφού οι 'ανώτερες' κατηγορίες έχουν λιγότερα παιδιά'.*

⁶⁰ *Οι πιθανότητες φοίτησης στο Πολυτεχνείο Κρήτης αφορούν συνολικά την περίοδο 1984/85 έως 1988/89, αλλά δεν είναι σαφές πώς ακριβώς τις υπολόγισε, π.χ., με τους μέσους όρους.*

(α) Σύνολο Α.Ε.Ι. πλην Πολυτεχνικών Σχολών

Από τα στοιχεία του πίνακα 2.10 που αφορούν στο φοιτητικό πληθυσμό όλων των Α.Ε.Ι. εκτός των Πολυτεχνικών Σχολών, προκύπτει ότι, σταθερά, τις περισσότερες πιθανότητες φοίτησης έχουν οι υπάλληλοι γραφείου. Ακολουθούν με σημαντική διαφορά από τους υπάλληλους γραφείου αλλά και μεταξύ τους, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, οι έμποροι-πωλητές και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες. Στη συνέχεια, με περίπου ίδια ποσοστά, έπονται οι τεχνίτες- εργάτες και ακολουθούν με αρκετή διαφορά οι γεωργοί. Τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης έχουν τις μικρότερες πιθανότητες. Την τελευταία θέση των φοιτητών με πατέρα στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης την αποδίδει, στις προαναφερθείσες αδυναμίες που παρουσιάζει ο υπολογισμός του λόγου των 'πιθανοτήτων φοίτησης', αλλά και στο γεγονός ότι στον αριθμητή των λόγων δεν υπολογίζονται οι έλληνες φοιτητές του εξωτερικού, οι οποίοι 'απορροφούν' ένα σημαντικό ποσοστό φοιτητών από αυτήν την επαγγελματική ομάδα⁶¹.

Πίνακας 2.10

Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα στο σύνολο των Α.Ε.Ι. πλην των Πολυτεχνικών Σχολών για τα ακαδ. έτη 1983/84 έως 1986/87

Ομάδες επαγγελματιών	1983/84		1984/85		1985/86		1986/87	
	1*	2**	1*	2**	1*	2**	1*	2**
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	41,7	1,3	33,5	1,5	38,6	1,4	39,0	1,3
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	8,2	6,5	5,3	9,3	6,2	8,7	4,8	10,1
Υπάλληλοι γραφείου	53,3	1,0	49,1	1,0	53,8	1,0	52,3	1,0
Έμποροι-πωλητές	29,3	1,8	27,4	1,8	29,3	1,8	27,0	1,9
Γεωργοί κ.λπ.	8,3	6,4	9,7	5,1	9,6	5,6	8,7	6,0
Εργάτες-τεχνίτες	12,6	4,2	11,9	4,1	13,0	4,1	12,0	4,4
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	12,7	4,2	12,4	4,0	14,0	3,8	13,2	4,0

Πηγή : Δρουκόπουλος, Β. (1988). *Η άνιση πρόσβαση: εκπαιδευτικές ευκαιρίες στα Πολυτεχνεία και τις Πολυτεχνικές Σχολές*. Αθήνα: Οδυσσεάς, 68-74.

* Στήλη 1: Πιθανότητες φοίτησης νέων κάθε επαγγελματικής ομάδας

**Στήλη 2: Λόγος = ομάδα αναφοράς (υπάλληλοι γραφείου)/επαγγελματική ομάδα [χ]

Ο Β. Δρουκόπουλος (όπ. π.: 44, 89) θεωρεί ότι η διαχρονική '...σύγκριση των απόλυτων αριθμών (λόγων) (...) είναι ανεπίτρεπτη μιας και ο αριθμητής των λόγων επηρεάζεται από τον αριθμό των πρωτοετών'. Γι' αυτό το λόγο συγκρίνει τις πιθανότητες των διάφορων επαγγελματικών ομάδων με τις πιθανότητες μιας ομάδας

⁶¹ Και σε άλλες μελέτες (π.χ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1999: 65) έχει επισημανθεί ότι οι φοιτητές του εξωτερικού προέρχονται κυρίως από τις 'άνωτερες' επαγγελματικές κατηγορίες (ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης).

(ομάδα αναφοράς), η οποία στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι οι υπάλληλοι γραφείου. Οι υπάλληλοι γραφείου, έχουν 5-6 φορές περισσότερες 'ευκαιρίες εγγραφής' στις ανώτατες σχολές πλην των Πολυτεχνικών Σχολών, από τους γεωργούς και 4 φορές περισσότερες από τους τεχνίτες-εργάτες. Η ανισότητα αυτή, μεταξύ των φοιτητών με πατέρα υπάλληλο γραφείου και τεχνίτη-εργάτη ή γεωργό, συνεχώς αυξάνεται⁶² κατά την εξεταζόμενη περίοδο, ενώ μεταξύ υπάλληλων γραφείου και απασχολούμενων στις υπηρεσίες παραμένει σταθερή. Η σχετική θέση των υπόλοιπων επαγγελματικών ομάδων δεν αλλάζει.

(β) Σύνολο Πολυτεχνικών Σχολών

Κατά την εξεταζόμενη περίοδο, τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στις Πολυτεχνικές Σχολές έχουν οι υπάλληλοι γραφείου κι ακολουθούν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, εκτός από το πρώτο έτος της περιόδου (1983/84), όπου η σειρά είναι αντίστροφη⁶³. Στη συνέχεια, με σημαντική διαφορά από τις παραπάνω ομάδες αλλά και μεταξύ τους, ακολουθούν οι έμποροι-πωλητές και οι τεχνίτες-εργάτες. Έπονται οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες, οι οποίες έχουν περίπου ίδιες πιθανότητες με τους τεχνίτες-εργάτες και με πολύ μικρή διαφορά τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης. Τις λιγότερες πιθανότητες εισαγωγής έχουν οι γεωργοί. Στη συνέχεια, συγκρίνει τις πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών με πατέρα υπάλληλο γραφείου (ομάδα αναφοράς) με τις αντίστοιχες πιθανότητες των υπόλοιπων επαγγελματικών ομάδων. Διαπιστώνει ότι οι υπάλληλοι γραφείου, κατά τα ακαδ. έτη 1984/85, 1985/86 και 1986/87⁶⁴, έχουν αντίστοιχα 11,3, 12,4 και 17,4 φορές περισσότερες πιθανότητες φοίτησης στο σύνολο των Πολυτεχνικών Σχολών από τους γεωργούς, 5,3, 5,5 και 6,7 φορές περισσότερες πιθανότητες από τους τεχνίτες-εργάτες, 5,0, 5,0 και 5,4 φορές περισσότερες πιθανότητες από τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες και 5,3, 6,6 και 9,7 φορές περισσότερες πιθανότητες από τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης. Με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα έχουν περίπου ίδιες πιθανότητες (πίνακας 2.11).

⁶² Η αύξηση της ανισότητας στις πιθανότητες πρόσβασης στα Α.Ε.Ι. μεταξύ των υπάλληλων γραφείου και των γεωργών είναι μεγαλύτερη, απ' ότι μεταξύ των υπάλληλων γραφείου και των τεχνιτών-εργατών.

⁶³ Αυτό, όπως ο ίδιος ο συγγραφέας επισημαίνει σε υποσημείωση, μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι ο παρονομαστής του δείκτη κατά το ακαδ. έτος 1983/84 είναι διαφορετικός από εκείνον των επόμενων ετών.

⁶⁴ Δεν περιλαμβάνεται το έτος 1983/84 γιατί, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο παρονομαστής αυτής της χρονιάς είναι διαφορετικός. Η επισήμανση αυτή αφορά το σχολιασμό κι όλων των υπολοίπων πινάκων που ακολουθούν.

Πίνακας 2.11
Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα στο
σύνολο των Πολυτεχνικών Σχολών για τα ακαδ. έτη 1983/84 έως 1986/87

Ομάδες επαγγελματιών	1983/84		1984/85		1985/86		1986/87	
	1*	2**	1*	2**	1*	2**	1*	2**
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	8,1	0,9	7,4	1,2	8,6	1,2	8,3	1,0
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	1,4	4,9	1,7	5,3	1,5	6,6	0,9	9,7
Υπάλληλοι γραφείου	6,9	1,0	9,0	1,0	9,9	1,0	8,7	1,0
Έμποροι-πωλητές	3,7	1,9	4,0	2,3	4,2	2,4	3,5	2,5
Γεωργοί, κ.λπ.	0,5	13,8	0,8	11,3	0,8	12,4	0,5	17,4
Εργάτες-τεχνίτες	1,3	5,3	1,7	5,3	1,8	5,5	1,3	6,7
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	1,3	5,3	1,8	5,0	2,0	5,0	1,6	5,4

Πηγή : Δρουκόπουλος, Β. (1988). *Η άνιση πρόσβαση: εκπαιδευτικές ευκαιρίες στα Πολυτεχνεία και τις Πολυτεχνικές Σχολές*. Αθήνα: Οδυσσεάς, 68-74.

* Στήλη 1: Πιθανότητες φοίτησης νέων κάθε επαγγελματικής ομάδας

**Στήλη 2: Λόγος = ομάδα αναφοράς (υπάλληλοι γραφείου)/ επαγγελματική ομάδα [χ]

(γ) Πολυτεχνική Σχολή Π. Θεσσαλονίκης

Στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης, κατά την εξεταζόμενη περίοδο 1983/84 έως 1986/87, τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής έχουν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (2,3 έως 2,5)⁶⁵ και ακολουθούν με ελάχιστη διαφορά οι υπάλληλοι γραφείου (2,3 έως 2,5). Έπονται με σημαντική διαφορά μεταξύ τους οι έμποροι-πωλητές (1,0 έως 1,1) και οι τεχνίτες- εργάτες (0,5 έως 0,7). Στη συνέχεια, ακολουθούν με τις ίδιες περίπου πιθανότητες οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες (0,4 έως 0,6) και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (0,2 έως 0,8). Τις λιγότερες πιθανότητες έχουν οι φοιτητές με πατέρα γεωργό (0,2 έως 0,3). Από τη σύγκριση των πιθανοτήτων εισαγωγής των επαγγελματικών ομάδων με τις αντίστοιχες πιθανότητες εισαγωγής της ομάδας αναφοράς (υπάλληλοι γραφείου) προκύπτει ότι οι ανισότητες παρουσιάζουν μια σταθερότητα τα έτη 1984/85 και 1985/86, ενώ το τελευταίο έτος αυξάνονται σημαντικά υπέρ των υπαλλήλων γραφείου και των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελματιών. Συγκεκριμένα, οι υπάλληλοι γραφείου, ενώ τα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86 έχουν περίπου 8 φορές περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης από τους γεωργούς, 3,5 φορές από τους τεχνίτες- εργάτες και 4 φορές από τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες, το 1986/87, έχουν 12,5, 5,0 και 6,3 αντίστοιχα περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής (πίνακας 2.12).

Πίνακας 2.12

⁶⁵ Μεγαλύτερη και μικρότερη τιμή του δείκτη κατά την εξεταζόμενη περίοδο, εκτός από το ακαδ. έτος 1983/84, για τους λόγους που μόλις προαναφέρθηκαν.

**Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα
στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης για τα ακαδ. έτη 1983/84 έως 1986/87**

Ομάδες επαγγελματιών	1983/84		1984/85		1985/86		1986/87	
	1*	2**	1*	2**	1*	2**	1*	2**
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	2,4	0,8	2,4	1,0	2,5	1,0	2,3	1,1
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	0,4	5,0	0,5	4,6	0,8	3,0	0,2	12,5
Υπάλληλοι γραφείου	2,0	1,0	2,3	1,0	2,4	1,0	2,5	1,0
Έμποροι-πωλητές	1,1	1,8	1,1	2,1	1,1	2,2	1,0	2,5
Γεωργοί κ.λπ.	0,1	20,0	0,3	7,7	0,3	8,0	0,2	12,5
Τεχνίτες-εργάτες	0,4	5,0	0,6	3,8	0,7	3,4	0,5	5,0
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	0,3	6,7	0,6	3,8	0,6	4,0	0,4	6,3

Πηγή : Δρουκόπουλος, Β. (1988). *Η άνιση πρόσβαση: εκπαιδευτικές ευκαιρίες στα Πολυτεχνεία και τις Πολυτεχνικές Σχολές*. Αθήνα: Οδυσσεάς, 68-74.

* Στήλη 1: Πιθανότητες φοίτησης νέων κάθε επαγγελματικής ομάδας

**Στήλη 2: Λόγος = ομάδα αναφοράς (υπάλληλοι γραφείου)/επαγγελματική ομάδα [χ]

(δ) Πολυτεχνική Σχολή Π. Πατρών

Στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Πατρών, κατά την εξεταζόμενη περίοδο 1983/84 έως 1986/87, τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής εμφανίζουν οι υπάλληλοι γραφείου (1,8 έως 2,3). κι ακολουθούν με κάποια διαφορά τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (1,5 έως 1,9), εκτός από το τελευταίο έτος (1986/87), όπου η σειρά αντιστρέφεται, αλλά η διαφορά σ' αυτήν την περίπτωση είναι ελάχιστη. Ακολουθούν, με σημαντική διαφορά από τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα αλλά και μεταξύ τους, οι έμποροι-πωλητές (0,8 έως 0,9), οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες (0,3 έως 0,4), οι τεχνίτες-εργάτες (0,2 έως 0,4) και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (0,1 έως 0,3). Τις λιγότερες πιθανότητες έχουν οι γεωργοί (0,1 έως 0,2). Από τη σύγκριση των πιθανοτήτων εισαγωγής των φοιτητών με πατέρα υπάλληλο γραφείου (ομάδα αναφοράς) με τις υπόλοιπες επαγγελματικές ομάδες προκύπτει ότι οι μεγαλύτερες ανισότητες αφορούν στους γεωργούς κι ακολουθούν οι τεχνίτες-εργάτες και οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών. Συγκεκριμένα, τα ακαδ. έτη 1984/85, 1985/86 και 1986/87, οι υπάλληλοι γραφείου έχουν 11, 23 και 18 φορές αντίστοιχα περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Πατρών από τους γεωργούς, 5,5, 7,7, και 9,0 αντίστοιχα από τους τεχνίτες-εργάτες και 5,5, 5,8 και 6 αντίστοιχα από τους απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών. Οι ανισότητες στην εξεταζόμενη περίοδο παρουσιάζουν μια μικρή αύξηση σε βάρος των τεχνιτών-εργατών και των απασχολούμενων στις προσωπικές υπηρεσίες, ενώ στην περίπτωση των γεωργών η αύξηση των ανισοτήτων είναι μεγάλη (πίνακας 2.13).

Πίνακας 2.13
Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα

στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Πατρών για τα ακαδ. έτη 1983/84 έως 1986/87

Ομάδες	1983/84		1984/85		1985/86		1986/87	
	1*	2**	1*	2**	1*	2**	1*	2**
επαγγελματιών								
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	1,4	0,8	1,5	1,5	1,7	1,4	1,9	0,9
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	0,3	3,7	0,3	7,3	0,1	23,0	0,2	9,0
Υπάλληλοι γραφείου	1,1	1	2,2	1	2,3	1	1,8	1
Έμποροι-πωλητές	0,9	1,2	0,8	2,6	0,9	2,6	0,8	2,3
Γεωργοί κ.λπ.	0,08	13,6	0,2	11,0	0,1	23,0	0,1	18,0
Τεχνίτες- εργάτες	0,3	3,7	0,4	5,5	0,3	7,7	0,2	9,0
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	0,3	3,7	0,4	5,5	0,4	5,8	0,3	6,0

Πηγή : Δρουκόπουλος, Β. (1988). *Η άνιση πρόσβαση: εκπαιδευτικές ευκαιρίες στα Πολυτεχνεία και τις Πολυτεχνικές Σχολές*. Αθήνα: Οδυσσεάς, 68-74.

* Στήλη 1: Πιθανότητες φοίτησης νέων κάθε επαγγελματικής ομάδας

**Στήλη 2: Λόγος = ομάδα αναφοράς (υπάλληλοι γραφείου)/επαγγελματική ομάδα [χ]

(ε) Πολυτεχνική Σχολή Π. Θράκης

Στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θράκης, κατά την εξεταζόμενη περίοδο 1983/84 έως 1986/87, τις περισσότερες πιθανότητες έχουν τα επαγγέλματα γραφείου (1,1 έως 1,2). κι ακολουθούν με αρκετή διαφορά μεταξύ τους τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (0,6 έως 0,9), οι έμποροι-πωλητές (0,3 έως 0,6), οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες (0,3) και οι εργάτες-τεχνίτες (0,2). Τις λιγότερες πιθανότητες έχουν οι γεωργοί (0,09 έως 0,1) και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (0,05 έως 0,1) (πίνακας 2.14).

Πίνακας 2.14

Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θράκης για τα ακαδ. έτη 1983/84 έως 1986/87

Ομάδες	1983/84		1984/85		1985/86		1986/87	
	1*	2**	1*	2**	1*	2**	1*	2**
επαγγελματιών								
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	1,3	1,1	0,6	2,0	0,8	1,5	0,9	1,2
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	0,3	4,7	-	-	0,1	12,0	0,05	22,0
Υπάλληλοι γραφείου	1,4	1	1,2	1	1,2	1	1,1	1
Έμποροι-πωλητές	0,5	2,8	0,6	2,0	0,5	2,4	0,3	3,7
Γεωργοί κ.λπ.	0,1	14,0	0,1	12,0	0,1	12,0	0,09	12,2
Τεχνίτες- εργάτες	0,2	7,0	0,2	6,0	0,2	6,0	0,2	5,5
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	0,3	4,7	0,3	4,0	0,3	4,0	0,3	3,7

Πηγή : Δρουκόπουλος, Β. (1988). *Η άνιση πρόσβαση: εκπαιδευτικές ευκαιρίες στα Πολυτεχνεία και τις Πολυτεχνικές Σχολές*. Αθήνα: Οδυσσεάς, 68-74.

* Στήλη 1: Πιθανότητες φοίτησης νέων κάθε επαγγελματικής ομάδας

**Στήλη 2: Λόγος = ομάδα αναφοράς (υπάλληλοι γραφείου)/επαγγελματική ομάδα [χ]

Από τη σύγκριση των πιθανοτήτων εισαγωγής των διάφορων κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θράκης με τις αντίστοιχες πιθανότητες εισαγωγής των υπαλλήλων γραφείου (ομάδα αναφοράς) προκύπτει ότι

οι ανισότητες στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θράκης παραμένουν σταθερές για τους γεωργούς (12 έως 12,2), τους τεχνίτες-εργάτες (6,0 έως 5,5) και τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες (4,0 έως 3,7), αυξάνονται για τους έμπορους-πωλητές (από 2 σε 3,7) και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (από 12 σε 22), ενώ μειώνονται για τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (από 2 σε 1,2). Ειδικότερα, οι υπάλληλοι γραφείου έχουν, κατά σειρά, περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θράκης από τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (12 και 22 φορές περισσότερες το 1985/86 και 1986/87 αντίστοιχα), τους γεωργούς (12 φορές), τους τεχνίτες-εργάτες (5,5 – 6 φορές) και τους απασχολούμενους στις προσωπικές υπηρεσίες (4 φορές).

(στ) Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (Ε.Μ.Π.)

Στο Ε.Μ.Π., κατά την εξεταζόμενη περίοδο (1983/84 έως 1986/87), τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής παρουσιάζουν οι υπάλληλοι γραφείου (2,9 έως 3,7) και τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (2,7 έως 3,5). Ακολουθούν με σημαντική διαφορά οι έμποροι-πωλητές (1,2 έως 1,5). Στη συνέχεια, έπονται, επίσης με σημαντική διαφορά, οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών (0,5 έως 0,7) και οι τεχνίτες-εργάτες (0,4 έως 0,6). Τις λιγότερες πιθανότητες έχουν τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (0,2 έως 0,4) και οι γεωργοί (0,1 έως 0,2) (πίνακας 2.15).

Πίνακας 2.15
Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα
στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για τα ακαδ. έτη 1983/84 έως 1986/87

Ομάδες	1983/84		1984/85		1985/86		1986/87	
	1*	2**	1*	2**	1*	2**	1*	2**
επαγγελματιών								
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	3,0	0,8	2,7	1,1	3,5	1,1	3,0	1,0
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	0,5	4,8	0,2	14,5	0,4	9,3	0,4	7,5
Υπάλληλοι γραφείου	2,4	1	2,9	1	3,7	1	3,0	1
Έμποροι-πωλητές	1,2	2,0	1,3	2,2	1,5	2,5	1,2	2,5
Γεωργοί κ.λπ.	0,2	12,0	0,1	29,0	0,2	18,5	0,1	30,0
Τεχνίτες-εργάτες	0,4	6,0	0,4	7,3	0,6	6,2	0,4	7,5
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	0,5	4,8	0,5	5,8	0,7	5,3	0,5	6,0

Πηγή : Δρουκόπουλος, Β. (1988). *Η άνιση πρόσβαση: εκπαιδευτικές ευκαιρίες στα Πολυτεχνεία και τις Πολυτεχνικές Σχολές*. Αθήνα: Οδυσσεάς, 68-74.

* Στήλη 1: Πιθανότητες φοίτησης νέων κάθε επαγγελματικής ομάδας

**Στήλη 2: Λόγος = ομάδα αναφοράς (υπάλληλοι γραφείου)/επαγγελματική ομάδα [χ]

Από τη σύγκριση των πιθανοτήτων εισαγωγής στο Ε.Μ.Π. των φοιτητών με πατέρα υπάλληλο γραφείου (ομάδα αναφοράς) με τις αντίστοιχες πιθανότητες εισαγωγής των υπόλοιπων επαγγελματικών ομάδων προκύπτει ότι οι μεγαλύτερες ανισότητες αφορούν στους γεωργούς και οι μικρότερες στους έμπορους-πωλητές,

ενώ με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα έχουν τις ίδιες πιθανότητες εισαγωγής. Το 1984/85, οι υπάλληλοι γραφείου και τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα έχουν 29 φορές περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στο Ε.Μ.Π. από τους γεωργούς, 14,5 φορές από τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, 7,3 φορές από τους τεχνίτες- εργάτες, 5,8 φορές από τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες και 2,2 από τους εμπόρους-πωλητές. Το 1985/86 οι ανισότητες μειώνονται για όλες τις κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, αλλά το 1986/87 αυξάνονται και πάλι και ξεπερνούν τα επίπεδα του 1984/85. Εξαιρέση αποτελούν τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης στα οποία οι ανισότητες μειώνονται στη διάρκεια όλης της περιόδου (από 14,5 σε 7,5).

(Ζ) Πολυτεχνείο Κρήτης

Στο Πολυτεχνείο Κρήτης, κατά την περίοδο 1984/85 έως 1986/87, τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής έχουν οι υπάλληλοι γραφείου κι ακολουθούν με σημαντική διαφορά τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και οι έμποροι-πωλητές. Έπονται, με σημαντική επίσης διαφορά, οι τεχνίτες-εργάτες και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες. Τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και οι γεωργοί έχουν τις λιγότερες πιθανότητες εισαγωγής (πίνακας 2.16).

Πίνακας 2.16
Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα στο Πολυτεχνείο Κρήτης για τα ακαδ. έτη 1984/85 έως 1986/87

Ομάδες επαγγελματιών	1984/85		1985/86		1986/87	
	1*	2**	1*	2**	1*	2**
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	0,2	1,5	0,1	3,0	0,2	1,5
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	-	-	0,076	3,9	0,02	15,0
Υπάλληλοι γραφείου	0,3	1	0,3	1	0,3	1
Έμποροι-πωλητές	0,2	1,5	0,1	3,0	0,1	3,0
Γεωργοί κ.λπ.	0,03	10,0	0,03	10,0	0,01	30,0
Τεχνίτες- εργάτες	0,05	6,0	0,04	7,5	0,05	6,0
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	0,05	6,0	0,05	6,0	0,02	15,0

Πηγή : Δρουκόπουλος, Β. (1988). *Η άνιση πρόσβαση: εκπαιδευτικές ευκαιρίες στα Πολυτεχνεία και τις Πολυτεχνικές Σχολές*. Αθήνα: Οδυσσεάς, 68-74.

* Στήλη 1: Πιθανότητες φοίτησης νέων κάθε επαγγελματικής ομάδας

**Στήλη 2: Λόγος = ομάδα αναφοράς (υπάλληλοι γραφείου)/επαγγελματική ομάδα [χ]

Από τη σύγκριση των πιθανοτήτων εισαγωγής των φοιτητών με πατέρα υπάλληλο γραφείου (ομάδα αναφοράς) στο Πολυτεχνείο Κρήτης με τις αντίστοιχες πιθανότητες εισαγωγής των υπόλοιπων επαγγελματικών ομάδων προκύπτει ότι οι μεγαλύτερες ανισότητες αφορούν στους γεωργούς και οι μικρότερες στα ελευθέρια-

επιστημονικά επαγγέλματα και έμπορους-πωλητές. Συγκεκριμένα, οι υπάλληλοι γραφείου, κατά τα ακαδ. έτη 1984/85, 1985/86 και 1986/87 έχουν αντίστοιχα :

- 10, 10 και 30 φορές περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στο Πολυτεχνείο Κρήτης από τους γεωργούς
- 6, 7,5, και 6 φορές από τους τεχνίτες- εργάτες
- 6, 6, και 15 φορές από απασχολούμενους στις προσωπικές υπηρεσίες
- 3 και 15 φορές από τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (τα έτη 1985/86 και 1986/87).
- 1,5, 3 και 3 φορές από τους εμπόρους-πωλητές
- 1,5, 3 και 1,5 φορές από τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα.

Ανακεφαλαιώνοντας διαπιστώνει ότι οι νέοι με πατέρα υπάλληλο γραφείου έχουν τις μεγαλύτερες ευκαιρίες, σε όλες τις περιπτώσεις (σύνολο Α.Ε.Ι. πλην Πολυτεχνικών Σχολών, Σύνολο Πολυτεχνικών Σχολών, κ.λπ.), εκτός από την Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης. Διαχρονικά (1984/85 έως 1986/87), οι διαφορές στις πιθανότητες εισαγωγής μεταξύ των υπαλλήλων γραφείου και των 'κατώτερων' κοινωνικο-επαγγελματικών κατηγοριών (εκτός από τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες) χειροτερεύουν σε βάρος των 'κατώτερων κατηγοριών' τόσο στο σύνολο των Α.Ε.Ι. πλην των Πολυτεχνικών Σχολών, όσο και στο σύνολο των Πολυτεχνικών Σχολών και τις διάφορες Πολυτεχνικές Σχολές.

Στο παράρτημα Ι της έρευνάς του, λαμβάνοντας υπόψη το λόγο, με τον οι P. Bourdieu & J.-Cl Passeron υπολόγισαν τις πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση (και τον οποίο χρησιμοποίησε η Ι. Λαμπίρη-Δημάκη), τροποποίησε το λόγο που χρησιμοποίησε προηγουμένως ως εξής:

Σπουδαστές (198_/8_) που ο πατέρας τους ασκεί το επάγγελμα j

Παιδιά ηλικίας 6-13 ετών (1974) που ο πατέρας τους ασκεί το επάγγελμα j

Η διαφορά με το λόγο που είχε χρησιμοποιήσει πριν είναι στον παρονομαστή. Μ' αυτόν τον τρόπο υπολογισμού των πιθανοτήτων εισαγωγής θεωρεί ότι 'αίρεται' η ατέλεια της υπόθεσης ότι ο αριθμός των παιδιών ισοκατανέμεται στις διάφορες κοινωνικοοικονομικές κατηγορίες. Στη συνέχεια συγκρίνει τις πιθανότητες εισαγωγής με βάση τον παλιό και τον καινούριο τρόπο υπολογισμού του δείκτη.

Όσον αφορά στο σύνολο των Α.Ε.Ι πλην των Πολυτεχνικών Σχολών διαπιστώνει ότι, με το νέο τρόπο υπολογισμού του δείκτη, τους υψηλότερους δείκτες εξακολουθούν να έχουν οι υπάλληλοι γραφείου, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και οι έμποροι-πωλητές. Στις υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες η σειρά έχει μεταβληθεί. Η πιο σημαντική μεταβολή παρατηρείται στα

επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, τα οποία ενώ με τον παλιό τρόπο υπολογισμού βρισκόταν στην τελευταία θέση, με το νέο βρίσκονται στην τέταρτη θέση. Τις λιγότερες πιθανότητες εισαγωγής έχουν οι γεωργοί. Στη συνέχεια, συγκρίνει τα πηλίκα των δεικτών (με ομάδα αναφοράς τους υπάλληλους γραφείου), επειδή, όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, θεωρεί ανεπίτρεπτη τη σύγκριση των απόλυτων τιμών των λόγων τόσο διαχρονικά όσο και μεταξύ, των δύο τρόπων υπολογισμού τους. Αναφέρει ότι, *‘...μεταξύ των δύο τρόπων υπολογισμού, η διαφορά στα πηλίκα είναι ασήμαντη για τους γεωργούς, μικρότερη της μιας μονάδας για τους εργάτες-τεχνίτες και λίγο μεγαλύτερη της μονάδας για τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες’*.

Στο σύνολο των Πολυτεχνικών Σχολών, με το νέο τρόπο υπολογισμού, διαπιστώνει ότι: α) Οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα έχουν τον υψηλότερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών, ενώ με τον προηγούμενο υπολογισμό ήταν στη δεύτερη θέση. β) Οι φοιτητές με πατέρα στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης έχουν πολύ υψηλότερο δείκτη (τον τέταρτο κατά σειρά), ενώ με τον προηγούμενο υπολογισμό βρισκόταν στις τελευταίες θέσεις. γ) Τα γεωργικά επαγγέλματα και μ’ αυτόν τον τρόπο υπολογισμού έχουν το χαμηλότερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών.

Γενικότερα, με το νέο τρόπο υπολογισμού του δείκτη ευκαιριών πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση διαπιστώνει ότι (όπ. π.: 87-90, 95-102):

(α) Η διαφορά στις ευκαιρίες πρόσβασης μεταξύ των ‘ανώτερων’ και ‘κατώτερων’ επαγγελματιών είναι εντονότερη στις Πολυτεχνικές Σχολές απ’ ότι στο σύνολο των Α.Ε.Ι. πλην των Πολυτεχνικών Σχολών.

(β) Οι ευκαιρίες πρόσβασης μεταξύ των ‘ανώτερων’ και ‘κατώτερων’ επαγγελματιών χειροτερεύουν σε βάρος των ‘κατώτερων’ επαγγελματιών και ιδιαίτερα τους γεωργούς, τόσο στο σύνολο των Α.Ε.Ι. πλην των Πολυτεχνικών Σχολών όσο και στις Πολυτεχνικές Σχολές.

(γ) Τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα έχουν περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής από τους υπάλληλους γραφείου στο σύνολο των Πολυτεχνικών Σχολών, στο Ε.Μ.Π. και στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης.

2.2.9 Γ. Τζιαφέτας & Ι. Τζουγιάς (1990)

Οι Γ. Τζιαφέτας & Ι. Τζουγάς (1990) στη μελέτη τους για τα δημογραφικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά του σπουδαστικού πληθυσμού παρουσιάζουν την εξέλιξη του φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι. της χώρας μας κατά την δεκαπενταετία 1971 έως 1986. Συγκεκριμένα, εξετάζουν την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού ως προς το φύλο και την κατοικία, το επάγγελμα και το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων⁶⁶ σε σχέση με τις αντίστοιχη κατανομή του οικονομικά ενεργού πληθυσμού της χώρας (Απογραφή Πληθυσμού 1981).

Με βάση την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού ως προς το επάγγελμα του πατέρα και την αντίστοιχη κατανομή των οικονομικά ενεργών ανδρών ηλικίας 45-64 ετών, υπολογίζουν τις πιθανότητες φοίτησης⁶⁷ των νέων κάθε επαγγελματικής ομάδας στο σύνολο των Α.Ε.Ι. της Ελλάδας κατά το ακαδ. έτος 1981/82. Διαπιστώνουν ότι τις μεγαλύτερες πιθανότητες εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. έχουν τα παιδιά με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (0,232) και υπάλληλο γραφείου (0,229). Ακολουθούν με σημαντική διαφορά τα παιδιά με πατέρα έμπορο-πωλητή (0,137) και απασχολούμενο στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις (0,109). Στη συνέχεια έπονται με αρκετή διαφορά τα παιδιά με πατέρα τεχνίτη- εργάτη (0,071) και στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (0,060). Τα παιδιά με πατέρα γεωργό έχουν τις λιγότερες πιθανότητες εισαγωγής (πίνακας 2.17). Θεωρούν ότι ανάλογα συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν και από την εξέταση της διαχρονικής εξέλιξης της κατανομής των φοιτητών των Α.Ε.Ι. ως προς το επάγγελμα του πατέρα κατά την περίοδο 1971/72 έως 1986/87⁶⁸.

Πίνακας 2.17
Κατανομή (%) και πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα στο σύνολο των Α.Ε.Ι. και τις Πολυτεχνικές Σχολές για το ακαδ. έτος 1981/82

	φοιτητές (%)	Άνδρες	Πιθανότητα εισαγωγής

⁶⁶ Το επάγγελμα των γονέων αφορά μόνο στους πατεράδες.

⁶⁷ Για τον υπολογισμό της πιθανότητας εισαγωγής στα ΑΕΙ διαιρούν '...τον αριθμό των φοιτητών κατά επάγγελμα του πατέρα με την αντίστοιχη συχνότητα της κατανομής ανδρών ηλικίας 45-64 ετών κατά επάγγελμα'.

⁶⁸ Παραθέτει πίνακα με την κατανομή των φοιτητών των ΑΕΙ κατά επάγγελμα πατέρα την περίοδο 1971/72 έως 1986/87, την οποία όμως δεν σχολιάζει. Ίσως, επειδή, μόνο από την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού δεν μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα για τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση.

Ομάδες επαγγελματιών	Α.Ε.Ι.	Πολυτεχνικές Σχολές	45-64 ετών (%)	Α.Ε.Ι.	Πολυτεχνικές Σχολές
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	15,7	22,9	6,2	0,232	0,039
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	2,0	5,1	3,1	0,060	0,017
Υπάλληλοι γραφείου	16,4	15,9	6,6	0,229	0,025
Έμποροι-πωλητές	14,9	16,2	10,0	0,137	0,017
Γεωργοί κ.λπ.	16,5	11,8	34,8	0,044	0,004
Τεχνίτες-εργάτες	24,2	25,5	31,3	0,071	0,009
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	7,9	16,6	6,7	0,109	0,014
Συνταξιούχοι κ.λπ.	2,3	2,2	--	--	--

Πηγή : Τζιαφέτας, Γ. & Τζουγιάς, Ι. (1990). Τα δημογραφικά και κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά του σπουδαστικού πληθυσμού στην Ελλάδα. *Εκπαίδευση και Επάγγελμα*, (2), 3, 243.

Στη συνέχεια εξετάζουν τις πιθανότητες εισαγωγής στις Πολυτεχνικές Σχολές. Διαπιστώνουν ότι η κατάσταση δεν διαφοροποιείται απ' αυτή των Α.Ε.Ι. Εξαίρεση αποτελούν οι φοιτητές με πατέρα στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, οι οποίοι έχουν περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στις Πολυτεχνικές Σχολές, απ' ότι στο σύνολο των Α.Ε.Ι.

Για την καλύτερη διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα '*...στην κοινωνική και επαγγελματική προέλευση των σπουδαστών και των σχολών*⁶⁹ φοίτησης' εφαρμόζουν τη στατιστική μέθοδο της παραγοντικής ανάλυσης, για το ακαδ. έτος 1986/87. Από την εφαρμογή της μεθόδου διαπιστώνουν ότι οι κυριότερες διαφοροποιήσεις των σχολών ως προς την κοινωνικο-επαγγελματική προέλευση των φοιτητών, αφορούν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, τους γεωργούς και τους τεχνίτες-εργάτες και σε μικρότερο βαθμό τις υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες. Οι σχολές με κριτήριο τη γεινίαση τόσο μεταξύ τους όσο και με τα διάφορα επαγγέλματα σχηματίζουν ομάδες:

- Μια πρώτη ομάδα σχολών, που διαφοροποιείται έντονα από τις υπόλοιπες, είναι οι Πολυτεχνικές Σχολές, οι οποίες 'απέχουν' σημαντικά από τους αγρότες και τους τεχνίτες-εργάτες, ενώ γεινιάζουν με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης.
- Μια δεύτερη ομάδα αποτελούν οι Σχολές Επιστημών Υγείας οι οποίες γειτονεύουν τόσο μεταξύ τους όσο και με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα.
- Μια τρίτη ομάδα σχολών αποτελούν τα περισσότερα τμήματα Ξένων Γλωσσών των Φιλοσοφικών Σχολών, τα οποία παρουσιάζουν παρόμοια σύνθεση επαγγελματικής προέλευσης των φοιτητών με αυτήν των

⁶⁹ Τον όρο 'σχολές' τον χρησιμοποιούν εναλλακτικά με τον όρο 'τμήματα'.

Πολυτεχνικών Σχολών. Ερμηνεύουν το γεγονός αυτό όπως και οι Μ. Μειμάρης & Η. Νικολακόπουλος (1978) που παρουσιάστηκε παραπάνω.

- Μια τέταρτη ομάδα σχολών αποτελούν οι Θεολογικές Σχολές, μερικά τμήματα των Φιλοσοφικών Σχολών, μερικές σχολές με 'αγροτικό' περιεχόμενο (Γεωπονική-Δασολογική, Κτηνιατρική) και οι 'Παιδαγωγικές Ακαδημίες'⁷⁰. Οι σχολές αυτές γεινιάζουν με τα γεωργικά επαγγέλματα.
- Μια τελευταία ομάδα σχολών αποτελούν τα περισσότερα τμήματα των Φυσικομαθηματικών, Φιλοσοφικών και Νομικών Σχολών, των οποίων η σύνθεση είναι παρόμοια μ' εκείνη του συνολικού φοιτητικού πληθυσμού. Οι σχολές αυτές ιεραρχούνται μεταξύ τους με κριτήριο τη διαφοροποίηση Αθήνας και επαρχίας.

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις συμπεραίνουν ότι το επάγγελμα του πατέρα ασκεί σημαντικό ρόλο στην πιθανότητα των νέων να εισαχθούν στα Α.Ε.Ι. Επίσης διαπιστώνουν ότι μια σειρά σχολών (π.χ. Πολυτεχνικές και Επιστημών Υγείας), οι οποίες οδηγούν στην αναπαραγωγή των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελματιών χαρακτηρίζονται από μια υπεραντιπροσώπευση των φοιτητών που προέρχονται από την ίδια κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία. Αντίθετα μια σειρά από σχολές που έχουν σχέση με την αγροτική παραγωγή (Γεωπονοδασολογικές, Κτηνιατρική) ή αποτελούν '*εύκολη διαδικασία ένταξης στην κρατική μηχανή*' (καθηγητικές σχολές) χαρακτηρίζονται από μια υπεραντιπροσώπευση των γεωργικών επαγγελματιών.

2.2.10 Μ. Χρυσάκης (1991)

Ο Μ. Χρυσάκης (1991) μελέτησε τις ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση των φοιτητών ανάλογα με το επάγγελμα του πατέρα καθώς και την επίδραση που ασκούν σ' αυτές οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και ειδικότερα τα συστήματα επιλογής για τα Α.Ε.Ι., κατά την περίοδο 1978/79 έως 1987/88. Για το

⁷⁰ Ο όρος μπαίνει σε εισαγωγικά διότι οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες έχουν καταργηθεί και στη θέση τους έχουν δημιουργεί αντίστοιχα πανεπιστημιακά τμήματα (Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης και Προσχολικής Αγωγής).

σκοπό αυτό χρησιμοποίησε τους Δείκτες Ανισότητας Πρόσβασης (Δ.Α.Π.)⁷¹, οι οποίοι αφορούν τις ‘...ανισότητες πρόσβασης και τις σχετικές πιθανότητες, τις οποίες έχουν για να εισαχθούν στην ανώτατη εκπαίδευση οι μαθητές ανάλογα με την κοινωνική τους προέλευση’. Αναφέρει ότι η ανάλυση αφορά κάθε ακαδ. έτος της περιόδου για το σύνολο των Α.Ε.Ι. της χώρας, αλλά και για ορισμένες από τις σχολές ‘υψηλού’ γοήτρου. Η συγκριτική μελέτη των τάσεων, τις οποίες εμφανίζουν οι ανισότητες πρόσβασης διαχρονικά, αποβλέπει στη διαπίστωση διαφοροποιήσεων, σε σχέση με τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και τα συστήματα επιλογής για τα Α.Ε.Ι.

Διαπιστώνει ότι οι ανισότητες πρόσβασης στα Α.Ε.Ι. αυξάνονται σταθερά σ’ όλη την εξεταζόμενη περίοδο, ‘...παρά την αισιοδοξία που προσπάθησαν να εμπνεύσουν οι κατά καιρούς ‘μεταρρυθμιστές’ για μείωση των ανισοτήτων’. Τις μεγαλύτερες πιθανότητες πρόσβασης στα Α.Ε.Ι. τις εμφανίζουν τα παιδιά με πατέρα υπάλληλο γραφείου και ακολουθούν τα παιδιά με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και έμπορο-πωλητή. Τα παιδιά με πατέρα τεχνίτη-εργάτη και απασχολούμενο στις προσωπικές υπηρεσίες έχουν ελαφρώς περισσότερες πιθανότητες πρόσβασης στα Α.Ε.Ι. από την ομάδα αναφοράς (παιδιά με πατέρα αγρότη)⁷² (πίνακας 2.18).

⁷¹ Δείκτης Ανισότητας Πρόσβασης (Δ.Α.Π.) :

$$\text{Δ.Α.Π. επαγγελματικής ομάδας (i)} = \frac{\Phi(i) / \Pi(i)}{\Phi(\alpha) / \Pi(\alpha)}$$

όπου :

$\Phi(i)$ = Το ποσοστό των φοιτητών της επαγγελματικής ομάδας (i) στο σύνολο των εγγεγραμμένων φοιτητών στα ΑΕΙ (από το 1983/84 στο σύνολο των πρωτοετών)

$\Pi(i)$ = Το ποσοστό των πατέρων της ομάδας (i) στο σύνολο του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ηλικίας 45-64 ετών

$\Phi(\alpha)$ = Το ποσοστό των φοιτητών της επαγγελματικής ομάδας αναφοράς (α) στο σύνολο των εγγεγραμμένων φοιτητών στα ΑΕΙ

$\Pi(\alpha)$ = Το ποσοστό των πατέρων της επαγγελματικής ομάδας αναφοράς (α) στο σύνολο του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ηλικίας 45-64 ετών

$\Phi(i)$ = Το ποσοστό των φοιτητών της επαγγελματικής ομάδας (i) στο σύνολο των εγγεγραμμένων φοιτητών στα ΑΕΙ (από το 1983/84 στο σύνολο των πρωτοετών)

$\Pi(i)$ = Το ποσοστό των πατέρων της ομάδας (i) στο σύνολο του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ηλικίας 45-64 ετών

$\Phi(\alpha)$ = Το ποσοστό των φοιτητών της επαγγελματικής ομάδας αναφοράς (α) στο σύνολο των εγγεγραμμένων φοιτητών στα ΑΕΙ

Πίνακας 2.18
Δείκτες Ανισότητας Πρόσβασης των νέων στα Α.Ε.Ι. κατά επαγγελματική ομάδα
πατέρα για τα ακαδ. έτη 1978/79 έως 1987/88

Ομάδες επαγγελματιών	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87	1987/88
Ελευθέρια επ.	3,1	3,8	4,2	4,2	4,0	6,2	4,7	5,4	5,8	5,2
Υπ. γραφείου	4,4	4,7	5,1	4,7	4,3	8,7	7,4	8,3	10,6	9,4
Έμποροι-Πωλ.	2,3	2,4	2,5	2,6	2,3	3,8	3,1	3,4	3,4	3,0
Απ. Υπηρεσίες	1,3	1,3	1,4	1,4	1,5	1,8	1,5	1,8	1,8	1,7
Γεωργοί	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Τεχν.-Εργάτες	1,3	1,4	1,5	1,5	1,8	1,9	1,6	1,9	1,8	1,7
Συνταξιούχοι	0,2	0,2	0,1	0,3	0,3	0,9	0,4	0,3	0,3	0,3

Πηγή: Χρυσάκης, Μ. (1991). Ανισότητες πρόσβασης στην Ανώτατη Εκπαίδευση: η επίδραση των εκπαιδευτικών «μεταρρυθμίσεων», στο: *Το Πανεπιστήμιο στην Ελλάδα σήμερα: οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις*. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 192

Τέλος, συμπεραίνει ότι η άμβλυση ή και η κατάργηση των εξετάσεων στις διάφορες βαθμίδες και κατευθύνσεις της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης φαίνεται να έχει συμβάλει στην αύξηση των αποφοίτων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μεταξύ των παιδιών των 'ασθενέστερων' κοινωνικών στρωμάτων, αλλά δεν φαίνεται να βελτιώνει και τις πιθανότητές τους να εισαχθούν στην ανώτατη εκπαίδευση.

$\Pi(\alpha) =$ Το ποσοστό των πατέρων της επαγγελματικής ομάδας αναφοράς (α) στο σύνολο του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ηλικίας 45-64 ετών

⁷² Τις ανισότητες πρόσβασης τις εξετάζει αναλυτικά ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα. Διαπιστώνει ότι οι ανισότητες, κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, αυξάνονται σταθερά. Μάλιστα, στις 'σχολές υψηλού γοήτρου' η αύξηση των ανισοτήτων είναι ακόμα μεγαλύτερη. Για παράδειγμα, στο Ε.Μ.Π. και τα Τμήματα Ιατρικής, ενώ το 1978/79 οι φοιτητές με πατέρα απόφοιτο ανώτατης εκπαίδευσης είχαν 10 φορές περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής από τους φοιτητές με πατέρα χωρίς απολυτήριο δημοτικού, το 1987/88, είχαν 29 και 40 φορές αντίστοιχα περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής (η ανισότητα τριπλασιάζεται στο Ε.Μ.Π. και τετραπλασιάζεται στα Τμήματα Ιατρικής)

Διαπιστώνει ότι '...ανάλογα ήταν τα ευρήματα και στην περίπτωση που η κοινωνική προέλευση προσδιορίζεται από την επαγγελματική κατηγορία του πατέρα τους'. Με βάση τη διαπίστωση αυτή, τις ανισότητες πρόσβασης ως προς το επάγγελμα του πατέρα κατά ΑΕΙ τις αναλύει πολύ σύντομα, ενώ κατά σχολές δεν τις παρουσιάζει καθόλο

2.2.11 I. Πυργιωτάκης (1992β)

Ο Ι. Πυργιωτάκης (1992β: 190-191)⁷³ σε άρθρο του για την ελληνική εκπαιδευτική κρίση, εξετάζει την εξέλιξη της εκπροσώπησης των επαγγελματικών ομάδων στο φοιτητικό πληθυσμό σε σχέση με την αντίστοιχη εκπροσώπηση στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό κατά τα ακαδ. έτη 1960/61, 1970/71 και 1980/81.

Από τα στοιχεία διαπιστώνει ότι, σ' αυτό το χρονικό διάστημα, πραγματοποιήθηκε ουσιαστική μείωση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων. Ως παράδειγμα, αναφέρει τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, τα οποία, ενώ το 1961 στο φοιτητικό πληθυσμό εκπροσωπούσαν με τριπλάσιο ποσοστό απ' ότι στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, το 1971 εκπροσωπούσαν με διπλάσιο ποσοστό και το 1981 δεν κατόρθωσαν να διπλασιάσουν το ποσοστό τους. Οι γεωργοί παρουσίασαν σχετική βελτίωση, μολονότι οι αναλογίες σ' αυτήν την περίπτωση *'...δεν καθιστούν το αποτέλεσμα τόσο ευδιάκριτο'* (πίνακας 2.19). Θεωρεί, όμως, ότι παρά τη μείωση των ανισοτήτων, *'...η ελληνική εκπαίδευση δεν μπόρεσε να ξεφύγει από τον 'σιδηρούν κανόνα' της εκπαιδευτικής επιλογής'*.

Πίνακας 2.19
Εκπροσώπηση (%) των επαγγελματικών ομάδων στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό και την ανώτατη εκπαίδευση για τα απογραφικά έτη 1961, 1971 και 1981

Ομάδες επαγγελματιών	1961		1971		1981	
	Οικ.	Φοιτ.	Οικ.	Φοιτ.	Οικ.	Φοιτ.
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	3,4	13,5	5,7	11,1	9,6	15,6
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	0,7	1,5	0,6	1,7	1,8	2,0
Υπάλληλοι γραφείου	4,0	9,8	4,5	13,8	9,7	16,3
Έμποροι-πωλητές	6,1	10,6	7,2	12,8	8,7	14,9
Γεωργοί	53,7	25,8	40,6	24,8	28,3	16,4
Τεχνίτες-Εργάτες	22,1	13,2	29,9	18,6	32,4	24,1
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	6,8	2,2	7,4	3,8	8,	5,2
Μη ταξινομούμενοι	3,1	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1
Ένοπλες δυνάμεις	0,7	-	1,5	-	2,6	-
Συνταξιούχοι	10,3	-	8,7	-	2,3	-

Πηγή : Πυργιωτάκης, Ι. (1992β). Η ελληνική εκπαιδευτική κρίση: μύθοι και πραγματικότητες. Στο Ι. Πυργιωτάκης & Ι. Κανάκης (Επιμ.), *Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Γρηγόρης, 190.

2.2.12 Χ. Κάτσικας & Γ. Καββαδίας (1994)

⁷³ Το ίδιο άρθρο αναδημοσιεύεται στο Ι. Πυργιωτάκης (2001: 115-147).

Οι Χ. Κάτσικας και Γ. Καββαδίας (1994: 149-152) στη μελέτη τους για την ανισότητα στην ελληνική εκπαίδευση, αρχικά ασχολούνται με τη θεωρητική τεκμηρίωση της θέσης σχετικά με την επίδραση που ασκεί το κοινωνικό περιβάλλον στη σχολική επιτυχία του παιδιού. Βασισμένοι σ' αυτή τη θέση, ερμηνεύουν την κοινωνική σημασία της αξιολόγησης, της 'επιλογής επαγγέλματος', των φροντιστηρίων κ.λπ. Στη συνέχεια μελετούν τις δημόσιες δαπάνες για την εκπαίδευση και διαπιστώνουν ότι μειώνονται συνεχώς τα τελευταία χρόνια, σε αντίθεση με τις ιδιωτικές δαπάνες που αυξάνονται. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι 'κοινωνικά μειονεκτούντες' να υποβαθμίζονται 'εκπαιδευτικά' ακόμα περισσότερο, γεγονός που προσπαθούν να το τεκμηριώσουν μέσα από την κοινωνική σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού της ανώτατης εκπαίδευσης. *'...Δέσμοι των διαθέσιμων στατιστικών στοιχείων'* όπως οι ίδιοι αναφέρουν, συγκρίνουν τη σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα με την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά τα ακαδ. έτη 1960/61, 1970/71, 1980/81 και 1989/90. Ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανάλυσή τους δίνουν στους φοιτητές με πατέρα γεωργό και τεχνίτη-εργάτη.

Κατά τα ακαδ. έτη 1960/61 και 1970/71, διαπιστώνουν ότι, ενώ το ποσοστό των παιδιών με πατέρα γεωργό και τεχνίτη-εργάτη αυξάνεται στο φοιτητικό πληθυσμό των Α.Ε.Ι. και μειώνεται στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό⁷⁴ (πίνακας 2.20), οι πιθανότητες εισαγωγής⁷⁵ στα Α.Ε.Ι. παραμένουν σχεδόν σταθερές (από 0,69 το 1960 σε 0,74 το 1970). Την ίδια περίοδο, για τα παιδιά με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης οι 'δείκτες ευκαιριών φοίτησης' κυμαίνονται από 5,65 έως 2,31 και από 1,96 έως 1,83

⁷⁴ Η μεταβολή αυτή διαφοροποιείται μεταξύ των τεχνιτών-εργατών και των γεωργών. Ειδικότερα, το ποσοστό των τεχνιτών-εργατών αυξάνεται τόσο στο φοιτητικό πληθυσμό, όσο και στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, ενώ το ποσοστό των γεωργών διατηρείται σταθερό στο φοιτητικό πληθυσμό και μειώνεται στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Επομένως η αύξηση στο φοιτητικό πληθυσμό αφορά τους τεχνίτες-εργάτες και η μείωση στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό αφορά τους γεωργούς. Απ' αυτή τη μεταβολή φαίνεται ότι τα παιδιά των γεωργών σε σχέση με τα παιδιά των τεχνιτών-εργατών έχουν περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση.

⁷⁵ Τις πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση τις υπολογίζουν με το 'δείκτη ευκαιριών φοίτησης στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση'. Ο δείκτης αυτός ορίζεται ως ο λόγος *'... του ποσοστού των φοιτητών με πατέρα στις παραπάνω κατηγορίες προς το ποσοστό των οικονομικά ενεργών ανδρών (ηλικίας πάνω από 45) των ίδιων κατηγοριών επαγγελματιών'*.

Στη μελέτη τους δεν παραθέτουν πίνακα με τους δείκτες.

αντίστοιχα⁷⁶. Τα ακαδ. έτη 1980/81 και 1989/90, επίσης, συγκρίνουν την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού ανώτατης εκπαίδευσης ως προς το επάγγελμα του πατέρα με την αντίστοιχη κατανομή του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Το ακαδ. έτος 1980/81, διαπιστώνουν ότι τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, οι υπάλληλοι γραφείου και οι έμποροι-πωλητές εκπροσωπούνται με υψηλότερα ποσοστά στο συνολικό φοιτητικό πληθυσμό των Α.Ε.Ι. απ' ότι στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Αντίθετα, τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, οι γεωργοί, οι τεχνίτες-εργάτες και οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών εκπροσωπούνται με χαμηλότερα ποσοστά στο φοιτητικό πληθυσμό των Α.Ε.Ι. απ' ότι στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Το ακαδ. έτος 1989/90, η κατάσταση δεν μεταβάλλεται. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι γεωργοί εκπροσωπούνται στο φοιτητικό πληθυσμό με ποσοστό λιγότερο από το μισό από το αντίστοιχο στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (10,5% και 25% αντίστοιχα). Αντίθετα, οι υπάλληλοι γραφείου εκπροσωπούνται στο φοιτητικό πληθυσμό με ποσοστό διπλάσιο από το αντίστοιχο στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (20,3% και 10,4% αντίστοιχα) (πίνακας 2.20).

Πίνακας 2.20
Κατανομή (%) των επαγγελματικών ομάδων στον οικονομικά ενεργό και το φοιτητικό πληθυσμό για τα έτη 1960/61, 1970/71, 1980/81, 1989/90

Ομάδες επαγγελματιών	1960/61		1970/71		1980/81		1989/90
	Οικ.	Φοιτ.	Οικ.	Φοιτ.	Οικ.	Φοιτ.	Φοιτ.77
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	3,4	13,2	5,7	11,1	9,4	16,1	17,9
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	0,7	1,0	0,6	1,7	1,7	0,8	0,8
Ένοπλες δυνάμεις	-	1,0	-	1,5	-	2,6	1,9
Υπάλληλοι γραφείου	3,9	9,5	7,5	13,8	9,5	18,1	20,3
Έμποροι-πωλητές	6,1	10,1	7,2	12,8	8,5	14,8	13,3
Γεωργοί	53,7	25,0	40,6	24,8	27,5	17,0	10,5
Τεχνίτες-εργάτες	22,0	12,8	29,9	18,6	31,6	24,0	23,6
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	6,7	2,6	7,4	3,8	7,8	5,3	4,7
Μη ταξινομούμενοι	-	1,8	-	0,1	1,5	-	-
Συνταξιούχοι	-	9,6	-	8,7	-	0,9	-
Δεν δήλωσαν	-	1,4	-	3,1	-	-	-

Πηγή: Κάτσικας, Χ. & Καββαδίας, Γ. (1994). *Η ανισότητα στην ελληνική εκπαίδευση: η εξέλιξη των ευκαιριών πρόσβασης στην ελληνική εκπαίδευση (1960-1994)*. Αθήνα: Gutenberg, 149-150.

⁷⁶ Για τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης δεν γίνεται σχολιασμός για την εξέλιξη των 'δεικτών ευκαιριών φοίτησης', παρά μόνο παράθεση των στοιχείων, όπως ακριβώς αναφέρονται.

⁷⁷ Για το ακαδ. έτος 1989/90 δεν παραθέτουν στοιχεία για τη ποσοστιαία (%) σύνθεση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά ομάδες επαγγελματιών.

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι *‘...η ανάγνωση και των υπόλοιπων στοιχείων φανερώνει ότι η ανισότητα παραμένει σταθερή σε όλη τη δεκαετία του ’80’.*

2.2.13 I. Λαμπίρη-Δημάκη (1995)

Η Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1995: 219-221) στο άρθρο της με τίτλο *‘Εκπαιδευτικές τάσεις στην Ελλάδα με έμφαση στην ανώτατη εκπαίδευση: από τη δεκαετία του ’60 προς το 2000’*, πραγματεύεται την κοινωνική σύνθεση (με κριτήριο το επάγγελμα του πατέρα) του φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι.⁷⁸, κατά τα ακαδ. έτη 1961/62, 1971/72 και 1973/74. Αρχικά αναφέρεται στη δεκαετία του ’60, κατά την οποία θεωρεί ότι η Ελλάδα είχε ένα από τα περισσότερα ανοικτά εκπαιδευτικά συστήματα μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, όσον αφορά στα ποσοστά συμμετοχής των νέων που προέρχονταν από τα λιγότερο ‘προνομιούχα’ στρώματα στην ανώτατη εκπαίδευση. Η ίδια συγγραφέας (1974α) υπολόγισε τις πιθανότητες που είχαν οι νέοι ηλικίας (χ) και ‘κοινωνικής τάξης’⁷⁹ (ψ) να εισαχθούν στα Α.Ε.Ι. με βάση τον ‘ελληνικό δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών’, κατά το ακαδ. έτος 1963/64. Διαπιστώνει, όμως, ότι ο υπολογισμός αυτός δεν επαναλήφθηκε σε μεταγενέστερες έρευνες.

Στη συνέχεια, εξετάζει την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι. ως προς το επάγγελμα του πατέρα τα ακδ. έτη 1961/62, 1971/72 και 1973/74. Τις επαγγελματικές ομάδες, τις κατηγοριοποιεί σε δύο ευρύτερες: (α) την ‘άνωτερη μεσαία και κατώτερη μεσαία τάξη’ και (β) την ‘κατώτερη τάξη’⁸⁰. Από τα στοιχεία του πίνακα που παραθέτει, διαπιστώνει ότι *‘... ο ταξικός χαρακτήρας του ελληνικού φοιτητικού σώματος, ήδη αρκετά ποικιλόμορφος κατά τη δεκαετία του ’60, μεταβλήθηκε σε μικρό βαθμό κατά τη δεκαετία του ’70, κι αυτό κυρίως προς όφελος των παιδιών των εργατών’.* Τα παιδιά των γεωργών παρουσιάζουν μείωση, η οποία θεωρεί ότι ενδεχομένως να οφείλεται στη γενικότερη συρρίκνωση της αγροτικής τάξης στην Ελλάδα με την πάροδο των ετών.

⁷⁸ Στα ΑΕΙ περιλαμβάνονται και οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες.

⁷⁹ Η ‘κοινωνική τάξη’ των φοιτητών προσδιορίζεται με βάση το επάγγελμα του πατέρα.

⁸⁰ Η ‘κατώτερη τάξη’ περιλαμβάνει τους εργάτες-τεχνίτες και τους γεωργούς. Η ‘άνωτερη μεσαία και κατώτερη μεσαία τάξη’ δεν διευκρινίζει ποιες επαγγελματικές ομάδες περιλαμβάνει.

2.2.14 Α. Κυρίδης (1997α)

Ο Α. Κυρίδης (1997α) σε έρευνά του μελετά την ανισότητα στην ελληνική εκπαίδευση σε σχέση με τα συστήματα εισαγωγής στα Α.Ε.Ι.⁸¹, κατά την περίοδο 1955 έως 1985. Ανάλογα με τα συστήματα εισαγωγής για τα Α.Ε.Ι. (και τις αντίστοιχες μεταρρυθμίσεις), χωρίζει την εξεταζόμενη περίοδο στις εξής υποπεριόδους: (α) 1955-1963, (β) 1964-1966, (γ) 1968-1976, (δ) 1976-1980, και (ε) 1981-1985⁸². Την πρόσβαση στην 'τριτοβάθμια εκπαίδευση'⁸³, την εξετάζει ως προς (α) την πανεπιστημιακή ζήτηση, (β) το φύλο, (γ) την ηλικία (δ) τη γεωγραφική προέλευση και (ε) την κοινωνική προέλευση των φοιτητών των ανώτατων σχολών. Την κοινωνική προέλευση την προσεγγίζει με βάση την 'ταξική προέλευση'⁸⁴ και το επίπεδο μόρφωσης των γονέων.

(α) Περίοδος 1955 έως 1963

Για την περίοδο 1955 έως 1963, εξετάζει την ποσοστιαία σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι. κατά επάγγελμα πατέρα. Διαπιστώνει ότι οι φοιτητές με πατέρα γεωργό εκπροσωπούνται στα Α.Ε.Ι., κατά μέσο όρο, με ποσοστό 24%. Ακολουθούν με μεγάλη διαφορά οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (13,5%) και έμπορο-πωλητή (10,3%). Με τα χαμηλότερα ποσοστά εκπροσωπούνται οι φοιτητές με πατέρα στις ένοπλες δυνάμεις (0,9%), και οι αταξινόμητοι εργάτες (0,7%).

Θεωρεί ότι η ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα δεν δίνει σαφή εικόνα των ανισοτήτων. Για παράδειγμα, το γεγονός ότι οι φοιτητές με πατέρα γεωργό και τεχνίτη-εργάτη εκπροσωπούνται με το

⁸¹ Τα συστήματα εισαγωγής για τα Α.Ε.Ι., τα εξετάζει στα πλαίσια των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, των οποίων θεσπίστηκαν.

⁸² Στις υποπεριόδους αντιστοιχούν οι εξής μεταρρυθμίσεις :

- 1955 – 1963 : εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1957
- 1964 – 1966 : εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964
- 1968 -1976 : η 'χουντική αντιμεταρρύθμιση'
- 1976 – 1980 : η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976
- 1981 – 1985 : η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1981-1985

⁸³ Ο όρος 'τριτοβάθμια' εκπαίδευση χρησιμοποιείται εναλλακτικά με τον όρο ανώτατη εκπαίδευση, στην οποία, εκτός από τις ανώτατες σχολές, περιλαμβάνονται και οι 'ομότιμες' μ' αυτές ανώτερες σχολές (Παιδαγωγικές Ακαδημίες, Σχολές Σωματικής Αγωγής, Σχολές Νηπιαγωγών και Σχολές Οικιακής Οικονομίας).

⁸⁴ Η ταξική προέλευση προσδιορίζεται με κριτήριο το επάγγελμα του πατέρα.

υψηλότερο ποσοστό (34,3% συνολικά), δεν σημαίνει ότι έχουν και τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. Γι' αυτό το λόγο, παραθέτει τις πιθανότητες εισαγωγής κάθε επαγγελματικής ομάδας στα Α.Ε.Ι., για το ακαδ. έτος 1961/62, τις οποίες υπολόγισε ο Α. Κιντής (1980: 132) και που έχουν ήδη παρουσιαστεί προηγουμένως. Στη συνέχεια αναφέρεται στην 'ταξική προέλευση' των φοιτητών για κάθε σχολή, παραθέτοντας στοιχεία από έρευνες των Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α), Μ. Μειμάρη & Η. Νικολακόπουλου (1978), Α. Φραγκουδάκη (1985)⁸⁵. 'Υπενθυμίζει', όπως ο ίδιος χαρακτηριστικά αναφέρει, ότι στην Ελλάδα λειτουργούν δύο ξεχωριστά πανεπιστημιακά δίκτυα: (α) Το κρατικοπροσανατολισμένο, το οποίο είναι περισσότερο 'ανοιχτό' στις 'μεσαίες' και 'κατώτερες' τάξεις. (β) Αυτό που προσανατολίζεται προς τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και είναι περισσότερο ανοιχτό στις 'ανώτερες' τάξεις και αναπαράγει '*...τα προνόμια και τις διακρίσεις της άρχουσας τάξης*'. Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, συμπεραίνει ότι, αυτήν την περίοδο, το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα λειτουργεί 'ανισωτικά', αφού αναπαράγει την 'κοινωνική διαστρωμάτωση' και τις παραγωγικές σχέσεις.

(β) Περίοδος 1964 έως 1966

Με την αλλαγή του εξεταστικού συστήματος (ακαδημαϊκό απολυτήριο) για την εισαγωγή στα Α.Ε.Ι., κατά την περίοδο 1964 έως 1966, από την ποσοστιαία σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα, διαπιστώνει τη 'σαφή' υπεροχή των παιδιών των 'ανώτερων' τάξεων ως προς τις ευκαιρίες φοίτησης στα Α.Ε.Ι. Αθροιστικά, οι 'ανώτερες' τάξεις αντιπροσωπεύουν το 30% των φοιτητών⁸⁶ και για τα δύο ακαδημαϊκά έτη (1964/65 και 1965/66). Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι τάξεις αυτές αντιπροσωπεύονται με πολύ χαμηλό ποσοστό στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, συμπεραίνει ότι οι πιθανότητες των παιδιών τους να εισαχθούν στα Α.Ε.Ι. είναι πολύ περισσότερες από αυτές των παιδιών με πατέρα τεχνίτη- εργάτη και αγρότη. Για να το αποδείξει αυτό, παραθέτει τους 'δείκτες ευκαιριών πρόσβασης στην ανώτατη παιδεία' για το ακαδ. έτος 1963/64, που περιέχονται στη ήδη αναφερθείσα μελέτη των Γ. Ψαχαρόπουλου & Α. Καζαμία (1985: 178).

⁸⁵ Οι έρευνες αυτές, όμως, αφορούν στοιχεία άλλων περιόδων.

⁸⁶ Δεν είναι σαφές ποιες επαγγελματικές ομάδες περιλαμβάνονται στις 'ανώτερες' τάξεις καθώς τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης αποτελούν το 26,7% των φοιτητών και για τα δύο ακαδ. έτη. Πιθανόν στις 'ανώτερες' τάξεις να περιλαμβάνονται και οι ένοπλες δυνάμεις οι οποίες, για το διάστημα αυτό, εκπροσωπούνται με ποσοστό 2,1%. Σε περίπτωση που ισχύει κάτι τέτοιο, οι τρεις αυτές επαγγελματικές ομάδες εκπροσωπούνται με ποσοστό 28,8% και όχι με 30%.

Με βάση τα στοιχεία που παραθέτει για την εξεταζόμενη περίοδο, καταλήγει στη διαπίστωση ότι τα παιδιά των 'ανώτερων' τάξεων έχουν περισσότερες πιθανότητες να εισαχθούν στα Α.Ε.Ι., απ' ό,τι τα παιδιά των 'κατώτερων' τάξεων και επομένως η κοινωνική αναπαραγωγή συνεχίζεται και σ' αυτήν την περίοδο.

(γ) Περίοδος 1968 έως 1976

Την περίοδο 1968 έως 1976 -στην πλειοψηφία της είναι περίοδος της δικτατορίας- επανήλθαν στο προσκήνιο ρυθμίσεις του παρελθόντος και θεσπίστηκε ένα σύστημα εισαγωγής για τα Α.Ε.Ι., το οποίο αποτέλεσε συρραφή των παλιότερων συστημάτων. Με την κατάργηση της μεταρρύθμισης του 1964 θεωρεί ότι σημειώθηκε οπισθοδρόμηση και γι αυτό δεν θα πρέπει να περιμένει κανείς κάποια άμβλυνση στις ανισότητες πρόσβασης στα Α.Ε.Ι.

Από την ποσοστιαία σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα διαπιστώνει ότι το ποσοστό των παιδιών των 'ανώτερων' τάξεων και ειδικά αυτών με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, αυξάνεται συνεχώς μέχρι το 1973/74, ενώ στη συνέχεια μειώνεται. Το ποσοστό των φοιτητών με πατέρα υπάλληλο γραφείου και τεχνίτη- εργάτη αυξήθηκε, ενώ των παιδιών με πατέρα αγρότη μειώθηκε. Επειδή, όμως, η ποσοστιαία σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα δεν δίνει σαφή εικόνα των ανισοτήτων, παραθέτει τις πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών κάθε επαγγελματικής ομάδας στα Α.Ε.Ι. για το ακαδ. έτος 1970/71, τις οποίες υπολόγισε ο Κιντής Α. (1980: 132) και παρουσιάστηκαν προηγουμένως. Από τα στοιχεία του πίνακα διαπιστώνει ότι τα παιδιά με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα έχουν τριπλάσιες πιθανότητες εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. από τα παιδιά με πατέρα τεχνίτη- εργάτη και γεωργό, ενώ τα παιδιά με πατέρα στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και έμπορο-πωλητή έχουν, αντίστοιχα, διπλάσιες πιθανότητες.

(δ) Περίοδος 1976 έως 1980

Κατά την περίοδο 1976 έως 1980, εφαρμόστηκαν δύο συστήματα εισαγωγής για τα Α.Ε.Ι., γιατί, παρόλο που η νέα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση πραγματοποιήθηκε το 1976, το νέο σύστημα εισαγωγής θεσμοθετήθηκε το 1979/80. Σ' αυτήν την περίοδο, οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα αύξησαν το ποσοστό τους κατά πέντε περίπου ποσοστιαίες μονάδες. Επίσης, αύξηση κατά δύο ποσοστιαίες μονάδες σημειώθηκε και στο ποσοστό των φοιτητών με πατέρα υπάλληλο γραφείου. Στα επαγγέλματα των 'κατώτερων τάξεων', οι φοιτητές με πατέρα τεχνίτη-εργάτη παρουσίασαν αύξηση κατά τέσσερις ποσοστιαίες μονάδες, ενώ οι φοιτητές με πατέρα αγρότη μείωση κατά πέντε ποσοστιαίες μονάδες. Από τα παραπάνω στοιχεία διαπιστώνει ότι η αντιπροσώπευση των 'κατώτερων'

επαγγελματικών κατηγοριών στο φοιτητικό πληθυσμό μειώνεται, ενώ των 'ανώτερων' και 'μεσαίων'⁸⁷ επαγγελματικών κατηγοριών αυξάνεται.

Συμπεραίνει ότι, με το πέρασμα του χρόνου, οι ανισότητες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση αυξάνονται συνεχώς παρά τη γενίκευση της εκπαίδευσης και την άνοδο του βιοτικού επιπέδου για όλες τις 'κοινωνικές τάξεις'.

(ε) Περίοδος 1981 έως 1985

Την περίοδο 1981 έως 1985, το σύστημα εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. άλλαξε (1983). Από τη σύγκριση της ποσοστιαίας κατανομής των φοιτητών κατά επάγγελμα πατέρα στα Α.Ε.Ι., μεταξύ των ετών 1980/81 και 1983/84 (έτη που εφαρμόστηκαν για πρώτη φορά τα συστήματα εισαγωγής για τα Α.Ε.Ι.⁸⁸), αλλά και μεταξύ των ετών 1983/84, 1984/85 και 1985/86 παρατηρεί μια σταθερότητα στις πιθανότητες εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. ανάλογα με την 'ταξική' προέλευση των φοιτητών, η οποία όμως ευνοεί τις 'προνομιούχες' τάξεις.

Περίοδος 1955 έως 1985 (σύνοψη)

Συνοψίζοντας, παρουσιάζει για όλη την εξεταζόμενη περίοδο (1955–1985)⁸⁹ τις πιθανότητες εισαγωγής⁹⁰ των νέων στα Α.Ε.Ι. ανάλογα με το επάγγελμα του πατέρα τους κατά πενταετίες⁹¹. Από τα στοιχεία που παραθέτει προκύπτει ότι τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. έχουν κατά φθίνουσα σειρά, οι φοιτητές με πατέρα υπάλληλο γραφείου, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και έμπορο-πωλητή. Τις μικρότερες πιθανότητες εισαγωγής έχουν τα παιδιά των τεχνιτών-εργατών και των γεωργών. Την πενταετία 1971-1975 μειώνονται οι πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση των φοιτητών με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, ενώ την πενταετία 1981-1985 μειώνονται οι πιθανότητες όλων επαγγελματικών 'κατηγοριών', εκτός από τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης.

⁸⁷ Στις 'μεσαίες' επαγγελματικές κατηγορίες περιλαμβάνονται οι υπάλληλοι γραφείου και οι έμποροι-πωλητές.

⁸⁸ Πανελλήνιες εξετάσεις (1980/81) και Γενικές Εξετάσεις (1983/84).

⁸⁹ Το κεφάλαιο που αφορά όλη την εξεταζόμενη περίοδο, περιλαμβάνεται και στο Α. Κυρίδης & Β. Δρόσος (2001) χωρίς καμιά ουσιαστική τροποποίηση.

⁹⁰ Πιθανότητες εισαγωγής :

μ. ό. των απόλυτων αριθμών των φοιτητών με επάγγελμα πατέρα (i)

----- X 100
μ.ό. των απόλυτων αριθμών των ανδρών ηλικίας 45-64 ετών επαγγέλματος (i)

⁹¹ Η διάκριση κατά πενταετίες δεν έγινε με κάποιο κριτήριο. Οι πενταετίες είναι οι εξής: 1956-1960, 1961-1965, 1966-1970, 1971-1975, 1976-1980, 1981-1986.

Στη συνέχεια υπολογίζει το μέσο όρο των πιθανοτήτων εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. κάθε επαγγελματικής 'κατηγορίας' για όλη την εξεταζόμενη περίοδο καθώς και τις πιθανότητες εισαγωγής των διάφορων επαγγελματικών 'κατηγοριών' σε σχέση με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα. Διαπιστώνει ότι τα πιο ευνοημένα επαγγέλματα είναι αυτά των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελμάτων και των υπάλληλων γραφείου. Παρόλα αυτά, όμως, όπως προκύπτει από την ποσοστιαία μεταβολή των πιθανοτήτων εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. για κάθε επαγγελματική ομάδα μεταξύ της πρώτης (1955-1960) και της τελευταίας πενταετίας (1980-1985), οι ανισότητες κατά την εξεταζόμενη περίοδο μειώθηκαν σημαντικά, προς όφελος των 'ασθενέστερων' επαγγελματικών κατηγοριών (πίνακας 2.21). Θεωρεί ότι η άμβλυνση των ανισοτήτων ως προς τις πιθανότητες εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. μεταξύ των επαγγελματικών κατηγοριών, *'...δεδομένης της σχετικής σταθερότητας που παρουσιάζουν τα συστήματα εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση'* οφείλεται στη γενικότερη ανύψωση του βιοτικού επιπέδου, στην εξάπλωση της εκπαίδευσης και στη βελτίωση των άνισων όρων λειτουργίας της Δευτεροβάθμιας και Στοιχειώδους Εκπαίδευσης'.

Πίνακας 2.21

Μέσοι όροι πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση, πιθανότητες εισαγωγής σε σχέση με τα ελευθέρια επαγγέλματα και μεταβολή (%) των πιθανοτήτων εισαγωγής κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για το διάστημα 1955-1985

Ομάδες επαγγελμάτων	Μέσοι όροι	Πιθανότητες εισαγωγής σε σχέση με τα ελευθέρια επαγγέλματα	Μεταβολή (%) πιθανοτήτων εισαγωγής
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	17,31	-	+9,2
Επ. διεύθυνσης και διοίκησης	6,05	1 : 2,86	+44,2
Υπάλληλοι γραφείου	17,59	1 : 0,98	+91,8
Εμπόροι – πωλητές	10,12	1 : 1,71	+168,2
Γεωργοί, κτηνοτρόφοι κ.λπ.	3,70	1 : 4,76	+ 93,5
Εργάτες, τεχνίτες κ.λπ.	5,42	1 : 3,15	+155,3
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	3,97	1 : 4,36	+108,2

Πηγή: Κυρίδης, Α. (1997α). *Η ανισότητα στην ελληνική εκπαίδευση και η πρόσβαση στο πανεπιστήμιο (1955-1985)*. Αθήνα: Gutenberg, 255-256.

2.2.15 Α Κυρίδης (1997β)

Ο Α. Κυρίδης (1997β: 36-41) σε μελέτη του που αφορά στα κοινωνικά χαρακτηριστικά των φοιτητών της Παιδαγωγικής Σχολής Φλώρινας εξετάζει τις

πιθανότητες εισαγωγής⁹² των φοιτητών σ' αυτήν ανάλογα με το επάγγελμα του πατέρα, την πενταετία 1987-1991 (μέσος όρος). Διαπιστώνει ότι τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής έχουν οι φοιτητές με πατέρα απασχολούμενο στην παροχή υπηρεσιών (4,70). Ακολουθούν οι φοιτητές με πατέρα υπάλληλο γραφείου (3,86) και έμπορο-πωλητή (3,36). Έπονται οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (2,96 και 2,16 αντίστοιχα). Τις λιγότερες πιθανότητες έχουν οι φοιτητές με πατέρα τεχνίτη-εργάτη και γεωργό (0,59 και 0,51 αντίστοιχα) (πίνακας 2.22).

Πίνακας 2.22
Μέσοι όροι πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων στην Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας και στο σύνολο των Α.Ε.Ι. κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για το διάστημα 1987-1991

Ομάδες επαγγελματιών	Μέσοι όροι πιθανοτήτων εισαγωγής	
	Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας	Σύνολο Α.Ε.Ι.
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	2,96	6,38
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	2,16	0,44
Υπάλληλοι γραφείου	3,86	7,22
Έμποροι-πωλητές	3,36	3,25
Γεωργοί	0,51	1,02
Τεχνίτες-εργάτες	0,59	1,62
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	4,70	1,57

Πηγή: Κυριδής, Α. (1997β). *Τα κοινωνικά και δευτεροβάθμια εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά των φοιτητών της Παιδαγωγικής Σχολής Φλώρινας*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 40.

Στη συνέχεια, συγκρίνει τις πιθανότητες εισαγωγής που έχει κάθε επαγγελματική ομάδα στην Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας με τις αντίστοιχες στο σύνολο των Α.Ε.Ι. Παρατηρούνται δύο σημαντικές διαφοροποιήσεις οι οποίες αφορούν στους φοιτητές με πατέρα απασχολούμενο στην παροχή υπηρεσιών και τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα. Ειδικότερα, οι φοιτητές με πατέρα απασχολούμενο στις προσωπικές υπηρεσίες, ενώ στην Παιδαγωγική Ακαδημία Φλώρινας έχουν τις περισσότερες πιθανότητες φοίτησης, στο σύνολο των Α.Ε.Ι. είναι από τις επαγγελματικές ομάδες με τις λιγότερες πιθανότητες εισαγωγής. Αντίθετα, οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, ενώ στην

⁹² Οι πιθανότητες εισαγωγής υπολογίζονται ως ο λόγος των απόλυτων αριθμών των φοιτητών ανάλογα με το επάγγελμα του πατέρα τους, προς τους απόλυτους αριθμούς των ανδρών ηλικίας 45-64 ετών που ασκούν το αντίστοιχο επάγγελμα, επί 10.000.

Παιδαγωγική Ακαδημία Φλώρινας έχουν τις τέταρτες κατά σειρά πιθανότητες, στο σύνολο των Α.Ε.Ι. έχουν τις δεύτερες κατά σειρά πιθανότητες.

2.2.16 Μ. Δρεπτάκης (1998)

Ο Μ. Δρεπτάκης (1998: 77-79), σε μελέτη του για τα προβλήματα της ελληνικής εκπαίδευσης, εξετάζει την ποσοστιαία κατανομή των φοιτητών της ανώτατης εκπαίδευσης ως προς το επάγγελμα του πατέρα. Στη συνέχεια, υπολογίζει τις πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών κάθε επαγγελματικής ομάδας στην ανώτατη εκπαίδευση, κατά τα ακαδ. έτη 1972/73, 1982/83, 1984/85 και 1994/95.

Στη δεκαετία του '70, διαπιστώνει σημαντικές μεταβολές στην ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού ως προς το επάγγελμα του πατέρα, οι οποίες αφορούν, κυρίως, στη μεγάλη αύξηση των φοιτητών με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και στη μείωση των φοιτητών με πατέρα γεωργό. Οι μεταβολές αυτές συνεχίζονται με μεγαλύτερη ένταση στη δεκαετία του '80 και στις αρχές της δεκαετίας του '90. Σε σχέση με το ακαδ. έτος 1972/73, το ακαδ. έτος 1994/95 το ποσοστό των φοιτητών με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα υπερδιπλασιάστηκε, ενώ των φοιτητών με πατέρα γεωργό μειώθηκε στο ένα τέταρτο. Θεωρεί ότι οι μεταβολές αυτές αντικατροπτίζουν, 'ανάμεσα στα άλλα', και τις μεταβολές που σημειώθηκαν στην αντίστοιχη κατανομή του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

Στη συνέχεια υπολογίζει τους δείκτες πρόσβασης των φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση ως προς το επάγγελμα του πατέρα. Το 1972/73, τα παιδιά με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και υπάλληλο γραφείου⁹³ έχουν τις μεγαλύτερες πιθανότητες πρόσβασης στα Α.Ε.Ι. Ακολουθούν τα παιδιά με πατέρα έμπορο-πωλητή. Τις μικρότερες πιθανότητες πρόσβασης κατά σειρά έχουν τα παιδιά με πατέρα τεχνίτη- εργάτη, απασχολούμενο στις υπηρεσίες⁹⁴ και γεωργό. Τα παιδιά με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και υπάλληλο γραφείου έχουν τρεις φορές περισσότερες πιθανότητες πρόσβασης στα Α.Ε.Ι. από τα παιδιά των τεχνιτών-εργατών και 4 φορές περισσότερες πιθανότητες από τα παιδιά των γεωργών. Οι ανισότητες αυτό το ακαδ. έτος εντοπίζονται μεταξύ των τριών πρώτων (ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, υπάλληλοι γραφείου-επαγγέλματα

⁹³ Στα επαγγέλματα γραφείου περιλαμβάνει και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης.

⁹⁴ Στους απασχολούμενους στις υπηρεσίες δεν συμπεριλαμβάνονται οι ένοπλες δυνάμεις.

διεύθυνσης/διοίκησης, έμποροι-πωλητές) και των τριών τελευταίων κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων (γεωργοί, εργάτες-τεχνίτες, απασχολούμενοι στις υπηρεσίες) (πίνακας 2.23).

Πίνακας 2.23

Δείκτες πρόσβασης των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1972/73, 1982/83 (σύνολο φοιτητών) και 1984/85, 1994/95 (πρωτοετείς φοιτητές)

Ομάδες επαγγελμάτων	Σύνολο φοιτητών		Πρωτοετείς φοιτητές	
	1972/73	1982/83	1984/85	1994/95
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	312	281	350	469
Υπ. γραφείου – διεύθυνσης/διοίκησης	293	216	307	378
Έμποροι –πωλητές	195	149	211	216
Γεωργοί	75	51	61	44
Τεχνίτες-εργάτες	100	100	100	100
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	96	85	102	108

Πηγή: Δρεπτάκης, Μ. (1979). *Οι εισαγωγικές εξετάσεις για τα Α.Ε.Ι. - μέρος α΄: Οι υποψήφιοι και τα ποσοστά επιτυχίας*. Αθήνα: εκδ. ιδίου, 78.

Το ακαδ. έτος 1982/83 οι παραπάνω ανισότητες παραμένουν, αλλά κάπως μειωμένες. Εξαιρέση αποτελούν τα παιδιά με πατέρα γεωργό, τα οποία έχουν πέντε φορές λιγότερες πιθανότητες πρόσβασης στα Α.Ε.Ι. από τα παιδιά με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα.

Το 1984/85, οι ανισότητες μεταξύ των τριών πρώτων και των τριών τελευταίων κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων αυξάνονται. Ιδιαίτερα μεγάλη ήταν η αύξηση των ανισοτήτων για τα παιδιά με πατέρα γεωργό, καθώς εμφανίζουν πέντε φορές λιγότερες πιθανότητες πρόσβασης από τα παιδιά με πατέρα υπάλληλο γραφείου και έξι φορές λιγότερες από τα παιδιά με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα.

Δέκα χρόνια αργότερα, το ακαδ. έτος 1994/95, οι ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση διευρύνονται ακόμα περισσότερο σε βάρος των τριών τελευταίων κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων. Ειδικότερα, τα παιδιά με πατέρα γεωργό έχουν 11 φορές λιγότερες πιθανότητες πρόσβασης στα Α.Ε.Ι. από τα παιδιά με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και 8 φορές λιγότερες από τα παιδιά με πατέρα υπάλληλο γραφείου. Μικρότερες σε σχέση με το 1984/85 είναι και οι πιθανότητες των παιδιών με πατέρα τεχνίτη-εργάτη και απασχολούμενο στις υπηρεσίες από τα παιδιά με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα.

Είναι φανερό ότι κατά το εξεταζόμενο διάστημα οι ανισότητες μεταξύ των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων όχι μόνο δεν μειώθηκαν, αλλά διευρύνθηκαν σε

βάρος των παιδιών με πατέρα εργάτη-τεχνίτη, γεωργό και απασχολούμενο στις υπηρεσίες.

2.2.17 Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη (1999)

Η μελέτη της Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη (1999) για την εκπαιδευτική πολιτική και πρακτική περιλαμβάνει έρευνές της που πραγματοποιήθηκαν από τα τέλη της δεκαετίας του '70 έως τις αρχές της δεκαετίας του '90. Σ' αυτές περιλαμβάνεται και η προαναφερθείσα έρευνά της (Polydorides, 1978) που αφορούσε τις ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση κατά το διάστημα 1956/57-1975/76 σε σχέση με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964. Στα προηγούμενα στοιχεία προστέθηκαν οι δείκτες εκπαιδευτικών ευκαιριών στην ανώτατη εκπαίδευση ως προς το επάγγελμα πατέρα, κατά το ακαδ. έτος 1985/86, αλλά μέσα στο κείμενο δεν σχολιάζονται καθόλου.

Για το ακαδ. έτος 1985/86, προκύπτει ότι τις περισσότερες πιθανότητες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση έχουν οι φοιτητές με πατέρα υπάλληλο γραφείου (2,55 φορές), ενώ τις λιγότερες οι φοιτητές με πατέρα αγρότη (0,48 φορές). Σε όλες τις κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες εκτός από τους φοιτητές με πατέρα έμπορο-πωλητή, ο δείκτης παρουσιάζει μείωση σε σχέση με το 1975/76. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι δείκτες των φοιτητών με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και υπάλληλο γραφείου (2,30 και 2,55 αντίστοιχα) να συγκλίνουν ακόμα περισσότερο σε σχέση με το 1975/76.

Στο τέλος, με βάση τις ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση, διαπιστώνει ότι διαγράφονται δύο χαρακτηριστικά τα οποία οδηγούν σε αντίστοιχες υποθέσεις. Το ένα χαρακτηριστικό αφορά στη μείωση των κοινωνικών διακρίσεων σε ορισμένα Α.Ε.Ι. και κλάδους σπουδών και οδηγεί στην υπόθεση ότι το εκπαιδευτικό σύστημα είναι εξισωτικό. Το άλλο αφορά στη διατήρηση ή στην αύξηση των κοινωνικών διακρίσεων και οδηγεί στην υπόθεση ότι το εκπαιδευτικό σύστημα συμβάλλει στην αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής. Τις υποθέσεις αυτές τις εξετάζει στο επόμενο κεφάλαιο με τίτλο 'Εκπαίδευση και κοινωνική αναπαραγωγή'.

Για να διαπιστώσει αν το εκπαιδευτικό σύστημα συμβάλλει στην αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής, μελετά την αντιστοιχία που υπάρχει μεταξύ της ιεράρχησης των διάφορων κλάδων σπουδών με κριτήριο την κοινωνική προέλευση των φοιτητών (ως προς το επάγγελμα του πατέρα) και της ιεράρχησης των επαγγελματιών στο καταμερισμό της εργασίας. Στο βαθμό που υπάρχει αντιστοιχία σ' αυτές τις ιεραρχήσεις, ερευνά τη χρονική τους σειρά, δηλαδή αν η ιεράρχηση των

επαγγελματιών στον καταμερισμό της εργασίας προηγείται ή έπεται της ιεράρχησης των κλάδων σπουδών (με βάση το επάγγελμα του πατέρα των φοιτητών). Γι αυτό το λόγο εξετάζει την κοινωνική προέλευση των φοιτητών της ιατρικής και της τεχνολογίας, δύο κλάδοι σπουδών στους οποίους πραγματοποιήθηκαν αρκετές αλλαγές στη δεκαετία του '70.

Στην αρχή της δεκαετίας του '70 *'...η κοινωνική ιεράρχηση των φοιτητών των πανεπιστημίων τοποθετούσε στην κορυφή τους φοιτητές της τεχνολογίας και αμέσως μετά τους φοιτητές της ιατρικής'*. Στα μέσα της δεκαετίας, οι δύο κλάδοι κατέχουν από κοινού την πρώτη θέση, ενώ στα τέλη της δεκαετίας η ιεράρχηση έχει αντιστραφεί και τοποθετεί στην πρώτη θέση τους φοιτητές της ιατρικής⁹⁵.

Αντίστοιχα, στον καταμερισμό της εργασίας, στις αρχές δεκαετίας του '70, παγιώνονται οι πρώτες ενδείξεις της σχετικής υποβάθμισης της θέσης των μηχανικών στον καταμερισμό εργασίας: α) Αυξάνεται ο αριθμός των αποφοίτων των κλάδων της τεχνολογίας. β) Αυξάνεται η 'υπαλληλοποίηση' των μηχανικών που είναι ήδη ενταγμένοι στον καταμερισμό της εργασίας, ενώ καταργείται το προβάδισμα των μηχανικών στο μισθολόγιο και στο βαθμολόγιο του δημόσιου τομέα. γ) Θεσμοθετείται, έστω και μερικά, η έλλειψη δυνατότητας παράλληλης απασχόλησης των μηχανικών στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. δ) Η γενικότερη οικονομική κατάσταση εμφανίζεται να έχει αρνητική επίδραση στη δραστηριότητα τεχνικών έργων. Παράλληλα παρατηρείται διατήρηση ή άνοδος της κοινωνικής θέσης των γιατρών στον καταμερισμό εργασίας: α) Οι ιατρικές σχολές έχουν τη μικρότερη ετήσια αύξηση αποφοίτων σε σχέση με όλους τους επιστημονικούς κλάδους από το 1955/56 έως το 1978/79. β) Οι γιατροί διατηρούν τη δυνατότητα παράλληλης απασχόλησης στον ιδιωτικό και στο δημόσιο τομέα. γ) Οι γιατροί εμφανίζουν μειωμένη επιθυμία για απασχόληση στο δημόσιο τομέα. δ) Παρουσιάζεται αύξηση της ζήτησης για ιατρική περίθαλψη, ως αποτέλεσμα της αυξανόμενης ζήτησης για βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του λαού. Οι αλλαγές στην ιεράρχηση των επαγγελματιών στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας άρχισαν στις αρχές της δεκαετίας του '70, ενώ οι πρώτες τάσεις για αλλαγή στην ιεράρχηση των κλάδων σπουδών εμφανίστηκαν στα μέσα της δεκαετίας.

⁹⁵ Το 1975/76 οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα αποτελούσαν το 17% των φοιτητών της ιατρικής και της τεχνολογίας, ενώ οι φοιτητές με πατέρα γεωργό και εργάτη-τεχνίτη αποτελούσαν το 35% των φοιτητών της ιατρικής και το 33% των φοιτητών της τεχνολογίας. Το 1978/79, οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα αποτελούν το 21% των φοιτητών της ιατρικής και 19% των φοιτητών της τεχνολογίας, ενώ οι φοιτητές με πατέρα γεωργό και εργάτη-τεχνίτη το 30% των φοιτητών της ιατρικής και το 32% των φοιτητών της τεχνολογίας.

Θεωρεί ότι αυτό δεν αποτελεί αδιάσειστο επιχείρημα για τη διαπίστωση χρονικής διαδοχής ανάμεσα στα δύο φαινόμενα (αλλαγή της θέσης στην ιεράρχηση του καταμερισμού της εργασίας, αλλαγή ιεράρχησης στην κοινωνική προέλευση του φοιτητικού πληθυσμού), αλλά κρίνεται ικανοποιητικό. Πιστεύει ότι τα δεδομένα παρέχουν σαφέστατες ενδείξεις ότι το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και ιδιαίτερα η ανώτατη βαθμίδα, αντικατροπτίζει τον ιεραρχημένο καταμερισμό της εργασίας.

2.2.18 N. Panayotopoulos (2000)

Ο N. Panayotopoulos (2000) σύμφωνα με την υπόθεση ότι *‘...στο σχολικό σύστημα εμφανίζεται μια ολόκληρη σειρά εγκιβωτισμένων διαιρέσεων’* διερεύνησε τις εκπαιδευτικές ανισότητες κατά βαθμίδα εκπαίδευσης (ανώτερη-ανώτατη), σχολή και τμήμα για το ακαδ. έτος 1986-87, χρησιμοποιώντας τη στατιστική μέθοδο της παραγοντικής ανάλυση αντιστοιχιών.

Στο πλαίσιο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης διαπίστωσε ότι οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, υπάλληλο γραφείου και τις ένοπλες δυνάμεις συνήθως επιλέγουν την ανώτατη εκπαίδευση, ενώ οι φοιτητές με πατέρα τεχνίτη-εργάτη και γεωργό την ανώτερη εκπαίδευση (Τ.Ε.Ι.). Συγκεκριμένα, οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα ή στις ένοπλες δυνάμεις προτιμούν τους πανεπιστημιακούς κλάδους των ιατρικών και τεχνολογικών σπουδών. Οι φοιτητές με πατέρα υπάλληλο γραφείου προτιμούν κατά κύριο λόγο *‘...κάποιους κλάδους πανεπιστημιακών σπουδών όσο και σπουδών Τ.Ε.Ι. κυρίως στην Αθήνα’*. Οι φοιτητές με πατέρα τεχνίτη-εργάτη επιλέγουν συνήθως Τ.Ε.Ι. που περιλαμβάνουν τομείς τεχνολογικών εφαρμογών, διοίκησης & οικονομίας και υγείας & πρόληψης, ενώ οι φοιτητές με πατέρα γεωργό Τ.Ε.Ι. που περιλαμβάνουν τομείς σχετικούς με τη γεωργία.

Στη συνέχεια, διερεύνησε τους επιστημονικούς κλάδους που επιλέγουν οι φοιτητές στα Τ.Ε.Ι., ανάλογα με την *‘κοινωνική καταγωγή’* τους. Διαπίστωσε ότι οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα επιλέγουν συνήθως σχολές καλλιτεχνικών σπουδών, επαγγελματιών υγείας και *‘επαγγελματικές σχολές’*. Οι φοιτητές με πατέρα υπάλληλο γραφείου ή έμπορο-πωλητή φαίνεται να προτιμούν αντίστοιχα τους κλάδους τεχνολογικών εφαρμογών και διοίκησης & οικονομίας. Τα παιδιά με πατέρα γεωργό προσανατολίζονται κυρίως σε σπουδές σχετικές με τη γεωργία και σε πολύ μικρότερο βαθμό σε σπουδές διοίκησης & οικονομίας ή υγείας.

Αντίστοιχα, μελέτησε τη διαφοροποίηση των επιστημονικών κλάδων των Α.Ε.Ι., ανάλογα με την κοινωνική σύνθεση των φοιτητών τους. Διαπίστωσε ότι στις

σχολές μηχανικών της Αθήνας και της Πάτρας καθώς και στις Σχολές Επιστημών Υγείας της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης, της Πάτρας και των Ιωαννίνων εισάγονται συνήθως φοιτητές που οι γονείς τους ασκούν ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα ή είναι στελέχη των ένοπλων δυνάμεων. Στις Σχολές Φιλολογίας και Θετικών Επιστημών στην Αθήνα, αλλά και στις Σχολές Πολιτικών Μηχανικών στη Θεσσαλονίκη και τη Θράκη συγκεντρώνονται φοιτητές με πατέρα υπάλληλο γραφείου. Στις σχολές Θεολογίας Θεσσαλονίκης και Ιωαννίνων εισάγονται κυρίως φοιτητές με πατέρα γεωργό. Τα τμήματα Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού, οι Παιδαγωγικές Σχολές της Αθήνας, της Κρήτης και της Θράκης, οι Γεωπονικές Σχολές της Θεσσαλονίκης και η Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας συγκεντρώνουν κυρίως φοιτητές με πατέρα τεχνίτη-εργάτη. Στη Σχολή Πολιτικών Επιστημών του Παντείου Πανεπιστημίου, στη Βιομηχανική Σχολή Θεσσαλονίκης, στην Θεολογική Σχολή της Αθήνας και στη Γεωπονική Σχολή της Αθήνας οι φοιτητές φαίνεται να προέρχονται εξίσου από γονείς που εργάζονται ως γεωργοί όπως και από γονείς που εργάζονται ως τεχνίτες-εργάτες.

Τέλος, εξέτασε τη διαφοροποίηση μεταξύ των τμημάτων της ίδιας σχολής ως προς την κοινωνική σύνθεση των φοιτητών τους. Διαπίστωσε ότι οι ίδιοι *‘...γνωστικοί κλάδοι είναι ιεραρχημένοι στο εσωτερικό κάθε σχολής’*. Για παράδειγμα, η *‘κοινωνική καταγωγή’* των φοιτητών του Νομικού Τμήματος είναι *‘ανώτερη’* από εκείνη των φοιτητών των τμημάτων Πολιτικών Επιστημών και Οικονομικών Επιστημών. Με τον ίδιο τρόπο παρατηρεί ότι στις Σχολές Θετικών Επιστημών η *‘κοινωνική καταγωγή’* γίνεται χαμηλότερη *‘όσο περνάμε’* από τα Τμήματα Μαθηματικών στα Τμήματα Γεωλογίας.

Ανακεφαλαιώνοντας, συμπεραίνει ότι *‘...το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα επιβάλλει τις αρχές ταξινόμησης του των οποίων το θεμέλιο βρίσκεται στην ιεραρχία των σχολών, η οποία επικαλύπτει κοινωνικές ιεραρχίες’*.

2.2.19 Μ. Χρυσάκης & Σ. Σούλης (2001)

Οι Μ. Χρυσάκης & Σ. Σούλης (2001)⁹⁶, σε άρθρο τους εξετάζουν τις ευκαιρίες πρόσβασης των μαθητών στην ανώτατη εκπαίδευση ανάλογα με το επάγγελμα του πατέρα τους, κατά την περίοδο 1984-1998. Το άρθρο αποτελείται από τέσσερις ενότητες. Στην πρώτη ενότητα γίνεται μια σύντομη αποσαφήνιση του μεθοδολογικού

⁹⁶ Ο Μ. Χρυσάκης (2002: 69-78), σε μεταγενέστερο άρθρο του, αναφέρεται στην ίδια περίοδο χωρίς καμιά ουσιαστική διαφοροποίηση στα στοιχεία, την ανάλυση και την ερμηνεία.

πλαίσιου. Στη δεύτερη, παρουσιάζονται βασικά χαρακτηριστικά στοιχεία των συστημάτων εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. και γίνεται αναφορά στη διαχρονική εξέλιξη των υποψηφίων και των εισακτέων στα Α.Ε.Ι. Στην τρίτη, παρουσιάζονται μια σειρά από δείκτες που αφορούν στη διαχρονική εξέλιξη των ανισοτήτων πρόσβασης στο σύνολο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης της χώρας μας ανάλογα με την κοινωνική προέλευση⁹⁷ των φοιτητών. Στην τέταρτη και τελευταία ενότητα, η ανάλυση ολοκληρώνεται με τη διερεύνηση των ανισοτήτων πρόσβασης των φοιτητών σε κάθε Α.Ε.Ι., ανάλογα με το επάγγελμα του πατέρα τους.

Η ταξινόμηση των επαγγελματικών ομάδων διαφοροποιείται σε σχέση με τις προηγούμενες μελέτες, επειδή στα μέσα περίπου της εξεταζόμενης περιόδου, άλλαξε ο τρόπος ταξινόμησης των επαγγελμάτων από την Ε.Σ.Υ.Ε. Για να είναι δυνατή η σύγκριση των στοιχείων, ταξινόμησαν τα επαγγέλματα σε έξι μεγάλες ομάδες : 1) μη χειρωνακτικά επαγγέλματα (ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, υπάλληλοι γραφείου, έμποροι-πωλητές, απασχολούμενοι στις υπηρεσίες), 2) χειρωνακτες, 3) αγρότες, 4) άνεργοι, 5) συνταξιούχοι, εισοδηματίες κ.λπ. εκτός εργατικού δυναμικού και 6) μη δυνάμενοι να καταταγούν.

Κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου ισχύει, κατά βάση, το ίδιο σύστημα εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, γι' αυτό θεωρούν ότι η διαχρονική εξέλιξη των ανισοτήτων πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση αφορά 'εξωεκπαιδευτικές' παρά 'εσωεκπαιδευτικές' επιδράσεις. Διαπιστώνουν ότι οι φοιτητές με πατέρα που ασκεί μη χειρωνακτικά επαγγέλματα αυξάνουν σταθερά την ποσοστιαία συμμετοχή τους στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού (από 56,3% το 1984/85 σε 69,5% το 1997/98). Αντίθετα, οι φοιτητές με πατέρα που ασκεί χειρωνακτικά επαγγέλματα μειώνουν σταθερά τη συμμετοχή τους. Η μείωση αυτή αφορά περισσότερο τους φοιτητές με πατέρα αγρότη (από 13,6% το 1984/85 σε 5% το 1997/98) και λιγότερο τους φοιτητές με πατέρα τεχνίτη-εργάτη (από 22,9% το 1984/85 σε 19,3% το 1997/98).

Η ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού ως προς το επάγγελμα του πατέρα, όπως έχει επισημανθεί παραπάνω κι από άλλους ερευνητές, δεν δίνει σαφή εικόνα των ανισοτήτων που υφίστανται, αν δεν συγκριθεί με την αντίστοιχη κατανομή του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Γι' αυτό το λόγο, υπολόγισαν τις πιθανότητες πρόσβασης των φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση ανάλογα με το επάγγελμα του πατέρα τους, χρησιμοποιώντας τους 'δείκτες ανισότητας'⁹⁸. Από τα

⁹⁷ Η κοινωνική προέλευση των φοιτητών προσδιορίζεται με βάση το επάγγελμα του πατέρα.

⁹⁸ Δείκτης Ανισότητας (ΔΑ) :

στοιχεία των πινάκων με τις τιμές των δεικτών ανισότητας, προκύπτει ότι οι φοιτητές με πατέρα στα μη χειρωνακτικά επαγγέλματα υπεραντιπροσωπεύονται σταθερά (περίπου κατά δύο φορές) στο φοιτητικό πληθυσμό των Α.Ε.Ι., ενώ οι φοιτητές με πατέρα στα χειρωνακτικά επαγγέλματα υποαντιπροσωπεύονται. Ειδικότερα, οι φοιτητές με πατέρα τεχνίτη-εργάτη υποαντιπροσωπεύονται ελαφρώς καθώς η αναλογία τους υπολείπεται ελάχιστα της αντίστοιχης αναλογίας των πατέρων τους στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (η μικρότερη τιμή του δείκτη είναι 0,84 το 1995/96). Στους φοιτητές με πατέρα αγρότη η υποαντιπροσώπωση διαχρονικά αυξάνεται καθώς η τιμή του δείκτη ανισότητας μειώνεται (από 0,54 το 1984/85 σε 0,31 το 1997/98)⁹⁹. Στους φοιτητές με πατέρα άνεργο, παρά τη μικρή αύξηση της τιμής του δείκτη ανισότητας (από 0,07 το 1984/85 σε 0,14 το 1997/98), η υποαντιπροσώπυσή τους εξακολουθεί να υφίσταται και να είναι μεγάλη (πίνακας 2.24).

Πίνακας 2.24
Πιθανότητες εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά
επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1984/85 έως 1997/98

Ακαδ. έτη	Μη χειρωνακτες	Αγρότες	Τεχνίτες-Εργάτες	Άνεργοι	Συνταξιούχοι
1984/85	2,01	0,54	0,90	0,07	0,19
1985/86	2,08	0,49	0,93	0,11	0,15
1986/87	2,19	0,49	0,88	0,11	0,14
1987/88	2,13	0,54	0,94	0,12	0,16
1988/89	2,20	0,53	0,96	0,09	0,10
1989/90	2,14	0,46	0,97	0,17	0,25
1990/91	2,10	0,50	0,94	0,14	0,25
1991/92	2,19	0,45	0,88	0,20	0,24
1992/93	2,10	0,43	0,95	0,16	0,26
1993/94	1,95	0,43	1,04	0,13	0,20
1994/95	1,97	0,36	0,95	0,17	0,20
1995/96	2,06	0,35	0,84	0,11	0,18
1996/97	1,97	0,33	0,89	0,15	0,16
1997/98	2,01	0,31	0,85	0,14	0,15

Πηγή: Χρυσάκης, Μ. & Σούλης, Σ. (2001). Ανισότητες πρόσβασης στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση: μια προσέγγιση στα επίσημα στατιστικά στοιχεία για την περίοδο 1984-1998. *Πανεπιστήμιο*, 3, 55.

Φ 1 (ποσοστό πρωτοετών φοιτητών επαγγελματικής ομάδας (1) στο σύνολο των φοιτητών της ίδιας χρονιάς)

Π 1 (ποσοστό ανδρών επαγγελματικής ομάδας (1) ηλικίας 45-64 ετών στο σύνολο των οικονομικά ενεργών ανδρών ηλικίας 45-64 ετών)

⁹⁹ Οι αγρότες το 1984/85 υποαντιπροσωπεύονται περίπου κατά δύο φορές, ενώ το 1997/98 κατά τρεις φορές.

Στη συνέχεια κατασκευάζουν τους 'Δείκτες Ανισότητας Πρόσβασης' για να υπολογίσουν τις 'σχετικές' πιθανότητες πρόσβασης κάθε επαγγελματικής ομάδας στα Α.Ε.Ι., σε σχέση με μια επαγγελματική ομάδα-ομάδα αναφοράς. Ειδικότερα, υπολογίζουν πόσες φορές υπερ/υποαντιπροσωπεύονται στο φοιτητικό πληθυσμό των Α.Ε.Ι. οι διάφορες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες σε σχέση με τους αγρότες¹⁰⁰, οι οποίοι αποτελούν την ομάδα αναφοράς. Διαπιστώνουν ότι οι φοιτητές με πατέρα που ασκεί μη χειρωνακτικά επαγγέλματα, στις αρχές της περιόδου (1984/85), είχαν 3,7 φορές περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. από τους φοιτητές με πατέρα αγρότη, ενώ στο τέλος της περιόδου (1997/98) οι πιθανότητες αυξήθηκαν ακόμα περισσότερο (6,5 φορές περισσότερες). Και οι φοιτητές με πατέρα τεχνίτη- εργάτη βελτίωσαν τις πιθανότητες πρόσβασης στα Α.Ε.Ι. σε σχέση με τους φοιτητές με πατέρα αγρότη (το 1984/85 είχαν 1,7 φορές περισσότερες πιθανότητες, ενώ το 1997/98 είχαν 2,8 φορές). Θεωρούν ότι οι τιμές των πιθανοτήτων πρόσβασης, αν και αυξήθηκαν διαχρονικά καθώς υπερδιπλασιάζονται στο τέλος της περιόδου, δεν κυμαίνονται σε ακραία επίπεδα. Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, συμπεραίνουν ότι το επάγγελμα του πατέρα ασκεί σημαντική επίδραση στις 'σχετικές' πιθανότητες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση.

Η εξέταση των ανισοτήτων επεκτείνεται και κατά Α.Ε.Ι., για το ακαδ. έτος 1997/98. Από την ποσοστιαία σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα στα διάφορα Α.Ε.Ι., διαπιστώνουν ότι οι διάφορες επαγγελματικές ομάδες σε κάθε Α.Ε.Ι. εκπροσωπούνται με διαφορετικά ποσοστά απ' ότι (α) στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι. και (β) σε σχέση με άλλα Α.Ε.Ι.

Ειδικότερα, οι φοιτητές με πατέρα στα μη χειρωνακτικά επαγγέλματα, ενώ στο σύνολο των Α.Ε.Ι. εκπροσωπούνται με ποσοστό 69,5%, σε ορισμένα πανεπιστήμια εκπροσωπούνται με υψηλότερο ποσοστό (Πολυτεχνείο Κρήτης 78,5%, Ε.Μ.Π. 75,4%, Π. Πατρών 71,5% και Οικονομικό Π. Αθηνών 71,3%) ή χαμηλότερο (Πάντειο Π. 66%, Π. Κρήτης 65,1%, Π. Αιγαίου 63,5%, Γεωπονικό Π. 62,4% και Α.Σ.Κ.Τ. 62%). Στα υπόλοιπα πανεπιστημιακά ιδρύματα οι φοιτητές με πατέρα στα μη χειρωνακτικά επαγγέλματα εκπροσωπούνται με ποσοστό ελαφρώς υψηλότερο ή χαμηλότερο από το αντίστοιχο ποσοστό με το οποίο εκπροσωπούνται στο σύνολο των Α.Ε.Ι.¹⁰¹. Από τα παραπάνω στοιχεία συμπεραίνουν ότι οι φοιτητές με πατέρα

¹⁰⁰ Όλες οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες υπεραντιπροσωπεύονται σε σχέση με τους αγρότες, γιατί οι αγρότες έχουν τις μικρότερες τιμές στους δείκτες ανισότητας.

¹⁰¹ Με ελαφρώς υψηλότερο ποσοστό εκπροσωπούνται στο Π. Θεσσαλονίκης (70%), το Π. Θεσσαλίας (70,3%), το Π. Θράκης (71%) και το Ιόνιο Π. (70%). Με ελαφρώς χαμηλότερο

στα μη χειρωνακτικά επαγγέλματα αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία των φοιτητών σε όλα τα πανεπιστήμια. Το χαμηλό ποσοστό, (σε σχέση με το σύνολο των Α.Ε.Ι.) με το οποίο εκπροσωπούνται στο Π. Αιγαίου και το Γεωπονικό Π., θεωρούν ότι οφείλεται στη χαμηλότερη ζήτηση που εκδηλώνεται γι' αυτά τα ιδρύματα, ενώ στην περίπτωση της Α.Σ.Κ.Τ. οφείλεται *‘...στο προαπαιτούμενο ταλέντο που αμβλύνει, αν και σε ελάχιστο βαθμό, τις καθοριστικές κοινωνικές διαφοροποιήσεις’*.

Στη συνέχεια, συσχετίζουν την ποσοστιαία κατανομή των επαγγελματικών ομάδων στο φοιτητικό πληθυσμό των Α.Ε.Ι. με την αντίστοιχη κατανομή στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Διαπιστώνουν ότι τα μη χειρωνακτικά επαγγέλματα εκπροσωπούνται σε όλα τα Α.Ε.Ι. με ποσοστό διπλάσιο από εκείνο με το οποίο εκπροσωπούνται στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Αντίθετα οι τεχνίτες-εργάτες και οι αγρότες αντιπροσωπεύονται σε όλα τα Α.Ε.Ι. με ποσοστό χαμηλότερο απ' ό,τι στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό¹⁰². Μάλιστα, στην περίπτωση των φοιτητών με πατέρα αγρότη η υποαντιπροσώπηση είναι σημαντική.

Όπως στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού, έτσι και για κάθε Α.Ε.Ι. υπολογίζουν τους Δείκτες Ανισότητας Πρόσβασης, με ομάδα αναφοράς και πάλι τους φοιτητές με πατέρα αγρότη. Διαπιστώνουν ότι υφίστανται σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των Α.Ε.Ι.. Οι φοιτητές με πατέρα που ασκεί μη χειρωνακτικά επαγγέλματα έχουν 14,7 φορές περισσότερες πιθανότητες φοίτησης στο Ε.Μ.Π. από τους φοιτητές με πατέρα αγρότη, 12,3 φορές περισσότερες στο Πολυτεχνείο Κρήτης, 10,5 φορές περισσότερες στην Α.Σ.Κ.Τ., 8,4 φορές περισσότερες στο Π. Πατρών, 8,2 φορές περισσότερες στο Π. Μακεδονίας, 7,3 φορές περισσότερες στο Οικονομικό Π. Αθηνών και 7,2 φορές περισσότερες στο Π. Πειραιά. Στα υπόλοιπα πανεπιστήμια οι αντίστοιχες σχετικές πιθανότητες πρόσβασης κινούνται γύρω από το μέσο όρο του συνόλου των Α.Ε.Ι. Οι φοιτητές με πατέρα τεχνίτη-εργάτη έχουν περισσότερες πιθανότητες φοίτησης από τους γεωργούς, στα ίδια Α.Ε.Ι. με τους φοιτητές με πατέρα στα μη χειρωνακτικά επαγγέλματα, με τη διαφορά όμως, ότι οι ανισότητες σ' αυτήν την περίπτωση (δηλ. μεταξύ εργατών-τεχνιτών και γεωργών) είναι πολύ μικρότερες. Οι φοιτητές με πατέρα άνεργο και συνταξιούχο έχουν λιγότερες πιθανότητες πρόσβασης στα Α.Ε.Ι. σε σχέση με τους φοιτητές με πατέρα αγρότη.

ποσοστό εκπροσωπούνται στο Π. Αθηνών (69,6%), στο Π. Μακεδονίας (69,7%), στο Π. Πειραιώς (69,2%), στο Χαροκόπειο Π. (68,6%) και στο Π. Ιωαννίνων (67,8%).

¹⁰² *Εξαιρέση αποτελούν η Α.Σ.Κ.Τ. και το Π. Αιγαίου, όπου οι εργάτες-τεχνίτες εκπροσωπούνται στο φοιτητικό πληθυσμό με ποσοστό υψηλότερο απ' ό,τι στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (κατά 1,1 περισσότερες φορές, και στις δύο περιπτώσεις).*

Από την παραπάνω ανάλυση διαπιστώνουν ότι ‘...στα Τεχνικά Πανεπιστήμια υψηλής ζήτησης (Ε.Μ.Π., Πολυτεχνείο Κρήτης, Α.Σ.Κ.Τ.) και σε μικρότερο βαθμό στα Οικονομικά Πανεπιστήμια και το Πανεπιστήμιο Αθηνών, που επίσης συγκεντρώνουν τις κατά προτεραιότητα προτιμήσεις των υποψηφίων, οι αντίστοιχοι Δείκτες Ανισότητας Πρόσβασης εμφανίζουν υψηλότερες τιμές’. Είναι φανερό ότι στα Α.Ε.Ι. στα οποία η ζήτηση είναι μεγαλύτερη και οι διαδικασίες επιλογής περισσότερο οξυμένες, οι ‘σχετικές’ πιθανότητες πρόσβασης αυξάνονται για εκείνες τις κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες που παρουσιάζουν έτσι κι αλλιώς τις περισσότερες πιθανότητες πρόσβασης και στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι.

Τέλος, καταλήγουν στο συμπέρασμα, ότι ‘...η διαχρονική επαύξηση και επιμονή των ανισοτήτων πρόσβασης στα Α.Ε.Ι., παρά την άρση των πρόωρων τυπικών φραγμών, πρέπει να αναζητηθεί πέρα από το ίδιο το εκπαιδευτικό σύστημα’, στις ‘...ανισότητες που διατρέχουν τον κοινωνικό ιστό σε όλες του τις διαστάσεις’.

2.2.20 Δ. Γουβιάς (2002)

Ο Δ. Γουβιάς (2002: 89-114) ερευνήσε τις τάσεις πρόσβασης των νέων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ανάλογα με το επάγγελμα του πατέρα τους κατά τα ακαδ. έτη 1993/94 και 1998/99, αλλά και τη σχέση που συνδέει τις τάσεις αυτές με ενδεχόμενες αλλαγές στην αγορά εργασίας. Οι πιθανότητες πρόσβασης μελετήθηκαν με την κατασκευή του ‘Δείκτη Αντιπροσώπευσης’, (Δ.Α.) ο οποίος υπολογίζεται ως ο λόγος του ποσοστού των φοιτητών μιας συγκεκριμένης επαγγελματικής ομάδας [χ] στο σύνολο των πρωτοετών φοιτητών ορισμένου Α.Ε.Ι. [ψ1], σχολής [ψ2] ή τμήματος [ψ3] προς το ποσοστό της αντίστοιχης επαγγελματικής ομάδας [χ] στο σύνολο του ανδρικού οικονομικά ενεργού πληθυσμού άνω των 45 ετών. Λόγω, όμως, του γεγονότος ότι η ταξινόμηση των επαγγελματικών ομάδων στο φοιτητικό πληθυσμό (Στατιστικές της Εκπαίδευσης) είναι διαφορετική από την αντίστοιχη στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (Ερευνες Εργατικού Δυναμικού), για τον υπολογισμό των δεικτών αντιπροσώπευσης, οι επαγγελματικές ομάδες ενοποιήθηκαν σε ευρύτερες, ως εξής: (1) Μέλη των βουλευόμενων σωμάτων και πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά ή διευθυντικά επαγγέλματα, (2) Επαγγέλματα γραφείου και παρεμφερή, (3) Αυτοαπασχολούμενοι έμποροι, υπάλληλοι εμπορίου (λιανικού-χονδρικού) και συναφή, απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών, (4) Γεωργικά, αλιευτικά και δασικά επαγγέλματα, (5) Ειδικευμένοι εργάτες, (6) Ανειδίκευτοι εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες και (7) Πρόσωπα μη δυνάμενα να καταταγούν (εισοδηματίες και μη δηλώσαντες).

Οι φοιτητές με πατέρα μέλος των βουλευομένων σωμάτων κ.λπ. (ομάδα 1), το ακαδ. έτος 1993/94 υπεραντιπροσωπεύονται σε όλα τα Α.Ε.Ι. Μάλιστα στο Ε.Μ.Π. έχουν τον υψηλότερο απ' όλους τους δείκτες αντιπροσώπευσης. Ίδια είναι η εικόνα και στις διάφορες σχολές και τμήματα που εξετάζει. Τους υψηλότερους δείκτες παρουσιάζουν στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Ε.Μ.Π. (3,33) και στο Τμήμα Ιατρικής του Π. Αθηνών (2,92) και τους χαμηλότερους στο Τμήμα Πληροφορικής του Οικονομικού Π. Αθηνών και τη Φιλοσοφική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης¹⁰³. Το ακαδ. έτος 1998/99, όμως, ο δείκτης αντιπροσώπευσης μειώνεται τόσο στα Α.Ε.Ι. όσο και στις σχολές και τα τμήματα. Μάλιστα σε ορισμένα Α.Ε.Ι. (Οικονομικό Π. Αθηνών και Π. Κρήτης), σχολές (Φιλοσοφική Σχολή Π. Αθηνών και Σχολή Επιστημών Αγωγής Π. Θράκης) και τμήματα (Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων Οικονομικού Π. Αθηνών) υποαντιπροσωπεύονται. Σε ορισμένες όμως σχολές και τμήματα, όπως το Τμήμα Ιατρικής του Π. Αθηνών (ΔΑ=1,5) και τα τμήματα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών & Μηχανολόγων Μηχανικών του Ε.Μ.Π. (Δ.Α. =2,1 και Δ.Α.=1,4 αντίστοιχα) εξακολουθούν να παρουσιάζουν αυξημένους δείκτες αντιπροσώπευσης. Η σημαντική μείωση του δείκτη αντιπροσώπευσης σε όλα τα Α.Ε.Ι., σχολές και τμήματα θεωρεί ότι οφείλεται σε δύο λόγους: (1) Στην προτίμηση των παιδιών με πατέρα μέλος των βουλευομένων σωμάτων κ.λπ. να συνεχίσουν τις σπουδές σε πανεπιστήμια του εξωτερικού. (2) Στην ανομοιογένεια της επαγγελματικής ομάδας καθώς περιλαμβάνει επαγγέλματα με διαφορετικά επίπεδα αμοιβών, συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, περιθώρια αυτονομίας και απόλαυσης κοινωνικού γοήτρου.

Οι φοιτητές με πατέρα στα επαγγέλματα γραφείου (ομάδα 2), το 1993/94, υπεραντιπροσωπεύονται σε όλα τα Α.Ε.Ι ενώ, αντίθετα οι φοιτητές με πατέρα αυτοαπασχολούμενο έμπορο-υπάλληλο εμπορίου (ομάδα 3) υποαντιπροσωπεύονται στα περισσότερα Α.Ε.Ι. Το ακαδ. έτος 1998/99, όμως, και οι δύο ομάδες επαγγελματιών υπεραντιπροσωπεύονται σε όλα τα Α.Ε.Ι. Οι δείκτες αντιπροσώπευσης σημείωσαν τόσο μεγάλη αύξηση, ώστε οι τιμές τους ξεπέρασαν τις αντίστοιχες των μελών των βουλευομένων σωμάτων κ.λπ.. Η αύξηση αυτή θεωρεί ότι οφείλεται στη 'διόγκωση' του τριτογενή τομέα παραγωγής καθώς και στις επιδράσεις που είχε η διόγκωση αυτή στις γονεϊκές προσδοκίες των γονέων αυτών των επαγγελματιών ομάδων για τη μελλοντική επαγγελματική αποκατάσταση των

¹⁰³ Θα πρέπει να επισημανθεί ότι δεν παραθέτει στοιχεία για όλες τις Σχολές και τα Τμήματα των Α.Ε. Ι.

παιδιών τους¹⁰⁴. Οι γονείς 'επενδύουν' στο μέλλον των παιδιών τους, το οποίο το οραματίζονται στον τριτογενή τομέα, σε μια απασχόληση μη χειρωνακτική, που θα μοιάζει με τη δική τους, αλλά όμως θα είναι καλύτερα αμειβόμενη, με αυξημένο γόητρο και επομένως με περισσότερη οικονομική και κοινωνική ισχύ. Όμως, στο Τμήμα Ιατρικής του Π. Αθηνών, στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θράκης και στα Τμήματα Αρχιτεκτόνων & Πολιτικών Μηχανικών του Ε.Μ.Π., τα οποία θεωρούνται τμήμα με καλές επαγγελματικές προοπτικές, εμφανίζουν τους μικρότερους δείκτες αντιπροσώπευσης, σε αντίθεση με τα μέλη των βουλευόμενων σωμάτων κ.λπ. που παρουσιάζουν τους υψηλότερους δείκτες.

Οι υπόλοιπες κοινωνο-επαγγελματικές ομάδες υποαντιπροσωπεύονται, σε όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου. Ειδικότερα, ο δείκτης αντιπροσώπευσης στους φοιτητές με πατέρα γεωργό και ανειδίκευτο εργάτη μειώθηκε σε όλα τα Α.Ε.Ι., τις σχολές και τα τμήματα με αποτέλεσμα οι ανισότητες να αυξηθούν ακόμα περισσότερο. Η μείωση αυτή παρατηρήθηκε ακόμα και στα Α.Ε.Ι. εκείνα (π.χ. Γεωπονικό Π.), που λόγω της οικογενειακής απασχόλησης, θα περίμενε κανείς μια σταθερή τουλάχιστον εκπροσώπηση. Στους φοιτητές με πατέρα ειδικευμένο τεχνίτη, ο δείκτης αντιπροσώπευσης παρουσίασε μικρή αύξηση.

Ανακεφαλαιώνοντας, συμπεραίνει ότι σ' αυτήν την περίοδο ξεχώρισε η υπεραντιπροσώπευση των επαγγελματικών ομάδων που ανήκουν στα 'ανώτερα' και 'μικρομεσαία' κλιμάκια του τριτογενή τομέα, ενώ εντυπωσίασε η υποαντιπροσώπευση των επαγγελματικών ομάδων που ανήκουν στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα και εκτελούν κυρίως ανειδίκευτες εργασίες. Επίσης διαπιστώνει ότι στην τριτοβάθμια εκπαίδευση *'...παρουσιάζεται μια 'οριζόντια' διαφοροποίηση (ανάμεσα στους τομείς της οικονομίας), παρά 'κάθετη' (μεταξύ των επιπέδων της εργασιακής ιεραρχίας)'*.

2.3 Σύνοψη ερευνητικών δεδομένων

Από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας προκύπτει ότι οι κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση με κριτήριο το επάγγελμα του πατέρα εξετάστηκαν (α) στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού, (β) κατά κλάδο σπουδών ή σχολή, (γ) κατά Α.Ε.Ι. και (δ) κατά τμήμα. Η διερεύνηση των κοινωνικών ανισοτήτων

¹⁰⁴ Επίσης θεωρεί ότι η μεγάλη αύξηση στο δείκτη αντιπροσώπευσης της ομάδας των αυτοαπασχολούμενων εμπόρων κ.λπ., ως ένα βαθμό, οφείλεται στην αλλαγή της ταξινόμησης, καθώς το 1998/99 η ομάδα αυτή περιλαμβάνει περισσότερα άτομα σε σχέση με το 1993/94.

στην ανώτατη εκπαίδευση σε κάθε μία από τις παραπάνω περιπτώσεις, έγινε με βάση (α) την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού και (β) τη σύγκριση της ποσοστιαίας κατανομής του φοιτητικού πληθυσμού με την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

2.3.1 Κοινωνικές ανισότητες στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού της ανώτατης εκπαίδευσης

Ποσοστιαία κατανομή των φοιτητών ανώτατης εκπαίδευσης κατά επάγγελμα πατέρα

Στην αρχή της μεταπολεμικής περιόδου (1960/61)¹⁰⁵, στο φοιτητικό πληθυσμό των Α.Ε.Ι., οι γεωργοί εκπροσωπούνται με το υψηλότερο ποσοστό και έπονται με μεγάλη διαφορά τα ελεύθερα-επιστημονικά επαγγέλματα, οι ορφανοί πατέρες και οι τεχνίτες-εργάτες. Ακολουθούν με μικρή διαφορά οι έμποροι-πωλητές, οι υπάλληλοι γραφείου και οι συνταξιούχοι. Οι απασχολούμενοι σε υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις εκπροσωπούνται με χαμηλότερο ποσοστό, ενώ στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης αντιστοιχεί πολύ χαμηλό ποσοστό (έρευνες των Α. Κυρίδη (1997α) και Α. Κιντή (1980)¹⁰⁶) (πίνακας 2.25).

Πίνακας 2.25
Κατανομή (%) του φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι. κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1960/61, 1970/71, 1975/76, 1980/81 και 1985/86

Ομάδες επαγγελμάτων	1960/61	1970/71	1975/76	1980/81	1985/86
Γεωργοί	25,0	27,0	23,7	17,0	12,3
Τεχνίτες-εργάτες ¹⁰⁷	12,8	17,9	21,9	24,0	23,2
Ελεύθερα-επιστημονικά επ.	13,2	10,7	10,9	16,1	16,4
Υπάλληλοι γραφείου	9,5	14,0	15,3	18,1	21,1
Έμποροι-πωλητές	10,1	13,0	13,0	14,5	14,2
Απ. υπηρεσίες -έν. δυνάμεις	3,5	4,8	5,9	7,8	7,8
Συνταξιούχοι	9,6	8,7	6,5	0,9	3,0
Επ. διεύθυνσης- δκ/σης	0,4	2,2	1,0	0,8	1,0
Ορφανοί πατέρες	13,2	-			

Πηγή : Κυρίδης, Α. (1997α). *Η ανισότητα στην ελληνική εκπαίδευση και η πρόσβαση στο πανεπιστήμιο (1955-1985)*. Αθήνα: Gutenberg, 109, 186, 214.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Η επιλογή των χρονικών περιόδων γίνεται με βάση τη βιβλιογραφία.

¹⁰⁶ Τα στοιχεία που παραθέτουν οι Α. Κυρίδης (1997α) και Α. Κιντής (1980) για το 1960/61 διαφοροποιούνται μεταξύ τους.

¹⁰⁷ Για το 1960/61 στους τεχνίτες-εργάτες περιλήφθησαν και οι εργαζόμενοι στις μεταφορές.

Κατά διάρκεια της περιόδου 1960/61 έως 1970/71, παρατηρούνται σημαντικές μεταβολές στην ποσοστιαία εκπροσώπηση των επαγγελματικών ομάδων στο φοιτητικό πληθυσμό, η κυριότερη από τις οποίες αφορά στη μεγάλη αύξηση των τεχνιτών-εργατών. Αύξηση, επίσης, παρουσίασαν οι υπάλληλοι γραφείου, οι έμποροι-πωλητές και οι γεωργοί. Στην περίπτωση των υπάλληλων γραφείου η αύξηση ήταν σημαντική, ενώ στους γεωργούς μικρή. Τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα σημείωσαν σημαντική μείωση. Το 1970/71, με το υψηλότερο ποσοστό εξακολουθούν να εκπροσωπούνται οι γεωργοί και ακολουθούν με μεγάλη διαφορά οι εργάτες-τεχνίτες. Με σημαντική διαφορά από τους τεχνίτες-εργάτες και με μικρή διαφορά μεταξύ τους ακολουθούν οι υπάλληλοι γραφείου, οι έμποροι-πωλητές, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και οι συνταξιούχοι. Οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις εκπροσωπούνται με αρκετά χαμηλό ποσοστό και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης με ακόμα χαμηλότερο ποσοστό (έρευνες των Κυρίδη (1997α) και Κιντή (1980)). Το γεγονός ότι αφενός οι γεωργοί και οι τεχνίτες-εργάτες εκπροσωπούνται με τα υψηλότερα ποσοστά και αφετέρου τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα παρουσίασαν μείωση, είχε ως αποτέλεσμα αρκετοί ερευνητές να θεωρήσουν ότι οι κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση μειώθηκαν αυτήν την περίοδο (έρευνες των Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1995), Ι. Πυργιωτάκη (1991), κ.ά.)

Μέχρι τα μέσα ακριβώς της δεκαετίας του '70, η σημαντικότερη μεταβολή αφορά στη μείωση των γεωργών και στην αύξηση των τεχνιτών-εργατών, με αποτέλεσμα να μειωθεί κατά πολύ η μεταξύ τους διαφορά. Παρόλα αυτά, όμως, οι γεωργοί εξακολουθούν να εκπροσωπούνται με το υψηλότερο ποσοστό. Επίσης, σημαντική αύξηση παρουσίασαν και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις. Στις υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες δεν παρατηρείται αξιόλογη μεταβολή, με αποτέλεσμα να μην παρατηρούνται διαφορές στην κατάταξη των επαγγελματιών (έρευνες των Α. Κυρίδη (1997α) και Α. Κιντή (1980)¹⁰⁹). Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '70, η σημαντικότερη μεταβολή αφορά στη μεγάλη μείωση των συνταξιούχων και των γεωργών και στην αύξηση των ελευθέρων-

¹⁰⁸ Ως κύρια πηγή για την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού χρησιμοποιείται ο Α. Κυρίδης (1997α), επειδή τα στοιχεία τα οποία παραθέτει (α) αφορούν όλη την περίοδο 1955-1985 και (β) συμφωνούν στις περισσότερες φορές με τα αντίστοιχα στοιχεία άλλων ερευνών.

¹⁰⁹ Με τα έτη 1960/61, 1970/71 και 1973/74 ασχολήθηκε και η Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1995), αλλά έχει κατηγοριοποιήσει τις επαγγελματικές ομάδες σε ευρύτερες.

Ο Μ. Δρεπτάκης (1998) ασχολήθηκε με το ακαδ. έτος 1972/73.

επιστημονικών επαγγελματιών. Αύξηση, επίσης, παρουσίασαν οι εργάτες-τεχνίτες και οι υπάλληλοι γραφείου. Οι έμποροι-πωλητές και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις παρουσίασαν σταθερότητα. Έτσι, το 1980/81, με το υψηλότερο ποσοστό πλέον εκπροσωπούνται οι τεχνίτες-εργάτες και ακολουθούν οι υπάλληλοι γραφείου. Οι γεωργοί, για πρώτη φορά, εκπροσωπούνται με το τρίτο κατά σειρά ποσοστό. Έπονται τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και οι έμποροι-πωλητές. Οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις εξακολουθούν να εκπροσωπούνται με μικρό ποσοστό και οι συνταξιούχοι και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης με ακόμα χαμηλότερο (έρευνα του Α. Κυρίδη (1997α)¹¹⁰).

Την περίοδο 1980/81 έως 1985/86 μειώνεται σημαντικά το ποσοστό με το οποίο εκπροσωπούνται οι γεωργοί και αυξάνεται το ποσοστό με το οποίο εκπροσωπούνται οι υπάλληλοι γραφείου. Στις υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες παρατηρείται σταθερότητα καθώς οι μεταβολές είναι πολύ μικρές. Το 1985/86 με το υψηλότερο ποσοστό εκπροσωπούνται οι τεχνίτες-εργάτες και ακολουθούν με μικρή διαφορά οι υπάλληλοι γραφείου. Με σημαντική διαφορά έπονται τα ελευθέρια-επαγγέλματα επαγγέλματα, οι έμποροι-πωλητές και οι γεωργοί. Οι απασχολούμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις εκπροσωπούνται με χαμηλότερο ποσοστό και με πολύ μικρότερο οι συνταξιούχοι και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (έρευνες των Α. Κυρίδη (1997α) και Μ. Δρεπτάκη (1998)¹¹¹).

Οι κυριότερες μεταβολές για το διάστημα 1956/57 έως 1985/86 στην ποσοστιαία εκπροσώπηση των επαγγελματικών ομάδων στο φοιτητικό πληθυσμό αφορούν αφενός στη μεγάλη αύξηση των φοιτητών με πατέρα εργάτη-τεχνίτη και υπάλληλο γραφείου και αφετέρου στη μεγάλη μείωση των φοιτητών με πατέρα γεωργό και στα ελεύθερα επαγγέλματα.

Για την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι. κατά επάγγελμα πατέρα, για την περίοδο μετά το 1985/86 έχουν ασχοληθεί οι Μ. Χρυσάκης & Σ. Σούλης (2001), οι οποίοι ταξινόμησαν τις επαγγελματικές ομάδες σε ευρύτερες κατηγορίες, λόγω της αλλαγής του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Διαπίστωσαν ότι, κατά την περίοδο 1984/85 έως 1997/98, τα μη χειρωνακτικά επαγγέλματα αυξάνουν σταθερά την ποσοστιαία εκπροσώπησή τους, ενώ τα χειρωνακτικά επαγγέλματα μειώνουν

¹¹⁰ Η Α. Φραγκουδάκη (1985) ασχολήθηκε με την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά το ακαδ. έτος 1978/79 και τα στοιχεία που παραθέτει συμφωνούν με τα αντίστοιχα του Α. Κυρίδη (1997α).

¹¹¹ Τα στοιχεία που παραθέτουν οι Α. Κυρίδης (1997α) και Μ. Δρεπτάκης (1998) για το ακαδ. έτος 1984/85 διαφοροποιούνται μεταξύ τους.

σταθερά τη συμμετοχής τους. Η μείωση στα χειρωνακτικά επαγγέλματα αφορά κυρίως τους φοιτητές με πατέρα αγρότη και λιγότερο τους φοιτητές με πατέρα τεχνίτη-εργάτη.

Η διερεύνηση των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση με βάση την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα, περιέχει πολλές αδυναμίες, όπως επισημαίνεται σχεδόν από όλους τους ερευνητές. Για παράδειγμα, οι τεχνίτες-εργάτες, το 1960/61, εκπροσωπούνται με μεσαίο ποσοστό (περίπου στην τέταρτη θέση) και το 1985/86 με το υψηλότερο. Αυτό, δεν σημαίνει ότι οι τεχνίτες-εργάτες εξελίχθηκαν σε μια ευνοημένη κοινωνικο-επαγγελματική ομάδα. Η αύξηση των τεχνιτών-εργατών στο φοιτητικό πληθυσμό σε πολύ μεγάλο βαθμό οφείλεται στην αύξηση αυτής της επαγγελματικής ομάδας στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό και σε μικρότερο βαθμό στη βελτίωση της θέσης τους. Γι' αυτό το λόγο η ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού πρέπει να συγκρίνεται με την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Η διερεύνηση, επομένως, των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση με βάση την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα εμπεριέχει σημαντικές αδυναμίες, οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν σε λανθασμένα συμπεράσματα.

Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επάγγελμα πατέρα στην ανώτατη εκπαίδευση

Όπως προαναφέρθηκε, από την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα δεν είναι εφικτό να εξαχθούν αξιόπιστα συμπεράσματα για τις ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση. Γι' αυτό το λόγο, η πλειονότητα των ερευνητών συγκρίνει την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού με την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Ο τρόπος με τον οποίο γίνονται οι συγκρίσεις των δύο πληθυσμών δεν είναι ενιαίος, αλλά διαφοροποιείται: (α) ορισμένοι ερευνητές απλά συγκρίνουν τις δύο κατανομές (π.χ. Ι. Πυργιωτάκης (1992β) και Χ. Κάτσικας & Γ. Καββαδίας (1994)), (β) άλλοι εξετάζουν το ποσοστό συμμετοχής κάθε επαγγελματικής ομάδας του φοιτητικού πληθυσμού στην αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (έρευνα του Τσιμπούκη, 1983), και (γ) άλλοι, οι οποίοι αποτελούν την πλειονότητα, από τη σύγκριση των δύο κατανομών εκπονούν δείκτες σχετικούς με τις πιθανότητες εισαγωγής κάθε επαγγελματικής ομάδας στην ανώτατη εκπαίδευση¹¹² (έρευνες των: Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α), Γ.

¹¹² Σ' αυτήν την περίπτωση, την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα τη συγκρίνουν με την αντίστοιχη κατανομή των ανδρών ηλικίας 45-64 ετών.

Polydorides (1978), Α. Κιντή (1980), Β. Λούμπου (1986), Γ. Τζιαφέτα & Γ. Τζουγιά (1990), Δ. Γουβιά (2002), κ.ά.). Σε αρκετές περιπτώσεις μάλιστα, συγκρίνουν τις πιθανότητες εισαγωγής κάθε επαγγελματικής ομάδας στηριζόμενοι σε μια ομάδα αναφοράς (έρευνες των G. Polydorides (1978), Μ. Χρυσάκη (1991), Μ. Δρεπτάκη (1998), κ.ά.). Στη συνέχεια παρουσιάζονται συνοπτικά τα συμπεράσματα των ερευνών που αφορούν μόνο στην τρίτη περίπτωση, δηλαδή στις πιθανότητες εισαγωγής των νέων στα Α.Ε.Ι..

Από τα μέσα της δεκαετίας του '50 έως τη μεταρρύθμιση του 1964 όλες οι έρευνες¹¹³ συμφωνούν ότι τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. έχουν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και ακολουθούν με αρκετή διαφορά οι υπάλληλοι γραφείου. Εξάιρεση αποτελεί η έρευνα της Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α), η οποία διαπιστώνει ότι μετά τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα ακολουθούν τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και στη συνέχεια, με μικρή διαφορά, οι υπάλληλοι γραφείου. Όλες οι έρευνες, ακόμη, συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι μετά τους υπάλληλους γραφείου ακολουθούν, με σημαντική μάλιστα διαφορά, οι έμποροι-πωλητές. Στη συνέχεια, όμως, μεταξύ των ερευνών παρατηρούνται διαφοροποιήσεις ως προς τη σειρά ιεράρχησης των υπόλοιπων επαγγελματικών ομάδων. Στις έρευνες των Α. Κιντή (1980) και Β. Λούμπου (1986), μετά από τους έμπορους-πωλητές ακολουθούν με σημαντική διαφορά -και με μικρή διαφορά μεταξύ τους- οι τεχνίτες-εργάτες, τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και οι γεωργοί. Οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις είναι στην τελευταία θέση και εκπροσωπούνται με χαμηλό ποσοστό. Στην έρευνα της G. Polydorides (1978), μετά από τους εμπόρους-πωλητές ακολουθούν με σημαντική διαφορά –εναλλασσόμενα μεταξύ τους- τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και οι εργάτες- τεχνίτες και με μικρή διαφορά απ' αυτούς οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις. Οι γεωργοί έχουν τις λιγότερες πιθανότητες.

Κατά τη δεκαετία του '60, η εξέλιξη των πιθανοτήτων εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. των διάφορων επαγγελματικών ομάδων διαφοροποιείται σημαντικά μεταξύ των ερευνών. Στις έρευνες των Α. Κυρίδη (1997α), Α. Κιντή (1980) και Β. Λούμπου (1986) οι πιθανότητες εισαγωγής αυξάνονται σημαντικά για όλες τις κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες. Μάλιστα, τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, οι τεχνίτες-εργάτες και απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις παρουσιάζουν

¹¹³ Απ' όλες τις έρευνες, εκείνες που έχουν ακριβώς τους ίδιους δείκτες για το 1960/61 είναι των Α. Κιντή (1980) και Β. Λούμπου (1986).

εντυπωσιακή αύξηση. Στην έρευνα, όμως, της G. Polydorides (1978)¹¹⁴, η εικόνα είναι διαφορετική, καθώς μόνο δύο επαγγελματικές ομάδες, οι τεχνίτες- εργάτες (σε πολύ μικρό βαθμό) και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις αυξάνουν τις πιθανότητες εισαγωγής, ενώ στους υπάλληλους γραφείου και -σε μεγαλύτερο βαθμό- στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα οι πιθανότητες εισαγωγής μειώνονται σημαντικά. Στις υπόλοιπες ομάδες δεν παρατηρείται αξιόλογη μεταβολή. Με τα στοιχεία της έρευνα της G. Polydorides (1978) συμφωνούν και τα αποτελέσματα των ερευνών που συγκρίνουν την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα με την αντίστοιχη κατανομή του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1995) και Ι. Πυργιωτάκης (1992β)). Σύμφωνα με τις έρευνες αυτές, την περίοδο 1960-1970, πραγματοποιήθηκε σημαντική μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση¹¹⁵.

Το 1970/71, σύμφωνα με τις έρευνες των G. Polydorides (1978) και Α. Κιντή (1980), τις περισσότερες πιθανότητες έχουν οι υπάλληλοι γραφείου και ακολουθούν με αρκετή διαφορά τα ελεύθερα-επιστημονικά επαγγέλματα, ενώ σύμφωνα με τις έρευνες των Β. Λούμπου (1986) και Μ. Δρεττάκη (1998)¹¹⁶ τις περισσότερες πιθανότητες έχουν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα κι ακολουθούν με σημαντική διαφορά οι υπάλληλοι γραφείου. Στη συνέχεια τα συμπεράσματα των ερευνών συγκλίνουν. Μετά τους υπάλληλους γραφείου και τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα ακολουθούν με σημαντική διαφορά οι έμποροι-πωλητές και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης με μικρή διαφορά μεταξύ τους. Οι γεωργοί, οι τεχνίτες- εργάτες και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις σε όλες

¹¹⁴ Στην έρευνα της G. Polydorides (1978) τα στοιχεία αφορούν τα έτη 1959/60, 1961/62, 1963/64 και 1969/70.

¹¹⁵ Μ' αυτήν την περίοδο ασχολήθηκαν και οι Χ. Κάτσικας & Γ. Καββαδίας (1994) αλλά με βάση τα στοιχεία που παραθέτουν, δεν προκύπτει κάποιο συμπέρασμα.

Επίσης, με τα τελευταία έτη της δεκαετίας 1960-1970 (1968/69 έως 1970/71) ασχολήθηκε και ο Κ. Τσιμπούκης (1983), ο οποίος υπολόγισε το ποσοστό συμμετοχής κάθε επαγγελματικής ομάδας του φοιτητικού πληθυσμού στην αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού. Από τα στοιχεία που παραθέτει το ποσοστό συμμετοχής αυξάνεται σημαντικά στους τεχνίτες-εργάτες και μειώνεται λίγο στους υπάλληλους γραφείου. Στις υπόλοιπες επαγγελματικές ομάδες τα ποσοστά συμμετοχής παραμένουν σταθερά.

¹¹⁶ Ο Μ. Δρεττάκης εξετάζει τις πιθανότητες εισαγωγής κάθε επαγγελματικής ομάδας σε σχέση τους τεχνίτες-εργάτες (ομάδα αναφοράς).

τις έρευνες έχουν πολύ λίγες πιθανότητες εισαγωγής, αλλά δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των ερευνών ως προς τη ιεράρχηση τους¹¹⁷.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του '70, όσον αφορά στην εξέλιξη των πιθανοτήτων εισαγωγής κάθε επαγγελματικής ομάδας, τα στοιχεία των ερευνών δεν συμφωνούν σχεδόν καθόλου μεταξύ τους. Αυτό, πιθανό να οφείλεται (α) στο γεγονός ότι τα στοιχεία αφορούν διαφορετικά έτη¹¹⁸ και (β) στο διαφορετικό τρόπο υπολογισμού των πιθανοτήτων εισαγωγής¹¹⁹. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας '70, οι έμποροι-πωλητές παρουσιάζουν μεγάλη αύξηση σύμφωνα με την έρευνα του Α. Κυρίδη (1997α), σταθερότητα σύμφωνα με τον Β. Λούμπο (1986) και μικρή μείωση σύμφωνα με τον Μ. Δρεττάκη (1998).

Το 1980/81 τις περισσότερες πιθανότητες έχουν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και οι υπάλληλοι γραφείου. Ακολουθούν με σημαντική διαφορά οι έμποροι-πωλητές. Έπονται οι απασχολούμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες με αρκετή διαφορά. Στη συνέχεια ακολουθούν οι τεχνίτες-εργάτες και οι γεωργοί. Μ' αυτή τη σειρά των επαγγελμάτων συμφωνούν όλες οι έρευνες (Γ. Τζιαφέτας & Γ. Τζουγιάς (1990), Μ. Χρυσάκης (1991) και Μ. Δρεττάκης (1998)) εκτός από την έρευνα

¹¹⁷ *Εντελώς διαφορετική είναι η ιεράρχηση των επαγγελμάτων με βάση το ποσοστό συμμετοχής των φοιτητών κάθε επαγγελματικής ομάδας στην αντίστοιχη επαγγελματική ομάδα του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, σύμφωνα με την έρευνα του Κ. Τσιμπούκη (1983). Με το υψηλότερο ποσοστό εκπροσωπούνται τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και ακολουθούν με σημαντική διαφορά τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, οι υπάλληλοι γραφείου και οι έμποροι-πωλητές. Με μεγάλη διαφορά στη συνέχεια ακολουθούν οι γεωργοί, οι τεχνίτες-εργάτες και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες.*

¹¹⁸ *Τα στοιχεία της έρευνας του Β. Λούμπο (1986) αφορούν στα ακαδ. έτη 1960/61 και 1970/71, του Μ. Δρεττάκη (1998) τα έτη 1972/73 και 1982/83 και της G. Polydorides (1978) τα έτη 1971/72 και 1975/76.*

¹¹⁹ *Η G. Polydorides (1978) υπολογίζει το λόγο των ποσοσטיών κατανομών κάθε επαγγελματικής ομάδας και ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός αφορά στους άνδρες ηλικίας 45 ετών και άνω.*

Ο Β. Λούμπος (1986) υπολογίζει το λόγο των απόλυτων αριθμών κάθε επαγγελματικής ομάδας και ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός αφορά στους άνδρες ηλικίας 45-64 ετών.

Ο Μ. Δρεττάκης (1998) υπολογίζει τις πιθανότητες κάθε επαγγελματικής ομάδας με βάση με μια ομάδα αναφοράς (τους τεχνίτες-εργάτες).

Ο Α. Κυρίδης (1997α) υπολογίζει το μέσο όρο πιθανοτήτων κάθε επαγγελματικής ομάδας, ανά πενταετία.

του Β. Λούμπου (1986), στην οποία οι γεωργοί έχουν περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση από τους τεχνίτες-εργάτες¹²⁰.

Στα μέσα περίπου της δεκαετίας του '80, τα συμπεράσματα διαφοροποιούνται μεταξύ των ερευνών. Σύμφωνα με την έρευνα του Μ. Χρυσάκη (1991) τις περισσότερες πιθανότητες έχουν οι υπάλληλοι γραφείου κι ακολουθούν με σημαντική διαφορά τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, ενώ σύμφωνα με την έρευνα του Μ. Δρεπτάκη (1998) τις περισσότερες πιθανότητες έχουν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και ακολουθούν με μικρή διαφορά οι υπάλληλοι γραφείου. Στην έρευνα του Α. Κυρίδη (1997α), στην οποία οι πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση αφορούν όλη την πενταετία (1981-1986), τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και οι υπάλληλοι γραφείου έχουν ίσες περίπου πιθανότητες. Στη συνέχεια, τα συμπεράσματα των ερευνών συγκλίνουν. Στην τρίτη θέση, με σημαντική διαφορά, ακολουθούν οι έμποροι-πωλητές και με αρκετή διαφορά από τους έμπορους-πωλητές οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις και οι εργάτες-τεχνίτες. Τις λιγότερες πιθανότητες έχουν οι γεωργοί.

Για την περίοδο μετά το 1985/86 έως το 1997/98, οι έρευνες είναι λίγες και μεταξύ τους διαφοροποιούνται στην ταξινόμηση των επαγγελμάτων, εξαιτίας της αλλαγής του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελμάτων στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, το 1993/94. Σύμφωνα με την έρευνα των Α. Κυρίδη, Ε. Μαυρικάκη & Α. Νερούτσου (1994), την περίοδο 1984 έως 1991, τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. έχουν κατά φθίνουσα σειρά και με σημαντική διαφορά μεταξύ τους οι υπάλληλοι γραφείου, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, οι έμποροι-πωλητές, οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις, οι τεχνίτες-εργάτες, οι γεωργοί και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης. Με τα αποτελέσματα αυτά συμφωνεί και η έρευνα του Μ. Δρεπτάκη (1998)¹²¹, εκτός από τις δύο πρώτες θέσεις, στις οποίες η σειρά είναι αντίστροφη: τις περισσότερες πιθανότητες έχουν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα κι ακολουθούν οι υπάλληλοι γραφείου.

Στη συνέχεια, λόγω της αλλαγής στην ταξινόμηση των επαγγελμάτων στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό από την Ε.Σ.Υ.Ε., οι ερευνητές για να τη συγκρίνουν με την αντίστοιχη στο φοιτητικό πληθυσμό ταξινόμησαν τα επαγγέλματα σε ευρύτερες

¹²⁰ Τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης παραλείπονται, εκτός από την έρευνα του Α. Κυρίδη (1997α), στην οποία έχουν περισσότερες πιθανότητες από τους γεωργούς και τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες.

¹²¹ Ο Μ. Δρεπτάκης δεν διευκρινίζει με ποιο τρόπο αντιμετώπισε τη διαφορά ταξινόμησης τους οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα με την αντίστοιχη του φοιτητικού πληθυσμού.

ομάδες. Συγκεκριμένα, οι Μ. Χρυσάκης & Σ. Σούλης (2001), οι οποίοι εξέτασαν τις πιθανότητες για την περίοδο 1984/85 έως 1997/98, ταξινόμησαν τις επαγγελματικές ομάδες σε χειρωνακτικές και μη χειρωνακτικές. Διαπίστωσαν ότι τα μη χειρωνακτικά επαγγέλματα έχουν περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής από τα χειρωνακτικά. Μεταξύ των χειρωνακτικών επαγγελμάτων οι τεχνίτες-εργάτες έχουν πολύ περισσότερες πιθανότητες από τους γεωργούς.

Το γεγονός ότι, μεταξύ των ερευνών, τα συμπεράσματα σε πολλές περιπτώσεις διαφοροποιούνται μεταξύ τους, έχει ως αποτέλεσμα να μην είναι εφικτή η διαμόρφωση μιας σαφούς εικόνας για τις πιθανότητες εισαγωγής των νέων και κατ' επέκταση των κοινωνικών ανισοτήτων στα Α.Ε.Ι., κατά την περίοδο 1957/58 έως 1997/98. Αυτό οφείλεται στο διαφορετικό τρόπο: (α) του υπολογισμού των πιθανοτήτων και (β) της αντιμετώπισης μεθοδολογικών ζητημάτων (π.χ. αλλαγή τρόπου ταξινόμησης των επαγγελμάτων, διευκρίνιση των σχολών που περιλαμβάνονται σ' ένα κύκλο σπουδών κ.ά.).

Σε γενικές γραμμές, όμως, σύμφωνα με τα συμπεράσματα των ερευνών που παρουσιάστηκαν παραπάνω, με κριτήριο τις πιθανότητες εισαγωγής στα Α.Ε.Ι., οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες μπορούν να ομαδοποιηθούν σε ευρύτερες: (α) τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τους υπάλληλους γραφείου, (β) τους έμπορους-πωλητές και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (γ) τους τεχνίτες-εργάτες, τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις και τους γεωργούς. Αυτή η ομαδοποίηση καλύπτει όλη την εξεταζόμενη περίοδο, λαμβάνοντας υπόψη, όμως, τις εξής παρατηρήσεις:

1. Στην αρχή της εξεταζόμενης περιόδου (1956/57) τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα είχαν πολύ πιο περισσότερες πιθανότητες από τους υπάλληλους γραφείου, οι οποίοι είχαν περίπου ίδιες πιθανότητες με τους έμπορους-πωλητές. Στη συνέχεια, όμως, από τα τέλη της δεκαετίας του '60 – αρχές της δεκαετίας του '70- και μετά, οι υπάλληλοι γραφείου εμφανίζουν περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής από τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, αλλά η μεταξύ τους διαφορά είναι μικρή.
2. Τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης σε αρκετές έρευνες παραλείπονται. Στις έρευνες, στις οποίες υπάρχουν στοιχεία, τα αποτελέσματα διαφοροποιούνται σημαντικά μεταξύ τους. Αυτό, πιθανό, να οφείλεται στο μικρό μέγεθος του πληθυσμού αυτής της ομάδας τόσο στο φοιτητικό όσο και στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Στις περισσότερες έρευνες, παρουσιάζονται να έχουν τις τέταρτες κατά σειρά πιθανότητες. Σε ορισμένες έρευνες, όμως, άλλοτε βρίσκονται στην κορυφή της ιεραρχίας κι άλλοτε στις τελευταίες θέσεις.

3. Για τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες – ένοπλες δυνάμεις, τα συμπεράσματα των ερευνών δεν συγκλίνουν μεταξύ τους. Αυτό, ως ένα βαθμό, οφείλεται στο διαφορετικό τρόπο ταξινόμησής τους στο φοιτητικό και στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Στο φοιτητικό πληθυσμό οι ένοπλες δυνάμεις αποτελούν ξεχωριστή επαγγελματική ομάδα, ενώ στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό περιλαμβάνονται στους απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών. Αρκετοί ερευνητές, υιοθετούν αυτό το διαχωρισμό της Ε.Σ.Υ.Ε., επειδή οι ένοπλες δυνάμεις είναι από τις ομάδες με τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής, ενώ οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες είναι από τις ομάδες με τις λιγότερες πιθανότητες εισαγωγής. Όμως, η αντίστοιχη ταξινόμηση στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό δεν καθιστά εφικτό αυτό το διαχωρισμό.
4. Στις περισσότερες έρευνες οι γεωργοί και οι τεχνίτες- εργάτες εναλλάσσονται στις τελευταίες θέσεις της ιεραρχίας με κριτήριο τις πιθανότητες εισαγωγής στα Α.Ε.Ι..

2.3.2 Κοινωνικές ανισότητες κατά επιστημονική κατεύθυνση ή κλάδο σπουδών ή σχολή

Οι ερευνητές προκειμένου να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν καλύτερα τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση, εξετάζουν (α) αν αυτές διαφοροποιούνται στις διάφορες επιστημονικές κατευθύνσεις και (β) σε ποιες επιστημονικές κατευθύνσεις συμβαίνει αυτό και γιατί. Οι έρευνες προς την κατεύθυνση αυτή, παρά τη σημαντικότητά τους, είναι λίγες, με αποτέλεσμα να μην καλύπτεται όλη η εξεταζόμενη περίοδος. Μάλιστα, αρκετές απ' αυτές ασχολούνται με την ποσοστιαία κατανομή των φοιτητών κατά επάγγελμα πατέρα κάθε επιστημονικής κατεύθυνσης, με αποτέλεσμα τα συμπεράσματά τους να εμπεριέχουν πολλές αδυναμίες και να μην είναι αξιόπιστα.

Οι ερευνητές όταν αναφέρονται σε μια επιστημονική κατεύθυνση¹²² χρησιμοποιούν εναλλακτικά τους όρους 'κλάδοι σπουδών', 'βασικοί επιστημονικοί τομείς' και 'σχολές'. Για παράδειγμα ο Α. Κιντής (1980) στον ίδιο πίνακα αναφέρει ότι εξετάζει την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά 'βασικούς επιστημονικούς τομείς' και αμέσως πιο κάτω επιγράφει τους επιστημονικούς τομείς ως 'ομάδες επιστημονικών κλάδων'. Επίσης θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι οι κλάδοι

¹²² Αυτόν τον όρο χρησιμοποιεί η Ε.Σ.Υ.Ε.

σπουδών και οι επιστημονικοί τομείς είναι ευρύτεροι από τις σχολές, ως προς τις επιστήμες που περιλαμβάνουν.

Ποσοστιαία κατανομή των φοιτητών κατά επάγγελμα πατέρα και επιστημονική κατεύθυνση ή κλάδο σπουδών ή σχολή

Το ακαδ. έτος 1974/75, σύμφωνα με έρευνα του Α. Κινητή (1980), τα παιδιά της 'άνωτερης' και 'μεσαίας' τάξης συμμετέχουν αναλογικά περισσότερο στους 'προνομιούχους' κλάδους (Νομικές, Οικονομικές, Ιατρικές και Τεχνολογικές Επιστήμες). Αντίθετα, τα παιδιά των μη 'προνομιούχων' τάξεων συμμετέχουν αναλογικά περισσότερο στους μη 'προνομιούχους' κλάδους, (Παιδαγωγικές Ακαδημίες, Πολιτικές Επιστήμες, Οικονομικές Επιστήμες και 'καθηγητικές' σχολές). Επίσης διαπιστώνεται ότι δεν παρουσιάζονται ακραίες καταστάσεις στην κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού μεταξύ των επιστημονικών κλάδων και της κοινωνικής προέλευσης των φοιτητών όπως αυτή εκφράζεται με το επάγγελμα του πατέρα. Εξαιρέση αποτελούν μόνο οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες στις, οι οποίες το 81% των φοιτητών προέρχονται από τα ασθενέστερα στρώματα (εργάτες-τεχνίτες, γεωργοί, προσωπικές υπηρεσίες).

Το 1982/83, σύμφωνα με την έρευνα του Β. Λούμπου (1986), τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα εκπροσωπούνται με πολύ υψηλό ποσοστό στις σχολές που βρίσκονται *'...στο υψηλότερο σημείο της ιεραρχίας των σχολών όσο αφορά το κύρος τους και την επαγγελματική αποκατάσταση που προμηνύουν για τους απόφοιτους-διπλωματούχους'* (Ιατρική, Πολυτεχνείο, Νομική). Αντίθετα, οι γεωργοί και οι τεχνίτες-εργάτες εκπροσωπούνται με χαμηλό ποσοστό σ' αυτές τις σχολές.

Την περίοδο 1987/88 έως 1991/92, στην Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας, με το μεγαλύτερο ποσοστό εκπροσωπούνται οι έμποροι-πωλητές, οι απασχολούμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες, οι υπάλληλοι γραφείου, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, οι τεχνίτες-εργάτες, οι γεωργοί και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (έρευνα του Α. Κυρίδη, (1997β)).

Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επάγγελμα πατέρα και επιστημονική κατεύθυνση ή κλάδο σπουδών ή σχολή

Σε όλους τους κλάδους σπουδών, κατά την περίοδο 1956/57 έως 1975/76, οι πιθανότητες εισαγωγής μειώνονται στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και σε μικρότερο βαθμό στους υπάλληλους γραφείου, με αποτέλεσμα, μετά το 1969/70 να μειωθεί σημαντικά η μεταξύ τους διαφορά. Αντίθετα, οι πιθανότητες αυξάνονται στους γεωργούς μέχρι το 1969/70 και στη συνέχεια μειώνονται. Παρά τις μεταβολές αυτές, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα έχουν τις περισσότερες πιθανότητες

εισαγωγής κι ακολουθούν οι υπάλληλοι γραφείου¹²³, εκτός από τις κοινωνικές επιστήμες στις οποίες η σειρά είναι αντίστροφη. Τις λιγότερες πιθανότητες έχουν οι γεωργοί εκτός από τις Γεωπονικές Επιστήμες και την Κτηνιατρική.

Η διαφορά μεταξύ της κοινωνικο-επαγγελματικής ομάδας με τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής και της ομάδας με τις λιγότερες πιθανότητες δεν είναι ίδια σε όλους τους κλάδους σπουδών. Οι μεγαλύτερες διαφορές παρατηρούνται στους κλάδους της Τεχνολογίας, των Καλών Τεχνών και της Ιατρικής¹²⁴, ενώ οι μικρότερες στους κλάδους της Γεωπονοδασολογίας, της Κτηνιατρικής και των Ανθρωπιστικών και Θετικών Επιστημών (έρευνα της G. Polydorides (1978)).

Οι Μ. Μειμάρης & Η. Νικολακόπουλος (1978) σε έρευνά τους, η οποία αφορά στην περίοδο 1959/60 έως 1973/74, σύγκριναν την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κάθε σχολής με την αντίστοιχη του συνόλου των φοιτητών, εφαρμόζοντας τη μέθοδο της παραγοντικής ανάλυσης αντιστοιχιών. Διαπίστωσαν ότι στις Ιατρικές Σχολές, τις Πολυτεχνικές Σχολές και τα ξενόγλωσσα τμήματα των Φιλοσοφικών Σχολών υπεραντιπροσωπεύονται τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και οι ένοπλες δυνάμεις. Αντίθετα, στις Θεολογικές Σχολές, σε μερικά τμήματα των Φιλοσοφικών Σχολών, στις Γεωπονοδασολογικές Σχολές, στην Π.Α.Σ.Π.Ε. και την Α.Β.Σ.Θ. υπεραντιπροσωπεύονται οι γεωργοί. Στα περισσότερα τμήματα των Νομικών, Φιλοσοφικών και Φυσικομαθηματικών Σχολών η ποσοστιαία κατανομή δεν διαφοροποιείται από την αντίστοιχη του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού. Το 1986/87 η κατάσταση παραμένει ίδια, σύμφωνα με αντίστοιχη έρευνα των Γ. Τζιαφέτα & Ι. Τζουγά (1990).

Το ακαδ. έτος 1978/79, σε έρευνα της Α. Φραγκουδάκη (1975), η οποία αφορά στις ανώτατες σχολές της περιοχής της πρωτεύουσας, διαπιστώνεται ότι σε ορισμένες σχολές (Ιατρική, Α.Σ.Κ.Τ., Ε.Μ.Π.) οι 'προνομιούχες' κοινωνικές κατηγορίες (ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης) εκπροσωπούνται με ποσοστό υψηλότερο απ' ό,τι στο σύνολο του οικονομικά ενεργού πληθυσμού¹²⁵, ενώ οι μη 'προνομιούχες' κοινωνικές κατηγορίες (γεωργοί και τεχνίτες-εργάτες) εκπροσωπούνται με χαμηλότερο ποσοστό. Αντίθετα, σε ορισμένες άλλες

¹²³ Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '60 σε ορισμένους κλάδους σπουδών (πχ. στην τεχνολογία) οι υπάλληλοι γραφείου έχουν περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής, αλλά στη συνέχεια τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα 'ανακτούν' και πάλι την πρώτη θέση.

¹²⁴ Στη διάρκεια της περιόδου οι διαφορές μικραίνουν.

¹²⁵ Η σύνθεση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα δεν αναφέρεται πουθενά.

σχολές (Π.Α.Σ.Π.Ε., Α.Σ.Ο.Ε.Ε., Α.Γ.Σ.Α., Θεολογική) οι 'προνομιούχες' κοινωνικές κατηγορίες εκπροσωπούνται με χαμηλότερο ποσοστό απ' ό τι στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό ενώ οι μη 'προνομιούχες' με πολύ υψηλότερο ποσοστό. Σε άλλες σχολές (Νομική, Φιλοσοφική, Φυσικομαθηματική) η κοινωνική σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού είναι παρόμοια με την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

Την περίοδο 1983/84 έως 1986/87, σε έρευνα του Β. Δρουκόπουλου (1989) διαπιστώνεται ότι τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στο σύνολο των Α.Ε.Ι. πλην των Πολυτεχνικών Σχολών έχουν οι υπάλληλοι γραφείου και ακολουθούν με σημαντική διαφορά από τους υπάλληλους γραφείου αλλά και μεταξύ τους τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και οι έμποροι-πωλητές. Έπονται με πάρα πολύ μεγάλη διαφορά οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις και με μικρή διαφορά απ' αυτές οι γεωργοί και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης. Στο σύνολο των Πολυτεχνικών Σχολών η εικόνα είναι παρόμοια με τη διαφορά ότι τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα έχουν περίπου ίδιες πιθανότητες με τους υπάλληλους γραφείου και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης έχουν περίπου ίδιες πιθανότητες με τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες-ένοπλες δυνάμεις και τους τεχνίτες-εργάτες.

Το ακαδ. έτος 1986/87, ο Ν. Panayotopoulos (2000) εφαρμόζοντας τη στατιστική μέθοδο παραγοντικής ανάλυσης αντιστοιχιών, διαπίστωσε ότι οι φοιτητές με πατέρα στις 'άνωτερες' κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες εκπροσωπούνται με υψηλότερα ποσοστά στις 'προνομιούχες' σχολές, ενώ οι φοιτητές από τις 'κατώτερες' κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες στις μη 'προνομιούχες' σχολές.

Την περίοδο 1987-1991, στην Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας τις περισσότερες πιθανότητες έχουν οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες και ακολουθούν με σημαντική τα διαφορά οι υπάλληλοι γραφείου και οι έμποροι-πωλητές. Έπονται, επίσης με μεγάλη διαφορά από τους έμπορους-πωλητές τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης. Οι γεωργοί και οι τεχνίτες-εργάτες έχουν τις λιγότερες πιθανότητες εισαγωγής (έρευνα του Α. Κυρίδη, (1997β)).

Με βάση τα παραπάνω ερευνητικά δεδομένα, που αφορούν στις κοινωνικές ανισότητες κατά κλάδο σπουδών, προκύπτει ότι οι σχολές ομαδοποιούνται σε τρεις κατηγορίες: (α) Στις Ιατρικές, τις Τεχνολογικές, Καλών Τεχνών και τα ξενόγλωσσα τμήματα των Φιλοσοφικών Σχολών στις οποίες υπεραντιπροσωπεύονται κυρίως τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης. (β) Τις Σχολές Πολιτικών Επιστημών, τις Γεωπονοδασολογικές, ορισμένες Σχολές Οικονομικών Επιστημών και τις Παιδαγωγικές Σχολές στις οποίες υπεραντιπροσωπεύονται οι γεωργοί και οι τεχνίτες-εργάτες. (γ) Τις Φιλοσοφικές, τις Σχολές Θετικών Επιστημών και τις Νομικές Σχολές στις οποίες όλες οι κοινωνικο-

επαγγελματικές ομάδες εκπροσωπούνται με ποσοστό παρόμοιο με εκείνο που εκπροσωπούνται και στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό.

Ο περιορισμένος αριθμός ερευνών που αφορούν στις κοινωνικές ανισότητες για τις διάφορες επιστημονικές κατευθύνσεις, κλάδους σπουδών ή σχολές, έχει ως συνέπεια τα αντίστοιχα ερευνητικά δεδομένα να είναι ανεπαρκή για εξαγωγή γενικευμένων συμπερασμάτων. Μάλιστα, αν ληφθεί υπόψη ότι (α) τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ποσοστιαία κατανομή δεν είναι αξιόπιστα και (β) από τις τρεις έρευνες που συγκρίνουν την κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά κλάδο σπουδών και επάγγελμα πατέρα με την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού η μία αφορά μόνο την περιοχή της πρωτεύουσας και η άλλη μόνο τις Πολυτεχνικές Σχολές, είναι φανερό ότι τα δεδομένα που υπάρχουν για τις κοινωνικές ανισότητες κατά κλάδο σπουδών είναι λίγα. Στις έρευνες των Μ. Μειμάρη & Η. Νικολακόπουλου (1978), Γ. Τζιαφέτα & Ι. Τζουγά (1990) και Ν. Panayotopoulos (2000) η μελέτη των κοινωνικών ανισοτήτων κατά σχολή έγινε στα πλαίσια ευρύτερων μελετών.

2.3.3 Κοινωνικές ανισότητες κατά Α.Ε.Ι.

Η διερεύνηση των κοινωνικών ανισοτήτων κατά Α.Ε.Ι., όπως και στην περίπτωση της εξέτασης των κοινωνικών ανισοτήτων κατά κλάδο σπουδών, στοχεύει να συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση και ερμηνεία των κοινωνικών ανισοτήτων. Συγκεκριμένα, διερευνάται αν οι κοινωνικές ανισότητες παρουσιάζονται με τον ίδιο τρόπο σε όλα τα Α.Ε.Ι ή διαφοροποιούνται μεταξύ τους και που οφείλεται αυτή η διαφοροποίηση.

Ποσοστιαία κατανομή των φοιτητών κατά επάγγελμα πατέρα και Α.Ε.Ι.

Οι έρευνες που αφορούν στην ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά Α.Ε.Ι. και επάγγελμα πατέρα είναι ελάχιστες και αφορούν ορισμένα μόνο Α.Ε.Ι. Θα μπορούσαν να περιληφθούν στην εξέταση του φοιτητικού πληθυσμού κατά σχολή, αφού τα συγκεκριμένα Α.Ε.Ι. που εξετάζονται περιλαμβάνουν μία σχολή.

Την περίοδο 1984/85 έως 1987/88, στο Πολυτεχνείο Κρήτης, με το υψηλότερο ποσοστό εκπροσωπούνται οι υπάλληλοι γραφείου, και ακολουθούν κατά σειρά τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, οι τεχνίτες-εργάτες, οι έμποροι-πωλητές, οι γεωργοί, οι συνταξιούχοι, οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες-ένοπλες

δυνάμεις και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (έρευνα του Β Δρουκόπουλου (1989)).

Πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά επάγγελμα πατέρα και Α.Ε.Ι.

Την περίοδο 1956/57 έως 1963/64, σε όλα τα Α.Ε.Ι. τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής έχουν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα εκτός την Α.Σ.Ο.Ε.Ε., την Πάντειο, την Α.Β.Σ.Π. και την Α.Β.Σ.Θ. Μάλιστα στο Ε.Μ.Π. και στο Π. Αθηνών, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα έχουν τις πιο πολλές πιθανότητες απ' όλα τα Α.Ε.Ι. Αντίθετα, οι γεωργοί έχουν τις λιγότερες πιθανότητες σε όλα τα Α.Ε.Ι εκτός από την Α.Γ.Σ.Α. και τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες. Οι μεγαλύτερες διαφορές στις πιθανότητες εισαγωγής μεταξύ της επαγγελματικής ομάδας με τις περισσότερες πιθανότητες και της επαγγελματικής ομάδας με τις λιγότερες πιθανότητες¹²⁶ παρατηρούνται στο Ε.Μ.Π. και το Π. Αθηνών (έρευνα της G.Polydorides (1978)).

Την περίοδο 1969/70 έως 1975/76, η κατάσταση μεταβάλλεται σε σχέση με την περίοδο 1956/57 έως 1963/64 και στο Ε.Μ.Π., το Π. Αθηνών, την Α.Σ.Ο.Ε.Ε. και την Α.Β.Σ.Π., τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής έχουν οι υπάλληλοι γραφείου. Οι γεωργοί, όμως, έχουν και πάλι τις λιγότερες πιθανότητες σε όλα τα Α.Ε.Ι. εκτός από το Π. Ιωαννίνων, την Α.Β.Σ.Θ., την Α.Γ.Σ.Α. και τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες. Οι μεγαλύτερες διαφορές στις πιθανότητες εισαγωγής μεταξύ της επαγγελματικής ομάδας με τις περισσότερες πιθανότητες και της επαγγελματικής ομάδας με τις λιγότερες πιθανότητες παρατηρούνται στο Ε.Μ.Π., την Α.Σ.Ο.Ε.Ε. και την Α.Β.Σ.Π. (έρευνα της G. Polydorides (1978)).

Την περίοδο 1983/84 έως 1986/87, στο Ε.Μ.Π. και στο Πολυτεχνείο Κρήτης τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής έχουν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και μετά οι υπάλληλοι γραφείου. Ακολουθούν με σημαντική διαφορά οι έμποροι-πωλητές. Στη συνέχεια έπονται με επίσης σημαντική διαφορά από τους εμπόρους-πωλητές οι τεχνίτες- εργάτες, οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες και οι τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης. Οι γεωργοί έχουν τις λιγότερες πιθανότητες¹²⁷ (έρευνα του Β. Δρουκόπουλου (1989)).

¹²⁶ Η G. Polydoride (1978) ονομάζει το λόγο του μεγαλύτερου δείκτη πιθανοτήτων εισαγωγής προς το μικρότερο ως 'δείκτη διακρίσεων'.

¹²⁷ Η ίδια ιεράρχηση των επαγγελμάτων ως προς τις πιθανότητες εισαγωγής παρατηρείται και στις Πολυτεχνικές σχολές των πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης, Πατρών και Θράκης.

Την περίοδο 1993/94 έως 1998/99¹²⁸, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης¹²⁹, ενώ στην αρχή της περιόδου υπεραντιπροσωπεύονται σε όλα τα πανεπιστήμια σε σχέση με τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, στο τέλος της περιόδου αντιπροσωπεύονται περίπου με το ίδιο ποσοστό. Εξαιρέση αποτελεί το Ε.Μ.Π., όπου υπεραντιπροσωπεύονται και το Οικονομικό Π. Αθηνών όπου υποαντιπροσωπεύονται. Οι υπάλληλοι γραφείου και οι έμποροι-υπάλληλοι έχουν βελτιώσει σημαντικά τις πιθανότητες εισαγωγής, με αποτέλεσμα να 'υπερσκελίσουν' τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα στα περισσότερα Α.Ε.Ι., ακόμα κι' αυτά που αφορούν τεχνολογικές ειδικότητες. Οι γεωργοί και οι τεχνίτες- εργάτες υποαντιπροσωπεύονται σε όλα τα Α.Ε.Ι. (έρευνα του Δ. Γουβιά (2002)).

Το 1997/98, τα μη χειρωνακτικά επαγγέλματα υπεραντιπροσωπεύονται σε όλα τα Α.Ε.Ι. Τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής εμφανίζουν στο Πολυτεχνείο Κρήτης και στο Ε.Μ.Π., ενώ τις λιγότερες στην Α.Σ.Κ.Τ. και στο Γεωπονικό Π. Αθηνών. Οι τεχνίτες- εργάτες υποαντιπροσωπεύονται σε όλα τα Α.Ε.Ι. εκτός από την Α.Σ.Κ.Τ. και το Π. Αιγαίου. Οι γεωργοί υποαντιπροσωπεύονται σε όλα τα Α.Ε.Ι. Τόσο οι τεχνίτες- εργάτες, όσο και οι γεωργοί τις λιγότερες πιθανότητες τις έχουν στο Ε.Μ.Π. και το Πολυτεχνείο Κρήτης (έρευνα των Μ. Χρυσάκη & Σ. Σούλη (2001)).

Από τα αποτελέσματα των ερευνών για τις κοινωνικές ανισότητες στα Α.Ε.Ι. δεν προκύπτει σαφής εικόνα επειδή είναι πολύ γενικά (στην περίπτωση που αφορούν όλα τα Α.Ε.Ι. σε μια χρονική περίοδο) ή αποσπασματικά (στην περίπτωση που αφορούν ένα μόνο ακαδ. έτος ή ορισμένα Α.Ε.Ι. μιας περιόδου). Σε γενικές γραμμές, σε όλα τα Α.Ε.Ι. τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής έχουν οι νέοι με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και οι υπάλληλοι γραφείου (η σειρά μεταξύ τους εναλλάσσεται στο χρόνο αλλά και κατά Α.Ε.Ι.) και τις λιγότερες οι νέοι με πατέρα γεωργό, τεχνίτη- εργάτη και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες (η σειρά μεταξύ τους επίσης, εναλλάσσεται στο χρόνο αλλά και κατά Α.Ε.Ι.). Στα Α.Ε.Ι., όμως, τα οποία «εξασφαλίζουν» στους πτυχιούχους επαγγέλματα με οικονομικό και κοινωνικό κύρος (Ε.Μ.Π., Α.Σ.Κ.Τ., Πολυτεχνείο Κρήτης κ.λπ.) οι διαφορές στις πιθανότητες εισαγωγής μεταξύ των φοιτητών με πατέρα υπάλληλο γραφείου ή στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και των φοιτητών με πατέρα γεωργό ή εργάτη-τεχνίτη ή

¹²⁸ Τα στοιχεία αφορούν μόνο το πρώτο και το τελευταίο έτος της περιόδου και ορισμένα Α.Ε.Ι.

¹²⁹ Η ονομασία των επαγγελμάτων είναι διαφορετική λόγω της αλλαγής στην ταξινόμηση.

απασχολούμενο στις υπηρεσίες είναι πολύ μεγαλύτερες σε σχέση με τα υπόλοιπα Α.Ε.Ι.

2.3.4 Κοινωνικές ανισότητες κατά τμήμα

Οι έρευνες που αφορούν στις κοινωνικές ανισότητες κατά τμήμα είναι ελάχιστες, μόλις τρεις (έρευνες των Μ. Μείμάρη & Η. Νικολακόπουλου (1978), Ν. Panayotopoulos (2000) και Δ. Γουβιά (2000)). Η διερεύνησή τους γίνεται στα πλαίσια ευρύτερων μελετών. Στην περίπτωση των Μείμάρη & Νικολακόπουλου, ως παράδειγμα εφαρμογής της στατιστικής μεθόδου της παραγοντικής ανάλυσης αντιστοιχιών και του Ν. Panayotopoulos στα πλαίσια της μελέτης εκπαιδευτικού συστήματος ως πεδίου συνεχών κοινωνικών διακρίσεων. Η έρευνα του Δ. Γουβιά είναι αποσπασματική καθώς αφορά ορισμένα μόνο τμήματα, χωρίς κάποιο κριτήριο επιλογής.

Το 1973/74, οι Μ. Μείμάρης & Η. Νικολακόπουλος διαπίστωσαν ότι τα τμήματα ορισμένων σχολών διαφοροποιούνται μεταξύ τους. Στο Ε.Μ.Π. τα τμήματα χωρίζονται σε τρεις ομάδες: (α) το Τμήμα Αρχιτεκτονικής, (β) τα τμήματα Πολιτικών Μηχανικών, Μηχανολόγων-Ηλεκτρολόγων, Ναυπηγών και Χημικών και (γ) τα τμήματα Μεταλλειολόγων και Τοπογράφων. Η ομαδοποίηση αυτή δεν παρατηρείται στις Πολυτεχνικές Σχολές των Πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης και Πατρών, με εξαίρεση το Τμήμα Αρχιτεκτονικής, το οποίο διαφοροποιείται σημαντικά από τα άλλα τμήματα. Στις Φιλοσοφικές Σχολές του Π. Αθηνών και του Π. Θεσσαλονίκης, τα ξενόγλωσσα τμήματα διαφοροποιούνται έντονα από τα υπόλοιπα τμήματα. Διαφορές επίσης παρατηρούνται μεταξύ ίδιων τμημάτων, αλλά διαφορετικών Α.Ε.Ι. Για παράδειγμα το Τμήμα Ιατρικής του Π. Αθηνών διαφοροποιείται σημαντικά από το αντίστοιχο τμήμα του Π. Αθηνών.

Το 1986/87, ο Ν. Panayotopoulos (2000), εφαρμόζοντας τη στατιστική μέθοδο παραγοντικής ανάλυσης αντιστοιχιών, μελέτησε τη διαφοροποίηση μεταξύ των τμημάτων της ίδιας σχολής ως προς την κοινωνική σύνθεση των φοιτητών τους. Διαπίστωσε ότι τα τμήματα της ίδιας σχολής ιεραρχούνται μεταξύ τους ως προς την κοινωνική καταγωγή των φοιτητών.

Για την περίοδο 1994/95 και 1998/99, ο Δ. Γουβιάς (2002) παραθέτει τις πιθανότητες εισαγωγής για κάποια τμήματα, χωρίς όμως να τις σχολιάζει. Από τα στοιχεία που παραθέτει, δεν μπορεί να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα, επειδή είναι λίγα, αποσπασματικά και χωρίς κανένα κριτήριο επιλογής τους.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τα ερευνητικά δεδομένα για τις κοινωνικές ανισότητες κατά τμήμα είναι ελάχιστα, εφόσον και στις λίγες περιπτώσεις που επιχειρήθηκε η συλλογή τους, αυτή είναι συνήθως χρονικά αποσπασματική και εντάσσεται στο πλαίσιο ευρύτερων μελετών. Με βάση τα ελάχιστα ερευνητικά δεδομένα, προκύπτει ότι παρατηρούνται διαφοροποιήσεις ως προς τις πιθανότητες εισαγωγής μεταξύ (α) των τμημάτων της ίδιας σχολής, και (β) τμημάτων ίδιας επιστημονικής κατεύθυνσης αλλά διαφορετικών Α.Ε.Ι. Αυτή η διαπίστωση είναι πολύ σημαντική για τη διευκρίνιση και την κατανόηση των κοινωνικών ανισοτήτων.

3. ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΟΜΩΝ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ

3.1 Εισαγωγή

Όπως προκύπτει από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας για τη διερεύνηση και την κατανόηση των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση, οι ερευνητές συγκρίνουν την κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα με την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Επομένως, για να κατανοηθούν οι μεταβολές στη σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού είναι αναγκαίο να ληφθούν υπόψη οι μεταβολές στη σύνθεση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Οι μεταβολές, όμως, στη σύνθεση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού είναι αποτέλεσμα κοινωνικοοικονομικών μεταβολών. Για παράδειγμα, η αγροτική μετανάστευση από τα τέλη της δεκαετίας του '50 και σ' όλο το εύρος της δεκαετίας του '60 είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του αγροτικού πληθυσμού. Η μείωση του αγροτικού πληθυσμού είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση των φοιτητών με πατέρα αγρότη. Το να διαπιστώνει κανείς ότι οι φοιτητές με πατέρα αγρότη μειώνονται, χωρίς να λάβει υπόψη του τις αντίστοιχες μεταβολές στην απασχόληση και γενικότερα στην οικονομία και την κοινωνία, οδηγείται σε εσφαλμένα συμπεράσματα, τα οποία αλλοιώνουν πιθανόν την πραγματικότητα.

Σ' αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται οι μεταβολές στις οικονομικές και κοινωνικές δομές της χώρας μας κατά τη μεταπολεμική περίοδο, με στόχο τη δημιουργία ενός θεωρητικού πλαισίου, το οποίο θα συμβάλλει στην κατανόηση και ερμηνεία των μεταβολών στην κοινωνική σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού, τόσο στο σύνολο των Α.Ε.Ι. όσο και κατά κύκλους σπουδών – σχολές.

Η μεταπολεμική περίοδος σημαδεύεται από μεγάλους μετασχηματισμούς στις οικονομικές και κοινωνικές δομές, οι οποίοι είναι αποτέλεσμα ραγδαίων κοινωνικοοικονομικών αλλαγών, και χαρακτηρίστηκε ως μια περίοδος 'μεταμόρφωσης' (Κυριαζή, 1995: 7). Οι σημαντικότερες εκδηλώσεις αυτών των μετασχηματισμών είναι η αγροτική έξοδος και η βιομηχανική πολιτική (Αντωνοπούλου, 1988: 155, Καλογήρου, Καραγιάννη & Λαμπριανίδης, 1989 : 46) οι οποίες δημιούργησαν μια διαδικασία μεταμόρφωσης της ελληνικής οικονομίας από γεωργική σε 'βιομηχανική'. Έτσι, παρόλο που σήμερα η Ελλάδα δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μία βιομηχανική χώρα, έπαψε ωστόσο πριν από πολλά χρόνια να είναι γεωργική (Κιντής, 1995: 532).

3.2 Η κατάσταση στην Ελλάδα μετά τον β΄ παγκόσμιο πόλεμο και οι προσπάθειες ανόρθωσης της οικονομίας

Η Ελλάδα που απελευθερώνεται από τη γερμανική κατοχή το 1944 είναι αναμφίβολα μια υπο-ανάπτυξη χώρα με κατεστραμμένες τις υποδομές που είχε κατασκευάσει προπολεμικά¹³⁰ και αποδιαρθρωμένες τις οικονομικές δραστηριότητες (Καζάκος, 2002: 57). Το παραγωγικό δυναμικό της χώρας ήταν κατά το μεγαλύτερο μέρος άχρηστο και οι περισσότερες οικονομικές δραστηριότητες σε αδράνεια. Οι συνθήκες αυτές χαρακτήριζαν κυρίως τον τομέα της δευτερογενούς παραγωγής και κατά μείζονα λόγο τη μεταποίηση. Αλλά και στον πρωτογενή τομέα η κατάσταση ήταν προβληματική¹³¹. Το εργατικό δυναμικό είχε υποστεί σοβαρή αριθμητική μείωση, αλλά κι αυτό που απέμεινε, είχε πολύ υψηλό ποσοστό και μακράς διάρκειας ανεργία. (Δρακάτος, 1996 : 11).

Όπως όλες οι χώρες που είχαν εμπλακεί στον πόλεμο, έτσι και η Ελλάδα άρχισε τις προσπάθειές της για την ανόρθωση της οικονομίας. Βέβαια, στην Ελλάδα η προσπάθεια αυτή καθυστέρησε κατά πέντε σχεδόν χρόνια εξαιτίας του εμφυλίου πολέμου, ο οποίος δημιούργησε επιπλέον προβλήματα, τόσο ως προς τις

¹³⁰ Η βασική υποδομή της χώρας είχε υποστεί πολύ μεγάλες καταστροφές από τον πόλεμο. Οι οδικές αρτηρίες δεν ήταν σε θέση να εξυπηρετήσουν ακόμη και τις πιο βασικές ανάγκες. Παρόμοια ήταν η κατάσταση στα λιμάνια, στα αεροδρόμια κ.λπ. Επίσης το σιδηροδρομικό δίκτυο είχε καταστραφεί σε πολλά σημεία του. Έτσι, πολλές περιοχές της χώρας είχαν απομονωθεί. Αλλά και εκεί που υπήρχε κάποια επαφή, οι συνθήκες μεταφοράς ήταν δυσμενέστερες. Η κατάσταση ήταν ακόμα χειρότερη στον τομέα των τηλεπικοινωνιών. Κι άλλες μορφές οικονομικής και κοινωνικής υποδομής, όπως είναι κυρίως η εκπαίδευση σε όλες της τις βαθμίδες και η νοσοκομειακή περίθαλψη, βρισκόταν κατά την απελευθέρωση σε κατάσταση προχωρημένης 'αποσύνθεσης'. Αποφασιστικής σημασίας ανασταλτικό παράγοντα για τη λειτουργία του οικονομικού συστήματος αποτελούσε η πλήρης σχεδόν απονέκρωση των τραπεζικών υπηρεσιών (Δρακάτος, 1996: 12-13).

¹³¹ Η κατοχή επέφερε τη διάλυση της βιομηχανικής παραγωγής. Οι δυνάμεις της κατοχής προέβησαν από την πρώτη στιγμή σε επιτάξεις εργοστασίων, πρώτων υλών και καυσίμων. Ο ανεφοδιασμός από το εξωτερικό είχε διακοπεί. Εξίσου καταστρεπτικές ήταν και οι συνέπειες για την αγροτική παραγωγή. Δημεύσεις προϊόντων, διώξεις του πληθυσμού της υπαίθρου, καταστροφή ή αφαίρεση από τους εισβολείς γεωργικών μηχανών και ζωικού κεφαλαίου, η διακοπή της εισαγωγής λιπασμάτων και γεωργικών φαρμάκων οδήγησαν όλη τη χώρα σε μείωση της γεωργικής παραγωγής που έφτανε στο 60% της προπολεμικής περιόδου (Καζάκος, 2002: 58-59).

ανθρώπινες ζωές οι οποίες χάθηκαν όσο και ως προς τις υλικές και χρηματικές απώλειες. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν το γεγονός ότι η Ελλάδα μόλις κατά το τέλος του 1949 εξασφάλισε εσωτερική ηρεμία και εξωτερική ασφάλεια, στοιχεία απαραίτητα για να αρχίσει την επανόρθωση των καταστροφών του πολέμου και να θέσει τις βάσεις για οικονομική ανασυγκρότηση και στη συνέχεια για κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη (Αγαπητός, 1995: 47).

3.3 Περίοδοι εξέλιξης της οικονομίας και της απασχόλησης στη μεταπολεμική Ελλάδα

Η εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας και της απασχόλησης στη μεταπολεμική περίοδο μπορεί να διακριθεί σε τρεις περιόδους: (α) 1948-1972, (β) 1973-1979 και (γ) 1980-τέλος τα δεκαετίας του '90¹³².

Κύρια επιδίωξη των πρώτων μετακατοχικών κυβερνήσεων, εκτός από τη νομισματική σταθερότητα, ήταν η ανασυγκρότηση της παραγωγικής μηχανής της χώρας και η ταχύτερη δυνατή επάνοδος της παραγωγικής δραστηριότητας στα προπολεμικά επίπεδα. Μετά τις συγχύσεις των πολεμικών συρράξεων ο καθένας προσπαθούσε να κάνει πάλι ότι ήξερε, να αξιοποιήσει δηλ. τις ικανότητες που είχε αποκτήσει σε γνώριμα πεδία και με γνώριμα εργαλεία.

Ήδη από το 1945 η αγροτική παραγωγή αρχίζει να αυξάνεται εξασφαλίζοντας καλύτερο εφοδιασμό του πληθυσμού¹³³. Η ανάκαμψη της παραγωγής του αγροτικού τομέα υποστηρίζεται από την UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration)¹³⁴ μέσω της οποίας εισάγονται ζωοτροφές. Ανάλογες προσπάθειες

¹³² Οι περίοδοι αυτοί μπορούν να χαρακτηριστούν αντίστοιχα ως περίοδος 'ανάπτυξης' (1961-1972), περίοδος 'ανάκαμψης' (1973-1979) και περίοδος 'στασιμότητας' (1979- τέλος δεκαετίας του '90) (Γλυτσός, 1995β: 281).

¹³³ Την περίοδο αυτή αυξάνεται γρήγορα η παραγωγή των σιτηρών καθώς και των προϊόντων που είναι κρίσιμης σημασίας για την επιβίωση, όπως το ελαιόλαδο, ο αραβόσιτος και οι πατάτες. Βραδεία είναι η εξέλιξη της παραγωγή εξαγωγικών προϊόντων όπως ο καπνός, που είχαν παραδοσιακές αγορές (Καζάκος, 2002: 79).

¹³⁴ Μετά την λήξη του β' παγκόσμιου πολέμου η Ελλάδα δέχτηκε σημαντική εξωτερική 'βοήθεια' για την επιβίωση του πληθυσμού και την εξασφάλιση της άμυνας του 'ελεύθερου κόσμου'. Η Μεγάλη Βρετανία, αδιαμφισβήτητη προστάτιδα δύναμη ως τον δεύτερο παγκόσμιο, πόλεμο, πρώτη παράσχει βοήθεια 'αφιλοκερδώς'. Ανάμεσα στην ελληνική και στη βρετανική κυβέρνηση υπογράφεται η 'Συνθήκη του Λονδίνου' (Ιανουάριος 1946), η οποία προέβλεπε την εφαρμογή ενός συγκεκριμένου σταθεροποιητικού προγράμματος από την ελληνική κυβέρνηση

γίνονται στη βιομηχανία και τη βιοτεχνία που χρηματοδοτούνται από την UNRRA. Με προτεραιότητα χρηματοδοτούνται οι βιομηχανίες οι οποίες παράγουν προϊόντα για την ικανοποίηση άμεσων καταναλωτικών αναγκών και από τις οποίες εξαρτιόνταν η ανάκαμψη άλλων κλάδων (κλωστοϋφαντουργία, βιομηχανία ρητίνης, μεταλλευτικές εταιρείες και η εταιρεία χημικών προϊόντων και λιπασμάτων, ναυπηγεία για κατασκευή μικρών σκαφών αλιείας, βιομηχανίες τροφίμων).

Το 1946 ο ελληνικός εμπορικός στόλος είχε φτάσει στο ναδίρ. Μετά την απόφαση των Η.Π.Α. να πουλήσουν πλοία σε συμμαχικές χώρες επί πιστώσει, πολλοί Έλληνες εφοπλιστές αγόρασαν προσφερόμενα πλοία, με αποτέλεσμα μια εντυπωσιακή επέκταση του στόλου ελληνικής ιδιοκτησίας. Κέντρο βάρους των δραστηριοτήτων των ελλήνων εφοπλιστών ήταν το διεθνές εμπόριο και όχι το

και την υποστήριξή του από τη βρετανική κυβέρνηση με οικονομική και υλική βοήθεια. Ειδικότερα η βρετανική κυβέρνηση δεσμεύτηκε να χορηγήσει δάνειο 10 εκατομμυρίων στερλινών και παράλληλα πιστώσεις για είδη ρουχισμού, γεωργικά μηχανήματα και εργαλεία, υλικό δεξαμενών και ναυαγοσωστικών, μέσα μεταφοράς (πλοία) για την αποκατάσταση της ακτοπλοϊκής κίνησης και ανταλλακτικά για χιλιάδες φορτηγά και γέφυρες μπαϊήλυ για την αποκατάσταση των οδικών συγκοινωνιών.

Εκτός από τη βρετανική βοήθεια, μια άλλη σημαντική βοήθεια είναι η αμερικανική βοήθεια της UNRRA, για την κάλυψη αναγκών σε καταναλωτικά αγαθά, πρώτες ύλες και μέσα παραγωγής. Η Μεγάλη Βρετανία, με κλυδωνιζόμενη οικονομία, δικές της πολεμικές πληγές και ιδεολογικές αβεβαιότητες, αδυνατούσε να προσφέρει βοήθεια σε περιοχές ενδιαφέροντός, όπως η Νοτιοανατολική Ευρώπη. Γι' αυτό το λόγο, έστειλε δύο εκθέσεις και παράκληση στην αμερικανική κυβέρνηση για χρηματοδοτική βοήθεια προς την Ελλάδα.

Η είσοδος των αμερικανών στην ελληνική πολιτική σκηνή και οικονομική ζωή πρέπει να ειδωθεί στο ευρύτερο πλαίσιο της πολιτικής των Η.Π.Α. για τη σταθεροποίηση των δυτικών ευρωπαϊκών δημοκρατιών, την ανάσχεση της σοσιαλιστικής επέκτασης και τη δημιουργία 'εθνικών καπιταλισμών' στη βάση φιλελεύθερων μάλλον παρά κρατικών-παρεμβατικών αρχών και οικονομικής εσωστρέφειας. Η αμερικανική βοήθεια κορυφώθηκε το τελευταίο έτος του εμφυλίου πολέμου και αρχίζει να περικόπτεται με γρήγορους ρυθμούς από το 1951-52 (Κοτζαμάνης, 1990: 98-99, Καζάκος, 2002: 70-94).

Ένα μέρος της αμερικανικής βοήθειας απορροφήθηκε από τη διεξαγωγή του εμφυλίου πολέμου και, στη συνέχεια, κάλυψε αμυντικούς σκοπούς. Ανεξάρτητα από τον τρόπο διαχείρισής της η αμερικανική βοήθεια χρησιμοποιήθηκε, γενικά, για την κάλυψη ελλειμμάτων τόσο του δημοσιονομικού τομέα όσο και του ισοζυγίου πληρωμών. Πάντως, γεγονός είναι ότι όχι μόνο συνέβαλε στην ικανοποίηση στοιχειωδών αναγκών –κυρίως διατροφής και ενδύσεως– των ευρύτερων στρωμάτων του πληθυσμού, σε μια περίοδο δυσπραγίας και πολεμικών περιπετειών, αλλά έδωσε το έναυσμα για τη δραστηριοποίηση της οικονομίας και, περαιτέρω, την απαιτούμενη στήριξη για την ανασυγκρότησή της (Δρακάτος, 1996: 18).

εμπόριο της χώρας, που άλλωστε πρόσφερε περιορισμένες δυνατότητες. Μπορεί να ειπωθεί ότι η ελληνική ναυτιλία ήταν η 'βαριά βιομηχανία' του ελληνικού τομέα των υπηρεσιών και χαρακτηριζόταν από έντονη εξωστρέφεια. Στην ελληνική οικονομία πρόσφερε πολύτιμες θέσεις εργασίας (οι έλληνες εφοπλιστές προτιμούσαν να έχουν ελληνικό ειδικευμένο και ανειδίκευτο προσωπικό), συνάλλαγμα και κάποιους φόρους. (Καζάκος, 2002: 83-85, 79-83)

Μετά το τέλος των εχθροπραξιών η προσοχή στρέφεται ολοένα και περισσότερο προς το μέλλον. Τη φάση της ανασυγκρότησης έπρεπε να διαδεχθεί η φάση της ανάπτυξης ακόμη για λόγους επιβίωσης του καθεστώτος. Η ανασυγκρότηση δεν είναι παρά η αποκατάσταση των ζημιών και η επιστροφή στις ειρηνικές απασχολήσεις που προϋπήρχαν. Αλλά ως τις αρχές της δεκαετίας του '50, στις ιθύνουσες τάξεις παγιώνεται η πεποίθηση ότι δεν αρκούσε πλέον η επάνοδος στο παρελθόν, ούτε στους 'ράθυμους εν πολλοίς ρυθμούς' της προπολεμικής περιόδου. Νωρίς αναγνωρίστηκε ότι η χώρα έπρεπε να υποστεί ένα βαθύ μετασχηματισμό για να ανυψωθεί το επίπεδο ζωής, μολονότι υπήρχαν διαφορές ως προς τις μεθόδους, τις προτεραιότητες και τα χρονοδιαγράμματα της σχετικής πολιτικής (Καζάκος, 2002: 132).

Στις αρχές της δεκαετίας του '50 εμφανίζεται ο όρος 'ανάπτυξη' και σύντομα πολιτογραφήθηκε ως η αναγκαία συνέχεια και επέκταση αυτού που στα τέλη της δεκαετίας του '40 είχε ονομαστεί 'ανοικοδόμηση'¹³⁵. Η ανάπτυξη γινόταν γενικά αντιληπτή ως η διαδικασία που θα απομάκρυνε τη χώρα από την υφιστάμενη γενικευμένη αποδιοργάνωση και θα την οδηγούσε προς την ανεπτυγμένη σύγχρονη κατάσταση, στην οποία είχαν 'φτάσει' οι δυτικές καπιταλιστικές κοινωνίες.

Ο διπλός χαρακτήρας της ανάπτυξης, ως οικονομικής πρακτικής με κοινωνικές επιπτώσεις και ως ιδεολογίας, αντανάκλαται στις υποθέσεις αλλά και στις κατευθύνσεις των επίσημων κρατικών αναπτυξιακών προγραμμάτων. Η ανάπτυξη παρουσιαζόταν σαν μια σαφής και συγκεκριμένη διαδικασία η οποία επηρεάζει τη ζωή όλου του τόπου. Η ιδεολογία της ανάπτυξης επηρέασε όχι μόνο τον απλό λαό, αλλά κυρίευσε τις διάφορες ελίτ και, ακόμα, τους ίδιους τους υπεύθυνους του σχεδιασμού, ώστε τελικά κανένας δεν έμεινε ανεπηρέαστος. Με αυτήν την έννοια, μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι από τη δεκαετία του '50 και μετά η ανάπτυξη ήταν, και πιθανώς παραμένει, η κατεξοχήν έννοια-κλειδί γύρω από την οποία αρθρώνεται

¹³⁵ Στα τέλη της δεκαετίας του '40, αρχές της δεκαετίας του '50 η Ελλάδα είναι μια κατεξοχήν αγροτική χώρα αφού ο πρωτογενής τομέα παραγωγής απασχολεί το 47,8% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού και συμμετέχει στο Α.Ε.Π. με ποσοστό 27,8% (Αγαπητός, 1995: 47-50, Παπαηλίας, 1996: 82).

σωρεία ιδεολογικών προταγμάτων, τα οποία δεν περιορίζονται μόνο στο πεδίο του οικονομικού (Κονιόρδος, 2000: 30-31).

Η περίοδος 1961-1973 αποτελεί μια περίοδο σταθερής οικονομικής ανόδου της χώρας κατά την οποία η ελληνική οικονομία πέτυχε ικανοποιητικούς ρυθμούς ανάπτυξης, σε σημείο να συγκρατείται τότε μεταξύ των νεοβιομηχανοποιημένων χωρών, που έδειχναν ότι οι προσπάθειές τους να μειώσουν την απόσταση που τις χώριζε από τις οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες είχαν ελπίδες να καρποφορήσουν. Ο μέσος ρυθμός αύξησης του Α.Ε.Π. ήταν 6,7%, του μη γεωργικού προϊόντος 8,6% και της απασχόλησης 3,1%. Η ανεργία διατηρήθηκε σε χαμηλά επίπεδα. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται επίσης και από τη μεγάλη έξοδο του πληθυσμού προς το εξωτερικό (κυρίως προς την Κεντρική Ευρώπη), χωρίς, απ' ό,τι φαίνεται, να στερήσει από την οικονομία τους αναγκαίους πόρους για την ταχεία ανάπτυξή της. Αποτέλεσμα των εξελίξεων αυτών ήταν η σημαντική αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος της χώρας σε σχέση με το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα της Ε.Ε. (από 38% στις αρχές της δεκαετίας του '50, έφτασε σε 50% περίπου στις αρχές της δεκαετίας του '70) και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '70 και ιδιαίτερα μετά την πετρελαϊκή κρίση του 1973 οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας άρχισαν να περιορίζονται σημαντικά και μια σειρά από ανισορροπίες άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους. Η οικονομία εισήλθε σε μια περίοδο ανάκαμψης ή συνέχισης της ανάπτυξης μέχρι το 1979, με μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης του μη γεωργικού προϊόντος κατά 5,9% και της απασχόλησης κατά 3,9%¹³⁶. Γενικά οι ετήσιοι ρυθμοί μεγέθυνσης διατηρήθηκαν κατά μέσο όρο σε επίπεδα υψηλότερα του μέσου όρου του Ο.Ο.Α.Σ.Α. και της Ε.Ε. και μόλις μετά τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση του 1979 άρχισαν να κάμπτονται δραματικά. Στην περίοδο αυτή, η προηγούμενη μαζική έξοδος του πληθυσμού αναστράφηκε και μετατράπηκε σε καθαρή επιστροφή των Ελλήνων μεταναστών.

Το 1980 η οικονομία εισήλθε σε μια φάση ύφεσης και αστάθειας, η οποία με ορισμένες πολύ πρόσκαιρες 'αναλαμπές' διατηρήθηκε έως το τέλος της εξεταζόμενης περιόδου (1998). Μέχρι το 1992, το μη γεωργικό προϊόν αυξανόταν με ετήσιο ρυθμό 1,9% και η απασχόληση κατά 1,5%. Η τάση της δεκαετίας του '80 ήταν ο στασιμοπληθωρισμός συνοδευόμενος από μεγάλα τρέχοντα ελλείμματα και φθίνουσα ανταγωνιστικότητα. Ο μακροοικονομικός απολογισμός ήταν από τους χειρότερους στην Ε.Ε. κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 και αντιπύθονταν έντονα

¹³⁶ Στην περίοδο αυτή η συγκράτηση του ρυθμού αύξησης της παραγωγικότητας σε 2% οδήγησε σε μεγαλύτερη αύξηση της απασχόλησης, απ' ό,τι στην προηγούμενη περίοδο της ταχείας ανάπτυξης της οικονομίας (Γλυτσός, 1995β: 282).

με τα επιτεύγματα της δεκαετίας του '70. Το χάσμα μεταξύ της χώρας και της Ε.Ε. αυξήθηκε. Οι οικονομικές κρίσεις που ξέσπασαν στην Ευρώπη το 1973 και το 1979 είχαν ως συνέπεια τη ρήξη στην ομαλή εξέλιξη της απασχόλησης. Η μακροχρόνια οικονομική ύφεση, οι αργοί ρυθμοί της οικονομικής ανάπτυξης, η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης των επιχειρήσεων και οι προσπάθειες αναδιάρθρωσης της παραγωγικής διαδικασίας επιτάχυναν τη μείωση της απασχόλησης στη βιομηχανία, αλλά και στον τομέα των υπηρεσιών. Στην περίοδο αυτή η παλιννόστηση των ελλήνων μεταναστών επιβραδύνθηκε σημαντικά (Γλυτσός, 1995α: 120-121 & 1995β: 281-282, Γεωργακόπουλος, 1995: 86, Καζάκος, 2002: 397, Κατριβέσης, 1991: 143).

Η δομή της οικονομίας άλλαξε περισσότερο κατά την περίοδο 1958-1970, παρά κατά τα επόμενα χρόνια (Βερναρδάκης, 1995: 337). Τις εξελίξεις αυτές ακολούθησε μια σημαντική κλαδική αναδιάρθρωση της απασχόλησης, αρχικά προς τη βιομηχανία και τις υπηρεσίες εις βάρος της γεωργίας, και αργότερα μόνο προς τις υπηρεσίες εις βάρος των άλλων δύο τομέων. Το μερίδιο της γεωργικής απασχόλησης μειώθηκε από 39,8% το 1971 σε 21,3% το 1993, και του δευτερογενούς τομέα από 27,6% σε 24,2%, ενώ το μερίδιο του τριτογενούς τομέα εκτινάχθηκε από 32,6% σε 54,4%. Η αναδιάρθρωση αυτή μετέλλαξε την ελληνική οικονομία από μια οικονομία με σημαντική την παρουσία της γεωργίας σε μια οικονομία με έντονη προσφορά υπηρεσιών. Συνακόλουθη των εξελίξεων αυτών είναι και η επαγγελματική ανασύνθεση της απασχόλησης προς επαγγέλματα με περισσότερη εκπαίδευση και κατάρτιση (Γλυτσός, 1995β: 282)

3.4 Μεταβολές του πρωτογενούς τομέα παραγωγής και της απασχόλησης

3.4.1 Αγροτική έξοδος

Η μετανάστευση περιλαμβάνει τις μετακινήσεις του πληθυσμού τόσο από τον αγροτικό χώρο στον αστικό και το εξωτερικό, γνωστή ως αγροτική έξοδος (Παπαηλίας, 1996: 88), όσο και τις μετακινήσεις από τον αστικό χώρο προς το εξωτερικό.

Η εκροή αγροτικού πληθυσμού προς τα αστικά κέντρα της χώρας και το εξωτερικό αποτέλεσε ένα φαινόμενο που πραγματικά σφράγισε την εξέλιξη της

ελληνικής μεταπολεμικής κοινωνίας¹³⁷ (Καραποστόλης, 1984: 109) αφού προκάλεσε ριζικές κοινωνικοοικονομικές αλλαγές (Κυριαζή, 1995: 7). Η αγροτική έξοδος και η μετανάστευση γενικότερα διαφοροποίησε το δημογραφικό χάρτη της χώρας¹³⁸ (Τσαχουρίδης, 1988: 215), οδήγησε στην αλλαγή της κοινωνικοεπαγγελματικής κατηγορίας στην οποία ανήκουν τα άτομα που μεταναστεύουν (Καβουριάρης, 1988: 250) και προκάλεσε τη βαθμιαία μετάβαση από μια έντονη αγροτική οικονομία, σε μια οικονομία εντεινόμενης αστικοποίησης και συγκέντρωσης πληθυσμού, η οποία άλλαξε το χαρακτήρα καθώς και τη δομή και λειτουργία της αγοράς εργασίας (Γλυτσός, 1995β: 280).

Το μεγαλύτερο μέρος των μεταναστών, όπως προκύπτει από την κατανομή τους κατά ηλικία και από το γεωγραφικό προσανατολισμό τους προς τις ευρωπαϊκές χώρες, ανήκει στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Το 80%, περίπου, των οικονομικά ενεργών μεταναστών προέρχεται από τα γεωργικά και χειρωνακτικά επαγγέλματα (Παπαδάκης & Σιάμπος, 1995: 38). Σύμφωνα με συντηρητικούς υπολογισμούς, τη δεκαετία 1961-1971, το 60% των μεταναστών προέρχονταν από αγροτικές περιοχές, (Ρόμπολης, 1988: 242). Οι αγρότες, όμως, οι οποίοι αναζήτησαν απασχόληση έξω από το γεωργικό χώρο, ανήκαν στην κατηγορία της 'απλής υποαπασχόλησης' του πρωτογενούς τομέα παραγωγή, δηλαδή της καλυμμένης ανεργίας, η οποία ουσιαστικά δεν συμμετείχε στην παραγωγική διαδικασία και της οποίας η απομάκρυνση δεν είχε επίδραση στη συνολική παραγωγή του αγροτικού τομέα (Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 339).

¹³⁷ Η μετανάστευση δεν χαρακτηρίζει μόνο τη χώρα μας. Την ίδια περίοδο διογκώθηκαν κύματα μετανάστευσης και σε άλλες χώρες της ευρωπαϊκής περιφέρειας (Ιταλία, χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας) και κατευθύνθηκαν προς τα ανεπτυγμένα κέντρα της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης (Καζάκος, 2002: 225).

¹³⁸ Χρησιμοποιώντας το κριτήριο του τύπου κατοικίας, προκειμένου να εκτιμηθεί ο βαθμός αστικοποίησης της ελληνικής κοινωνίας, προκύπτει ότι ακόμα και σήμερα, παρά την αύξηση του αστικού πληθυσμού, το ποσοστό των ατόμων που διανέμουν σε αγροτικές περιοχές είναι εξαιρετικά μεγάλο (παρακάτω πίνακας).

Πίνακας
Κατανομή (%) του πληθυσμού της Ελλάδας κατά περιοχές για τα απογραφικά έτη 1951 έως 1991

Πληθυσμός	1951	1961	1971	1981	1991
Αστικός	37,7	43,3	53,2	58,1	58,8
Ημιαστικός	14,8	12,9	11,6	11,6	12,8
Αγροτικός	47,5	43,8	35,2	30,3	28,4
Σύνολο	100	100	100	100	100

Πηγή: Παπαηλίας, Θ. (1996). *Ελληνική Οικονομία (1948-1995): μύθοι και πραγματικότητα*. Αθήνα: Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, 82.

Σύμφωνα με τις μετακινήσεις του πληθυσμού στο εσωτερικό της χώρας και το εξωτερικό, είναι δυνατός ο διαχωρισμός της μεταπολεμικής περιόδου σε τρεις υποπεριόδους με διαφορετικές τάσεις μεταβολών. Η μεταπολεμική περίοδος μέχρι το 1960, κυριαρχείται από έντονη εσωτερική μετακίνηση προς την περιφέρεια της πρωτεύουσας και το πολεοδομικό συγκρότημα της Θεσσαλονίκης¹³⁹ και από μια ασημαντη εξωτερική μετανάστευση προς τις υπερπόντιες χώρες (κυρίως ΗΠΑ, Καναδά και Αυστραλία). Στη συνέχεια, η περίοδος 1960-1973 χαρακτηρίζεται από επιτάχυνση της μετακίνησης κυρίως προς την πρωτεύουσα και τις ευρωπαϊκές χώρες (ιδίως προς τη Δυτική Γερμανία), η οποία αντιπροσώπευε το 12% του ελληνικού πληθυσμού. Τέλος, στην τρίτη περίοδο, από το 1973 μέχρι το μέσο της δεκαετίας του '90, παρατηρήθηκε σημαντικός περιορισμός της μετακίνησης προς τις μεγάλες πόλεις και αντιστροφή του ρεύματος της εξωτερικής μετανάστευσης, με αποτέλεσμα την καθαρή εισροή πληθυσμού στη χώρα. (Γλυτσός, 1988: 79 & 1995α: 113-114, Παπαδάκης & Σιάμπος, 1995: 38-39)

Με βάση τις δεκαετίες απογραφές πληθυσμού, και με την υπόθεση ότι οι μέσες ετήσιες μετακινήσεις πληθυσμού είναι λίγο πολύ ομαλά κατανεμημένες στο διάστημα κάθε δεκαετίας, προκύπτει ότι 560.000, 680.000 και 620.000 άτομα μετακινήθηκαν από την υπόλοιπη χώρα προς τις αστικές περιοχές, αντίστοιχα στις δεκαετίες του '50, του '60 και του '70. Λαμβάνοντας υπόψη όλες τις μετακινήσεις του πληθυσμού προς και από όλες τις κατευθύνσεις μέσα στη χώρα, περίπου 1,3, 1,5 και 1,6 εκατομμύρια άτομα –που αντιπροσωπεύουν το 15%, 17% και 17% του αντίστοιχου πληθυσμού των ετών 1961, 1971 και 1981- άλλαξαν τόπο κατοικίας μέσα στη χώρα, στη διάρκεια κάθε μιας από τις τρεις δεκαετίες. Αν προστεθεί σ' αυτά και η εξωτερική μετανάστευση του ενός εκατομμυρίου ατόμων, οι Έλληνες οι οποίοι, σε 40 περίπου χρόνια, άλλαξαν κατοικία και κατ' ακολουθία εργασία ανέρχονται σε 5,4 εκατομμύρια¹⁴⁰, δηλ., στα 2/3 του συνολικού πληθυσμού της χώρας (Γλυτσός, 1995α: 113-114).

Η μεταβολή +50,1%, που φαίνεται να παρουσιάζεται στον πρωτογενή τομέα κατά την περίοδο 1951-1961 (πίνακας 3.1) είναι ανακριβής, αφού όπως είναι γνωστό στην απογραφή του 1951, μεγάλος αριθμός γυναικών των αγροτικών κυρίως

¹³⁹ Οι περιφέρειες της πρωτεύουσας και της συμπρωτεύουσας απορροφούσαν το 65% των μεταναστών από τις αγροτικές και ημιαστικές περιοχές (Καραποστόλης, 1984: 109)

¹⁴⁰ Στην κατάρτιση στατιστικών μετανάστευσης παρουσιάζονται μεγάλα κενά. Μεταπολεμικά άρχισε η κατάρτιση περιορισμένων στατιστικών για τους αποδημούντες Έλληνες σε υπερωκεάνιες χώρες. Από το 1955, άρχισε πληρέστερη κατάρτιση στατιστικών για τους αποδημούντες από την Ελλάδα, γενικώς. Στατιστικές παλιννόστησης άρχισαν να καταρτίζονται από το 1968 (Σιάμπος, 1986: 83).

περιοχών δεν 'δήλωσαν' κλάδο οικονομικής δραστηριότητας¹⁴¹. Οι γυναίκες που δεν συμπεριλήφθηκαν στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό κατά την απογραφή του 1951 είναι 494.432 και η μεταβολή που παρουσιάζει ο πρωτογενής τομέας την περίοδο αυτή είναι +9,1% (Φράγκος, 1980: 35-36, 102-105)¹⁴². Η μεταβολή αυτή είναι μικρότερη σε σχέση με τη μεταβολή που παρουσιάζει τόσο ο συνολικός οικονομικά ενεργός πληθυσμός (+12%) όσο και οι άλλοι δύο τομείς οικονομικής δραστηριότητας (+28,5% και +17,3% ο δευτερογενής και τριτογενής τομέας αντίστοιχα). Επομένως, στη δεκαετία 1951-1961 ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός στον πρωτογενή τομέα αυξήθηκε με χαμηλότερους ρυθμούς σε σχέση με τους άλλους δύο τομείς οικονομικής δραστηριότητας.

Στη δεκαετία 1961-71, ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός στον πρωτογενή τομέα μειώθηκε κατά 647.846 άτομα (από 1.960.446 άτομα το 1961 σε 1.312.600 άτομα το 1971), παρουσιάζοντας μεταβολή κατά -33%¹⁴³. Την ίδια δεκαετία, όμως,

¹⁴¹ Η έρευνα σχετικά με τα ζητήματα των γυναικών του αγροτικού χώρου, αποκάλυψε το σημαντικό ρόλο της γυναίκας στην επιβίωση του αγροτικού νοικοκυριού, την έκανε επίσης πιο ορατή ως εργατική δύναμη και έθεσε ταυτόχρονα την πρόκληση επαναπροσδιορισμού των συμβατικών ορισμών της απασχόλησης και του εργαζόμενου ατόμου που χρησιμοποιεί η στατιστική, από τους οποίους διαφεύγει της αποτίμησης ένα σημαντικό μέρος γυναικείας απασχόλησης, είτε ως συμμετοχής στην εργατική δύναμη, είτε ως συμμετοχής στο σχηματισμό του Α.Ε.Π., επειδή δεν συνδέεται με την παραγωγή προϊόντων στην αγορά (Γιδαράκου, 1999: 194).

¹⁴² Στην παρούσα εργασία δεν έγινε τροποποίηση των στοιχείων σύμφωνα με την εξομάλυνση, διότι σε άλλες περιπτώσεις που γίνεται διεξοδικότερη ανάλυση των στοιχείων (π.χ. κατά διψήφιο κωδικό), δεν είναι δυνατή αντίστοιχη εξομάλυνση. Όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα η διαφορά αφορά κυρίως τις γυναίκες, στον πρωτογενή τομέα.

Πίνακας
Οικονομικά ενεργός πληθυσμός (άνδρες – γυναίκες) κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για το απογραφικό έτος 1951

Τομέας παραγωγής	Άνδρες		Γυναίκες		Σύνολο	
	Ε.Σ.Υ.Ε.	Εξομίνση (χιλιάδες)	Ε.Σ.Υ.Ε.	Εξομίνση (χιλιάδες)	Ε.Σ.Υ.Ε.	Εξομίνση (χιλιάδες)
Πρωτογενής	1.106.685	1.107,4	199.571	689,5	1.306.256	1.796,9
Δευτερογενής	417.015	409,8	116.791	133,0	533.806	542,8
Τριτογενής	599.426	582,2	129.690	150,5	729.116	732,7
Δεν δήλωσαν	134.249	144,4	28.576	32,0	162.825	176,4
ΣΥΝΟΛΟ	2.257.375	2.243,8	474.628	1.005,0	2.732.003	3.248,8

Οι αριθμοί στην εξομάλυνση των στοιχείων είναι σε χιλιάδες (Φράγκος, 1980: 102)

¹⁴³ Και στην απογραφή του 1971 δεν συμπεριλήφθησαν 259.659 γυναίκες οπότε η μείωση του πληθυσμού είναι μικρότερη (μεταβολή -4%). Μικρότερη είναι και η μείωση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στον πρωτογενή τομέα (μεταβολή -20,6%, Φράγκος, 1980: 102)

μείωση παρουσιάζει και ο συνολικός οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά 403.605 άτομα, από 3.638.601 άτομα το 1961 σε 3.234.996 το 1971 (μεταβολή -11,1%) (πίνακας 2). Ίδιες τάσεις παρατηρούνται και στην ταξινόμηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά ομάδες επαγγελματιών. Οι απασχολούμενοι στη γεωργία, κτηνοτροφία κ.λπ., από 1.955.671 το 1961 μειώθηκαν σε 1.313.336 το 1971 (μείωση κατά 642.335 άτομα, παρουσιάζοντας μεταβολή -32,8%. Οι απασχολούμενοι στη γεωργία, κτηνοτροφία κ.λπ. ενώ το 1961 αποτελούσαν το 53,7% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, το 1971 αποτελούσαν το 40,6%, δηλαδή μειώθηκαν κατά 13 ποσοστιαίες μονάδες (πίνακας 3.2).

Στη δεκαετία 1971-81, ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός στον πρωτογενή τομέα μειώνεται από 1.312.600 το 1971 σε 972.091 άτομα το 1981, δηλαδή κατά 340.509 άτομα, παρουσιάζοντας μεταβολή -25,9%. Ο πρωτογενής τομέας αποτελούσε το 1981 το 27,4% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, από 40,6% το 1971 (πίνακας 3.1). Οι γεωργοί, κτηνοτρόφοι κ.λπ., ενώ το 1971 αριθμούσαν 1.313.336 άτομα, το 1981 ήταν 973.232 άτομα. Μειώθηκαν, δηλαδή, κατά 340.104 άτομα, παρουσιάζοντας μεταβολή -25,9%. Τα γεωργικά επαγγέλματα το 1971 αποτελούσαν το 40,6% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, ενώ το 1981 το 27,5%, παρουσιάζοντας μείωση κατά 13 εκατοστιαίες μονάδες (πίνακας 3.2).

Στη δεκαετία 1981-91, ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός στον πρωτογενή τομέα μειώθηκε κατά 300.061 (από 972.091 το 1981 σε 671.476 άτομα το 1991) παρουσιάζοντας μεταβολή -30,9%. Ο πρωτογενής τομέας εκπροσωπούσαν το 1991 με ποσοστό 12,8% στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, ενώ το 1981 με ποσοστό 27,5%, παρουσιάζοντας μείωση κατά 14,6 ποσοστιαίες μονάδες (πίνακας 3.1). Οι γεωργοί κτηνοτρόφοι κ.λπ., αποτελούσαν το 1991 το 17,4% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, ενώ το 1981 αποτελούσαν το 27,5% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (πίνακας 3.2).

Συνολικά, κατά την περίοδο 1951-1991, οι απασχολούμενοι στη γεωργία, ζωοκομία, δασοκομία, αλιεία και θήρα από 1.955.671 (53,7%) άτομα που ήταν το 1961 έφτασαν στα 675.389 (17,4%) το 1991, δηλ. μειώθηκαν κατά 1.280.282 άτομα, παρουσιάζοντας μεταβολή -65% (πίνακας 3.2).

Πίνακας 3.1
Οικονομικά ενεργός πληθυσμός και μεταβολή του (%) κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τα απογραφικά έτη 1951 έως 1991

Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας	1951			1961			1971			1981			1991			1981-91		
	N	%	Μεταβ (%)	N	%	Μεταβ (%)	N	%	Μεταβ (%)	N	%	Μεταβ (%)	N	%	Μεταβ (%)	N	%	Μεταβ (%)
Πρωτογενής τομέας																		
Γεωργία, κ.λπ.	1.306.256	47,8	-	1.960.446	53,9	50,1	1.312.600	40,6	-33,0	972.091	27,4	-25,9	671.476	17,3	-30,9			
Δευτερογενής τομέας																		
Ορυχεία	13.376	0,5	-	21.510	0,6	60,8	21.096	0,7	-1,9	22.957	0,6	8,8	16.019	0,4	-30,2			
Βιομηχανία, βιοτεχνία	435.127	15,9	-	488.577	13,4	12,3	554.380	17,1	13,5	664.322	18,7	19,8	534.734	13,8	-19,5			
Ηλεκτρισμός, κ.λπ.	11.154	0,4	-	19.804	0,5	77,6	24.816	0,8	25,3	25.425	0,7	2,5	33.705	0,9	32,6			
Οικοδομήσεις κ.λπ.	74.149	2,7	-	167.364	4,6	125,7	256.424	7,9	53,2	326.390	9,2	27,3	289.468	7,4	-11,3			
Σύνολο δευτερογενή τομέα	533.806	19,5	-	697.255	19,2	30,6	856.716	26,5	22,9	1.039.094	29,3	21,3	873.926	22,5	-15,9			
Τριτογενής τομέας																		
Εμπόριο, εστιατόρια κ.λπ.	216.984	7,9	-	266.070	7,3	22,6	362.024	11,2	36,1	433.944	12,2	19,9	662.610	17,1	52,7			
Μεταφορές, κ.λπ.	137.186	5,0	-	153.867	4,2	12,2	211.672	6,5	37,6	266.517	7,5	25,9	250.018	6,4	-6,2			
Τράπεζες, κ.λπ.						-	78.524	2,4		126.703	3,6	61,4	74.219	1,9	-41,4			
Υπηρεσίες	374.946	13,7	-	439.471	12,1	17,2	349.104	10,8	-20,6	531.869	15,0	52,4	889.267	22,9	67,2			
Σύνολο τριτογενή τομέα	729.116	26,7	-	859.408	23,6	17,9	1.001.324	31,0	16,5	1.359.033	38,3	35,7	1.876.114	48,3	38,0			
Νέοι	162.825	6,0	-	27.266	0,7	-83,3	64.356	2,0	136	84.543	2,4	31,4	296.225	7,6	250,4			
Δεν δήλωσαν	-	-	-	94.226	2,6	-	-	-	-	89.036	2,5	-	168.416	4,3	89,2			
Γενικό Σύνολο	2.732.003	100,0	-	3.638.601	100,0	33,2	3.234.996	100	-11,1	3.543.797	100	9,5	3.886.157	100	9,7			

Πίνακας 3.2
Οικονομικά ενεργός πληθυσμός και μεταβολή του (%) κατά ομάδες επαγγελματιών για τα απογραφικά έτη 1961 έως 1991

κωδικός αριθμός	Ομάδες επαγγελματιών	1961		μεταβολή (%)	1971		μεταβολή (%) 1961-71	1981		% μεταβολή N 1971-81	1991		μεταβολή (%) 1981-91
		N	%		N	%		N	%		N	%	
0/1	Ελευθέρια επ. κ.λπ.	134.571	3,7	-	183.480	5,7	36,3	332.279	9,4	81,1	494.560	12,7	48,8
2	Δ/ντες & ανώτ. Διοικ. στελέχη	20.976	0,6	-	19.880	0,6	-5,2	61.619	1,7	210,0	64.805	1,7	5,2
3	Υπάλληλοι γραφείου	163.722	4,5	-	244.008	7,5	49,0	335.723	9,5	37,6	432.847	11,1	28,9
4	Έμποροι & πωλητές	222.992	6,1	-	232.508	7,2	4,3	301.071	8,5	29,5	422.869	10,9	40,5
5	Παροχή υπηρεσιών	247.684	6,8	-	238.888	7,4	-3,6	278.044	7,8	16,4	361.902	9,3	30,2
6	Γεωργοί, κτηνοτρόφοι κ.λπ	1.955.671	53,7	-	1.313.336	40,6	-32,8	973.232	27,5	-25,9	675.389	17,4	-30,6
7/8/9	Τεχνίτες & εργάτες κ.λπ.	780.019	21,4	-	966.488	29,9	23,9	1.119.397	31,6	15,8	1.078.159	27,7	-3,7
X	Μη κατατάξιμοι/ Νέοι	112.966	3,1	-	36.408	1,1	-67,8	142.432	4,0	291,2	355.626	9,2	149,7
	ΣΥΝΟΛΟ	3.638.601	100	-	3.234.996	100	-11,1	3.543.797	100	9,5	3.886.157	100	9,7

Το χαμηλό ύψος των εισοδημάτων, η υποαπασχόληση, η μικρή έκταση της γεωργικής καλλιέργειας και ο εκσυγχρονισμός της γεωργίας (εκμηχάνιση, εγγειοβελτιωτικά έργα κ.λπ.) με τις διαρθρωτικές αλλαγές που συνεπάγονταν ήταν αποφασιστικοί λόγοι εξόδου από τη γεωργία και την αναζήτηση καλύτερων οικονομικών συνθηκών. (Παπαηλίας, 1996: 90, Βεργόπουλος., 1986α: 20, Δαμιανός & Χασαπογιάννη, 1999: 268, Ρόμπολης, 1988: 241-242). Σημαντικό ρόλο, όμως, διαδραμάτισαν κι άλλοι δευτερογενείς λόγοι όπως για παράδειγμα η έλξη της αστικής ζωής, οι δυνατότητες κοινωνικής ανόδου και εκπαίδευσης κ.ά. (Γκιζέλης, Καυταντζόγλου, κ.ά., 1984:19).

Παρά τη νομισματική σταθερότητα, τους σχετικά υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης και την προϊούσα εκβιομηχάνιση η οικονομία δεν κατάφερε να απορροφήσει τη μεταναστεύουσα αγροτική δύναμη και γενικότερα το διαθέσιμο εργατικό δυναμικό και τους υποαπασχολούμενους (Καζάκος, 2002: 224, Ρόμπολης, 1988: 242). Η πραγματοποιηθείσα εκβιομηχάνιση ήταν πολύ 'αδύναμη' για να απορροφήσει τον πληθυσμό που προήλθε από την αγροτική έξοδο¹⁴⁴ (Παπαηλίας, 1996: 111). Ανάμεσα στις οικονομικές εξελίξεις και στις μετακινήσεις των πληθυσμών στις πόλεις δεν υπήρχε καμιά οργανική αντιστοιχία (Γκιζέλης, Καυταντζόγλου, κ.ά., 1984: 20). Η συρροή προς τις πόλεις δεν προκλήθηκε από αντίστοιχες αλλαγές στη διάρθρωση της οικονομίας. Ο πληθυσμός της υπαίθρου εγκατέλειψε το χωριό όχι τόσο σαν φυσική συνέπεια μιας αναπτυσσόμενης οικονομίας, όσο λόγω των δυσβάστακτων όρων ζωής (από οικονομική, πολιτική¹⁴⁵, κοινωνική κ.λπ. άποψη). Η συνέπεια ήταν αύξηση του 'βιομηχανικού εφεδρικού στρατού' και φυγή στο εξωτερικό (Σαμαράς, 1986: 48). Η εξωτερική μετανάστευση στη δεκαετία του '60 απορρόφησε το πλεονάζον εργατικό δυναμικό που απελευθερωνόταν από το γεωργικό τομέα και δεν μπορούσε να απορροφηθεί από το δευτερογενή και τριτογενή τομέα¹⁴⁶ (Γεωργακόπουλος, 1995: 142)

¹⁴⁴ Δεδομένου ότι η μεταποίηση στην πορεία ανάπτυξης της δεν αύξησε παράλληλα και τις απορροφητικές της δυνατότητες σε εργατικό δυναμικό, ο μόνος τομέας, στον οποίο θα μπορούσαν να καταφύγουν οι υποασχολούμενοι ήταν ο τριτογενής τομέας (Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 340). Σύμφωνα με τον Λ. Παπαγιαννάκη (1977: 24) οι εξερχόμενοι γεωργοί μετατρέπονται σε εργάτες, ενώ σημαντικό μέρος απορροφάει η κατηγορία των υπαλλήλων και ακολουθούν τα ελεύθερα επαγγέλματα και η κατηγορία των πωλητών.

¹⁴⁵ 80.000-100.000 άτομα, μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου διέσχισαν τα σύνορα και αφομοιώθηκαν σταδιακά από τον πληθυσμό διάφορων κομμουνιστικών, τότε, χωρών (Τσουκαλάς, 1981: 102).

¹⁴⁶ Η μείωση του ποσοστού των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στην αθρόα εξωτερική μετανάστευση και όχι σε μεταβολές της δομής της

Από την άλλη πλευρά, ο γρήγορος ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης των δυτικών χωρών αμέσως μετά το β΄ παγκόσμιο πόλεμο (Αμηρά & Μαράτου-Αλιμπράντη, 1988: 284) και η ζήτηση ορισμένων κατηγοριών εργασίας υπερέβαινε την εσωτερική προσφορά με αποτέλεσμα την εκδήλωση ισχυροποιούμενου μεταναστευτικού ρεύματος προς τις χώρες αυτές και ιδίως τη Δυτική Γερμανία¹⁴⁷ (Δρακάτος, 1996: 47). Το κράτος, αντιμέτωπο με το πιεστικό πρόβλημα του πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού στην ύπαιθρο, διευκόλυνε την αγροτική έξοδο κατά τις δεκαετίες του '50 και του '60¹⁴⁸ (Κασίμης & Παπαδόπουλος, 1999: 93).

Η εξωτερική μετανάστευση απέφερε ορισμένα θετικά οφέλη: 1) Περιορίσε σημαντικά το ποσοστό της ανεργίας¹⁴⁹, χωρίς όμως να εξαφανίσει την υποαπασχόληση (Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 340-341, Αμηρά & Μαράτου-Αλιμπράντη., 1988: 284). 2) Τα μεταναστευτικά εμβάσματα είχαν σημαντικές επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία. Θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως ένα είδος βοήθειας προς την ελληνική οικονομία, αφού βελτίωσαν το ισοζύγιο πληρωμών

απασχόλησης με τη δημιουργία αναγκών εργατικών χεριών στους μη αγροτικούς τομείς της οικονομίας (Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 339).

¹⁴⁷ Κατά την περίοδο 1951-72 θα μεταναστεύσουν μόνιμα σε οικονομικά κέντρα της Δ. Ευρώπης 805.094 άτομα, από τα οποία τα 638.141 θα εγκατασταθούν στη Δ. Γερμανία (Αμηρά & Μαράτου-Αλιμπράντη, 1988: 284).

¹⁴⁸ Στο τριετές πρόγραμμα 1950-53 αναφερόταν: '...Η μετανάστευσις θα καταβληθεί προσπάθεια να οργανωθεί και να κατευθυνθεί ιδίως εις χώρας όπου οι συνθήκαι είναι ευνοϊκά δια το ελληνικόν στοιχείον.. Αλλά και η προσωρινή μετανάστευσις ενδιαφέρει ιδιαίτερως την ελληνικήν κυβέρνησιν. Αύτη θα συμβάλλει ουσιωδώς εις την μείωσιν των δυσχερειών τας οποίας αντιμετώπιζει η ελληνικήν οικονομίαν έξω, παραλλήλως θα εβοήθει εις την κάλυψιν των εις εργατικές χείρας ελλειμμάτων των χωρών της Δυτικής Ευρώπης. Προς τούτο, η ελληνική κυβέρνησις θα επιδιώξει την σύναψιν συμφωνιών εισδοχής μεταναστών' (Υπουργείο Συντονισμού: 'Υπόμνημα επί τριετούς προγράμματος 1950-1953', Αθήνα, Ιανουάριος 1951, στο Ρόμπολης, 1988: 244).

Το μεταναστευτικό καθεστώς καθοριζόταν από διμερείς συμφωνίες μεταξύ των κρατών. Το 1960 μεταξύ της Δ. Γερμανίας και της Ελλάδας υπογράφηκε διμερής συμφωνία – τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε το 1961 μαζί με το νόμο για τους αλλοδαπούς- που καθόριζε το νομικό πλαίσιο για τις μεταναστευτικές μετακινήσεις Ελλήνων εργατών. Η υποβολή αιτήσεων αλλά και η προεπιλογή των ατόμων γινόταν στο ελληνικό υπουργείο Εργασίας (Καζάκος, 2002: 227-228).

¹⁴⁹ Η άμβλυνση της ανεργίας διαμέσου μέσου της μετανάστευσης στη δεκαετία του '60, χωρίς καμιά παρέμβαση στη διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας, μετατόπισε χρονικά το πρόβλημα που άρχισε να παίρνει πάλι διαστάσεις (για διαφορετικούς λόγους) μετά το 1979 (Ρόμπολης, 1988: 244).

της χώρας, ενίσχυσαν τα ατομικά εισοδήματα, άμβλυναν τις περιφερειακές εισοδηματικές ανισότητες και επέτρεψαν την εισροή καταναλωτικών και κεφαλαιουχικών αγαθών (Καζάκος, 2002: 226-227, Ρόμππολης, 1988: 244). Για παράδειγμα, τα μεταναστευτικά εμβάσματα από την Αυστραλία ισοδυναμούσαν για το διάστημα 1966-1982 με τις ετήσιες αμοιβές 6.000 περίπου εργατών βιομηχανίας στην Ελλάδα. Κατά μία έννοια μπορεί να θεωρηθεί ότι τα μεταναστευτικά εμβάσματα είναι σαν να δημιουργούν τα αντίστοιχα εισοδήματα 6.000 θέσεων εργασίας ή σαν να χρηματοδοτούν 6.000 ανέργους στην Ελλάδα (Γλυτσός, 1994: 116). 3) Ως ευνοϊκή επίδραση μπορεί να θεωρηθεί και η ποιοτική βελτίωση του εργατικού δυναμικού που έζησε απασχολούμενο σε ανεπτυγμένες χώρες (Δρακάτος, 1996: 47), καθώς ήταν διάχυτη η άποψη ότι η παραμονή στις βιομηχανικές χώρες θα λειτουργούσε και ως μηχανισμός συσσώρευσης γνώσεων και ικανοτήτων (Τσουκαλάς, 1994: 30, Καζάκος, 2002: 227).

Η μετανάστευση είχε όμως και σημαντικές αρνητικές συνέπειες: 1) Οι περιορισμένες δυνατότητες απορροφητικότητας του πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού, για τους λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω, συνέβαλε στη μετατροπή του μεταναστευτικού προς τα αστικά κέντρα ρεύματος σε άνεργο εργατικό δυναμικό (Ρόμππολης, 1988: 242). 2) Η εγκατάλειψη της υπαίθρου έθεσε σε κίνδυνο το παραγωγικό δυναμικό της γεωργίας, η οποία ήδη από το 1955 παρουσίαζε συμπτώματα στενότητας εργατικού δυναμικού (Βεργόπουλος, 1975: 280-281). Ελλείψεις στην αγορά εργασίας παρουσιάστηκαν και στη μεταποίηση, οι οποίες ξεκίνησαν να καλύπτονται με αθρόες εισαγωγές φτηνού εργατικού δυναμικού από ασιατικές και αφρικανές χώρες¹⁵⁰ (Παπαηλίας, 1996: 91).

Το ρεύμα της εξόδου αναστράφηκε από το 1973 και μετατράπηκε σε μια καθαρή εισροή επαναπατριζόμενων μεταναστών λόγω της αναστροφής του μεταναστευτικού ρεύματος από χώρες της Δυτικής Ευρώπης¹⁵¹, ενώ ταυτόχρονα η μετακίνηση προς την Αθήνα και την Θεσσαλονίκη επιβραδύνθηκε σημαντικά, στρεφόμενη με χαμηλότερη ένταση σε μικρότερες επαρχιακές πόλεις¹⁵² στην

¹⁵⁰ Από τις αρχές της δεκαετίας του '70 άρχισε παράνομα ή (και) νόμιμα εισαγωγή ξένων εργατών κυρίως στην ελληνική μεταποίηση (Παπαηλίας, 1996: 91).

¹⁵¹ Η Αυστραλία εκπροσωπεί περισσότερο τη μόνιμη μετανάστευση, ενώ η Δ. Γερμανία εκπροσωπεί περισσότερο την πρόσκαιρη μετανάστευση (Γλυτσός, 1994: 107).

¹⁵² Οι ροές της εσωτερικής μετανάστευσης έχουν αλλάξει από τα μέσα της δεκαετίας του '70 και στρέφονται προς τα αστικά κέντρα εκτός Αθηνών, αλλά και προς ορισμένα ημιαστικά (Κανελλόπουλος, 1994: 18).

δεκαετία του '70 και ακόμη περισσότερο στη διάρκεια της δεκαετίας του '80¹⁵³ (Γλυτσός, 1995α: 114). Η υπεροχή της παλιννόστησης έναντι της αποδημίας είχε ως αποτέλεσμα την απάμβλυνση ορισμένων από τις διαταρακτικές επιδράσεις που θα επερχόταν αν τυχόν συνεχιζόταν η υπεροχή της αποδημίας έναντι της παλιννόστησης. Ειδικότερα η επίδραση στο ρυθμό μεταβολής του πληθυσμού ήταν αρνητική την περίοδο μέχρι το 1974 και θετική στη συνέχεια μέχρι το τέλος της εξεταζόμενης περιόδου¹⁵⁴ (Παπαδάκης & Σιάμπος, 1995: 39-40).

Η έντονη τάση παλιννόστησης και συρρίκνωσης του ελληνισμού στην Ευρώπη και κυρίως στη Δυτική Γερμανία (από το 1973 μέχρι το 1988 περίπου) και η σημαντική υποχώρηση στο ρυθμό της αγροτικής εξόδου (την περίοδο 1974-85) εξηγείται από την οικονομική κρίση που έπληξε τα αστικά κέντρα στο εσωτερικό της Ελλάδας (Αθήνα – Θεσσαλονίκη) και στις χώρες της Δύσης (Λουλουδής & Μαράγιεβας, 1999: 219). Εκτός από τις οικονομικές δυσκολίες των χωρών υποδοχής μεταναστών κατά την περίοδο 1973-1983, ως παράγοντες που προσδιορίζουν την τάση για παλιννόστηση και τη μείωση του ελληνισμού στη Δυτική Ευρώπη έχουν αναφερθεί: (α) το υψηλότερο επίπεδο ανάπτυξης που πέτυχε η Ελλάδα, (β) το

¹⁵³ Στη δεκαετία του '80 η αγροτική έξοδος όχι μόνο ανεστάλη, αλλά σημειώθηκε και επιστροφή πληθυσμού (Λουλουδής & Μαράγιεβας, 1999: 219).

¹⁵⁴ Η πρώτη πετρελαϊκή κρίση το 1973 περιόρισε την εισροή ξένων εργατών στην Ελλάδα, ενώ μετά τη δεύτερη (1979) ο αριθμός των ξένων εργατών έπεσε σε χαμηλά επίπεδα. Από το 1988 και μετά ξαναζωοπυρώθηκε η νόμιμη και παράνομη μετανάστευση (Παπαηλίας, 1996: 91). Συγκρίνοντας τον πραγματικό πληθυσμό, από την Απογραφή του 1991, με αυτόν που προκύπτει εάν στον πληθυσμό του 1981 προσθέσουμε τη φυσική αύξηση, έχουμε εισροή πληθυσμού από το εξωτερικό, αν μιλάμε για το σύνολο της χώρας, ή/και από πολλές περιοχές, αν μιλάμε για συγκεκριμένη περιφέρεια ή νομό. Εκτιμάται ότι στη δεκαετία του '80 εισήλθαν στην Ελλάδα από το εξωτερικό 233 χιλ. άτομα που ισοδυναμούν με 2,4% του πληθυσμού του 1981 (Κανελλόπουλος, 1994: 19). Σημαντικές πηγές αύξησης του εργατικού δυναμικού αποτελούν οι ομογενείς από την πρώην Σοβιετική Ένωση και την Αλβανία (Γλυτσός, 1995β: 279) και οι ξένοι μετανάστες από διάφορες χώρες όπως το Ιράν, το Ιράκ, την Αίγυπτο, την Τουρκία και τις βαλκανικές χώρες. Παρότι δεν υπάρχουν ακριβείς μετρήσεις, από διάφορες πηγές φαίνεται ότι το διάστημα 1992-1994, εργάζονται στη χώρα μας περίπου 300.000 παράνομοι μετανάστες, από τους οποίους οι μισοί τουλάχιστον είναι Αλβανοί (Λιανός & Λάζαρης, 1995: 57-58). Η Ελλάδα από χώρα εξαγωγής εργατικού δυναμικού, όπως εξάλλου και οι άλλες νοτιοευρωπαϊκές χώρες, έχει γίνει χώρα εισδοχής μεταναστών, με όλες τις θετικές και αρνητικές κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις που αυτή συνεπάγεται. Ας σημειωθεί εδώ, ότι είναι κοινή πεποίθηση, πως το παραπάνω διάστημα έχει αυξηθεί η εισροή αλλοδαπών, ιδιαίτερα λαθρομεταναστών. Ορισμένοι μάλιστα μιλούν μέχρι και 500 χιλ. άτομα τα οποία βρίσκονται στη χώρα παράνομα (Κανελλόπουλος, 1994: 19).

πρόγραμμα παλιννόστησης και (γ) η υποκατάστασή τους στις χώρες υποδοχής από μετανάστες με προέλευση από μη κοινοτικές χώρες. Οι βιομηχανικές χώρες πράγματι αντιμετώπισαν οικονομικές δυσκολίες την περίοδο 1973-83, αλλά από τα διαθέσιμα στοιχεία φαίνεται πως η επιστροφή των Ελλήνων είχε αρχίσει από τις αρχές της δεκαετίας του '70 και έτεινε να σταθεροποιηθεί πριν αρχίσει η ανάκαμψη των ευρωπαϊκών οικονομιών μετά το 1983. Δεν είναι βέβαιο δηλ., αν οι δυσκολίες στην οικονομία των χωρών υποδοχής ευθύνονται για τη μείωση της μετανάστευσης ή αν έπαιξαν σημαντικότερο ρόλο και άλλοι παράγοντες, όπως νέες ευκαιρίες απασχόλησης στην Ελλάδα (Καζάκος, 2002: 321).

3.4.2 Απασχόληση στον πρωτογενή τομέα

Ο πρωτογενής τομέας εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να έχει ιδιαίτερη σημασία για την ελληνική οικονομία και η συμβολή του στα βασικά οικονομικά μεγέθη της χώρας μας¹⁵⁵, παρά τη δραστική μείωσή της στη μεταπολεμική περίοδο, είναι πολύ υψηλότερη από την αντίστοιχη συμβολή του τομέα αυτού στις οικονομίες των άλλων χωρών της Ε.Ε. (Γεωργακόπουλος & Ζανιάς, 1995: 466). Ιδιαίτερα μεγάλη είναι η συμβολή του γεωργικού τομέα στην απασχόληση, η οποία, το 1991, υπολείπεται ελάχιστα από το ένα πέμπτο του συνολικού οικονομικά ενεργού πληθυσμού της χώρας, ενώ οι περισσότερες χώρες της Ε.Ε. ανήκουν στη λεγόμενη 'λέσχη του μείον 6%'¹⁵⁶ (Δαμιανάκος, 1999: 58, Μπεόπουλος & Σκούρας, 1999: 40).

¹⁵⁵ Η συμμετοχή του αγροτικού τομέα της χώρας μας στο Α.Ε.Π. ανέρχεται σε 16% (περίπου εξαπλάσια από τον κοινοτικό μέσο όρο), στις εξαγωγές στο 31,8% (τρισεήμισι φορές μεγαλύτερη του κοινοτικού μέσου όρου), ενώ τα γεωργικά προϊόντα αποτελούν το 11% των συνολικών μας εισαγωγών, ίδιο περίπου επίπεδο με τον κοινοτικό μέσο όρο (Γεωργακόπουλος & Ζανιάς, 1995: 466-468).

¹⁵⁶ Το 1992, στην Ε.Ε. ο μέσος όρος απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα είναι 5,8%. Η χώρα με το υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης μετά την Ελλάδα, αλλά με σημαντική διαφορά είναι η Ιρλανδία (13,8%) και ακολουθούν η Πορτογαλία (11,6%), η Ισπανία (10,1%), η Ιταλία (8,2%), η Δανία (5,4%), η Γαλλία (5,2%), η Ολλανδία (4,6%), η Γερμανία (3,2%), το Λουξεμβούργο (3%), το Βέλγιο (2,7%), το Ηνωμένο Βασίλειο (2,2%) (Γεωργακόπουλος & Ζανιάς, 1995: 467). Όσον αφορά το αντίστοιχο ποσοστό απασχολούμενων στην Ελλάδα, σύμφωνα με την επεξεργασία των στοιχείων της απογραφής του 1991 η οποία έγινε στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, είναι 17,3%, ενώ σε άλλες μελέτες το ποσοστό αυτό εμφανίζεται μεγαλύτερο. Οι Θ. Γεωργακόπουλος & Γ. Ζανιάς (1995: 467) αναφέρουν ότι το αντίστοιχο ποσοστό είναι 21,3% για το έτος 1992 (πηγή: Επιτροπή των Ευρωπαϊκών

Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, το υψηλό ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα συνδέθηκε με τον οικογενειακό τρόπο παραγωγής και τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του, όπως ο μικρός και κατακερματισμένος κλήρος, ο παραδοσιακός τρόπος καλλιέργειας κ.ά.¹⁵⁷ Κατά την μεταπολεμική περίοδο, είναι πράγματι εντυπωσιακή η ομοφωνία όσων ασχολούνται με την αγροτική πολιτική ως προς την κατεύθυνση και τα μέσα αναδιάρθρωσης των αγροτικών δομών. Η ομοφωνία αυτή αφορά στη μείωση του αγροτικού πληθυσμού και στην αύξηση της έκτασης των αγροτικών εκμεταλλεύσεων¹⁵⁸ (Λουλούδης, 1985: 12-13).

Ο εκσυγχρονισμός της γεωργίας σε συνδυασμό με την εκβιομηχάνιση της χώρας και την εξωτερική μετανάστευση θεωρούνταν ότι θα είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του αγροτικού πληθυσμού και την ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα. Στη δεκαετία του '50, αλλά ιδιαίτερα στη δεκαετία του '60 ο εκσυγχρονισμός που επιχειρήθηκε στον πρωτογενή τομέα συνδέθηκε με διαρθρωτικές αλλαγές στους δείκτες της αγροτικής παραγωγής, οι σημαντικότερες των οποίων αφορούσαν στο μέγεθος της εκμετάλλευσης, την άρδευση, την εκμηχάνιση της παραγωγής και τη χρήση φυτοφαρμάκων και λιπασμάτων (Κασίμης & Παπαδόπουλος, 1999: 92). Η

Κοινοτήτων) και οι Ν Μπεόπουλος & Δ. Σκούρας (1999: 40) επίσης 21,3% για το έτος 1991, χωρίς να υπάρχει πηγή προέλευσης των στοιχείων.

¹⁵⁷ Το μικροσκοπικό μέγεθος του οικογενειακού κλήρου, η υψηλή αναλογία του αγροτικού πληθυσμού και η 'δυσκαμψία' των δομών της αγροτικής παραγωγής θεωρούνταν μεταξύ των άλλων ως 'μειονεκτήματα' της γεωργίας (Βεργόπουλος, 1975: 200).

¹⁵⁸ Ήδη από το 1947 στην έκθεση που συντάσσει αμέσως μετά τον πόλεμο η αποστολή του Οργανισμού Γεωργίας και Τροφίμων (FAO), διατυπώνεται ότι '...συν τη αναπτύξει της γεωργίας και της χρήσης μηχανημάτων, πρέπει να δοθεί η ευκαιρία εις πολλές οικογενείας ή εργάτας σήμερον ασχολουμένους με την γεωργίαν να τραπούν εις άλλα επαγγέλματα. Μετά πάροδον σειράς ετών η αναλογία του γεωργικού πληθυσμού θα ηδύνάτο να κατέλθει από το παρόν ποσοστόν των 60% εις 40% ή και χαμηλότερον'. Στο ίδιο πνεύμα, σχεδόν, 20 χρόνια αργότερα, το Πενταετές Πρόγραμμα (1968-72) αναφέρει ότι '...βασική προϋπόθεσις δια την επίτευξιν ουσιώδους βελτιώσεως της αποτελεσματικότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων είναι η αύξησις του μεγέθους και η συνένωσις των αγροτεμαχίων αυτών'. Το Σχέδιο Προτύπου Μακροχρονίου Αναπτύξεως της Ελλάδος (1972-1987) προβλέπει ως επιδιωκόμενους στόχους: α) τη μείωση του ενεργού αγροτικού πληθυσμού κατά 600.000 άτομα, έτσι ώστε στη γεωργία να απασχολείται μόνο το 20% του συνολικού εργατικού δυναμικού της χώρας, έναντι 40% κατά το 1972, β) τη μείωση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων κατά 607.000-672.000, γ) το διπλασιασμό του μέσου μεγέθους των γεωργικών εκμεταλλεύσεων σε 70-80 στρέμματα, και δ) την απασχόληση 1,7-2 ατόμων κατά μέσο όρο ανά οικογένεια, τα οποία θα διαθέτουν επαρκείς επαγγελματικές γνώσεις (Λουλούδης, 1985: 12-13).

διάρθρωση του πρωτογενή τομέα σε σχέση με τους παραπάνω δείκτες στη δεκαετία του '50 και στις αρχές της δεκαετίας του '60 είχε ως εξής: Το 1951 οι αρδευόμενες εκτάσεις αποτελούσαν μόλις το 13,3% της γεωργικής γης (Μπεόπουλος & Σκούρας, 1999: 38-39), τα χρησιμοποιηθέντα λιπάσματα εμπορικής μορφής ήταν μόνο 331 χιλιάδες τόνοι, σε κάθε αγροτική εκμετάλλευση αντιστοιχούσαν κατά μέσο όρο 6,5 αγροτεμάχια και η μέση έκταση κάθε αγροτεμαχίου ήταν 4,7 στρέμματα. Τα τρακτέρ το 1961 δεν ξεπερνούσαν τα 30.750 οχήματα (Παπαηλίας, 1996: 102-103, Μπεόπουλος & Σκούρας, 1999: 40). Όσον αφορά την απασχόληση, ο αγροτικός τομέας το 1951 απορροφούσε το 55,3% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, από το οποίο ένα σημαντικό μέρος υποαπασχολούνταν¹⁵⁹. Σε κάθε αγροτική επιχείρηση αντιστοιχούσαν 3,57 άτομα (Βεργόπουλος, 1975: 214).

Η προσπάθεια εκσυγχρονισμού της γεωργίας που αρχίζει στα τέλη της δεκαετίας του '50, συμπίπτει χρονικά με την αγροτική έξοδο. Από το 1953, άρχισε να εφαρμόζεται δοκιμαστικά ο αναδασμός με σκοπό την αναδιάρθρωση των πολυτεμαχισμένων μικρών αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Ο αναδασμός έγινε υποχρεωτικός από το 1958 και μετά και προχώρησε βαθμιαία (Σαμαράς, 1986: 66). Τα εγγειοβελτιωτικά έργα αποτέλεσαν πρώτη προτεραιότητα των μεταπολεμικών κυβερνήσεων, γιατί η άρδευση επιτρέπει στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις να αυξήσουν τις αποδόσεις, να διαφοροποιήσουν τις καλλιέργειες και να αποδώσουν καλύτερη ποιότητα (Μπεόπουλος & Σκούρας, 1999: 38). Γι' αυτό το λόγο, το 1960, οι κρατικές επενδύσεις που παίρνουν τη μορφή εγγειοβελτιωτικών έργων κυμαίνονται γύρω στο 50% του συνόλου των ακαθάριστων επενδύσεων στον πρωτογενή τομέα (Καζάκος, 20002: 218). Η προσπάθεια εκσυγχρονισμού του πρωτογενή τομέα συνοδεύτηκε από αύξηση κατανάλωσης λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων καθώς και αύξηση της εκμηχάνισης των εκμεταλλεύσεων (Μπεόπουλος & Σκούρας, 1999: 36).

Ο εκσυγχρονισμός της γεωργίας, στο βαθμό που εφαρμόστηκε, είχε ως αποτέλεσμα ο γεωργικός τομέας να σημειώσει βελτίωση στους δείκτες της αγροτικής παραγωγής: 1) Οι αρδευόμενες εκτάσεις το 1993 αποτελούσαν το 36% της γεωργικής γης (από 13,3%, το 1961), σημειώνοντας αύξηση κατά 23 ποσοστιαίες μονάδες (Γεωργακόπουλος & Ζανιάς, 1995: 468-469). 2) Ο αριθμός των τρακτέρ έφτασε το 1990 τα 338.850 οχήματα (έναντι 30.750 που ήταν το 1961) σημειώνοντας αύξηση 1002%, την περίοδο 1960-1990. 3) Η χρήση λιπασμάτων εμπορικής μορφής σημείωσε πολύ μεγάλη αύξηση (565%), αφού από 311 χιλιάδες τόνους το 1951,

¹⁵⁹ Το 1961 ενώ η ανεργία αποτελούσε το 6,5% οικονομικά ενεργού πληθυσμού, στη γεωργία, υπολογίζοντας και τους υποαπασχολούμενους, η ανεργία έφτανε στο 26,6% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (Ρόμπολης, 1988: 243).

έφτασε τους 2.068,8 χιλιάδες τόνους το 1990 (Παπαηλίας, 1996: 102-103). 4) Η συγκέντρωση και αναδιανομή των διασκορπισμένων αγροτεμαχίων που επιχειρήθηκε μέσω της εφαρμογής του αναδασμού αντιστοιχούσε το 1992 στο 22% τη γεωργικής γης (Μπεόπουλος & Σκούρας, 1999: 40). Παρά την πρόοδο που σημειώθηκε σε όλους σχεδόν τους παραπάνω δείκτες της αγροτικής παραγωγής, η Ελλάδα βρίσκεται πολύ πίσω σε σχέση με τις περισσότερες χώρες της Ε.Ε., γιατί η Ελλάδα, όπως και οι υπόλοιπες χώρες του ευρωπαϊκού νότου, ακολούθησαν ένα διαφορετικό και λιγότερο εντατικό πρότυπο ανάπτυξης από αυτό των χωρών του Βορρά (Μπεόπουλος & Σκούρας, 1999: 36, Μουζέλης, 1978: 196).

Ειδικότερα στο μέγεθος¹⁶⁰ της αγροτικής εκμετάλλευσης σημειώθηκε πολύ μικρή πρόοδος, αφού ο αριθμός των αγροτεμαχίων ανά γεωργική εκμετάλλευση σημείωσε μικρή μείωση, ενώ η μέση έκταση κάθε αγροτεμαχίου αυξήθηκε ελαφρά (Γεωργακόπουλος & Ζανιάς, 1995: 471). Αυτό ως ένα βαθμό οφείλεται στο γεγονός ότι ο αναδασμός, εξαιτίας ενός ανυπέβλητου πλέγματος υποκειμενικών και αντικειμενικών εμποδίων καθυστέρησε σημαντικά (Σαμαράς, 1986: 66). Άλλος ένας παράγοντας που διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη διατήρηση της μικρής γεωργικής καλλιέργειας αποτέλεσε το γεγονός ότι οι μετανάστες αγρότες δεν πούλησαν τα χωράφια τους όπως αναμενόταν (Μανώλογλου & Μιχαλοκοπούλου, 1985: 75, Βεργόπουλος, 1975: 216). Η μικρή γεωργική εκμετάλλευση διατηρήθηκε σ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο μέχρι σήμερα.

Παρά τη μαζική αγροτική έξοδο (μείωση κατά 1.288.970 άτομα την περίοδο 1961-1991), ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός που απασχολείται στον πρωτογενή τομέα διατηρείται σε υψηλά επίπεδα (17,3%, απογραφή 1991) σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε. κι αυτό δεν οφείλεται στην πλήρη απασχόληση του αγροτικού πληθυσμού, αλλά στην έλλειψη οποιαδήποτε ευκαιρίας απασχόλησης στους άλλους τομείς παραγωγής (Κοτζαμάνης, 1990: 113). Η υποαπασχόληση στον πρωτογενή τομέα μειώθηκε σημαντικά, αλλά δεν εξαφανίστηκε¹⁶¹ (Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 340). Στη διατήρηση της υποαπασχόλησης συνέλαβαν και οι

¹⁶⁰ Η έννοια του 'μέγεθους' της γεωργικής εκμετάλλευσης, ακόμα και με κριτήριο την έκταση, δεν προσδιορίζεται με σαφήνεια μεταξύ των ερευνητών, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται σημαντικές διαφορές ως προς την έκταση που χαρακτηρίζει το 'μικρό', 'μεσαίο', 'μεγάλο' μέγεθος των εκμεταλλεύσεων (Λουλούδης, 1985: 18-19).

¹⁶¹ Αντίθετα με τον πρωτογενή τομέα που η υποαπασχόληση μειώθηκε κατά τη δεκαετία του '60, οπότε και κορυφώθηκε η αγροτικό έξοδος, στο σύνολο του πληθυσμού η υποαπασχόληση παρουσίασε μεγάλη αύξηση. Την περίοδο 1962-1968 διακυμάνθηκε από 15,1% έως 17,8% (Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 505). Φαίνεται ότι η υποαπασχόληση των αγροτικών περιοχών μετασχηματίστηκε σε υποαπασχόληση των αστικών περιοχών.

μετανάστες με τα εμβάσματα που έστελναν (Γκιζέλης, Καυταντζόγλου, κ.ά., 1984: 19). Από τις αρχές της δεκαετίας του '70, όταν αρχίζει η παλιννόστηση τα μεταναστευτικά εμβάσματα μειώνονται, οι υποαπασχολούμενοι στο γεωργικό τομέα οδηγούνται στην εξωγεωργική απασχόληση (πολυαπασχόληση) καθώς την ίδια περίοδο αυξάνονται οι ευκαιρίες εργασίας εκτός της οικογενειακής εκμετάλλευσης¹⁶². Μάλιστα σε πολλές περιοχές το εξωγεωργικό εισόδημα πήρε τη θέση των εισοδημάτων που εξασφάλιζε πριν η μετανάστευση (Δαμιανάκος, 1999: 76). Η πολυαπασχόληση τις τελευταίες δεκαετίες απέκτησε τέτοια έκταση¹⁶³ ώστε αποτέλεσε τον κατεξοχήν παράγοντα μετασχηματισμού και διαφοροποίησης των αγροτικών οικογενειών, συμβάλλοντας στη διατήρηση της μικρής οικογενειακής εκμετάλλευσης και του υψηλού ποσοστού απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα (Κασίμης & Παπαδόπουλος, 1999: 104-105, Κασιμάτη, 1998: 28). Πράγματι, ενώ στις αρχές της μεταπολεμικής περιόδου η υψηλή αναλογία του αγροτικού πληθυσμού συνδέονταν με την υποαπασχόληση, τη μικρή οικογενειακή εκμετάλλευση και τις παραδοσιακές μεθόδους παραγωγής, στις τελευταίες δεκαετίες συνδέεται με την πολυαπασχόληση, τη μικρή οικογενειακή εκμετάλλευση και τις βελτιωμένες μεθόδους παραγωγής¹⁶⁴.

¹⁶² Σύμφωνα με τους Ν. Βαΐου & Κ. Χατζημιχάλη (1990: 35) η πολυαπασχόληση εξαρτάται κυρίως από τρεις παράγοντες: (α) το μέγεθος των εκμεταλλεύσεων, το είδος των καλλιεργειών και την αποδοτικότητά τους, (β) την ύπαρξη ευκαιριών απασχόλησης στη βιομηχανία, τουρισμό κ.λπ., (γ) το φορολογικό σύστημα και τον ελλιπή έλεγχο της πολυαπασχόλησης.

¹⁶³ Για παράδειγμα, την περίοδο 1977-78, σχεδόν 150 χιλιάδες αρχηγοί και μέλη αγροτικών εκμεταλλεύσεων απασχολούνται σε κλάδους οικονομικής δραστηριότητας εκτός της γεωργίας και της κτηνοτροφίας. Το 1989 μόνο το 16% των αρχηγών αγροτικών εκμεταλλεύσεων στη χώρα μας διαθέτουν το 100% του εργάσιμου χρόνου τους στην οικογενειακή εκμετάλλευση. (Ιωάννου, 1989: 86, Δαμιανάκος, 1999: 76). Τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι η αγροτική πολυαπασχόληση δεν παρουσιάζει κάτι εξαιρετικό συγκρινόμενη με τις άλλες χώρες της Ε.Ε. . Όμως, τα στατιστικά στοιχεία υποεκτιμούν την πραγματική έκταση της εξωγεωργικής απασχόλησης (Ζακοπούλου, 1999: 124-125, Δαμιανάκος, 1999: 76).

¹⁶⁴ Η εκμηχάνιση, η χρήση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων κ.λπ., όχι μόνο δεν αποκλείστηκε αλλά επιβλήθηκε ευρύτατα στα πλαίσια της οικογενειακής παραγωγής (Βεργόπουλος, 1975: 211).

3.5 Μεταβολές του δευτερογενούς τομέα παραγωγής και της απασχόλησης

Στις αρχές της δεκαετίας του '50, όπως προαναφέρθηκε, κύρια επιδίωξη των μεταπολεμικών κυβερνήσεων ήταν η ανάπτυξη της οικονομίας, η οποία θα απομάκρυνε τη χώρα από την υφιστάμενη γενικευμένη αποδιοργάνωση και θα την οδηγούσε προς την ανεπτυγμένη κατάσταση στην οποία είχαν φτάσει οι δυτικές χώρες. Κύριο χαρακτηριστικό των οικονομιών των δυτικών χωρών ήταν η σχετικά χαμηλή συμμετοχή του πρωτογενή τομέα παραγωγής στη διαμόρφωση του εθνικού προϊόντος και της απασχόλησης και η αυξημένη συμβολή του δευτερογενή τομέα και ιδιαίτερα της μεταποίησης και στα δύο αυτά μεγέθη. Έτσι, καθώς η κυρίαρχη αντίληψη για την ανάπτυξη της Ελλάδας διαπλάστηκε σύμφωνα με το υπόδειγμα των ανεπτυγμένων χωρών, συνδέθηκε στενά με την προοπτική της εκβιομηχάνισης¹⁶⁵ (Κονιόρδος, 2000: 30-31, Κιντής, 1995: 528).

Για να προωθήσει την ανάπτυξη της οικονομίας και να διευρύνει την παραγωγική της βάση, η Ελλάδα ακολούθησε το πρότυπο της εσωστρεφούς εκβιομηχάνισης, το οποίο επιδιώκει την ανάπτυξη της βιομηχανίας κατά κύριο λόγο μέσα από την υποκατάσταση των εισαγωγών. Παράλληλα με την αυξημένη προστασία έναντι των εισαγωγών, για την προώθηση των στόχων της οικονομικής πολιτικής η χώρα μας χρησιμοποίησε ένα πλέγμα κινήτρων, τα οποία αφορούσαν κυρίως φορολογικές εύνοιες και χρηματοπιστωτικές διευκολύνσεις με στόχο την αύξηση των επενδύσεων.

¹⁶⁵ Η βιομηχανική παραγωγή που κύριο χαρακτηριστικό της είναι η υψηλή παραγωγικότητα, δίνει τη δυνατότητα να αυξηθούν τα εισοδήματα και να βελτιωθεί η ανταγωνιστική θέση της χώρας. Επίσης η βιομηχανία συμβάλλει αποφασιστικά στην αξιοποίηση των φυσικών πόρων, οι οποίοι διαφορετικά θα έπαιρναν το δρόμο εξαγωγής υπό τη μορφή πρώτων υλών, γεγονός που θα περιόριζε αισθητά τη συμβολή τους στη γενικότερη ανάπτυξη της χώρας. Ακόμη, η διεύρυνση της βιομηχανικής βάσης αποτελεί τρόπο μοναδικό για την εξασφάλιση βασικών ποιοτικών στοιχείων της διαδικασίας της ανάπτυξης, όπως είναι η τεχνολογική πρόοδος και η άνοδος της στάθμης του ανθρώπινου δυναμικού. Επίσης, η ανάπτυξη της βιομηχανίας δημιουργεί νέες ευκαιρίες για την αύξηση της απασχόλησης και του εισοδήματος σε άλλους τομείς της οικονομίας, όπως είναι το εμπόριο, οι μεταφορές-επικοινωνίες, οι τράπεζες, η επιστημονική έρευνα κ.λπ. (Κιντής, 1995: 531-532).

3.5.1 Το πρότυπο της εσωστρεφούς εκβιομηχάνισης και οι συνέπειές του στην ανάπτυξη της βιομηχανίας και γενικότερα της οικονομίας

Η Ελλάδα, για την ανάπτυξη της βιομηχανίας¹⁶⁶ ακολούθησε, όπως και στην μεσοπολεμική περίοδο¹⁶⁷, το πρότυπο της εσωστρεφούς εκβιομηχάνισης μέσα από την υποκατάσταση των εισαγωγών. Με τα δεδομένα της ελληνικής οικονομίας των αρχών της δεκαετίας του '50, η στρατηγική αυτή επιλογή δεν ήταν λάθος. Έτσι άρχισε σταδιακά η δημιουργία ενός προστατευτικού τείχους της εγχώριας παραγωγής έναντι των εισαγωγών, που με κάποιες διαφοροποιήσεις διατηρήθηκε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80. Βασικοί μοχλοί του προστατευτισμού ήταν οι υψηλοί δασμοί, οι ποσοτικοί περιορισμοί μαζί με άλλα δασμολογικής φύσης εμπόδια και το φορολογικό σύστημα της χώρας (Κιντής, 1995: 561)

Ο οικονομικός προστατευτισμός διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της βιομηχανίας γιατί, μακριά από τον ανταγωνισμό οικονομιών βιομηχανικά πιο ανεπτυγμένων, μπόρεσε να ανδρωθεί έχοντας ως πρωταρχική βάση για τη διάθεση των προϊόντων της την εσωτερική αγορά. Η εσωτερική αγορά μη έχοντας άλλες εναλλακτικές λύσεις ήταν υποχρεωμένη να αρκестεί στα εγχώρια βιομηχανικά προϊόντα, τα οποία προσφέρονταν σε υψηλότερες τιμές και σε χειρότερη, γενικά, ποιότητα σε σχέση με τα αντίστοιχα βιομηχανικά προϊόντα των πιο

¹⁶⁶ Σε πολλές μελέτες η βιομηχανία ταυτίζεται με τη μεταποίηση, η οποία αποτελεί έναν από τους κλάδους της βιομηχανίας (π.χ. στον Κιντή, 1995: 528) κι άλλοτε με το δευτερογενή τομέα παραγωγής (π.χ. στον Σαμαρά, 1986: 55)

Ο δευτερογενής τομέας παραγωγής περιλαμβάνει τη βιομηχανία (μεταποίηση, ορυχεία, ενέργεια) και τις κατασκευές.

¹⁶⁷ Κύριοι άξονες της πολιτικής εκβιομηχάνισης στη μεσοπολεμική περίοδο ήταν (α) η επιβολή συναλλαγματικών περιορισμών και η υποκατάσταση των εισαγωγών και (β) η εδραίωση της εισαγόμενης 'έτοιμης' εκβιομηχάνισης, με σκοπό την ανάπτυξη της βιομηχανίας στη χώρα μας. Μάλιστα η εισαγωγή τεχνολογίας από τις ανεπτυγμένες χώρες θεωρούνταν οικονομικά συμφέρουσα για την εθνική οικονομία, επειδή πίστευαν ότι αφενός η παραγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών από εγχώριες μονάδες παραγωγής μηχανολογικού εξοπλισμού ήταν οικονομικά δαπανηρή και αφετέρου με την εισαγωγή του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού θα επιταχύνονταν η διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης. Αυτό σήμαινε εγκατάλειψη της προσπάθειας να αναπτυχθεί εγχώρια παραγωγή βιομηχανικών μονάδων βασικού μηχανολογικού εξοπλισμού και στροφή στους κλάδους της ελαφράς βιομηχανίας, της οποίας τα προϊόντα προορίζονταν για την εσωτερική αγορά. Η πολιτική αυτή εκβιομηχάνισης, σε γενικές γραμμές, ακολούθηθηκε και στη μεταπολεμική περίοδο (Ρόμπολης, 1988: 239-240, Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 259-260).

ανεπτυγμένων οικονομιών. Οι έλληνες επιχειρηματίες πραγματοποίησαν σημαντικά κέρδη, τα οποία, όμως, όπως αναλύεται παρακάτω, δεν τα επένδυσαν έτσι ώστε τα προϊόντα τους να γίνουν ανταγωνιστικά, αλλά αρκέστηκαν στα πλεονεκτήματα που τους παρείχε το προστατευτικό καθεστώς (Κινητής, 1995: 561, Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 258).

Η ελληνική βιομηχανία στα αρχικά της στάδια εξελίχτηκε από τη βιοτεχνία, χωρίς να υπάρχουν από τη μεριά του κράτους οι απαραίτητες κατευθύνσεις και η εξασφάλιση τεχνολογίας, αλλά μόνο ο προστατευτισμός. Σε κανένα στάδιο της βιομηχανικής ανάπτυξης οι αρμόδιοι δεν ανησύχησαν και δεν ασχολήθηκαν με ζητήματα σχετικά με την ανάγκη ύπαρξης κάποιας σειράς προτεραιότητας στην ίδρυση των βιομηχανικών επιχειρήσεων όπως και με τη μεταξύ τους σύνδεση, τα οποία θα μπορούσαν να καταλήξουν σε έντονα επεκτατικά αποτελέσματα, οριζόντια και κάθετα. Καθώς δεν υπήρχε κάποιος γενικός ή ειδικός προγραμματισμός στη βιομηχανία, η επιλογή των βιομηχανιών που ιδρύθηκαν στην Ελλάδα ήταν θέμα τύχης και αποφάσεων των βιομηχάνων. Εφόσον δεν υπήρξαν οι απαραίτητες κατευθύνσεις και η εξασφάλιση τεχνολογίας, οι έλληνες βιομήχανοι διάλεξαν την εύκολη, αλλά σίγουρη λύση της βιομηχανίας παραγωγής καταναλωτικών αγαθών, η οποία βασίζεται σε συνδυασμούς εντάσεως εργασίας και οι τεχνολογικές της απαιτήσεις μπορεί να είναι περιορισμένες, ιδίως όταν προστατεύεται από το διεθνή ανταγωνισμό (Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 261).

Στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής βιομηχανίας ήταν η κυριαρχία των κλάδων παραγωγής καταναλωτικών αγαθών και το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων, τα οποία, ως ένα βαθμό δημιουργήθηκαν και αναπαράχθηκαν στα πλαίσια του προτύπου της εσωστρεφούς εκβιομηχάνισης που ακολούθησε η χώρα, δημιουργώντας ένα πλέγμα αλληλεξάρτησης μεταξύ των. Ο οικονομικός προστατευτισμός προσανατόλισε την ελληνική βιομηχανία στην παραγωγή καταναλωτικών αγαθών, κυρίως για δύο λόγους: Πρώτον, η παραγωγή καταναλωτικών αγαθών είναι εντάσεως εργασίας, χρειάζεται χαμηλή τεχνολογία κι έτσι μπορεί να πραγματοποιηθεί στα πλαίσια της μικρής οικογενειακής επιχείρησης¹⁶⁸. Δεύτερον, τα προϊόντα προορισμένα για την εσωτερική αγορά, ελλείπει κάθε ανταγωνισμού εξασφάλιζαν στους επιχειρηματίες σίγουρο κέρδος. Ο προσανατολισμός, όμως, στην εγχώρια αγορά, δεδομένου του μικρού μεγέθους της και σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες όπως τα χαμηλά εισοδήματα, είχαν ως επακόλουθο τη διατήρηση του μικρού μεγέθους της επιχείρησης, το οποίο αποτελεί,

¹⁶⁸ Οι μικρές βιομηχανικές επιχειρήσεις (βιοτεχνίες) στηρίζονται αποκλειστικά ή κυρίως στο εργατικό δυναμικό της οικογένειας (Ψυχογιός, 1985: 6).

επίσης, περιοριστικό παράγοντα στη χρήση υψηλής τεχνολογίας, η οποία είναι χαρακτηριστικό των μεγάλων επιχειρήσεων (Παπαηλίας, 1996: 140).

Σύμφωνα με το κυρίαρχο υπόδειγμα των δυτικών ανεπτυγμένων χωρών, οι μεταποιητικές μονάδες θα έπρεπε να είναι μεγάλες, καθώς το μεγάλο μέγεθος¹⁶⁹, συσχετιζόνταν κυρίως με τη δυνατότητα αξιοποίησης σύγχρονων τεχνολογιών¹⁷⁰, την εισαγωγή καινοτομιών και την πραγματοποίηση οικονομιών κλίμακας. Αυτό ερμηνεύεται από το γεγονός ότι σε εργοστασιακό επίπεδο το μέγεθος των μονάδων προσδιορίζει τη δυνατότητα εκμετάλλευσης οικονομιών κλίμακας παραγωγής καθώς και την αποτελεσματική χρησιμοποίηση σύγχρονης τεχνολογίας. Στο επίπεδο της επιχείρησης, το μέγεθος διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην αξιοποίηση ανθρώπινου δυναμικού υψηλής στάθμης, στην αποτελεσματικότερη διαχείριση, στην προώθηση των προϊόντων στις εσωτερικές και διεθνείς αγορές, στις προμήθειες πρώτων υλών και στη χρηματοδότηση (Κονιόρδος, 2000: 34, Κιντής, 1995: 532, Παπαηλίας, 1996: 138).

Η ανάπτυξη συνδέθηκε με το μεγάλο μέγεθος των επιχειρήσεων, ενώ το μικρό μέγεθος θεωρούνταν ως ένα από τα πιο σημαντικά δομικά εμπόδια σε όλα τα αναπτυξιακά προγράμματα. Οι σημαντικότεροι λόγοι για τους οποίους οι μικρές επιχειρήσεις αντιμετώπιζονταν αρνητικά ήταν οι εξής: (α) Κάθε μικρή μονάδα παρήγαγε μια γκάμα προϊόντων σε πολύ μικρές ποσότητες με πολλά κενά και τεχνολογικά χάσματα στη διεκπεραίωση της σχετικά σύνθετης παραγωγικής διαδικασίας, εξαιτίας της περιορισμένης κάθετης παραγωγικής οργάνωσης. (β) Η υποκατάσταση των κενών στην παραγωγική αλυσίδα με εισαγωγές είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του τελικού κόστους κατά μονάδα προϊόντος, με ευρύτερες επιπτώσεις για το σύνολο της οικονομίας. (γ) Στο επίπεδο της διοίκησης και της διαχείρισης οι βιοτέχνες εκδήλωναν σοβαρή οργανωτική ανεπάρκεια και έδειχναν εξαιρετικά περιορισμένη επιχειρηματικότητα. (δ) Επίσης, οι μικρές μονάδες ήταν περισσότερο προσανατολισμένες σε γενικού χαρακτήρα δραστηριότητες, τους έλειπε ο σύγχρονος εξοπλισμός και οι εργαζόμενοι σ' αυτές δεν είχαν την κατάλληλη κατάρτιση ή τις δεξιότητες για να χειριστούν τον εξοπλισμό (Σακκάς Δ., 1988: 213, Κονιόρδος Σ., 2000: 34-35).

¹⁶⁹ Οι δείκτες που συνήθως χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση του μεγέθους και του παραγωγικού εξοπλισμού των μονάδων είναι ο αριθμός των απασχολούμενων ατόμων ανά βιομηχανικό κατάστημα, η εγκατεστημένη ισχύς σε ίππους ανά κατάστημα και η εγκατεστημένη ισχύς ανά απασχολούμενο (Κιντής, 1995: 533).

¹⁷⁰ Το μεγάλο μέγεθος των επιχειρήσεων συσχετιζόνταν με τη χρήση μηχανών κατά την παραγωγική διαδικασία, ενώ το μικρό μέγεθος με τη χρήση μυϊκής δύναμης (Κονιόρδος Σ., 2000: 34).

3.5.2 Κίνητρα για ξένες επενδύσεις

Παράλληλα με την αυξημένη προστασία έναντι των εισαγωγών, για την προώθηση των στόχων της οικονομικής πολιτικής η χώρα μας χρησιμοποίησε ένα πλέγμα κινήτρων, τα οποία αφορούσαν κυρίως φορολογικές εύνοιες και χρηματοπιστωτικές διευκολύνσεις στο ξένο κεφάλαιο, με στόχο την αύξηση των επενδύσεων. Τα κίνητρα¹⁷¹ αυτά θεσπίζονται σε μια περίοδο, η οποία χαρακτηρίζεται από την εξαγωγή κεφαλαίων από τις ανεπτυγμένες χώρες προς τις χώρες της περιφέρειας με τη μορφή άμεσων και κυρίως βιομηχανικών επενδύσεων. Αφορούσαν φορολογικές εύνοιες (π.χ. απαλλαγή από δασμούς κι άλλους φόρους του εισαγόμενου κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, μείωση των ασφαλιστικών εισφορών, κ.ά.) και χρηματοπιστωτικές διευκολύνσεις (π.χ. προνομιακή πρόσβαση των περισσότερο 'αναπτυξιακών τομέων' της οικονομίας στην περιορισμένη ποσότητα των αποταμιευτικών πόρων, επιδοτούμενα επιτόκια, κ.ά.). Ένα άλλο σημαντικό κίνητρο ήταν η επιδότηση των εξαγόμενων προϊόντων με βάση αποφάσεις της Νομισματικής Επιτροπής, η οποία διαφοροποιούνταν ανάμεσα στα διάφορα προϊόντα, ανάλογα με την προστιθέμενη αξία, καθώς επίσης, και με άλλα χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων. Άλλα κίνητρα είχαν τη μορφή μειωμένων τιμών ενέργειας (καυσίμων, ηλεκτρικής ενέργειας, κ.ά.), χορήγηση δωρεάν τηλεφωνικών συνδιαλέξεων, κ.ά. (Γεωργακόπουλος, 1995: 97, 99-100, Γκέκας, Καλογήρου & Παπαγιαννάκης, 1981: 22, Αντωνοπούλου, 1991: 36).

Το βασικό θεσμικό πλαίσιο για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα δημιουργείται με το Ν.Δ. 2687/1953 'Περί επενδύσεως και προστασίας κεφαλαίων εξωτερικού', το οποίο συμπληρώθηκε με ειδικές διατάξεις που περιλαμβάνονται στους νόμους 4171/1961 και 4256/1962 και τον Α.Ν. 89/1967 'Περί εγκαταστάσεως εν Ελλάδι αλλοδαπών εμποροβιομηχανικών εταιρειών' (συμπληρωμένο από τον Α.Ν. 378/1968). Τα μέτρα που περιλαμβάνουν οι παραπάνω νόμοι και το ίδιο το Ν.Δ. 2687/1953 υπέρ των ξένων επενδύσεων μπορούν να θεωρηθούν ότι κατατάσσονται σε δύο κατηγορίες¹⁷²: (α) Μέτρα που

¹⁷¹ Τα κίνητρα αρχικά δίνονται μόνο στις ξένες επιχειρήσεις. Από το 1961, όμως, και μετά θα επεκταθούν και στις ελληνικές επενδύσεις που ξεπερνούν ένα ελάχιστο μέγεθος (Καζάκος, 2002: 206).

¹⁷² Οι ξένοι επενδυτές, αν δεν ενδιαφέρονται να επωφεληθούν από τα παρεχόμενα κίνητρα του Ν.Δ. 2687/1953, δεν χρειάζονται απαραίτητα άδεια για να πραγματοποιήσουν επενδύσεις στην Ελλάδα. (Καζάκος, 2002: 205-206).

έχουν ως βασικό σκοπό να αμβλύνουν τη βαρύτητα ορισμένων μειονεκτημάτων που συνδέονται με μια επένδυση σε ξένη χώρα και παράλληλα να δημιουργήσουν κλίμα 'επιχειρηματικής ασφάλειας', ανάλογο με εκείνο των βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών. Ως τέτοια μέτρα μπορούν να χαρακτηριστούν η εξαίρεση των περιουσιακών στοιχείων των εταιρειών που ιδρύονται με ξένα κεφάλαια από αναγκαστικές απαλλοτριώσεις και τις προβλέψεις για δυνατότητα επανεξαγωγής κεφαλαίων, τόκων και κερδών. (β) Μέτρα που δημιουργούν ορισμένα πλεονεκτήματα ή και προνόμια, τα οποία το ξένο κεφάλαιο δεν θα απολάμβανε στον τόπο προέλευσής τους και που, κατά κανόνα, δεν προσφέρονται στις ελληνικές επιχειρήσεις. Τα μέτρα αυτά αφορούν κυρίως τη μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης ή και την απαλλαγή από φορολογία (Χασσιδ, 1995: 381).

Παράλληλα με τα κίνητρα, οι ίδιοι νόμοι περιέχουν και περιορισμούς: δεν επιτρέπουν τον ελεύθερο επαναπατρισμό των κεφαλαίων, την ελεύθερη εξαγωγή των κερδών και την απασχόληση των ξένων στις νέες επιχειρήσεις εκτός από περιορισμένο αριθμό ειδικών σε ανώτερες τεχνικές και διοικητικές θέσεις. Πρόσθετους περιορισμούς περιλαμβάνουν και οι συμβάσεις: συχνά ξένοι επενδυτές υποχρεούνται να εξάγουν το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής τους ώστε να μην επιπέσουν πάνω σε προϋπάρχουσες και λιγότερο ανταγωνιστικές εγχώριες επιχειρήσεις και να φέρουν συνάλλαγμα στη χώρα ή υποχρεούνται να εισάγουν κεφάλαια από το εξωτερικό και όχι να προσφύγουν στην περιορισμένη εσωτερική κεφαλαιαγορά (Καζάκος, 2002: 206).

Η θέσπιση των κινήτρων του Ν.Δ. 2687 το 1953 δεν απέδωσε αμέσως τα αναμενόμενα αποτελέσματα, δεδομένου ότι μέχρι και το 1962 η μέση ετήσια εισροή ξένων κεφαλαίων δεν ξεπέρασε τα 5,4 εκατομμύρια δολάρια¹⁷³. Όμως από το 1962 και μετά στην Ελλάδα πραγματοποιούνται μεγάλης κλίμακας επενδύσεις ξένων κεφαλαίων και η μέση ετήσια εισροή κεφαλαίων ανέρχεται στα 78,3 εκατομμύρια δολάρια το χρόνο για την περίοδο 1963-73 (Χασσιδ, 1995: 381, Παπαγιαννάκης, 1977: 21).

Στην πρώτη φάση έξαρσης της εισροής ξένων κεφαλαίων στην Ελλάδα (1963-1973), οι ξένες επενδύσεις κατευθύνθηκαν σε ποσοστά που κυμάνθηκαν μεταξύ 71% και 88% (με εξαίρεση το έτος 1969: 55,2%) σε βιομηχανικές δραστηριότητες. Η ελκυστικότητα της ελληνικής βιομηχανίας για τους ξένους επενδυτές ήταν τόσο χαρακτηριστική ώστε έφτασε να διαφοροποιεί την Ελλάδα γενικότερα ως χώρα προορισμού ξένων επενδύσεων από άλλες μεσογειακές χώρες,

¹⁷³ Κατά τον Λ. Παπαγιαννάκη (1977: 21), για το διάστημα 1954-62 το εισερχόμενο ξένο κεφάλαιο ήταν 8,8 εκατομμύρια δολάρια χρόνο.

όπου το μερίδιο των ξένων επενδύσεων στη βιομηχανία ήταν κατά πολύ χαμηλότερο (Χασίδ, 1995: 387).

3.5.3 Επιδόσεις της βιομηχανίας και κλαδική αναδιάρθρωση

Από τα τέλη της δεκαετίας του '50 μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70, η ελληνική οικονομία αναπτύχθηκε ταχύτατα με κύριο γνώρισμα την ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής και την αναδιάρθρωσή της (Καλογήρου, Παπαγιαννάκης & Σαχαρίδης, 1980: 15). Η μεταποιητική βιομηχανία, από περιορισμένης σημασίας κλάδος που ήταν στις αρχές της δεκαετίας του '50, αναδείχθηκε σε κύρια προωθητική δύναμη της εθνικής παραγωγικής μηχανής. Η εικοσιπενταετία 1948-73 θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η 'χρυσή εποχή' για την ελληνική βιομηχανία¹⁷⁴. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της βιομηχανικής παραγωγής ξεπέρασε το 9% και ήταν ο υψηλότερος μεταξύ των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α. Την ίδια περίοδο, ο ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης του εθνικού προϊόντος έφτασε το 6,5% και η οικονομία της χώρας άρχισε σταδιακά να προσαρμόζεται σε μορφές διάρθρωσης ανάλογες με αυτές που ισχύουν στις περισσότερο ανεπτυγμένες χώρες. Το 1969, για πρώτη φορά στην ιστορία της Ελλάδας, η βιομηχανική παραγωγή ξεπέρασε τη γεωργική. Από τότε η σχέση μεταξύ βιομηχανικού και γεωργικού προϊόντος άλλαξε υπέρ της βιομηχανίας (Κιντής, 1995: 528, Γκέκας, Καλογήρου & Παπαγιαννάκης, 1981: 17).

Στο διάστημα 1960-1973 παρατηρείται μείωση του αριθμού των βιομηχανικών καταστημάτων ενώ αντίθετα η βιομηχανική παραγωγή αυξήθηκε, γεγονός που αφήνει να εννοηθεί ότι μεγάλωσε το μέσο μέγεθος του καταστήματος, τόσο από άποψη αριθμού απασχολούμενων όσο και από άποψη μεγέθους της παραγωγής. Πραγματικά, ο αριθμός των βιοτεχνικών μονάδων (απασχόληση μικρότερη από 10 άτομα) σταθεροποιείται και αρχίζει να μειώνεται, ενώ αυξάνεται ο αριθμός των μεγαλύτερων μονάδων (μέση απασχόληση 45 άτομα το 1974) που συνθέτουν τη 'μείζονα' βιομηχανία και συγκεντρώνουν γρήγορα τον κύριο όγκο της συνολικής παραγωγής και απασχόλησης (81% και 87% αντίστοιχα το 1974)

¹⁷⁴ Κύριο χαρακτηριστικό της ελληνικής βιομηχανίας ως προς τη γεωγραφική της κατανομή ήταν η συγκέντρωσή της στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Το 1974 ο νομός Αττικής συγκέντρωνε το 48% του βιομηχανικού προϊόντος, το 52% της απασχόλησης στον τομέα και το 40% των βιομηχανικών καταστημάτων. Αν στα μεγέθη αυτά προστεθούν τα αντίστοιχα ποσοστά του νομού Θεσσαλονίκης, τότε το 62% της παραγωγής, το 74% της απασχόλησης και το 50% των βιομηχανικών καταστημάτων της χώρας είναι συγκεντρωμένα σε δύο νομούς (Μοδινός, 1981: 37).

(Σαμαράς, 1986: 58, Γκέκας, Καλογήρου & Παπαγιαννάκης, 1981: 17). Συγκεκριμένα το μέσο μέγεθος των καταστημάτων αυξήθηκε από 3,2 άτομα το 1950 σε 5,2 άτομα το 1978¹⁷⁵. Η εικόνα είναι αισθητά βελτιωμένη με κριτήριο την εγκατεστημένη ισχύ ανά κατάστημα, η οποία στο διάστημα 1950-1988 αυξήθηκε κατά 6,5 φορές (Κιντής, 1995: 533).

Η ανάπτυξη της βιομηχανίας θεμελιώθηκε σε μια ομάδα κλάδων σχετικά νέων για τη χώρα μας, όπως μεταλλουργία, καουτσούκ, χημικά, πετρελαιοειδή κ.λπ., οι οποίοι συχνά ονομάστηκαν 'στρατηγικοί', 'ηγεμονικοί', 'κλειδιά' κ.λπ. (Γκέκας, Καλογήρου & Παπαγιαννάκης, 1981: 18). Το βαθμιαίο άνοιγμα της χώρας προς τις αγορές του εξωτερικού επέβαλε νέα παραγωγικά πρότυπα, με αποτέλεσμα το κέντρο βάρους της παραγωγής να μετατοπιστεί από τα παραδοσιακά καταναλωτικά αγαθά (τρόφιμα, υφαντουργία, κ.λπ.) προς τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά (προϊόντα μετάλλου, ηλεκτρικές και μη οικιακές συσκευές) που ανταποκρίνονται στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, κυρίως, όμως, προς νέα για τη χώρα βιομηχανικά αγαθά (καουτσούκ, πλαστικά, χημεία, πετρέλαιο, μεταλλουργία, κ.λπ.) (Καλογήρου, Παπαγιαννάκης & Σαχαρίδης, 1980: 15).

Οι κλαδικές εξελίξεις που συντελέστηκαν στις πρώτες δεκαετίες μετά τον πόλεμο είχαν ως αποτέλεσμα να μεταβληθεί αισθητά η συμβολή των διαφόρων κλάδων στη διαμόρφωση του βιομηχανικού προϊόντος. Η αλλαγή αυτή εκδηλώνεται με αύξηση της συμμετοχής των κλάδων της 'βαριάς' βιομηχανίας στο προϊόν του μεταποιητικού τομέα και με μείωση της συμβολής των παραδοσιακών κλάδων. Ειδικότερα οι κλάδοι της χημικής βιομηχανίας, των μη μεταλλικών ορυκτών, της βασικής μεταλλουργίας και των μηχανολογικών κλάδων, αύξησαν σημαντικά τη συμμετοχή τους, ενώ η συμβολή των τροφίμων-ποτών-καπνού και ένδυσης-υπόδησης μειώθηκε. Η κλωστοϋφαντουργία¹⁷⁶ διατήρησε περίπου τη συμμετοχή της,

¹⁷⁵ Διαφορές ως προς το μέγεθος των καταστημάτων υπάρχουν και μεταξύ των κλάδων. Οι επιχειρήσεις που απασχολούσαν από 0-49 άτομα το 1984 αποτελούσαν το 99% των επιχειρήσεων. Οι κλάδοι που εμφάνιζαν μεγαλύτερο ποσοστό μικρών μονάδων από το μέσο όρο ήταν η ένδυση και η υπόδηση (99,8%), ξύλο και έπιπλα (99,9%), δέρμα (99,8%), προϊόντα από μέταλλο (99,4%), μηχανές και συσκευές (99,3%), μεταφορικά μέσα (99,6%) και τα διάφορα βιομηχανικά προϊόντα (99,8%). Αντίθετα οι κλάδοι που παρουσίαζαν το σχετικά χαμηλότερο ποσοστό μικρών μονάδων ήταν η χαρτοβιομηχανία (95,1%), η υφαντουργία (95,1%), η διύλιση πετρελαίου (92,3%), η χημική βιομηχανία (89,9%), η βασική μεταλλουργία (72,8%) και η καπνοβιομηχανία (68,3%) (Σακκάς, 1988: 212).

¹⁷⁶ Η κλωστοϋφαντουργία συγκαταλέγεται στους πιο σημαντικούς κλάδους της μεταποίησης. Η σπουδαιότητά του οφείλεται στο ότι: α) αξιοποιούν εγχώριες, κυρίως, πρώτες ύλες (π.χ., βαμβάκι), β) καλύπτουν μεγάλο μέρος της εγχώριας ζήτησης, γ) έχουν έντονο

η οποία κυμάνθηκε γύρω στο 15%, με ελαφρές διακυμάνσεις (πίνακας 3.3) (Κιντής, 1995: 537-538).

Πίνακας 3.3
Κατανομή (%) του βιομηχανικού προϊόντος κατά κλάδο για τα έτη 1955, 1965, 1975, 1985, 1992 (Ελλάδα) και 1985 (Ε.Ε.)

Βιομηχανικοί κλάδοι	Ελλάδα					Ε.Ε.
	1955	1965	1975	1985	1992	1985
Τρόφιμα-ποτά- καπνός	26,9	21,4	17,5	22,4	25,1	11,1
Υφαντικές βιομηχανίες	18,4	15,7	17,8	16,6	14,2	4,1
Ένδυση-Υπόδηση	15,3	11,0	9,5	7,2	6,2	3,3
Ξύλου-Επίπλων	5,1	6,2	5,6	2,8	2,7	2,8
Χάρτου-Εκδόσεων	4,3	5,2	3,8	5,0	5,1	6,0
Χημικές βιομηχανίες	4,6	8,7	13,1	14,8	15,9	17,1
Μη μεταλλικά ορυκτά	6,3	7,9	7,4	7,7	7,2	4,6
Βασικές μεταλλουργικές	0,7	1,4	6,4	5,7	6,2	5,1
Μηχανολογικοί κλάδοι	11,8	13,9	11,4	11,1	10,1	33,4
Μεταφορικών μέσων	4,0	5,7	4,7	4,0	5,7	12,5
Λοιπών βιομηχανιών	2,6	2,7	2,9	2,7	1,6	-
ΣΥΝΟΛΟ	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Κιντής, Α. (1995). Μεταποιοτική βιομηχανία: επιδόσεις, κρίση, προοπτικές(;) Στο Α. Κιντής (Επιμ.), 2004: *Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 539.

Παρόμοιες κλαδικές εξελίξεις παρατηρούνται και στους ρυθμούς ανάπτυξης των επιμέρους κλάδων σε σχέση με το σύνολο της βιομηχανίας. Οι κλάδοι που αναπτύχθηκαν με αισθητά υψηλότερους ρυθμούς από το μέσο όρο της βιομηχανίας είναι οι χημικές βιομηχανίες, οι βιομηχανίες μη μεταλλικών ορυκτών και οι βασικές μεταλλουργικές¹⁷⁷ (Κιντής, 1995: 537).

εξαγωγικό προσανατολισμό (οι εξαγωγές τους αντιπροσωπεύουν το 25% του συνόλου των ελληνικών εξαγωγών), και δ) απασχολούν άμεσα μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού της χώρας (Βασιλειάδης, 1991: 60)

¹⁷⁷ Με κριτήριο την τιμή ελαστικότητας ανάπτυξης (η ταχύτητα μεταβολής του προϊόντος κάθε κλάδου σε σχέση με τη μεταβολή του προϊόντος του συνόλου της βιομηχανίας) οι κλάδοι μπορούν να καταταγούν: (α) σε 'δυναμικούς' κλάδους, με τιμή ελαστικότητας μεγαλύτερη της μονάδας (βασικές μεταλλουργικές βιομηχανίες, χημικές βιομηχανίες, μη μεταλλικά ορυκτά, χάρτου-εκδόσεων (εκτός της περιόδου 1969-74), μεταφορικών μέσων (εκτός της περιόδου 1963-69), ξύλου και επίπλων (εκτός από την περίοδο 1969-74), (β) κλάδοι 'ενδιάμεσων' επιδόσεων, με τιμή ελαστικότητας γύρω στη μονάδα (βιομηχανίες μηχανών, υφαντουργικές βιομηχανίες, λοιπές βιομηχανίες) και (γ) 'βραδυπορούντες' κλάδοι, με τιμή ελαστικότητας σαφώς μικρότερη από τη μονάδα (τρόφιμα-ποτά- καπνά, ένδυση-υπόδηση). Όμως, μετά το 1974, αυτή η κατάταξη των κλάδων αλλάζει σημαντικά (Κιντής, 1995: 537-538).

Η αναδιάρθρωση της ελληνικής βιομηχανίας και η μετατόπιση του κέντρου βάρους από τους κλάδους της ελαφράς βιομηχανίας προς τους κλάδους της βαριάς βιομηχανίας πραγματοποιήθηκε υπό την ηγεμονία του διεθνούς κεφαλαίου (Γκέκας Αχ., Καλογήρου Γ. & Παπαγιαννάκης Λ., 1981: 20, Νεγρεπόντη-Δελιβάνη Μ., 1981: 345-347). Από την ισχύ του Ν.Δ. 2687/53 μέχρι το 1981 εισέρευσαν και επενδύθηκαν στο μεταποιητικό τομέα, με βάση το νόμο αυτό 1.107,7 εκατ. δολάρια. Σύμφωνα με την κλαδική διάθρωση αυτών των επενδύσεων, το 78% των συνολικών κεφαλαίων κατανέμονται σε πέντε κλάδους και συγκεκριμένα στον κλάδο πετρελαίου-άνθρακα (30%), βασικών μεταλλουργικών (20,2%), χημικών (12,1%), ναυπήγησης πλοίων (8,7%) και ηλεκτρικών μηχανών (6,8%)¹⁷⁸. Η συμβολή των ξένων επενδύσεων στην ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας είναι πολύ σημαντική καθώς συνέβαλαν στην κλαδική αναδιάρθρωσή της από την ελαφρά προς τη βαριά βιομηχανία και στην αύξηση των εξαγωγών των βιομηχανικών προϊόντων. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι κλάδοι που μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70 γνώρισαν τους υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης και τις μεγαλύτερες εξαγωγικές επιδόσεις, είναι οι κλάδοι οι οποίοι απορροφούν τα μεγαλύτερα ποσοστά των ξένων επενδύσεων (Παπαγιαννάκης, 1981: 21). Παρά το γεγονός, όμως, ότι ένα από τα χαρακτηριστικά των κλάδων στους οποίους συγκεντρώνεται η ξένη επενδυτική δραστηριότητα είναι η ανάγκη εφαρμογής ανεπτυγμένης τεχνολογίας (χημικές βιομηχανίες, ηλεκτρικές συσκευές κ.ά.), οι ξένες επενδύσεις δεν βοήθησαν στην ανάπτυξη των μηχανολογικών κλάδων και στην καθετοποίηση της βιομηχανικής παραγωγής. Σ' αυτό βέβαια συνέβαλε καθοριστικά το γεγονός ότι οι ξένες επενδυτές μπορούσαν να εισάγουν αφορολόγητα τον κεφαλαιουχικό εξοπλισμό τους, σύμφωνα με τα κίνητρα του Ν.Δ. 2687/1953, με αρνητικές συνέπειες στην ελληνική βιομηχανία, όπως αναλύεται παρακάτω (Χασσιδ, 1995: 388). Εκτός όμως από τη μορφή των άμεσων επενδύσεων, το ξένο κεφάλαιο εισέρευσε στη χώρα και ειδικότερα στη βιομηχανία και

¹⁷⁸ Τρεις τομείς της βιομηχανικής δραστηριότητας συγκεντρώνουν σ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1963-1973 πάνω από τα 3/4 του συνολικού αποθέματος των ξένων επενδύσεων στην ελληνική βιομηχανία, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας
Κατανομή (%) των ξένων επενδύσεων στην ελληνική βιομηχανία κατά κλάδο για τα έτη 1963 και 1973

Κλάδοι βιομηχανικής δραστηριότητας	1963	1973
Χημικές βιομηχανίες (περιλαμβάνουν και τους κλάδους προϊόντων πετρελαίου, άνθρακα, ελαστικού και πλαστικού)	35,2	37,2
Βασική μεταλλουργία	15,9	30,2
Βιομηχανία μεταφορικών μέσων (κυρίως ναυπηγεία)	26,4	9,8
Σύνολο	77,5	77,2

Πηγή : Χασσιδ, Ι. (1995). Ξένες επενδύσεις και ξένες επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Στο Α. Κιντής (Επιμ.), 2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 388.

με άλλες μορφές. Κατά συνέπεια η επίδρασή του στη μεταπολεμική εξέλιξη της βιομηχανίας είναι ευρύτερη απ' ό,τι εμφανίζεται στα στοιχεία του παρακάτω πίνακα 3.4 (Σακκάς Δ., 1988: 214-215).

Πίνακας 3.4
Εισαχθέντα κεφάλαια και κατανομή (%) κατά βιομηχανικό κλάδο

Βιομηχανικοί κλάδοι	Εισαχθέντα κεφάλαια	
	Εκατομμύρια (\$)	Κατανομή (%)
Ειδών διατροφής-ποτών	47,0	4,2
Καπνοβιομηχανία	4,3	0,4
Υφαντικών βιομηχανιών	33,4	3,0
Ειδών ένδυσης-υπόδησης	11,2	1,0
Ξύλου	6,9	0,6
Χάρτου	14,8	1,3
Επίπλων-ειδών επίπλωσης	0,3	0,0
Δέρματος	0,6	0,0
Χημικών	134,2	12,1
Πλαστικών	7,2	0,6
Πετρελαίου-άνθρακα	332,2	30,0
Μη μεταλλικών ορυκτών	37,6	3,4
Βασικών μεταλλουργών	223,5	20,2
Τελικών προϊόντων από μέταλλο	21,7	2,0
Μηχανών-συσκευών	3,7	0,3
Ηλεκτρικών συσκευών	75,6	6,8
Μεταφορικά μέσα –Ναυπηγεία	137,0	12,3
Διάφορα	16,7	1,5
ΣΥΝΟΛΟ	1.107,7	100

Πηγή : Σακκάς, Δ. (1988). Οι προοπτικές της ελληνικής βιομηχανίας το έτος 2000. Στο Η. Κατσούλης, Τ. Γιαννίσης, Π. Καζάκος (Επιμ.), *Πολιτική και κοινωνία, οικονομία, εξωτερικές σχέσεις*. Αθήνα: Παπαζήσης 215.

Από τα μέσα της δεκαετίας του '70 ο ρυθμός ανάπτυξης της βιομηχανίας άρχισε να επιβραδύνεται για να γίνει αργότερα αρνητικός, ενώ στην κλαδική διάρθρωση της βιομηχανίας σημειώθηκε μεταστροφή προς τους παραδοσιακούς κλάδους¹⁷⁹. Ειδικότερα, στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '70 ο ρυθμός αύξησης

¹⁷⁹ Θα πρέπει να τονιστεί, ότι παρά τη μεταστροφή στους κλάδους των χημικών, των βασικών μεταλλουργικών, των μηχανών και των μεταφορικών μέσων, η συμμετοχή τους στο μεταποιητικό προϊόν από 22% το 1957 δεν υπερέβη το 37% το 1972. Από το άλλο μέρος οι παραδοσιακοί κλάδοι παραγωγής καταναλωτικών αγαθών (κυρίως υφαντικές, ένδυσης-υπόδησης, τροφίμων) συνέχισαν να αποτελούν τον κορμό της μεταποίησης (43,6% το 1972 έναντι 58,4% το 1957). Οι κλάδοι που είχαν εξάρτηση από την οικοδομική δραστηριότητα (ξύλου-επίπλων, μη μεταλλικών ορυκτών) μάλλον αύξησαν τη συμμετοχή τους (13% το 1972 έναντι 12,4% το 1957). Έτσι μπορεί να υποστηριχτεί ότι κατά την περίοδο της ταχείας ανόδου

της βιομηχανικής παραγωγής υποχώρησε σταδιακά και το 1981 έπεσε στο μηδέν, ενώ το 1982 πήρε αρνητική τιμή (-1,5). Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 και μετά παρατηρείται μια συνολική αποδυνάμωση του παραγωγικού συστήματος της βιομηχανίας, όπως αυτή εκφράζεται με τη συνεχή μείωση της παραγωγής, τη γενικευμένη πτώση των επενδύσεων, την οπισθοδρόμηση της παραγωγικής συγκρότησης του τομέα και την εξασθένηση της ανταγωνιστικής θέσης της χώρας στη διεθνή αγορά. Το 1993, δεκαπέντε χρόνια μετά το ξέσπασμα της κρίσης, το επίπεδο της βιομηχανικής παραγωγής υπολείπεται εκείνο του 1979 κατά 2%, ενώ οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου που προσδιορίζουν τη δυναμική της βιομηχανίας, μετά από μια περίοδο συχνών μειώσεων και στασιμότητας¹⁸⁰, βρίσκονται μόνο κατά 3,9% πάνω από το αντίστοιχο μέγεθος του 1980. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι αυτές οι αρνητικές εξελίξεις έλαβαν χώρα σε μια περίοδο που η ευρωπαϊκή και η παγκόσμια βιομηχανία σημείωσε ρυθμούς ανάπτυξης υψηλότερους του 2% σε ετήσια βάση (Κιντής, 1995: 537, 541, 551-554, Καζάκος, 2002: 402).

Ο δυναμισμός της ελληνικής βιομηχανίας είχε πληγεί καίρια όχι μόνο από τη στασιμότητα των επενδύσεων αλλά και από τη αναδιανομή τους υπέρ των κλάδων 'παραδοσιακών' προϊόντων¹⁸¹, οι οποίοι κατά κανόνα χρησιμοποιούν χαμηλή τεχνολογία και οι αναπτυξιακές τους προοπτικές είναι περιορισμένες αφού δεν επηρεάζονται ανάλογα ούτε από την εξέλιξη της τεχνολογίας ούτε από την άνοδο του βιοτικού επιπέδου των λαών (Κιντής, 1995: 554). Στους κλάδους της βαριάς βιομηχανίας, οι οποίοι μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70 αποτελούσαν τους κύριους μοχλούς της βιομηχανικής ανάπτυξης, πραγματοποιείται αποεπένδυση. Το κέντρο βάρους των λιγοστών επενδύσεων μετατοπίζεται στους 'παραδοσιακούς' κλάδους¹⁸². Η αρχική διπολικότητα μεταξύ παραδοσιακών και σύγχρονων κλάδων πλέον διαβρώνεται (Γκέκας, Καλογήρου & Παπαγιαννάκης, 1981: 18). Το φαινόμενο

της παραγωγικής δραστηριότητας, οι μεταβολές που σημειώθηκαν δεν είχαν την ένταση που θα τους προσέδιδε το χαρακτήρα της ουσιαστικής αναδιάρθρωσης (Δρακάτος, 1986: 60-64).

¹⁸⁰ Μόλις το 1988, οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου έφτασαν στα επίπεδα του 1980 (Κιντής, 1995: 554)

¹⁸¹ Στο επίπεδο των μετοχικών βιομηχανικών εταιρειών η ομάδα των 'στρατηγικών' κλάδων απορροφά το 40% του συνόλου των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στην περίοδο 1958-73, ενώ στην περίοδο 1973-77 μόνο το 21,5%. Αντίθετα η ποσοστιαία συμμετοχή των παραδοσιακών κλάδων αυξάνει από 29% σε 42% αντίστοιχα (Γκέκας, Καλογήρου & Παπαγιαννάκης, 1981: 18).

¹⁸² Στους παραδοσιακούς κλάδους, όπως για παράδειγμα στην κλωστοϋφαντουργία σημειώνονται σημαντικές αλλαγές στην τεχνολογία (Καλογήρου, Παπαγιαννάκης & Σαχαρίδης, 1980: 24).

της κλαδικής αναδιάρθρωσης από το 1975 και μετά δεν είναι άσχετο με τη συμπεριφορά των ξένων επενδύσεων, οι οποίες, την ίδια ακριβώς χρονική περίοδο, αναπροσανατόλισαν τη δραστηριότητά τους προς τους παραδοσιακούς κλάδους με κύριο στόχο την εσωτερική αγορά (Καλογήρου, Παπαγιαννάκης & Σαχαρίδης, 1980: 17). Ειδικότερα, οι ξένες επενδύσεις στην ελληνική βιομηχανία στρέφονται κυρίως σε κλάδους καταναλωτικών προϊόντων, οι οποίοι εμφανίζουν υψηλές αποδόσεις (π.χ. τρόφιμα-ποτά), σε νέους κλάδους (π.χ. μηχανές), αλλά και σε κλάδους που παλιότερα χαρακτηρίζονταν 'κλειστοί'¹⁸³ για τους ξένους επενδυτές, όπως για παράδειγμα τα προϊόντα ένδυσης (Χασσίδ, 1995: 388, 390)

3.5.4 Αίτια της κρίσης στη βιομηχανία

Η επιβράδυνση του ρυθμού ανάπτυξης της βιομηχανίας στα μέσα της δεκαετίας του '70, η οποία εξελίχθηκε σε κρίση στις αρχές της δεκαετίας του '80, είναι το αποτέλεσμα μιας σειράς παραγόντων που προέκυψαν τόσο από τις εξελίξεις που σημειώθηκαν στο εσωτερικό της χώρας, γνωστοί ως ενδογενείς παράγοντες, όσο και από τις δραματικές αλλαγές που έγιναν στο διεθνές οικονομικοπολιτικό περιβάλλον στις δεκαετίες του '70 και του '80, γνωστοί ως εξωγενείς παράγοντες. Από τους ενδογενείς παράγοντες οι σημαντικότεροι είναι α) το πρότυπο εκβιομηχάνισης που ακολούθησε μεταπολεμικά η χώρα, β) η ανεπάρκεια του επιχειρηματικού παράγοντα, και γ) η εσφαλμένη οικονομική πολιτική που ασκήθηκε σε ολόκληρη σχεδόν την μεταπολεμική περίοδο. Μεταξύ των εξωγενών παραγόντων συγκαταλέγονται: α) οι δύο ενεργειακές κρίσεις (1973 και 1979) και η ύφεση της παγκόσμιας οικονομίας που ακολούθησε, β) η ένταξη της χώρας στην Ε.Ε., και γ) η επιθετική εμφάνιση στο διεθνές εμπόριο των νεοαναπτυσσόμενων χωρών της Ν.Α. Ασίας σε συνδυασμό με τη γενικότερη ένταση του διεθνούς ανταγωνισμού (Κιντής, 1995: 559-560).

Οι ενεργειακές κρίσεις του 1973 και του 1979 είχαν ως αποτέλεσμα η τιμή του πετρελαίου να αυξηθεί τόσο πολύ, όσο ποτέ άλλοτε μέχρι τότε. Η ελληνική βιομηχανική δομή υπερβολικά εξαρτημένη από τις εισαγωγές καυσίμων και παραγωγικών εξοπλισμών πλήχθηκε από τις πρώτες, σε αντίθεση με τις χώρες με εθνικά ενσωματωμένη βιομηχανική δομή, δηλαδή με κάθετες και οριζόντιες διασυνδέσεις, όπου ο κλονισμός της βιομηχανίας υπήρξε λιγότερο οδυνηρός. Η άνοδος των καυσίμων και των πρώτων υλών ανέβασαν το κόστος των ελληνικών

¹⁸³ Ως 'κλειστοί' χαρακτηρίζονται οι κλάδοι στους οποίους εφαρμόζονται περιορισμοί στους ξένους επενδυτές (Χασσίδ *Ιωσ.*, 1995: 381).

προϊόντων κατά πολύ και σε συνδυασμό με την περιοριστική πολιτική που εφάρμοσαν οι ευρωπαϊκές χώρες, οι ευρωπαϊκές αγορές συρρικνώθηκαν σημαντικά για τις ελληνικές εξαγωγές¹⁸⁴.

Από την αύξηση των τιμών του πετρελαίου και του παραγωγικού εξοπλισμού επηρεάστηκαν σημαντικά οι επενδύσεις, ιδιαίτερα οι ξένες. Οι ξένες επενδύσεις όπως αναφέρθηκε παραπάνω, είχαν κατευθυνθεί κυρίως προς τη βαριά βιομηχανία, η οποία αφενός χρειάζεται μεγάλη ποσότητα καυσίμων στη διάρκεια της παραγωγικής διαδικασίας και αφετέρου εισάγει σχεδόν εξολοκλήρου τον κεφαλαιουχικό της εξοπλισμό. Έτσι το κόστος παραγωγής στη βαριά βιομηχανία αυξήθηκε πάρα πολύ, αφού, εκτός από τις τιμές των καυσίμων, αυξήθηκαν και οι τιμές του εισαγόμενου κεφαλαιουχικού εξοπλισμού. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι ξένες επενδύσεις να στραφούν στην ελαφρά βιομηχανία, η οποία είναι εντάσεως εργασίας¹⁸⁵, ενώ στη βαριά βιομηχανία επιβραδύνθηκαν και μετά από μερικά χρόνια έφτασαν στα όρια της στασιμότητας. Γενικότερα, η ύφεση στην παγκόσμια οικονομία που προκάλεσαν οι ενεργειακές κρίσεις εκδηλώθηκε με στασιμότητα στον τομέα των επενδύσεων και μείωση του διεθνούς εμπορίου¹⁸⁶. (Βεργόπουλος, 1986α: 197-198, 200-201, Κιντής, 1995: 540, 560).

Εκτός από της ενεργειακές κρίσεις, ένας άλλος εξωγενής παράγοντας, που συνέβαλε στην κρίση της ελληνικής βιομηχανίας την ίδια περίοδο, ήταν η εμφάνιση στη διεθνή σκηνή των νεοαναπτυσσόμενων χωρών της Ν.Α. Ασίας, όπως η Νότια Κορέα, η Σιγκαπούρη, το Χονγκ-Κονγκ, κ.ά. Οι χώρες αυτές παρήγαγαν προϊόντα παρόμοια με τα ελληνικά, αλλά ήταν καλύτερης ποιότητας και χαμηλότερου κόστους, αφού διέθεταν πιο σύγχρονο μηχανικό εξοπλισμό και πολύ χαμηλότερα ημερομίσθια¹⁸⁷. Ο χάλυβας, τα ναυπηγεία, οι βιομηχανίες ειδών ένδυσης και υπόδησης και η κλωστοϋφαντουργία ήταν τομείς που θίχτηκαν άμεσα (Γκέκας, Καλογήρου & Παπαγιαννάκης, 1981: 23, Βεργόπουλος, 1986α: 201).

Ο σημαντικότερος εξωγενής παράγοντας που επηρέασε αποφασιστικά τις εξελίξεις στην ελληνική βιομηχανία στη δεκαετία του '80 και συνέβαλε στην κρίση της,

¹⁸⁴ Μάλιστα, η Ελλάδα αντί να εξάγει τις πληθωριστικές της πιέσεις, μετατράπηκε σε εισαγωγέα πληθωρισμού (Βεργόπουλος, 1986α: 198).

¹⁸⁵ Βασίζονται κυρίως στην ανθρώπινη εργασία και δεν απαιτούν ιδιαίτερο κεφαλαιουχικό εξοπλισμό.

¹⁸⁶ Από τη στιγμή που οι χρηματιστικές μεταβιβάσεις από το εξωτερικό, λόγω της ύφεσης, μειώθηκαν, οι βιομηχανίες των χωρών όπως η Ελλάδα, που στηρίζονταν στις χρηματιστικές εισροές από το εξωτερικό, εισήλθαν σε ύφεση (Βεργόπουλος, 1986β: 207).

¹⁸⁷ Αντίθετα, στην Ελλάδα τα ημερομίσθια αυξήθηκαν, με αποτέλεσμα να αυξήσουν το κόστος των προϊόντων ακόμα περισσότερο.

ήταν η ένταξη της χώρας στην Ε.Ε.¹⁸⁸ (1981), καθώς αυτή είχε ως αποτέλεσμα την κατάργηση της μεγάλης δασμολογικής προστασίας την οποία απολάμβαναν τα εγχώρια βιομηχανικά προϊόντα (Γεωργακόπουλος., 1995: 105). Είκοσι χρόνια πριν, το 1961, είχε προηγηθεί η Συμφωνία Σύνδεσης η οποία σηματοδοτούσε το τέλος μιας πολιτικής βιομηχανικής ανάπτυξης που στηριζόταν στην υποκατάσταση των εισαγωγών και τη δασμολογική προστασία των εγχώριων προϊόντων από τον ανταγωνισμό των ξένων επιχειρήσεων (Καλογήρου, Καραγιαννάκη, Λαμπριανίδης & 1989: 43, Σκούρας, 1995: 195, 197). Η Συμφωνία Σύνδεσης προέβλεπε ένα μεταβατικό στάδιο πριν από την πλήρη ένταξη, το οποίο εξασφάλιζε στην Ελλάδα, για μια μεγάλη μεταβατική περίοδο, προνομιακό καθεστώς και βοήθεια για τη βελτίωση της υποδομής. Στη Συμφωνία προβλεπόταν αργός δασμολογικός αφοπλισμός της ελληνικής πλευράς έως την πλήρη ένταξη, οπότε θα καταργούνταν κάθε δασμός (Καζάκος, 2002: 236).

Οι ελληνικές μεταποιητικές επιχειρήσεις, όμως, αντί να εκμεταλλευτούν τα πλεονεκτήματα από το προστατευτικό καθεστώς και να προσπαθήσουν για την ανάπτυξή τους, ώστε να είναι ανταγωνιστικές όταν τα δασμολογικά μέτρα θα καταργούνταν με την ένταξη της χώρας στην Ε.Ε., ανέπτυξαν έντονα την τάση για προάσπιση αυτού του θεσμικού πλαισίου προστασίας. Έτσι, το προστατευτικό καθεστώς, με κάποιες σχετικές διαφοροποιήσεις, διατηρήθηκε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80, με αποτέλεσμα να συμβεί ακριβώς το αντίθετο από αυτό που διακήρυσσαν οι πρώτες μετεμφυλιοπολεμικές κυβερνήσεις, δηλαδή να χορηγήσουν προστασία για να ορθοποδήσουν οι επιχειρήσεις και να μπορούν να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό όταν η προστασία θα μειωνόταν. Τα εγχώρια βιομηχανικά προϊόντα, με την κατάργηση των προστατευτικών μέτρων μετά την ένταξη της χώρας στην Ε.Ε., δεν μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό των εισαγόμενων προϊόντων, τα οποία είχαν καλύτερη ποιότητα και χαμηλότερες τιμές¹⁸⁹ (Κιντής, 1995: 563-564). Οι έλληνες επιχειρηματίες δεν προσαρμόστηκαν έγκαιρα στις μεταβαλλόμενες συνθήκες που δημιουργήθηκαν από τη Συμφωνία Σύνδεσης με την Ε.Ε. Απολαμβάνοντας υψηλά κέρδη εξαιτίας του προστατευτικού καθεστώτος, δεν

¹⁸⁸ Η ποιοτική αξιολόγηση και ακόμη περισσότερο η ποσοτική εκτίμηση των επιδράσεων από την ένταξη είναι δύσκολη, επειδή συνέπεσε με μια σειρά από μεταβολές άλλων παραγόντων όπως η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση, τη διακυβέρνηση της χώρας για πρώτη φορά από σοσιαλιστικές κυβερνήσεις, κ.ά. (Γεωργακόπουλος, 1995: 106).

¹⁸⁹ Η προτίμηση των ελλήνων καταναλωτών προς τα εισαγόμενα προϊόντα ήταν έντονη από το 1962 ακόμα, όταν, με τη σύνδεση της Ελλάδας με την Ε.Ε., άρχισε να περιορίζεται η αποτελεσματικότητα κάποιων προστατευτικών μέτρων για τα εγχώρια προϊόντα. (Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 263).

εκμεταλλεύτηκαν τα προστατευτικά μέτρα και τα χαμηλά ημερομίσθια για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των εγχώριων προϊόντων¹⁹⁰ (Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 262, Κιντής, 1995: 562).

Παράλληλα με την αυξημένη προστασία έναντι των εισαγωγών, η ελληνική βιομηχανία, όπως προαναφέρθηκε, ενισχύθηκε με ένα πλέγμα αναπτυξιακών κινήτρων, τα οποία είχαν στόχο την αύξηση των επενδύσεων και περιελάμβαναν διάφορες φορολογικής μορφής εύνοιες, χρηματοπιστωτικές διευκολύνσεις κ.ά. (Γεωργακόπουλος, 1995: 100-102). Η διαμόρφωση αυτής της στρατηγικής οικονομικής πολιτικής προώθησε την παραίτηση εγκαθίδρυσης διαδικασιών αυτοδύναμης ανάπτυξης και ενίσχυσε, σε σχέση με τη μεσοπολεμική περίοδο, τις διαδικασίες εισαγόμενης 'έτοιμης' εκβιομηχάνισης (Ρόμπολης, 1988: 241). Ενώ η Ελλάδα θα έπρεπε να επιδοθεί σε μια τεράστια προσπάθεια για να καλύψει έστω και μέρος της τεχνολογικής της καθυστέρησης, αντίθετα απ' ό τι συνέβη στις τεχνολογικά ανεπτυγμένες χώρες, εξ' αρχής υπήρξε παραμερισμός του τεχνολογικά ξεπερασμένου εγχώριου τομέα παραγωγής επενδυτικών αγαθών πριν ακόμα προλάβει ο ίδιος να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις του τεχνολογικού μετασχηματισμού του (Βερναρδάκης, 1995: 345, Σακκάς, 1988 : 208-209). Έτσι, η ανάπτυξη των κλάδων παραγωγής ενδιάμεσων και κεφαλαιουχικών αγαθών παραμελήθηκε, με αποτέλεσμα η βιομηχανική παραγωγή να οργανωθεί κυρίως οριζόντια και όχι κάθετα και να εκτείνεται σε μερικές μόνο βαθμίδες της μεταποίησης, κυρίως στις τελευταίες φάσεις, παράγοντας κυρίως τελικά προϊόντα¹⁹¹ (Παπαηλίας, 1996: 139-140). Ο μικρός βαθμός καθετοποίησης της παραγωγικής δομής έχει ως αποτέλεσμα τη εξάρτηση της βιομηχανικής παραγωγής από εξωτερικές εισροές, την αύξηση του κόστους των προϊόντων και κατά συνέπεια τη μείωση της ανταγωνιστικότητας τους¹⁹² (Σαμαράς, 1986: 37).

¹⁹⁰ Σ' αυτό συνέβαλε και η επιδότηση των εξαγωγών, η οποία δημιούργησε μια πλασματική ανταγωνιστικότητα για τα ελληνικά προϊόντα στις διεθνείς αγορές (Γεωργακόπουλος, 1995: 100).

¹⁹¹ Τα υλικά που επεξεργάζεται η ελληνική βιομηχανία, σ' ένα ποσοστό 90%, προέρχονται από τομείς εκτός βιομηχανίας, δηλαδή από τη γεωργία και τις εισαγωγές. Στο σύνολο των υλικών που καταναλώνει η ελληνική βιομηχανία, η αγροτική οικονομία συμμετέχει με ποσοστό 70% και πάνω, ενώ τα υπόλοιπα 30% προέρχονται από εισαγωγές. Αυτοί βέβαια είναι μέσοι όροι από τους οποίους πολλοί κλάδοι αποκλίνουν σημαντικά. Για παράδειγμα, το 80% των πρώτων υλών που καταναλώνουν η σιδηροβιομηχανία και η χαρτοβιομηχανία, προέρχονται από το εξωτερικό (Σαμαράς, 1986: 37).

¹⁹² Συχνά για μια μονάδα βιομηχανικών εξαγωγών απαιτείται η εισαγωγή τριών μονάδων. Οι εξαγωγές μπορεί να αποφέρουν συνάλλαγμα, όμως οι συναλλαγματικές

Ένα άλλο μέτρο που θεσμοθετήθηκε για την ανάπτυξη της βιομηχανίας στη χώρα μας ήταν οι χρηματοπιστωτικές διευκολύνσεις, οι οποίες αφορούσαν κυρίως την προνομιακή πρόσβαση των περισσότερο 'αναπτυξιακών τομέων' της οικονομίας στην περιορισμένη ποσότητα των αποταμιευτικών πόρων (Γεωργακόπουλος, 1995: 100). Η πολιτική αυτή βοήθησε τις επιχειρήσεις στην εξεύρεση σχετικά φτηνού χρήματος, όμως τις επιβάρυνε με πολλά δανειακά κεφάλαια, δηλαδή τις οδήγησε στην υπερχρέωση. Μέχρι τα μέσα περίπου της δεκαετίας του '70, οι υψηλές τιμές που απολάμβαναν τα εγχώρια προϊόντα λόγω της προστασίας και των διαφόρων ενισχύσεων, σε συνδυασμό με το σχετικά χαμηλό κόστος της εργασίας, επέτρεπε στις βιομηχανίες να καλύπτουν χωρίς δυσκολίες το αυξανόμενο χρηματοπιστωτικό κόστος. Όμως στα τέλη της δεκαετίας του '70, όταν ανατράπηκε πλήρως τόσο το εσωτερικό όσο και το εξωτερικό οικονομικό περιβάλλον μέσα στο οποίο είχε εθιστεί να λειτουργεί η ελληνική βιομηχανία, οι συνέπειες της υπερχρέωσης άρχισαν να γίνονται εμφανείς (Κιντής, 1995: 562).

Στις δραματικές καταστάσεις που πήρε η κρίση της βιομηχανίας από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και μετά, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και η οικονομική πολιτική την οποία άσκησε η χώρα από την εκδήλωση της κρίσης και μετά. Οι ελληνικές κυβερνήσεις, αντί να λάβουν μέτρα για τη μείωση του κόστους παραγωγής και να ακολουθήσουν συσταλτική πολιτική, όπως έκαναν όλες σχεδόν οι χώρες της Ε.Ε. για να περιορίσουν τη χρονική διάρκεια και τις συνέπειες της κρίσης, άσκησαν πολιτική ενίσχυσης της ζήτησης (αύξηση μισθών-ημερομισθίων, αύξηση της δημόσιας κατανάλωσης, αρνητικά επιτόκια για μεγάλη περίοδο), με την ελπίδα ότι μια τέτοια πολιτική θα επιδρούσε θετικά στην αύξηση της βιομηχανικής παραγωγικής. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν συνέβη. Αντίθετα, σε μια δύσκολη περίοδο για τη βιομηχανία και την οικονομία της χώρας, αυξήθηκαν οι εισαγωγές. Η διασταλτική πολιτική που εφαρμόστηκε από το 1975 και μετά και κυρίως από το 1980 και μετά¹⁹³, ενίσχυσε την προτίμηση των ελλήνων για τα εισαγόμενα προϊόντα, με αποτέλεσμα, το χάσμα που πάντοτε υπήρχε ανάμεσα στην παραγωγική δομή της οικονομίας και στο καταναλωτικό πρότυπο της ελληνικής κοινωνίας, να αυξηθεί ακόμα περισσότερο,

υποχρεώσεις, οι οποίες απαιτούνται για να συντηρούν τα βιομηχανικά καταστήματα που εισάγουν τον κεφαλαιουχικό τους εξοπλισμό, αυξάνουν ταχύτερα (Βεργόπουλος, 1986α: 26-27).

¹⁹³ Στις αρχές της δεκαετίας του '80 τα κατώτερα ημερομίσθια αυξήθηκαν κατά 50% 'μέσα σ' ένα βράδυ' και οι αμοιβές των γυναικών εξισώθηκαν μ' αυτές των ανδρών. Από άποψη κοινωνικής δικαιοσύνης και τα δύο αυτά μέτρα ήταν σωστά. Όμως από οικονομική σκοπιά ήταν πραγματική καταστροφή, αφού οδήγησαν στην πλήρη κατάρρευση της ήδη ασφυκτιούσας από τα υπερβολικά χρέη παραδοσιακής βιομηχανίας (Κιντής, 1995: 564).

καθώς την ίδια περίοδο τα περιθώρια υποκατάστασης των εισαγωγών για την ελληνική βιομηχανία είχαν εξαντληθεί (Κιντής, 1995: 563).

Η κρίση επηρέασε αρνητικά την πορεία των εσόδων των επιχειρήσεων, ενώ συγχρόνως σημειώθηκε εντυπωσιακή αύξηση του κόστους παραγωγής επειδή οι πρώτες ύλες έγιναν ακριβότερες, το κόστος εργασίας αυξήθηκε σημαντικά, κ.λπ. Καθώς τα έσοδα των επιχειρήσεων περιορίστηκαν, δημιουργήθηκε πρόβλημα ρευστότητας σ' αυτές, με αποτέλεσμα πολλές μονάδες να δηλώσουν αδυναμία εξόφλησης των ληξιπρόθεσμων οφειλών τους. Το 1984, η βιομηχανία ήταν αδύνατο να εξοφλήσει το σύνολο των βραχυπρόθεσμων υποχρεώσεών της, ακόμα κι αν επρόκειτο να διαθέσει όλα της τα αποθέματα, να ρευστοποιήσει όλες τις απαιτήσεις της και να χρησιμοποιήσει όλα τα ταμειακά της διαθέσιμα καθώς και τις καταθέσεις στις τράπεζες. Από την άλλη μεριά, δεν έγινε καμία σοβαρή προσπάθεια από το κράτος και τις τράπεζες να διαχωριστούν οι βιώσιμες από τις μη βιώσιμες επιχειρήσεις, ούτε διαμορφώθηκε πολιτική στήριξης των υγιών μονάδων, ώστε να ξεπεράσουν το πρόβλημα της ρευστότητας και γενικότερα τις συνέπειες της χρηματοδοτικής κρίσης (Κιντής, 1995: 556-558). Ο Οργανισμός για την Ανασυγκρότηση των Επιχειρήσεων (Ο.Α.Ε.) που ιδρύθηκε από το κράτος με το νόμο 1386/1983, με στόχο τον εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεων, άνοιξε το δρόμο για είσοδο πολλών επιχειρήσεων στο δημόσιο τομέα, απλώς παρατείνοντας το πρόβλημα για το μέλλον¹⁹⁴. Αυτό συνέβη διότι, παράλληλα με τα οικονομικά κίνητρα για την είσοδο των επιχειρήσεων στον Ο.Α.Ε., λειτούργησαν και ιδεολογικά κίνητρα και ο οργανισμός μετατράπηκε σε εγγυητή μη παραγωγικής απασχόλησης και εισοδημάτων, διατηρώντας τεχνητά σε λειτουργία μη βιώσιμες επιχειρήσεις με τεράστιο κόστος για το κράτος και την οικονομία για αρκετό χρονικό διάστημα, μέχρι που ξεκίνησε η διαδικασία της αποκρατικοποίησης των επιχειρήσεων (Καζάκος, 2002: 359-364).

3.5.5 Κατασκευαστικός τομέας

¹⁹⁴ Πίσω από τις προσπάθειες υποστήριξης και στη συνέχεια της κρατικοποίησης των βιομηχανικών επιχειρήσεων υπήρχε η επιθυμία να αποφευχθούν οι οδυνηρές συνέπειες της μαζικής χρεοκοπίας του πυρήνα της ελληνικής βιομηχανίας. Όμως υπήρχαν κι άλλες προθέσεις οι οποίες προσδιόρισαν την τελική έκβαση τω προσπαθειών και αφορούσαν την ανταπόκριση στα αιτήματα των οργανωμένων συμφερόντων που είχαν ως πρότυπο τη δημοσιοϋπαλληλική μονιμότητα και αποτελούσαν πολιτικά στηρίγματα του κυβερνώντος κόμματος (Καζάκος, 2002: 360)

Ο δευτερογενής τομέας εκτός από τη μεταποίηση περιλαμβάνει τα ορυχεία¹⁹⁵, την ενέργεια¹⁹⁶ και τις κατασκευές. Στην Ελλάδα, η συμβολή των ορυχείων και των κατασκευών στο προϊόν του δευτερογενή τομέα είναι σχετικά υψηλή σε σχέση με τις ανεπτυγμένες χώρες, ενώ η συμβολή της μεταποίησης βρίσκεται σε χαμηλότερα επίπεδα¹⁹⁷ (Κιντής, 1995: 529). Μάλιστα, η σημαντική συμβολή του κατασκευαστικού

¹⁹⁵ Ο κλάδος των ορυχείων-μεταλλείων-λατομείων περιλαμβάνει τη διαδικασία της πρωτογενούς φάσης εξόρυξης, ενώ η διαδικασία της επεξεργασίας για την παραγωγή τελικών προϊόντων εντάσσεται στους αντίστοιχους κλάδους της βασικής μεταλλουργίας και μη μεταλλικών ορυκτών του τομέα της μεταποίησης. Η Ελλάδα είναι μια χώρα που έχει σημαντικές ορυκτές πρώτες ύλες (Μηλιώτης, 1995: 627, 629-630).

Μετά το 1950, η παραγωγή του κλάδου αυξήθηκε σημαντικά. Σ' αυτό συνέβαλαν η επιτόπια βιομηχανοποίηση ορισμένων σημαντικών μεταλλευμάτων και η αυξημένη ζήτηση λατομικών γενικά προϊόντων που ακολούθησε την αύξηση των οικοδομικών εργασιών και των κατασκευών. Στη δεκαετία του '60 αξιοποιήθηκε επιτόπια μεγάλο ποσοστό μεταλλευμάτων της χώρας με αποτέλεσμα τη δημιουργία σημαντικών ευκαιριών απασχόλησης αλλά και την ουσιώδη αύξηση της εισροής συναλλάγματος από την εξαγωγή των παραγόμενων προϊόντων (Αγαπητός, 1995: 76-77).

Όσον αφορά στην απασχόληση, αυτή αυξήθηκε σημαντικά: από 13.623 το 1951 σε 21.510 το 1961. Το διάστημα 1961-81 παρέμεινε στάσιμη (21.510 και 22.957 αντίστοιχα). Όμως κατά κλάδο η κατανομή της απασχόλησης άλλαξε σημαντικά. Στα λιγνιτωρυχεία και στα καύσιμα ο αριθμός των απασχολούμενων σημείωσε σταθερή αύξηση, ενώ στα λατομεία σταθερή πτώση. Στους κλάδους των μεταλλείων και των λοιπών μεταλλείων επικράτησαν ασταθείς τάσεις (Παπαηλίας, 1996: 132-134, Αγαπητός, 1995: 76-77).

¹⁹⁶ Μεταπολεμικά, η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας αυξήθηκε σημαντικά, προκειμένου να καλύψει τις ανάγκες τόσο των νοικοκυριών όσο και των βιομηχανιών. Την περίοδο 1961-1979, παρατηρήθηκε μεγάλη αύξηση στην οικιακή κατανάλωση. Περισσότερο, όμως, εντυπωσιακή ήταν η αύξηση της ζήτησης της ηλεκτρικής ενέργειας από τη βιομηχανία, λόγω της μεγάλης ανάπτυξης της βιομηχανικής δραστηριότητας αυτήν την περίοδο (ιδιαίτερα στη δεκαετία του '60), στην οποία άρχισαν να λειτουργούν μεγάλες ηλεκτροβόρες βιομηχανίες, όπως το Αλουμίνιο Ελλάδος, η Λάρκο κ.ά. Αξίζει να σημειωθεί ότι τέσσερις βιομηχανικές μονάδες, η Αλουμίνιον Ελλάδος, η Λάρκο, η Έσσο και η ΑΕΒΑΛ το 1979 κατανάλωναν το 37,4% της συνολικής βιομηχανικής κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας (Αγαπητός, 1995: 85).

Οι απασχολούμενοι στην ενέργεια το 1951 αποτελούσαν το 2% των απασχολούμενων στο δευτερογενή τομέα, ενώ το 1971 το 2,9%. Το 1981, μειώθηκαν και εκπροσωπούσαν με ποσοστό 2,4% (βλ. πίνακα 3.5).

¹⁹⁷ Ο κατασκευαστικός τομέας συμμετείχε στο Α.Ε.Π. το 1951 με ποσοστό 5,5%, το 1961 με 8,8%, το 1971 9,4%, ενώ το 1979, εξαιτίας της κρίσης, παρουσίασε μείωση και συμμετείχε με ποσοστό 7,5%. Επίσης τα ορυχεία και η ενέργεια, κατά την περίοδο 1951-1979,

τομέα και ιδιαίτερα της οικοδομικής δραστηριότητας στο δευτερογενή τομέα παραγωγής θεωρήθηκε από την πλειοψηφία των οικονομολόγων ως μια στρέβλωση της οικονομίας η οποία εδράζεται σε δομικές αδυναμίες της¹⁹⁸, ενώ στην ελληνική οικονομική βιβλιογραφία επικράτησε η άποψη ότι η οικοδομική δραστηριότητα είναι αντιπαραγωγική¹⁹⁹ και οι επενδύσεις σ' αυτή επιζήμιες για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Ελάχιστοι ήταν εκείνοι που θεωρούσαν ότι η ανάπτυξη της οικοδομικής δραστηριότητας²⁰⁰ και γενικότερα του κατασκευαστικού τομέα είχε θετικά αποτελέσματα στην οικονομία (Αντωνοπούλου, 1991: 137-141, Καζάκος, 2002: 207). Παρ' όλα αυτά, έχει αναγνωριστεί ευρύτερα ότι η ανάπτυξη του κατασκευαστικού τομέα στη μεταπολεμική περίοδο κινητοποίησε την οικονομία στο σύνολό της, γι' αυτό και σε περιόδους ύφεσης χρησιμοποιήθηκε ως μέσο άσκησης αντικυκλικής πολιτικής από διάφορες κυβερνήσεις²⁰¹. Αυτή η ικανότητα του κατασκευαστικού

αύξησαν τη συμμετοχή τους στο Α.Ε.Π. Ενώ το 1951 συμμετείχαν με ποσοστό 0,7% και 0,6% αντίστοιχα, το 1979 συμμετείχαν με ποσοστό 1,5% και 3,2% (παρακάτω πίνακας).

Πίνακας
Κατανομή (%) του δευτερογενή τομέα παραγωγής κατά κλάδο για τα έτη
1951, 1955, 1961, 1965, 1971, 1973 και 1979

Κλάδοι δευτερογενή τομέα παραγωγής	1951	1955	1961	1965	1971	1973	1979
Ορυχεία	0,7	1,1	1,2	1,2	1,4	1,5	1,5
Μεταποίηση	11,5	12,8	13,8	15,1	19,6	21,0	21,7
Ενέργεια και ύδρευση	0,6	0,8	1,1	1,4	2,1	2,5	3,2
Κατασκευές	5,5	6,3	8,8	9,6	9,4	9,7	7,5
Σύνολο	18,3	21,0	24,9	27,3	32,5	34,7	33,9

Πηγή: Αντωνοπούλου, Σ. (1991). Ο μεταπολεμικός μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας και το οικιστικό φαινόμενο: 1950-1980. Αθήνα: Παπαζήσης, 92.

¹⁹⁸ Επίσης διατυπώθηκε η άποψη ότι η ανάπτυξη του κατασκευαστικού τομέα ήταν αποτέλεσμα συγκεκριμένης κατεύθυνσης η οποία επιβλήθηκε από ξένα συμφέροντα και ειδικότερα από αμερικάνικα συμφέροντα. Κάτι τέτοιο όμως δεν ισχύει αφού οι αμερικάνοι οικονομικοί σύμβουλοι ήταν αντίθετοι στη διοχέτευση πόρων στην κατοικία (Αντωνοπούλου, 1991: 140-141).

¹⁹⁹ Το κύριο επιχείρημα της άποψης ότι η επένδυση στην οικοδομική δραστηριότητα είναι αντιπαραγωγική ανάγεται στο επιχείρημα ότι η επένδυση σε κατοικία είναι αντικείμενο κατανάλωσης και όχι μέσο παραγωγής. Με βάση αυτή τη λογική δεν θα έπρεπε να παράγονται γενικότερα καταναλωτικά αγαθά (πχ., αυτοκίνητα, οικιακές συσκευές κ.λπ.). Ερώτημα αποτελεί το γεγονός γιατί απ' όλη την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών ως αντιπαραγωγική θεωρήθηκε μόνο η παραγωγή κατοικιών (Αντωνοπούλου, 1991: 133-135).

²⁰⁰ Ο λόγος που δίνεται έμφαση στην οικοδομική δραστηριότητα οφείλεται στη σημαντική συμβολή της στον κατασκευαστικό τομέα.

²⁰¹ Σε περιόδους ύφεσης ενθαρρύνεται η κατασκευή κατοικιών και αυξάνεται σημαντικά το ύψος του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων, ενώ σε περιόδους

τομέα, να κινητοποιεί την οικονομία στο σύνολό της, εκδηλώθηκε με πολλούς τρόπους:

Πρώτον, υπήρξε από τους πλέον αποτελεσματικούς οικονομικούς τομείς δημιουργίας παραγωγικής απασχόλησης. Ο κλάδος των κατασκευών και ιδιαίτερα η κατοικία χαρακτηρίζεται από εκτεταμένη εφαρμογή τεχνικών έντασης εργασίας. Αυτό, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της οικοδομικής δραστηριότητας τη μεταπολεμική περίοδο, είχε ως αποτέλεσμα ο κατασκευαστικός τομέας να λειτουργήσει ως ένας κατεξοχήν αποτελεσματικός τομέας δημιουργίας παραγωγικής απασχόλησης. Η σημασία του κατασκευαστικού τομέα στη δημιουργία απασχόλησης είναι πολύ σημαντική και εξισορρόπησε σε κάποιο βαθμό τη χαμηλή δυνατότητα της μεταποίησης να απορροφήσει εργατικά χέρια που αποδεσμεύτηκαν από το γεωργικό τομέα²⁰² (Αντωνοπούλου, 1991: 232-235). Ενώ το 1951 στον κατασκευαστικό τομέα απασχολούνταν 74.959 άτομα (13,6% των απασχολούμενων στο δευτερογενή τομέα), το 1981 απασχολούνταν 326.390 άτομα (31,4% των απασχολούμενων στο δευτερογενή τομέα). Σε απόλυτους αριθμούς η απασχόληση στις κατασκευές, το διάστημα 1951-1981, αυξήθηκε κατά 251.000, ενώ στη μεταποίηση αυξήθηκε κατά 214.000. Έτσι, μεταξύ 1951-1981 η απασχόληση στις κατασκευές τετραπλασιάστηκε, ενώ στη μεταποίηση πολλαπλασιάστηκε μόνο κατά 1,5 φορά. Η σχέση ανάμεσα στην απασχόληση στις κατασκευές και στην απασχόληση στη μεταποίηση από 1 προς 6 που ήταν το 1951 μεταβλήθηκε σε 1 προς 2 το 1981 (πίνακας 3.5).

Πίνακας 3.5
Κατανομή (απόλυτοι αριθμοί και %) του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στο δευτερογενή τομέα κατά κλάδο για τα απογραφικά έτη 1951 έως 1981

Κλάδοι δευτερογενή τομέα	1951		1961		1971		1981	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Μεταλλεία και Ορυχεία	13.623	2,5	21.510	3,1	21.096	2,5	22.957	2,2
Μεταποίηση	450.424	81,9	488.577	70,1	554.380	64,7	664.332	63,9

υπερθέρμανσης της οικονομίας παίρνονται μέτρα περιορισμού της δραστηριότητας του κλάδου. Αυτό, κατεξοχήν, συνέβη την περίοδο 1967-1972. Το 1967, η οικονομία βρισκόταν σε ύφεση και ο οικοδομικός τομέας χρησιμοποιήθηκε σε μεγάλη έκταση για την ανάκαμψη της οικονομίας. Τότε για πρώτη φορά επιτράπηκε σημαντική τραπεζική χρηματοδότηση του τομέα (στεγαστικά δάνεια). Όμως στα τέλη του 1972, από την ίδια κυβέρνηση (των στρατιωτικών) πάρθηκαν τελείως αντίθετα μέτρα, για την αντιμετώπιση των πληθωριστικών πιέσεων (Αγαπητός, 1995: 85, Αντωνοπούλου, 1991: 185, Καζάκος, 2002: 270)

²⁰² Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι βιομηχανικές μονάδες που ιδρύθηκαν αυτή την περίοδο, ήταν μονάδες έντασης κεφαλαίου και κατά συνέπεια είχαν σχετικά χαμηλή ικανότητα δημιουργίας παραγωγικής απασχόλησης.

Ενέργεια και ύδρευση	11.212	2,0	19.804	2,8	24.816	2,9	25.425	2,4
Κατασκευές	74.959	13,6	167.364	24,0	256.424	29,9	326.390	31,4
Σύνολο	550.218	100	697.525	100	856.716	100	1.039.094	100

Πηγή: Αντωνοπούλου, Σ. (1991). *Ο μεταπολεμικός μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας και το οικιστικό φαινόμενο: 1950-1980*. Αθήνα: Παπαζήσης, 316.

Δεύτερον, δημιούργησε ζήτηση σ' ένα μεγάλο αριθμό βιομηχανικών κλάδων και υπηρεσιών, αφού το κτίριο, μεταξύ όλων των εμπορευμάτων στην αγορά, ενσωματώνει το μεγαλύτερο αριθμό και ποικιλία πρώτων υλών και αγαθών καθώς και ενδιάμεσων και τελικών προϊόντων. Ένα σημαντικό μέρος απ' αυτά τα προϊόντα παράγονται στη χώρα μας, η οποία είναι πλούσια σε όλες τις πρώτες ύλες που είναι απαραίτητες για την παραγωγή οικοδομικών υλικών και στοιχείων. Έτσι, ο οικοδομικός τομέας στηρίζεται σε μια ολοκληρωμένη λίγο ως πολύ βάση παραγωγής, η οποία περιλαμβάνει όλα τα στάδια παραγωγής. Κατά συνέπεια η ανάπτυξη της οικοδομικής δραστηριότητας προώθησε την ανάπτυξη σε πολλούς κλάδους της μεταποίησης, πολλοί από τους οποίους είναι έντασης εργασίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι κλάδοι που παρήγαγαν οικοδομικά υλικά απασχολούσαν ένα σημαντικό αριθμό ατόμων (περίπου 100.000 το 1975). Επίσης, ο οικοδομικός τομέας δημιούργησε ζήτηση σε πολλές υπηρεσίες, όπως το εμπόριο, οι μεταφορές κ.λπ. (Αντωνοπούλου, 1991: 235-244).

Τρίτον, προσέλκυσε σημαντικά ποσά συναλλάγματος, ιδιαίτερα αποταμιεύσεις των ελλήνων μεταναστών εργατών και ναυτεργατών, καθώς και των ελλήνων της διασποράς. Στη δεκαετία του '60, οι εισροές για 'αγορά ακινήτων' κάλυπταν το 22% με 33% του ελλείμματος των τρεχουσών συναλλαγών, ενώ στη δεκαετία του '70 οι εισροές για αγορά 'αγορά ακινήτων' μαζί με τη καθαρή εισροή των 'καταθέσεων σε συνάλλαγμα' κάλυπταν το 33% με 83% του ελλείμματος αυτού (Αντωνοπούλου, 1991: 244-247).

Τέταρτον, συνέβαλε στην αύξηση των μισθών και των ημερομισθίων. Η έλλειψη εργατικών χεριών που παρατηρήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του '60 στον οικοδομικό τομέα²⁰³, καθώς και σε ορισμένους άλλους τομείς της οικονομίας, είχε ως αποτέλεσμα οι οικοδόμοι να αποκτήσουν μεγάλη διαπραγματευτική δύναμη και να κατορθώσουν, εκτός από την αύξηση των μισθών, να μειώσουν το ωράριο εργασίας από οχτώ σε επτά ώρες (Αντωνοπούλου, 1991: 247).

²⁰³ Οι βιομηχανικοί κλάδοι ανταγωνίζονταν την οικοδομή για εργατικά χέρια, προκειμένου να αναπληρώσουν τις ελλείψεις που παρατηρήθηκαν στα μέσα της δεκαετίας του '60 και μετά (Αντωνοπούλου, 1991: 247).

Ο κατασκευαστικός τομέας αποτελείται από τρεις τομείς παραγωγής, της κατοικίας, των κτιρίων και των υπόλοιπων κατασκευών (κυρίως δημόσιων έργων) οι οποίοι διαφοροποιούνται ως προς τη συμβολή τους στο σύνολο του τομέα²⁰⁴. Όμως οι στατιστικές του Α.Ε.Π. δεν καταγράφουν τη συμβολή του κάθε επιμέρους κλάδου χωριστά. Όπως προκύπτει από τους λογαριασμούς Ακαθάριστων Επενδύσεων Παγίου Κεφαλαίου, την περίοδο 1951-1979, η αξία των κατοικιών αντιπροσώπευε το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των τριών κλάδων. Το ποσοστό αυτό κυμαινόταν μεταξύ 40% και 56% της συνολικής αξίας των κατασκευών, στοιχείο το οποίο δείχνει τη μεγάλη σημασία που απέκτησε ο τομέας παραγωγής κατοικίας στη μεταπολεμική περίοδο. Τα ποσοστά που αντιπροσωπεύουν την αξία των υπόλοιπων κτιρίων και των υπόλοιπων κατασκευών (κυρίως δημοσίων έργων) στο σύνολο του κατασκευαστικού τομέα κυμαίνονται αντίστοιχα μεταξύ 17% και 23% για τα υπόλοιπα κτίρια και 24% έως 36% για τις υπόλοιπες κατασκευές. Στο σύνολο του κατασκευαστικού τομέα η οικοδομική δραστηριότητα (κατοικίες και άλλα κτίρια) αντιπροσώπευε το μεγαλύτερο ποσοστό της συνολικής αξίας παραγωγής του κατασκευαστικού τομέα (60% με 75%, την περίοδο 1951-1979) (πίνακας 3.6) (Αντωνοπούλου, 1991: 138).

Πίνακας 3.6

²⁰⁴ *Ανάμεσα στους τομείς παραγωγής κατοικίας και τον τομέα που απασχολείται με άλλες κατασκευές (κυρίως δημόσια έργα) υπάρχει σαφής διάκριση. Ο τελευταίος χαρακτηρίζεται από τη μεγάλη κλίμακα παραγωγής, το μεγάλο μέγεθος των επιχειρήσεων, από συγκέντρωση κεφαλαίου και τη συμμετοχή ξένου κεφαλαίου. Αντίθετα ο τομέας παραγωγής κατοικίας χαρακτηρίζεται από τη μικρή κλίμακα παραγωγής, το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων, από απουσία συγκέντρωσης κεφαλαίου και παντελή απουσία ξένου κεφαλαίου.*

Ειδικότερα, μεταξύ των επιχειρήσεων που ασχολούνται με την κατασκευή κατοικίας και εκείνων που ασχολούνταν με δημόσια έργα δεν υπάρχει σύμπτωση ή έστω επικάλυψη. Η κατασκευή των δημοσίων έργων αναλαμβάνεται συνήθως από μεγάλες κατασκευαστικές εταιρείες και απασχολούν μεγάλα ποσά κεφαλαίου σε όλες του τις μορφές: τεχνικό εξοπλισμό, άλλα πάγια στοιχεία, εργατικό δυναμικό κ.λπ. Επίσης, οι μεγάλες κατασκευαστικές επιχειρήσεις αναλαμβάνουν και την κατασκευή δημοσίων κτιρίων, ενώ σε συνεργασία με το ξένο κεφάλαιο για την ίδρυση μικτών θυγατρικών εταιρειών καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων : τεχνικών, τουριστικών, εμπορικών και βιομηχανικών.

Την κατασκευή των κατοικιών, καθώς κι άλλων μικρών κτιρίων, την αναλαμβάνουν μικρές εταιρείες. Κύρια χαρακτηριστικά του οικοδομικού τομέα που ασχολείται με την παραγωγή κατοικίας είναι ο χαμηλός βαθμός μηχανοποίησης, η εκτεταμένη εφαρμογή έντασης εργασίας, ο συνακόλουθος βιοτεχνικός χαρακτήρας και η μικρή μονάδα παραγωγής (Αντωνοπούλου, 1991: 165-172, 187).

Κατανομή (%) αξίας κατοικιών, άλλων κτιρίων, συνόλου κτιρίων και κατασκευών για τα έτη 1951, 1956, 1961, 1966, 1971, 1976 και 1979

Έτος	Κατοικίες	Άλλα κτίρια	Σύνολο κτιρίων	Άλλες κατασκευές	Σύνολο
1951	52,4	16,6	69,0	31,0	100,0
1956	55,9	17,6	73,5	26,5	100,0
1961	38,9	20,2	59,1	40,9	100,0
1966	45,1	19,3	64,4	35,6	100,0
1971	44,1	19,6	63,7	36,3	100,0
1976	44,5	22,9	67,4	32,6	100,0
1979	52,4	23,1	75,5	24,5	100,0

Πηγή: Αντωνοπούλου, Σ. (1991). *Ο μεταπολεμικός μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας και το οικιστικό φαινόμενο: 1950-1980*. Αθήνα: Παπαζήσης, 164.

Η μεγάλη διάσταση που πήρε η οικοδομική δραστηριότητα στην Ελλάδα οφείλεται κυρίως στις καταστροφές που προκάλεσε ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος και στην αγροτική έξοδο. Πρόκειται για μια ανταπόκριση της οικονομίας στην αυξανόμενη ζήτηση κατοικιών κι άλλων κτιρίων, η οποία ήταν αποτέλεσμα των καταστροφών που προκάλεσε ο πόλεμος στις κατοικίες, τα κτίρια και στους οδικούς άξονες και της αναδιάταξης των οικονομικών δραστηριοτήτων στο χώρο (αστικές έναντι των αγροτικών) και όχι για μια αφανή τάση που ευνόησε τις αντιπαραγωγικές δραστηριότητες έναντι των παραγωγικών. Το τέλος του πολέμου βρήκε την Ελλάδα με 400.000 κτίρια κατεστραμμένα, σ' ένα σύνολο 1.720.000 περίπου, που υπήρχαν πριν τον πόλεμο. Δηλαδή, κάτι λιγότερο από το ένα τέταρτο του κτιριακού αποθέματος είχε καταστραφεί. Ο εμφύλιος πόλεμος δημιούργησε επιπλέον προβλήματα, καθώς επισωρεύτηκαν πρόσθετες καταστροφές. Σαν να μη έφταναν όλα αυτά, στη δεκαετία του '50 συνέβησαν διαδοχικοί σεισμοί, οι οποίοι επηρέασαν πολλές περιοχές της χώρας και είχαν ως αποτέλεσμα, την περίοδο 1953-1957, να καταστραφούν περίπου 63.000 κατοικίες. Το στεγαστικό ζήτημα, όμως, διογκώθηκε ακόμα περισσότερο από τη διαδικασία της εκβιομηχάνισης και την αγροτική έξοδο. Η διαδικασία αυτή οδήγησε σε μια άνευ προηγούμενου αστική επέκταση και δημιούργησε μια τεράστια ζήτηση για νέες κατοικίες και γενικά για νέα κτίρια. Ιδιαίτερα στη δεκαετία του '60, η οποία ήταν δεκαετία αιχμής όσον αφορά την εκβιομηχάνιση και την αγροτική έξοδο, παρατηρήθηκε 'οικοδομικός οργανισμός'. Στην Ελλάδα, την περίοδο 1945-1980, παρατηρήθηκε ένας από τους υψηλότερους δείκτες κατασκευής ανά 1.000 κατοίκους, αφού κτίστηκαν περίπου τρία εκατομμύρια νέες κατοικίες (Αντωνοπούλου, 1991: 138, 174, 182 & 1988: 170).

Η αγροτική έξοδος και γενικότερα οι πληθυσμιακές μετακινήσεις προς τα μεγάλα αστικά κέντρα, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την εντατική οικοδομική δραστηριότητα, συνοδεύτηκε από τεράστια μεταφορά χρηματικού 'πλεονάσματος'

από τις αγροτικές περιοχές προς τις αστικές για την αγορά οικοπέδων και κατοικιών. Οι αγροτικές οικογένειες που μετακινήθηκαν προς τις πόλεις, επένδυσαν τις αποταμιεύσεις τους ή πούλησαν μέρος της γης τους για να αγοράσουν ένα οικόπεδο ή ένα διαμέρισμα στην πόλη. Επίσης, ένα μεγάλο μέρος των αποταμιεύσεων των ελλήνων μεταναστών και ναυτεργατών καθώς και των ελλήνων μόνιμων κατοίκων του εξωτερικού προορίζονταν για την αγορά κατοικίας²⁰⁵ (Καζάκος, 2002: 222, Δρακάτος, 1996: 46, Αντωνοπούλου, 1991: 317).

Δεδομένου της μεγάλης διάστασης που πήρε η οικοδομική δραστηριότητα στη μεταπολεμική περίοδο, ήταν επόμενο να απορροφήσει μεγάλο ποσοστό επενδύσεων, το οποίο από την πλειοψηφία των οικονομολόγων θεωρήθηκε υπερβολικό, συγκρινόμενο με το αντίστοιχο ποσοστό επενδύσεων στους άλλους τομείς της οικονομίας και ιδιαίτερα στη μεταποίηση. Το θέμα τη σύνθεσης των επενδύσεων απασχόλησε πολύ την ελληνική οικονομική βιβλιογραφία και υποστηρίχτηκε ότι το υψηλό ποσοστό επενδύσεων στον οικιστικό τομέα συνιστά ιδιαιτερότητα της ελληνικής οικονομίας και εκλαμβάνεται ως έκφραση σοβαρής διαρθρωτικής αδυναμίας (Αντωνοπούλου, 1991: 142-143).

Η οικοδομική δραστηριότητα στη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου, αποτέλεσε για μεγάλο χρονικό διάστημα την 'παλλόμενη καρδιά', το 'μοχλό' της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας. Όμως ο τομέας που αποτελεί τον κύριο προωθητικό παράγοντα της οικονομίας είναι η μεταποίηση, η συμβολή της οποίας στο δευτερογενή τομέα παραγωγής ήταν περιορισμένη, με αποτέλεσμα ο δευτερογενής τομέας να υστερεί σε δυναμισμό, συγκρινόμενος με τον αντίστοιχο τομέα άλλων χωρών (Κιντής, 1995: 530, Βεργόπουλος, 1986β: 22, Καζάκος, 2002: 270)

²⁰⁵ Οι αποταμιεύσεις των ελλήνων μεταναστών και ναυτεργατών καθώς και ελλήνων μόνιμων κατοίκων του εξωτερικού κατατάσσονται στους Λογαριασμούς Εξωτερικών Συναλλαγών της χώρας σε τρεις κατηγορίες: Πρώτον, αποταμιεύσεις που μπαίνουν στη χώρα με ρητό στόχο τις 'αγορές ακινήτων'. Το μεγαλύτερο μέρος αυτών των αποταμιεύσεων κατευθύνεται στην αγορά κατοικίας 'μεσαίων' και 'χαμηλότερων' στρωμάτων του πληθυσμού. Δεύτερον, αποταμιεύσεις οι οποίες εμφανίζονται στους λογαριασμούς ως 'καταθέσεις σε ξένο συνάλλαγμα'. Αυτές ανήκουν κυρίως σε μετανάστες εργάτες και ναυτεργάτες. Ένα μεγάλο μέρος αυτών των αποταμιεύσεων τοποθετείται στις ελληνικές τράπεζες κάτω από ένα ειδικό λογαριασμό στεγαστικού ταμειυτηρίου, που εγκαινιάστηκε με στόχο την προσέλκυση καταθέσεων σε ξένο συνάλλαγμα των ελλήνων του εξωτερικού. Τρίτον, μεταναστευτικά και ναυτεργατικά εμβάσματα, καθώς αυτά χρησιμοποιούνται από τις οικογένειες των μεταναστών και ναυτεργατών, ένα μέρος τους κατευθύνεται στον οικισμό (Αντωνοπούλου, 1991: 215-216).

3.5.6 Απασχόληση στο δευτερογενή τομέα παραγωγής

Η εξέλιξη της απασχόλησης στο δευτερογενή τομέα είναι παρόμοια μ' εκείνη της ανάπτυξης της βιομηχανίας, αφού το μεγαλύτερο ποσοστό των απασχολούμενων στο δευτερογενή τομέα παραγωγής εργάζεται στη βιομηχανία. Οι απασχολούμενοι στο δευτερογενή τομέα αυξάνονται έως το 1978 (από 17% το 1951 σε 29% το 1981) (Κιντής, 1995: 529). Στη συνέχεια, το διάστημα 1978-1984 παρουσιάζουν στασιμότητα και μετά συρρίκνωση (22% το 1991)²⁰⁶ (Οικονόμου, 1990: 5-6)²⁰⁷.

Η εξέλιξη της απασχόλησης στους διάφορους βιομηχανικούς κλάδους δεν ταυτίζεται με τους ταχύτερα αναπτυσσόμενους κλάδους από άποψη προϊόντος. Αυτό συμβαίνει, επειδή οι τελευταίοι χαρακτηρίζονται από υψηλή τεχνολογία (εντάσεως κεφαλαίου) και κατά συνέπεια χαμηλή απορροφητικότητα εργασίας (Παπαγιαννάκης, 1977: 23-24). Σύμφωνα με τον Γ. Σαμαρά (1986: 61) το 70% περίπου των εργατών στη βιομηχανία εργάζονται στην ελαφρά βιομηχανία. Τρεις κλάδοι της ελαφράς βιομηχανίας (διατροφής, υφαντικές, ένδυσης και υπόδησης), κατά τη διάρκεια της περιόδου 1963 -1988, απορροφούν το 40% των εργαζόμενων στη βιομηχανία, όπως φαίνεται στον πίνακα 3.7 που ακολουθεί.

Πίνακας 3.7
Κατανομή (απόλυτοι αριθμοί και %) της μέσης ετήσιας απασχόλησης κατά κλάδο μεταποίησης για τα έτη 1963, 1978, 1984 και 1988

Κλάδοι μεταποίησης	1963		1978		1984		1988	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Διατροφή	76.444	16,2	94.324	14,0	99.413	14,5	96.108	14,7
Υφαντικές	55.916	11,9	78.377	11,7	65.549	9,6	82.088	12,5
Ένδυση-Υπόδηση	71.358	15,2	87.284	13,0	96.905	14,2	97.464	14,9
Σύνολο	203.718	43,3	261.963	39,0	261.867	38,3	275.660	42,0
Γενικό Σύνολο	471.000	100,0	671.496	100,0	684.145	100,0	655.628	100,0

Πηγή: Παπαηλίας, Θ. (1996). *Ελληνική Οικονομία (1948-1995): μύθοι και πραγματικότητα*. Αθήνα: Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, 131

²⁰⁶ Η αύξηση της απασχόλησης στο δευτερογενή τομέα ήταν: 4,8% την περίοδο 1969-1973, 2,1% την περίοδο 1973-78 και 0,3% την περίοδο 1978-84 (Οικονόμου, 1990: 6).

²⁰⁷ Η Γ. Πετράκη (1996: 36), χωρίζει τη μεταπολεμική περίοδο σε σχέση με την εργασία στις εξής υποπεριόδους: 1950-1960: περίοδος αφθονίας εργατικής δύναμης, 1960-1974: περίοδος 'στενότητας' στην αγορά εργασίας, 1974-1985: περίοδος ανατροπής των μεταπολεμικών ισορροπιών στο πεδίο της εργασίας, 1986-1993: περίοδος υψηλής ανεργίας.

3.6 Μεταβολές του τριτογενούς τομέα παραγωγής και της απασχόλησης

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '70 περίπου, ο τριτογενής τομέας²⁰⁸, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς, δεν παρουσίαζε αξιόλογη αυτοδυναμία και δυναμική δεδομένου ότι σε μεγάλο βαθμό λειτούργησε ως 'υπηρέτης' των δύο άλλων τομέων της οικονομίας. Η ανάπτυξη της οικονομίας μέχρι τότε οφείλονταν στο δευτερογενή τομέα και κυρίως στη μεταποίηση (Κιντής, 1995: 528). Ο τριτογενής τομέας θεωρούνταν 'παρασιτικός' τομέας, επειδή δεν παράγει υλικά αγαθά και το κέντρο βάρους της οικονομικής πολιτικής, όπως αναφέρθηκε και στις προηγούμενες ενότητες, δόθηκε στην εκβιομηχάνιση της χώρας, στη βελτίωση της γεωργίας και γενικότερα στην επέκταση των παραγωγικών κλάδων²⁰⁹ (Παπαηλίας, 1995: 150, 161).

Όμως από το 1980 και μετά, σε όλες τις ανεπτυγμένες χώρες ο τριτογενής τομέας παραγωγής απέκτησε ηγετικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών εξαιτίας των αλλαγών που επήλθαν στο ρόλο και στο χαρακτήρα της παραγωγής και της ανάδειξης της γνώσης σε κυρίαρχο συντελεστή παραγωγής. Η εξάπλωση και η διείσδυση του τομέα των υπηρεσιών σε κάθε πτυχή της οικονομικής δραστηριότητας ήταν τέτοια που δείχνει να έχει πάρει από τη βιομηχανία την κυρίαρχη θέση στο

²⁰⁸ Στη βιβλιογραφία, εναλλακτικά του όρου τριτογενής τομέας, χρησιμοποιείται και ο όρος υπηρεσίες με την ευρύτερη έννοια (Παπαηλίας, 1996: 151, Λιανός & Λάζαρης, 1995: 51, Κιντής, 1995: 555, κ.ά.).

Στον τριτογενή τομέα παραγωγής περιλαμβάνονται όλες οι δραστηριότητες εκτός από τη βιομηχανική και τη γεωργική παραγωγή. Η μεγάλη ανομοιογένεια των δραστηριοτήτων που περιλαμβάνονται σ' αυτόν τον ετερόκλητο τομέα (τράπεζες, ασφάλειες, μεταφορές, εκπαίδευση, υγεία, γραφεία μελετών, μάρκετινγκ κ.λπ.) καθιστούν αδύνατη τη συνολική τους μελέτη.

Σε αντίθεση με τον όρο «υλικά αγαθά», ο εννοιολογικός προσδιορισμός του περιεχομένου του όρου «υπηρεσίες» παραμένει ακόμα συγκεχυμένος και ασαφής. Γενικά ως υπηρεσίες θεωρούνται τα άυλα αγαθά που δεν μπορούν να αποθηκευτούν ή να μεταφερθούν. Δηλαδή, η παραγωγή τους και η κατανάλωσή τους ταυτίζονται χρονικά και γεωγραφικά. Όμως, ο ορισμός αυτός αγνοεί τις νέες υπηρεσίες, που είναι και οι πλέον σημαντικές. Αυτές οι νέες υπηρεσίες, οι οποίες στηρίζονται στη σύγχρονη τεχνολογική επανάσταση του τομέα των πληροφοριών και αφορούν τη συλλογή, την επεξεργασία, την αποθήκευση και τη μεταβίβαση των δεδομένων, δεν υπόκεινται στους παραπάνω περιορισμούς, αφού οι πληροφορίες αποθηκεύονται στις τράπεζες δεδομένων, μεταφέροντα εύκολα με τα σύγχρονα μέσα τηλεπικοινωνίας και είναι δυνατόν να ξαναχρησιμοποιηθούν πολλές φορές (Πετμεζάς, 1991: 115)

²⁰⁹ Παρόλα αυτά μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '70 η συμμετοχή του τριτογενή τομέα στο Α.Ε.Π. και στην απασχόληση διατηρήθηκε σε υψηλά επίπεδα. (Παπαηλίας, 1996: 150).

οικονομικό σύστημα. Οι σχέσεις βιομηχανίας-υπηρεσιών βρέθηκαν σε μια φάση εντατικοποίησης και οργάνωσαν ένα νέο σύστημα παραγωγής αγαθών-υπηρεσιών, που συνέδεσε μια σειρά από λειτουργίες της παραγωγής με υπηρεσίες όπως η έρευνα, η σύλληψη προϊόντος, η μηχανική, ο έλεγχος παραγωγής, η συντήρηση, η εμπορευματοποίηση, η διανομή, κ.ά. Η παλιά διχοτόμηση αγαθά-υπηρεσίες ξεπεράστηκε. Η νέα οικονομική ανάπτυξη δεν οφείλονταν μόνο σε μια επέκταση των υπάρχουσών υπηρεσιών, αλλά κυρίως στην ανάπτυξη μιας νέας γενιάς υπηρεσιών, οι οποίες ήταν αποτέλεσμα των τεχνολογικών νεωτερισμών, των κοινωνικών καινοτομιών και της αυξανόμενης τριτογενοποίησης των παραγωγικών δραστηριοτήτων στις ανεπτυγμένες κοινωνίες. Η τεχνολογική επανάσταση και οι πρόοδοι στις τεχνικές της πληροφορίας και των μέσων τηλεπικοινωνίας δημιούργησαν ένα νέο τεχνικο-οικονομικό σύστημα μέσα στα πλαίσια του οποίου ο τριτογενής τομέας διαδραματίζει ακόμα και σήμερα πολύ καθοριστικό ρόλο.

Στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, όμως, η διόγκωση που παρουσίασε ο τριτογενής τομέας (πάνω από 50% του Α.Ε.Π. και της απασχόλησης) είναι ένδειξη αποδιάρθρωσης και εξάρτησης περισσότερο, παρά ανάπτυξης. Η επέκταση του τριτογενή τομέα έγινε σε παραδοσιακές υπηρεσίες που συνδέονται με τη ραγδαία αστικοποίηση, τη δημογραφική ανάπτυξη και την αδυναμία του δευτερογενή τομέα να απορροφήσει ένα διαρκώς αυξανόμενο εργατικό δυναμικό. Ένα σημαντικό ποσοστό του εργατικού δυναμικού πέρασε κατευθείαν από το γεωργικό τομέα στον τομέα των υπηρεσιών, χωρίς να έρθει σε επαφή πρώτα με το βιομηχανικό τομέα. Συγχρόνως οι αναπτυσσόμενες οικονομίες δεν κατάφεραν να αρθρώσουν τις υπηρεσίες που ήταν αναγκαίες για την εξυπηρέτηση των άλλων τομέων της οικονομικής δραστηριότητας και ιδιαίτερα τις υπηρεσίες έντασης γνώσης, οι οποίες συνδέονται με την πληροφορία (δημιουργία, συλλογή, επεξεργασία, αναμετάδοση, συσσώρευση) και αποτελούν τον κεντρικό πυρήνα της βιομηχανίας υψηλής τεχνολογίας και εξειδίκευσης που απαιτεί ο έντονος εμπορικός ανταγωνισμός σε διεθνές επίπεδο (Πετμεζάς, 1980: 118-129, Κιντής, 1995: 528).

Παρόμοια πορεία με τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες παρουσίασε ο τριτογενής τομέας παραγωγής στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας μας, όπως προκύπτει από τη συμμετοχή στο Α.Ε.Π. και στην απασχόληση. Μέχρι το 1980, η πορεία του τριτογενή τομέα, αν και βρισκόταν σε αρκετά υψηλά επίπεδα, δεν παρουσίαζε κάποια ιδιαίτερη δυναμική. Από το 1980 και μετά, άρχισε να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, γεγονός όμως που οφείλονταν στην ανάπτυξη των παραδοσιακών κλάδων. Όσον αφορά τη συμμετοχή του τριτογενή τομέα στο Α.Ε.Π., αρχικά παρουσίασε αρκετή σταθερότητα, αλλά από το 1974 και μετά αυξήθηκε, σε αντίθεση με το δευτερογενή τομέα, ο οποίος

παρουσίασε αυξητική τάση μέχρι το 1974 και σαφώς πτωτική μετά το 1979. Ο πρωτογενής τομέας, όλο αυτό το διάστημα, παρουσίασε συνεχή μείωση (Λιανός & Λάζαρης, 1995: 50-51). Ειδικότερα, μέχρι το 1973, ο τριτογενής τομέας συμμετείχε σταθερά στο Α.Ε.Π. με ποσοστό περίπου 50%. Όμως, από το 1974 και μετά, παρουσίασε συνεχή αύξηση. Το 1980 συμμετείχε με ποσοστό 53,1%, το 1985 με 56%, το 1990 με 58,6% και το 1993 με 60% (πίνακας 3.8)²¹⁰.

Πίνακας 3.8
Διάρθρωση (%) του Α.Ε.Π. κατά τομέα παραγωγής για τα έτη 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1974, 1975, 1980, 1985, 1990 και 1993

Έτος	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας	Σύνολο
1950	27,8	20,1	52,1	100,0
1955	28,9	21,0	50,1	100,0
1960	23,1	25,9	51,0	100,0
1965	23,2	27,3	49,5	100,0
1970	18,2	31,4	50,4	100,0
1974	16,6	31,5	51,9	100,0
1975	16,7	31,7	51,6	100,0
1980	14,5	32,4	53,1	100,0
1985	13,5	30,5	56,0	100,0
1990	11,0	30,4	58,6	100,0
1993	11,9	28,1	60,0	100,0

Πηγές:

-Λιανός, Θ. & Λάζαρης, Σ. (1995). Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Στο Α. Κιντής (Επιμ.), 2004: *Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 73-74.

-Παπαηλίας, Θ. (1996). *Ελληνική Οικονομία (1948-1995): μύθοι και πραγματικότητα*. Αθήνα: Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, 20.

²¹⁰ Ίδια εικόνα παρατηρείται και από τη συμμετοχή των τριών τομέων παραγωγής στη αύξηση του Α.Ε.Π. Η συμβολή του τριτογενή τομέα στην αύξηση του εθνικού προϊόντος από 45% περίπου που ήταν την περίοδο 1965-1970 έφτασε στο 75% την περίοδο 1980-1985, ενώ, αντίθετα η συμβολή του δευτερογενή τομέα από 50% που ήταν 1965-1970 έπεσε στο 25% την περίοδο 1980-1985. Η σχετική ανάκαμψη που εμφανίζει την τελευταία πενταετία (1985-1990) η συμβολή της μεταποίησης στην αύξηση του Α.Ε.Π., ως ένα βαθμό οφείλεται στην αρνητική εξέλιξη που σημειώθηκε στην πρωτογενή παραγωγή (παρακάτω πίνακας) (Κιντής, 1995: 555)

Πίνακας
Συμβολή (%) των τομέων παραγωγής στην αύξηση του Α.Ε.Π. για την περίοδο 1960-1990

Περίοδος	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας	Σύνολο
1960-65	23,4	36,3	40,3	100,0
1965-70	5,2	50,1	44,7	100,0
1970-75	11,8	42,3	45,9	100,0
1975-80	4,9	47,5	47,6	100,0
1980-85	0	25,3	74,7	100,0
1985-90	-18,5	51,2	67,3	100,0

Πηγή: Κιντής, Α. (1995). *Μεταποιητική βιομηχανία: επιδόσεις, κρίση, προοπτικές(;) Στο Α. Κιντής (Επιμ.), 2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 539.

3.6.1 Απασχόληση στον τριτογενή τομέα παραγωγής

Ακόμη πιο σημαντική ήταν η συμβολή του τριτογενή τομέα στην απασχόληση, ιδιαίτερα μετά το 1980. Παρά το γεγονός ότι μέχρι το 1980 ο δευτερογενής τομέας παρουσίασε σημαντική ανάπτυξη και η ποσοστιαία συμμετοχή στο σύνολο της απασχόλησης αυξήθηκε με ταχύτερο ρυθμό απ' ό,τι στον τριτογενή τομέα, εντούτοις η απασχόληση στον τριτογενή τομέα είναι υψηλότερη από την απασχόληση στο δευτερογενή. Ο δευτερογενής τομέας παρά τη σημαντική ανάπτυξη που γνώρισε την περίοδο 1961-1978 δεν κατάφερε, για τους λόγους που προαναφέρθηκαν, να απορροφήσει το εργατικό δυναμικό που προέρχονταν από τον πρωτογενή τομέα. Η μείωση της απασχόλησης κατά 19,8% στον πρωτογενή τομέα το διάστημα 1961-1978, απορροφήθηκε από το δευτερογενή (10,7%) και τον τριτογενή τομέα (9,1%) (Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 82-83).

Το 1981, για πρώτη φορά ο δευτερογενής τομέας εκπροσωπείται με υψηλότερο ποσοστό στο σύνολο της απασχόλησης (29,3%) από τον πρωτογενή τομέα (27,4%), ενώ η απασχόληση στον τριτογενή τομέα έφτασε στο 38,3%²¹¹. Στο διάστημα 1981-1991 η απασχόληση στον πρωτογενή και στο δευτερογενή τομέα μειώθηκε τόσο σε απόλυτους αριθμούς (από 972.091 άτομα το 1981 σε 671.476 το 1991 και από 1.039.094 το 1981 σε 873.926 το 1991 αντίστοιχα στον πρωτογενή και στο δευτερογενή τομέα), όσο και σε ποσοστά (από 27,4% το 1981 σε 17,3% το 1991 και από 29,3% το 1981 σε 22,5% το 1991 αντίστοιχα στον πρωτογενή και το δευτερογενή τομέα). Στο ίδιο διάστημα (1981-1991), η απασχόληση στον τριτογενή τομέα αυξήθηκε κατά 517.081 άτομα (από 1.359.033 σε 1.876.114). Οι απασχολούμενοι στον τριτογενή τομέα το 1991 αποτελούσαν το 48,3% του συνόλου των απασχολούμενων, περίπου 1 στους 2 απασχολούνταν στον τριτογενή τομέα (πίνακες 3.1).

Η αύξηση της απασχόλησης στον τριτογενή τομέα δεν παρατηρείται σε όλους τους επιμέρους κλάδους. Οι κλάδοι μεταφορές-επικοινωνίες και τράπεζες-ασφάλειες κ.λπ. παρουσίασαν μείωση, ενώ οι κλάδοι εμπόριο-εστιατόρια-ξενοδοχεία και λοιπές υπηρεσίες (στις οποίες περιλαμβάνεται και ο δημόσιος τομέας) παρουσίασαν σημαντική αύξηση, η οποία οφείλεται στην ανάπτυξη του τουρισμού και τη διεύρυνση του δημοσίου τομέα (Παπαηλίας, 1996: 159). Στη συνέχεια, αναλύονται ορισμένοι

²¹¹ Όσον αφορά την απασχόληση κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας δεν συμφωνούν οι αριθμοί μεταξύ των μελετητών (π.χ. Σαμαράς, 1986: 51, Ρόμπολης, 1988: 245, Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 82, Φράγκος, 1980:102, κ.ά.).

επιμέρους κλάδοι του τομέα των υπηρεσιών οι οποίοι διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη τόσο του τομέα όσο και της οικονομίας γενικότερα.

3.6.2 Εμπόριο

Ο κλάδος του εμπορίου περιλαμβάνει το χονδρικό και λιανικό εμπόριο και τους μεσίτες και αντιπρόσωπους. Η οικονομική πολιτική που ακολουθήθηκε στη μεταπολεμική περίοδο υπήρξε αρνητική για το εμπόριο, καθώς η χώρα είχε ρίξει το κέντρο βάρους του ενδιαφέροντός της στην εκβιομηχάνιση και στη βελτίωση της γεωργίας. Οι διάφοροι αναπτυξιακοί νόμοι έλαβαν πλημμελώς υπόψη τους το εμπόριο, αφού θεωρήθηκε ότι αυτό δεν αποτελεί μοχλό ανάπτυξης της οικονομίας (Παπαηλίας, 1996: 161)

Το εμπόριο, με εξαίρεση την αρχή και το τέλος της περιόδου 1950-1995, αποτελούσε το σπουδαιότερο κλάδο των υπηρεσιών. Το 1950 συμμετείχε κατά 19,7% στο προϊόν των υπηρεσιών έναντι 22,2% το 1990 και 19,9% το 1995 σημειώνοντας αξιοσημείωτη σταθερότητα –τουλάχιστον στην αρχή και στο τέλος της 40ετίας. Στη διάρκεια της περιόδου 1950-1990 αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 5,4%. Κύριο χαρακτηριστικό των εμπορικών επιχειρήσεων ήταν ο έντονος οικογενειακός χαρακτήρας, αφού στην πλειοψηφία τους περιελάμβαναν μόνο ένα άτομο, ο οποίος κατά κανόνα ήταν και ο ιδιοκτήτης της επιχείρησης, χωρίς ιδιαίτερη κατάρτιση. Η κακή οργάνωση, η έλλειψη διαφήμισης και γενικότερα η πλημμελής γνώση των σύγχρονων μεθόδων εμπορίας επηρέασαν αρνητικά τις μικρές και μεσαίες μονάδες καθώς και ορισμένους παραδοσιακούς κλάδους, όπως ο κλάδος των ποτών και των τροφίμων²¹² (Παπαηλίας, 1996: 151, 155 160-161)

3.6.3 Μεταφορές - επικοινωνίες

Κατά την περίοδο 1950-1993, οι επενδύσεις σημείωσαν υψηλό ποσοστό συμμετοχής (19,2%) στον τομέα μεταφορές-επικοινωνίες εξαιτίας των αυξημένων δαπανών (ιδιαίτερα το διάστημα 1970-1986) για έργα υποδομής όπως για το οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο, τα λιμάνια, τα αεροδρόμια και για την προμήθεια μεταφορικών μέσων (Αγαπητός, 1995: 59). Ο κλάδος των μεταφορών και των

επικοινωνιών (και ιδιαίτερα των τηλεπικοινωνιών) έχουν αμφίδρομη σχέση με την οικονομική ανάπτυξη. Οι μεταφορές και οι επικοινωνίες αποτελούν τμήμα της αναγκαίας υποδομής για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας (Λιούκας, 1995: 642, Καλογήρου & Λιούκας, 1995: 664).

Κατά το διάστημα 1950-1990, το προϊόν του κλάδου των μεταφορών και των επικοινωνιών κινήθηκε με μεγαλύτερο ρυθμό επέκτασης (6%) σε σχέση με τον αντίστοιχο του τομέα των υπηρεσιών (5,1%), με αποτέλεσμα, το 1990, να αποτελούν το 19,4% του προϊόντος του τομέα, έναντι 13,7% το 1950. Στη διάρθρωση, όμως, του κλάδου παρατηρήθηκαν μεγάλες διαφοροποιήσεις. Το προϊόν των επικοινωνιών αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 9,6%, με αποτέλεσμα να διευρυνθεί η συμμετοχή του εντός του κλάδου (από 11,5% το 1950 σε 42,7% το 1990). Αντίθετα, το προϊόν των μεταφορών κινήθηκε με χαμηλότερο ρυθμό μεγέθυνσης²¹³ (Παπαηλίας, 1996: 151-152)

3.6.4 Υπόλοιποι κλάδοι του τριτογενή τομέα υπηρεσιών

Εκτός από το εμπόριο-εστιατόρια-ξενοδοχεία²¹⁴ και τις μεταφορές-επικοινωνίες, στον τριτογενή τομέα περιλαμβάνονται οι τράπεζες-ασφάλειες και οι λοιπές υπηρεσίες.

²¹² Το 1984, στο λιανικό εμπόριο, από τα 185 χιλιάδες καταστήματα που υπήρχαν, τα 63 χιλιάδες ήταν καταστήματα πωλήσεων ειδών διατροφής και ποτών (παντοπωλεία) (Παπαηλίας, 1996: 160).

²¹³ Στο διάστημα 1950-1990, η μέση ετήσια μεταβολή στους σιδηρόδρομους ήταν 3,7%, στις θαλάσσιες μεταφορές 5,1% και στις λοιπές μεταφορές και αποθήκευση 4,9%. Απόρροια αυτών των εξελίξεων ήταν να μεταβληθούν τα μερίδια συμμετοχής στον κλάδο στη διάρκεια της 40ετίας. Το 1950, στους σιδηρόδρομους, στις θαλάσσιες μεταφορές και στις λοιπές μεταφορές τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν 3%, 11,4% και 74,3%, ενώ το 1990 1,2%, 8,2% και 48% (Παπαηλίας, 152-153).

Η μεγάλη μείωση που παρατηρείται στο προϊόν των θαλάσσιων μεταφορών αντανακλάται και στη ναυτική εργασία, η οποία μόνο κατά το διάστημα 1982-1992 μειώθηκε κατά 40%. Η μείωση ως ένα βαθμό οφείλεται στην ανάπτυξη άλλων τομέων της ελληνικής οικονομίας, όπως ο τουρισμός, που απευθύνονταν στην ίδια αγορά εργασίας με τη ναυτιλία (Τζωάννος, 1995α: 789-790).

²¹⁴ Ο κλάδος των εστιατορίων – ξενοδοχείων αναλύεται στην επόμενη ενότητα, για τον τουρισμό.

Ο κλάδος των τραπεζών –ασφαλειών στο διάστημα 1950-90 σημείωσε γοργή ανάπτυξη (μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης 6,1%), με αποτέλεσμα το 1990 να αποτελεί το 5,4% των υπηρεσιών, έναντι 3,8% το 1950.

Ο κλάδος των υπηρεσιών αποτελείται από τη δημόσια διοίκηση-ασφάλεια, την υγεία-εκπαίδευση και διάφορες άλλες υπηρεσίες. Ο κλάδος δημόσια διοίκηση-ασφάλεια αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 4,7% (έναντι 5,1% του τριτογενή τομέα), με αποτέλεσμα το μερίδιό του να συρρικνωθεί από 18,7% το 1950 σε 15,8% το 1990. Η σχετική θέση του κλάδου υγεία-εκπαίδευση χειροτέρευσε (από 11,5% το 1950 σε 8,4% το 1990), αφού ο μέσος ετήσιος ρυθμός που σημείωσε (4,3%) υπήρξε ο χαμηλότερος όλου του τομέα. Τέλος οι υπόλοιπες υπηρεσίες συρρικνώθηκαν ελαφρώς από 12,3% το 1950 σε 10,9% το 1990 (Παπαηλιάς, 1996: 153).

3.6.5 Τουρισμός

Ο τουριστικός τομέας δεν είναι κάποιος συγκεκριμένος τομέας της οικονομίας, αλλά περιλαμβάνει αγαθά και υπηρεσίες από διάφορους τομείς²¹⁵, γι αυτό και στους πίνακες εισροών-εκροών της ελληνικής οικονομίας δεν παρουσιάζεται σαν αυτοτελής τομέας οικονομικής δραστηριότητας²¹⁶. Ο όρος αναφέρεται σ' ένα σύμπλεγμα βιομηχανικών και εμπορικών δραστηριοτήτων που εξυπηρετούν την τουριστική ζήτηση. Από τα συστατικά 'στοιχεία' του τουριστικού τομέα (επιχειρήσεις, δημόσιοι οργανισμοί, άτομα που εργάζονται σ' αυτά), άλλα συνδέονται άμεσα με τον τουρισμό και άλλα έμμεσα²¹⁷. Αυτά που συνδέονται άμεσα με τον τουρισμό ασχολούνται

²¹⁵ Οι οικονομολόγοι μέχρι πρότινος ταξινομούσαν τον τουρισμό στον τριτογενή τομέα της οικονομίας. Ωστόσο ο τουρισμός αντιπροσωπεύει ένα σύνθετο προϊόν και επομένως θα μπορούσε να ταξινομηθεί στους λεγόμενους μεικτούς τομείς (Βαρβαρέσος, 1998: 88).

²¹⁶ Μόλις το 1980 ο τουριστικός κλάδος περιλήφθηκε στο λογαριασμό «Εστιατόρια-Ξενοδοχεία», γεγονός που αποτελεί πρόοδο στην προσπάθεια προσδιορισμού του τομέα μέσα στο εθνικολογιστικό σύστημα της οικονομίας. Κατά το μεγαλύτερο όμως ποσοστό, ο τομέας περιλαμβάνεται στους λογαριασμούς «Διάφορες υπηρεσίες», «Εστιατόρια-Ξενοδοχεία» και «Μεταφορές» (Αννίβας, 1955: 724).

²¹⁷ Άμεσα συνδεδεμένα με τον τουρισμό στοιχεία είναι (Τσάρτας, 1989: 26):

- Ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια ξενώνες, ξενώνες νεότητας, κάμπινγκ.
- Τουριστικά γραφεία, ξεναγοί.
- Εστιατόρια, καφέ μπαρ, μπαρ-ζαχαροπλαστεία, ντισκοτέκ που λειτουργούν αποκλειστικά την τουριστική περίοδο.

αποκλειστικά με τον τουρισμό, ενώ αυτά που συνδέονται έμμεσα απλά βελτιώνουν αισθητά τα κέρδη τους λόγω του τουρισμού. (Τσάρτας, 1989: 25-26, Βαρβαρέσος, 1998: 88)

Ο τουρισμός άρχισε να αναπτύσσεται με εντυπωσιακούς ρυθμούς από το 1950 και σχετίζονταν με τα 'νέα' κοινωνικά και καταναλωτικά πρότυπα που επικρατούσαν τότε στις ανεπτυγμένες χώρες. Το τουριστικό ταξίδι από καταναλωτικό αγαθό των πλουσίων (δεκαετία του '50 και του '60) μετατρέπεται σε αγαθό της διευρυμένης μεσαίας τάξης των ανεπτυγμένων χωρών (δεκαετία του '70 και μετά). Αυτή η εξέλιξη οφείλεται κατά κύριο λόγο στην ανάπτυξη του οργανωμένου μαζικού τουρισμού, αλλά και στη σταδιακή κατάργηση πολλών εμποδίων στην ελεύθερη διακίνηση των ατόμων, ιδιαίτερα μετά το 1970 (Τσάρτας, 1996: 23, 140).

Οι μεταπολεμικές ελληνικές κυβερνήσεις, για τις οποίες ο τουρισμός σήμαινε συνάλλαγμα, δεν άφησαν την ευκαιρία της αυξανόμενης ζήτησης για τουριστικές υπηρεσίες να πάει χαμένη. Το διάστημα 1955-1977 οι δημόσιες επενδύσεις στον τουρισμό παρουσίασαν αλματώδη αύξηση, ενώ παράλληλα το κράτος συνέβαλε αποφασιστικά και στις ιδιωτικές επενδύσεις που γίνονταν στον τουριστικό τομέα. Ιδιαίτερα οι κυβερνήσεις της περιόδου 1967-1974 παρείχαν κίνητρα και άνετη χρηματοδότηση για την κατασκευή ξενοδοχείων, τη μετατροπή δωματίων προς ενοικίαση κ.λπ., με αποτέλεσμα η δανειοδότηση τουριστικών ξενοδοχείων και

-
- *Επιχειρήσεις μεταφορών εργαζόμενες αποκλειστικά κατά την τουριστική περίοδο (αεροπορικές εταιρείες, τσάρτερ εταιρείες που οργανώνουν εκδρομές).*
 - *Επιχειρήσεις που λειτουργούν κατά την τουριστική περίοδο ενοικιάζοντας μεταφορικά μέσα σε τουριστικές περιοχές (πχ., αυτοκίνητα, μοτοσικλέτες, ιστιοπλοϊκά ή μηχανοκίνητα σκάφη, ποδήλατα θαλάσσης-κανώ-σερφ).*
 - *Βιομηχανίες και βιοτεχνίες που παράγουν είδη καταναλώσιμα αποκλειστικά από τον τουρίστες (είδη λαϊκής τέχνης, σουβενίρ).*
 - *Κρατικοί οργανισμοί που ασχολούνται αποκλειστικά με τον τουρισμό (Ε.Ο.Τ., τουριστική αστυνομία).*

Έμμεσα συνδεδεμένα με τον τουρισμό στοιχεία :

- *Επιχειρήσεις εγκατεστημένες σε τουριστικές περιοχές, που κατά την τουριστική περίοδο αυξάνουν αισθητά τα κέρδη τους πχ., εστιατόρια, καφενεία, ζαχαροπλαστεία, ντισκοτέκ, μπαρ, ενοικιάσεις αυτοκινήτων και μοτοσικλετών).*
- *Οι εργαζόμενοι στη γεωργοκτηνοτροφία, στην αλιεία και στις κατασκευές τουριστικών περιοχών. Επίσης οι έμποροι όλων των ειδών.*
- *Κρατικές επιχειρήσεις (κυρίως μεταφορών) πχ., αεροπορικές, αεροπλοϊκές, σιδηρόδρομοι, λεωφορεία.*
- *Κλάδοι της οικονομίας που κερδίζουν από τον τουρισμό, όπως ο κλάδος των τροφίμων και των ποτών.*

εγκαταστάσεων να οδηγήσει σε εξαπλασιασμό της χρηματοδότησης του τουρισμού μέσα σε λίγα χρόνια. Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι την περίοδο 1968-1974 εκταμιεύτηκαν από κρατικές τράπεζες δάνεια 9,5 δισεκατομμυρίων δρχ. για την ανέγερση ξενοδοχείων (Καζάκος, 2002: 276, Τσάρτας, 1996: 79).

Για πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, ο τουρισμός είναι ένας από τους κυριότερους κλάδους της οικονομίας²¹⁸ τόσο σε εισόδημα, όσο και σε αριθμό απασχολούμενων, γεγονός που τον καθιστά κύριο μοχλό της ανάπτυξής τους (Τσάρτας, 1996: 141). Από το 1980 και μετά ο ρόλος του τουριστικού τομέα στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας φαίνεται ότι είναι πρωταρχικός καθώς οι προοπτικές στους άλλους τομείς, όπως αναλύθηκε και στις προηγούμενες ενότητες, δεν είναι και τόσο ενθαρρυντικές. Στη δεκαετία 1980-1991, τόσο στον πρωτογενή όσο και στο δευτερογενή τομέα ο όγκος παραγωγής κατά μέσο όρο παρέμεινε στα ίδια επίπεδα (60 δις και 90 δις αντίστοιχα σε σταθερές τιμές 1970), ενώ στο μέλλον δεν φαίνεται να υπάρχει η δυνατότητα για θετική μεταβολή. Επομένως μένει ο τουρισμός να στηρίζει την ανάπτυξη της οικονομίας σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο (Αννίβας, 1995: 722-723). Μάλιστα, χωρίς να έχει προηγηθεί κάποια συγκεκριμένη επιστημονική έρευνα και μελέτη ή κάποιος συστηματικός θεωρητικός διάλογος και ανεξάρτητα από την ορθότητα ή μη των απόψεων, προτείνεται από τους έλληνες οικονομολόγους η εξειδίκευση της ελληνικής οικονομίας στον τριτογενή τομέα και ιδιαίτερα στον τουριστικό κλάδο (Πετμεζάς, 1990: 114). Όμως, η απόλυτη εξάρτηση της οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας από τον τουρισμό προκαλεί αντιρρήσεις, οι σημαντικότερες από τις οποίες αφορούν στην έντονη αστάθεια του τομέα τόσο σε εποχές οικονομικής ύφεσης και κρίσης όσο και σε περιόδους πολιτικών αναταραχών. Άλλα σημαντικά μειονεκτήματα του τουριστικού τομέα είναι η εποχικότητα η οποία επηρεάζει την ανταγωνιστικότητά του κυρίως στην αγορά εργασίας²¹⁹, η εγκατάλειψη άλλων βασικών κλάδων οικονομικής δραστηριότητας²²⁰ και η μικρότερη σε σχέση με τη βιομηχανία, ώθηση που προκαλεί

²¹⁸ Γενικότερα όμως ο τουρισμός είναι η μεγαλύτερη παγκόσμια 'βιομηχανία' τόσο σε δαπάνη όσο και σε απασχολούμενους (Τσάρτας, 1996: 141).

²¹⁹ Είναι χαρακτηριστικό ότι, στο διάστημα 1970-95, το 40% των απόφοιτων Σχολών Τουριστικών Επαγγελματιών, ακολούθησε άλλα, μη τουριστικά επαγγέλματα για πολλούς λόγους, κυρίως, όμως, εξαιτίας της εποχικότητας της τουριστικής δραστηριότητας (Αννίβας, 1995: 728).

²²⁰ Κυρίως γεωργοκτηνοτροφία και βιομηχανία.

στην ανάπτυξη άλλων κλάδων της οικονομίας²²¹ (Τσάρτας, 1989: 40, 75, Αννίβας Μ., 1995: 722).

Ίσως η πιο σημαντική συμβολή της τουριστικής ανάπτυξης βρίσκεται στον τομέα της απασχόλησης. Παρ' όλα αυτά, όμως, δεν υπάρχει μια πλήρης μελέτη για την απασχόληση στον κλάδο. Ακόμα και η Στατιστική Τουρισμού της Ε.Σ.Υ.Ε. (1981), ενώ περιλαμβάνει στοιχεία για όλους τους δείκτες τουριστικής ανάπτυξης, δεν έχει κανένα στοιχείο για την απασχόληση. Το κυριότερο πρόβλημα στην καταγραφή των απασχολούμενων στον τουρισμό αφορά στις κατηγορίες οι οποίες θα περιληφθούν στους απασχολούμενους στον τουρισμό. Στην πρώτη έρευνα που έγινε το 1969 από τον Α. Σπαρτίδη στο Υπουργείο Συντονισμού, ως εργαζόμενοι στον τουρισμό θεωρήθηκαν οι εργαζόμενοι (α) στα μέσα μεταφοράς τουριστών, (β) στα ξενοδοχειακά καταλύματα όλων των ειδών, (γ) σε προσωπικές υπηρεσίες (ξεναγοί) και σε ταξιδιωτικά γραφεία και (δ) σε καταστήματα και τουριστικά πλοία. Με βάση τις παραπάνω κατηγορίες οι εργαζόμενοι υπολογίστηκαν σε 23.500 άτομα κατά το 1966. Επόμενες μελέτες που έγιναν από το Υπουργείο Συντονισμού, αφορούσαν μόνο τους απασχολούμενους στα καταλύματα και στα κρουαζιερόπλοια. Προβάλλοντας με δείκτες τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας, το Κ.Ε.Π.Ε., υπολόγισε την απασχόληση στους παραπάνω κλάδους σε 65.500 άτομα το 1975, και σε 94.000 άτομα το 1980 (Τσάρτας, 1989: 87-88).

Το 1993, η άμεση απασχόληση στον τουρισμό, με βάση την περίοδο αιχμής, εκτιμάται σε 285.000 άτομα και η συνολική (άμεση και έμμεση) σε 395.000 άτομα. Τα μεγέθη αυτά αποτελούν το 7,7% και 10,7% της συνολικής απασχόλησης της χώρας αντίστοιχα. Όσον αφορά την κατανομή της άμεσης απασχόλησης στους επιμέρους κλάδους, αυτή έχει ως εξής: 41% (117.000 άτομα) στα ξενοδοχεία, 33% (94.000 άτομα) στα ενοικιαζόμενα δωμάτια και τα κάμπινγκ, 5% (14.000 άτομα) στα θαλάσσια μέσα και 21% (60.000 άτομα) στα γραφεία τουρισμού, τα μεταφορικά μέσα, τις δημόσιες υπηρεσίες κ.λπ. Με βάση το χρόνο λειτουργίας των καταλυμάτων υπολογίζεται ότι το 35% (75.000 άτομα) περίπου των απασχολούμενων εργάζεται σε ετήσια βάση, το 40% (90.000 άτομα) από 6 ως 8 μήνες και το υπόλοιπο 25% (56.000 άτομα) εργάζεται 3 μήνες περίπου.

Εκτός από το Α.Ε.Π. και την απασχόληση, σημαντική επίσης είναι η συμβολή του τουρισμού στις συναλλαγματικές εισπράξεις και ιδιαίτερα στην περιφερειακή

²²¹ Βέβαια από τον τουρισμό ευεργετούνται κι άλλοι τομείς όπως οι κατασκευές, οι μεταφορές, η γεωργία, το εμπόριο και η βιομηχανία-βιοτεχνία τουριστικών ειδών, αλλά είναι λιγότεροι σε σχέση με τη βιομηχανία (Τσάρτας, 1989: 40).

ανάπτυξη, εξαιτίας της μεγάλης διασποράς των τουριστικών πόρων στο χώρο²²² (Αννίβας, 1995: 719, 729).

3.7 Σύνοψη

Η μεταπολεμική περίοδος σημαδεύεται από μεγάλους μετασχηματισμούς στις οικονομικές και κοινωνικές δομές, οι οποίες ήταν αποτέλεσμα ραγδαίων κοινωνικοοικονομικών αλλαγών. Οι σημαντικότερες εκδηλώσεις των μετασχηματισμών αυτών είναι η αγροτική έξοδος, η βιομηχανική πολιτική έως τα τέλη της δεκαετίας του '70 και η ανάπτυξη του τριτογενή τομέα παραγωγής από τις αρχές της δεκαετίας του '80.

Η Ελλάδα, μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ήταν μια υπο-ανάπτυξη χώρα με κατεστραμμένες τις υποδομές που είχε κατασκευάσει προπολεμικά και αποδιάρθρωμένες τις οικονομικές δραστηριότητες. Όπως όλες οι χώρες που είχαν εμπλακεί στον πόλεμο, έτσι και η Ελλάδα, με καθυστέρηση περίπου πέντε ετών εξαιτίας του εμφυλίου πολέμου, άρχισε τις προσπάθειές της για την ανόρθωση της οικονομίας.

Στις αρχές της δεκαετίας του '50, εμφανίζεται ο όρος 'ανάπτυξη', σύμφωνα με το υπόδειγμα των οικονομικά ανεπτυγμένων χωρών, οι οποίες χαρακτηρίζονταν από τη σχετικά χαμηλή συμμετοχή του πρωτογενή τομέα παραγωγής στη διαμόρφωση του εθνικού προϊόντος και της απασχόλησης και την αυξημένη συμβολή του δευτερογενή τομέα παραγωγής και ιδιαίτερα της βιομηχανίας σ' αυτά τα δύο μεγέθη.

Για τη μείωση της συμμετοχής του πρωτογενή τομέα παραγωγής στη διαμόρφωση του Α.Ε.Π. και την απασχόληση, έπρεπε αφενός να εκσυγχρονιστεί ο τρόπος παραγωγής και αφετέρου να μειωθεί ο πληθυσμός που απασχολούνταν στη γεωργία, την κτηνοτροφία κ.λπ. Ο εκσυγχρονισμός που επιχειρήθηκε στον πρωτογενή τομέα παραγωγής συνδέθηκε με μια σειρά από διαρθρωτικές αλλαγές στους δείκτες της αγροτικής παραγωγής όπως το μέγεθος της γεωργικής εκμετάλλευσης, την εκμηχάνιση της παραγωγής, την άρδευση, τη χρήση φυτοφαρμάκων και λιπασμάτων κ.ά. και συνέπεσε με την 'αγροτική έξοδο'. Η 'αγροτική έξοδος', η οποία διευκολύνθηκε από το κράτος, διαφοροποίησε το δημογραφικό χάρτη της χώρας και αποτέλεσε ένα φαινόμενο που 'σφράγισε' την

²²² Σε αντίθεση με τη βιομηχανία η οποία παρουσίασε συγκέντρωση στις μεγάλες αστικές περιοχές και λόγω των μεγάλων εισροών, κυρίως σε κεφαλαιουχικά αγαθά, είχε χαμηλή συμβολή στις συναλλαγματικές εισροές της χώρας από τις εξαγωγές.

εξέλιξη της ελληνικής μεταπολεμικής κοινωνίας. Υπήρχε η πεποίθηση ότι οι αγρότες που μεταναστεύουν θα απασχολούνταν στην αναπτυσσόμενη βιομηχανία.

Η ανάπτυξη της βιομηχανίας, όπως και στη μεσοπολεμική περίοδο, ακολούθησε το πρότυπο της εσωστρεφούς εκβιομηχάνισης, μέσα από τον οικονομικό προστατευτισμό και την υποκατάσταση των εισαγωγών. Παράλληλα, η χώρα μας χρησιμοποίησε ένα πλέγμα κινήτρων για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων στη βιομηχανία, τα οποία αφορούσαν φορολογικές εύνοιες, χρηματοπιστωτικές διευκολύνσεις κ.ά.

Οι προσπάθειες των κυβερνήσεων για την οικονομική ανάπτυξη απέδωσαν. Στις αρχές της δεκαετίας του '70, η χώρα μας χαρακτηρίζεται από σταθερή οικονομική άνοδο. Η ελληνική οικονομία πέτυχε ικανοποιητικούς ρυθμούς ανάπτυξης, η ανεργία διατηρήθηκε σε χαμηλά επίπεδα, το κατά κεφαλήν εισόδημα παρουσίασε σημαντική αύξηση και το βιοτικό επίπεδο του πληθυσμού βελτιώθηκε σημαντικά.

Ο αγροτικός τομέας είχε να επιδείξει σημαντικές προόδους. Αυξήθηκαν οι αρδευόμενες, το μέγεθος των καλλιεργούμενων εκτάσεων, ο αριθμός των τρακτέρ και των θεριζοαλωνιστικών μηχανών, η χρήση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων και οι επενδύσεις.

Η βιομηχανία, από περιορισμένης σημασίας κλάδος που ήταν στις αρχές της δεκαετίας του '50, αναδεικνύεται σε κύρια προωθητική δύναμη της εθνικής παραγωγής. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της βιομηχανικής παραγωγής ξεπέρασε το 9% και ήταν ο υψηλότερος μεταξύ των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α.. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας θεμελιώθηκε σε μια ομάδα κλάδων σχετικών νέων για τη χώρα μας, όπως μεταλλουργία, καουτσούκ, χημικά, πετρελαιοειδή κ.λπ., οι οποίοι συχνά ονομάστηκαν ως 'στρατηγικοί' και πραγματοποιήθηκε υπό την 'ηγεμονία' του διεθνούς κεφαλαίου.

Στη σύνθεση του Α.Ε.Π. σημειώνεται σοβαρή αναδιάταξη μεταξύ του πρωτογενή και του δευτερογενή τομέα παραγωγής, αφού ο τριτογενής τομέας παρήγαγε μόνιμα το μισό περίπου του Α.Ε.Π. Συγκεκριμένα, το 1960, ο δευτερογενής τομέας υπερβαίνει για πρώτη φορά τον πρωτογενή και από το 1962 και μετά οριστικοποιείται αυτή η σχέση υπέρ του δευτερογενή.

Στην ανάπτυξη του δευτερογενή τομέα παραγωγής σημαντική ήταν η συμβολή του κατασκευαστικού τομέα, ο οποίος θεωρείται ότι κινητοποίησε την οικονομία στο σύνολό της: (α) Υπήρξε ένας από τους πλέον αποτελεσματικούς οικονομικούς τομείς δημιουργίας παραγωγικής απασχόλησης. (β) Δημιούργησε ζήτηση σ' ένα μεγάλο αριθμό βιομηχανικών κλάδων και υπηρεσιών. (γ) Προσέλκυσε σημαντικά ποσά συναλλάγματος, ιδιαίτερα αποταμιεύσεις των ελλήνων μεταναστών

εργατών και ναυτεργατών και ελλήνων της διασποράς. (δ) Συνέβαλε στην αύξηση των μισθών και των ημερομισθίων.

Ο τριτογενής παραγωγή, αν και βρισκόταν σε αρκετά υψηλά επίπεδα, δεν παρουσίαζε κάποια ιδιαίτερη δυναμική μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70. Θεωρούνταν ως 'παρασιτικός' τομέας και σε μεγάλο βαθμό λειτουργούσε ως 'υπηρέτης' των δύο άλλων τομέων της οικονομίας.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '70 και ιδιαίτερα μετά την πρώτη πετρελαϊκή κρίση του 1973, οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας άρχισαν να περιορίζονται σημαντικά και μια σειρά από ανισορροπίες έκαναν την εμφάνισή τους. Παρόλα αυτά, όμως, οι ετήσιοι ρυθμοί μεγέθυνσης διατηρήθηκαν κατά μέσο όρο σε επίπεδα υψηλότερα του μέσου όρου του Ο.Ο.Σ.Α. και της Ε.Ε. και μόλις μετά τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση του 1979 άρχισαν να κάμπτονται δραματικά.

Ο ρυθμός ανάπτυξης της βιομηχανίας από τα μέσα της δεκαετίας του '70 και μετά άρχισε να επιβραδύνεται για να γίνει αργότερα (δεκαετία του '80) αρνητικός. Οι ενεργειακές κρίσεις του 1973 και του 1979 είχαν ως αποτέλεσμα να αυξηθεί η τιμή του πετρελαίου τόσο πολύ, όσο ποτέ άλλοτε μέχρι τότε. Η ελληνική βιομηχανία, η οποία υπήρξε ο κινητήριος μοχλός της οικονομικής ανάπτυξης, υπερβολικά εξαρτημένη από τις εισαγωγές καυσίμων αλλά και των παραγωγικών εξοπλισμών πλήχθηκε από τις πρώτες. Από την αύξηση των τιμών του πετρελαίου και του εισαγόμενου κεφαλαιουχικού εξοπλισμού σημειώθηκε κλαδική αναδιάρθρωση από τη βαριά προς την ελαφριά βιομηχανία. Η άνοδος των καυσίμων και των πρώτων υλών ανέβασαν το κόστος των ελληνικών προϊόντων κατά πολύ και σε συνδυασμό με την περιοριστική πολιτική που εφάρμοσαν οι ευρωπαϊκές χώρες, οι ευρωπαϊκές αγορές συρρικνώθηκαν σημαντικά για τις ελληνικές εξαγωγές.

Το ρεύμα εξόδου προς τις ανεπτυγμένες χώρες, από το 1973, αναστράφηκε και μετατράπηκε σε καθαρή εισροή των επαναπατριζόμενων μεταναστών, ενώ ταυτόχρονα η μετακίνηση προς την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη επιβραδύνθηκε σημαντικά, στρεφόμενη με χαμηλότερη ένταση σε μικρότερες επαρχιακές πόλεις.

Στη δεκαετία του '80 η οικονομία εισήλθε σε μια φάση σχεδόν πλήρους στασιμότητας, η οποία διατηρήθηκε ως τα τέλη της εξεταζόμενης περιόδου. Οι ρυθμοί ανάπτυξης της χώρας ήταν οι χαμηλότεροι από τους ρυθμούς όλων σχεδόν των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α., με αποτέλεσμα η ελληνική οικονομία να αποκλίνει σημαντικά από τις οικονομίες όλων των ανεπτυγμένων χωρών. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου είναι η οικονομική στασιμότητα, ο συνεχιζόμενος πληθωρισμός με σημαντικές αυξομειώσεις, η μόνιμη παθητικότητα του ισοζυγίου πληρωμών, η αλματώδης εξέλιξη των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους και η στασιμότητα των δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων.

Το μερίδιο του αγροτικού τομέα ως ποσοστό του Α.Ε.Π. άρχισε να μειώνεται ακόμα περισσότερο. Η Κοινή Αγροτική Πολιτική της Ε.Ε. ενίσχυσε μεν τα αγροτικά εισοδήματα, οι επιπτώσεις, όμως, στις παραγωγικές επιδόσεις ήταν αμφίβολες. Παρόλα αυτά, όμως, ο πρωτογενής τομέας εξακολουθούσε να έχει ιδιαίτερη σημασία για την ελληνική οικονομία. Η συμβολή του στα βασικά οικονομικά μεγέθη της χώρας ήταν πολύ υψηλότερη από την αντίστοιχη συμβολή του τομέα αυτού στις οικονομίες των χωρών της Ε.Ε.

Ο ρυθμός αύξησης της βιομηχανικής ανάπτυξης, ο οποίος άρχισε να υποχωρεί από τα μέσα της δεκαετίας του '70, το 1981 έπεσε στο μηδέν, ενώ το 1982 πήρε αρνητική τιμή. Έκτοτε, παρατηρείται μια συνολική αποδυνάμωση του παραγωγικού συστήματος της βιομηχανίας, όπως αυτή εκφράζεται με τη συνεχή μείωση της παραγωγής, τη γενικευμένη πτώση των επενδύσεων, την οπισθοδρόμηση της παραγωγικής συγκρότησης του τομέα και την εξασθένηση της χώρας στη διεθνή αγορά.

Ο τριτογενής τομέας παραγωγής, όπως σε όλες τις ανεπτυγμένες χώρες, από το 1980 και μετά, απέκτησε ηγετικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη. Η επέκταση του τριτογενή τομέα, όμως, έγινε σε παραδοσιακές υπηρεσίες που συνδέονται με τη ραγδαία αστικοποίηση, τη δημογραφική ανάπτυξη και την αδυναμία του δευτερογενή τομέα να απορροφήσει ένα διαρκώς αυξανόμενο εργατικό δυναμικό. Η οικονομία της χώρας μας δεν κατόρθωσε να 'αρθρώσει' τις υπηρεσίες που ήταν αναγκαίες για την εξυπηρέτηση των άλλων τομέων της οικονομικής δραστηριότητας. Ο τριτογενής τομέας, που μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70 συμμετείχε σταθερά στο Α.Ε.Π. με ποσοστό περίπου 50%, το 1980 συμμετείχε με ποσοστό 53,1%, το 1985 με 56% και το 1993 με 60%.

Οι εξελίξεις αυτές στην οικονομία και η αγροτική έξοδος επέδρασαν σημαντικά στη μορφολογική σύνθεση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '70, το εργατικό δυναμικό που απελευθερώθηκε από την 'αγροτική έξοδο' απορροφήθηκε από το δευτερογενή και τριτογενή τομέα παραγωγής και από της αρχές της δεκαετίας του '80 και μετά μόνο από τον τριτογενή τομέα παραγωγής.

4. ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ

4.1 Εισαγωγή

Η μείωση του αγροτικού πληθυσμού και η μετανάστευσή του στις πόλεις του εσωτερικού και του εξωτερικού, η ανάπτυξη του δευτερογενή (μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70) και τριτογενή τομέα παραγωγής σε βάρος του πρωτογενή και η επικράτηση της θεωρίας του ανθρωπίνου κεφαλαίου, κυρίως από τις αρχές της δεκαετίας του '60 και μετά, είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση της ζήτησης για εκπαίδευση. Η αύξηση της ζήτησης για εκπαίδευση είχε ως αποτέλεσμα αφενός την άνοδο του μορφωτικού επιπέδου του πληθυσμού και αφετέρου τη μαζικοποίηση της εκπαίδευσης. Με τη μαζικοποίηση της εκπαίδευσης, όμως, τέθηκε σε κίνδυνο ο αναπαραγωγικός ρόλος του εκπαιδευτικού συστήματος.

Το εκπαιδευτικό σύστημα για να διατηρήσει τον αναπαραγωγικό ρόλο του, κάθε φορά που παρατηρείται μαζική φοίτηση σε μια βαθμίδα, συνήθως μεταθέτει τον επιλεκτικό ρόλο στην επόμενη εκπαιδευτική βαθμίδα. Καθώς η φοίτηση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αυξάνεται -ιδιαίτερα μετά την κατάργηση των εξετάσεων από το δημοτικό στο γυμνάσιο κατά τη μεταρρύθμιση του 1976 και από το γυμνάσιο στο Λύκειο με τη μεταρρύθμιση του 1982-1985- τείνει να γίνει μαζική με αποτέλεσμα να μην έχει τη δυνατότητα να ολοκληρώσει την κοινωνική επιλογή. Έτσι δημιουργείται η ανάγκη της μετάθεσης του επιλεκτικού ρόλου του εκπαιδευτικού συστήματος στην επόμενη βαθμίδα, δηλ. στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Το απολυτήριο του –εξατάξιου- γυμνασίου αχρηστεύεται ως κριτήριο επαγγελματικής και κοινωνικής ένταξης σε θέσεις με υψηλό κοινωνικό γόητρο. Παράλληλα για την αποσυμφόρηση της κοινωνικής πίεσης προς την τριτοβάθμια εκπαίδευση δημιουργείται δεύτερο, παράλληλο δίκτυο, αυτό της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης, αρχικά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και αργότερα στην τριτοβάθμια. (Πολυδωρίδη-Κοντογιαννοπούλου, 1997: 31, 81-82, 86, 93,96-97).

Σ' αυτό το κεφάλαιο εξετάζεται η συμβολή του μετασχηματισμού του ρόλου του εκπαιδευτικού συστήματος στη διατήρηση και την αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής με τη θεσμοθέτηση ποικίλων λειτουργιών και υιοθέτηση διαφόρων πρακτικών: την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση, τη μετάθεση των ρόλων σε ολοένα και μεγαλύτερες βαθμίδες, το *numerus clausus* και τις εισαγωγικές εξετάσεις για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, την ιεράρχηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και τις

μεταπτυχιακές σπουδές. Αυτές οι λειτουργίες και πρακτικές συμβάλλουν ουσιαστικά στην κατανόηση της κοινωνικής σύνθεσης του φοιτητικού πληθυσμού και κατ' επέκταση των ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση. Για παράδειγμα, η θεσμοθέτηση του *numerus clausus* είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση –κυρίως- των φοιτητών με πατέρα γεωργό και τεχνίτη-εργάτη, ενώ η θεσμοθέτηση της ανώτερης τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης συνέβαλε αφενός στη μείωση της κοινωνικής πίεσης -ως ένα βαθμό- για σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και αφετέρου στην αύξηση των φοιτητών με πατέρα γεωργό και εργάτη-τεχνίτη στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σ' αυτό το κεφάλαιο, ακόμη, παρουσιάζονται στοιχεία που αφορούν στους φοιτητές του εξωτερικού σχετικά με (α) το μέγεθος του πληθυσμού τους, (β) την κοινωνική τους προέλευση, (γ) τα αίτια φοίτησης στο εξωτερικό, (δ) τις χώρες και (ε) τους κλάδους σπουδών που επιλέγουν για να φοιτήσουν. Στο τέλος παρουσιάζεται ένα ερμηνευτικό πλαίσιο, σύμφωνα με το οποίο οι σπουδές στο εξωτερικό και η επιλογή της χώρας και του κλάδου σπουδών εντάσσονται σ' ένα διεθνές πλαίσιο, στο οποίο δομούνται οι σχέσεις εξουσίας και κυριαρχίας, καθώς υπερβαίνουν τα εθνικά όρια. Οι φοιτητές του εξωτερικού, πέρα από το γεγονός ότι έφτασαν να αποτελούν το 50% του φοιτητικού πληθυσμού του εσωτερικού (1981), προέρχονται κυρίως από τα 'άνωτερα' και τα 'μεσαία' κοινωνικά στρώματα. Για τους παραπάνω κυρίως λόγους η παράλειψη των φοιτητών του εξωτερικού κατά τη διερεύνηση των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση πιθανόν να οδηγήσει σε λανθασμένα συμπεράσματα ή ερμηνείες.

4.2 Ο ρόλος της τεχνικής–επαγγελματικής εκπαίδευσης στο μετασχηματισμό της αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση

Η θεσμοθέτηση της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, πέρα από τη συμβολή της στην ανάπτυξη της βιομηχανίας, είχε ως βασικό στόχο την αποσυμφόρηση της κοινωνικής πίεσης για σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Από τη μεταρρύθμιση του 1957, στην εισηγητική έκθεση του Ν.Δ. 3971/1959 'Περί Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως, οργανώσεως της Μέσης Εκπαιδεύσεως και διοικήσεως της παιδείας' είναι φανερό η επιδίωξη της προσπάθειας να στηθεί και να οργανωθεί η 'άλλη' εκπαίδευση, η τεχνική, για να λυθούν δύο προβλήματα: (α) να 'παραχθεί' το εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό που απαιτούσαν οι ανάγκες της οικονομίας λόγω της ταχύτατης τεχνολογικής εξέλιξης και

της συνεχώς επεκτεινόμενης εκβιομηχάνισης της παραγωγής και (β) να προσφερθεί στα παιδιά των λαϊκών τάξεων 'το μέγα αγαθόν της παιδείας που ήταν προνόμιο μόνο των λίγων' (Μυλωνάς, 1998: 191). Η μεταρρύθμιση του 1957 φάνηκε ότι προσπάθησε να βρει μια λύση στην κοινωνική πίεση για σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, όχι με την αλλαγή του εξεταστικού συστήματος, αλλά με την ανάπτυξη της τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης, η οποία θα αποτελούσε ένα τρόπο για να αλλοιωθεί ο μονόδρομος που οδηγούσε στο πανεπιστήμιο²²³ (Κυρίδης, 1997α: 80).

Στα μέσα τη δεκαετίας του '60, υπό την επίδραση μελετών και εμπειρογνομόνων διεθνών οργανισμών για μελλοντικά αδιέξοδα, ξεκινά νέα προσπάθεια για τον οριζόντιο διαχωρισμό της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε γενική και τεχνική-επαγγελματική. Τα αδιέξοδα είναι οικονομικά γιατί το εκπαιδευτικό σύστημα στο βαθμό που δεν παράγει το κατάλληλο προσωπικό, δεν θα μπορέσει να διαδραματίσει το ρόλο του στα πλαίσια της προσπάθειας για εκβιομηχάνιση της χώρας και εκσυγχρονισμό στον τριτογενή τομέα. Τα αδιέξοδα θα είναι και κοινωνικά γιατί η μεγάλη αύξηση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης –και με δεδομένη τη γενική της κατεύθυνση- θα δημιουργήσει αυξημένες προσδοκίες για φοίτηση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, οι οποίες δεν θα μπορούν να πραγματοποιηθούν. Ο οριζόντιος διαχωρισμός της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε γενική και τεχνική-επαγγελματική (εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964) δεν είχε ως στόχο τόσο τη δημιουργία εξειδικευμένου δυναμικού –έναν αιώνα καθυστερημένο σε σχέση με τις ανεπτυγμένες βιομηχανικές χώρες- όσο τη διαστρωμάτωση του μαθητικού δυναμικού που θα εξασφάλιζε τη μείωση της πίεσης για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 112). Παρά τις πολλές προσπάθειες, προθέσεις και ευχές για την προώθηση της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης, αυτό το δίκτυο του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος παρέμεινε σχετικά ατροφικό μέχρι το 1965. Κατά το διάστημα 1965 έως 1975 σημειώθηκε μεγάλη αύξηση τόσο στον αριθμό των σχολείων όσο και στον αριθμό των μαθητών της μέσης τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης. Η αύξηση, όμως, αυτή ήταν φαινομενική γιατί οι αριθμοί των μαθητών και των σχολείων ήταν εξαιρετικά μικροί.

Με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976 επιχειρείται νέα προσπάθεια. Καταργούνται τα κατώτερα επαγγελματικά σχολεία, επεκτείνεται η γενική παιδεία σε 9 χρόνια (6χρονο Δημοτικό και 3ετές Γενικό Γυμνάσιο) και η διαφοροποίηση των δύο

²²³ Οι συντηρητικές και φιλελεύθερες πολιτικές δυνάμεις, στην περίοδο του μεσοπολέμου, θεωρούν ότι στα Α.Ε.Ι. πρέπει να είναι λίγοι και 'εκλεκτοί', η 'μέση' γενική εκπαίδευση να είναι προνόμιο λίγων και οι πολλοί να στρέφονται στην τεχνική (Κυπριανός, 2004: 250).

τύπων εκπαίδευσης αρχίζει μετά το γυμνάσιο. Η μεταύποχρεωτική εκπαίδευση διαφοροποιείται σε τρεις τύπους σχολείων: τριετές Γενικό Λύκειο, τριετές Τεχνικό και Επαγγελματικό Λύκειο και Τεχνικές Επαγγελματικές Σχολές φοίτησης 1-2 ετών (Ψαχαρόπουλος & Καζαμίας, 1985: 144). Κι αυτή τη φορά, η θεσμοθέτηση της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης, στη δεκαετία του '70, δεν έλυσε το πρόβλημα, γιατί η 'στροφή' των μαθητών δεν πραγματοποιήθηκε σε σημαντική κλίμακα (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 112). Ο αριθμός των νέων που 'αυθόρμητα' επιθυμούν να στραφούν προς τα τεχνικά-επαγγελματικά λύκεια δεν ξεπέρασε το 1,2% των αποφοίτων του γυμνασίου το 1978 και το 1,9% το 1979 (Κασσωτάκης, 1986: 24). Σ' αυτό συνέβαλαν και οι προθέσεις των ιθυνόντων, οι οποίες δεν ήταν πειστικές. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο ίδιος ο εισηγητής του νόμου για την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση είχε διατυπώσει αποκαλυπτικά όχι μόνο την ανισότητα των δύο πυραμίδων, αλλά και την προσπάθεια απόκρυψής της: *'...οι αποφοιτώντες από την κατωτέρα επαγγελματική εκπαίδευση θα δύναται να φοιτήσουν εις την μέσην επαγγελματικήν σχολήν, η οποία σχολή δια λόγους κυρίως ψυχολογικούς θα επρότεινα, κ. Υπουργέ, να ονομαστεί Τεχνικόν Λύκειον. (...) Είναι ένας ψυχολογικός λόγος, ώστε οι ακολουθούντες την τεχνικήν και επαγγελματικήν εκπαίδευση να νομίζουν ότι ακολουθούν ανωτέρα μέσην επαγγελματικήν σχολήν'*²²⁴ (Ηλιού, 1986: 48-49).

Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση, σε όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος (δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια) παρουσιάζει, ως προς την κοινωνική ζήτηση, δύο βασικά χαρακτηριστικά: (α) Δεν εκφράζει τις πρώτες προτιμήσεις των παιδιών και των νέων και επιλέγονται ως αποτέλεσμα 'αποτυχίας' ή 'αποκλεισμού' από άλλους κλάδους. (β) Εκπροσωπούνται σε δυσανάλογα ποσοστά παιδιά και νέοι που προέρχονται από χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα (Ψαχαρόπουλος Γ. & Καζαμίας, 1985: 147). Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση έχει υποβαθμιστεί στο σύνολό της στην Ελλάδα, τόσο από την πλευρά της κοινωνικής σημασίας που της αποδίδουν οι έλληνες γονείς, τα παιδιά και οι νέοι, όσο και από την πλευρά των τρόπων με τους οποίους η εκπαίδευση αυτή προσφέρθηκε στα σχολεία και στις ανώτερες σχολές. Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση απολαμβάνει πολύ χαμηλό κύρος στην Ελλάδα και χαρακτηρίζεται ως 'δεύτερης κατηγορίας' εκπαίδευση, ακόμα και μετά την -τυπική- αναβάθμιση των Τ.Ε.Ι.²²⁵. Γονείς και νέοι προτιμούν τις γενικές παρά τις τεχνικές-επαγγελματικές κατευθύνσεις

²²⁴ Πρακτικά της Βουλής, 5-4-1976, σελ. 4019, αναφορά στην Μ. Ηλιού (1986: 49).

²²⁵ Την ένταξή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και στο σύστημα των γενικών εξετάσεων.

του εκπαιδευτικού συστήματος. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση οδηγεί σε επαγγέλματα του 'μπλε περιλαίμιου', τα οποία, αν και έχουν καλύτερες αποδοχές από μερικά επαγγέλματα του 'λευκού περιλαίμιου' προτιμούνται πολύ λιγότερο επειδή απαιτούν περισσότερο χειρωνακτική παρά πνευματική εργασία (Λαμπίρη-Δημάκη, 1995: 228, Κοβάνη, 1988: 278). Επίσης, το γεγονός ότι οι μαθητές που προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα φοιτούν στις τεχνικές-επαγγελματικές σχολές σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι οι μαθητές που προέρχονται από τα υπόλοιπα κοινωνικά στρώματα (Κάτσικας & Καββαδίας, 1994: 109-110), δεν οφείλεται στις προσδοκίες τους αλλά στην αποτυχία και τον αποκλεισμό τους από τη γενική εκπαίδευση. Η τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση τροφοδοτήθηκε σταθερά από παιδιά που προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα και τις μακρινότερες γεωγραφικές περιοχές. Είναι λοιπόν φανερό ότι η τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση απευθύνεται στις λαϊκές μάζες και μ' αυτόν τον τρόπο συμβάλλει στην αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής (Μυλωνάς, 1998: 65-66).

4.3 Ο ρόλος του *numerus clausus* στο μετασχηματισμό της αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση

Με τον όρο *numerus clausus* εννοείται ο προκαθορισμένος –περιορισμένος- αριθμός φοιτητών που κάθε ανώτερο ή ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα, σχολή ή τμήμα μπορεί να δεχτεί. Είναι ένας όρος που εκφράζει την αδυναμία της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης να απορροφήσει το σύνολο του μαθητικού πληθυσμού. Δημιουργείται, έτσι, η ανάγκη επιλογής ενός αριθμού μεταξύ των υποψηφίων, όσος είναι ο *numerus clausus* (Κυρίδης, 1997α: 45).

Το είδος της κοινωνικής λειτουργίας, την οποία επιτελεί η επιλογή προκαθορισμένου-περιορισμένου αριθμού ατόμων (*numerus classus*) για κάθε ανώτερο ή ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα εξαρτάται από την ιδεολογικοπολιτική άποψη από την οποία εξετάζεται. Αν ο *numerus clausus* εξεταστεί υπό το πρίσμα της θεωρίας του δομολειτουργισμού, τότε συμβάλλει στη διατήρηση της ισορροπίας του κοινωνικοοικονομικού συστήματος, εφοδιάζοντάς το με το απαραίτητο εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό. Δηλαδή, προστατεύει την αγορά εργασίας από την εμφάνιση φαινομένων αναντιστοιχίας μεταξύ παραγωγής και ζήτησης υψηλά καταρτισμένου δυναμικού, η οποία θα διατάρασσε την ομαλή λειτουργία του κοινωνικοοικονομικού

συστήματος. Ο numerus clausus προϋποθέτει ότι επιλογή γίνεται με δημοκρατικό, αξιολογικό, έγκυρο και αξιόπιστο τρόπο και ότι επιλέγονται τα πιο ικανά άτομα. Αν, όμως, ο numerus clausus εξεταστεί υπό το πρίσμα της θεωρίας της ταξικής σύγκρουσης, τότε συμβάλλει στην κοινωνική αναπαραγωγή. Δρα ως περιοριστικός παράγοντας πρόσβασης πολλών ατόμων σε προνομιούχες κοινωνικές θέσεις (Κασσωτάκης, 1992: 267-268).

Η φοίτηση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση πέρασε από την 'ελεύθερη εγγραφή' στο numerus clausus το ακαδ. έτος 1926-27. Η κυβέρνηση και οι υπεύθυνοι για την ανάπτυξη της παιδείας εκείνη την εποχή, φοβήθηκαν ότι τα αθρόα πτυχία που δόθηκαν με χαριστικές διατάξεις στους στρατιώτες του μικρασιατικού μετώπου θα δημιουργούσαν ένα προλεταριάτο επιστημόνων. Για να αποτρέψουν το επικίνδυνο αυτό φαινόμενο, αποφάσισαν να εφαρμόσουν μαζί με το σύστημα των εξετάσεων και το numerus clausus (Παπαδημητρίου, 1991: 116). Η 'ελεύθερη εγγραφή' που μέχρι τότε είχε επιτρέψει τη δυνατότητα φοίτησης στο πανεπιστήμιο σε παιδιά από 'ευρύτερες' κοινωνικές τάξεις και διαφορετικές περιοχές αντικαθίσταται από καθορισμένο αριθμό νεοεισερχόμενων φοιτητών. Η εφαρμογή του numerus clausus μείωσε τις ευκαιρίες των παιδιών των 'ασθενέστερων' κοινωνικοοικονομικών ομάδων του πληθυσμού, ιδιαίτερα στη δεκαετία του '50 και στις αρχές της δεκαετίας του '60 λαμβάνοντας υπόψη τη μεγάλη κλίμακα διεύθυνσης του σχολικού δικτύου στη χώρα μας και τα αυξημένα ποσοστά φοίτησης στις δύο πρώτες βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος, η εφαρμογή του numerus clausus ερμηνεύεται με τη διαδοχική μετάθεση του επιλεκτικού ρόλου του εκπαιδευτικού συστήματος σε εκπαιδευτική βαθμίδα επόμενη εκείνης, της οποίας οι απόφοιτοι τείνουν να κορέσουν την αγορά εργασίας. Η τάση δηλαδή της μαζικής φοίτησης στο επίπεδο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έκανε αναγκαία τη μετάθεση του αναπαραγωγικού ρόλου στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, γεγονός που κατέστησε αναγκαίο τον έλεγχο των εισερχομένων (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 109).

Ένα σημαντικό γεγονός που προκύπτει από την εφαρμογή του numerus clausus είναι η φοίτηση των υποψηφίων σε κλάδους που δεν επεδίωκαν. Κλασικό αποτελεί το παράδειγμα των φοιτητών που αποτυγχάνουν στην Ιατρική και φοιτούν στην Οδοντιατρική ή τη Φαρμακευτική. Έτσι, δημιουργείται στη συνέχεια μετατόπιση των υποψηφίων σε άλλες ειδικότητες, ώστε η κατάταξη του υποψηφίου να είναι τελείως διαφορετική από τις πρώτες προτιμήσεις του (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 69).

4.4 Ο ρόλος των εισαγωγικών εξετάσεων για την τριτοβάθμια εκπαίδευση στο μετασχηματισμό της αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση

Οι πρώτες εισαγωγικές εξετάσεις για την τριτοβάθμια εκπαίδευση καθιερώνονται συγχρόνως με την εφαρμογή του *numerus clausus*. Τα συστήματα επιλογής για την τριτοβάθμια εκπαίδευση καλούνται να διαδραματίσουν διαρκώς σημαντικότερο λόγο, καθώς είναι αποφασιστικής σημασίας για την ένταξη των ατόμων στην κοινωνική και επαγγελματική ιεράρχηση, από τότε που το απολυτήριο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έπαψε να αποτελεί κριτήριο επαγγελματικής και κοινωνικής ένταξης σε θέσεις με υψηλό κοινωνικό γόητρο. Με τη μετάθεση του ρόλου της κοινωνικής αναπαραγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, τα συστήματα επιλογής για την ανώτερη και ανώτατη βαθμίδα της εκπαίδευσης είναι ένα από τα κρισιμότερα σημεία συνεύρεσης του εκπαιδευτικού συστήματος με την ευρύτερη κοινωνική δομή (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 29, 31, 38, 47, 108).

Ο θεσμός των εξετάσεων για την εισαγωγή των υποψηφίων στις ανώτατες σχολές εφαρμόστηκε για πρώτη φορά το ακαδ. έτος 1926-27 (Τσιμπούκης, 1983: 27) με σκοπό, όπως προαναφέρθηκε, να αποτρέψουν τον κίνδυνο δημιουργίας ενός προλεταριάτου επιστημόνων, εξαιτίας των αθρόων πτυχίων που δόθηκαν με χαριστικές διατάξεις στους στρατιώτες του μικρασιατικού μετώπου (Παπαδημητρίου, 1991: 116). Η 'ελεύθερη εγγραφή', η οποία μέχρι τότε είχε δώσει τη δυνατότητα σε παιδιά από τις 'ευρύτερες' κοινωνικές τάξεις να φοιτήσουν στο Πανεπιστήμιο, αντικαθίσταται από ένα καθορισμένο αριθμό νεοεισερχόμενων φοιτητών, οι οποίοι επιλέγονται με εξετάσεις (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 109). Η εφαρμογή των εξετάσεων για την ανώτατη εκπαίδευση θα πρέπει να είχε αρνητικές συνέπειες στους φοιτητές από τα λαϊκά στρώματα²²⁶.

Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, το θέμα εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση απασχολεί τόσο τα ίδια τα Α.Ε.Ι., όσο και το κράτος και την κοινωνία γενικότερα. Ο αριθμός των υποψηφίων αυξήθηκε κατακόρυφα. Παράλληλα, όμως, η επιστημονική ανεπάρκεια των υποψηφίων λόγω κακής λειτουργίας της μέσης

²²⁶ Σύμφωνα με τον Κ. Τσουκαλά (1992: 441), η μείωση των φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση, στην οποία απέβλεπε η μεταρρύθμιση του 1929 θα πρέπει να έγινε σε βάρος των 'φτωχότερων' φοιτητών.

εκπαίδευσης, ο μεγάλος αριθμός φοιτητών των παρελθόντων ετών²²⁷ και η έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής, δημιουργούν σοβαρά προβλήματα στα πανεπιστημιακά τμήματα. Έτσι, το 1954 καταργούνται οι εισιτήριες εξετάσεις και καθιερώνεται ο εισιτήριος διαγωνισμός, ο οποίος απέβλεπε στην εξασφάλιση της επιλογής των καλύτερων και στην αποσυμφόρηση των Α.Ε.Ι., μέσω του *numerus clausus* (Κυρίδης, 1997α: 72)

Το 1954 (Ν.Δ. 3011/1954), οι εισιτήριες εξετάσεις μεταβάλλονται σε εισιτήριο διαγωνισμό για ορισμένο αριθμό εισακτέων με σκοπό τη μείωση των επιτυχόντων. Χαρακτηριστικό αυτής της προοπτικής αποτελεί το γεγονός ότι στα ιδρύματα στα οποία ο αριθμός των επιτυχόντων θα ήταν λιγότερος από τον προβλεπόμενο (*numerus clausus*), δεν θα συμπληρώνονταν από τους επιλαχόντες (κατάργηση των επιλαχόντων). Αυτό αποτελεί στοιχείο σαφής ένδειξης για μαζική φοίτηση στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Οι 'διαγωνισμοί' αυτοί ίσχυσαν για όλα τα ιδρύματα χωρίς ουσιαστική αλλαγή μέχρι το 1964 και αποτελούν 'σταθμό' στην ιστορία των εξετάσεων αφού ίσχυσαν καθολικά και χωρίς μεταβολή για δέκα χρόνια (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 302-303).

Το 1964, θεσπίστηκε το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο για να *'...απαλλαγούν τα Α.Ε.Ι. από τον δυσβάστακτον φόρτον του Εισιτηρίου Διαγωνισμού, εις τον οποίον μετέχουν κατ' έτος χιλιάδες υποψηφίων, καθώς και οι υποψήφιοι φοιτηταί από το μαρτύριον των κατά την ιδίαν περίοδον πολλαπλών καταπονιτικών εξετάσεων εις διαφόρους Σχολάς των Αθηνών και της Θεσσαλονίκης'*. Στη συνέχεια της Εισηγητικής Έκθεσης αναφέρεται ότι με την καινοτομία του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου, δεν λύνεται το μεγάλο πρόβλημα της παροχής ανώτατη εκπαίδευσης σε όλους τους νέους, οι οποίοι επιθυμούν να αποκτήσουν πανεπιστημιακή μόρφωση. Μάλιστα αναφέρεται ότι ένας από τους λόγους που καθιερώθηκαν οι εισαγωγικές εξετάσεις ήταν *'...διότι η ανάγκη των πραγμάτων επέβαλεν τον 'κλειστόν' αριθμόν εισακτέων'*.

²²⁷ *Ενώ το 1939 είχε καθιερωθεί κλειστός αριθμός εισακτέων σε όλα τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, στα χρόνια της κατοχής, κατά τα ακαδ. έτη 1942-43 και 1943-44 (Ν.Δ. 215/1942, ΦΕΚ 210 και Ν. 105/1943, ΦΕΚ. 135) επιτράπηκε η εγγραφή όλων των επιλαχόντων από τις εξετάσεις των ετών 1937/38 έως 1940/41, εφόσον έχουν στρατευθεί. Επίσης επιτράπηκε η ελεύθερη εγγραφή σε όλα τα ιδρύματα πλην του Πολυτεχνείου και της Α.Σ.Ο.Ε.Ε.. Οι φοιτητές αυτοί θα δημιουργήσουν την 'περιλάλητη κατηγορία των φοιτητών παρελθόντων ετών', που για μια 20ετία θα καταταλαιπωρήσει τα ιδρύματα, τη Βουλή και το Υπουργείο Παιδείας (Κυρίδης, 1997α: 68)*

Σύμφωνα με τον Π. Κυπριανό (2004: 237), '...στη δίνη της Κατοχής και του Εμφυλίου (...) τα πανεπιστήμια δέχονται δεκάδες χιλιάδες φοιτητές, μιας και καταργούνται οι εισαγωγικές εξετάσεις'.

Θεωρεί ότι η αύξηση της ζήτησης της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης μπορεί να λυθεί μόνο με την ίδρυση και τον 'εξοπλισμό' μεγαλύτερου αριθμού ανώτατων σχολών από τις υπάρχουσες (Ν.Δ. 4379/1964, άρθρο 13)²²⁸. Η μεταρρύθμιση του 1964 άμβλυσε τις κοινωνικές πιέσεις προς το εκπαιδευτικό σύστημα, οι οποίες είχαν επικεντρωθεί στις εισαγωγικές εξετάσεις, παρά το γεγονός ότι ο κλειστός αριθμός εισακτέων αντισταθμίστηκε από τη θεαματική αύξηση του αριθμού των εισακτέων (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 111). Το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο, πιστό στα φιλελεύθερα αξιοκρατικά πρότυπα, δεν προβαίνει στην αντιστάθμιση των ανισοτικών εκπαιδευτικών διεργασιών των προηγούμενων, αλλά κατευθύνει τη ρυθμιστική του δράση προς το διαδικαστικό μέρος του διαγωνισμού για αξιοκρατία και αντικειμενικότητα²²⁹ (Κυρίδης, 1997α: 155)

Το 1967, ο Α.Ν. 40/1967 σε συνδυασμό με το Β.Δ. 454/1967 καταργούν το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο ως σύστημα επιλογής των νέων στα Α.Ε.Ι. και επαναφέρουν το σύστημα των εισιτηρίων διαγωνισμών. Αυτό το σύστημα εισαγωγής για τα Α.Ε.Ι. θα διατηρηθεί μέχρι το 1979/80, χωρίς ουσιαστικές αλλαγές. Παρά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976, η οποία πραγματοποιήθηκε δύο χρόνια μετά τη μεταπολίτευση, χρειάστηκε να περάσουν άλλα τέσσερα χρόνια για την αλλαγή του εξεταστικού συστήματος για την τριτοβάθμια εκπαίδευση (Κυρίδης, 1997α: 159-161, 195, Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 305).

Το 1980, εφαρμόζεται για πρώτη φορά το σύστημα των Πανελλήνιων Εξετάσεων για την εισαγωγή στα Α.Ε.Ι. ως επιστέγασμα της μεταρρύθμισης του 1976. Τα επιμέρους χαρακτηριστικά του συστήματος επιλογής εμφανίζουν αναλογίες με το αντίστοιχο σύστημα του 1964, εκτός από κάποιες διαφορές (ελάχιστη διδαχθείσα ύλη, εξετάσεις δύο τύπων-κατευθύνσεων, διενέργεια στη Β' και Γ' τάξη του Λυκείου και υποχρεωτικός χαρακτήρας για τους απόφοιτους του Γενικού Λυκείου). Το σύστημα των Πανελλήνιων Εξετάσεων ανταποκρίθηκε στο στόχο της κατάταξης των μαθητών σε μια ιεραρχημένη σειρά, με βάση την αξιολόγησή τους στο σχολείο και στις εξετάσεις, με εκπληκτική καθαρότητα. Αυτό έγινε δυνατό με το διαχωρισμό των σχολών σε δύο τύπους και με την ένταξη όλων των επιπέδων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (πανεπιστημιακή, ανώτερη γενική, ανώτερη τεχνική και

²²⁸ Η Εισηγητική Έκθεση 4379/1964, περιλαμβάνεται αυτούσια στο Μπουζάκης, 1999: 99-100.

²²⁹ Σύμφωνα με την Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη (1999: 111) αποκορύφωμα της αλλαγής είναι ο ρόλος της 'μέσης αστικής τάξης' (καθηγητές μέσης εκπαίδευσης, γραφειοκράτες του Υπουργείου Παιδείας) στο νέο σύστημα που ήρθε να εκτοπίσει την 'κυρίαρχη τάξη' (καθηγητές Α.Ε.Ι.) στη θέση των πρωταγωνιστών και βασικών φορέων στη λήψη αποφάσεων σε όλη τη διαδικασία της επιλογής.

επαγγελματική εκπαίδευση) σ' αυτούς τους δύο τύπους-κατευθύνσεις. Ο διαχωρισμός των σχολών σε δύο κατευθύνσεις (θεωρητική και θετική) αποκαλύπτει σε μεγάλο βαθμό την ιεραρχημένη διαστρωμάτωση των ειδικοτήτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αυτό συμβαίνει γιατί ο διαχωρισμός σε κατευθύνσεις εμφανίζεται ως οριζόντια διαφοροποίηση των ειδικοτήτων, ενώ στην πραγματικότητα είναι κατακόρυφη και ιεραρχημένη. Το σύστημα επιλογής εξέφρασε και αύξησε την τάση για μαζική φοίτηση με το να θεσμοθετηθούν οι εξετάσεις αποφοίτησης από το λύκειο ως 'υποχρεωτικές'. Συγχρόνως αποτέλεσε ένα ξεκάθαρο εργαλείο για την ιεραρχημένη κατάταξη των αποφοίτων του λυκείου σύμφωνα με την επίδοσή τους με στόχο την ιεραρχημένη ένταξή τους στα τρία επίπεδα και τις επιμέρους ειδικότητες της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 117-118).

Το 1983, ακολουθώντας πιστά την παράδοση που θέλει τη νέα κυβέρνηση να αναμορφώνει κατά προτεραιότητα το εκάστοτε σύστημα εισαγωγικών εξετάσεων για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, καταργείται το εξεταστικό σύστημα των Πανελλήνιων Εξετάσεων και θεσμοθετείται το νέο εξεταστικό σύστημα των Γενικών (Πανελλαδικών) Εξετάσεων. Το νέο σύστημα εισαγωγής αποτελεί, ουσιαστικά, εισιτήριο διαγωνισμού. Η βασική διαφορά με το προηγούμενο σύστημα των Πανελλήνιων Εξετάσεων εντοπίζεται στο γεγονός ότι οι μαθητές συμμετέχουν σε μια μόνο επιλεκτική δοκιμασία, δεν υπάρχει τόσο στενή σύνδεση με τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και δίνεται η δυνατότητα στους υποψήφιους για πιο συγκεκριμένες επιλογές ως προς τη γνωστική περιοχή των μελλοντικών σπουδών τους (Κυριδής., 1997α: 226-230). Οι εισαγωγικές εξετάσεις του 1983, με το διαχωρισμό των σχολών σε πολλές κατευθύνσεις (δέσμες) κρύβει την ιεραρχημένη διαστρωμάτωση των ειδικοτήτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1999: 118). Το εξεταστικό σύστημα των Γενικών Εξετάσεων για τα Α.Ε.Ι. ίσχυσε με κάποιες μικρές τροποποιήσεις έως το 1993. Τα συστήματα επιλογής για τα Α.Ε.Ι., τα οποία εφαρμόστηκαν από το 1974 έως το 1993, είναι βασικά παραλλαγές του συστήματος που εφαρμόστηκε το 1964 (Χρυσάκης & Σούλης, 2001: 39).

Στην Ελλάδα, βασικός σκοπός των εισαγωγικών εξετάσεων είναι η επιλογή των ικανότερων υποψηφίων, οι οποίοι μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των Α.Ε.Ι.. Για το σκοπό αυτό λαμβάνονται μέτρα για την ίση και δίκαιη αντιμετώπιση όλων των υποψηφίων, όπως κοινή ύλη και θέματα, εφαρμογή των ίδιων συνθηκών για τη διενέργεια των εξετάσεων, ίσα κριτήρια για τη βαθμολόγηση, αδιάβλητη έκδοση των αποτελεσμάτων κ.ά. (Ψαχαρόπουλος & Καζαμίας, 1985: 76). Είναι φανερό ότι η κυρίαρχη ιδεολογία για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ευθυγραμμίζεται με τη φιλελεύθερη θεώρηση, στις γενικές τουλάχιστο γραμμές της. Αυτό γίνεται φανερό στη μεταρρύθμιση του συστήματος επιλογής του 1964, στο

άρθρο 16 του Συντάγματος του 1975, στις εξαγγελίες για το σχεδιασμό του εξεταστικού συστήματος των Πανελληνίων Εξετάσεων το 1980 και στις ανακοινώσεις για τις Γενικές Εξετάσεις το 1983, οι οποίες αντικατέστησαν τις Πανελλήνιες. Ο προβληματισμός και η κριτική που έχουν διατυπωθεί από τις θέσεις των πολιτικών φορέων, τους μελετητές των εκπαιδευτικών προβλημάτων και τον τύπο εντάσσονται στα πλαίσια της φιλελεύθερης θεώρησης. Το σύστημα της επιλογής για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, έχει κατά γενική παραδοχή, το χαρακτήρα της επιβράβευσης της μέχρι τώρα επίδοσης του μαθητή. Κύριος στόχος είναι να καταταγούν οι μαθητές σε μια ιεραρχημένη σειρά με βάση την αξιολόγησή τους με προκαθορισμένα κριτήρια, ώστε να πραγματοποιηθεί η επιλογή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η διαδικασία αυτή εκφράζει πραγματικά το αποκορύφωμα της έννοιας της αξιοκρατίας του εκπαιδευτικού προτύπου της φιλελεύθερης θεώρησης, όπως έχει εκλογικευτεί με βάση τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου και την προσπάθεια αξιοποίησης των ταλέντων και των ικανότερων προς όφελος του κοινωνικού συνόλου (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 39, 115-116, Κασσωτάκης, 1992: 267).

Το επιχείρημα της ισότητας ευκαιριών και της αξιοκρατίας είναι ευάλωτα. Παρ' όλες τις διακηρύξεις και τις βελτιώσεις που έχουν επιτευχθεί με τις εκάστοτε αλλαγές του συστήματος επιλογής για την τριτοβάθμια εκπαίδευση (1964, 1980, 1983), γεγονός παραμένει ότι η επιτυχία σχετίζεται με την κοινωνική προέλευση. Κι όσο κι αν η προσεκτική διατύπωση της αντίστοιχης πολιτικής αναφέρεται σε ίσες ευκαιρίες για τη διεκδίκηση της επιτυχίας, δεν παύει αυτό λογικά να συνεπάγεται και ισοδύναμη συμμετοχή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 115). Διάφοροι ενδοσχολικοί και εξωσχολικοί παράγοντες επηρεάζουν δυσμενώς την ίση προετοιμασία των μαθητών στο σημείο 'εκκίνησης' για τις εξετάσεις και επομένως την ισότητα ευκαιρίας για επιτυχία σ' αυτές²³⁰ (Ψαχαρόπουλος & Καζαμίας, 1985: 77). Στο πλαίσιο της θεώρησης των κοινωνικών αντιθέσεων, ο ρόλος των εισαγωγικών εξετάσεων για την τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι η νομιμοποίηση και η συμβολή του εκπαιδευτικού συστήματος στη διαδικασία της κοινωνικής αναπαραγωγής. Η αξιολόγηση των μαθητών, ως βασική πρακτική της επιλογής, έχει

²³⁰ Ο πραγματικός διαχωρισμός στις εξετάσεις δεν γίνεται μεταξύ εκείνων που πετυχαίνουν και εκείνων που αποτυχαίνουν στις εξετάσεις, αλλά μεταξύ εκείνων που συμμετέχουν και εκείνων που δεν προχώρησαν αρκετά στις σπουδές τους ώστε να μπορέσουν να πάρουν μέρος: η εξέταση συμβάλλει στην απόκρυψη του αποκλεισμού χωρίς καν εξέταση. Όλοι εκείνοι, οι οποίοι διέκοψαν τις σπουδές τους με ή χωρίς τη θέλησή τους, δεν παρουσιάζονται ως υποψήφιοι για την τριτοβάθμια εκπαίδευση (Snyders, 1981: 22).

μορφή, περιεχόμενο και λειτουργία που ενισχύει τις κυρίαρχες κοινωνικές τάξεις, καθώς οι θεσμοθετημένες διαδικασίες βαθμολόγησης έχουν κριτήρια που προωθούν την επιτυχία της κυρίαρχης τάξης. Η σημασία για την κοινωνική αναπαραγωγή έγκειται στη δυνατότητα να είναι πειστική, όταν εμφανίζει την επιλογή να ανταποκρίνεται στις προϋποθέσεις της αξιοκρατίας. Έτσι, εξασφαλίζεται εμπιστοσύνη στις δομές και λειτουργίες του συστήματος επιλογής και, μέσα από αυτή, η διαιώνιση του ίδιου του εκπαιδευτικού συστήματος και της κοινωνικής δομής μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη Γ., 1997: 39).

4.5 Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και έλεγχος των ροών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση: Η συμβολή τους στο μετασχηματισμό της αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση

Εκτός από τις εισαγωγικές εξετάσεις για την Τριτοβάθμια εκπαίδευση, έλεγχος της ροής του μαθητικού πληθυσμού με εισαγωγικές εξετάσεις παρατηρείται και στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Οι εισαγωγικές εξετάσεις στη κατώτερη και μέση εκπαιδευτική βαθμίδα, σε όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, αφορούν στη μετάβαση από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο και από το Γυμνάσιο στο Λύκειο και συνδέονται με τον επιλεκτικό ρόλο της εκάστοτε βαθμίδας. Επομένως, η κοινωνική επιλογή που συντελείται με τις εισαγωγικές εξετάσεις για την τριτοβάθμια εκπαίδευση εμπεριέχει, και την επιλογή, η οποία συντελείται με – εισαγωγικές- εξετάσεις σε προηγούμενες εκπαιδευτικές βαθμίδες.

Το 1951, με τον αναγκαστικό νόμο 1823, καθιερώθηκε η διάρθρωση της 'Γενικής Εκπαίδευσης' σε δύο εξαετείς βαθμίδες (στοιχειώδης και μέση). Η μέση εκπαίδευση διαιρέθηκε σε δύο αυτοτελείς τριετείς κύκλους, το Γυμνάσιο και το Λύκειο. Με τα άρθρα 3 και 19 του Α.Ν. 1823 καθορίστηκαν εισιτήριες εξετάσεις από τη μια βαθμίδα στην άλλη (από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο κι από το Γυμνάσιο στο Λύκειο). Η δομή αυτή της γενικής εκπαίδευσης κατά το σχήμα 6+3+3 (Δημοτικό-Γυμνάσιο-Λύκειο) θα διατηρηθεί μέχρι σήμερα. (Κάτσικας & Θεριανός, 2004: 154). Μέχρι το 1964, με τη συνεχή εναλλαγή των κυβερνήσεων, παρά τις μεταβολές στη δομή του εκπαιδευτικού συστήματος, οι εισαγωγικές εξετάσεις από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο διατηρήθηκαν.

Με τη μεταρρύθμιση του 1964, η υποχρεωτική εκπαίδευση επεκτείνεται από 6 σε 9 χρόνια (εξαετές Δημοτικό και τριετές Γυμνάσιο). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να καταργηθούν οι εισιτήριες εξετάσεις από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο και να

θεσμοθετηθούν εισιτήριες εξετάσεις από το Γυμνάσιο στο Λύκειο (τριετές). Οι απόφοιτοι του Δημοτικού εγγράφονται στο Γυμνάσιο με το απολυτήριο (Ευαγγελόπουλος, 1998: 117, Μπουζάκης, 1985: 101). Το 1965, με την πολιτειακή κρίση που δημιουργήθηκε ('Ιουλιανά'), η μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1964 ακυρώθηκε. Λίγο αργότερα, το στρατιωτικό καθεστώς (1967-1974) θα καταργήσει ολοκληρωτικά τη μεταρρύθμιση του 1964. Η υποχρεωτική εκπαίδευση έγινε και πάλι εξαετής (Δημοτικό) και επανήλθαν οι εισιτήριες εξετάσεις για Γυμνάσιο (Κάτσικας & Θεριανός, 2004: 174, Ευαγγελόπουλος, 1998: 122).

Με την πτώση του δικτατορικού καθεστώσ, η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976, επαναφέρει πολλά στοιχεία της μεταρρύθμισης του 1964, ώστε, η μεταρρύθμιση του 1976, να χαρακτηριστεί ως ένα 'γερασμένο νεογέννητο' (Ηλιού, 1986: 47). Με το Ν. 309/76 η υποχρεωτική εκπαίδευση επεκτείνεται σε 9 χρόνια και καταργούνται οι εξετάσεις από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο, στο οποίο οι μαθητές εγγράφονται με το απολυτήριο του Δημοτικού. Παράλληλα, όμως, με τη διαίρεση της μέσης εκπαίδευσης σε Γυμνάσιο και Λύκειο (Γενικό και Τεχνικό-Επαγγελματικό), θεσμοθετούνται εισαγωγικές εξετάσεις από το Γυμνάσιο στο Λύκειο (Χαραλαμπάκης, 1980: 30, 51, Ευαγγελόπουλος, 1984: 44-45, Κυπριανός, 2004: 305).

Οι εισιτήριες εξετάσεις από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο είχαν ως αποτέλεσμα ένας μεγάλος αριθμός μαθητών, οι οποίοι προέρχονται κυρίως από τις 'κατώτερες' κοινωνικές τάξεις (Ιμβριώτη, 1983: 20), να μην μπορεί να εισαχθεί στο Γυμνάσιο και να τερματίσουν την εκπαιδευτική τους πορεία με το απολυτήριο του Δημοτικού (Κάτσικας & Θεριανός, 2004: 154).. Από την –οριστική- κατάργησή τους το 1976, ωφελήθηκαν περισσότερο οι 'κατώτερες' κοινωνικές τάξεις, οι οποίες για διάφορους λόγους ή έμεναν μακριά από το σχολείο ή έκαναν περιορισμένη μόνο χρήση των αγαθών της παιδείας (Μπουζάκης, 1985: 106).

Με την επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης από 6 σε 9 χρόνια και τη –συνακόλουθη- κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων που απαιτούνταν, το Γυμνάσιο έπαψε να είναι επιλεκτικό σχολείο. Ο ρόλος, αυτός, με την ταυτόχρονη θεσμοθέτηση των εξετάσεων από το Γυμνάσιο στο Λύκειο, ανατέθηκε στο Λύκειο. Οι εισαγωγικές εξετάσεις από το Γυμνάσιο στο Λύκειο είχαν ως στόχο αφενός να αποτρέψουν τις μαζικές σπουδές στο Γενικό Λύκειο και αφετέρου να ενθαρρύνουν τις σπουδές στο Τεχνικό-Επαγγελματικό Λύκειο. Πράγματι, ένα μεγάλο τμήμα -των πλέον αδύναμων οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά- μαθητών στράφηκε αναγκαστικά στο Τεχνικό-Επαγγελματικό Λύκειο, στο οποίο η εισαγωγή ήταν πιο εύκολη (Κασσωτάκης, 1986: 24, Κάτσικας & Θεριανός, 2004: 183).

Με τη διακυβέρνηση της χώρας από το ΠΑ.Σ.Ο.Κ., το 1982, οι εισαγωγικές εξετάσεις από το Γυμνάσιο στο Λύκειο καταργήθηκαν. Η ελεύθερη –πλέον- κάθετη εκπαιδευτική κινητικότητα από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο και από το Γυμνάσιο στο Λύκειο διευκολύνει την κοινωνική κινητικότητα και σηματοδοτεί, ίσως, και την ελεύθερη μετάβαση από τη δευτεροβάθμια στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Ευαγγελόπουλος, 1998: 146). Η μαζική φοίτηση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση πέρα από την ιεράρχηση των ιδρυμάτων της επιβάλλει τη μετάθεση του επιλεκτικού ρόλου του σχολείου στην μετέπειτα βαθμίδα, τις μεταπτυχιακές σπουδές.

4.6 Ο ρόλος της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στο μετασχηματισμό της αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση

Η μαζική φοίτηση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είχε ως αποτέλεσμα τη μετάθεση της επιλεκτικής λειτουργίας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η τριτοβάθμια εκπαίδευση διαδραμάτισε το ρόλο αυτό μέχρι το σημείο που η συνεχής αύξηση των ποσοστών φοίτησης (τάσεις μαζικής φοίτησης) δεν μπορούσε πλέον να εξασφαλίσει την ένταξη των αποφοίτων της στις ανώτερες θέσεις του ιεραρχημένου καταμερισμού εργασίας. Αυτή η τάση της μαζικής φοίτησης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, δεν συνοδεύτηκε από τη δημιουργία μεταπτυχιακών σπουδών που θα μπορούσαν να αναλάβουν τον επιλεκτικό ρόλο, αλλά από μια εσωτερική ιεράρχηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η οποία αρχίζει με την οριστική ένταξη των ανώτερων σχολών γενικής εκπαίδευσης στο ενιαίο σύστημα εξετάσεων.

Η τριτοβάθμια εκπαίδευση κατά τη δεκαετία του '70 χαρακτηρίζεται από τη συνέχιση δύο φαινομένων: α) της τάσης για μαζική φοίτηση και β) της ανάγκης για ιεραρχημένη διαφοροποίηση των αποφοίτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η μεταρρύθμιση του 1976 το πετυχαίνει αυτό με την ιεράρχηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε τρία επίπεδα: α) ανώτερη γενική, β) ανώτερη τεχνική-επαγγελματική (Κ.Α.Τ.Ε.Ε.) και γ) ανώτατη εκπαίδευση (Α.Ε.Ι.). Η ενσωμάτωση της ανώτερης τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης στην τρίτη βαθμίδα του εκπαιδευτικού συστήματος αφενός κάλυψε την τάση μαζικής φοίτησης και αφετέρου την ιεράρχηση στη βαθμίδα αυτή. Έτσι, έγινε εφικτό η πανεπιστημιακή εκπαίδευση να συνεχίσει να καλύπτει τις ανάγκες της επιλεκτικής φοίτησης, δηλαδή να εξασφαλίζει τον αναπαραγωγικό ρόλο του εκπαιδευτικού συστήματος, ενώ ταυτόχρονα το σύνολο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης διασφάλιζε σε κάποιο βαθμό την ισότητα εκπαιδευτικών

ευκαιριών (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 93-97, 107-108). Όπως προαναφέρθηκε, η ανώτερη γενική αλλά και τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση αποτελεί δεύτερη επιλογή των μαθητών, οι οποίοι απέτυχαν να εισαχθούν σε κάποιο Α.Ε.Ι. και χαρακτηρίζεται από υψηλό ποσοστό εκπροσώπησης των 'ασθενέστερων' κοινωνικών στρωμάτων.

4.7 Ο ρόλος της ανώτατης εκπαίδευσης στο μετασχηματισμό της αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση

Από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας (κεφάλαιο 2) προκύπτει ότι τόσο τα Α.Ε.Ι., όσο και οι σχολές και τα τμήματα διαφοροποιούνται σημαντικά μεταξύ τους ως προς την κοινωνική σύνθεση των φοιτητών τους και τις διεξόδους που προσφέρουν στην αγορά εργασίας (Ανθογαλίδου, 1990: 35). Από πολλούς μελετητές (Α. Φραγκουδάκη (1985), Κ. Τσουκαλάς (1987), Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη (1999), Γ. Ψαχαρόπουλο & Α. Καζαμία (1985), κ.ά.) επισημαίνεται ότι σε γενικές γραμμές στην ανώτατη εκπαίδευση υπάρχουν δύο δίκτυα²³¹: (α) Το ένα δίκτυο περιλαμβάνει τα ιδρύματα, τις σχολές και τα τμήματα, τα οποία με την απόκτηση του πτυχίου που απονέμουν, οδηγούν στην άσκηση επαγγελμάτων με υψηλό κοινωνικό κύρος και μεγάλες οικονομικές απολαβές ('προνομιούχοι' κλάδοι). Σ' αυτά τα ιδρύματα, τις σχολές και τα τμήματα εκπροσωπούνται με υψηλό ποσοστό οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και υπάλληλο γραφείου. Αυτά τα ιδρύματα και οι σχολές ασκούν, εκτός από σχολική επιλογή, και κοινωνική επιλογή και είναι οι εξής: Σχολές Επιστημών Υγείας²³², Πολυτεχνικές Σχολές, Σχολές Καλών

²³¹ Μεταξύ αυτών των δύο δικτύων υπάρχει κι άλλη μια κατηγορία ιδρυμάτων, σχολών και τμημάτων, των οποίων η σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού είναι παρόμοια μ' εκείνη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κι οδηγούν σε επαγγέλματα με μέτριες οικονομικές απολαβές και κοινωνικό κύρος. Αυτές οι σχολές είναι η Νομική, η Φιλοσοφική και η Φυσικομαθηματική Σχολή (Φραγκουδάκη, (1985: 193), Μειμάρης & Νικολακόπουλος, (1978: 237)).

²³² Σε έρευνα στους τριτοετείς φοιτητές του Τμήματος Ιατρικής του Π. Ιωαννίνων, η οποία αφορούσε τις απόψεις τους για το Πανεπιστήμιο (ακαδ. έτος 1989/90), διαπιστώνεται ότι η σύνθεση των φοιτητών κατά επάγγελμα πατέρα είναι διαφορετική από την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Τα 'προνομιούχα' επαγγέλματα εκπροσωπούνται με υψηλότερο ποσοστό στο φοιτητικό πληθυσμό του συγκεκριμένου τμήματος. Για παράδειγμα, ενώ οι γιατροί αποτελούν το 0,3% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στο φοιτητικό πληθυσμό αποτελούν το 9%.

Τεχνών και ορισμένα τμήματα των Νομικών και Οικονομικών Σχολών. (β) Το άλλο δίκτυο περιλαμβάνει ιδρύματα, σχολές και τμήματα, τα οποία με τα πτυχία που απονέμουν οδηγούν στην άσκηση επαγγελματιών με μέτρια οικονομική απόδοση και με σχετικά μειωμένο κοινωνικό γόητρο ('μη προνομιούχοι' κλάδοι). Πρόκειται για διπλώματα χωρίς 'σαφή' επαγγελματικό προσανατολισμό και με αμφίβολη επαγγελματική χρήση, τα οποία χρησίμευαν για την απόκτηση θέσης και την προαγωγή στα υπαλληλικά επαγγέλματα -κατά αποκλειστικότητα, σχεδόν- του δημοσίου τομέα. Ο Κ. Τσουκαλάς (1987: 132-133) το χαρακτήρισε ως 'κρατικο-προσανατολισμένο' δίκτυο σχολών, το οποίο -ειδικά στις δεκαετίες του '60 και του '70- λειτούργησε ως μηχανισμός κοινωνικής ανέλιξης των παιδιών που προέρχονταν από τις 'κατώτερες' κοινωνικές κατηγορίες. Στις σχολές αυτές εκπροσωπούνται με υψηλό ποσοστό οι φοιτητές με πατέρα εργάτη-τεχνίτη και γεωργό ('μη προνομιούχα' επαγγέλματα). Τα ιδρύματα και οι σχολές αυτές είναι: η Πάντειος, η Γεωπονική, η Α.Β.Σ.Π., οι Παιδαγωγικές Σχολές κ.ά. Αυτά τα ιδρύματα και οι σχολές προσφέρουν στην πραγματικότητα γενική παιδεία, ένα είδος 'Ανώτερης-Μέσης Εκπαίδευσης' (Ηλιού, 1984: 44). Σύμφωνα με την Α. Φραγκουδάκη (1985: 194-195, 201) τα διπλώματα, τα οποία χορηγούν τα ιδρύματα και οι σχολές αυτές, έχουν στην ελληνική κοινωνία ρόλο διορθωτικό των ανεπαρκειών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Χρησιμεύουν στην άσκηση επαγγελματιών τα οποία στις άλλες χώρες ασκούν οι κάτοχοι διπλωμάτων γενικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ή διαφόρων διπλωμάτων τεχνικής και επαγγελματικής ειδίκευσης.

Αυτή η ρύθμιση των ροών, μέσω των δύο δικτύων, είναι κοινωνικά αποτελεσματική, μιας και ανταποκρίνεται –επιφανειακά- στις διεκδικήσεις του δημοκρατικού κινήματος για αύξηση του αριθμού των εισακτέων αλλά και στις πιέσεις χιλιάδων αποφοίτων λυκείου από τα 'λαϊκά', 'μικρά' και 'μεσαία' στρώματα, τα οποία βλέπουν την εκπαίδευση ως εφελθτήριο κοινωνικής ανόδου. Έτσι, επιτυγχάνεται αφενός η απορρόφηση της δυσαρέσκειας της αποτυχίας και του αποκλεισμού από την τριτοβάθμια εκπαίδευση και αφετέρου η διατήρηση των κοινωνικών οριοθετήσεων (Κάτσικας & Καββαδίας, 1994: 154). Σ' αυτή τη ρύθμιση των ροών οφείλεται και η ελληνική ιδιοτυπία, η οποία αφορά στην υψηλή εκπροσώπηση των λαϊκών στρωμάτων (εργατών-τεχνιτών και αγροτών) στην ανώτατη εκπαίδευση.

Το διπλό δίκτυο δεν ταυτίζεται απόλυτα με ιδρύματα και σχολές, αλλά διαφοροποιείται και στο εσωτερικό των σχολών κατά τμήματα και κατευθύνσεις, όπως προκύπτει από την επισκόπηση των σχετικών ερευνών (Μ. Μειμάρης & Η. Νικολακόπουλος (1978), Ν. Panayotopoulos (2000), κ.ά.). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα ξενόγλωσσα τμήματα των Φιλοσοφικών Σχολών, τα οποία, ως προς την κοινωνική σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού (ακαδ. έτος

1973/74), διαφοροποιούνται έντονα από τα υπόλοιπα τμήματα. Η σύνθεσή τους είναι παρόμοια μ' εκείνη των Πολυτεχνικών Σχολών. Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι Ιατρικές Σχολές. Η Ιατρική Σχολή του Π. Αθηνών διαφοροποιείται από την αντίστοιχη σχολή του Π. Θεσσαλονίκης. Οι έρευνες, όμως, προς αυτήν την κατεύθυνση είναι ελάχιστες²³³ κι αφορούν μεμονωμένα ακαδ. έτη.

Είναι φανερό ότι το 'μειονέκτημα' που εξαρτάται από την κοινωνική προέλευση, έχει βαρύτερες επιπτώσεις, αφού εκδηλώνεται με τον ξεκάθαρο και απλό αποκλεισμό των παιδιών που προέρχονται από 'μη προνομιούχα' κοινωνικά στρώματα και με τον περιορισμό των επιλογών που προσφέρονται σε όσα από αυτά γλιτώνουν τον αποκλεισμό. Οι φοιτητές αυτοί οφείλουν να πληρώσουν την είσοδό τους στην ανώτατη εκπαίδευση, με την αναγκαστική επιλογή σχολών όπως η Πάντειος, η Γεωπονική, η Α.Β.Σ.Π. κ.λπ. (Bourdieu P. & Passeron , 1993: 46).

4.8 Ο ρόλος των μεταπτυχιακών σπουδών στο μετασχηματισμό της αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60, τα πανεπιστήμια βρίσκονταν συγκεντρωμένα στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Οι νέες συνθήκες, όμως, που δημιουργήθηκαν μεταπολεμικά στην ελληνική οικονομία και κοινωνία, η απαίτηση της ελληνικής επαρχίας για ορθολογικότερη κατανομή των εκπαιδευτικών ευκαιριών και η αυξανόμενη ζήτηση για πανεπιστημιακές σπουδές είχαν ως αποτέλεσμα την ίδρυση πανεπιστημίων σε όλα τα γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας μας (Κάτσικας & Θεριανός, 2004: 172).

Η ίδρυση νέων πανεπιστημίων, στη δεκαετία του '60 και του '70 (Πανεπιστήμια Ιωαννίνων, Πατρών, Θράκης και Κρήτης, Πολυτεχνείο Κρήτης και Κ.Α.Τ.Ε.Ε.) (Ευαγγελόπουλος, 1998: 272-275), είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, με αποτέλεσμα να διευρυνθούν οι δυνατότητες για συμμετοχή στη βαθμίδα αυτή παιδιών, τα οποία δεν είχαν πρόσβαση τα αμέσως προηγούμενα χρόνια. Η τάση μαζικής φοίτησης σ' αυτήν την περίοδο, δεν δημιούργησε μια νέα ανώτερη εκπαιδευτική βαθμίδα (μεταπτυχιακές σπουδές) που θα μπορούσε να αναλάβει τον αναπαραγωγικό ρόλο. Το ρόλο αυτό, όπως αναλύθηκε παραπάνω, ανέλαβε η τριτοβάθμια εκπαίδευση, αφενός με την

²³³ Πρόκειται για τις έρευνες των Μ. Μειμάρη & Η. Νικολακόπουλου (1978), Γ. Τζιαφέτα & Ι. Τζουγά (1990), Ν. Panayotopoulos (2000) και Δ. Γουβιά (2002).

ενσωμάτωση της Ανώτερης Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (Κ.Α.Τ.Ε.Ε.) και αφετέρου με την ιεράρχηση των Α.Ε.Ι., των σχολών και των τμημάτων (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 107-108). Παράλληλα, όμως, η διεύρυνση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης προκάλεσε την ένταση της συζήτησης για μεταπτυχιακά προγράμματα²³⁴. Μετά το 1974, συστήνεται η μία επιτροπή μετά την άλλη για τη μελέτη του ζητήματος, χωρίς τα σχετικά κείμενα να πάρουν νομοθετικό 'μανδύα' (Κυπριανός, 2004: 325).

Στα μέσα της δεκαετίας του '80 δημιουργούνται νέα ιδρύματα και τμήματα ανώτατης εκπαίδευσης (Πανεπιστήμια Αιγαίου, Θεσσαλίας και Ιονίου), με αποτέλεσμα την αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού (Ευαγγελόπουλος, 1998: 276-277). Η εξέλιξη αυτή σηματοδότησε την επιτάχυνση των εξελίξεων στο ζήτημα των μεταπτυχιακών σπουδών²³⁵, με το Π.Δ. 380/1989. Η οργάνωσή τους ανατίθεται στα τμήματα, τα οποία συγκροτούν επιτροπή μεταπτυχιακών σπουδών και η διδασκαλία στα μέλη Δ.Ε.Π. Τα μεταπτυχιακά διακρίνονται σε δύο επίπεδα, το Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης και το Διδακτορικό Δίπλωμα. Το σχήμα αυτό διατηρείται και στο Ν. 2083/1992, για τον 'Εκσυγχρονισμό της Ανώτατης Εκπαίδευσης'.

Στη δεκαετία του '90, η δημιουργία νέων τμημάτων ανώτατης εκπαίδευσης, συμβαδίζει με δύο πρόσθετα δεδομένα, την ανάπτυξη των μεταπτυχιακών σπουδών και τη μαζικοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Οι κυβερνήσεις αυτής της περιόδου, ωθούμενες από τη μέριμνα παροχής περισσότερων ευκαιριών στις άπορες οικονομικά και πολιτισμικά κοινωνικές τάξεις και από την έντονη σχετική κοινωνική πίεση, με την ίδρυση νέων τμημάτων, αυξάνουν τον αριθμό των φοιτητών και των σπουδαστών. Παράλληλα, όμως, πολλαπλασιάστηκαν τα Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών (Μ.Π.Σ.) και των φοιτητών που τα παρακολουθούν. Το ακαδ. έτος 2000-2001 υπήρχαν 214 Μ.Π.Σ. στα 18 Α.Ε.Ι., εκτός από το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Η μαζικοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και η αναδιάρθρωση των σχέσεων πτυχίου και αγορά εργασίας συνέβαλαν στην ταχύτατη ανάπτυξη των μεταπτυχιακών σπουδών, οι οποίες φαίνεται να αποτελούν την νέα

²³⁴ Μέχρι τότε ίσχυαν οι νόμοι 3971 και 3973 του 1959, σύμφωνα με τους οποίους όλα τα Α.Ε.Ι. είχαν τα δυνατά, μετά από σύμφωνη γνώμη της σχολής και της συγκλήτου, να ιδρύσουν μεταπτυχιακά κέντρα ή ινστιτούτα. Τα επόμενα τρία χρόνια ιδρύονται τα πρώτα μεταπτυχιακά στο Ε.Μ.Π., την Α.Σ.Ο.Ε.Ε. και την Πάντειο (Κυπριανός, 2004: 325).

²³⁵ Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλά από τα νέα τμήματα που ιδρύονται απ' αυτήν την περίοδο και μετά, ξεκινούν τη λειτουργία τους και με μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών. Για παράδειγμα, το Τμήμα Περιβάλλοντος του Π. Αιγαίου ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1986 με δέκα μεταπτυχιακούς φοιτητές και το επόμενο ακαδ. έτος δέχτηκε προπτυχιακούς φοιτητές (Σκούρτος, 1991: 253).

επιλεκτική εκπαιδευτική βαθμίδα (Κυπριανός, 2004: 325-326, Κουμούτσος, 1991: 309).

Η ραγδαία αύξηση του αριθμού των εισαγόμενων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν ρύθμισε το πρόβλημα της μεγάλης 'ζήτησης' πανεπιστημιακών σπουδών. Οι έλληνες φοιτητές εξακολουθούν να πηγαίνουν στο εξωτερικό για σπουδές, κυρίως, όμως, μεταπτυχιακές. Σε σχέση με το παρελθόν, φαίνεται ότι αφενός μειώθηκαν αισθητά οι 'φθηνές' χώρες (για σπουδές) και αφετέρου αυξήθηκε αρκετά ο αριθμός των φοιτητών από 'εύπορες' οικογένειες, οι οποίοι προτιμούν να σπουδάζουν σε γνωστά αγγλοσαξωνικά και, δευτερευόντως, γερμανικά πανεπιστήμια (Κυπριανός, 2004: 328).

4.9 Φοιτητές του εξωτερικού

Στη σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα που δημοσιεύουν οι Στατιστικές της Εκπαίδευσης της Ε.Σ.Υ.Ε., δεν περιλαμβάνονται οι φοιτητές του εξωτερικού. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, τα δεδομένα για τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση, τα οποία προκύπτουν από την ανάλυση των στοιχείων της Ε.Σ.Υ.Ε. να μην είναι επαρκή, δεδομένου ότι στη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου οι έλληνες φοιτητές που σπουδάζουν στο εξωτερικό: (α) είναι πάρα πολλοί και (β) προέρχονται κατά κύριο λόγο από τις 'ανώτερες' κοινωνικές κατηγορίες, όπως αναλύεται στη συνέχεια. Η επιλογή των παιδιών από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα –σε τόση μεγάλη έκταση- να σπουδάσουν στο εξωτερικό, είχε ως αποτέλεσμα να 'απελευθερωθούν' θέσεις στα πανεπιστήμια της χώρας μας για τους φοιτητές από τα 'μεσαία' και κυρίως από τα 'κατώτερα' κοινωνικά στρώματα.

4.9.1 Μέγεθος του πληθυσμού των φοιτητών του εξωτερικού

Ο αριθμός των ελλήνων φοιτητών που σπουδάζει στο εξωτερικό έχει προσλάβει τέτοιες διαστάσεις (με αποκορύφωμα το 1982), ώστε η χώρα μας, σε διεθνές επίπεδο, να βρίσκεται πολύ ψηλά από όλες τις χώρες που εξάγουν φοιτητές και συνάλλαγμα στα ξένα πανεπιστήμια (Λαμπίρη-Δημάκη, 1995: 199-200). Η Ελλάδα, μετά την Περσία, είναι η μόνη ανεπτυγμένη χώρα στον κόσμο, η οποία έχει τόσο μεγάλο αριθμό φοιτητών σε πανεπιστήμια ξένων χωρών (Κιντής, 1980: 67).

Παρά το γεγονός ότι όλοι ερευνητές συμφωνούν στο ότι ο αριθμός των ελλήνων φοιτητών που σπουδάζουν σε πανεπιστήμια του εξωτερικού είναι (α) από τους μεγαλύτερους διεθνώς σε σχέση με τον πληθυσμό της χώρας και (β) μεγαλύτερος από τα στοιχεία που αναφέρουν, εντούτοις, τα στατιστικά στοιχεία που αφορούν στο συνολικό αριθμό των φοιτητών που σπουδάζουν στο εξωτερικό διαφοροποιούνται –μερικές φορές σημαντικά– μεταξύ τους. Αυτό οφείλεται, κυρίως, στο ότι: (α) χρησιμοποιούν διαφορετικές πηγές, (β) δεν ξεκαθαρίζουν αν στο σύνολο των φοιτητών περιλαμβάνονται μόνο οι φοιτητές που κάνουν πτυχιακές σπουδές ή και οι φοιτητές που κάνουν μεταπτυχιακές σπουδές και (γ) δεν αναφέρουν αν τα στοιχεία αφορούν τους φοιτητές στο σύνολο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ή μόνο της ανώτατης.

Οι πηγές των στατιστικών στοιχείων για τους έλληνες φοιτητές του εξωτερικού συνοψίζονται σ' αυτά που δημοσιεύει η UNESCO και στα αδημοσίευτα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος. Ο τρόπος με τον οποίο η UNESCO συλλέγει στοιχεία για φοιτητές που σπουδάζουν στο εξωτερικό, ταξινομημένα κατά χώρα προέλευσης, βασίζεται σε ερωτηματολόγια, τα οποία διανέμονται κάθε χρόνο σε όλες τις χώρες. Το ερωτηματολόγιο ζητά πληροφορίες από το Υπουργείο Παιδείας και τα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης κάθε χώρας σχετικά με τους αλλοδαπούς φοιτητές που φοιτούν στη συγκεκριμένη χώρα. Σύμφωνα με την UNESCO, φοιτητής του εξωτερικού είναι εκείνος ο οποίος 'δεν είναι μόνιμος κάτοικος στη χώρα σπουδών του'. Η συλλογή των στοιχείων από την Τράπεζα της Ελλάδος προέρχεται από την έκδοση του απαραίτητου επίσημου συναλλάγματος για σπουδές (Λαμπρόπουλος, & Ψαχαρόπουλος, 1990: 175, Θεοδωρακόπουλος, 1978: 268-269). Σύμφωνα με τον Ι. Θεοδωρακόπουλο (1978: 270) τα στοιχεία της UNESCO ανταποκρίνονται περισσότερο στην πραγματικότητα απ' ότι τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, διότι, στην Τράπεζα της Ελλάδος δεν περιλαμβάνονται οι φοιτητές οι οποίοι (α) σπουδάζουν με υποτροφία στο εξωτερικό και (β) φεύγουν από την Ελλάδα ως 'τουρίστες', αλλά σπουδάζουν²³⁶. Ο αριθμός των φοιτητών της δεύτερης κατηγορίας,

²³⁶ Η Τράπεζα της Ελλάδας για να παραχωρήσει συνάλλαγμα σ' ένα φοιτητή, πρέπει ο φοιτητής αυτός: α) να αποδείξει -με εξετάσεις- ότι γνωρίζει πολύ καλά την ξένη γλώσσα, β) να προσκομίσει πιστοποιητικό εγγραφής σε ξένο πανεπιστήμιο και γ) να βεβαιώσει ότι έχει εκπληρώσει τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις ή ότι έχει αναβολή στράτευσης. Οι νέοι, όμως, που για διάφορους λόγους δεν πήραν μέρος στο διαγωνισμό της γλώσσας, μαζί μ' αυτούς, οι οποίοι απέτυχαν στις εξετάσεις της γλώσσας καθώς ή δεν εκπλήρωναν τις υπόλοιπες προϋποθέσεις, δεν απογοητεύονται, αλλά φεύγουν από την Ελλάδα ως 'τουρίστες'. Όταν φτάσουν στη χώρα της επιλογής τους, εγγράφονται σ' ένα πανεπιστήμιο. Κατά την περίοδο αυτή, η οποία μπορεί να διαρκέσει ένα ή περισσότερα χρόνια, η οικογένειά τους προσπαθεί να

ανάλογα με το έτος και τη χώρα στην οποία σπουδάζουν, υπολογίζεται μεταξύ του 25% και 40% του συνόλου των φοιτητών²³⁷. Μετά το 1987, δεν είναι απαραίτητη η έγκριση του συναλλάγματος μόνο από την κεντρική τράπεζα, αλλά ο ενδιαφερόμενος μπορεί να απευθυνθεί σε κατάστημα οποιασδήποτε τράπεζας. Οι Χ. Λαμπρόπουλος & Γ. Ψαχαρόπουλος (1990: 175-176), πιστεύουν ότι και στην περίπτωση της UNESCO τα στοιχεία δεν είναι αξιόπιστα, επειδή η διαδικασία συλλογής των στοιχείων είναι 'βεβιασμένη' (biased), εξαιτίας της 'μη αποκρίσεως' καθώς, επίσης και για όλους εκείνους τους λόγους και τα προβλήματα, τα οποία συνδέονται με τη συστηματική συλλογή ανάλογων στοιχείων²³⁸. Αναφέρουν ότι τα στοιχεία της UNESCO υπερεκτιμούν (μέχρι και 35% για το 1969 και 1971) σε σχέση με την Τράπεζα της Ελλάδας το μέγεθος της φοιτητικής μετανάστευσης μέχρι και το 1973²³⁹. Θεωρούν ως περισσότερο αξιόπιστα τα στοιχεία της UNESCO για διεθνείς συγκρίσεις και της Τράπεζας της Ελλάδος για κάθε άλλη αναφορά σχετικά με τις σπουδές στο εσωτερικό της χώρας.

Κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, από τα στατιστικά στοιχεία που αφορούν στο μέγεθος των ελλήνων φοιτητών στο εξωτερικό –παρά τις μεταξύ τους διαφοροποιήσεις- προκύπτει ότι ο αριθμός τους σημείωσε σημαντική αύξηση. Η αύξηση αυτή, όμως, δεν είναι ομοιόμορφη²⁴⁰.

τους στείλει με κάθε τρόπο –αναγκαστικά παράνομο- τα απαραίτητα χρήματα για τη διαβίωσή τους, αλλιώς τα παιδιά αναγκάζονται να τα 'βγάλουν πέρα' όπως μπορούν (Θεοδωρακόπουλος, 1978: 270)

²³⁷ Σύμφωνα με έρευνα που έγινε σε πανεπιστήμια των Η.Π.Α. και της Ευρώπης, διαπιστώθηκε ότι το 45% των φοιτητών που σπουδάζουν σ' αυτές τις χώρες, δεν έπαιρνε συνάλλαγμα από την Τράπεζα της Ελλάδος. Για το λόγο αυτό ορισμένοι θεωρούν ότι ο αριθμός των ελλήνων φοιτητών στο εξωτερικό έφτασε στα μέσα της δεκαετίας του '80 σε αριθμό ίσο με τον αντίστοιχο των ελληνικών Α.Ε.Ι. (αναφέρεται στο Κασσωτάκης, 1996: 70).

²³⁸ Και ο Ι. Θεοδωρακόπουλος (1978: 269) αναφέρει ότι μέχρι το 1971 τα στατιστικά στοιχεία της UNESCO, δεν μπορούν να θεωρηθούν ακριβή, δεδομένου ότι μερικές χώρες που δέχονται 'ξένους φοιτητές' αδυνατούν να δώσουν ακριβή στοιχεία για μια ορισμένη χρονική περίοδο, ή απλώς επαναλαμβάνουν τον αριθμό του συνόλου των φοιτητών που έχουν δώσει στην UNESCO και τα προηγούμενα έτη.

²³⁹ Μετά το 1973, ο αριθμός των φοιτητών που σπουδάζει στο εξωτερικό, σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδας είναι μεγαλύτερος απ' αυτόν της UNESCO. Το γεγονός αυτό δημιουργεί μία σύγχυση γύρω από το θέμα του μεγέθους της φοιτητικής μετανάστευσης (Λαμπρόπουλος & Ψαχαρόπουλος, 1990: 176).

²⁴⁰ Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τα στατιστικά στοιχεία που αφορούν στους έλληνες φοιτητές του εξωτερικού διαφοροποιούνται μεταξύ των ερευνητών.

Την περίοδο 1960-1965 (Θεοδωρακόπουλος, 1978: 269, Ψαχαρόπουλος & Καζαμίας, 1985: 236, Κιντής, 1980: 49, Κυρίδης, 1997α: 89, 130, κ.ά.) και 1982-1986 (Panayotopoulos, 1998: 79, Λαμπρόπουλος & Ψαχαρόπουλος, 1990: 200, Κάτσικας, 2000: 68 κ.ά.) οι έλληνες φοιτητές του εξωτερικού παρουσίασαν μείωση. Η μείωση αυτή οφείλεται: (α) στην αύξηση των εισακτέων στα ελληνικά πανεπιστήμια με τη δημιουργία νέων Α.Ε.Ι., σχολών και τμημάτων, (β) σε οικονομικούς λόγους, όπως η αύξηση του κόστους των σπουδών και του πληθωρισμού και (γ) –μόνο για την περίοδο 1982-86- στην εφαρμογή ενός 'numerus clausus' στα πανεπιστήμια του εξωτερικού, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της Ιταλίας (Panayotopoulos, 1998: 79, Λαμπρόπουλος & Ψαχαρόπουλος, 1990: 176, Κυρίδης, 1997α: 89, 130, Λαμπίρη-Δημάκη, 1995: 200 κ.ά.)²⁴¹.

Την περίοδο 1956-1983, οι έλληνες φοιτητές του εξωτερικού εφταπλασιάστηκαν (από 6.467 το 1956 σε 44.046 το 1983) (Λαμπρόπουλος & Ψαχαρόπουλος, 1990: 200). Μάλιστα, το 1981, ο αριθμός των φοιτητών έφτασε στη μέγιστη τιμή (44.465), με αποτέλεσμα να αποτελούν το 50,8% των φοιτητών του εσωτερικού. Δηλαδή, οι φοιτητές του εξωτερικού, το 1981 αποτελούν το 1/3 του συνολικού φοιτητικού πληθυσμού (εσωτερικού και εξωτερικού) της χώρας (Panayotopoulos N., 1998: 79). Μετά τη μείωση κατά το διάστημα 1982-1986, οι φοιτητές του εξωτερικού παρουσιάζουν και πάλι αύξηση, η οποία είναι μικρή και ο αριθμός των φοιτητών φτάνει στα επίπεδα της δεκαετίας του '70 (Λαμπίρη-Δημάκη, 1995: 200, Κασσωτάκης, 1996: 72). Στη δεκαετία του '90, όμως, σύμφωνα με τον Χ. Κάτσικα (2000: 68), οι έλληνες φοιτητές του εξωτερικού παρουσιάζουν πολύ μεγάλη αύξηση και σχεδόν διπλασιάζονται (από 32.068 το 1990 σε 60.000 το 1999).

4.9.2 Αίτια φοίτησης σε πανεπιστήμια του εξωτερικού

²⁴¹ Η μείωση των ελλήνων φοιτητών του εξωτερικού, και στις δύο περιόδους, αφορά εκείνους που παρακολουθούν πτυχιακές σπουδές. Αντίθετα, οι φοιτητές που παρακολουθούν μεταπτυχιακές σπουδές παρουσιάζουν συνεχή αύξηση (Λαμπρόπουλος & Ψαχαρόπουλος, 1990: 176).

Η Ελλάδα συγκαταλέγεται στις σημαντικότερες χώρες αποστολής φοιτητών σε πανεπιστήμια του εξωτερικού, παρά το γεγονός ότι (α) δεν υπήρξε ποτέ αποικία και (β) δεν σχεδίασε και δεν εφάρμοσε μια πολιτική ως χώρα αποστολής φοιτητών. Μάλιστα καταστρατηγεί το θεμελιώδη κανόνα της φοιτητικής μετακίνησης από την περιφέρεια στο κέντρο, αφού οι έλληνες φοιτούν σε πανεπιστήμια χωρών, λιγότερο ανεπτυγμένων, όπως για παράδειγμα στα Σκόπια, στη Ρουμανία κ.λπ. (Σταμέλος, 1994: 111).

Η βασικότερη αιτία για την οποία οι έλληνες επιλέγουν να σπουδάσουν σε πανεπιστήμια του εξωτερικού είναι η δυσαναλογία μεταξύ ζήτησης για ανώτατη – κυρίως- εκπαίδευση και του περιορισμένου –λόγω του *numerus clausus*- αριθμού θέσεων στα ελληνικά πανεπιστήμια και Τ.Ε.Ι. Όταν με τη δημιουργία νέων ιδρυμάτων, σχολών και τμημάτων αυξήθηκαν οι θέσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ο αριθμός των ελλήνων φοιτητών στο εξωτερικό μειώθηκε, όπως για παράδειγμα στο πρώτο μισό της δεκαετίας του '60 (Κυρίδης, 1997α: 130). Άλλοι σημαντικοί παράγοντες που ωθούν τους έλληνες σε πανεπιστήμια του εξωτερικού είναι η έλλειψη ορισμένων ειδικοτήτων (όπως για παράδειγμα της Ψυχολογίας και της Κοινωνιολογίας έως τις αρχές της δεκαετίας του '80), μεταπτυχιακών σπουδών και το μη ικανοποιητικό επίπεδο σπουδών (Ψαχαρόπουλος & Καζαμίας, 1985: 235). Ένας άλλος λόγος, ο οποίος δεν είναι συνδεδεμένος με τις ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινωνίας και του εκπαιδευτικού της συστήματος, όπως οι παραπάνω, αλλά εντοπίζεται και σε πολλές άλλες χώρες, είναι η αναζήτηση από μέρους των νέων και των οικογενειών τους της κοινωνικής καταξίωσης και των πρόσθετων ανταμοιβών που συνεπάγονται οι ανώτατες σπουδές σε ξένα ονομαστά πανεπιστήμια (όπως του Χάρβαρντ στις Η.Π.Α. και του Κέιμπριτζ στην Αγγλία). Η φοίτηση σε τέτοια πανεπιστήμια προσφέρει στους πτυχιούχους του ένα αποδοτικότερο 'πολιτισμικό κεφάλαιο', από αυτό που θα αποκτούσαν αν φοιτούσαν σε πανεπιστήμια της χώρας τους (Λαμπίρη-Δημάκη, 1995: 201).

Σύμφωνα με έρευνα του Ινστιτούτου Εκπαίδευσης και Ερευνών του Ο.Η.Ε. (UNITAR) που αφορούσε επαναπατρισθέντες έλληνες επιστήμονες (πλην των Επιστημών Υγείας και των στρατιωτικών), κατά την περίοδο 1960-1971, οι λόγοι που διαδραμάτισαν αποφασιστικό ρόλο στην απόφασή τους να σπουδάσουν στο εξωτερικό ήταν εκπαιδευτικοί (98%). Από τους εκπαιδευτικούς παράγοντες οι σημαντικότεροι ήταν: α) τα μέσα που διατίθενται στο εξωτερικό για τις σπουδές (66%), β) το ανώτερο επίπεδο σπουδών στο εξωτερικό (64%), γ) έλλειψη σχετικών προγραμμάτων μαθημάτων στον ελληνικό ακαδημαϊκό χώρο (41%) και δ) η μεγαλύτερη αξία ενός ξένου πτυχίου στην Ελλάδα (37%) (Αμηρά, 1980: 221-222, 225).

4.9.3 Κοινωνική προέλευση των φοιτητών που σπουδάζουν στο εξωτερικό

Τα ατομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των νέων που πηγαίνουν να σπουδάσουν στο εξωτερικό δεν είναι με ακρίβεια γνωστά. Όσοι ασχολούνται με το ζήτημα αυτό υποθέτουν ότι πρέπει να προέρχονται από εύπορες οικογένειες, λόγω των μεγάλων δαπανών που απαιτούν οι σπουδές σε άλλη χώρα. Επίσης, οι νέοι που προέρχονται από τις εύπορες τάξεις έχουν όλες τις προϋποθέσεις να μάθουν μία ή περισσότερες ξένες γλώσσες κατά την μαθητική τους περίοδο (Κασσωτάκης, 1996: 73, Κιντής, 1980: 67). Η πιστοποίηση της γνώσης της γλώσσας της χώρας όπου σπούδαζε ο φοιτητής ήταν απαραίτητο δικαιολογητικό για την παραχώρηση συναλλάγματος από την Τράπεζα της Ελλάδος. Όμως, η εξέταση της γλώσσας στα πανεπιστήμια του εξωτερικού ήταν τυπική και δεν παρουσίαζε δυσκολίες στην εγγραφή τους (Θεοδωρακόπουλος, 1978: 270).

Σύμφωνα με τον Γ. Παπά (1989: 18), το 41% των τελειόφοιτων των Γενικών Λυκείων θα επιθυμούσαν να σπουδάσουν στο εξωτερικό, αλλά απ' αυτούς μόνο το 16% δήλωσε ότι θα μπορούσε να το πραγματοποιήσει. Ο Μ. Κασσωτάκης (1996: 73) αναφέρει ότι από την εξέταση της πρόθεσης φοίτησης στο εξωτερικό των υποψήφιων για την τριτοβάθμια εκπαίδευση με βάση το επάγγελμα του πατέρα προέκυψε ότι τα παιδιά όσων ασκούσαν επαγγέλματα που κατατάσσονται στα 'ανώτερα' στρώματα της κοινωνικής ιεραρχίας (ελευθέρια και διευθυντικά επαγγέλματα) στρέφονταν σε μεγαλύτερο βαθμό προς τις σπουδές του εξωτερικού απ' ότι τα αντίστοιχα παιδιά 'χαμηλότερης' κοινωνικής προέλευσης. Το μέσο ποσοστό αυτών που προέρχονταν από τα 'ανώτερα' κοινωνικά στρώματα και προσανατολιζόνταν προς σπουδές στο εξωτερικό ήταν 1,5 φορά περίπου μεγαλύτερο του αντίστοιχου ποσοστού αυτών που ανήκαν στα 'κατώτερα'. Η διαπίστωση αυτή συνηγορεί υπέρ της αποδοχής της υπόθεσης ότι η πλειονότητα αυτών που πηγαίνουν στο εξωτερικό για σπουδές ανήκουν στα 'υψηλά' κυρίως κοινωνικά στρώματα²⁴². Σε σημαντικό βαθμό στους φοιτητές του εξωτερικού συμμετέχουν και τα 'μεσαία' κοινωνικά στρώματα. Με το πέρασμα των χρόνων, όμως, και οι νέοι από τις 'μη προνομιούχες' κοινωνικές κατηγορίες, αποφασίζουν να 'παραβιάσουν' τις κλειστές πόρτες της ανώτατης εκπαίδευσης, αναζητώντας μια θέση σε κάποιο ξένο πανεπιστήμιο. (Κιντής, 1980: 67).

²⁴² Σε έρευνα του Ι. Θεοδωρακόπουλου (1978, 280), από τους 50 φοιτητές του δείγματος, οι οποίοι σπούδαζαν στη Γαλλία, οι 14 είχαν πατέρα στα ελευθέρια επαγγέλματα.

4.9.4 Χώρες που προτιμούν οι φοιτητές του εξωτερικού

Οι χώρες που δέχονται έλληνες φοιτητές είναι πολλές και με το πέρασμα του χρόνου ο αριθμός τους αυξάνει: από 13 χώρες που ήταν το 1961, έφτασαν στις 50 το 1974 (Θεοδωρακόπουλος, 1978: 274). Οι χώρες που προσελκύουν το μεγαλύτερο αριθμό των ελλήνων φοιτητών στο πέρασμα του χρόνου παρουσιάζουν ορισμένες μεταβολές.

Στις αρχές της δεκαετίας του '60, οι χώρες που προσελκύουν το μεγαλύτερο αριθμό ελλήνων φοιτητών είναι η Γερμανία (34%), η Αυστρία (27%), οι Η.Π.Α. (14%), η Ιταλία (13%) και η Γαλλία (5%). Στη διάρκεια της δεκαετίας του '60, όμως, συμβαίνουν σημαντικές αλλαγές. Η Ιταλία και η Αγγλία –σε διαφορετικό βαθμό η καθεμιά– προσελκύουν ολοένα και περισσότερο μεγαλύτερο αριθμό φοιτητών, ενώ η Γερμανία και η Αυστρία ολοένα και μικρότερο. Έτσι, το 1970, η Ιταλία προσελκύει τους περισσότερους έλληνες φοιτητές (49%) κι ακολουθούν οι Η.Π.Α. και η Γερμανία (14%), η Αυστρία (7,8%), η Αγγλία (6%) και η Γαλλία (4%). Είναι χαρακτηριστικό ότι ο ένας στους δύο έλληνες φοιτητές του εξωτερικού, το διάστημα 1969/70 έως 1976/77, σπουδάζει στην Ιταλία. Οι λόγοι για τους οποίους οι έλληνες φοιτητές από το 1969/70 και μετά άρχισαν να προτιμούν την Ιταλία για σπουδές είναι οι εξής: α) Το κλίμα της Ιταλίας μοιάζει περισσότερο με το κλίμα της Ελλάδας απ' των άλλων χωρών (Γερμανία, Αυστρία, Αγγλία κ.λπ.). Το ίδιο ισχύει και τις ομοιότητες ανάμεσα στο χαρακτήρα των Ιταλών και των Ελλήνων. β) Η μικρή απόσταση που χωρίζει τις δύο χώρες διευκολύνει τη συνάντηση των ελλήνων φοιτητών με τους συγγενείς τους στη διάρκεια των διακοπών ή ακόμα και στη διάρκεια του πανεπιστημιακού έτους με μικρή σχετικά δαπάνη. γ) Το συνάλλαγμα ήταν πιο ευνοϊκό σε σχέση με άλλες χώρες. δ) Η ευκολία με την οποία μπορούσαν να εγγραφούν στα ιταλικά πανεπιστήμια, τα οποία δεν ζητούσαν από τους ξένους φοιτητές παρά μόνο το απολυτήριο του γυμνασίου και τη συμμετοχή τους σ' ένα διαγωνισμό της ιταλικής γλώσσας, ο οποίος ήταν περισσότερο τυπικός παρά ουσιαστικός (Θεοδωρακόπουλος, 1978: 276). Στη διάρκεια της δεκαετίας του '70, μειώνεται λίγο ο αριθμός των φοιτητών που σπουδάζουν στην Ιταλία, ενώ αυξάνεται σημαντικά ο αριθμός των φοιτητών που φοιτούν στην Αγγλία και τη Γαλλία. Ο αριθμός των φοιτητών που σπουδάζει στην Αυστρία μειώνεται σημαντικά.

Το 1980, το μεγαλύτερο ποσοστό φοιτητών σπουδάζει κατά σειρά στην Ιταλία (42%), την Αγγλία (15%), τη Γαλλία (11%), τις Η.Π.Α. (9%) και τη Γερμανία (6%)²⁴³ (Panayotopoulos, 1998: 80). Στη δεκαετία του '80 συμβαίνουν σημαντικές αλλαγές με αποτέλεσμα το 1991, το μεγαλύτερο αριθμό φοιτητών να συγκεντρώνουν κατά σειρά η Αγγλία (7.476), η Ιταλία (5.505), οι Η.Π.Α. (3.275), η Βουλγαρία (2.567), η Ρουμανία (2.471), η Γαλλία (2.263) και η Γερμανία (1.908) (Λαμπίρη-Δημάκη, 1995: 202). Στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, κάνουν δυναμικά την εμφάνισή τους και χώρες του πρώην 'ανατολικού συνασπισμού', οι οποίες είτε γειτονεύουν με την Ελλάδα είτε δεν απέχουν σημαντικά (Δημητρόπουλος, 1994: 56-57).

Όσον αφορά στις μεταπτυχιακές σπουδές, την περίοδο 1960-1990, το μεγαλύτερο αριθμό μεταπτυχιακών φοιτητών συγκεντρώνει σταθερά η Αγγλία (ποσοστό που φτάνει το 50%) κι ακολουθούν οι Η.Π.Α. και η Γαλλία²⁴⁴. Στη συνέχεια, ακλουθεί η Γερμανία με μεγάλη απόσταση (Ψαχαρόπουλος & Καζαμίας, 1985: 236, Λαμπίρη-Δημάκη, 1995: 202).

4.9.5 Κλάδοι σπουδών που προτιμούν οι έλληνες φοιτητές του εξωτερικού

Οι φοιτητές του εξωτερικού, κατά τη περίοδο 1968 έως 1983, προτιμούν να αποκτήσουν πανεπιστημιακά πτυχία τα οποία οδηγούν στην άσκηση ελευθέρων επαγγελμάτων. Οι σπουδές στην ιατρική, κυρίως στην Ιταλία, αντιπροσώπευαν την κύρια προτίμηση των ελλήνων στα πανεπιστήμια του εξωτερικού κι ακολουθούν οι σπουδές της αρχιτεκτονικής (δεύτερη προτίμηση), όπως επίσης οι σπουδές στον κλάδο ηλεκτρολόγων-μηχανολόγων και πολιτικών μηχανικών²⁴⁵. Δηλαδή, μετά την ιατρική τις περισσότερες προτιμήσεις συγκεντρώνει ο κλάδος των τεχνολογικών επιστημών και ειδικότερα των επιστημών του μηχανικού. Άλλοι τομείς στις θετικές

²⁴³ Σύμφωνα με έρευνα του Ν. Πατινιώτη (1993: 36) τα $\frac{3}{4}$ (76,6%) των πτυχιούχων τεχνολόγων εξωτερικού, οι οποίοι ζήτησαν από το Ι.Τ.Ε. ισοτίμηση του πτυχίου τους με το επίπεδο του Τ.Ε.Ι., είχαν σπουδάσει σε τέσσερις χώρες, στη Γερμανία, την Ιταλία, την Αγγλία και τις ΗΠ Α.

²⁴⁴ Την περίοδο 1970-1983 τα γαλλικά πανεπιστήμια συγκέντρωναν μεγαλύτερο αριθμό ελλήνων μεταπτυχιακών φοιτητών απ' ότι οι Η.Π.Α. Το 1991, όμως, η σειρά αντιστράφηκε (Λαμπίρη-Δημάκη, 1995: 202).

²⁴⁵ Σύμφωνα με τον Ε. Δημητρόπουλο (1994:63), την περίοδο 1961 έως 1979, πρώτες σε προτιμήσεις σπουδών είναι οι Τεχνολογικές Επιστήμες με δεύτερη την Ιατρική, σε πολύ μεγάλη απόσταση από τις υπόλοιπες.

επιστήμες (π.χ., βιολογία, φυσική, μαθηματικά, πληροφορική κ.λπ.) και στις κοινωνικές επιστήμες (π.χ., διοίκηση επιχειρήσεων, νομική, οικονομικές επιστήμες, πολιτικές επιστήμες κ.λπ.) ενδιέφεραν μικρότερο αριθμό σπουδαστών (Λαμπίρη-Δημάκη, 1995: 203, Panayotopoulos, 1998: 81).

Η προτίμηση των φοιτητών του εξωτερικού προς την ιατρική και τις τεχνολογικές επιστήμες δείχνει τον 'κλειστό' χαρακτήρα των αντίστοιχων σχολών στην Ελλάδα²⁴⁶. Η πολιτική του 'κλειστού αριθμού' εισακτέων είχε ως αποτέλεσμα να παρατηρηθεί σχετική έλλειψη επιστημόνων στους τομείς αυτούς, γεγονός το οποίο αφενός έκανε εύκολη την εύρεση εργασίας στους πτυχιούχους αυτών των κλάδων και αφετέρου συνέβαλε στη διατήρηση των αμοιβών σε υψηλά επίπεδα και στην 'κοινωνική άνοδο' των επαγγελματιών του γιατρού και του μηχανικού. Την ευκαιρία αυτή αποφάσισαν να την εκμεταλλευτούν οι εύπορες κοινωνικές τάξεις. Έτσι, άνοιξε ο δρόμος για τα πανεπιστήμια του εξωτερικού, όπου η επιλογή του κλάδου σπουδών είναι ελεύθερη. Με τη δυνατότητα αυτή τα παιδιά οικονομικά 'ανώτερων' κοινωνικών τάξεων μπορούσαν να γίνουν γιατροί και μηχανικοί ανεξάρτητα από τον αποκλεισμό τους κατά τις εισαγωγικές εξετάσεις στα ελληνικά Α.Ε.Ι. Με τη διέξοδο του εξωτερικού, το πρόβλημα της επιλογής του γιατρού ή του μηχανικού αποτέλεσε θέμα καθαρά οικονομικών δυνατοτήτων. Μάλιστα, τα πράγματα έγιναν ακόμα πιο εύκολα όταν η πολιτεία άνοιξε το παράθυρο των μετεγγραφών από τα ξένα στα ελληνικά πανεπιστήμια. Με το μέτρο αυτό ολοκληρώθηκε ο κύκλος εισαγωγής στους 'δύσκολους' κλάδους σημαντικού αριθμού παιδιών της 'ανώτερης' κοινωνικής τάξης 'πίσω από την πόρτα' (Κιντής, 1980: 71-72).

Από την κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού του εσωτερικού και του εξωτερικού προκύπτει μια εντελώς διαφορετική εικόνα μεταξύ των Σχολών Θετικών Επιστημών και των Σχολών 'Θεωρητικών' Επιστημών. Το ακαδ. έτος 1975/76, η αναλογία των Θετικών Επιστημών προς τις Θεωρητικές Επιστήμες για τους φοιτητές του εσωτερικού ήταν 1: 1,61, ενώ για τους φοιτητές του εξωτερικού 1:0,18. Είναι φανερό, ότι εκείνο που στρέφει τους φοιτητές στα πανεπιστήμια του εξωτερικού είναι η έλλειψη δυνατότητας να κάνουν αντίστοιχες σπουδές στην Ελλάδα. Κι' αυτό γιατί, στο σύνολο των φοιτητών (εσωτερικού και εξωτερικού) η αναλογία Θετικών Επιστημών προς τις Θεωρητικές είναι 1:1,11, δηλαδή 1:1 (Δρεττάκης, 1998: 48-49).

Στη δεκαετία του '90, οι προτιμήσεις των ελλήνων φοιτητών του εξωτερικού, προς την Ιατρική και τις Τεχνολογικές Επιστήμες παραμένει σταθερή, αλλά παρουσιάζονται και κάποιες νέες προτιμήσεις, όπως τα Οικονομικά, η Οργάνωση και

²⁴⁶ Και οι φοιτητές που παρακολουθούν στο εξωτερικό ανώτερες σπουδές προτιμούν να σπουδάσουν φυσιοθεραπεία, ηλεκτρονική και μηχανολογία (Πατινιώτης, 1993: 37)

Διοίκηση Επιχειρήσεων, η Αεροναυπηγική κ.ά. Πρόκειται για θέσεις, οι οποίες έχουν τη μεγαλύτερη ζήτηση από τους υποψήφιους μαθητές για την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αυτό το γεγονός αποδεικνύει ότι ένα μεγάλο μέρος των υποψηφίων μαθητών και των φοιτητών του εξωτερικού δεν ενδιαφέρονται γενικά για την είσοδό τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αλλά για την είσοδό τους σε σχολές και τμήματα που παραπέμπουν σε θέσεις επαγγελματικής ασφάλειας, κύρους και οικονομικών απολαβών (Κάτσικας, 2000: 69).

Όσον αφορά στις μεταπτυχιακές σπουδές, το μεγαλύτερο ποσοστό ελλήνων φοιτητών του εξωτερικού παρακολουθεί Θετικές Επιστήμες. Ακολουθούν κατά σειρά οι Κοινωνικές Επιστήμες, οι Τεχνολογικές Σπουδές και οι Ανθρωπιστικές μαζί με την Εκπαίδευση (Κιντής, 1980: 74, Ψαχαρόπουλος & Καζαμίας, 1985: 238).

4.9.6 Μια εναλλακτική πρόταση για το ρόλο των φοιτητών του εξωτερικού στο μετασχηματισμό της αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση

Η Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α: 84) από πολύ νωρίς είχε επισημάνει ότι *‘... η ανισότης μεταξύ των πτυχίων των Ανώτατων Σχολών δεν εμφανίζεται τόσον επί εθνικού, όσο επί διεθνούς επιπέδου: δια τους Έλληνας –τουλάχιστον δι’ όσους γνωρίζουν καλώς τα την διεθνή εκπαιδευτικήν πραγματικότητα- υψίστους κύρους είναι τα πτυχία των ‘Πανεπιστημίων γοήτρου’. Συνήθως εις τα ‘πανεπιστήμια αυτά φοιτούν ταλαντούχοι νέοι των περισσότερων καλλιεργημένων και/ ή εύπορων γονέων’.*

Στο βαθμό που το πέρασμα των ελλήνων φοιτητών από τα ιδρύματα του εξωτερικού τείνει να συνδέεται ολοένα και πιο στενά με την είσοδό τους σε σημαντικές θέσεις εξουσίας, πρέπει το ελληνικό πανεπιστήμιο να εξεταστεί μέσα σ’ αυτή τη διπλή σχέση: στον τομέα της διεθνούς εξουσίας από τη μια και στον τομέα του διεθνούς πανεπιστημίου από την άλλη. Η ‘διανομή’ των επιλογών των φοιτητών, δηλαδή του προσανατολισμού τους στη μια ή στην άλλη χώρα, στην μια ή στην άλλη επιστήμη, φαίνεται να συνδέεται στενά με τη δύναμη της δομής του κληρονομημένου κεφαλαίου. Σύμφωνα με την υπόθεση ότι η δομή της εξουσίας σε διεθνές επίπεδο οργανώνεται μεταξύ δύο πόλων, των χωρών που κυριαρχούν οικονομικά, αλλά κυριαρχούνται πολιτισμικά (χώρες ‘εξουσίας’) και των χωρών που κυριαρχούνται πολιτισμικά, αλλά κυριαρχούνται οικονομικά (‘διανοούμενες’ χώρες), μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι η επιλογή της χώρας σπουδών οργανώνεται στις ίδιες δομές. Σε αντιστοιχία με τη δομή της διεθνούς εξουσίας μεταξύ των χωρών σε ‘διανοούμενες

χώρες' και 'χώρες εξουσίας', πραγματοποιείται και η δομή της εξουσίας τόσο σε εθνικό επίπεδο ανάμεσα στον πνευματικό και τον οικονομικό πόλο, όσο και ατομικό – σύμφωνα με το κληρονομημένο πολιτισμικό κεφάλαιο- μεταξύ δύο αντίστοιχων πόλων, της οικονομίας και του πολιτισμού (Panayotopoulos, 1998: 78-80).

Υπάρχει μια ιεραρχία σ' αυτό που αποτελεί σπουδές στο εξωτερικό αν λάβει κανείς υπόψη τις επιλογές των χωρών και των κύκλων σπουδών. Οι σπουδές στις ανατολικές χώρες θεωρούνται υποβαθμισμένες και δεν αναγνωρίζονται από τις αρχές. Η αύξηση της παρουσίας αυτών των χωρών στο επίπεδο των προπτυχιακών σπουδών ως επιλογή των φοιτητών, δεν είναι τίποτα άλλο από ένα συμπληρωματικό φαινόμενο των πρόσφατων αλλαγών στην αναλογία ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές τάξεις και του εκπαιδευτικού συστήματος (Panayotopoulos, 2001 & 2005).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι έλληνες σπουδαστές όσο αφορά στους κύκλους σπουδών προτιμούν κατά σειρά την ιατρική, την αρχιτεκτονική, τις επιστήμες των μηχανικών (κυρίως των πολιτικών μηχανικών), τη βιολογία, τη διοίκηση επιχειρήσεων κ.λπ. Στο επίπεδο των μεταπτυχιακών σπουδών προτιμούν κατά σειρά τη νομική, την ιατρική, την οικονομία, τη διοίκηση επιχειρήσεων, τις επιστήμες των μηχανικών και τις πολιτικές επιστήμες. Μάλιστα, οι μεταπτυχιακές σπουδές περιορίζονται μόνο σε τέσσερις χώρες κατά την περίοδο 1985-1990. Οι μεταπτυχιακές σπουδές στις οικονομικές και ανθρωπιστικές επιστήμες πραγματοποιούνται σε ορισμένα πανεπιστήμια με φήμη, κυρίως του Λονδίνου και του Παρισιού.

4.10 Σύνοψη

Κατά τη μεταπολεμική περίοδο, το εκπαιδευτικό σύστημα φαίνεται ότι αναπαράγει την κοινωνική δομή με: (α) τον έλεγχο της ροής των μαθητών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, (β) το *numerus clausus* και τις εισιτήριες εξετάσεις για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, (γ) τη διαφοροποίηση στο εσωτερικό μιας βαθμίδας παρέχοντας διάφορους τύπους εκπαίδευσης και, (δ) τη θεσμοθέτηση μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών. Στην κατανόηση της συμβολής του εκπαιδευτικού συστήματος στην αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής θα πρέπει να συμπεριληφθούν και οι σπουδές στο εξωτερικό, εφόσον οι σχέσεις εξουσίας και κυριαρχίας υπερβαίνουν τα εθνικά όρια και δομούνται σ' ένα διεθνές πλαίσιο.

Από τις αρχές της μεταπολεμικής περιόδου έως τη μεταρρύθμιση του 1976, η αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής από το εκπαιδευτικό σύστημα, σε γενικές γραμμές, επιτυγχάνεται: (α) με τον έλεγχο της ροής των μαθητών από το δημοτικό στο γυμνάσιο (με εξαίρεση το μικρό διάλειμμα της κυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου, οπότε ο έλεγχος της ροής μετατίθεται από το γυμνάσιο στο λύκειο), (β) τις εξετάσεις για την εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ('εισιτήριες εξετάσεις', 'εισιτήριο διαγωνισμός' και 'ακαδημαϊκό απολυτήριο') και το *numerus clausus*, (γ) την ιεράρχηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, και (δ) την «άτυπη» ιεράρχηση των σχολών στην ανώτατη εκπαιδευτική βαθμίδα. Σ' αυτό το διάστημα, οι μαθητές, κυρίως από τα «χαμηλότερα» κοινωνικά στρώματα, αποκλείονται πολύ νωρίς από το εκπαιδευτικό σύστημα. Στη συνέχεια, οι μαθητές που καταφέρνουν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση συμμετέχουν στις εισαγωγικές εξετάσεις για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, στην οποία δεν εισάγονται όλοι οι επιτυχόντες, αλλά ένας ορισμένος αριθμός μαθητών ανάλογα με τη σειρά επιτυχίας. Η 'διάκριση' των μαθητών συνεχίζεται στο εσωτερικό της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με τη διαφοροποίησή της σε (α) ανώτερη γενική και τεχνική-επαγγελματική (από τη δεκαετία του '70 και μετά) εκπαίδευση και (β) ανώτατη εκπαίδευση, αλλά και στα πλαίσια της ανώτατης εκπαίδευσης με την 'ιεράρχηση' των σχολών σε 'προνομιούχες' και 'μη προνομιούχες' σχολές.

Από τη μεταρρύθμιση του 1976 έως τις αρχές της δεκαετίας του '90, οι εκπαιδευτικές διαδικασίες κοινωνικής επιλογής διαφοροποιούνται σε σχέση με πριν, με τη μετάθεση του ελέγχου ροής των μαθητών και τη θεσμοθέτηση δύο τύπων λυκείου. Ειδικότερα, καταργούνται οι εισιτήριες εξετάσεις από το δημοτικό στο γυμνάσιο και καθιερώνονται αντίστοιχες εξετάσεις από το γυμνάσιο στο λύκειο, ενώ ταυτόχρονα δημιουργούνται δύο τύποι λυκείου (Γενικό και Τεχνικό Λύκειο). Η δημιουργία δύο τύπων λυκείου δεν αποσκοπούσε τόσο στην παραγωγή ειδικευμένου τεχνικού προσωπικού, όσο στην ικανοποίηση της ζήτησης των λαϊκών στρωμάτων για περισσότερη εκπαίδευση, όπως άλλωστε επισημαίνεται από τον ίδιο τον εισηγητή του νόμου για την τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση. Έτσι, η δυνατότητα απόκτησης περισσότερων εκπαιδευτικών προσόντων συνοδεύτηκε από μια νέα διάκριση.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 και μετά, η ίδρυση ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων κατά τη δεκαετία του '80 και η συνακόλουθη αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού δημιούργησε την ανάγκη νέων διακρίσεων. Η αναπαραγωγική ικανότητα του εκπαιδευτικού συστήματος ενισχύθηκε με (α) τη θεσμοθέτηση των μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών (1992) και (β) την ολοκλήρωση της ανωτατοποίησης της τριτοβάθμιας ανώτερης εκπαίδευσης (αναβάθμιση των Τ.Ε.Ι. σε Α.Τ.Ε.Ι., το 2001), η οποία είχε ξεκινήσει από τα τέλη της δεκαετίας του '80

(κατάργηση των ανώτερων γενικών σχολών, όπως οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες, κ.λπ.). Η ανωτατοποίηση των ανώτερων σχολών είχε ως στόχο να «αποκρύψει» τη διάκριση που συντελείται στο εσωτερικό της τριτοβάθμιας, ανώτατης πλέον, εκπαίδευσης.

Σ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο, σημαντικός αριθμός απόφοιτων Λυκείου συνέχιζε τις σπουδές του στην ανώτατη εκπαίδευση σε χώρες του εξωτερικού. Οι φοιτητές αυτοί δεν περιλαμβάνονται στις έρευνες που «μετράνε» τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση και αναδεικνύουν το ρόλο του εκπαιδευτικού συστήματος στην κοινωνική αναπαραγωγή, λόγω έλλειψης στοιχείων. Αν μάλιστα, ληφθεί υπόψη η υπόθεση ότι οι φοιτητές αυτοί προέρχονται κυρίως από τα «ανώτερα» κοινωνικά στρώματα, είναι φανερό ότι κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση στη χώρας μας είναι ακόμα μεγαλύτερες.

5. ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η κοινωνιολογική εκπαιδευτική έρευνα έχει διπλή αξία: επιστημολογική επειδή ερμηνεύει κοινωνικά φαινόμενα με συγκεκριμένες επιστημονικές μεθόδους και κοινωνική γιατί αποκαλύπτει την πραγματικότητα (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη Γ., 1987: 3). Η πρώτη 'αξία' αποτελεί προϋπόθεση της δεύτερης γιατί η μεθοδολογία και οι περιορισμοί της έρευνας αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της κατανόησης και ερμηνείας των αποτελεσμάτων (Παναγιωτόπουλος, 2005: 34, Passeron, 2004: 232). Με βάση τη θέση αυτή, προέκυψε η ανάγκη της συστηματικής και αναλυτικής παρουσίασης των ερευνών και των μελετών για τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση (κεφάλαιο 2) αφού κατά τη μελέτη τους διαπιστώθηκαν σημαντικές μεθοδολογικές αδυναμίες στην επεξεργασία των στατιστικών στοιχείων.

Σ' αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται οι μεθοδολογικές αδυναμίες των ερευνών και των μελετών για τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση και οι επιπτώσεις τους στην κατανόηση και ερμηνεία των αποτελεσμάτων. Οι μεθοδολογικές αδυναμίες των ερευνών αφορούν:

- Στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν οι αλλαγές στην ταξινόμηση των επαγγελματιών τόσο στο φοιτητικό, όσο και στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό.
- Στην επισήμανση και στην αναφορά των μεθοδολογικών περιορισμών, τους οποίους θέτει η επεξεργασία των στατιστικών στοιχείων.
- Στα κριτήρια επιλογής των ακαδ. ετών ή των χρονικών περιόδων τις οποίες διαπραγματεύονται.
- Στην εννοιολογική διευκρίνιση όρων, όπως για παράδειγμα σχολή, κύκλος σπουδών, ανώτατη εκπαίδευση, 'ανώτερες', 'μεσαίες' και 'κατώτερες' κοινωνικές τάξεις και τη συνέπεια με την οποία χρησιμοποιούν τους όρους αυτούς.
- Στη συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων μεταξύ των μελετών για την ίδια περίοδο ή έτη, όταν χρησιμοποιούν διαφορετικούς τρόπους υπολογισμού των δεικτών για τις κοινωνικές ανισότητες.

Με βάση τις παραπάνω μεθοδολογικές επισημάνσεις, το εύρος της γνώσης μας για τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση αποτελεί ένα ερώτημα, με το οποίο ολοκληρώνεται η εξέταση των παραπάνω μεθοδολογικών ζητημάτων στο παρόν κεφάλαιο.

5.1 Ταξινόμηση επαγγελματιών

Η διερεύνηση των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση με κριτήριο το επάγγελμα του πατέρα προϋποθέτει ορισμένες μεθοδολογικές επισημάνσεις, καθώς η ταξινόμηση των επαγγελματιών από την Ε.Σ.Υ.Ε. α) μεταβάλλεται στη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου τόσο στο φοιτητικό όσο και στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό και β) διαφοροποιείται μεταξύ του φοιτητικού και του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

Από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας προκύπτει ότι τις μεταβολές στην ταξινόμηση των επαγγελματιών στο φοιτητικό και στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό και τις μεταξύ τους διαφοροποιήσεις, ορισμένοι ερευνητές δεν τις έλαβαν καθόλου υπόψη τους. Άλλοι ερευνητές τις έλαβαν υπόψη τους κι έκαναν κάποιες προσαρμογές, οι οποίες, όμως, λόγω έλλειψης στοιχείων, δεν είναι ακριβείς. Έτσι, και σ' αυτήν την περίπτωση, οι ομάδες δεν είναι απόλυτα συγκρίσιμες, γεγονός το οποίο όμως δεν επισημαίνεται από τους ερευνητές.

Σ' αυτήν την ενότητα, παρουσιάζονται αρχικά με συντομία ορισμένες πληροφορίες αναφορικά με τον τρόπο που η Ε.Σ.Υ.Ε. ταξινομεί τα επαγγέλματα σε ομάδες. Στη συνέχεια, εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο οι ερευνητές αντιμετώπισαν τα μεθοδολογικά προβλήματα που προέκυψαν από τη μεταβολή του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου τόσο στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (Απογραφές Πληθυσμού) όσο και στο φοιτητικό (Στατιστικές της Εκπαίδευσης).

5.1.1 Τρόπος ταξινόμησης των επαγγελματιών από την Ε.Σ.Υ.Ε.

Η Ε.Σ.Υ.Ε. παραθέτει αναλυτικές πληροφορίες για την ταξινόμηση των ατόμων κατά επάγγελμα, σε ειδικές εκδόσεις με τίτλο 'Στατιστική Ταξινόμηση των Επαγγελματιών'. Τα επαγγέλματα, με κριτήριο τη συγγένειά τους, ταξινομούνται σε ευρύτερες ομάδες. Ειδικότερα, τα επαγγέλματα, τα οποία παίρνουν ένα τριψήφιο κωδικό αριθμό, ταξινομούνται σε ομάδες που παίρνουν ένα διψήφιο κωδικό (ο οποίος διατηρεί τα δύο αρχικά ψηφία του τριψήφιου κωδικού). Οι ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) ταξινομούνται σε ευρύτερες, 'μεγάλες' –όπως

ονομάζονται- ομάδες επαγγελματιών, οι οποίες παίρνουν μονοψήφιο κωδικό (ο οποίος διατηρεί το πρώτο ψηφίο του διψήφιου και τριψήφιου κωδικού)²⁴⁷.

Για παράδειγμα (Ε.Σ.Υ.Ε., 1981: 14-15), τα επαγγέλματα (τριψήφιος κωδικός) καθηγητές Ανώτατης Εκπαίδευσης (κωδ. αρ. 131)²⁴⁸, 'λοιπόν διδακτικών προσωπικών Ανώτατης Εκπαιδύσεως' (κωδ. αρ. 132), καθηγητές Μέσης Εκπαίδευσης (κωδ. αρ. 133), δάσκαλοι (κωδ. αρ. 134), νηπιαγωγοί (κωδ. αρ. 135) κ.λπ. ταξινομούνται στην ομάδα (διψήφιος κωδικός) 'Εκπαιδευτικοί' (κωδ. αρ. 13) (διατήρηση των δύο πρώτων ψηφίων του τριψήφιου κωδικού). Τα επαγγέλματα δικηγόροι και νομικοί σύμβουλοι (κωδ. αρ. 121), εισαγγελείς (κωδ. αρ. 122), δικαστές (κωδ. αρ. 123) και συμβολαιογράφοι (κωδ. αρ. 124) ταξινομούνται στην ομάδα 'Νομικοί' (κωδ. αρ. 12). Οι ομάδες επαγγελματιών 'Εκπαιδευτικοί' (κωδ. αρ. 13) και οι 'Νομικοί' (κωδ. αρ. 12) μαζί με άλλες ομάδες επαγγελματιών, ταξινομούνται στη 'μεγάλη' ομάδα (μονοψήφιος κωδικός) 'Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί αυτών βοηθοί κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 0/1) (διατήρηση του πρώτου ψηφίου του διψήφιου και τριψήφιου κωδικού)²⁴⁹.

Τα επαγγέλματα –με αρκετές και σημαντικές διαφοροποιήσεις στη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου- ταξινομούνται, στο μεγαλύτερο διάστημα της εξεταζόμενης περιόδου, στις εξής μεγάλες ομάδες επαγγελματιών:

Οικονομικά ενεργός πληθυσμός

- Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί βοηθοί αυτών
- Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη
- Υπάλληλοι γραφείου κ.π.α.ε.
- Έμποροι και πωλητές
- Απασχολούμενοι στη γεωργία, αλιεία, ζωοκομία, δασοκομία και θήρα
- Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας)

Φοιτητικός πληθυσμός

- Ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικά και άλλα παρόμοια
- Επαγγέλματα διοικήσεως και διευθύνσεως
- Επαγγέλματα απασχολήσεως σε γραφεία και άλλα παρόμοια
- Έμποροι, πωλητές και άλλα παρόμοια επαγγέλματα
- Γεωργικά, αλιευτικά και δασικά επαγγέλματα
- Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και

²⁴⁷ Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, στοιχεία για την ταξινόμηση των επαγγελματιών υπάρχουν μόνο κατά μονοψήφιο κωδικό ('μεγάλες' ομάδες επαγγελματιών).

²⁴⁸ Στην παρένθεση είναι ο κωδικός αριθμός ταξινόμησης.

²⁴⁹ Για τις ομάδες επαγγελματιών, οι οποίες περιλαμβάνονται σε κάθε μεγάλη ομάδα επαγγελματιών βλέπε παράρτημα I & II.

και χειριστές μεταφορικών μέσων	χειριστές μεταφορικών μέσων
- Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών	- Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρεσίες ψυχαγωγίας
- Μη δυνάμενοι να καταταγούν	- Ένοπλες δυνάμεις
	- Συνταξιούχοι γενικά, εισοδηματίες, ανάπηροι κ.λπ.
	- Πρόσωπα που δεν ταξινομούνται κατά επάγγελμα
	- Δεν δήλωσαν

Κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου (1955/56 έως 1997/98) η ταξινόμηση των επαγγελματιών στις Απογραφές Πληθυσμού και στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης παρουσιάζει ορισμένες μεταβολές, οι οποίες (α) είναι κοινές τόσο στο φοιτητικό όσο και στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό και (β) αφορούν μόνο το φοιτητικό πληθυσμό. Στην πρώτη περίπτωση, οι μεταβολές οφείλονται στη γενική αλλαγή του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών από την Ε.Σ.Υ.Ε. Στη δεύτερη περίπτωση οφείλονται στην αλλαγή του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών στο φοιτητικό πληθυσμό στις εκδόσεις της Ε.Σ.Υ.Ε. που (Στατιστικές της Εκπαίδευσης).

5.1.2 Μεταβολές στο γενικό τρόπο ταξινόμησης-κωδικοποίησης των επαγγελματιών από την Ε.Σ.Υ.Ε. (Απογραφές Πληθυσμού – Στατιστικές της Εκπαίδευσης)

Το 1970/71, η Ε.Σ.Υ.Ε. άλλαξε τον τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών, με αποτέλεσμα: (α) να καταργηθούν κάποιες ‘μεγάλες’ ομάδες επαγγελματιών και τα επαγγέλματα, τα οποία ταξινομούταν σ’ αυτές, να περιληφθούν σε άλλες ή νέες ‘μεγάλες’ ομάδες επαγγελματιών και (β) ορισμένα επαγγέλματα ή ομάδες επαγγελματιών να αλλάξουν ‘μεγάλη’ επαγγελματική ομάδα ταξινόμησης. Οι μεταβολές αυτές παρατηρούνται τόσο στο φοιτητικό όσο και στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (Στατιστικές της Εκπαίδευσης και Απογραφές Πληθυσμού αντίστοιχα).

(α) Κατάργηση – δημιουργία ‘μεγάλων’ επαγγελματικών ομάδων

Με την αλλαγή του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών, το 1971, καταργήθηκαν οι ‘μεγάλες’ ομάδες επαγγελματιών ‘Τεχνίται και εργάται ορυχείων, μεταλλείων, λατομείων και αλυκών κ.π.τ.ε.’, ‘Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας’ και ‘Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας και χειρώνακτες μ.α.κ.’, ενώ δημιουργήθηκε η ‘μεγάλη’ ομάδα επαγγελματιών ‘Τεχνίτες

και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων'. Η αλλαγή αυτή αντιμετωπίστηκε ποικιλοτρόπως από τους ερευνητές.

Σε ορισμένες έρευνες, οι ομάδες που καταργήθηκαν παραλείπονται χωρίς καμιά διευκρίνιση. Σ' αυτήν την περίπτωση, οι ομάδες που καταργήθηκαν είναι πιθανό να συμπεριλήφθηκαν σε άλλες, χωρίς όμως να γίνεται καμιά αναφορά γι' αυτό (έρευνες των: G. Polydorides (1978), Γ. Ψαχαρόπουλου & Α. Καζαμία (1985), Β. Λούμπου (1986), Α. Κυρίδη (1997α), Μ. Δρεττάκη (1998), κ.ά.).

Ο Κ. Τσιμπούκης (1983) τις καταργηθείσες ομάδες 'Τεχνίται και εργάται ορυχείων, μεταλλείων, λατομείων και αλυκών κ.π.τ.ε.', και 'Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας' τις συμπεριέλαβε στη 'μεγάλη' ομάδα 'Υπάλληλοι γραφείου', ενώ θεώρησε ότι η καταργηθείσα 'μεγάλη' ομάδα 'Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας και χειρώνακτες μ.α.κ.' είναι αντίστοιχη της νεοϊδρυθείσας 'μεγάλης' ομάδας 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων', χωρίς καμιά αναφορά στα κριτήρια, σύμφωνα με τα οποία έκανε αυτές τις προσαρμογές.

Οι περισσότεροι, όμως, ερευνητές θεώρησαν ότι οι τρεις 'μεγάλες' ομάδες που καταργήθηκαν, συγχωνεύτηκαν στη νεοϊδρυθείσα 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων', επειδή είναι 'συγγενείς' (έρευνες των Μ. Μείμαρη & Η. Νικολακόπουλου (1978), Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη (1987), Α. Κινητή (1980), Ι. Πυργιωτάκη (1992β), κ.ά.)²⁵⁰. Πράγματι, από την ονομασία, φαίνεται, ότι η 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων' να προήλθε από τη συγχώνευση των τριών καταργηθέντων 'μεγάλων' ομάδων. Από τις 'Στατιστικές ταξινόμησης των

²⁵⁰ Σύμφωνα με τους Μ. Μείμαρη & Η. Νικολακόπουλο (1978: 230) '...οι διαφορές που παρατηρούνται στη διάρκεια της περιόδου αυτής αφορούν (...) και την κατηγορία 6 ('Τεχνίται και εργάται (εκτός γεωργίας) και χειριστάι μεταφορικών μέσων'), η οποία ως και το 1969-70 ήταν 'Τεχνίται εργαζόμενοι εις εργασίας μεταποίησης εν γένει και εργάται μ.α.α.', γιατί υπήρχαν άλλες δύο συγγενείς κατηγορίες ('Απασχολούμενοι εις ορυχεία, μεταλλεία, λατομεία και γεωτρήσεις' και 'Απασχολούμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας'), οι οποίες δεν υπάρχουν από το 1970-71 και μετά'. Επίσης, ο Ι. Πυργιωτάκης (1992: 203), αναφέρει ότι '... για το 1961 δεν υπάρχει η ενιαία κατηγορία 'Τεχνίτες, εργάτες, χειριστές μεταφορικών μέσων' που αναφέρονται στις επόμενες απογραφές. Αντί αυτής υπάρχουν τρεις χωριστές κατηγορίες: 'Απασχολούμενοι εις ορυχεία, μεταλλεία, λατομεία', 'Απασχολούμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας', 'Τεχνίται εργαζόμενοι...'. Πρόκειται σαφώς για τρεις κατηγορίες οι οποίες στις μεταγενέστερες απογραφές συμπύσσονται σε μία, όπως ακριβώς τις χρησιμοποιούμε κι εμείς εδώ'. Στις υπόλοιπες έρευνες, αυτή η συγχώνευση, γίνεται έμμεσα αντιληπτή από τα στοιχεία των πινάκων που παραθέτουν.

επαγγελματών,²⁵¹ όμως, προκύπτει ότι αυτό συνέβη ως ένα -πολύ μεγάλο- βαθμό. Τα επαγγέλματα που περιλαμβάνονταν στις 'μεγάλες' ομάδες 'Τεχνίται και εργάται ορυχείων, μεταλλείων, λατομείων και αλυκών κ.π.τ.ε.' και 'Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας και χειρώνακτες μ.α.κ.' συμπεριλήφθηκαν στη νεοϊδρυθείσα 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων'. Όμως, τα επαγγέλματα της καταργηθείσας ομάδας 'Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας' δεν συμπεριλήφθηκαν όλα στην ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων', αλλά και σε άλλες 'μεγάλες' ομάδες (υπάλληλοι γραφείου και ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα) (βλ. παράρτημα Ι). Επομένως, η νέα 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων' δεν αντιστοιχεί πλήρως στις καταργηθείσες 'μεγάλες' ομάδες όπως θεωρείται από τους ερευνητές. Για να είναι συγκρίσιμα τα στοιχεία θα έπρεπε να γίνουν οι αντίστοιχες προσαρμογές. Όμως, αυτό, σε αντίθεση με τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί στο φοιτητικό πληθυσμό, γιατί δεν υπάρχουν στοιχεία για τα επαγγέλματα κατά διψήφιο και τριψήφιο κωδικό.

(β) Μεταφορά επαγγελματικής ομάδας από μια 'μεγάλη' ομάδα σε άλλη

Με την αλλαγή της ταξινόμησης, ορισμένες επαγγελματικές ομάδες και επαγγέλματα ταξινομήθηκαν σε διαφορετική 'μεγάλη' επαγγελματική ομάδα. Για παράδειγμα, οι 'Φωτογράφοι και εξομοιούμενοι' και οι 'Επαγγελματίες αθλητές...', ενώ μέχρι το ακαδ. έτος 1969/70 περιλαμβάνονται στη 'μεγάλη' επαγγελματική ομάδα 'Απασχολούμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες', με την αλλαγή της ταξινόμησης κατά το επόμενο ακαδ. έτος, περιλαμβάνονται στη 'μεγάλη' επαγγελματική ομάδα 'Επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα...'. Γι' αυτό το λόγο οι 'μεγάλες' επαγγελματικές ομάδες δεν είναι απόλυτα συγκρίσιμες πριν και μετά την αλλαγή της ταξινόμησης. Αυτό το γεγονός, όμως, δεν επισημαίνεται από κανένα ερευνητή. Δυνατότητα προσαρμογής των στοιχείων δεν υπάρχει διότι στο φοιτητικό πληθυσμό δεν υπάρχουν στοιχεία για τις ομάδες επαγγελματών (διψήφιος κωδικός) και τα ατομικά επαγγέλματα (τριψήφιος κωδικός).

5.1.3 Μεταβολές στην ταξινόμηση των επαγγελματών στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης

²⁵¹ Εκδόσεις της Ε.Σ.Υ.Ε., οι οποίες παρέχουν αναλυτικές πληροφορίες για τον τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματών.

Στην ταξινόμηση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα εντοπίζονται ορισμένες μεταβολές, οι οποίες είναι ανεξάρτητες από τις γενικότερες μεταβολές στον τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών που περιγράφηκαν παραπάνω και αφορούν στην κατάργηση ή στη δημιουργία επαγγελματικών ομάδων (πίνακας 5.1). Σχεδόν σε όλες τις έρευνες, οι οποίες εξετάζουν τις κοινωνικές ανισότητες για ένα χρονικό διάστημα, παραλείπουν τις μεταβολές αυτές, χωρίς καμιά διευκρίνιση (αν δηλαδή περιλαμβάνονται στους 'Μη δηλώσαντες' ή αφαιρούνται από το φοιτητικό πληθυσμό). Ειδικότερα :

(α) Το 1969/70 καταργήθηκε η ομάδα 'Όρφανοί πατρός'. Για το διάστημα πριν την κατάργησή της (δηλ. έως το 1969/70) οι ερευνητές την παραλείπουν χωρίς καμιά διευκρίνιση (έρευνες των: Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α), G. Polydorides (1978), Γ. Ψαχαρόπουλου & Γ. Καζαμία (1985), Α. Κιντή (1980), Β. Λούμπου (1986), Χ. Κάτσικα & Γ. Καββαδία (1994), Α. Κυρίδη (1992β),²⁵² κ.ά.), εκτός από τον Κ. Τσιμπούκη (1983), ο οποίος την περιλαμβάνει στην ομάδα 'Μη δηλώσαντες'.

(β) Το 1976/77, καταργείται η ομάδα 'Εργάτες που δεν μπορούν να ταξινομηθούν'. Στις περισσότερες έρευνες παραλείπεται χωρίς καμιά αναφορά (έρευνες των Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α), G. Polydorides (1978), Γ. Ψαχαρόπουλου & Γ. Καζαμία (1985), Α. Κιντή (1980), Μ. Δρεπάκη (1998), κ.ά.), ενώ σε ορισμένες περιλήφθηκε στην ομάδα 'Εργάτες και τεχνίτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων'²⁵³ (έρευνες των Μ. Μειμάρη & Η. Νικολακόπουλου (1978) και Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη (1987)).

(γ) Το 1976/77, δημιουργείται η ομάδα 'Πρόσωπα που δεν ταξινομούνται κατά επάγγελμα', πιθανότατα στη θέση της ομάδας 'Εργάτες που δεν μπορούν να ταξινομηθούν'. Το 1984/85, όμως, κι αυτή η ομάδα καταργείται. Για το διάστημα που εντοπίζεται αυτή η ομάδα (1976/77 έως 1983/84), σε όλες τις έρευνες παραλείπεται, χωρίς καμιά αναφορά.

²⁵² Ο Κυρίδης Α. (1997α) παραλείπει την ομάδα «Όρφανοί πατρός», το διάστημα ως και το 1969/70, μόνο όταν συγκρίνει την κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού με την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

²⁵³ Αυτό είναι λάθος γιατί η ομάδα 'Εργάτες που δεν μπορούν να ταξινομηθούν' θα μπορούσε για παράδειγμα να συμπεριληφθεί και στην ομάδα 'Γεωργοί, αλιείς κ.λπ.', στην οποία περιλαμβάνονται εργάτες γεωργίας, κτηνοτροφίας κ. λπ.

Πίνακας 5.1

Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία για το φοιτητικό πληθυσμό κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Ομάδες επαγγελματιών ²⁵⁴	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/88	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98			
Ελευθέρια επ., τεχνικά κ.ά. παρόμοια	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Επ. διοικήσεως & διευθύνσεως	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Επ. απασχ/σεως σε γραφεία κ.ά.π	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Έμποροι, πωλητές κ.ά. σχετικά επ.	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γεωργικά, αλιευτικά & δασικά επ.	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Τεχνίτες, εργάτες κ.λπ.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Τεχνίται εργ/νοι εις εργ. μεταπ/σεως	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Απασχ/νοι εις ορυχεία, μεταλλεία κ.λπ.	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Απ/νοι εις μεταφορές & επικ/νίας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Προσωπικές υπηρ. & υπηρ. ψυχ/γίας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Ένοπλες δυνάμεις	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Συνταξιούχοι	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Όρφανοί πατρός	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Άνεργοι	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Εργάται μη δυνάμενοι να ταξ/θούν	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πρόσωπα που δεν ταξινομούνται	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Σημείωση : Η ένδειξη [X] δηλώνει την ύπαρξη στατιστικών στοιχείων ενώ η ένδειξη [-] δηλώνει την έλλειψη

²⁵⁴ Σύμφωνα με την τελευταία ονομασία τους.

(δ) Το 1984/85 δημιουργείται η ομάδα 'Άνεργοι' (πίνακας 5.1), η οποία σε όλες τις έρευνες παραλείπεται (έρευνες των: Β. Δρουκόπουλου (1989), Γ. Τζιαφέτα & Ι. Τζουγά (1990), Μ. Χρυσάκη (1991), Χ. Κάτσικα & Γ. Καββαδία (1994), Α. Κυρίδη (1997α), Μ. Δρεπτάκη (1998), κ.ά.).

Όταν παραλείπονται οι επαγγελματικές ομάδες οι οποίες καταργούνται ως ταξινομικές κατηγορίες επαγγελματιών ή δημιουργούνται για πρώτη φορά, οι ερευνητές είναι απαραίτητο να διευκρινίσουν αν αφαιρέθηκαν από το σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού²⁵⁵ ή συγχωνεύθηκαν σε κάποια άλλη επαγγελματική ομάδα (πχ., στους 'Μη δηλώσαντες') ή –απλά– δεν συμπεριλήφθηκαν στον πίνακα. Συνήθως οι ερευνητές τις παραλείπουν χωρίς καμιά διευκρίνιση σαν να μην υπάρχουν.

5.1.4 Διαφορές στην ταξινόμηση των επαγγελματιών μεταξύ του φοιτητικού και του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (Απογραφές Πληθυσμού - Στατιστικές της Εκπαίδευσης)

Κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, η ταξινόμηση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα δεν είναι ούτε μια χρονιά σε πλήρη αντιστοιχία με την ταξινόμηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά επάγγελμα. Στην ταξινόμηση του φοιτητικού πληθυσμού εντοπίζονται περισσότερες ομάδες επαγγελματιών σε σχέση με την αντίστοιχη ταξινόμηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Οι ομάδες αυτές είναι: α) 'Όρφανοί πατρός', β) 'Εργάτες που δεν ταξινομούνται κατά επάγγελμα', γ) 'Πρόσωπα που δεν ταξινομούνται κατά επάγγελμα', δ) 'Άνεργοι', ε) 'Συνταξιούχοι' και στ) 'Ένοπλες δυνάμεις'.

Οι επαγγελματικές ομάδες 'Όρφανοί πατρός', 'Εργάτες που δεν ταξινομούνται κατά επάγγελμα', 'Πρόσωπα που δεν ταξινομούνται κατά επάγγελμα' και 'Άνεργοι', όπως προαναφέρθηκε παραλείπονται χωρίς καμιά διευκρίνιση.

Οι 'Συνταξιούχοι' στις διάφορες έρευνες (α) παραλείπονται χωρίς καμιά αναφορά (έρευνες των Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α), G. Polydorides (1978), Γ. Ψαχαρόπουλου & Γ. Καζαμία (1985), Α. Κιντή (1980), Α. Κυρίδη (1997α), κ.ά.), (β) περιλαμβάνονται στην ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού, αλλά παραλείπονται όταν αυτή συγκρίνεται με την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού

²⁵⁵ Στην περίπτωση αυτή αν και αυξάνεται η ποσοστιαία εκπροσώπηση και οι πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση των υπόλοιπων επαγγελματιών ομάδων, οι μεταξύ τους διαφορές παραμένουν ίσες.

πληθυσμού (έρευνες των: Κ. Τσιμπούκη (1983), Β. Λούμπου (1986), Β. Δρουκόπουλου (1989), Γ. Τζιαφέτα & Ι. Τζουγά (1990), Ι. Πυργιωτάκη (1992β), Χ. Κάτσικα & Γ. Καββαδία (1994), κ.ά.) και γ) περιλαμβάνονται στους 'Μη δηλώσαντες' (έρευνα της Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1995)). Όταν παραλείπονται, οι ερευνητές πρέπει να αναφέρουν: α) ότι παραλείπονται, β) τους λόγους της παράλειψής τους και γ) αν αφαιρέθηκαν ή όχι από το φοιτητικό πληθυσμό. Συνήθως, όμως, οι ερευνητές παραλείπουν την ομάδα 'Συνταξιούχοι' χωρίς καμιά αναφορά. Εξάιρεση αποτελεί η έρευνα του Μ. Δρεπάκη (1998: 78), ο οποίος αναφέρει ότι από τον πίνακα με τα στοιχεία παραλείπονται *'...οι φοιτητές με πατέρα Συνταξιούχο, Εισοδηματία ή που υπηρετούσε στις ένοπλες δυνάμεις'*.

Οι "Ένοπλες δυνάμεις" ενώ στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό περιλαμβάνονται στους απασχολούμενους στις υπηρεσίες, στο φοιτητικό πληθυσμό αποτελούν ξεχωριστή 'μεγάλη' ομάδα. Για να είναι οι επαγγελματικές ομάδες σε αντιστοιχία, στις περισσότερες έρευνες, οι ένοπλες δυνάμεις συγχωνεύονται με τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες (έρευνες των G. Polydorides (1978), Γ. Τζιαφέτα & Ι. Τζουγά (1990), κ.ά.) κι έτσι τα στοιχεία είναι συγκρίσιμα. Σε ορισμένες έρευνες, όμως, (α) παραλείπονται χωρίς καμιά διευκρίνιση (έρευνες των: Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α), Μ. Χρυσάκη (1991), Α. Κυρίδη (1997)α, κ.ά.) και (β) περιλαμβάνονται στην ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα, αλλά παραλείπονται, όταν αυτή συγκρίνεται με την αντίστοιχη κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού (έρευνες των Κ. Τσιμπούκη (1983), Β. Λούμπου (1986), Β. Δρουκόπουλου (1989), Ι. Πυργιωτάκη (1992β), κ.ά.). Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις, τα στοιχεία δεν είναι συγκρίσιμα, αφού στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό στους απασχολούμενους στις υπηρεσίες περιλαμβάνονται και οι ένοπλες δυνάμεις, ενώ στον φοιτητικό πληθυσμό δεν περιλαμβάνονται στους απασχολούμενους στις υπηρεσίες.

5.1.5 Ταξινόμηση των επαγγελματικών ομάδων σε κοινωνικές κατηγορίες

Στις περισσότερες έρευνες, οι επαγγελματικές ομάδες κατατάσσονται σε κοινωνικές τάξεις ή κοινωνικά στρώματα ή κοινωνικές κατηγορίες. Η κατάταξη σε κοινωνικά στρώματα και κοινωνικές κατηγορίες είναι ευρύτερη σε σχέση με την κατάταξη σε κοινωνικές τάξεις γιατί δεν εμπεριέχει την έννοια της 'ιεραρχημένης επαγγελματικής κατηγορίας' (Ι. Λαμπίρη-Δημάκη, 1974α: 90).

Η ιεράρχηση των επαγγελματικών ομάδων και η αντιστοιχισή τους σε κοινωνικές τάξεις γίνεται με κριτήριο το βαθμό της κοινωνικοοικονομικής ισχύος και του γόητρου τους. Το γόητρο, όμως, είναι 'πιθανό', εφόσον εκτιμάται σύμφωνα με την προσωπική κρίση του κάθε ερευνητή, η οποία πηγάζει από την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα (Ι. Λαμπίρη-Δημάκη, 1974α: 89-90,122)²⁵⁶. Η δυσκολία κατάταξης των επαγγελματικών ομάδων σε κοινωνικές τάξεις με κριτήριο το γόητρο και την –οικονομική και κοινωνική– ισχύ κάθε επαγγέλματος, οφείλεται στην ανομοιογένεια των επαγγελματών, τα οποία περιλαμβάνει κάθε 'μεγάλη' επαγγελματική ομάδα (Δρουκόπουλος, 1989: 23). Η Ε.Σ.Υ.Ε., κατά την κατάταξη των επαγγελματών σε ομάδες, δεν έλαβε υπόψη της ορισμένα σημαντικά –από κοινωνιολογική άποψη– κριτήρια, όπως το οικονομικό επίπεδο ή το κοινωνικό γόητρο κάθε επαγγέλματος (Ι. Λαμπίρη-Δημάκη, 1974α: 122)²⁵⁷.

Το πρόβλημα του 'αμαγάλματος' των επαγγελματικών ομάδων επισημαίνεται από την πλειονότητα των ερευνητών (Β. Δρουκόπουλος, 1989: 23). Για παράδειγμα, στην ομάδα 'Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη' περιλαμβάνονται τόσο οι αυτοαπασχολούμενοι (οι οποίοι δηλώνουν διευθυντές της επιχείρησής τους) όσο και τα διοικητικά-διευθυντικά στελέχη μεγάλων επιχειρήσεων (Χ. Κάσικας & Γ. Καββαδίας, 1994: 146). Επίσης, οι 'έμποροι και πωλητές' ανήκουν στην ίδια επαγγελματική ομάδα, ενώ, σύμφωνα με την Α. Φραγκουδάκη (1985: 244), η '*...σχολική συμπεριφορά των παιδιών τους πρέπει να είναι διαφορετική*'. Είναι φανερό ότι η ανομοιογένεια των επαγγελματικών ομάδων, ως προς το γόητρο και την οικονομική και κοινωνική ισχύ των επαγγελματών που περιλαμβάνουν, «κρύβει» τις πραγματικές διαστάσεις των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση. Αυτή η παράμετρος της ανομοιογένειας των επαγγελματών πρέπει να τονίζεται σε κάθε έρευνα και να λαμβάνεται υπόψη στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων.

Στις έρευνες για τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση, παρά το γεγονός ότι η ταξινόμηση των επαγγελματών σε ευρύτερες ομάδες (τάξεις, στρώματα, κ.λπ.) είναι πολύ συνηθισμένη, οι ταξινομήσεις αυτές διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τον αριθμό των τάξεων και των επαγγελματών που περιλαμβάνονται σ' αυτές (Ι. Πυργιωτάκης, 1992α: 70). Αυτό οφείλεται στο γεγονός

²⁵⁶ Σε αντιστοιχία με τη διάκριση των επιστημονικών κλάδων σε 'προνομιούχους' και 'μη προνομιούχους', η οποία '*...γίνεται στην πράξη από την ελληνική κοινωνία*' (Κιντής, 1980: 136).

²⁵⁷ Η ταξινόμηση των επαγγελματών από την Ε.Σ.Υ.Ε. αποτελεί ένα συμβατικό σύστημα ταξινόμησης και ομαδοποίησης της πληροφόρησης που αφορά στα επαγγέλματα (Μ. Χρυσάκης & Σ. Σούλης, 2001: 34).

ότι μεταξύ των κοινωνιολόγων δεν υπάρχει πλήρης συμφωνία ως προς το ακριβές περιεχόμενο και τον ακριβή αριθμό των κοινωνικών τάξεων (Ι. Λαμπίρη-Δημάκη, 1974α: 89). Έτσι, δικαιολογείται η διαφοροποίηση μεταξύ των ερευνητών όσο αφορά στους όρους (κοινωνική τάξη, κοινωνικοοικονομική τάξη, κοινωνικό στρώμα, κοινωνικοεπαγγελματικά στρώματα, επαγγελματικά στρώματα κ.λπ.), που χρησιμοποιούν για την κατάταξη των επαγγελματιών.

Κατά την κατάταξη των επαγγελματικών ομάδων σε κοινωνικές τάξεις, στρώματα κ.λπ., οι έρευνες παρουσιάζουν σημαντικές μεθοδολογικές αδυναμίες:

- Δεν αναφέρουν τις επαγγελματικές ομάδες, οι οποίες περιλαμβάνονται σε κάθε κοινωνική τάξη, κοινωνικό στρώμα κ.λπ. (έρευνες των: Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη (1978 & 1987), Α. Κιντή (1980), Γ. Ψαχαρόπουλου & Γ. Καζαμία (1985), Β. Λούμπου (1986), Β. Δρουκόπουλου (1989), Γ. Τζιαφέτα & Ι. Τζουγά (1990), Α. Κυρίδη (1997α), κ.ά.).
- Παρουσιάζουν ασυνέπεια στη χρήση των όρων (έρευνες των: Α. Κιντή (1980), Β. Λούμπου (1986), Ι. Πυργιωτάκη (1992), Δ. Γουβιά (2002), κ.ά.). Για παράδειγμα, ο Β. Λούμπου (1986: 47-49), αρχικά, αναφέρεται σε *‘... παιδιά που ο πατέρας τους ασκεί κάποιο ‘οικονομικά και κοινωνικά ψηλότερο’ με μεγαλύτερο κύρος επαγγέλματα’* και *‘...λιγότερα οικονομικά ισχυρά επαγγέλματα και επαγγέλματα πιο μειωμένου κύρους’*. Στη συνέχεια, αναφέρεται στους νέους, οι οποίοι προέρχονται από τα *‘κατώτερα κοινωνικά στρώματα’* και λίγο παρακάτω σε *‘προνομιούχα’* και *‘μη προνομιούχα στρώματα’*. Σε ορισμένες περιπτώσεις, γίνεται εναλλαγή μεταξύ των όρων *‘κοινωνική τάξη’* και *‘κοινωνικό στρώμα’*, οι οποίοι, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, διαφοροποιούνται μεταξύ τους.
- Δεν ολοκληρώνουν την ιεράρχηση των επαγγελματιών. Συνήθως, αναφέρονται, μόνο, σε *‘ανώτερες’* και *‘κατώτερες’* κοινωνικές τάξεις ή αντίστοιχα, σε *‘ανώτερα’* και *‘κατώτερα κοινωνικά στρώματα’*, σαν μην υπάρχει ενδιάμεση κοινωνική τάξη ή στρώμα (έρευνες των Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη (1978 & 1987), Α. Κιντή (1980), Α. Φραγκουδάκη (1985), Β. Λούμπου (1986), Β. Δρουκόπουλου (1989), Γ. Τζιαφέτα & Ι. Τζουγά (1990), Α. Κυρίδη (1997α), Δ. Γουβιά (2002), κ.ά.).

Το γεγονός ότι όλοι σχεδόν οι ερευνητές (α) δεν παρουσιάζουν μια ολοκληρωμένη κοινωνική ιεράρχηση των επαγγελματιών με την παράλειψη των ενδιάμεσων κοινωνικών τάξεων ή στρωμάτων και (β) δεν αναφέρουν –τις περισσότερες φορές– τις επαγγελματικές ομάδες που εντάσσονται σε κάθε κοινωνική τάξη ή στρώμα, ιδίως στις μεσαίες, τις οποίες παραλείπουν, πιθανό να μην οφείλεται τόσο σε μεθοδολογικές παραλείψεις όσο στη σκοπιμότητα που εξυπηρετούν αυτές οι

μεθοδολογικές παραλείψεις. Είναι χαρακτηριστικό ότι μόνο στη μελέτη της Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α) παρουσιάζεται μια ολοκληρωμένη ιεράρχηση των επαγγελμάτων σε κοινωνικές τάξεις και αναφέρονται όλα τα επαγγέλματα τα οποία κατατάσσονται σε κάθε κοινωνική τάξη ή στρώμα, εκτός από τους απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών²⁵⁸. Αυτό δεν είναι τυχαίο, καθώς η έρευνα της Ι. Λαμπίρη-Δημάκη αφορά μια περίοδο κατά την οποία οι ανισότητες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση μεταξύ των επαγγελματικών ομάδων είναι εμφανείς, καθώς οι 'ανώτερες' κοινωνικές τάξεις (ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και υπάλληλοι γραφείου) έχουν τις περισσότερες πιθανότητες φοίτησης στην ανώτατη εκπαίδευση. Στη συνέχεια, όμως, από τα μέσα της δεκαετίας του '60 και μετά, μειώνονται οι πιθανότητες φοίτησης στην ανώτατη εκπαίδευση των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελμάτων και των επαγγελμάτων διεύθυνσης-διοίκησης, ενώ αυξάνονται των υπάλληλων γραφείου και των εμπόρων-πωλητών ('μεσαίες' κοινωνικές τάξεις), με αποτέλεσμα οι υπάλληλοι γραφείου να έχουν περισσότερες πιθανότητες φοίτησης σε όλες σχεδόν τις ανώτατες σχολές από τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα. Από την άλλη οι γεωργοί και οι τεχνίτες-εργάτες ('κατώτερες' κοινωνικές τάξεις) εξακολουθούν να έχουν τις λιγότερες πιθανότητες φοίτησης. Την ίδια περίοδο, οι ερευνητές εκφράζουν τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση μεταξύ των επαγγελματικών ομάδων, χρησιμοποιώντας ένα διπολικό σχήμα: 'ανώτερες'- 'κατώτερες', 'προνομιούχες' - 'μη προνομιούχες' κοινωνικές τάξεις ή στρώματα. Παράλληλα, παραλείπουν να αναφέρουν τις ομάδες επαγγελμάτων που περιλαμβάνονται στις κοινωνικές τάξεις, στρώματα κ.λπ. Επομένως, γίνεται φανερό ότι οι μεθοδολογικές αδυναμίες σε ένα μεγάλο βαθμό «εξυπηρετούν» την επαλήθευση των υποθέσεων.

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις είναι φανερό ότι οι ερευνητές, κατά την ταξινόμηση των επαγγελμάτων σε κοινωνικές τάξεις, στρώματα κ.λπ., πρέπει (α) να αναφέρουν τα κριτήρια ιεράρχησης των επαγγελμάτων, (β) να διευκρινίζουν τα επαγγέλματα τα οποία περιλαμβάνονται σε κάθε κοινωνική τάξη ή στρώμα, χωρίς να παραλείπουν κάποια επαγγελματική ομάδα, και (γ) να χρησιμοποιούν με συνέπεια

²⁵⁸ Στην έρευνα της Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α) οι απασχολούμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες δεν κατατάσσονται σε κάποια κοινωνική τάξη. Αυτό ως ένα βαθμό δημιουργεί την υπόνοια της σκοπιμότητας, καθώς, στις προσωπικές υπηρεσίες ανήκουν και οι ένοπλες δυνάμεις, οι οποίες, όπως έχει αποδειχθεί ερευνητικά, έχουν πιθανότητες πρόσβασης στα Α.Ε.Ι. ανάλογες με εκείνες των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελμάτων. Έτσι, η κατάταξή τους σε κάποια κοινωνική τάξη είναι δύσκολη.

τους όρους, που επιλέγουν (κοινωνική τάξη, κοινωνικό στρώμα, κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες κ.λπ.).

5.2 Εξεταζόμενες περιόδους

Η διερεύνηση των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση με κριτήριο το επάγγελμα του πατέρα σε ορισμένες μελέτες αφορά (α) ένα έτος (έρευνες των: Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α), Α. Φραγκουδάκη (1985), Ν. Panayotopoulos (2002), κ.ά.), (β) ορισμένα έτη (έρευνες των Β. Λούμπου (1986), Μ. Δρεπτάκη (1998), κ.ά.) και (γ) μια περίοδο (έρευνες των: Μ. Μειμάρη & Η. Νικολακόπουλου (1978), Γ. Polydorides (1978), Α. Κιντή (1980), Μ. Χρυσάκη (1991), Δ. Γουβιά (2002), κ.ά.). Η επιλογή της χρονικής περιόδου συνήθως γίνεται σε σχέση με μία ή περισσότερες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, προκειμένου να εξετάσουν την επίδραση των μεταρρυθμίσεων στην εξέλιξη των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση (έρευνες των: Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α), Γ. Polydorides (1978), Α. Κυρίδη (1997α), Μ. Χρυσάκη (1991), κ.ά.). Σε αρκετές, όμως, μελέτες η επιλογή της χρονικής περιόδου δεν γίνεται με κάποιο κριτήριο (έρευνες των: Α. Φραγκουδάκη (1985), Α. Κιντή (1980), Χ. Κάτσικα & Γ. Καββαδία (1994), Ν. Panayotopoulos (2002), κ.ά.).

Στην περίπτωση κατά την οποία οι ερευνητές εξετάζουν μια περίοδο, τα στοιχεία που αναλύουν δεν αφορούν όλα τα έτη της περιόδου (έρευνες των: Μ. Μειμάρη & Η. Νικολακόπουλου (1978), Γ. Polydorides (1978), Α. Κιντή (1980), Β. Λούμπου (1986), Ι. Πυργιωτάκη (1992β), κ.ά.). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην υπάρχει σαφής εικόνα της εξέλιξης των ανισοτήτων, αφού μια τέτοια αντιμετώπιση προϋποθέτει την ισοκατανομή της εξέλιξης των ανισοτήτων (μείωση, αύξηση ή σταθερότητα) μεταξύ των ετών της περιόδου. Για παράδειγμα, στην έρευνα της Γ. Polydorides (1978), οι πιθανότητες εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. των φοιτητών με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα μειώνονται από 7,33 το 1956/57 σε 5,16 το 1963/64 (περίοδος πριν τη μεταρρύθμιση του 1964). Με βάση τα στοιχεία αυτά θα περίμενε κανείς ότι, στη διάρκεια της περιόδου, η μείωση των πιθανοτήτων θα ήταν ισοκατανομημένη από έτος σε έτος. Όμως, όπως προκύπτει από τον πίνακα με τα στοιχεία, η μείωση των πιθανοτήτων αφορά μόνο στα δύο πρώτα έτη της περιόδου, από 7,33 το 1956/57 σε 5,74 το 1957/58. Στη συνέχεια της περιόδου παρατηρείται σταθερότητα (διατήρηση της μείωσης). Κατά συνέπεια, η μείωση των πιθανοτήτων των φοιτητών με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα δεν αφορά όλη την περίοδο, αλλά μόνο τα δύο πρώτα έτη.

Στις περισσότερες έρευνες, οι οποίες αναλύουν τις ανισότητες στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι. για μια περίοδο, η ανάλυση των ανισοτήτων συνεχίζεται και κατά σχολή, κλάδο σπουδών, Α.Ε.Ι. κ.λπ. Σ' αυτήν την περίπτωση, όμως, τα στοιχεία δεν αφορούν όλη την περίοδο ή κάποια έτη της περιόδου, αλλά μόνο ένα έτος (έρευνες των Α. Κιντή (1980), Β. Λούμπου (1986), Γ. Τζιαφέτα & Ι. Τζουγά (1990), κ.ά.). Παρόλα αυτά, όμως, τα αποτελέσματα των ερευνών παρουσιάζονται σαν να αφορούν ολόκληρη την περίοδο.

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις προκύπτει ότι πρέπει :

1. Να παρουσιάζονται και να αναλύονται τα στοιχεία όλων των ετών της περιόδου που εξετάζεται. Στην περίπτωση που αυτό δεν είναι δυνατό, να αποτελεί περιορισμό της έρευνας.
2. Τα αποτελέσματα της έρευνας που αφορούν ένα έτος να μην γενικεύονται σαν να αφορούν ολόκληρη την περίοδο.

5.3 Α.Ε.Ι., σχολές και κλάδοι σπουδών

Στις μελέτες στις οποίες η εξέταση των κοινωνικών ανισοτήτων αφορά στους φοιτητές των Α.Ε.Ι., σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρείται ασάφεια ή σύγχυση στη χρήση μεταξύ των όρων: φοιτητικός πληθυσμός–φοιτητικός πληθυσμός Α.Ε.Ι., ανώτατη εκπαίδευση-τριτοβάθμια εκπαίδευση, Α.Ε.Ι.-Σχολή και Σχολή-Τμήμα. Ειδικότερα, σε ορισμένες μελέτες:

- Αναφέρεται ότι εξετάζουν τις κοινωνικές ανισότητες γενικά στο φοιτητικό πληθυσμό, ενώ τα στοιχεία τους αφορούν τους φοιτητές των Α.Ε.Ι. (έρευνα των Χ. Κάτσικα & Γ. Καββαδία (1994)). Ο φοιτητικός πληθυσμός, όμως, είναι όρος ευρύτερος από το φοιτητικό πληθυσμό των Α.Ε.Ι., επειδή περιλαμβάνει και τους φοιτητές της ανώτερης εκπαίδευσης.
- Ο όρος 'άνωτατη εκπαίδευση' χρησιμοποιείται εναλλακτικά με τον όρο 'τριτοβάθμια εκπαίδευση' (έρευνες των Α. Κυρίδη (1997α) και Μ. Χρυσάκη & Σ. Σούλη (2001)). Στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, όμως, εκτός από την ανώτατη εκπαίδευση περιλαμβάνεται και η ανώτερη (γενική και τεχνική-επαγγελματική) εκπαίδευση.
- Μέχρι το 1970, στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, οι φοιτητές της ανώτερης γενικής εκπαίδευσης (Ακαδημίες Φυσικής Αγωγής και Παιδαγωγικές, Σχολές Οικιακής Οικονομίας και Νηπιαγωγών) περιλαμβάνονται –με ειδικό νόμο- στους φοιτητές της ανώτατης εκπαίδευσης. Για να είναι συγκρίσιμα τα

στοιχεία πριν και μετά το 1970, οι ερευνητές θα πρέπει ή να αφαιρέσουν (για το διάστημα πριν το 1970) ή να προσθέσουν (για το διάστημα μετά το 1970) τους φοιτητές της ανώτερης γενικής εκπαίδευσης από τους/ ή στους φοιτητές της ανώτατης εκπαίδευσης. Σε πολλές μελέτες, οι οποίες ασχολούνται με τη σύνθεση του συνολικού φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι. πριν και μετά το 1970 δεν διευκρινίζεται αν αφαίρεσαν (για το διάστημα πριν το 1970) ή πρόσθεσαν (για το διάστημα μετά το 1970) τους φοιτητές της ανώτερης γενικής εκπαίδευσης στους φοιτητές των Α.Ε.Ι. (έρευνες των: Α. Κινή (1980), Κ. Τσιμπούκη (1983), Ι. Πυργιωτάκη (1992β), Χ. Κάτσικα & Γ. Καββαδία (1994), Α. Κυρίδη (1997α), Μ. Δρεπτάκη (1998), κ.ά.). Αυτή η διευκρίνιση, όμως είναι απαραίτητη, γιατί η μείωση των φοιτητών με πατέρα γεωργό και εργάτη-τεχνίτη, μετά το 1970, ως ένα βαθμό, πιθανό να οφείλεται στο γεγονός ότι στην ανώτατη εκπαίδευση δεν περιλαμβάνονται οι φοιτητές της ανώτερης γενικής εκπαίδευσης, στην οποία εκπροσωπούνται με πολύ υψηλό ποσοστό²⁵⁹.

²⁵⁹ Αν από το σύνολο των φοιτητών ανώτατης εκπαίδευσης, αφαιρεθούν οι φοιτητές της ανώτερης γενικής εκπαίδευσης (Παιδαγωγικές Ακαδημίες, κ.λπ.) σε όλες τις επαγγελματικές ομάδες αυξάνεται το ποσοστό εκπροσώπησης τους εκτός από τους γεωργούς. Κατά συνέπεια, όταν στους φοιτητές της ανώτατης εκπαίδευσης περιλαμβάνονται και οι φοιτητές της ανώτερης γενικής εκπαίδευσης αυξάνεται το ποσοστό των γεωργών, ενώ των υπολοίπων επαγγελματικών ομάδων μειώνεται (παρακάτω πίνακας).

Πίνακας
Κατανομή (απόλυτοι αριθμοί και %) φοιτητών Α.Ε.Ι. και ανώτερης γενικής εκπαίδευσης κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα για το ακαδ. έτος 1968/69

Ομάδες επαγγελματιών	Α.Ε.Ι.		Α.Ε.Ι. + ΑΝΩΤΕΡΗ ΓΕΝΙΚΗ ΕΚΠ/ΣΗ	
	N	%	N	%
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	7.730	10,8	7.919	10,6
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	1.440	2,0	1.461	2,0
Επ. γραφείου	9.680	13,6	9.873	13,2
Έμποροι-πωλητές	9.263	13,0	9.519	12,7
Γεωργοί, κτηνοτρόφοι κ.λπ.	18.665	26,2	20.700	27,6
Ορυχεία, μεταλλεία κ.λπ.	56	0,1	63	0,1
Μεταφορές	2.801	3,9	2.914	3,9
Τεχνίτες-εργάτες	9.847	13,8	10.285	13,7
Προσωπικές υπηρεσίες	2.009	2,8	2.097	2,8
Εργάτες μη ταξινομούμενοι	91	0,1	91	0,1
Ένοπλες δυνάμεις	1.011	1,4	1.021	1,4
Συνταξιούχοι	6.910	9,7	7.169	9,6
Ορφανοί πατρός	379	0,5	380	0,5
Δεν δήλωσαν	1.387	1,9	1.404	1,9
ΣΥΝΟΛΟ	71.259	100,0	74.896	100,0

- Οι όροι 'Σχολή'-'Α.Ε.Ι.' και 'Σχολή'-'Τμήμα' χρησιμοποιούνται εναλλακτικά σαν να είναι ταυτόσημοι (έρευνες των Μ. Μειμάρη & Η. Νικολακόπουλου (1978), Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, (1987), Α. Φραγκουδάκη (1985), κ.ά). Αυτό, μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι ορισμένα Α.Ε.Ι. (α) ταυτίζονται με μια σχολή (π.χ. Πάντειος Ανώτατη Σχολή Πολιτικών Επιστημών) και (β) υπάρχουν τμήματα, τα οποία σε κάποια άλλα Α.Ε.Ι. είναι σχολές (π.χ. Τμήμα Αρχιτεκτονικής στο Π. Θεσσαλονίκης, Σχολή Αρχιτεκτόνων στο Ε.Μ.Π.²⁶⁰).
- Δεν αναφέρονται οι σχολές και τα τμήματα που περιλαμβάνονται σε κάθε κύκλο σπουδών ή σε μια σχολή (έρευνες των Γ. Ψαχαρόπουλου & Α. Καζαμιά (1985), Α. Κινητή (1980), Β. Λούμπου (1986), Α. Κυρίδη (1997α), κ.ά.). Για παράδειγμα, μέχρι το ακαδ. έτος 1981/82, το Τμήμα Φαρμακευτικής ανήκε στη Σχολή Θετικών Επιστημών, ενώ από το ακαδ. έτος 1982/83 και μετά στη Σχολή Επιστημών Υγείας.

Οι παραπάνω αποσαφηνίσεις διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ερμηνεία των στοιχείων και δεν αποτελούν «λεπτομέρειες». Για παράδειγμα, αν οι κοινωνικές ανισότητες εξετάζονται στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, οι γεωργοί και οι τεχνίτες-εργάτες θα εκπροσωπούνται με υψηλότερο ποσοστό στο συνολικό φοιτητικό πληθυσμό (Panayotopoulos, 2000). Επίσης, η αφαίρεση του Τμήματος Φαρμακευτικής από τις Σχολές Θετικών Επιστημών πιθανό να επηρεάζει την κοινωνική σύνθεση της Σχολής.

5.4 Η «μέτρηση» των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση

Για τη διερεύνηση των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση οι ερευνητές συνήθως :

1. Εξετάζουν την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα.
2. Συγκρίνουν την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα με την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

²⁶⁰ Όσον αφορά στο Ε.Μ.Π., αυτό ισχύει μέχρι το 1982/83. Από το ακαδ. έτος 1983/84 και μετά οι σχολές του Ε.Μ.Π. εξελίσσονται σε τμήματα.

3. Εκπονούν δείκτη, ο οποίος δείχνει τις πιθανότητες εισαγωγής των νέων κάθε επαγγελματικής ομάδας στην ανώτατη εκπαίδευση²⁶¹.
4. Εκπονούν δείκτη, ο οποίος συγκρίνει τις πιθανότητες εισαγωγής των νέων κάθε επαγγελματικής ομάδας στην ανώτατη εκπαίδευση με τις αντίστοιχες των νέων μιας συγκεκριμένης επαγγελματικής ομάδας, η οποία αποτελεί την ομάδα αναφοράς.

Σύμφωνα με την Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1995: 219), η ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού δείχνει 'απλά' το κοινωνικό 'προφίλ' του φοιτητικού πληθυσμού. Το γεγονός ότι μια επαγγελματική ομάδα εκπροσωπείται με χαμηλό ποσοστό στο φοιτητικό πληθυσμό των Α.Ε.Ι. δεν σημαίνει ότι είναι 'αποκλεισμένη', αλλά μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι η ομάδα αυτή είναι ολιγάριθμη στο σύνολο του πληθυσμού. Γι' αυτό το λόγο, όλοι οι ερευνητές είτε συγκρίνουν την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού με την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού είτε κατασκευάζουν δείκτη πιθανοτήτων εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση.

Η σύγκριση της κατανομής του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα με την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού φανερώνει αν μια επαγγελματική ομάδα εκπροσωπείται με ίσο, μεγαλύτερο ή μικρότερο ποσοστό στο φοιτητικό πληθυσμό απ' ότι στον οικονομικά ενεργό (έρευνες των: Α. Φραγκουδάκη (1985), Ι. Πυργιωτάκη (1992β), Χ. Κάτσικα & Γ. Καββαδία (1994), κ.ά.). Στο βαθμό που μια επαγγελματική ομάδα εκπροσωπείται με το ίδιο ποσοστό και στις δύο κατανομές θεωρείται ότι δεν είναι κοινωνικά ούτε αδικημένη αλλά και ούτε ευνοημένη, όσο αφορά στην πρόσβασή της στην ανώτατη εκπαίδευση. Όταν, όμως, μια ομάδα εκπροσωπείται με χαμηλότερο ή υψηλότερο ποσοστό στο φοιτητικό πληθυσμό απ' ότι στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό τότε θεωρείται ότι αυτή η ομάδα είναι αντίστοιχα κοινωνικά αδικημένη ή ευνοημένη. Επειδή, όμως, η κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού είναι κατά επάγγελμα πατέρα και επομένως αφορά στους άνδρες μιας συγκεκριμένης ηλικίας, για να είναι οι συγκρίσεις απόλυτα ακριβείς θα πρέπει ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός να αφορά στους άνδρες ηλικίας 45-64 ετών²⁶².

Η σύγκριση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα με την αντίστοιχη επαγγελματική ομάδα των ανδρών ηλικίας 45-64 ετών γίνεται κατά τον

²⁶¹ Ο δείκτης μπορεί να αφορά κάθε Α.Ε.Ι., σχολή ή επιστημονική κατεύθυνση (κύκλο σπουδών) και τμήμα.

²⁶² Αυτή η ηλικία, από τους περισσότερους ερευνητές θεωρείται ότι αντιστοιχεί στους πατεράδες των φοιτητών.

υπολογισμό του δείκτη πιθανοτήτων εισαγωγής (ή ευκαιριών πρόσβασης) στην ανώτατη εκπαίδευση. Ο δείκτης αυτός φανερώνει τις πιθανότητες που έχουν οι νέοι με πατέρα σε μια επαγγελματική ομάδα να εισαχθούν στην ανώτατη εκπαίδευση ή σ' ένα συγκεκριμένο Α.Ε.Ι., σχολή και τμήμα. Ο υπολογισμός του δείκτη μεταξύ των ερευνητών παρουσιάζει ορισμένες διαφοροποιήσεις²⁶³, αλλά σε γενικές γραμμές, υπολογίζεται ως το πηλίκο του ποσοστού (%) των φοιτητών που ο πατέρας του ασκεί επάγγελμα (X) προς το ποσοστό (%) των οικονομικά ενεργών ανδρών ηλικίας 45-64 ετών που ασκούν το επάγγελμα (X). Μεταξύ των ερευνητών, κατά τον υπολογισμό του δείκτη πιθανοτήτων πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση, εντοπίζονται οι παρακάτω διαφοροποιήσεις:

1. Ορισμένοι ερευνητές στον αριθμητή και τον παρονομαστή του δείκτη περιλαμβάνουν αντίστοιχα τους απόλυτους αριθμούς των φοιτητών με πατέρα στο επάγγελμα (X) και των οικονομικά ενεργών ανδρών ηλικίας (Ψ) και επαγγέλματος (X). Σ' αυτήν την περίπτωση πολλαπλασιάζουν το λόγο επί 100 (ή 1.000 ή 10.000). Άλλοι ερευνητές, αντί για τους απόλυτους αριθμούς περιλαμβάνουν το ποσοστό εκπροσώπησης στους αντίστοιχους πληθυσμούς.
2. Οι δείκτες οι οποίοι στον αριθμητή περιλαμβάνουν τον απόλυτο αριθμό των φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση, μέχρι και το 1982/83 αφορούν τους φοιτητές όλων των ετών, ενώ από το 1983/84 και μετά μόνο τους πρωτοετείς φοιτητές. Για το διάστημα 1983/84 και μετά ο αριθμητής μειώνεται σημαντικά, με συνέπεια αντίστοιχη μείωση και της τιμής του δείκτη. Γι' αυτό το λόγο, όταν συγκρίνονται ακαδ. έτη πριν και μετά το 1983/84, τα στοιχεία του φοιτητικού (αριθμητής) και του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (παρονομαστής) κάθε επαγγελματικής ομάδας θα πρέπει να αφορούν την ποσοστιαία (%) εκπροσώπηση τους στο σύνολο των αντίστοιχων πληθυσμών κι όχι τους απόλυτους αριθμούς.
3. Στον παρονομαστή του δείκτη, ορισμένοι ερευνητές περιλαμβάνουν τους άνδρες ηλικίας 45-64 ετών, ενώ άλλοι τους άνδρες ηλικίας 45 ετών και άνω. Στη δεύτερη περίπτωση ο παρονομαστής είναι μεγαλύτερος αφού περιλαμβάνει περισσότερες ηλικιακές ομάδες και κατά συνέπεια η τιμή του δείκτη είναι μικρότερη.

²⁶³ Διαφοροποιήσεις παρουσιάζονται και στην ονομασία του δείκτη. Η Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974: 121) τον ονομάζει 'δείκτη ευκαιριών αποκτήσεως μορφώσεως ανωτάτου επιπέδου', η Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη (1999: 53) δείκτη 'εκπαιδευτικών ευκαιριών' κ.λπ.

4. Ορισμένοι ερευνητές πολλαπλασιάζουν την τιμή του λόγου με το 100 (π.χ. Κιντής, 1980), με το 1.000 (π.χ. Δρουκόπουλος, 1986) ή με το 10.000 (π.χ. Κυρίδης, 1997α). Αυτό επηρεάζει την τιμή του δείκτη.
5. Οι ίδιοι ερευνητές, σε διαφορετικές μελέτες, υπολογίζουν το δείκτη με διαφορετικό τρόπο (εκτός κι αν πρόκειται για τυπογραφικό λάθος). Για παράδειγμα, η Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη σε δύο μελέτες της (1978, 1999) στο δείκτη του παρονομαστή περιλαμβάνεται ο οικονομικά ενεργός ανδρικός πληθυσμός 45 ετών και άνω, ενώ σε άλλη μελέτη ο οικονομικά ενεργός ανδρικός πληθυσμός ηλικίας 45-50 ετών (1985). Ο Α. Κυρίδης (1997α, 1997β) σε μια πρώτη μελέτη του πολλαπλασιάζει την τιμή του λόγου επί 100, ενώ σε μια άλλη με το 10.000.

Ο παραπάνω δείκτης διαφοροποιείται από τον αντίστοιχο που είχε χρησιμοποιηθεί προγενέστερα από την Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α), ο οποίος συγκρίνει το ποσοστό των πρωτοετών φοιτητών ηλικίας (Ψ), που ο πατέρας τους ασκεί επάγγελμα (Χ), με το ποσοστό των νέων ίδιας ηλικίας (Ψ) και επαγγέλματος πατέρα (Χ). Ο δείκτης αυτός θεωρείται από πολλούς ερευνητές ως ο ακριβέστερος, αλλά, όπως οι ίδιοι επισημαίνουν, δεν ήταν εφικτό να τον εφαρμόσουν λόγω έλλειψης στοιχείων (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1985: 121), Δρουκόπουλος, 1989: 87, κ.ά.). Η Ι. Λαμπίρη-Δημάκη σε μεταγενέστερη μελέτη (1995: 219) ασχολείται με τις ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση και αναφέρει ότι *‘...ο υπολογισμός αυτός των στατιστικών πιθανοτήτων για αποτίμηση των ευκαιριών για ανώτατη εκπαίδευση ανάλογα με την κοινωνική προέλευση και το φύλο (ο οποίος από μεθοδολογικής σκοπιάς εμφανίζει μεγάλη εγκυρότητα και ασφάλεια) δεν επαναλήφθηκε σε μεταγενέστερες περιόδους’*. Η ίδια, όμως, στη συγκεκριμένη μελέτη αρκείται απλά στο σχολιασμό της ποσοστιαίας κατανομής του φοιτητικού πληθυσμού και δεν προβαίνει στον υπολογισμό του δείκτη²⁶⁴.

²⁶⁴ Το δείκτη αυτό, το χρησιμοποίησε δευτερευόντως και ο Β. Δρουκόπουλος (1986) για να υπολογίσει τις πιθανότητες φοίτησης στις διάφορες Πολυτεχνικές Σχολές, το Ε.Μ.Π. και το Πολυτεχνείο Κρήτης. Συγκεκριμένα, στο κύριο μέρος της έρευνας, για υπολογίσει τις πιθανότητες φοίτησης στα Πολυτεχνεία και τις Πολυτεχνικές Σχολές συγκρίνει την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα με την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργών ανδρών ηλικίας 35-59 ετών. Σ’ ένα από τα παραρτήματα της έρευνας, υπολογίζει τις πιθανότητες εισαγωγής συγκρίνοντας την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού ηλικίας (Ψ) και επαγγέλματος πατέρα (Χ) με την αντίστοιχη των νέων ίδιας ηλικίας και επαγγέλματος πατέρα. Αυτόν τον τρόπο υπολογισμού, παρόλο που τον θεωρεί ως *‘ιδανικό’*, δεν τον χρησιμοποιεί στο κύριο μέρος της έρευνας.

Ο διαφορετικός τρόπος υπολογισμού του δείκτη πιθανοτήτων πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση, έχει ως αποτέλεσμα τη διαφοροποίηση μεταξύ των ερευνών, πέρα από την τιμή του δείκτη, στα αποτελέσματα (πίνακας 5.2). Για παράδειγμα, το ακαδ. έτος 1970/71, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα σύμφωνα με την έρευνα του Α. Κιντή (1980) έχουν 21,7% πιθανότητες φοίτησης στην ανώτατη εκπαίδευση, με την έρευνα του Β. Λούμπου (1986) 29,3%, με την έρευνα της Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη (1999) 2,41, ενώ σύμφωνα με τον Κ. Τσιμπούκη (1983) οι φοιτητές με πατέρα που ανήκει στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα συμμετέχουν με ποσοστό 4,35% στην αντίστοιχη ομάδα του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Εκτός, όμως από τις διαφορετικές τιμές στους δείκτες, διαφορές παρατηρούνται και στα αποτελέσματα των ερευνών. Για το ίδιο ακαδ. έτος, τις περισσότερες πιθανότητες φοίτησης, σύμφωνα με τις έρευνες των Α. Κιντή (1980) και Γ. Polydorides (1978) έχουν οι υπάλληλοι γραφείου, ενώ σύμφωνα με τις έρευνες των Β. Λούμπου (1986) και Κ. Τσιμπούκη (1983) έχουν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (πίνακας 5.2).

Πίνακας 5.2
Πιθανότητες εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά
επαγγελματική ομάδα πατέρα για το ακαδ. έτος 1970/71, σύμφωνα με τα δεδομένα
διαφόρων ερευνών

Ομάδες επαγγελματιών	Κιντής Α.		Λούμπου Β.		Τσιμπούκης Κ.		Polydorides Γ. ²⁶⁵	
	(1)*	(2)**	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
Ελευθέρια επ.	21,7	3,5	29,3	8,1	4,35	2,8	2,41	4,1
Επ. διεύθυνσης-δκ/σης	15,0	2,4	11,0	3,1	7,35	4,8	1,32	2,2
Υπάλληλοι γραφείου	22,4	3,6	20,8	5,8	4,28	2,8	2,60	4,4
Έμποροι-πωλητές	13,8	2,2	12,9	3,6	4,27	2,8	1,52	2,6
Γεωργοί κ.λπ.	6,2	1,0	3,6	1,0	1,54	1,0	0,59	1,0
Τεχνίτες-εργάτες	6,9	1,1	6,6	1,8	1,40	0,9	0,92	1,6
Απασχ. στις υπηρεσίες	5,6	0,9	4,6	1,3	1,12	0,7	1,22	2,1

* Στήλη (1): Πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση

** Στήλη (2): Πιθανότητες εισαγωγής κάθε επαγγελματικής ομάδας σε σχέση με τους γεωργούς (ομάδα αναφοράς)

Στη συνέχεια, πολλοί ερευνητές συγκρίνουν τις πιθανότητες φοίτησης κάθε επαγγελματικής ομάδας στην ανώτατη εκπαίδευση με τις πιθανότητες φοίτησης μιας συγκεκριμένης επαγγελματικής ομάδας, η οποία αποτελεί την ομάδα αναφοράς. Οι δείκτες, που προκύπτουν, βοηθούν στη διαχρονική σύγκριση των τιμών στα πλαίσια της ίδιας έρευνας όχι, όμως, και μεταξύ διαφορετικών ερευνών, σύμφωνα με τον Β. Δρουκόπουλο (1986). Όπως προκύπτει από τα δεδομένα του πίνακα 5.2 (στήλη 2),

²⁶⁵ Τα στοιχεία της Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη αφορούν το ακαδ. έτος 1971/72.

το ακαδ. έτος 1970/71, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα σε σχέση με τους γεωργούς, σύμφωνα με την έρευνα του Α. Κιντή (1980) είχαν 3,5 φορές περισσότερες πιθανότητες φοίτησης, με την έρευνα του Β. Λούμπου (1986) 8,1 φορές, του Κ. Τσιμπούκη (1983) 2,8 φορές και της G. Polydorides (1978) 4,1 φορές.

Είναι φανερό ότι μεταξύ των αποτελεσμάτων των ερευνών υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις. Κατά συνέπεια, απαιτείται ένας ενιαίος τρόπος υπολογισμού των ευκαιριών πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση, ο οποίος να λαμβάνει υπόψη του τις αλλαγές στην ταξινόμηση τόσο των επαγγελματιών όσο και των σχολών για να είναι αξιοποιήσιμα τα αποτελέσματα της έρευνας.

5.5 Το εύρος της επιστημονικής γνώσης για τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση

Οι κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση φαίνεται να αποτελούν ένα *‘...καταγραμμένο κοινωνικό φαινόμενο από πλήθος ερευνητικών και θεωρητικών’* (Κυρίδης & Δρόσος, 2001: 68) και ότι *‘...η εκπαιδευτική ανισότητα μοιάζει πολλές φορές με έννοια τετριμμένη και πολυχρησιμοποιημένη, ίσως και επιστημονικά παρωχημένη’* (Κυρίδης, 1997β: 33). Στις προηγούμενες ενότητες, όμως, διαπιστώθηκε ότι οι μεθοδολογικές αδυναμίες των ερευνών συνέβαλαν στη διαμόρφωση μιας «γνώσης» -άλλοτε περισσότερο κι άλλοτε λιγότερο- διαφορετικής από εκείνης που θα μπορούσε να υπάρξει αν τα μεθοδολογικά ζητήματα, σχετικά με την επεξεργασία των δευτερογενών (στατιστικών) στοιχείων, είχαν αντιμετωπιστεί περισσότερο συστηματικά. Αυτό είναι προφανές από τη διαφοροποίηση των αποτελεσμάτων μεταξύ των ερευνών που μελετούν ίδιες χρονικές περιόδους.

Από ορισμένους, ακόμη, ερευνητές, διατυπώθηκε η άποψη ότι οι κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση δεν αφορούν τόσο την πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά τη σχολή ή το τμήμα που φοιτά ένας νέος (π.χ. Α. Φραγκουδάκη (1985). Οι έρευνες προς αυτήν την κατεύθυνση εκτός από το γεγονός ότι είναι ελάχιστες (Μ. Μείμαρης & Η. Νικολακόπουλος (1978), Α. Φραγκουδάκη (1985), Γ. Τζαφιέτας & Ι. Τζουγιάς (1991), Ν. Panayotopoulos (2000), κ.ά.) είναι χρονικά αποσπασματικές (αφορούν συνήθως μόνο ένα έτος²⁶⁶ ή ορισμένες σχολές

²⁶⁶ Οι ερευνητές που είχαν ως αντικείμενο μελέτης τις ανισότητες στο σύνολο των Α.Ε.Ι. για μια περίοδο, ασχολήθηκαν παράλληλα και με τη διερεύνηση των κοινωνικών ανισοτήτων κατά Α.Ε.Ι., κλάδο σπουδών, σχολή και τμήμα, για ένα μόνο όμως ακαδ. έτος της περιόδου. Παρόλα αυτά δίνεται στα αποτελέσματα των ερευνών γενικευτική ισχύς για το

και τμήματα) και οι περισσότερες απ' αυτές πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια ευρύτερα μελετών. Για παράδειγμα, ο N. Panayotopoulos (2000) εξέτασε τις κοινωνικές ανισότητες κατά σχολή και τμήμα στα πλαίσια της μελέτης του εκπαιδευτικού συστήματος ως πεδίου συνεχών κοινωνικών διαιρέσεων και ιεραρχήσεων.

Η επιστημονική γνώση για τις κοινωνικές ανισότητες, παρά τις όποιες μεθοδολογικές αδυναμίες, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ικανοποιητική όσον αφορά στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού. Σημαντική είναι και η συνεισφορά της προς την κατεύθυνση της κατάδειξης του γεγονότος ότι οι ανισότητες δεν αφορούν πλέον το σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης, αλλά ορισμένα Α.Ε.Ι., σχολές (ή κλάδους σπουδών) και τμήματα. Δυστυχώς, όμως, δεν εντοπίζεται αντίστοιχη επένδυση ερευνών προς αυτήν την κατεύθυνση. Κατά συνέπεια, η έρευνα των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση οφείλει να επεκταθεί και προς αυτή την κατεύθυνση, με τη δημιουργία αντίστοιχου θεωρητικού πλαισίου.

5.6 Σύνοψη

Από τις επισημάνσεις που προηγήθηκαν προκύπτει ότι οι μελέτες για τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση παρουσιάζουν μεθοδολογικές αδυναμίες, οι οποίες: (α) επηρεάζουν τα αποτελέσματα των ερευνών και κατά συνέπεια την ερμηνεία τους, με αποτέλεσμα να είναι ευάλωτα, (β) διαφοροποιούν τα αποτελέσματα μεταξύ των ερευνών που αφορούν ίδια ακαδ. έτη με αποτέλεσμα να δημιουργούν ασάφεια και (γ) συμβάλλουν στη δημιουργία διαφορετικών ταξινομικών κατηγοριών (των επαγγελματιών, των σχολών κ.λπ.) με αποτέλεσμα τα ευρήματα των ερευνών να μην είναι συγκρίσιμα με τα αντίστοιχα άλλων ερευνών. Εκτός, όμως, από τις μεθοδολογικές αδυναμίες, η διερεύνηση των κοινωνικών ανισοτήτων παρουσιάζει σημαντικές ελλείψεις στην ερμηνεία και την κατανόησή τους, αφού οι έρευνες, οι οποίες ασχολούνται με τις κοινωνικές ανισότητες κατά Α.Ε.Ι., σχολή (ή κλάδο σπουδών) και τμήμα, είναι ελάχιστες και στην πλειονότητά τους χρονικά αποσπασματικές.

Από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας προκύπτει ότι καμιά μελέτη δεν έχει ασχοληθεί συστηματικά με τη διερεύνηση των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη

σύνολο μιας ολόκληρης περιόδου. Μοναδικά εξαίρεση αποτελεί η έρευνα της G. Polydorides (1978) αν και δεν περιέχει τους πίνακες με τα στοιχεία.

εκπαίδευση με κριτήριο αποκλειστικά το επάγγελμα του πατέρα, παρά το γεγονός ότι αυτό αποτελεί σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα της κοινωνικής προέλευσης του ατόμου και κατά συνέπεια αιτιολογείται επαρκώς η αυτόνομη εξέτασή του. Η αναδίφηση στη συναφή βιβλιογραφία έδειξε ότι το επάγγελμα του πατέρα:

α) συνεξετάζεται μεταξύ άλλων παραγόντων (φύλο, ηλικία εγγραφής στο πανεπιστήμιο, γεωγραφική προέλευση και επίπεδο εκπαίδευσης γονέων), στο πλαίσιο της γενικότερης διερεύνησης των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση (έρευνες των G. Polydorides (1978), Β. Δρουκόπουλου (1986), Μ. Χρυσάκη (1991), Α. Κυρίδη (1997α), Δ. Γουβιά (2002), κ.ά.),

β) διερευνάται στο πλαίσιο ευρύτερων μελετών, όπως για την κοινωνιολογία της εκπαίδευσης στην Ελλάδα (έρευνες των Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α), Α. Φραγκουδάκη (1985) και Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη (1999)), την τριτοβάθμια εκπαίδευση (έρευνες των Γ. Ψαχαρόπουλου & Α. Καζαμία (1985) και Α. Κιντή (1980)), την ελληνική εκπαιδευτική κρίση (έρευνα του Ι. Πυργιωτάκη (1992β)), κ.λπ.

Με βάση τις προαναφερθείσες μεθοδολογικές επισημάνσεις, για τη διερεύνηση των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση είναι αναγκαίο :

- να αντιμετωπιστούν τα μεθοδολογικά προβλήματα που προκύπτουν από τη χρήση των στατιστικών στοιχείων
- να διευκρινιστούν διάφοροι όροι, όπως ανώτατη εκπαίδευση, σχολές και τμήματα και να χρησιμοποιηθούν με συνέπεια σε όλη την έρευνα
- να εφαρμοστεί ένα ενιαίο μεθοδολογικό εργαλείο μέτρησης των κοινωνικών ανισοτήτων
- να δημιουργηθεί ένα θεωρητικό πλαίσιο κατανόησης του μετασχηματισμού των κοινωνικών ανισοτήτων στη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου
- να εξεταστούν οι κοινωνικές ανισότητες και κατά σχολή ή τμήμα.

Οι παραπάνω άξονες αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για ένα επιστημονικά τεκμηριωμένο λόγο αναφορικά με τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα. Ένα θέμα, για το οποίο πλανάται η εντύπωση ότι είναι 'τετριμμένο', αλλά όπως διαφάνηκε από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας «επιφανειακά» μελετημένο.

6. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1 Σημαντικότητα και πρωτοτυπία της έρευνας

Οι κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση αποτελούν έναν από τους βασικότερους τομείς της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης (Λαμπίρη-Δημάκη, 1974α: 59-60). Δεν θα ήταν ίσως υπερβολή να υποστηριχθεί ότι είναι ο σημαντικότερος απ' όλους, γιατί, αφενός προσελκύει το ενδιαφέρον της πλειονότητας των επιστημόνων και αφετέρου συνδέεται στενά με τους υπόλοιπους τομείς της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης. Γι' αυτό το λόγο, οι κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση αποτελούν ένα καταγεγραμμένο κοινωνικό φαινόμενο από σημαντικό αριθμό ερευνητικών ή θεωρητικών εργασιών. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι οι συναφείς μελέτες καλύπτουν χρονικά το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής μεταπολεμικής εκπαιδευτικής ιστορίας, αυτό έγινε με αποσπασματικό χρονικά τρόπο και με διαφορετικά κάθε φορά ερευνητικά και μεθοδολογικά εργαλεία (Κυπριανός, 2006). Η αποσπασματική μελέτη δεν έδωσε τη δυνατότητα για μια αδιάρητη χρονολογικά καταγραφή με ενιαία ερευνητική μέθοδο αλλά και παρουσίαση των στοιχείων, η οποία θα μπορούσε να καταδείξει συνολικά το μέγεθος, την ένταση και τα ιδιαίτερα γνωρίσματα των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση καθώς και τους παράγοντες που τις διαμορφώνουν (Κυρίδης, 2001: 68). Η παρούσα εργασία, η οποία καλύπτει όλη τη μεταπολεμική περίοδο μέχρι το τέλος του 20^{ου} αι. (1955 έως 1998), παρουσιάζοντας αναλυτικά τα μέχρι τώρα ερευνητικά δεδομένα και χρησιμοποιώντας ενιαία μεθοδολογικά εργαλεία θα συνεισφέρει στη συνολική και συστηματική καταγραφή των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση αλλά και στην ανάπτυξη της επιστημονικής περιοχής των κοινωνικών ανισοτήτων στο πλαίσιο της ελληνικής κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης.

Η παρούσα εργασία αναμένεται να συμβάλει στη διαμόρφωση:

1. Μιας συστηματικής μεθοδολογίας της κοινωνιολογίας των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση.
2. Ενός θεωρητικού πλαισίου για την κατανόηση και την ερμηνεία των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση.
3. Μιας σαφούς και ολοκληρωμένης εικόνας των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση.

Αναλυτικότερα:

1. Από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας προκύπτει ότι οι έρευνες για τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση παρουσιάζουν σημαντικά μεθοδολογικά προβλήματα, τα οποία αφορούν: (α) στην ταξινόμηση των επαγγελματιών και την ομαδοποίησή τους σε κοινωνικές τάξεις, κοινωνικά στρώματα κ.λπ., (β) στα κριτήρια επιλογής των χρονικών περιόδων και (γ) στην εννοιολογική διευκρίνιση όρων που χρησιμοποιούν (π.χ., ανώτατη εκπαίδευση, σχολή, κύκλος σπουδών κ.λπ. Η παρούσα εργασία με τη συστηματική ενασχόληση μ' αυτά τα μεθοδολογικά ζητήματα θα συμβάλλει στη διαμόρφωση της μεθοδολογίας της επιστήμης της κοινωνιολογίας των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση.

2. Στις περισσότερες έρευνες γίνεται αναφορά στα ερευνητικά αποτελέσματα χωρίς να επιχειρείται ερμηνεία τους. Η παρούσα εργασία θα συμβάλλει στην αποσαφήνιση, στην κατανόηση και κυρίως στην ερμηνεία των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση με τη συσχέτιση των ερευνητικών αποτελεσμάτων με βασικά (i) κοινωνικοοικονομικά και (ii) εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά της εξεταζόμενης περιόδου.

(i) Για την ερμηνεία των κοινωνικών ανισοτήτων είναι απαραίτητο να ληφθεί υπόψη το ευρύτερο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο αυτές διαμορφώνονται, γιατί αφενός η ταξινόμηση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα οριοθετείται σε σχέση με την αντίστοιχη ταξινόμηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού και αφετέρου η ιεράρχηση των επαγγελματιών στον καταμερισμό της εργασίας καθορίζεται από τις εκάστοτε κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Οι ερευνητές, στην πλειονότητά τους, για να διερευνήσουν τις κοινωνικές ανισότητες συγκρίνουν την κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού με την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα. Παρά το γεγονός, όμως, ότι η σύνθεση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού καθορίζεται από τις αντίστοιχες κοινωνικοοικονομικές δομές, ελάχιστοι ερευνητές αναφέρονται σ' αυτές. Για παράδειγμα, σε αρκετές έρευνες (π.χ. Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1995), Α. Κιντής (1980), κ.ά.) ενώ, αναφέρεται ότι η μείωση της ποσοστιαίας εκπροσώπησης των φοιτητών με πατέρα γεωργό οφείλεται στην αντίστοιχη μείωση των γεωργών στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, αντίθετα, δεν αναφέρεται ότι η αύξηση του ποσοστού των φοιτητών με πατέρα εργάτη-τεχνίτη οφείλεται στην αντίστοιχη αύξηση των εργατών-τεχνιτών στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Αυτή, η παράλειψη, όμως, δημιουργεί τη λανθασμένη εντύπωση ότι το εκπαιδευτικό σύστημα γίνεται πιο ανοιχτό, αφού τη μείωση της ποσοστιαίας εκπροσώπησης των γεωργών στο φοιτητικό πληθυσμό την ερμηνεύουν ως αποτέλεσμα της μείωσης των γεωργών στο

σύνολο του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (άρα δεν υπάρχει μείωση των ευκαιριών πρόσβασής τους στην ανώτατη εκπαίδευση), ενώ την αύξηση της ποσοστιαίας εκπροσώπησης των εργατών-τεχνιτών στο φοιτητικό πληθυσμό την ερμηνεύουν ως αύξηση των ευκαιριών πρόσβασής τους στην ανώτατη εκπαίδευση κι όχι ως αποτέλεσμα της αύξησής τους στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, όπως στην περίπτωση των γεωργών.

(ii) Στην κατανόηση και την ερμηνεία των κοινωνικών ανισοτήτων θα συμβάλλει και η παρουσίαση των μετασχηματισμών στον εκπαιδευτικό χώρο με έμφαση (α) στα εξεταστικά συστήματα που ελέγχουν τη ροή του μαθητικού πληθυσμού από τη μια βαθμίδα στην επόμενη και (β) τη διαφοροποίηση στο εσωτερικό κάθε βαθμίδας. Τα εξεταστικά συστήματα από τη μια εκπαιδευτική βαθμίδα στην επόμενη, αναδεικνύουν τη βαθμίδα που 'επωμίζεται' το ρόλο της κοινωνικής αναπαραγωγής. Μέχρι το 1976, λόγω των εισαγωγικών εξετάσεων από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο, τον αναπαραγωγικό ρόλο του σχολείου επωμίζονταν κυρίως το Γυμνάσιο. Το 1976, με τη θεσμοθέτηση των εισαγωγικών εξετάσεων από το Γυμνάσιο στο Λύκειο, το ρόλο αυτό επωμίζεται το Λύκειο. Στη συνέχεια, το 1981, καταργούνται οι εξετάσεις από το Γυμνάσιο στο Λύκειο και ο ρόλος της κοινωνικής αναπαραγωγής μετατίθεται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ο αναπαραγωγικός ρόλος του εκπαιδευτικού συστήματος πραγματοποιείται, αρχικά, με το διαχωρισμό της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε ανώτερη και ανώτατη, στη συνέχεια με την ιεράρχηση των ανώτατων σχολών και αργότερα με τη θεσμοθέτηση των μεταπτυχιακών σπουδών. Έτσι, ο αναπαραγωγικός ρόλος του σχολείου γίνεται ολοένα και περισσότερο «καλυμμένος» και λιγότερο αντιληπτός.

Με την παρουσίαση (3^ο και 4^ο κεφάλαιο) των κοινωνικοοικονομικών και εκπαιδευτικών μετασχηματισμών (εκβιομηχάνιση, αγροτική έξοδος, εξεταστικά συστήματα εισαγωγής, ιεράρχηση τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, θεσμοθέτηση μεταπτυχιακών κ.λπ.) κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου, συμβάλλει στη δημιουργία ενός θεωρητικού πλαισίου κατανόησης και ερμηνείας των αποτελεσμάτων της έρευνας για τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση.

3. Η παρούσα εργασία θα συμβάλει, ακόμη, στη δημιουργία μιας συστηματικής και ολοκληρωμένης εικόνας των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση, κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Μέχρι σήμερα, οι έρευνες δεν επικεντρώθηκαν με συστηματικό τρόπο προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς εξέταζαν τις ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επάγγελμα πατέρα (α) σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες, όπως το φύλο, το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων κ.λπ., (β) στο πλαίσιο ευρύτερων μελετών και (γ) με χρονική αποσπασματικότητα. Επίσης,

από τα αποτελέσματα των ερευνών δεν μπορεί να διαμορφωθεί μια σαφής εικόνα για τις κοινωνικές ανισότητες καθώς στις διάφορες έρευνες (i) τα στοιχεία συνήθως αφορούν διαφορετικά έτη και (ii) όταν αφορούν ίδια έτη, στα αποτελέσματα παρουσιάζονται σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ τους, λόγω των διαφορετικών μεθοδολογικών εργαλείων. Για παράδειγμα, για την περίοδο 1960-1970, ορισμένες έρευνες, οι οποίες αποτελούν και την πλειονότητα, διαπιστώνουν ότι οι κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση μειώθηκαν (έρευνες των: G. Polydorides (1978), I. Λαμπίρη-Δημάκη (1995), A. Κινή (1980), I. Πυργιωτάκη (1992β), κ.ά.), άλλες ότι παρέμειναν σταθερές (έρευνα M. Μειμάρη & H. Νικολακόπουλου, 1978) κι άλλες ότι αυξήθηκαν (έρευνες των K. Τσιμπούκη (1983) και B. Λούμπου (1986)). Η μόνη συμφωνία μεταξύ των ερευνητών αφορά στην πολύ γενική διαπίστωση ότι οι κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση υφίστανται και στην Ελλάδα.

Από την άλλη, οι μελέτες, οι οποίες εξετάζουν τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση κατά σχολή (ή κλάδο σπουδών) και τμήμα είναι ελάχιστες κι αφορούν ορισμένα, μόνο, ακαδ. έτη. Η έρευνα, όμως, προς αυτήν την κατεύθυνση είναι αναγκαία γιατί οι κοινωνικές ανισότητες, πλέον, όπως προαναφέρθηκε, δεν αφορούν τόσο στην πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση όσο στην εσωτερική ιεράρχηση των ανώτατων σχολών και των τμημάτων. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1960-80, πολλοί ερευνητές (I. Λαμπίτη-Δημάκη (1995), K. Τσουκαλάς (1987), I. Πυργιωτάκης (1992β), κ.ά.), οι οποίοι διαπίστωσαν ότι οι κοινωνικές ανισότητες μειώθηκαν στο σύνολο των φοιτητών των Α.Ε.Ι., οδηγήθηκαν στο συμπέρασμα ότι το, ήδη, 'ανοιχτό', σε σχέση με άλλα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα, ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, αυτήν την περίοδο έγινε πιο 'ανοιχτό'. Αντίθετα, ορισμένοι άλλοι ερευνητές, οι οποίοι, την ίδια περίοδο εξέτασαν τις κοινωνικές ανισότητες κατά Α.Ε.Ι., σχολή (ή κλάδο σπουδών) και τμήμα, διαπίστωσαν ότι το 'ανοιχτό' ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα αφορά ορισμένες μόνο σχολές και τμήματα, ενώ, άλλες σχολές και τμήματα 'επωμίστηκαν' τον αναπαραγωγικό ρόλο του σχολείου (έρευνες των: A. Φραγκουδάκη (1985), M. Μειμάρη & H. Νικολακόπουλου (1978), N. Panayotopoulos (2002), κ.ά.). Οι έρευνες προς αυτήν την κατεύθυνση είναι πολύ λίγες, σε αρκετές περιπτώσεις περιορίζονται σε ορισμένες μόνο σχολές, Α.Ε.Ι. ή τμήματα κι αφορούν στην πλειονότητά τους ένα μόνο ακαδ. έτος, με αποτέλεσμα να δίνουν *'...μια πεπερασμένη εικόνα της κοινωνικής πραγματικότητας και τα όποια πορίσματα παρουσιάζονται σαν να ισχύουν διαχρονικά'* (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1987: 4-5). Είναι, λοιπόν, αναγκαία η συστηματική διερεύνηση των κοινωνικών ανισοτήτων κατά Α.Ε.Ι., σχολή και τμήμα. Η παρούσα εργασία θα συμβάλλει προς την κατεύθυνση αυτή.

6.2 Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Πρόθεση της μελέτης είναι να συμβάλει στην κοινωνιολογία των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση στην Ελλάδα και έχει ως σκοπό τη διερεύνηση των ευκαιριών πρόσβασης των κοινωνικοεπαγγελματικών ομάδων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά τη μεταπολεμική περίοδο.

Σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση της εξέλιξης των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση με κριτήριο το επάγγελμα του πατέρα των φοιτητών, κατά την περίοδο 1955/56 έως 1997/98.

Στόχοι της έρευνας είναι:

- Η διερεύνηση, αρχικά, των προϋποθέσεων και των δυνατοτήτων ανάπτυξης ενός ενιαίου μεθοδολογικού πλαισίου για την εξέταση των ευκαιριών πρόσβασης των κοινωνικοεπαγγελματικών ομάδων στη ανώτατη εκπαίδευση.
- Η εφαρμογή του ενιαίου μεθοδολογικού πλαισίου για την εξέταση των ευκαιριών πρόσβασης των κοινωνικοεπαγγελματικών ομάδων στη ανώτατη εκπαίδευση.
- Η διαχρονική εξέταση της εξέλιξης των ευκαιριών πρόσβασης των νέων στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού κατά τη μεταπολεμική περίοδο, με κριτήριο το επάγγελμα του πατέρα.
- Η διαχρονική εξέταση της εξέλιξης των ευκαιριών πρόσβασης των νέων κατά σχολή σε όλο το εύρος της εξεταζόμενης περιόδου, με κριτήριο το επάγγελμα του πατέρα.
- Η ερμηνεία των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση, λαμβάνοντας υπόψη: (α) την ίδρυση Α.Ε.Ι., σχολών, τμημάτων και μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών, (β) την εκπαιδευτική πολιτική, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και κυρίως από τα συστήματα των εισαγωγικών εξετάσεων για τις διάφορες εκπαιδευτικές βαθμίδες (με έμφαση στα Α.Ε.Ι.), και (γ) το ευρύτερο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώνονται οι κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση.

6.3 Πληθυσμός της έρευνας

Οι φοιτητές της ανώτατης εκπαίδευσης συνιστούν τον πληθυσμό αναφοράς της παρούσας έρευνας. Πηγή των στατιστικών στοιχείων αποτελούν οι Στατιστικές της Εκπαίδευσης που εκδίδει η Ε.Σ.Υ.Ε. για κάθε ακαδ. έτος. Τα στοιχεία αφορούν στο διάστημα από 1955/56 (πρώτο έτος έκδοσης των στοιχείων από την Ε.Σ.Υ.Ε., μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο) έως 1997/98 (τελευταία έκδοση κατά τη συγκέντρωση των στοιχείων της έρευνας).

Οι Στατιστικές της Εκπαίδευσης, μεταξύ άλλων, παρέχουν στοιχεία για τους φοιτητές της ανώτατης εκπαίδευσης κατά επάγγελμα πατέρα, Α.Ε.Ι., σχολή και τμήμα. Στην παρούσα εργασία, οι ευκαιρίες πρόσβασης μελετώνται με κριτήριο το επάγγελμα του πατέρα, στο σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης αλλά και κατά σχολή.

Το επάγγελμα του πατέρα, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως (κεφάλαιο 2.1) αποτελεί επαρκή δείκτη της κοινωνικής προέλευσης των φοιτητών²⁶⁷. Για μια ολιστική προσέγγιση, κατανόηση και ερμηνεία των κοινωνικών ανισοτήτων, θα πρέπει να θεωρηθεί ως επιβεβλημένη η εξέταση της σύνθεσης του φοιτητικού πληθυσμού κατά Α.Ε.Ι., σχολή και τμήμα. Δυστυχώς, όμως, στο πλαίσιο μιας διδακτορικής διατριβής, λόγω του περιορισμένου χρονικού της πλαισίου, δεν είναι εφικτή η συνεξέταση και των τριών παραπάνω παραμέτρων, ιδιαίτερα μάλιστα αν αναλογιστεί κανείς τα πιθανά μεθοδολογικά προβλήματα που μπορεί να συναντήσει στην πορεία εξέτασης και καλείται προφανώς να αντιμετωπίσει ο υποψήφιος διδάκτορας. Με βάση το παραπάνω σκεπτικό, επιλέχθηκε συνειδητά στην παρούσα διατριβή ο περιορισμός της εξέτασης των διαθέσιμων στοιχείων μόνο κατά σχολή και όχι κατά Α.Ε.Ι. ή τμήμα. Οι λόγοι για τους οποίους επιλέχθηκε η εξέταση των στοιχείων κατά σχολή είναι οι εξής :

1. Τα Α.Ε.Ι., όπως διαφάνηκε από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας, αποτελούνται στην πλειονότητά τους από «ετερογενείς» σχολές ως προς την επιστημονική τους κατεύθυνση και τις επαγγελματικές προοπτικές που προσφέρουν στους πτυχιούχους τους ('προνομιούχες' και 'μη προνομιούχες' σχολές). Για παράδειγμα, στο Π. Αθηνών περιλαμβάνεται τόσο η Σχολή Επιστημών Υγείας όσο και η Θεολογική Σχολή, οι οποίες διαφοροποιούνται

²⁶⁷ Σε όλες τις έρευνες, τα κριτήρια κοινωνικής προέλευσης είναι σε γενικές γραμμές τα ίδια (αν και διαφοροποιείται η εσωτερική τυπολογία τους) και περιλαμβάνουν: (α) το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων, (β) το επάγγελμα του πατέρα (ή του κάθε γονέα) και (γ) τη γεωγραφική προέλευση των φοιτητών (το γεωγραφικό διαμέρισμα ή η αστικότητα της περιοχής που γεννήθηκε το παιδί ή κατοικούν οι γονείς) (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 102-103).

έντονα μεταξύ τους ως προς την επιστημονική κατεύθυνση, την κοινωνική σύνθεση των φοιτητών τους αλλά και τις επαγγελματικές προοπτικές τις οποίες προσφέρουν. Η εξέταση των στοιχείων κατά Α.Ε.Ι. «αποκρύπτει» προφανώς αυτή τη σημαντική διαφοροποίηση.

2. Η εξέταση κατά τμήμα είναι ίσως η πιο ιδανική, γιατί το τμήμα καλύπτει το γνωστικό αντικείμενο μιας συγκεκριμένης επιστήμης. Όμως, δεν υπάρχουν δυστυχώς στοιχεία κατά τμήμα για ολόκληρη την εξεταζόμενη περίοδο. Από το 1988/89 και μετά, η Ε.Σ.Υ.Ε., στους πίνακες των φοιτητών ανώτατης εκπαίδευσης κατά επάγγελμα πατέρα, δεν εκδίδει στοιχεία κατά τμήμα, αλλά μόνο κατά Α.Ε.Ι. και σχολή. Κατά συνέπεια, η εξέταση κατά τμήμα θα περιοριζόταν σημαντικά το χρονικό εύρος της εξεταζόμενης περιόδου έως και το έτος 1985/86, τελευταίο έτος έκδοσης στοιχείων κατά τμήμα.
3. Οι σχολές καλύπτουν ένα σύνολο συγγενών επιστημών (www.auth.gr/academics/Framework-main.el.php3/3-10-2005). Δεν έχουν την ομοιογένεια ενός τμήματος αλλά ούτε και την ετερογένεια ενός Α.Ε.Ι..

Όσον αφορά στα στοιχεία των Στατιστικών της Εκπαίδευσης για τους φοιτητές της ανώτατης εκπαίδευσης κατά επάγγελμα πατέρα, θα πρέπει να επισημανθεί ότι δεν εκδόθηκαν στοιχεία για τα ακαδ. έτη 1966/67, 1967/68, 1986/87, 1987/88, 1989/90 και 1990/91. Επίσης, τα στοιχεία, μέχρι το ακαδ. έτος 1982/83 αφορούν στους φοιτητές όλων των ετών, ενώ από το 1983/84 και μετά μόνο στους πρωτοετείς φοιτητές²⁶⁸.

Για τη μέτρηση των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση, οι ερευνητές συνήθως συγκρίνουν την σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα με την αντίστοιχη σύνθεση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Πηγές των στοιχείων για τη σύνθεση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού είναι οι Απογραφές Πληθυσμού, οι οποίες διεξάγονται κάθε δεκαετία. Στοιχεία για τη σύνθεση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα εκδίδονται για πρώτη φορά στην Απογραφή Πληθυσμού του 1961. Τα τελευταία στοιχεία που έχουν εκδοθεί αφορούν στην Απογραφή Πληθυσμού του 1991²⁶⁹.

²⁶⁸ Για τα ακαδ. έτη 1964/65 και 1965/66, η Ε.Σ.Υ.Ε. παρέχει πληροφορίες και για τους πρωτοετείς φοιτητές.

²⁶⁹ Στοιχεία για τη σύνθεση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα υπάρχουν για κάθε έτος, από το 1980 και μετά, στις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού. Όμως, η ταξινόμηση επαγγελματών στις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, από το 1992 και μετά αλλάζει και δημιουργούνται σημαντικά μεθοδολογικά προβλήματα στη συγκρισιμότητα των

Οι ταξινομικές κατηγορίες των επαγγελματιών αλλά και των σχολών κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου μεταβάλλονται, με αποτέλεσμα τα στοιχεία να μην είναι συγκρίσιμα μεταξύ τους. Γι' αυτό το λόγο είναι απαραίτητο να επισημανθούν οι μεταβολές στην ταξινόμηση των επαγγελματιών και των σχολών και να γίνουν οι κατάλληλες προσαρμογές, ώστε να δημιουργηθούν στο μέτρο του δυνατού ενιαίες ταξινομικές κατηγορίες για όλο το εύρος της εξεταζόμενης περιόδου. Στις ενότητες που ακολουθούν παρουσιάζονται οι μεταβολές στην ταξινόμηση των επαγγελματιών και των σχολών και διατυπώνονται προτάσεις για κατάλληλες προσαρμογές.

6.4 Μεθοδολογικές επισημάνσεις στην ταξινόμηση των επαγγελματιών

Ο τρόπος ταξινόμησης των επαγγελματιών από την Ε.Σ.Υ.Ε., ο οποίος περιγράφεται σε ειδικές εκδόσεις ('Στατικές Ταξινόμησης των Επαγγελματιών')²⁷⁰, κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, δεν παραμένει σταθερός, αλλά μεταβάλλεται. Η Ε.Σ.Υ.Ε. άλλαξε τον τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών το 1970 και το 1992. Οι αλλαγές στον τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών που πραγματοποιήθηκαν το 1970, επηρέασαν την ταξινόμηση των επαγγελματιών στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης και στις Απογραφές Πληθυσμού. Οι αντίστοιχες αλλαγές το 1992, δεν επηρέασαν την ταξινόμηση των επαγγελματιών στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης για το διάστημα 1993/94 έως 1997/98.

Επίσης θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, η ταξινόμηση των επαγγελματιών διαφοροποιείται από το γενικό τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών, όπως αυτός περιγράφεται στις ειδικές εκδόσεις των 'Στατιστικών Ταξινόμησης των Επαγγελματιών' από την Ε.Σ.Υ.Ε.. Γι' αυτό, στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης εντοπίζονται ορισμένες αλλαγές στην ταξινόμηση των επαγγελματιών, οι οποίες είναι ανεξάρτητες από τις αλλαγές στο γενικό τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών.

Στις επόμενες ενότητες παρουσιάζονται με αναλυτικό τρόπο:

στοιχείων. Γι' αυτό το λόγο αποφασίσαμε πηγές των στοιχείων για τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό κατ' επάγγελμα πατέρα να είναι μόνο οι Απογραφές Πληθυσμού.

²⁷⁰ Ο τρόπος ταξινόμησης των επαγγελματιών από την Ε.Σ.Υ.Ε. περιγράφεται σύντομα στην ενότητα 5.1.1.

1. Οι αλλαγές στο γενικό τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών οι οποίες επηρέασαν την ταξινόμηση των επαγγελματιών τόσο στο φοιτητικό όσο και στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (Στατιστικές της Εκπαίδευσης και Απογραφές Πληθυσμού,
2. Οι αλλαγές στην ταξινόμηση των επαγγελματιών που αφορούν μόνο στο φοιτητικό πληθυσμό (Στατιστικές της Εκπαίδευσης) και
3. Οι διαφορές στην ταξινόμηση των επαγγελματιών μεταξύ του φοιτητικού και του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

Με βάση τις μεθοδολογικές επισημάνσεις γίνονται, στο βαθμό που αυτό είναι δυνατό, οι κατάλληλες προσαρμογές ώστε να υπάρχει ένας ενιαίος τρόπος ταξινόμησης των επαγγελματιών κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου.

6.5 Μεθοδολογικές επισημάνσεις για το γενικό τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών (Στατιστικές της Εκπαίδευσης - Απογραφές Πληθυσμού)

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως (ενότητες 5.1 και 6.4), το έτος 1970 άλλαξε ο γενικός τρόπος ταξινόμησης των επαγγελματιών με συνέπεια την αλλαγή της ταξινόμησης των επαγγελματιών τόσο στο φοιτητικό όσο και στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Οι αλλαγές αφορούν: (α) στη δημιουργία μιας νέας 'μεγάλης' ομάδας επαγγελματιών (μονοψήφιος κωδικός), (β) στην κατάργηση 'μεγάλων' ομάδων επαγγελματιών (μονοψήφιος κωδικός) και (γ) στη μεταφορά επαγγελματιών (τριψήφιος κωδικός) ή και ομάδων επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) από μια 'μεγάλη' ομάδα σε μια άλλη.

Πιο αναλυτικά, οι αλλαγές που έγιναν είναι:

(α-β) Το 1970, με την αλλαγή στο γενικό τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών, δημιουργήθηκε η 'μεγάλη' ομάδα επαγγελματιών 'Τεχνίται και εργάται (εκτός γεωργίας) και χειριστάι μεταφορικών μέσων', ενώ συγχρόνως καταργήθηκαν τρεις μεγάλες ομάδες επαγγελματιών, οι παρακάτω: (1) 'Τεχνίται και εργάται ορυχείων, μεταλλείων, λατομείων και αλυκών κ.π.τ.ε.', (2) 'Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας', και (3) 'Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας και χειρώνακτες μ.α.κ.'.

Στη νεοϊδρυθείσα ομάδα 'Τεχνίται και εργάται (εκτός γεωργίας) και χειρισταί μεταφορικών μέσων', συμπεριλήφθηκαν όλα τα επαγγέλματα των καταργηθέντων ομάδων 'Τεχνίται και εργάται ορυχείων, μεταλλείων, λατομείων και αλυκών κ.π.τ.ε.' και 'Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας και χειρώνακτες μ.α.κ.'. και η πλειονότητα των επαγγελματιών της ομάδας 'Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας'. Τα υπόλοιπα επαγγέλματα της ομάδας 'Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας' κατανεμήθηκαν στις 'μεγάλες' ομάδες 'Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί αυτών βοηθοί κ.π.τ.ε.' και 'Υπάλληλοι γραφείου κ.π.α.ε.'.

Για να υπάρχει ένας ενιαίος τρόπος ταξινόμησης των επαγγελματιών κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου, με βάση τις προηγηθείσες παρατηρήσεις, θα πρέπει να γίνουν οι αντίστοιχες προσαρμογές:

1. Οι 'μεγάλες' ομάδες 'Τεχνίται και εργάται ορυχείων, μεταλλείων, λατομείων και αλυκών κ.π.τ.ε.' και 'Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας και χειρώνακτες μ.α.κ.'. επιβάλλεται να συμπεριληφθούν σε μια 'μεγάλη' ομάδα, με ονομασία αντίστοιχη της μεγάλης ομάδας 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων'.
2. Τα επαγγέλματα της 'μεγάλης' ομάδας 'Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας' να συμπεριληφθούν αντίστοιχα στις 'μεγάλες' ομάδες 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων', 'Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί αυτών βοηθοί κ.π.τ.ε.' και 'Υπάλληλοι γραφείου κ.π.α.ε.'. Σ' αυτή την περίπτωση η προσαρμογή είναι εφικτή εφόσον υπάρχουν στοιχεία για τα επαγγέλματα κατά διψήφιο και τριψήφιο κωδικό. Αυτό είναι δυνατό στις Απογραφές Πληθυσμού που υπάρχουν αντίστοιχα στοιχεία, όχι όμως και στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης που τα στοιχεία είναι μόνο κατά μονοψήφιο κωδικό.

Η μελέτη της συναφούς βιβλιογραφίας από μεθοδολογικής σκοπιάς έδειξε ότι οι ερευνητές συγχώνευσαν τις τρεις καταργηθείσες 'μεγάλες' ομάδες σε μία, την οποία θεώρησαν ότι είναι αντίστοιχη με τη 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων', δυσχεραίνοντας έτσι τη συγκρισιμότητα των στοιχείων μεταξύ των απογραφών 1961-1971. Στην παρούσα εργασία, στο πλαίσιο της εξέτασης δεικτών που αφορούν στο φοιτητικό πληθυσμό, είμαστε και εμείς αναγκασμένοι να προβούμε σε αντίστοιχες συγχωνεύσεις (πίνακες 6.1 και 6.2). Στις περιπτώσεις, όμως, που εξετάζεται αυτόνομα ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός προχωρήσαμε στις αναγκαίες προσαρμογές ώστε να επιτευχθεί η επιθυμητή συγκρισιμότητα μεταξύ των απογραφικών στοιχείων (βλ. παράρτημα I & II).

(γ) Με την αλλαγή του γενικού τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών, ορισμένες επιμέρους ομάδες επαγγελματιών εντάχθηκαν σε άλλη 'μεγάλη' ομάδα επαγγελματιών από εκείνη που ανήκαν ως το 1971. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι ομάδες επαγγελματιών 'Φωτογράφοι και εξομοιούμενοι' και 'Επαγγελματίες αθλητές και έτεροι παρέχοντες υπηρεσίες στον αθλητισμό κ.π.τ.ε.'. Οι ομάδες αυτές μέχρι το 1971 ταξινομούνταν στη 'μεγάλη' ομάδα 'Απασχολούμενοι εις υπηρεσίας, περιλαμβανομένων και των υπηρεσιών πολιτισμού και ψυχαγωγίας', ενώ με την αλλαγή της ταξινόμησης εντάσσονται πλέον στη 'μεγάλη' ομάδα 'Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί αυτών βοηθοί κ.π.τ.ε.' Ένα άλλο παράδειγμα είναι η ομάδα 'Διευθυνταί, ανώτερα διοικητικά στελέχη (ιδιωτικών ή δημοσίων) επιχειρήσεων και οργανισμών χονδρικού και λιανικού Εμπορίου', η οποία μεταφέρεται από την ομάδα 'Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη' στην ομάδα 'Εμποροι και πωλητές'. Για να είναι συγκρίσιμες οι ομάδες πριν και μετά την αλλαγή ισχύουν κι εδώ οι προηγούμενες επισημάνσεις (βλ. παράρτημα Ι).

Θα πρέπει να επισημανθεί ακόμη ότι οι ερευνητές, βασιζόμενοι στο γεγονός ότι οι περισσότερες 'μεγάλες' ομάδες διατήρησαν την αρχική τους ονομασία ακόμη και μετά την αλλαγή του γενικού τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών, δεν θεώρησαν σκόπιμο να ενσκήψουν στο εσωτερικό των 'μεγάλων' ομάδων για να ελέγξουν αν υπάρχουν μεταφορές επαγγελματιών ομάδων από μια 'μεγάλη' ομάδα σε μια άλλη. Στην παρούσα εργασία, προχωρήσαμε σε αναλυτική προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματιών της Απογραφής Πληθυσμού του 1961 με την αντίστοιχη του 1971 όχι μόνο κατά διψήφιο αλλά και κατά τριψήφιο κωδικό (παράρτημα Ι & ΙΙ). Στις Στατιστικές, όμως, της Εκπαίδευσης δεν έγινε η αντίστοιχη προσαρμογή, λόγω έλλειψης στοιχείων.

Πίνακας 6.1
Ταξινόμηση επαγγελματιών κατά μονοψήφιο κωδικό (μεγάλες ομάδες) πριν και μετά την αλλαγή του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών το 1970 στις Απογραφές Πληθυσμού

Απογραφές Πληθυσμού		
1961		1971
Τεχνικοί, πρόσωπα ασκούντα ελευθέριον επάγγελμα κ.π.τ.ε		Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί αυτών βοηθοί κ.π.τ.ε.
Διευθυνταί και ανώτερα διοικητικά στελέχη		Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη
Υπάλληλοι γραφείου		Υπάλληλοι γραφείου κ.π.τ.ε.
Πωληταί		Έμποροι και πωληταί
Ασχολούμενοι εις υπηρεσίας, περιλαμβανομένων και των υπηρεσιών πολιτισμού και ψυχαγωγίας		Απασχολούμενοι εις παροχήν υπηρεσιών
Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, αλιείς, κυνηγοί, δασοκόμοι, υλοτόμοι κ.π.τ.ε.		Πρόσωπα απασχολούμενα εις την γεωργίαν, ζωοκομίαν, δασοκομίαν, αλιείαν και θήραν
Μη δυνάμενοι να καταταγούν κατά επάγγελμα		Πρόσωπα μη δυνάμενα να καταταγούν κατά επάγγελμα
Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας και χειρώνακτες μ.α.κ.		Τεχνίται και εργάται (εκτός γεωργίας) και χειρισταί μεταφορικών μέσων
Τεχνίται και εργάται ορυχείων, μεταλλείων, λατομείων και αλυκών κ.π.τ.ε.		
Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας		

Πίνακας 6.2
Ταξινόμηση επαγγελματιών κατά μονοψήφιο κωδικό (μεγάλες ομάδες) πριν και μετά την αλλαγή του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών το 1970 στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης

Στατιστικές της Εκπαίδευσης	
1956/57 έως 1969/70	1970/71
Ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικά και έτερα παρεμφερή	Ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικά και έτερα παρεμφερή
Επαγγέλματα Διοικήσεως και Διευθύνσεως	Επαγγέλματα Διοικήσεως και Διευθύνσεως
Επαγγέλματα απασχολήσεως γραφείων και έτερα συναφή	Επαγγέλματα απασχολήσεως γραφείων και έτερα συναφή
Έμποροι, πωληταί και έτερα συναφή	Έμποροι, πωληταί και έτερα συναφή
Γεωργικά, αλιευτικά και δασικά επαγγέλματα	Γεωργικά, αλιευτικά και δασικά επαγγέλματα
Απασχολούμενοι εις ορυχεία, μεταλλεία, λατομεία και γεωτρήσεις	Τεχνίται και εργάται (εκτός γεωργίας) και χειρισταί μεταφορικών μέσων
Απασχολούμενοι εις μεταφορά και επικοινωνίες	
Τεχνίται εργαζόμενοι εις εργασίας μεταποιήσεως εν γένει, εργάται μ.α.α.	
Προσωπικάι υπηρεσίαι και ψυχαγωγίας	Προσωπικάι υπηρεσίαι και ψυχαγωγίας
Εργάται, μη δυνάμενοι να ταξινομηθούν κατ' επάγγελμα	Εργάται, μη δυνάμενοι να ταξινομηθούν κατ' επάγγελμα
<i>Ένοπλοι δυνάμεις</i>	<i>Ένοπλοι δυνάμεις</i>
<i>Συνταξιούχοι εν γένει, εισοδηματία,, ανάπηροι κ.λπ.</i>	<i>Συνταξιούχοι εν γένει, εισοδηματία,, ανάπηροι κ.λπ.</i>
<i>Ορφανοί πατρός</i>	<i>Ορφανοί πατρός</i>

6.5.1 Μεθοδολογικές επισημάνσεις για την ταξινόμηση των επαγγελματιών στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ο τρόπος ταξινόμησης των επαγγελματιών στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης διαφοροποιείται σε σχέση με τον αντίστοιχο γενικό τρόπο, ο οποίος περιγράφεται στις ειδικές εκδόσεις για την ταξινόμηση των επαγγελματιών ('Στατιστικές Ταξινόμησης των Επαγγελματιών'). Γι' αυτό το λόγο, στην ταξινόμηση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα παρατηρούνται ορισμένες μεταβολές, οι οποίες εντοπίζονται μόνο στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης και αφορούν στη δημιουργία και την κατάργηση «ομάδων επαγγελματιών»²⁷¹, εκτός από το ακαδ. έτος 1955/56 κατά το οποίο η ταξινόμηση είναι εντελώς διαφορετική από τα επόμενα έτη (πίνακας 6.3). Από το ακαδ. έτος 1956/57 και μετά, οι «ομάδες επαγγελματιών» που δημιουργήθηκαν ή καταργήθηκαν κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου είναι οι εξής²⁷²:

1. 'Όρφανοί πατρός' (εντοπίζονται στοιχεία για το διάστημα 1956/57 έως 1968/69)
2. 'Εργάτες που δεν ταξινομούνται κατ' επάγγελμα' (1956/57 έως 1975/76)
3. 'Πρόσωπα που δεν ταξινομούνται κατ' επάγγελμα' (1976/77 έως 1983/84)
4. 'Άνεργοι' (1984/85 έως 1997/98²⁷³)

Θα πρέπει να επισημανθεί συμπληρωματικά ότι σε ορισμένες μελέτες, η «ομάδα επαγγελματιών» 'Εργάτες που δεν ταξινομούνται κατ' επάγγελμα' περιλήφθηκε στη μεγάλη ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων'. Αυτή η προσαρμογή, όμως, δεν είναι ακριβής, εφόσον οι εργάτες που δεν ταξινομούνται δεν είναι και κατ' ανάγκη εργάτες εκτός γεωργίας. Σ' αυτό συνηγορεί και το γεγονός ότι αργότερα, όταν αυτή η «ομάδα» καταργείται, στη θέση της δημιουργείται η πιο γενική «ομάδα» 'Πρόσωπα που δεν ταξινομούνται κατ' επάγγελμα'.

²⁷¹ Ο όρος «ομάδα επαγγελματιών» μπαίνει σε εισαγωγικά, γιατί, όπως φαίνεται στη συνέχεια, δεν πρόκειται ακριβώς για ομάδα επαγγελματιών. Για παράδειγμα, οι ομάδες 'Όρφανοί πατρός' και 'Άνεργοι', οι οποίες καταργούνται και δημιουργούνται αντίστοιχα κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, δεν αντιστοιχούν σε κάποιο επάγγελμα.

²⁷² Για την εξέλιξη του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών στις Στατιστικές της εκπαίδευσης, βλέπε και πίνακες 5.1 και 6.2.

²⁷³ Τελευταίο ακαδ. έτος για το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία.

Πίνακας 6.3
Εξέλιξη της ταξινόμησης των επαγγελματιών στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης για την περίοδο 1955/56 έως 1997/98

1955/56	1956/57	1969/70	1970/71	1976/77	1984/85
Ελευθέρια επαγγέλματα,	Ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί και έτερα παρεμφερή	Ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικά και έτερα παρεμφερή	Ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικά και έτερα παρεμφερή	Ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί και έτερα παρεμφερή	Ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί και άλλα παρόμοια
Βιο/χανοί & β/χνοι					
	Επαγγέλματα διοικήσεως και διευθύνσεως	Επαγγέλματα διοικήσεως και διευθύνσεως	Επαγγέλματα διοικήσεως και διευθύνσεως	Επαγγέλματα διοικήσεως και διευθύνσεως	Επαγγέλματα διοικήσεως και διευθύνσεως
Υπάλληλοι					
	Επαγγέλματα απασχολήσεως γραφείων και έτερα συναφή	Επαγγέλματα απασχολήσεως γραφείων και έτερα συναφή	Επαγγέλματα απασχολήσεως γραφείων και έτερα συναφή	Επαγγέλματα απασχολήσεως σε γραφεία και έτερα συναφή	Επαγγέλματα απασχολήσεως σε γραφεία και άλλα παρόμοια
Έμποροι	Έμποροι, πωληταί και έτερα συναφή επαγγέλματα	Έμποροι, πωληταί και έτερα συναφή επαγγέλματα	Έμποροι, πωληταί και έτερα συναφή επαγγέλματα	Έμποροι πωλητές και άλλα παρόμοια επαγγέλματα	Έμποροι, πωλητές και άλλα σχετικά επαγγέλματα
Γεωργοί και κτηνοτρόφοι	Γεωργικά, αλιευτικά και δασικά επαγγέλματα	Γεωργικά, αλιευτικά και δασικά επαγγέλματα	Γεωργικά, αλιευτικά και δασικά επαγγέλματα	Γεωργικά, αλιευτικά και δασικά επαγγέλματα	Γεωργικά, αλιευτικά και δασικά επαγγέλματα
	Απασχ/νοι εις ορυχεία, μ/λλεία, λατομεία και γεωτρήσεις	Απασχ/νοι εις ορυχεία, μ/λλεία, λατομεία και γεωτρήσεις			
	Απασχολούμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας	Απασχολούμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας			
Εργάται εν γένει και τεχνίται	Τεχνίται εργαζόμενοι εις εργασίας μεταποίησης εν γένει και εργάται μ.α.α.	Τεχνίται εργαζόμενοι εις εργασίας μεταποίησης εν γένει και εργάται μ.α.α.	Τεχνίται και εργάται (εκτός γεωργίας) και χειρισταί μεταφορικών μέσων	Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων	Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων
	Υπηρεσίαι προστασίας και προσωπικά εν γένει υπηρεσίαι	Προσωπικά υπηρεσίαι και ψυχαγωγίας	Προσωπικά υπηρεσίαι και ψυχαγωγίας	Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρεσίες ψυχαγωγίας	Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρεσίες ψυχαγωγίας
	Εργάται μη δυνάμενοι να ταξινομηθούν κατ' επάγγελμα	Εργάται μη δυνάμενοι να ταξινομηθούν κατ' επάγγελμα	Εργάται μη δυνάμενοι να ταξινομηθούν κατ' επάγγελμα		
				Πρόσωπα που δεν ταξινομούνται κατ' επάγγελμα	
					Άνεργοι
	Ένοπλοι δυνάμεις	Ένοπλοι δυνάμεις	Ένοπλοι δυνάμεις	Ένοπλες Δυνάμεις	Ένοπλες Δυνάμεις
Εισοδηματία και Συνταξιούχοι	Συνταξιούχοι εν γένει, εισοδηματίες, ανάπηροι κ.λπ.	Συνταξιούχοι εν γένει, εισοδηματίες, ανάπηροι κ.λπ.	Συνταξιούχοι εν γένει, εισοδηματίες, ανάπηροι κ.λπ.	Συνταξιούχοι γενικά, εισοδηματίες, ανάπηροι κ.λπ.	Συνταξιούχοι γενικά, εισοδηματίες, ανάπηροι κ.λπ.
Ορφανοί	Ορφανοί πατρός				
Μη δηλώσαντες	Μη δηλώσαντες	Μη δηλώσαντες	Μη δηλώσαντες	Δεν δήλωσαν	Δεν δήλωσαν

Οι 'Άνεργοι' ως επαγγελματική ομάδα, δεν εμφανίστηκαν «ξαφνικά» από το 1984/85 και μετά, όπως παρουσιάζονται από την Ε.Σ.Υ.Ε., αλλά προφανώς προϋπήρχαν. Κατ' αντιστροφή το ίδιο ισχύει και για τους 'Ορφανούς'. Το γεγονός ότι καταργήθηκαν ως επαγγελματική ομάδα στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης από το 1968/69 και μετά, δεν σημαίνει ότι εξέλειπαν και οι φοιτητές χωρίς πατέρα.

Στην παρούσα εργασία, οι «ομάδες επαγγελματών»: 'Ορφανοί πατρός', 'Εργάτες που δεν ταξινομούνται κατά επάγγελμα', 'Πρόσωπα που δεν ταξινομούνται κατά επάγγελμα πατέρα' και 'Άνεργοι' θα συμπεριληφθούν στους 'Μη δηλώσαντες', εφόσον δεν παρέχεται κάποια πληροφορία για το επάγγελμα των πατέρων των φοιτητών. Στον πίνακα 6.4 εμφανίζεται η ταξινόμηση των επαγγελματών στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, όπως ακριβώς υιοθετείται στην παρούσα εργασία για όλο το εύρος της υπό εξέταση περιόδου.

Πίνακας 6.4
Υιοθέτηση ταξινομικού συστήματος επαγγελματών στην παρούσα εργασία

Ομάδες επαγγελματών		Ονομασία σύντομη²⁷⁴
Ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικά και άλλα παρόμοια	⇒	Ελευθέρια-επιστημονικά επ.
Επαγγέλματα διευθύνσεως και διοικήσεως	⇒	Επ. διεύθυνσης-διοίκησης
Επαγγέλματα απασχολήσεως σε γραφεία και άλλα παρόμοια	⇒	Υπάλληλοι γραφείου ή επαγγέλματα γραφείου
Έμποροι, πωλητές και άλλα σχετικά επαγγέλματα		Έμποροι-πωλητές
Γεωργικά, αλιευτικά και δασικά επαγγέλματα	⇒	Γεωργοί
Τεχνίτες, εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων	⇒	Τεχνίτες-εργάτες
Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρεσίες ψυχαγωγίας	⇒	Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών ή προσωπικές υπηρεσίες
Ένοπλες δυνάμεις	⇒	Ένοπλες δυνάμεις

6.5.2 Μεθοδολογικές επισημάνσεις για την αντιστοιχία της ταξινόμησης των επαγγελματών μεταξύ φοιτητικού και οικονομικά ενεργού πληθυσμού

Κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, η ταξινόμηση των επαγγελματών στο φοιτητικό (Στατιστικές της Εκπαίδευσης) και στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (Απογραφές Πληθυσμού), δεν βρίσκονται σε αντιστοιχία ούτε ένα ακαδ. έτος. Οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των δύο ταξινομήσεων είναι οι παρακάτω:

²⁷⁴ Η ονομασία των επαγγελματών στην παρούσα εργασία λαμβάνει υπόψη της και την αντίστοιχη ονομασία στις Απογραφές Πληθυσμού.

1. Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης παρατηρούνται τέσσερις επιπλέον ομάδες επαγγελματιών: Ορφανοί πατρός, Συνταξιούχοι, Άνεργοι και Εργάτες μη δυνάμενοι να ταξινομηθούν κατά επάγγελμα. Γι' αυτές, όμως, τις επαγγελματικές ομάδες δεν υπάρχουν πληροφορίες αναφορικά με την ταξινόμησή τους στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό και επομένως δεν είναι εφικτό να γίνουν κατάλληλες προσαρμογές. Στην πλειονότητα των μελετών, όπως άλλωστε ήταν και αναμενόμενο, οι ομάδες αυτές παραλείπονται, χωρίς όμως ταυτόχρονα να εντοπίζεται και κάποια σχετική αναφορά.
2. Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, οι 'Ένοπλες δυνάμεις' αποτελούν ξεχωριστή επαγγελματική ομάδα από τους 'Απασχολούμενους στις προσωπικές υπηρεσίες', ενώ αντίθετα στις Απογραφές του Πληθυσμού συνθέτουν μια ενιαία ομάδα. Στις περισσότερες έρευνες, για να είναι συγκρίσιμα τα στοιχεία, στην περίπτωση του φοιτητικού πληθυσμού περιέχουν τις ένοπλες δυνάμεις στην ομάδα των απασχολούμενων στις προσωπικές υπηρεσίες.

Στην παρούσα εργασία, όταν θα επιχειρηθεί η κατά επάγγελμα πατέρα σύγκριση της σύνθεσης του φοιτητικού πληθυσμού με την αντίστοιχη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, θα έχουν γίνει προηγουμένως οι εξής προσαρμογές (πίνακας 6.5):

1. Οι ομάδες 'Ορφανοί πατρός', 'Συνταξιούχοι', 'Άνεργοι', 'Εργάτες μη δυνάμενοι να ταξινομηθούν κατά επάγγελμα' και 'Πρόσωπα που δεν ταξινομούνται κατά επάγγελμα' θα συμπεριληφθούν στους 'Μη δηλώσαντες'.
2. Οι ένοπλες δυνάμεις θα συγχωνευτούν σε μία ομάδα με τους απασχολούμενους στις προσωπικές υπηρεσίες.

Πίνακας 6.5
Αντιστοίχιση της ταξινόμησης των επαγγελματιών μεταξύ των Απογραφών Πληθυσμού και των Στατιστικών της Εκπαίδευσης

Απογραφές Πληθυσμού		Στατιστικές της Εκπαίδευσης
Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί αυτών βοηθοί κ.π.τ.ε.	⇒	Ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικά κι άλλα παρόμοια
Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη	⇒	Επαγγέλματα διοικήσεως και διευθύνσεως
Υπάλληλοι γραφείου κ.π.τ.ε.	⇒	Επαγγέλματα απασχολήσεως σε γραφεία κι άλλα παρόμοια
Έμποροι και πωληταί	⇒	Έμποροι, πωλητές κι άλλα παρόμοια
Πρόσωπα απασχολούμενα εις την γεωργίαν, ζωοκομίαν, δασοκομίαν, αλιείαν και θήραν	⇒	Γεωργικά, αλιευτικά και δασικά επαγγέλματα

Απογραφές Πληθυσμού		Στατιστικές της Εκπαίδευσης
Τεχνίται και εργάται (εκτός γεωργίας) και χειριστάι μεταφορικών μέσων	⇒	Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων
Απασχολούμενοι εις παροχήν υπηρεσιών	⇒	Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρεσίες ψυχαγωγίας Ένοπλες δυνάμεις
Πρόσωπα μη δυνάμενα να καταταγούν κατά επάγγελμα/ Μη δηλώσαντες	⇒	Συνταξιούχοι γενικά, εισοδηματίες, ανάπηροι κ.λπ. Άνεργοι (1984/85-1997/98) Μη δηλώσαντες

6.5.3 Σύνοψη

Με βάση τις προαναφερθείσες επιστημόνσεις, στην παρούσα εργασία και για όλο το εύρος της εξεταζόμενης περιόδου, τόσο για τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό όσο και το φοιτητικό πληθυσμό, υιοθετείται η παρακάτω ταξινόμηση των επαγγελματιών :

- Ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα
- Επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης
- Υπάλληλοι γραφείου (ή επαγγέλματα γραφείου)
- Έμποροι-πωλητές
- Γεωργοί
- Τεχνίτες-εργάτες
- Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες (ή προσωπικές υπηρεσίες)
- Ένοπλες δυνάμεις (μόνο για το φοιτητικό πληθυσμό).

Οι παραπάνω επαγγελματικές ομάδες, οι οποίες αναφέρονται κι ως κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες λόγω της κοινωνικής διάστασης του επαγγέλματος, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (βλ. κεφάλαιο 2.1) ταξινομούνται σε τρεις ευρύτερες κατηγορίες :

- «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες (ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και επαγγέλματα διεύθυνσης- διοίκησης)
- «μεσαίες» κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες (υπάλληλοι γραφείου και έμποροι-πωλητές)
- «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες (γεωργοί, τεχνίτες-εργάτες και απασχολούμενοι στις υπηρεσίες)

Θα πρέπει ακόμα να επισημάνουμε ότι οι ένοπλες δυνάμεις, στην περίπτωση του φοιτητικού πληθυσμού περιλαμβάνονται σε μια ομάδα με τις «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες εφόσον παρουσιάζουν παρόμοια «συμπεριφορά», ενώ αντίθετα στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό περιλαμβάνονται στους απασχολούμενους στις υπηρεσίες.

6.6 Μεθοδολογικές επισημάνσεις στην ταξινόμηση του φοιτητικού πληθυσμού κατά σχολές

Οι σχολές, όπως προαναφέρθηκε, αποτελούνται από τμήματα συγγενών επιστημονικών κατευθύνσεων. Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, στα διάφορα Α.Ε.Ι. εντοπίζονται στοιχεία για τις παρακάτω σχολές (σύμφωνα με την τελευταία ονομασία τους): (1) Θεολογικής, (2) Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών, (3) Επιστημών Υγείας, (4) Φιλοσοφική, (5) Θετικών Επιστημών, (6) Πολυτεχνική, (7) Γεωτεχνικών Επιστημών, (8) Καλών Τεχνών, (9) Παιδαγωγικής (Επιστημών Αγωγής), (10) Κοινωνικών Επιστημών, (11) Ανθρωπιστικών Επιστημών, (12) Κοινωνικών & Ανθρωπιστικών Επιστημών, και (13) Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών.

Διαπιστώνεται, επίσης, από τα στατιστικά στοιχεία για τα Α.Ε.Ι., ότι κάποια Α.Ε.Ι. δεν συντίθενται από σχολές αλλά συνιστούν μία και μοναδική σχολή για το μεγαλύτερο μέρος της εξεταζόμενης περιόδου. Η μετεξέλιξη των σχολών σε πανεπιστήμια έλαβε χώρα το ακαδ. έτος 1989/90. Τέτοια είναι: Οικονομικό Π. (πρώην Ανώτατη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών), Π. Πειραιώς (πρώην Βιομηχανική Σχολή), Π. Μακεδονίας (πρώην Βιομηχανική Σχολή), Πάντειο Π. (πρώην Πάντειος Ανώτατη Σχολή Πολιτικών Επιστημών), Χαροκόπειο Π. (πρώην Χαροκόπειος Ανώτατη Σχολή Οικιακής Οικονομίας), Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών. Με μία σχολή ταυτίζονται και ορισμένα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα, τα οποία με ειδικό νόμο, έως το 1970/71, περιλαμβάνονται στις ανώτατες σχολές: Ανώτερη Σχολή Οικιακής Οικονομίας Χανίων, Παιδαγωγικές Ακαδημίες, Σχολές Νηπιαγωγών και Ακαδημίες Σωματικής Αγωγής. Στη συνέχεια, οι σχολές αυτές ανωτατοποιούνται. Θα πρέπει, ακόμα, να σημειωθεί ότι σε ορισμένα Α.Ε.Ι. εντοπίζονται ανεξάρτητα τμήματα, τα οποία όμως σε άλλα Α.Ε.Ι. είναι ενταγμένα σε σχολές²⁷⁵: Τμήμα Ιστορίας

²⁷⁵ Σ' αυτήν την κατηγορία δεν εντάσσονται τα τμήματα, τα οποία, αρχικά, λειτούργησαν ως ανεξάρτητα και στη συνέχεια εντάχθηκαν σε σχολές (πχ., τα Παιδαγωγικά Τμήματα).

Π. Ιονίου, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών Π. Πατρών και Τμήμα Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων Π. Αιγαίου. Αξίζει, τέλος, να επισημανθεί ότι τα Τμήματα Επιστημών Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού δεν εντάσσονται σε σχολές.

Στο πλαίσιο της εξέτασης των στατιστικών στοιχείων για την ταξινόμηση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα και σχολή, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι παρακάτω γενικές παρατηρήσεις :

- Το ακαδ. έτος 1955/56, η ταξινόμηση των επαγγελματιών παρουσιάζεται να διαφοροποιείται ριζικά σε σχέση με τα επόμενα ακαδ. έτη.
- Τα ακαδ. έτη 1966/67, 1967/68, 1986/87, 1989/90 και 1990/91, η Ε.Σ.Υ.Ε. δεν έχει εκδώσει στοιχεία.
- Για το ακαδ. έτος 1956/57, τα στοιχεία του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα αφορούν μόνο στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού.
- Το ακαδ. έτος 1982/83 οι περισσότερες σχολές μετονομάζονται.
- Από το ακαδ. έτος 1983/84, τα στοιχεία αφορούν στους πρωτοετείς φοιτητές.
- Από το ακαδ. έτος 1988/89 κα μετά, οι Στατιστικές της Εκπαίδευσης δεν παρέχουν πληροφορίες για τα τμήματα τα οποία περιλαμβάνει κάθε σχολή.

Η ταξινόμηση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα και σχολή παρουσιάζει σημαντικές ποσοτικές και ποιοτικές διαφοροποιήσεις κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, οι οποίες αφορούν:

1. Στη δημιουργία ή την κατάργηση τμημάτων μιας συγκεκριμένης σχολής ενός Α.Ε.Ι., με συνέπεια την αύξηση ή τη μείωση του αριθμού των τμημάτων της αντίστοιχα. Για παράδειγμα, η Σχολή Θετικών Επιστημών του Π. Αθηνών, αρχικά (1957/58), περιελάμβανε τα τμήματα Μαθηματικών, Φυσικής, Χημείας, Φυσιογνωσίας και Φαρμακευτικής. Στη συνέχεια, δημιουργούνται τα τμήματα Ραδιοηλεκτρολογίας (1958/59) Βιολογίας, Γεωλογίας και Μετεωρολογίας (1970/71). Αργότερα, καταργούνται τα τμήματα Φυσιογνωσίας, Ραδιοηλεκτρολογίας και Μετεωρολογίας (1971/72), ενώ, από το 1982/83 και μετά, το Τμήμα Φαρμακευτικής περιλαμβάνεται στη Σχολή Επιστημών Υγείας.
2. Στη διαφοροποίηση, κατά το ίδιο ακαδημαϊκό έτος, μεταξύ ίδιων σχολών αλλά διαφορετικών Α.Ε.Ι., ως προς τον αριθμό των τμημάτων που περιλαμβάνουν. Για παράδειγμα, το ακαδ. έτος 1985/86, η Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης περιλαμβάνει έξι τμήματα (Πολιτικών Μηχανικών, Αρχιτεκτόνων, Χημικών Μηχανικών, Αγρονόμων και Τοπογράφων, Μηχανολόγων Μηχανικών και Ηλεκτρολόγων Μηχανικών), ενώ η Πολυτεχνική

Σχολή του Π. Θράκης δύο τμήματα (Πολιτικών Μηχανικών και Ηλεκτρολόγων Μηχανικών).

3. Στη διαφοροποίηση, κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, της δομής της ίδιας της σχολής ως προς τις επιστήμες τις οποίες περιλαμβάνει. Για παράδειγμα, η Ιατρική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης, το διάστημα 1959/60 περιελάμβανε το Τμήμα Ιατρικής και το Τμήμα Οδοντιατρικής. Στη συνέχεια, το ακαδ. έτος 1968/69 (έως και το 1981/82) το Τμήμα Οδοντιατρικής αυτονομήθηκε από την Ιατρική Σχολή και αποτέλεσε ξεχωριστή σχολή, την Οδοντιατρική Σχολή. Αργότερα, το ακαδ. έτος 1982/83 εντοπίζεται η Σχολή Επιστημών Υγείας, η οποία, εκτός από το Τμήμα Ιατρικής και το Τμήμα Οδοντιατρικής, συμπεριλαμβάνει και το Τμήμα Φαρμακευτικής που έως και το 1981/82 περιλαμβάνονταν στη Σχολή Θετικών Επιστημών. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μια σχολή, η οποία αποτελείται από ετερογενή, ως προς την επιστημονική τους κατεύθυνση, τμήματα, διαιρείται σε επιμέρους σχολές. Στη συνέχεια, όμως, επανέρχεται στην αρχική της σύνθεση. Για παράδειγμα, η Νομική Σχολή του Π. Αθηνών μέχρι και το ακαδ. έτος 1980/81 περιλάμβανε το 'Τμήμα Νομικού', το 'Τμήμα Δημοσίου Δικαίου και Πολιτικών Επιστημών' και το 'Τμήμα Οικονομικών Επιστημών'. Από το ακαδ. έτος 1981/82 διασπάται σε Νομική Σχολή (Τμήμα Νομικού' και 'Τμήμα Δημοσίου Δικαίου και Πολιτικών Επιστημών') και σε Σχολή Οικονομικών Επιστημών ('Τμήμα Οικονομικών Επιστημών'). Το επόμενο ακαδ. έτος εντοπίζεται ως Σχολή Νομικών-Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών (Τμήμα Νομικής, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών και Δημόσιας Διοίκησης και Τμήμα Οικονομικών Επιστημών). Επομένως, για να είναι εφικτή η συγκρισιμότητα των στοιχείων θα πρέπει να γίνουν προσαρμογές, αντίστοιχες με τις επισημάνσεις.
4. Στη διαφοροποίηση μεταξύ ίδιων σχολών αλλά διαφορετικών Α.Ε.Ι., ως προς τις επιστήμες τις οποίες περιλαμβάνουν. Για παράδειγμα, κατά το διάστημα 1991/92-1997/98, η Σχολή Κοινωνικών Επιστημών του Π. Κρήτης περιλαμβάνει τα τμήματα Κοινωνιολογίας, Οικονομικών Επιστημών και Ψυχολογίας, ενώ η αντίστοιχη Σχολή στο Π. Αιγαίου περιλαμβάνει τα τμήματα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας & Ιστορίας και Γεωγραφίας.
5. Στη διαφορετική ονομασία σχολών που περιλαμβάνουν ίδια τμήματα. Για παράδειγμα το Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών και το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Π. Θεσσαλονίκης συγκροτούν την Παιδαγωγική Σχολή, ενώ τα αντίστοιχα τμήματα του Π. Κρήτης συγκροτούν τη Σχολή Επιστημών Αγωγής. Επομένως, αυτές οι σχολές θα πρέπει να θεωρηθούν ως αντίστοιχες.

6. Σε ορισμένες σχολές περιλαμβάνονται τμήματα που σε άλλα Α.Ε.Ι. συγκροτούν αυτόνομες σχολές. Για παράδειγμα, το διάστημα 1962/63-1981/82, στη Νομική Σχολή του Π. Αθηνών περιλαμβάνονται τα τμήματα Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, τα οποία αποτελούν ξεχωριστές σχολές στην Πάντειο και την Α.Σ.Ο.Ε.Ε.. Όπως προκύπτει και από την ονομασία τους, η Πάντειος είναι Σχολή Πολιτικών Επιστημών και η Α.Σ.Ο.Ε.Ε. Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών.
7. Τη μετατροπή ορισμένων μονομηματικών σχολών σε ανεξάρτητα τμήματα. Για παράδειγμα η Νομική Σχολή του Π. Θράκης και η Ιατρική Σχολή του Π. Ιωαννίνων μετατρέπονται σε ανεξάρτητα Τμήματα Νομικής (1982/83) και Ιατρικής (1983/84) αντίστοιχα.

Στις ενότητες που ακολουθούν, οι αντίστοιχες σχολές των Α.Ε.Ι. συγκροτούν μια ομάδα σχολών. Για κάθε ομάδα σχολών, αρχικά, αναφέρονται τα Α.Ε.Ι., στα οποία εντοπίζονται αντίστοιχες σχολές. Στη συνέχεια, για κάθε πανεπιστήμιο παρουσιάζονται με αναλυτικό τρόπο οι μεταβολές της εσωτερικής δομής της σχολής. Αρχικά, παρατίθεται ένας περιγραφικός πίνακας με τη διαχρονική εξέλιξη των τμημάτων της συγκεκριμένης σχολής και στη συνέχεια επιχειρείται ο σχολιασμός των ευρημάτων. Στο τέλος, συνοψίζονται οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των σχολών και προτείνεται η ένταξή τους ή όχι σε μια ενιαία ομάδα σχολών.

Για μια ακόμα φορά θα επισημάνουμε ότι τα στοιχεία αφορούν μόνο στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης. Για το διάστημα 1988/89-1997/98, για το οποίο η Ε.Σ.Υ.Ε. δεν εκδίδει στοιχεία κατά τμήμα, πηγές πληροφόρησης για τη δομή των σχολών είναι οι ιστοσελίδες των πανεπιστημίων²⁷⁶.

6.6.1 Θεολογικές Σχολές

²⁷⁶ Σε ορισμένες περιπτώσεις, στις οποίες οι ιστοσελίδες των πανεπιστημίων δεν παρείχαν επαρκείς πληροφορίες για τη δομή των σχολών (π.χ. έτος λειτουργίας ενός τμήματος), υποχρεωθήκαμε να προβούμε σε τηλεφωνική επικοινωνία με τις γραμματείες των πανεπιστημίων.

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, στοιχεία για τις Θεολογικές Σχολές εντοπίζονται μόνο στα πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης.

Π. Αθηνών

Από τα δεδομένα του πίνακα 6.6 διαπιστώνεται ότι για τη Θεολογική Σχολή του Π. Αθηνών εντοπίζονται στοιχεία κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου. Τα διαστήματα 1956/57-1976/77 και 1988/89-1997/98 τα στοιχεία αφορούν στο σύνολο της Σχολής, ενώ για το διάστημα 1977/78-1985/86 φαίνεται ότι η Σχολή απαρτίζεται από τα τμήματα Θεολογίας και Ποιμαντικής. Στον πίνακα 6.6 αλλά και σε όλους τους πίνακες που ακολουθούν, η ένδειξη [X] δηλώνει την ύπαρξη στατιστικών στοιχείων ενώ η ένδειξη [-] δηλώνει την έλλειψη.

Π. Θεσσαλονίκης

Όπως διαπιστώνεται από τα δεδομένα του πίνακα 6.7, για τη Θεολογική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης εντοπίζονται στοιχεία κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου. Για το διάστημα 1956/57-1970/71, τα στοιχεία αφορούν στο σύνολο της Σχολής. Το ακαδ. έτος 1971/72, φαίνεται ότι η Σχολή απαρτίζεται από τα Τμήματα Θεολογίας και Ποιμαντικής. Στα μέσα της δεκαετίας του '70 (1975/76), εντοπίζονται επιπλέον στοιχεία για το Τμήμα Ιερατικής Επιμορφώσεως, το οποίο αργότερα (1981/82) καταργείται. Στη συνέχεια (1988/89-1997/98), τα στοιχεία αφορούν το σύνολο της Σχολής.

Σύνοψη

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, μεταξύ των Σχολών Θεολογικής των πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης, παρατηρείται η εξής διαφοροποίηση: η Θεολογική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης περιλαμβάνει επιπλέον το Τμήμα Ιερατικής Επιμορφώσεως κατά το διάστημα 1975/76-1981/82. Παρά τη μικρή αυτή διαφοροποίηση, εκτιμούμε ότι οι Θεολογικές Σχολές μπορούν να θεωρηθούν ότι συνιστούν μια ενιαία ομάδα σχολών και περιλαμβάνουν τις Θεολογικές Σχολές των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης (πίνακας 6.8).

Πίνακας 6.6
Θεολογική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	
Τμήμα Θεολογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Ποιμαντικής	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Πίνακας 6.7
Θεολογική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	
Τμήμα Θεολογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Ποιμαντικής	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Ιερατικής Επιμορφώσεως	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Πίνακας 6.8
Θεολογικές Σχολές: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Θεολογική Σχολή	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98		
Πανεπιστήμιο Αθηνών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό Σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

6.6.2 Σχολές Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών

Αρχικά εντοπίζονται Σχολές Νομικής οι οποίες, από το ακαδ. έτος 1982/83 και μετά, μετονομάζονται. Όμως, η μετονομασία της Σχολής διαφοροποιείται μεταξύ των πανεπιστημίων, ανάλογα με τα τμήματα τα οποία περιλαμβάνουν. Στο Π. Αθηνών μετονομάζεται σε Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών και στο Π. Θεσσαλονίκης σε Σχολή Νομικών και Οικονομικών Επιστημών. Η Νομική Σχολή του Π. Θράκης, η οποία περιλαμβάνει μόνο το Τμήμα Νομικής εξελίσσεται σε ανεξάρτητο Τμήμα Νομικής.

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, εντοπίζονται στοιχεία για τη Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών στο Π. Αθηνών, τη Σχολή Νομικών και Οικονομικών Επιστημών στο Π. Θεσσαλονίκης και το ανεξάρτητο Τμήμα Νομικής στο Π. Θράκης. Στη συνέχεια παρουσιάζονται με αναλυτικό τρόπο, για καθένα από τα τρία πανεπιστήμια, στα οποία λειτούργησε η Σχολή, οι μεταβολές της εσωτερικής δομής της.

Π. Αθηνών

Στον πίνακα 6.9 παρουσιάζεται η εξέλιξη της δομής της Σχολής Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Π. Αθηνών. Από τα δεδομένα του πίνακα προκύπτει ότι για τη Σχολή εντοπίζονται στοιχεία κατά τη διάρκεια ολόκληρης εξεταζόμενης περιόδου. Στα πρώτα χρόνια της περιόδου (1956/57-1961/62), τα στοιχεία αφορούν στο σύνολο της Σχολής. Το ακαδ. έτος 1962/63 φαίνεται ότι η Σχολή αποτελείται από τα τμήματα Νομικής και Πολιτικών & Οικονομικών Επιστημών. Μετά από μια δεκαετία (1972/73), το Τμήμα Πολιτικών & Οικονομικών Επιστημών διασπάται σε δύο ξεχωριστά τμήματα, αυτών των Πολιτικών Επιστημών & Δημόσιας Διοίκησης και των Οικονομικών Επιστημών. Στη συνέχεια (1981/82), η Σχολή περιλαμβάνει μόνο τα τμήματα Νομικής και Πολιτικών Επιστημών & Δημόσιας Διοίκησης, εφόσον το Τμήμα Οικονομικών Επιστημών εντάχθηκε στην πρωτοεμφανιζόμενη Σχολή Οικονομικών Επιστημών. Το επόμενο ακαδ. έτος (1982/83), καταργούνται οι σχολές Νομικής και Οικονομικών και τα τμήματά τους εντάσσονται στη νεοϊδρυθείσα Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών. Συνεπώς, για να είναι συγκρίσιμα τα στοιχεία του έτους 1981/82, η Σχολή Οικονομικών Επιστημών θα πρέπει, προφανώς, να συμπεριληφθεί στην – τότε- Νομική Σχολή.

Πίνακας 6.9
Σχολή Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών Πανεπιστημίου Αθηνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Σχολής Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών Πανεπιστημίου Αθηνών	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98		
Τμήμα Νομικής	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Πολιτικών & Οικονομικών Επ	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Πολιτικών Επ. & Δημ. Διοίκησης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Πίνακας 6.10
Σχολή Νομικών & Οικονομικών Επιστημών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Σχολής Νομικών & Οικονομικών Επιστημών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98			
Τμήμα Νομικής	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Πολιτικών & Οικονομικών Επ	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Ειδίκευσης Δημοσίου Δικαίου	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, τα στοιχεία αφορούν το σύνολο της Σχολής. Από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι η δομή της παραμένει σταθερή (www.uoa.gr/uoagr/uoaindex.htm/5-10-2005).

Π. Θεσσαλονίκης

Στον πίνακα 6.10 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών του Π. Θεσσαλονίκης. Από τα δεδομένα του πίνακα προκύπτει ότι για τη Σχολή Νομικών και Οικονομικών Επιστημών του Π. Θεσσαλονίκης εντοπίζονται στοιχεία κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου. Αρχικά (ακαδ. έτος 1956/57), τα στοιχεία αφορούν στο σύνολο της Σχολής. Το ακαδ. έτος 1958/59, φαίνεται ότι η Σχολή αποτελείται από τμήματα Νομικής και Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών. Στη δεκαετία του '70, δημιουργείται το Τμήμα Ειδίκευσης Δημοσίου Δικαίου (1974/75) και το Τμήμα Οικονομικών Επιστημών (1971/72), το οποίο λειτουργεί παράλληλα με το Τμήμα Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών. Το ακαδ. έτος 1982/83, τα τμήματα Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών και Ειδίκευσης Δημοσίου Δικαίου καταργούνται.

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι η δομή της Σχολής παραμένει σταθερή (www.auth.gr/academics/factdep.el.php3/5-10-95).

Π. Θράκης

Το ακαδ. έτος 1974/75, στο Π. Θράκης εντοπίζεται Νομική Σχολή, η οποία περιλαμβάνει το Τμήμα Νομικής. Στη συνέχεια (1982/83), όμως, καταργείται η Νομική Σχολή και το Τμήμα Νομικής μετατρέπεται σε Ανεξάρτητο Τμήμα, για το οποίο, κατά το διάστημα 1988/89-1997/98 δεν υπάρχουν πληροφορίες, γιατί τα στοιχεία που εκδίδουν οι Στατιστικές της Εκπαίδευσης αφορούν στο σύνολο των ανεξάρτητων τμημάτων (πίνακας 6.11).

Σύνοψη

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, μεταξύ των σχολών Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών του Π. Αθηνών, Νομικών & Οικονομικών Επιστημών του Π. Θεσσαλονίκης και της –πρώην- Νομικής Σχολής (μετέπειτα ανεξάρτητο Τμήμα Νομικής) του Π. Θράκης, οι οποίες, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, αποτελούν συνέχεια των Νομικών Σχολών, παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις. Στην –

Πίνακας 6.11
Ανεξάρτητο Τμήμα Νομικής Πανεπιστημίου Θράκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Ανεξάρτητο Τμήμα Νομικής Πανεπιστημίου Θράκης	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98		
Τμήμα Νομικής	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Πίνακας 6.12
Σχολές Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Σχολή Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98		
Πανεπιστήμιο Αθηνών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πανεπιστήμιο Θράκης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Γενικό Σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

πρώην- Νομική Σχολή του Π. Θράκης δεν υπάρχουν τα Τμήματα Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών & Δημόσιας Διοίκησης, ενώ στη Νομική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης δεν υπάρχει το Τμήμα Πολιτικών Επιστημών & Δημόσιας Διοίκησης.

Παρά τις διαφοροποιήσεις αυτές μεταξύ των σχολών, εκτιμούμε ότι χωρίς να διατρέχεται ο κίνδυνος σημαντικού σφάλματος, η Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Π. Αθηνών, η Σχολή Νομικών και Οικονομικών Επιστημών του Π. Θεσσαλονίκης και η –πρώην- Νομική Σχολή (μετέπειτα ανεξάρτητο Τμήμα Νομικής) του Π. Θράκης μπορούν να θεωρηθούν ότι συνιστούν μια ενιαία ομάδα σχολών, τις Σχολές Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών (πίνακας 6.12).

6.6.3 Σχολές Επιστημών Υγείας

Οι Σχολές Ιατρικής και Οδοντιατρικής, από το ακαδ. έτος 1982/83 και μετά, καταργούνται και τα τμήματά τους είτε περιλαμβάνονται στις Σχολές Επιστημών Υγείας είτε εξελίσσονται σε ανεξάρτητα τμήματα²⁷⁷. Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, Σχολές Επιστημών Υγείας εντοπίζονται στα πανεπιστήμια Αθηνών, Θεσσαλίας, Θεσσαλονίκης, Κρήτης και Πατρών, ενώ ανεξάρτητα τμήματα Ιατρικής στα πανεπιστήμια Θράκης και Ιωαννίνων.

Στις νεοϊδρυθείσες Σχολές Επιστημών Υγείας, εκτός από τα τμήματα Ιατρικής και Οδοντιατρικής περιλαμβάνονται και τα λειτουργούντα τμήματα Φαρμακευτικής, τα οποία μέχρι τότε ανήκαν στις Φυσικομαθηματικές Σχολές. Επίσης, σε ορισμένα Α.Ε.Ι., στη Σχολή Επιστημών Υγείας περιλαμβάνεται και το τμήμα Νοσηλευτικής (Π. Αθηνών) και Κτηνιατρικής (Π. Θεσσαλίας)²⁷⁸. Κατά συνέπεια, για να είναι συγκρίσιμα τα στοιχεία, τα οποία αφορούν το σύνολο των Σχολών Επιστημών Υγείας, κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου, στην παρούσα εργασία γίνονται οι εξής προσαρμογές:

- Για το διάστημα 1957/58-1981/82, τα τμήματα Φαρμακευτικής θα περιλαμβάνονται σε μια ομάδα με τα τμήματα Ιατρικής και Οδοντιατρικής.
- Το Τμήμα Νοσηλευτικής του Π. Αθηνών, για το οποίο εντοπίζονται στοιχεία μόνο για δύο ακαδ. έτη (1982/82 και 1982/83) θα αφαιρεθεί από τη Σχολή Επιστημών Υγείας του Π. Αθηνών.

²⁷⁷ Η Ιατρική Σχολή του Π. Ιωαννίνων εξελίσσεται σε ανεξάρτητο τμήμα το ακαδ. έτος 1983/84.

²⁷⁸ Το γεγονός ότι η Σχολή Επιστημών Υγείας του Π. Θεσσαλίας περιλαμβάνει τα τμήματα Ιατρικής και Κτηνιατρικής προκύπτει από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου (www.uth.gr/main/welcome/history/history.html/6-4-2001).

- Τα τμήματα Κτηνιατρικής περιλαμβάνονται σε διαφορετικές σχολές στα πανεπιστήμια Θεσσαλίας και Θεσσαλονίκης. Στο Π. Θεσσαλίας το Τμήμα Κτηνιατρικής περιλαμβάνεται στη Σχολή Επιστημών Υγείας, ενώ στο Π. Θεσσαλονίκης, αν και υπάρχει Σχολή Επιστημών Υγείας, περιλαμβάνεται στη Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών. Για να υπάρχει μια συνέπεια στην ομαδοποίηση των σχολών, το Τμήμα Κτηνιατρικής θα πρέπει είτε να αφαιρεθεί από τη Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών και να συμπεριληφθεί στη Σχολή Επιστημών Υγείας στην περίπτωση του Π. Θεσσαλονίκης είτε να αφαιρεθεί από τη Σχολή Επιστημών Υγείας στην περίπτωση του Π. Θεσσαλίας. Όμως, δεν μπορεί να συμβεί τίποτα από τα δύο, γιατί, κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, η Ε.Σ.Υ.Ε. εκδίδει στοιχεία μόνο για το σύνολο των σχολών κι όχι κατά τμήμα. Κατά συνέπεια υπάρχουν δύο επιλογές: (α) Η Σχολή Επιστημών Υγείας του Π. Θεσσαλίας να συμπεριληφθεί σε μια ομάδα σχολών με τις αντίστοιχες σχολές των άλλων πανεπιστημίων, λαμβάνοντας υπόψη ότι περιλαμβάνει και το Τμήμα Κτηνιατρικής. (β) Η Σχολή Επιστημών Υγείας του Π. Θεσσαλίας, να μην συμπεριληφθεί στην ομάδα των Σχολών Επιστημών Υγείας. Στην παρούσα εργασία υιοθετείται η δεύτερη επιλογή, εφόσον δεν είναι γνωστός ο αριθμός των φοιτητών που περιλαμβάνει το Τμήμα Κτηνιατρικής και ενδεχομένως μπορεί να αλλοιώνει τη συνολική εικόνα της Σχολής.

Π. Αθηνών

Στον πίνακα 6.13 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή της Σχολής Επιστημών Υγείας του Π. Αθηνών. Από τα δεδομένα του πίνακα διαπιστώνεται ότι για τη Σχολή εντοπίζονται στοιχεία κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου. Στην αρχή της περιόδου (1956/57) τα στοιχεία αφορούν το σύνολο της Σχολής (Ιατρική Σχολή). Το επόμενο ακαδ. έτος (1957/58), εντοπίζεται Ιατρική Σχολή, 'Οδοντιατρικόν Τμήμα Ιατρικής Σχολής' και Τμήμα Φαρμακευτικής της Φυσικομαθηματικής Σχολής. Το επόμενο έτος (1958/59), εντοπίζεται Οδοντιατρική Σχολή αυτόνομη από την Ιατρική. Η δομή αυτή παραμένει αμετάβλητη μέχρι και το 1981/82. Το ακαδ. έτος 1982/83, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, καταργούνται οι Σχολές Ιατρικής και Οδοντιατρικής και δημιουργείται η Σχολή Επιστημών Υγείας, η οποία περιλαμβάνει τα τμήματα Ιατρικής, Οδοντιατρικής και Φαρμακευτικής.

Πίνακας 6.13
Σχολή Επιστημών Υγείας Πανεπιστημίου Αθηνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Σχολής Επιστημών Υγείας Πανεπιστημίου Αθηνών	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98				
Τμήμα Ιατρικής	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Οδοντιατρικής	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Φαρμακευτικής	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Νοσηλευτικής	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Πίνακας 6.14
Σχολή Επιστημών Υγείας Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Σχολής Επιστημών Υγείας Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98					
Τμήμα Ιατρικής	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Οδοντιατρικής	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Φαρμακευτικής	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Το ακαδ. έτος 1991/92, καταργείται η Σχολή Επιστημών Υγείας και τα τμήματά της μετατρέπονται σε ανεξάρτητα.

Π. Θεσσαλονίκης

Στον πίνακα 6.14 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή της Σχολής Επιστημών Υγείας του Π. Θεσσαλονίκης. Από τα δεδομένα του πίνακα 6.14 προκύπτει ότι στοιχεία για τη Σχολή εντοπίζονται κατά τη διάρκεια όλης της εξεταζόμενης περιόδου. Στην αρχή της περιόδου (1956/57) τα στοιχεία αφορούν το σύνολο της Σχολής (Ιατρική Σχολή), ενώ στο επόμενο ακαδ. έτος (1957/58) εντοπίζονται Ιατρική Σχολή και Τμήμα Φαρμακευτικής της Φυσικομαθηματικής Σχολής. Δύο χρόνια αργότερα (1959/60), φαίνεται ότι η Ιατρική Σχολή αποτελείται από τα τμήματα Ιατρικής και Οδοντιατρικής. Μετά από μια δεκαετία περίπου (1968/69), το Τμήμα Οδοντιατρικής εξελίσσεται σε αυτόνομη Οδοντιατρική Σχολή. Το ακαδ. έτος 1982/83, καταργούνται οι Σχολές Ιατρικής και Οδοντιατρικής και δημιουργείται Σχολή Επιστημών Υγείας, η οποία περιλαμβάνει τα τμήματα Ιατρικής, Οδοντιατρικής και Φαρμακευτικής.

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για την οποία τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι η δομή της παραμένει σταθερή (www.auth.gr/academics/factdep.el.php3/5-10-95).

Π. Θράκης

Τα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86, στο Π. Θράκης εντοπίζεται ανεξάρτητο Τμήμα Ιατρικής. Για το διάστημα 1988/89-1997/98, δεν εντοπίζονται στοιχεία για το Τμήμα Ιατρικής, καθώς η Ε.Σ.Υ.Ε. εκδίδει στοιχεία μόνο για το σύνολο των ανεξάρτητων τμημάτων (πίνακας 6.15).

Π. Ιωαννίνων

Στο Π. Ιωαννίνων, αρχικά (1977/78), εντοπίζεται Ιατρική Σχολή, η οποία, το ακαδ. έτος 1983/84, εξελίσσεται σε ανεξάρτητο Τμήμα Ιατρικής. Για το διάστημα 1988/89-1997/98, δεν εντοπίζονται στοιχεία για το Τμήμα Ιατρικής, καθώς η Ε.Σ.Υ.Ε. εκδίδει στοιχεία μόνο για το σύνολο των ανεξάρτητων τμημάτων (πίνακας 6.15).

Πίνακας 6.15
Ανεξάρτητα Τμήματα Ιατρικής: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Ανεξάρτητα Τμήματα Ιατρικής	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	
Πανεπιστήμιο Θράκης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-

Πίνακας 6.16
Σχολή Επιστημών Υγείας Πανεπιστημίου Κρήτης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Σχολής Επιστημών Υγείας Πανεπιστημίου Κρήτης	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	
Τμήμα Ιατρικής	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	

Π. Κρήτης

Στοιχεία για τη Σχολή Επιστημών Υγείας του Π. Κρήτης, στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, εντοπίζονται την περίοδο 1984/85 έως 1997/98 (πίνακας 6.16). Η Σχολή περιλαμβάνει το Τμήμα Ιατρικής (http://147.52.130.151/scholes_1.cfm, www.uoc.gr/10-5-2004).

Π. Πατρών

Στον πίνακα 6.17 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή της Σχολής Επιστημών Υγείας του Π. Πατρών. Από τα δεδομένα του πίνακα προκύπτει ότι στοιχεία για τη Σχολή εντοπίζονται κατά την περίοδο 1977/78 έως 1997/98. Αρχικά (1977/78), εντοπίζεται Ιατρική Σχολή και το επόμενο ακαδ. έτος (1978/79) Τμήμα Φαρμακευτικής της Φυσικομαθηματικής Σχολής. Το ακαδ. έτος 1982/83 καταργείται η Ιατρική Σχολή και δημιουργείται Σχολή Επιστημών Υγείας, η οποία αποτελείται από τα τμήματα Ιατρικής και Φαρμακευτικής.

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για την οποία τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι η δομή της παραμένει σταθερή (www.upatras.gr/education/structure/...10-5-2004).

Π. Θεσσαλίας

Στοιχεία για τη Σχολή Επιστημών Υγείας του Π. Θεσσαλίας εντοπίζονται κατά το διάστημα 1994/95 έως 1997/98. Από τη ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι η Σχολή περιλαμβάνει τα τμήματα Ιατρικής και Κτηνιατρικής (www.uth.gr/main/welcome/history/history.html).

Σύνοψη

Σύμφωνα με τα στοιχεία των Στατιστικών της Εκπαίδευσης, η εν γένει δομή των Σχολών Επιστημών Υγείας απαρτίζεται από τα τμήματα: Ιατρικής, Οδοντιατρικής και Φαρμακευτικής. Όμως, για το διάστημα 1957/58-985/86, για το οποίο υπάρχουν στοιχεία κατά τμήμα, η δομή αυτή, δεν εντοπίζεται σε όλες ανεξαιρέτως τις σχολές. Συγκεκριμένα, μεταξύ των Σχολών Επιστημών Υγείας εμφανίζονται οι παρακάτω διαφοροποιήσεις :

Πίνακας 6.17
Σχολή Επιστημών Υγείας Πανεπιστημίου Πατρών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Σχολής Επιστημών Υγείας Πανεπιστημίου Πατρών	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98			
Τμήμα Ιατρικής	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Φαρμακευτικής	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Γενικό σύνολο	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	

Πίνακας 6.18
Σχολές Επιστημών Υγείας: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Σχολή Επιστημών Υγείας	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98			
Πανεπιστήμιο Αθηνών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πανεπιστήμιο Θράκης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Πανεπιστήμιο Κρήτης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πανεπιστήμιο Πατρών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

- Στο Π. Πατρών δεν περιλαμβάνεται το Τμήμα Οδοντιατρικής.
- Στο Π. Κρήτης δεν περιλαμβάνονται τα Τμήμα Οδοντιατρικής και Φαρμακευτικής.
- Στο Π. Θεσσαλίας περιλαμβάνεται Τμήμα Κτηνιατρικής.

Επίσης, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η Ιατρική Σχολή του Π. Ιωαννίνων εξελίχθηκε σε ανεξάρτητο Τμήμα Ιατρικής και στο Π. Θράκης δημιουργήθηκε ανεξάρτητο Τμήμα Ιατρικής.

Παρά τις διαφοροποιήσεις που μόλις επισημάνθηκαν, εκτιμούμε ότι, χωρίς να διατρέχεται ο κίνδυνος σημαντικού σφάλματος, οι Σχολές Επιστημών Υγείας των πανεπιστημίων Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Πατρών και Κρήτης και τα ανεξάρτητα τμήματα Ιατρικής των πανεπιστημίων Ιωαννίνων και Θράκης, μπορούν να θεωρηθούν ότι συνιστούν μια ενιαία ομάδα σχολών, τις Σχολές Επιστημών Υγείας. Στις Σχολές Επιστημών Υγείας, όπως επισημάνθηκε και προηγουμένως, δεν περιλαμβάνεται η Σχολή Επιστημών Υγείας του Π. Θεσσαλίας γιατί περιλαμβάνει και το Τμήμα Κτηνιατρικής, το οποίο σε άλλα Α.Ε.Ι. περιλαμβάνεται στη Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών (πίνακας 6.18).

6.6.4 Φιλοσοφικές Σχολές

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, Σχολές Φιλοσοφικής εντοπίζονται στα πανεπιστήμια Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων και Κρήτης.

Π. Αθηνών

Στον πίνακα 6.19 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή της Φιλοσοφικής Σχολής του Π. Αθηνών, σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου.

Από τα δεδομένα του πίνακα 6.19 διαπιστώνεται ότι για τη Φιλοσοφική Σχολή του Π. Αθηνών εντοπίζονται στοιχεία κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου. Αρχικά (1956/57), φαίνεται ότι η Σχολή αποτελείται από τα τμήματα Φιλολογίας, Αγγλικής Γλώσσας & Φιλολογίας και Γαλλικής Γλώσσας & Φιλολογίας. Στην συνέχεια (1960/61), εντοπίζονται στοιχεία, για πρώτη φορά, για το Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας. Μετά από μια δεκαετία περίπου (1971/62), δημιουργούνται τα Τμήματα Φιλοσοφίας και Βυζαντινών & Νεοελληνικών Σπουδών και οι φοιτητές των «ελληνόγλωσσων» τμημάτων, στο 1^ο έτος, παρακολουθούν κοινά μαθήματα (συνδιδασκαλία). Το ακαδ. έτος 1983/84, καθώς η Ε.Σ.Υ.Ε. απ' αυτό το έτος και μετά εκδίδει στοιχεία μόνο για τους πρωτοετείς φοιτητές, εκτός από τα ξενόγλωσσα τμήματα, δεν υπάρχουν ξεχωριστά στοιχεία για τα «ελληνόγλωσσα» τμήματα, λόγω

Πίνακας 6.19
Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98			
Συνδιδασκαλία 1 ^{ου} έτους	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Τμήμα Φιλολογίας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμ. Βυζαντινών & Νεοελληνικών Σπ.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Φιλοσοφίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμ. Φιλοσοφίας, Παιδ/κής & Ψυχ/γίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμ. Αγγλικής Γλώσσας & Φιλολογίας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Γαλλικής Γλώσσας & Φιλολογίας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Γερμανικής Γλώσσας & Φιλολογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	

συνδιδασκαλίας στο 1^ο έτος. Το επόμενο ακαδ. έτος (1984/85), καταργείται το Τμήμα Βυζαντινών & Νεοελληνικών Σπουδών, ενώ το Τμήμα Φιλοσοφίας εξελίσσεται σε Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας. Το ακαδ. έτος 1985/86, τελευταίο έτος για το οποίο η Ε.Σ.Υ.Ε. εκδίδει στοιχεία κατά τμήμα, φαίνεται ότι η Σχολή αποτελείται από τα τμήματα Φιλολογίας, Ιστορίας & Αρχαιολογίας και Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας.

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για το οποίο τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι στη Σχολή, από το 1991²⁷⁹ και μετά, περιλαμβάνονται και τα τμήματα Μουσικών και Θεατρικών Σπουδών (www.uoa.gr/uoagr/uoaindex.htm/5-10-2005). Τα τμήματα Μουσικών και Θεατρικών Σπουδών, ανήκουν σε διαφορετικές επιστημονικές κατευθύνσεις σε σχέση με τα υπόλοιπα τμήμα της Σχολής, με αποτέλεσμα να αλλοιώνεται η ομοιογένεια των τμημάτων ως προς την επιστημονική τους συγγένεια. Γι' αυτό, θα έπρεπε τα τμήματα αυτά να αφαιρεθούν από τη Σχολή. Αυτό, όμως, δεν είναι εφικτό λόγω έλλειψης στοιχείων κατά τμήμα και κατά συνέπεια τα τμήματα αυτά θα συμπεριληφθούν στη Φιλοσοφική Σχολή.

Π. Θεσσαλονίκης

Στον πίνακα 6.20 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή της Φιλοσοφικής Σχολής του Π. Θεσσαλονίκης, σύμφωνα με τα στοιχεία, τα οποία εντοπίζονται στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Όπως, διαπιστώνεται από τα δεδομένα του πίνακα 6.20, στοιχεία για τη Φιλοσοφική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης εντοπίζονται κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου. Αρχικά (ακαδ. έτος 1956/57), φαίνεται ότι η Σχολή αποτελείται από τα τμήματα Φιλολογίας, Αγγλικής Γλώσσας & Φιλολογίας και Γαλλικής Γλώσσας & Φιλολογίας. Στη συνέχεια, εντοπίζονται στοιχεία για νέα τμήματα, αυτών της Ιστορίας & Αρχαιολογίας (1960/61) Γερμανικής Γλώσσας & Φιλολογίας και Ιταλικής Γλώσσας & Φιλολογίας (1961/62). Μετά από μια δεκαετία, η δομή της σχολής μεταβάλλεται καθώς καταργούνται τα τμήματα Φιλολογίας (1971/72) και Ιστορίας & Αρχαιολογίας (1972/73) και στη θέση τους δημιουργούνται τα τμήματα Κλασικών Σπουδών, Βυζαντινών & Νεοελληνικών Σπουδών (1971/72), Ιστορίας και Αρχαιολογίας & Τέχνης (1972/73). Επίσης, το ίδιο έτος (1972/73), δημιουργούνται τα τμήματα Γλωσσολογίας, Φιλοσοφίας και Ψυχολογίας & Παιδαγωγικής, ενώ τα μαθήματα στο 1^ο και το 2^ο έτος είναι κοινά (συνδιδασκαλία) για

²⁷⁹ Το έτος λειτουργίας των τμημάτων το πληροφορηθήκαμε ύστερα από τηλεφωνική επικοινωνία με τις γραμματείες των τμημάτων.

Πίνακας 6.20

Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98			
Συνδιδασκαλία 1 ^{ου} - 2 ^{ου} έτους	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Τμήμα Φιλολογίας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Τμήμα Γλωσσολογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Τμήμα Κλασικών Σπουδών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Τμ. Βυζαντινών & Νεοελληνικών Σπ.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Ιστορίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Αρχαιολογίας & Τέχνης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Φιλοσοφίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμ. Φιλοσοφίας, Παιδ/κής & Ψυχ/γίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμ. Αγγλικής Γλώσσας & Φιλολογίας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Γαλλικής Γλώσσας & Φιλολογίας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Γερμανικής Γλώσσας & Φιλολογίας	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Ιταλικής Γλώσσας & Φιλολογίας	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	

τους φοιτητές των «ελληνόγλωσσων» τμημάτων. Μετά από μια δεκαετία (1982/83), όμως, καταργούνται τα τμήματα Ιστορίας και Αρχαιολογίας & Τέχνης και επανεμφανίζονται στοιχεία για το Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας. Το ακαδ. έτος 1983/84, καθώς η Ε.Σ.Υ.Ε. απ' αυτό το έτος και μετά εκδίδει στοιχεία μόνο για τους πρωτοετείς φοιτητές, εκτός από τα «ξενόγλωσσα» τμήματα, δεν υπάρχουν στοιχεία ξεχωριστά για τα «ελληνόγλωσσα» τμήματα, αλλά για το σύνολό τους, λόγω συνδιδασκαλίας στο 1^ο έτος. Τα επόμενα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86, εκτός από τα «ξενόγλωσσα» τμήματα, εντοπίζονται στοιχεία για τα τμήματα Φιλολογίας, Ιστορίας & Αρχαιολογίας και Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας.

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για το οποίο τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι το Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας χωρίζεται σε δύο αυτόνομα τμήματα, αυτών της Φιλοσοφίας & Παιδαγωγικής και της Ψυχολογίας (1993/94). Στα υπόλοιπα τμήματα δεν παρατηρούνται μεταβολές (www.auth.gr/academics/factdep.el.php3/5-10-2005).

Π. Ιωαννίνων

Στον πίνακα 6.21 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή της Φιλοσοφικής Σχολής του Π. Ιωαννίνων, σύμφωνα με τα στοιχεία τα οποία εντοπίζονται στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Από τα δεδομένα του πίνακα 6.21 προκύπτει ότι στοιχεία για τη Φιλοσοφική Σχολή του Π. Ιωαννίνων εντοπίζονται κατά την περίοδο 1964/65 έως 1997/98. Η Φιλοσοφική Σχολή του Π. Ιωαννίνων τα πρώτα χρόνια (1964-1969), λειτούργησε ως παράρτημα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και περιελάμβανε το Τμήμα Φιλολογίας, αφού δεν είχε ιδρυθεί ακόμα το Π. Ιωαννίνων, όπως προκύπτει από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου: *'...Η Φιλοσοφική Σχολή ιδρύθηκε στα Ιωάννινα και λειτούργησε για πρώτη φορά κατά το ακαδημαϊκό έτος 1964/65 ως παράρτημα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Β.Δ. 746/1964). Το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων κατέστη ανεξάρτητο από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης το 1970'* (www.uoi.gr/schools/human/philology/main.html/28-11-2003). Το ακαδ. έτος 1971/72, καταργείται το Τμήμα Φιλολογίας και στη θέση του δημιουργούνται τα τμήματα Κλασικών Σπουδών και Μέσων & Νεοελληνικών Σπουδών, τα οποία οι φοιτητές παρακολουθούν από το 3^ο έτος και μετά, λόγω συνδιδασκαλίας στο 1^ο και 2^ο έτος. Στη συνέχεια, δημιουργούνται νέα τμήματα, αυτών της Ιστορίας (1976/77), της Αρχαιολογίας και της Ψυχολογίας & Παιδαγωγικής (1979/80). Το ακαδ. έτος 1983/84,

Πίνακας 6.21
Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98				
Συνδιδασκαλία 1 ^{ου} – 2 ^{ου} έτους	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Φιλολογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Κλασικών Σπουδών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Μέσων & Νεοελληνικών Σπουδών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Ιστορίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Αρχαιολογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Ψυχολογίας & Παιδαγωγικής	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Φιλοσοφίας, Παιδ/κής & Ψυχ/γίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

καθώς η Ε.Σ.Υ.Ε. εκδίδει στοιχεία μόνο για τους πρωτοετείς φοιτητές, δεν εντοπίζονται στοιχεία κατά τμήμα, αλλά για το σύνολο των φοιτητών της Σχολής, λόγω συνδιδασκαλίας στο 1^ο έτος. Τα επόμενα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86, επανεμφανίζονται στοιχεία για το Τμήμα Φιλολογίας καθώς καταργούνται τα τμήματα Κλασικών Σπουδών και Μέσων & Νεοελληνικών Σπουδών. Επίσης, καταργήθηκαν τα τμήματα Ιστορίας και Αρχαιολογίας και στη θέση τους δημιουργήθηκε το Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, ενώ το Τμήμα Ψυχολογίας & Παιδαγωγικής εξελίχθηκε σε Τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για το οποίο τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι η δομή της Σχολής παρέμεινε σταθερή (www.uoi.gr/education/5-10-2005).

Π. Κρήτης

Στον πίνακα 6.22 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή της Φιλοσοφικής Σχολής του Π. Κρήτης, σύμφωνα με τα στοιχεία τα οποία εντοπίζονται στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Όπως διαπιστώνεται από τα δεδομένα του πίνακα 6.22, στοιχεία για τη Φιλοσοφική Σχολή του Π. Κρήτης εντοπίζονται κατά τη διάρκεια της περιόδου 1977/78 ως 1997/98. Αρχικά (διάστημα 1977/78- 1983/84), τα στοιχεία αφορούν στο σύνολο των φοιτητών λόγω συνδιδασκαλίας στο 1^ο έτος²⁸⁰. Στη συνέχεια, φαίνεται ότι η Σχολή περιλαμβάνει τα τμήματα Φιλολογίας, Ιστορίας & Αρχαιολογίας (1983/84 και 1984/85) και Φιλοσοφικών & Κοινωνικών Σπουδών (1985/86).

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για την οποία τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι η δομή της Σχολής παρέμεινε σταθερή (http://147.52.130.151/sxoles_1.cfm/4-10-2005).

Σύνοψη

Σύμφωνα με τα στοιχεία των Στατιστικών της Εκπαίδευσης, η εν γένει δομή των Φιλοσοφικών Σχολών απαρτίζεται από τα τμήματα: Φιλολογίας, Ιστορίας & Αρχαιολογίας και Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας. Όμως, για το διάστημα 1957/58 - 1997/98, για το οποίο υπάρχουν στοιχεία κατά τμήμα, η δομή αυτή δεν εντοπίζεται σε όλες ανεξαιρέτως τις σχολές. Συγκεκριμένα, μεταξύ των Σχολών Φιλοσοφικής εμφανίζονται οι παρακάτω διαφοροποιήσεις:

²⁸⁰ Το ακαδ. έτος 1980/81 η συνδιδασκαλία αφορά το 1^ο και 2^ο έτος.

Πίνακας 6.22
Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Κρήτης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κρήτης	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98			
Συνδιδασκαλία 1 ^{ου} έτους	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Φιλολογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Φιλοσοφίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Πίνακας 6.23
Φιλοσοφικές Σχολές: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι.για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Φιλοσοφική Σχολή	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98			
Πανεπιστήμιο Αθηνών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πανεπιστήμιο Ιονίου (Τμ. Ιστορίας) ²⁸¹	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Πανεπιστήμιο Κρήτης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

²⁸¹ Συμπεριλαμβάνεται και το Τμήμα Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου, εφόσον στα υπόλοιπα Α.Ε.Ι. εντάσσεται στη Φιλοσοφική Σχολή.

- Στα πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης εντοπίζονται «ξενόγλωσσα» τμήματα: Αγγλικής Γλώσσας & Φιλολογίας, Γαλλικής Γλώσσας & Φιλολογίας και Γερμανικής Γλώσσας & Φιλολογίας.
- Στο Π. Θεσσαλονίκης, μάλιστα, εντοπίζεται επιπλέον το Τμήμα Ιταλικής Γλώσσας & Φιλολογίας
- Στο Π. Κρήτης αντί για Τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας, εντοπίζεται Τμήμα Φιλοσοφικών & Κοινωνικών Σπουδών.
- Στο Π. Θεσσαλονίκης, το Τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας διασπάται στα τμήματα Φιλοσοφίας & Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας.
- Στο Π. Αθηνών, από το 1990/91 και μετά, εντοπίζονται στοιχεία για τα τμήματα Μουσικών και Θεατρικών Σπουδών.

Παρά τις διαφοροποιήσεις που μόλις επισημάνθηκαν, εκτιμούμε ότι χωρίς να διατρέχεται ο κίνδυνος σημαντικού σφάλματος, οι Φιλοσοφικές Σχολές μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστούν μια ενιαία ομάδα σχολών, τις Φιλοσοφικές Σχολές (πίνακας 6.23).

6.6.5 Σχολές Θετικών Επιστημών

Οι Σχολές Θετικών Επιστημών, από το ακαδ. έτος 1982/83, αποτελούν μετονομασία των Φυσικομαθηματικών Σχολών. Αξίζει το κόπο να επισημανθεί ότι, κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, τα τμήματα Φαρμακευτικής ανήκαν αρχικά στις Φυσικομαθηματικές Σχολές, ενώ από το 1982/83 και μετά περιλαμβάνονται πλέον στις Σχολές Επιστημών Υγείας. Κατά συνέπεια, για να είναι συγκρίσιμα τα στοιχεία σε όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, για το διάστημα 1957/58-1981/82, στην παρούσα εργασία, τα λειτουργούντα τμήματα Φαρμακευτικής αφαιρούνται από τις Φυσικομαθηματικές Σχολές.

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, Σχολές Θετικών Επιστημών εντοπίζονται στα πανεπιστήμια Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων, Κρήτης και Πατρών.

Π. Αθηνών

Στον πίνακα 6.24 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή της Σχολής Θετικών Επιστημών του Π. Αθηνών, σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου.

Όπως διαπιστώνεται από τα δεδομένα του πίνακα 6.24, για τη Σχολή εντοπίζονται στοιχεία κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου.

Αρχικά (ακαδ. έτος 1956/57), φαίνεται ότι Σχολή αποτελείται από τα τμήματα Μαθηματικών, Φυσικής, Χημείας, Φυσιογνωσίας και Φαρμακευτικής. Κατά τη διάρκεια, όμως, της εξεταζόμενης περιόδου, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις, οι οποίες αφορούν: (α) στη δημιουργία νέων τμημάτων, αυτών της Βιολογίας και της Γεωλογίας (1970/71) και (β) στη δημιουργία νέων επίσης τμημάτων, τα οποία, όμως αργότερα καταργούνται: Φυσιογνωσίας (1957/58-1974/75) Ραδιοηλεκτρολογίας (1959/60- 1970/71) και Μετεωρολογίας (1970/71).

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για το οποίο τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι ιδρύθηκε το Τμήμα Πληροφορικής (1989), το οποίο *‘...ουσιαστικά, όμως, άρχισε να λειτουργεί από το 1986’* (www.di.uoa.gr/gr/info.php/3-10-2005).

Π. Θεσσαλονίκης

Στον πίνακα 6.25 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή της Σχολής Θετικών Επιστημών του Π. Θεσσαλονίκης, σύμφωνα με τα στοιχεία που εντοπίζονται στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου.

Από τα δεδομένα του πίνακα 6.25 διαπιστώνεται ότι για τη Σχολή εντοπίζονται στοιχεία σε όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου. Αρχικά (ακαδ. έτος 1956/57), φαίνεται ότι η Σχολή αποτελείται από τα τμήματα Μαθηματικών, Φυσικής, Χημείας, Φυσιογνωσίας και Φαρμακευτικής. Κατά τη διάρκεια, όμως, της περιόδου παρατηρούνται διαφοροποιήσεις, οι οποίες αφορούν: (α) στην κατάργηση του Τμήματος Φυσιογνωσίας (1975/76) και στη δημιουργία νέων τμημάτων, αυτών της Βιολογίας και της Γεωλογίας (1973/74).

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για το οποίο τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι στη Σχολή περιλαμβάνεται και το νεοϊδρυθέν Τμήμα Πληροφορικής (1992) (www.auth.gr/academics/factdep.el.php3/5-10-2005).

Π. Ιωαννίνων

Στον πίνακα 6.26 παρουσιάζονται τα στοιχεία που αφορούν στις μεταβολές της δομής της Σχολής Θετικών Επιστημών του Π. Ιωαννίνων, όπως αυτές παρουσιάζονται στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου.

Πίνακας 6.24

Σχολή Θετικών Επιστημών Πανεπιστημίου Αθηνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Σχολής Θετικών Επ. Πανεπιστημίου Αθηνών	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98			
Τμήμα Βιολογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Γεωλογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Μαθηματικών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Φυσικής	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Χημείας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Ραδιοηλεκτρολογίας	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Φυσιογνωσίας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Μετεωρολογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Πίνακας 6.25

Σχολή Θετικών Επιστημών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Σχολής Θετικών Επ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	
Τμήμα Βιολογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Γεωλογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Μαθηματικών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Φυσικής	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Χημείας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Φυσιογνωσίας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Πίνακας 6.26

Σχολή Θετικών Επιστημών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Σχολής Θετικών Επ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98		
Τμήμα Μαθηματικών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Φυσικής	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Χημείας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Όπως προκύπτει από τα δεδομένα του πίνακα 6.26, για τη Σχολή εντοπίζονται στοιχεία κατά την περίοδο 1968/69 έως 1997/98. Θα πρέπει, όμως, να επισημανθεί ότι η Σχολή, τα δύο πρώτα χρόνια (1968/69 και 1969/70), λειτούργησε ως παράρτημα του Π. Θεσσαλονίκης και περιελάμβανε το Τμήμα Μαθηματικών. Το επόμενο ακαδ. έτος 1970/71, ενσωματώθηκε στο νεοϊδρυθέν Π. Ιωαννίνων, με την ίδια δομή. Στη συνέχεια, εντοπίζονται στοιχεία για νέα τμήματα, αυτών της Φυσικής (1971/72) και της Χημείας (1977/78).

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για το οποίο τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι στη Σχολή περιλαμβάνεται και το νεοϊδρυθέν Τμήμα Πληροφορικής (1993/94) (www.uoi.gr/about/history2.php/3-10-2005).

Π. Κρήτης

Στον πίνακα 6.27 παρουσιάζονται τα στοιχεία που αφορούν τις μεταβολές της δομής της Σχολής Θετικών Επιστημών του Π. Κρήτης, όπως αυτές εντοπίζονται στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου.

Όπως διαπιστώνεται από τα δεδομένα του πίνακα 6.27, για τη Σχολή εντοπίζονται στοιχεία κατά την περίοδο 1977/78 έως 1997/98. Αρχικά (1977/78), φαίνεται ότι η Σχολή περιλαμβάνει το Τμήμα Μαθηματικών και αργότερα τα τμήματα Φυσικής (1979/80) και Επιστήμης των Υπολογιστών (1984/85).

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για το οποίο τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι στη Σχολή περιλαμβάνονται και τα τμήματα Βιολογίας και Χημείας (http://147.52.130.151/sxoles_1.cfm/4-10-2005).

Π. Πατρών

Στον πίνακα 6.28 παρουσιάζονται τα στοιχεία που αφορούν τις μεταβολές της δομής της Σχολής Θετικών Επιστημών του Π. Πατρών, όπως αυτές εντοπίζονται στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου.

Από τα δεδομένα του πίνακα 6.28 διαπιστώνεται ότι για τη Σχολή Θετικών Επιστημών του Π. Πατρών εντοπίζονται στοιχεία την περίοδο 1968/69 έως 1997/98.

Πίνακας 6.27
Σχολή Θετικών Επιστημών Πανεπιστημίου Κρήτης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Σχολής Θετικών Επ. Πανεπιστημίου Κρήτης	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98			
Τμήμα Μαθηματικών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Φυσικής	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Επιστήμης των Υπολογιστών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Πίνακας 6.28
Σχολή Θετικών Επιστημών Πανεπιστημίου Πατρών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Σχολής Θετικών Επ. Πανεπιστημίου Πατρών	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98					
Συνδιδασκαλία 1 ^{ου} έτους	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Τμήμα Βιολογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Γεωλογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Μαθηματικών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Φυσικής	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Χημείας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	

Τα δύο πρώτα χρόνια (1968/69 και 1969/70), φαίνεται ότι οι Σχολή απαρτίζεται από τα τμήματα Βιολογίας, Μαθηματικών, Φυσικής και Χημείας, στα οποία περιλαμβάνονται φοιτητές του 2^{ου}, 3^{ου} και 4^{ου} έτους, λόγω συνδιδασκαλίας στο 1^ο έτος. Στο τέλος περίπου της δεκαετίας του '70 (1978/79), ιδρύονται τα τμήματα Φαρμακευτικής και Γεωλογίας.

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για την οποία τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι η δομή της παραμένει σταθερή (www.upatras.gr/education/structure/...10-5-2004).

Σύνοψη

Σύμφωνα με τα στοιχεία των Στατιστικών της Εκπαίδευσης, η εν γένει δομή των σχολών Θετικών Επιστημών απαρτίζεται από τα τμήματα: Βιολογίας, Γεωλογίας, Μαθηματικών, Φυσικής, Χημείας και Πληροφορικής (ή Επιστήμης των Υπολογιστών). Όμως, η δομή αυτή, δεν εντοπίζεται σε όλες ανεξαιρέτως τις σχολές. Συγκεκριμένα, μεταξύ των Σχολών Θετικών Επιστημών εμφανίζονται οι παρακάτω διαφοροποιήσεις:

- Το Τμήμα Βιολογίας δεν εντοπίζεται στο Π. Ιωαννίνων.
- Το Τμήμα Γεωλογίας δεν εντοπίζεται στα Π. Ιωαννίνων και Κρήτης.
- Τα τμήματα Βιολογίας και Γεωλογίας δεν εντοπίζονται στα Πανεπιστήμια Ιωαννίνων και Κρήτης.
- Το Τμήμα Πληροφορικής δεν εντοπίζεται στο Π. Πατρών.

Παρά τις μικρές διαφοροποιήσεις που μόλις επισημάνθηκαν, εκτιμούμε ότι χωρίς να διατρέχεται ο κίνδυνος σημαντικού σφάλματος, οι σχολές Θετικών Επιστημών μπορούν να θεωρηθούν ότι συνιστούν μια ενιαία ομάδα σχολών(πίνακας 6.29).

6.6.6 Σχολές Γεωτεχνικών Επιστημών

Κατά την εξεταζόμενη περίοδο, στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, σχολές με την ονομασία 'Γεωτεχνικών Επιστημών' εντοπίζεται μόνο στο Π. Θεσσαλονίκης, η οποία από το ακαδ. έτος 1982/83 και μετά αποτελεί συνέχεια των σχολών Κτηνιατρικής και Γεωπονικής & Δασολογικής. Αντίστοιχη με τη με τη Γεωπονική και Δασολογική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης είναι η Ανώτατη Γεωπονική Σχολή Αθηνών

Πίνακας 6.29
Σχολές Θετικών Επιστημών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Σχολή Θετικών Επιστημών	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98		
Πανεπιστήμιο Αθηνών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πανεπιστήμιο Κρήτης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πανεπιστήμιο Πατρών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Πίνακας 6.30
Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Σχολής Γεωτεχνικών Επιστημών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98		
Τμήμα Γεωπονίας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Δασολογίας & Φυσικού Περιβ.	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Κτηνιατρικής	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

(Α.Γ.Σ.Α.)²⁸², η οποία μετονομάστηκε σε Γεωργικό Π. (1991/92) και αργότερα σε Γεωργικό Π. (1994/95)²⁸³.

Παρακάτω παρουσιάζονται με αναλυτικό τρόπο, για τη Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών του Π. Θεσσαλονίκης και το Γεωπονικό Π. Αθηνών, οι μεταβολές στην εσωτερική δομή τους. Για κάθε πανεπιστήμιο, παρατίθεται αρχικά ένας περιγραφικός πίνακας με τη διαχρονική εξέλιξη των τμημάτων της Σχολής Γεωτεχνικών Επιστημών και του Γεωπονικού Πανεπιστημίου και στην συνέχεια επιχειρείται ο σχολιασμός των ευρημάτων. Θα πρέπει να επισημανθεί, ότι για το διάστημα 1988/89-1997/98, οι Στατιστικές της Εκπαίδευσης δεν εκδίδουν στοιχεία κατά τμήμα, αλλά μόνο για το σύνολο της σχολής.

Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών Π. Θεσσαλονίκης

Στον πίνακα 6.30 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή της Σχολής Γεωτεχνικών Επιστημών του Π. Θεσσαλονίκης, σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης.

Όπως διαπιστώνεται από τα στοιχεία του πίνακα 6.30, στοιχεία για τη Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών του Π. Θεσσαλονίκης, εντοπίζονται κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου. Αρχικά (ακαδ. έτος 1956/57), εντοπίζονται στοιχεία για την Κτηνιατρική Σχολή και τη Γεωπονοδασολογική Σχολή. Η Γεωπονοδασολογική Σχολή περιλαμβάνει τα τμήματα Γεωπονίας και Δασολογίας. Μέχρι το 1980/81, η μόνη μεταβολή που παρατηρείται αφορά στη μετονομασία της Γεωπονοδασολογικής Σχολής, από το ακαδ. έτος 1971/72, σε Γεωπονική & Δασολογική Σχολή. Το 1981/82, η Γεωπονική & Δασολογική Σχολή διασπάται σε δύο αυτόνομες σχολές, αυτών της Γεωπονίας και της Δασολογίας & Φυσικού Περιβάλλοντος. Το επόμενο ακαδ. έτος 1982/83, εντοπίζεται η Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών, η οποία περιλαμβάνει τα τμήματα Κτηνιατρικής, Γεωπονίας και Δασολογίας & Φυσικού Περιβάλλοντος.

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για το οποίο τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει

²⁸² '... Η Ανώτατη Γεωπονική Σχολή Αθηνών, στην αρχή μόνη της και αργότερα μαζί με το αδελφό Ίδρυμα, τη Γεωπονική και Δασολογική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης...' (www.aua.gr/gr/history_f.html/6-4-2001).

²⁸³ Σύμφωνα με τα στοιχεία που εντοπίζονται στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, γιατί στην ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου αναφέρεται ότι η '... η ΑΓ.Σ.Α. μετονομάζεται με το Π.Δ. 377/1989 σε Γεωργικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. (...) Τέλος, στις 26/9/95 (ΦΕΚ 130), το Γεωργικό Πανεπιστήμιο Αθηνών μετονομάζεται σε Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών' (www.aua.gr/gr/history_f.html/6-4-2001).

ότι η δομή της Σχολής παραμένει σταθερή (www.auth.gr/academics/factdep.el.php3/5-10-2005).

Το Τμήμα Κτηνιατρικής, διαφοροποιείται σημαντικά από τα τμήματα Γεωπονίας και Δασολογίας & Φυσικού Περιβάλλοντος, ως προς την επιστημονική του κατεύθυνση. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο Π. Θεσσαλίας το Τμήμα Κτηνιατρικής περιλαμβάνεται στη Σχολή Επιστημών Υγείας κι όχι στη Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών (www.uth.gr/main/welcome/history/history.html/6-4-2001). Στο βαθμό, όμως, που δεν είναι δυνατός ο διαχωρισμός του Τμήματος Κτηνιατρικής από τη Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών, λόγω έλλειψης στοιχείων στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης (διάστημα 1988/89-1997/98), το Τμήμα Κτηνιατρικής θα συμπεριληφθεί στη Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών.

Γεωπονικό Π. Αθηνών (πρώην Α.Γ.Σ.Α.)

Στον πίνακα 6.31 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών (πρώην Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή Αθηνών), σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης.

Όπως διαπιστώνεται από τα δεδομένα του πίνακα 6.31, στοιχεία για το Γεωπονικό Π. Αθηνών εντοπίζονται κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου. Για το διάστημα 1956/57-1981/82, δεν υπάρχουν στοιχεία κατά τμήμα, αλλά για το σύνολο της –τότε- Ανώτατης Γεωπονικής Σχολής Αθηνών. Στο υπόλοιπο διάστημα (1982/83- 1985/86), για το οποίο η Ε.Σ.Υ.Ε. παρέχει πληροφορίες κατά τμήμα, φαίνεται ότι αποτελείται από το Τμήμα Γεωπονίας.

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για το οποίο τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, σύμφωνα με την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου ιδρύονται επτά ανεξάρτητα τμήματα (Π.Δ. 379/1989) που χορηγούν ενιαίο πτυχίο (πτυχίο Γεωπόνου) (www.aua.gr/gr/history_f.html/6-4-2001).

Σύνοψη

Σύμφωνα με τα στοιχεία των Στατιστικών της Εκπαίδευσης, μεταξύ της Σχολής Γεωτεχνικών Επιστημών του Π. Θεσσαλονίκης και του Γεωπονικού Π. Αθηνών παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις, καθώς στη Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών του Π. Θεσσαλονίκης εντοπίζονται επιπλέον τα τμήματα Δασολογίας & Φυσικού Περιβάλλοντος και Κτηνιατρικής.

Παρά τις διαφοροποιήσεις που μόλις επισημάνθηκαν, εκτιμούμε ότι χωρίς να διατρέχεται ο κίνδυνος σημαντικού σφάλματος, η Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών του Π. Θεσσαλονίκης και το Γεωπονικό Π. Αθηνών μπορούν να θεωρηθούν ότι συνιστούν μία ενιαία ομάδα σχολών, αυτή των Σχολών Γεωτεχνικών Επιστημών (πίνακας 6.32).

Πίνακας 6.31
Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98			
Τμήμα Γεωπονίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Πίνακας 6.32
Σχολές Γεωτεχνικών Επιστημών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98				
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο.	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

6.6.7 Πολυτεχνικές Σχολές

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης εντοπίζονται στοιχεία για το Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο (Ε.Μ.Π.), το Πολυτεχνείο Κρήτης και τις Πολυτεχνικές Σχολές των Πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλίας, Θράκης και Πατρών.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται με αναλυτικό τρόπο για καθένα από τα τέσσερα πανεπιστήμια, στα οποία λειτούργησε Πολυτεχνική Σχολή και για τα δύο πολυτεχνεία, οι μεταβολές της εσωτερικής δομή τους.

Π. Θεσσαλονίκης

Στον πίνακα 6.33 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή της Πολυτεχνικής Σχολής του Π. Θεσσαλονίκης, σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης.

Όπως διαπιστώνεται από τα δεδομένα του πίνακα 6.33, στοιχεία για την Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης, εντοπίζονται κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου. Αρχικά (ακαδ. έτος 1956/57), φαίνεται ότι η Σχολή αποτελείται από το Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών, ενώ στη συνέχεια δημιουργούνται τα τμήματα Αρχιτεκτονικής (1957/58) και Αγρονόμων & Τοπογράφων Μηχανικών (1962/63). Μετά από μια δεκαετία (1972/73), δημιουργούνται τα τμήματα Μηχανολόγων-Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Χημικών Μηχανικών. Στα μέσα, περίπου, της δεκαετίας του '70 (1976/77), εμφανίζονται στοιχεία για νέα τμήματα, αυτών των Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και των Μηχανολόγων Μηχανικών, τα οποία λειτουργούν παράλληλα με το Τμήμα Μηχανολόγων-Ηλεκτρολόγων Μηχανικών. Μετά από τρία χρόνια (1979/80), όμως, το Τμήμα Μηχανολόγων-Ηλεκτρολόγων Μηχανικών καταργείται. Έτσι, το 1985/86, τελευταίο έτος για το οποίο η Ε.Σ.Υ.Ε. εκδίδει στοιχεία κατά τμήμα, η Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης αποτελείται από τα τμήματα: Πολιτικών Μηχανικών, Αρχιτεκτόνων, Ηλεκτρολόγων Μηχανικών, Μηχανολόγων Μηχανικών, Χημικών Μηχανικών και Αγρονόμων & Τοπογράφων Μηχανικών.

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για το οποίο τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι η δομή της Σχολής παραμένει σταθερή (www.auth.gr/about/istory.el.php3/5-10-2005, www.auth.gr/academics/factdep.el.php3/5-10-2005).

Πίνακας 6.33
Πολυτεχνική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Πολυτεχνικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98					
Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Αρχιτεκτόνων	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Χημικών Μηχανικών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμ. Αγρονόμων & Τοπογράφων Μηχ.	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμ. Μηχανολόγων-Ηλεκτρολόγων	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Μηχανολόγων Μηχανικών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Πίνακας 6.34
Πολυτεχνική Σχολή Πανεπιστημίου Θράκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Πολυτεχνικής Σχολής Πανεπιστημίου Θράκης	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98							
Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Γενικό σύνολο	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	

Π. Θράκης

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, στοιχεία για την Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θράκης εντοπίζονται την περίοδο 1974/75 έως 1997/98. Για το διάστημα 1974/75-1985/86, για το οποίο υπάρχουν στοιχεία κατά τμήμα, φαίνεται ότι η Σχολή αποτελείται από τα τμήματα Πολιτικών Μηχανικών (1974/75) και Ηλεκτρολόγων Μηχανικών (1975/76) (πίνακας 6.34).

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι ιδρύεται το Τμήμα Μηχανικών Περιβάλλοντος (1995/96) (www.civil.duth.gr/istoriko/contents/history_cont.htm/3-10-2005).

Π. Πατρών

Στον πίνακα 6.35 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή της Πολυτεχνικής Σχολής του Π. Πατρών, σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης.

Από τα δεδομένα του πίνακα 6.35 διαπιστώνεται ότι στοιχεία για την Πολυτεχνική Σχολή του Π. Πατρών εντοπίζονται κατά την περίοδο 1968/69 έως 1997/98. Αρχικά (ακαδ. έτος 1968/69), η Σχολή περιλαμβάνει το Τμήμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών. Στη συνέχεια, ιδρύονται τα τμήματα Πολιτικών Μηχανικών (1972/73), Μηχανολόγων Μηχανικών (1973/74), Χημικών Μηχανικών (1978/79) και Μηχανικών Ηλεκτρονικών Υπολογιστών & Πληροφορικής (1980/81).

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για το οποίο τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι η δομή της Σχολής παραμένει σταθερή (www.upatras.gr/education/structure/...10-5-2004).

Π. Θεσσαλίας

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης αρχικά εντοπίζεται Σχολή Επιστημών Παραγωγής του Π. Θεσσαλίας (1988/89), η οποία μετονομάζεται σε Σχολή Τεχνολογικών Επιστημών (1994/95) κι αργότερα, όπως προκύπτει από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου, σε Πολυτεχνική Σχολή (2000/01) (www.uth.gr/main/welcome/history/history.html/6-4-2001).

Αρχικά (1988/89), η Σχολή Επιστημών Παραγωγής, σύμφωνα πάντα με την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου, περιελάμβανε τα τμήματα Γεωπονίας, Φυτικής & Ζωικής Παραγωγής (1988/89), Χωροταξίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης (1989/90) και Μηχανολόγων Μηχανικών Βιομηχανίας (1990/91). Στη συνέχεια, με το Π.Δ. 177/1993 αποφασίζεται η μετονομασία της Σχολής Επιστημών Παραγωγής σε Σχολή Τεχνολογικών Επιστημών, η οποία, εκτός από τα προηγούμενα τμήματα, περιελάμβανε, ακόμα, και το νεοϊδρυθέν Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών.

Πίνακας 6.35

Πολυτεχνική Σχολή Πανεπιστημίου Πατρών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Πολυτεχνικής Σχολής Πανεπιστημίου Πατρών	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98			
Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Χημικών Μηχανικών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Μηχανολόγων Μηχανικών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Μηχανικών Η/Υ & Πληροφορικής	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X											
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Γενικό σύνολο	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	

Αργότερα, το ακαδ. έτος 2000/01, η Σχολή Τεχνολογικών Επιστημών μετονομάζεται σε Πολυτεχνική Σχολή. Το Τμήμα Γεωπονίας, Ζωικής & Φυτικής Παραγωγής περιλήφθηκε στη νεοϊδρυθείσα Σχολή Γεωπονικών Επιστημών και η Πολυτεχνική Σχολή αποτελείται πλέον μόνο από τμήματα μηχανικών.

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, το οποίο αποτελεί τμήμα της εξεταζόμενης περιόδου στην παρούσα εργασία, είναι φανερό ότι η Σχολή Επιστημών Παραγωγής και μετέπειτα Σχολή Τεχνολογικών Επιστημών, αποτελείται από ανομοιογενείς, ως προς την επιστημονική τους συγγένεια, επιστήμες. Γι' αυτό το λόγο η Σχολή αυτή δεν θα συμπεριληφθεί στις Πολυτεχνικές Σχολές.

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Στον πίνακα 6.36 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου (Ε.Μ.Π.), σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης.

Όπως διαπιστώνεται από τα στοιχεία του πίνακα 6.36, στοιχεία για το Ε.Μ.Π. εντοπίζονται κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου. Αρχικά (1956/57), φαίνεται ότι το Ε.Μ.Π. αποτελείται από τις σχολές Πολιτικών Μηχανικών, Αρχιτεκτόνων, Μηχανολόγων-Ηλεκτρολόγων, Χημικών Μηχανικών, Μεταλλειολόγων-Μεταλλουργών και Αγρονόμων & Τοπογράφων Μηχανικών. Στη συνέχεια, οι διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στη δομή του Ε.Μ.Π. αφορούν στη Σχολή Μηχανολόγων-Ηλεκτρολόγων. Συγκεκριμένα, το ακαδ. έτος 1969/70, φαίνεται ότι η Σχολή Μηχανολόγων-Ηλεκτρολόγων αποτελείται από τα τμήματα Ναυπηγών Μηχανικών και Μηχανολόγων Ηλεκτρολόγων. Αργότερα (1975/76), η Σχολή Μηχανολόγων-Ηλεκτρολόγων διασπάται σε δύο αυτόνομες σχολές, τη Σχολή Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και τη Σχολή Μηχανολόγων Μηχανικών. Η Σχολή Μηχανολόγων Μηχανικών αποτελείται από τα τμήματα Ναυπηγών Μηχανικών και Μηχανολόγων Ηλεκτρολόγων. Το ακαδ. έτος 1983/84, όλες οι σχολές εξελίσσονται σε τμήματα. Από τότε έως το 1985/86 (τελευταίο έτος για το οποίο η Ε.Σ.Υ.Ε. εκδίδει στοιχεία κατά τμήμα), το Ε.Μ.Π. αποτελείται από τα εξής τμήματα: Πολιτικών Μηχανικών, Αρχιτεκτόνων, Ηλεκτρολόγων Μηχανικών, Μηχανολόγων Μηχανικών, Ναυπηγών Μηχανικών, Χημικών Μηχανικών, Μεταλλειολόγων-Μεταλλουργών και Αγρονόμων-Τοπογράφων Μηχανικών.

Πίνακας 6.36
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98					
Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Αρχιτεκτόνων	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Χημικών Μηχανικών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Μηχ. Μεταλλείων-Μεταλλουργών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Αγρονόμων & Τοπογράφων Μηχ.	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σχ. Μηχανολόγων Ηλεκτρολόγων	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ Ναυπηγών-Μηχανολόγων Μηχ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Μηχανολόγων Ηλεκτρολόγων	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Μηχανολόγων Μηχανικών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύν. Πολ/χνείου μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Πίνακας 6.37
Πολυτεχνείο Κρήτης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Πολυτεχνείου Κρήτης	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98					
Τμ. Μηχ. Παραγωγής & Διοικήσεως	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύν. Πολ/χνείου μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, από την ιστοσελίδα του Ε.Μ.Π. προκύπτει ότι τα τμήματα εξελίσσονται και πάλι σε σχολές. Αυτό το διάστημα, ιδρύεται η Σχολή Εφαρμοσμένων Μαθηματικών & Φυσικών Επιστημών (www.ntua.gr/gr_academics/idex.htm/20-11-2003).

Πολυτεχνείο Κρήτης

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης στοιχεία για το Πολυτεχνείο Κρήτης εντοπίζονται για την περίοδο 1984/85 έως 1997/98. Τα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86, για τα οποία υπάρχουν στοιχεία κατά τμήμα, φαίνεται ότι το Πολυτεχνείο Κρήτης αποτελείται από το Τμήμα Μηχανικών Παραγωγής και Διοικήσεως (πίνακας 6.37). Για το διάστημα 1988/89-1997/98, για το οποίο η Ε.Σ.Υ.Ε. εκδίδει στοιχεία για το σύνολο του ιδρύματος, από την ιστοσελίδα του Πολυτεχνείου προκύπτει ότι ιδρύονται τα τμήματα Ηλεκτρονικών Μηχανικών & Μηχανικών Υπολογιστών, Μηχανικών & Ορυκτών Πόρων και Μηχανικών Περιβάλλοντος (www.tuc.gr/tmimata/data.html/3-10-2005)²⁸⁴.

Σύνοψη

Σύμφωνα με τα στοιχεία των Στατιστικών της Εκπαίδευσης και των ιστοσελίδων των πανεπιστημίων, η εν γένει δομή των Πολυτεχνικών Σχολών και των Πολυτεχνείων απαρτίζεται από τα τμήματα: Πολιτικών Μηχανικών, Αρχιτεκτόνων, Ηλεκτρολόγων Μηχανικών, Μηχανολόγων Μηχανικών, Χημικών Μηχανικών, Αγρονόμων & Τοπογράφων Μηχανικών, Μηχανικών Ναυπηγών, Μεταλλειολόγων Μηχανικών, Μηχανικών Ηλεκτρονικών Υπολογιστών & Πληροφορικής, Μηχανικών Παραγωγής & Διοίκησης, Μηχανικών Ορυκτών Πόρων, Εφαρμοσμένων Μαθηματικών & Φυσικών Επιστημών. Όμως, η δομή αυτή δεν εντοπίζεται σε όλες ανεξαιρέτως τις σχολές και τα πολυτεχνεία. Συγκεκριμένα, μεταξύ των Πολυτεχνικών Σχολών και των Πολυτεχνείων, εντοπίζονται οι παρακάτω διαφοροποιήσεις:

- Τα τμήματα Αρχιτεκτόνων και Αγρονόμων & Τοπογράφων Μηχανικών εντοπίζονται μόνο στο Ε.Μ.Π. και την Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης.
- Τα τμήματα Μηχανολόγων Μηχανικών και Χημικών εντοπίζονται μόνο στις Πολυτεχνικές Σχολές των πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης και Πατρών και στο Ε.Μ.Π.

²⁸⁴ Από την ιστοσελίδα του Πολυτεχνείου Κρήτης, σε ορισμένα τμήματα δεν αναφέρεται το έτος λειτουργίας τους. Για το λόγο αυτό υπήρξε τηλεφωνική επικοινωνία με τις γραμματείες των τμημάτων.

- Το Τμήμα Μηχανικών Περιβάλλοντος εντοπίζονται μόνο στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Θράκης και στο Πολυτεχνείο Κρήτης.
- Το Τμήμα Μηχανικών Ηλεκτρονικών Υπολογιστών & Πληροφορικής εντοπίζεται μόνο στην Πολυτεχνική Σχολή του Π. Πατρών και το Πολυτεχνείο Κρήτης.
- Τα τμήματα Μηχανικών Παραγωγής & Διοίκησης και Μηχανικών Ορυκτών Πόρων εντοπίζονται μόνο στο Πολυτεχνείο Κρήτης.
- Τα τμήματα Ναυπηγών Μηχανικών, Μεταλλειολόγων Μηχανικών και Εφαρμοσμένων Μαθηματικών & Φυσικών Επιστημών εντοπίζονται μόνο στο Ε.Μ.Π.

Παρά τις διαφοροποιήσεις που μόλις επισημάνθηκαν, εκτιμούμε ότι χωρίς να διατρέχεται ο κίνδυνος σημαντικού σφάλματος, οι Πολυτεχνικές Σχολές και τα πολυτεχνεία μπορούν να θεωρηθούν ότι συνιστούν μια ενιαία ομάδα σχολών, τις Πολυτεχνικές Σχολές (πίνακας 6.38).

6.6.8 Σχολές Καλών Τεχνών

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, εντοπίζονται στοιχεία για την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών (Α.Σ.Κ.Τ.) στην Αθήνα και για τη Σχολή Καλών Τεχνών του Π. Θεσσαλονίκης.

Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών

Στον πίνακα 6.39 παρουσιάζονται οι μεταβολές στη δομή της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών, σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια τη εξεταζόμενης περιόδου.

Όπως διαπιστώνεται από τα δεδομένα του πίνακα 6.39, στοιχεία για τη Σχολή εντοπίζονται κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου. Αρχικά (1956/57), φαίνεται ότι η Σχολή απαρτίζεται από τα τμήματα Γλυπτικής, Ζωγραφικής και Χαρακτικής. Το 1962/63, τα τμήματα αναφέρονται ως 'φροντιστήρια' και, εκτός από τα υπάρχοντα, εντοπίζονται στοιχεία για νέα φροντιστήρια, αυτών της Διακόσμη-

Πίνακας 6.38
Πολυτεχνικές Σχολές: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Πολυτεχνική Σχολή	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98		
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πανεπιστήμιο Θράκης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πανεπιστήμιο Πατρών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πολυτεχνείο Κρήτης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Πίνακας 6.39

Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών (Αθηνών)	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98		
Προκαταρκτικό έτος	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Γλυπτικής	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Ζωγραφικής	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Χαρακτικής	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Φροντιστήριο διακοσμήσεως κ.λπ.	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Φροντιστήριο κεραμικής κ.λπ.	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Φροντιστήριο νωπογραφίας κ.λπ.	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Φροντιστήριο τεχνικής μωσαϊκού	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Φροντιστήριο τυπογραφίας κ.λπ.	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Καλών Τεχνών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

σης-Διαφήμισης & Σκηνογραφίας, της Κεραμικής-Χαλκοχυτικής & Γυψοτεχνικής, της Νωπογραφίας & Τεχνικής Φορητών Εικόνων και της Τυπογραφίας & Τέχνης του Βιβλίου. Το επόμενο ακαδ. έτος (1963/64), εντοπίζονται επιπλέον στοιχεία για 'Προπαρασκευαστική τάξη'. Στις αρχές της δεκαετίας του '70 (1971/72), καταργούνται τα 'φροντιστήρια' και η δομή της σχολής επανέρχεται στην αρχική της μορφή (τμήματα Γλυπτικής, Ζωγραφικής και Χαρακτικής) με την επιπλέον ύπαρξη του 'προκαταρκτικού έτους'. Στη συνέχεια, το ακαδ. έτος 1981/82, τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής. Τα τελευταία ακαδ. έτη (1984/85 και 1985/86), για τα οποία υπάρχουν στοιχεία κατά τμήμα, φαίνεται ότι η Α.Σ.Κ.Τ. αποτελείται από το Τμήμα Καλών Τεχνών.

Σχολή Καλών Τεχνών Π. Θεσσαλονίκης

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, στοιχεία για τη Σχολή Καλών Τεχνών του Π. Θεσσαλονίκης εντοπίζονται για την περίοδο 1984/85 έως 1997/98. Για τα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86, για τα οποία υπάρχουν στοιχεία κατά τμήμα, φαίνεται ότι η Σχολή αποτελείται από τα τμήματα Εικαστικών & Εφαρμοσμένων Τεχνών (1984/85) και Μουσικών Σπουδών (1985/86) (πίνακας 6.40).

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για το οποίο τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι ιδρύεται το Τμήμα Θεάτρου (1992/93) (www.auth.gr/about/istory.el/php3/5-10-2005, www.auth.gr/academics/factdep.el.php3/5-10-2005).

Σύνοψη

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, για τα δύο τελευταία ακαδ. έτη (1984/85 και 1985/86), για τα οποία εντοπίζονται στοιχεία κατά τμήμα, μεταξύ της Σχολής Καλών Τεχνών του Π. Θεσσαλονίκης και της Α.Σ.Κ.Τ. παρατηρούνται διαφοροποιήσεις. Συγκεκριμένα, η Α.Σ.Κ.Τ. αποτελείται από το Τμήμα Καλών Τεχνών (σύμφωνα με τα στοιχεία των τελευταίων ετών), ενώ η Σχολή Καλών Τεχνών του Π. Θεσσαλονίκης αποτελείται από τα τμήματα Εικαστικών & Εφαρμοσμένων Τεχνών και Μουσικών Σπουδών. Παρά τις μικρές διαφοροποιήσεις που μόλις επισημάνθηκαν, εκτιμούμε ότι, χωρίς να διατρέχεται ο κίνδυνος σημαντικού σφάλματος, οι Σχολές Καλών Τεχνών μπορούν να θεωρηθούν ότι συνιστούν μια ενιαία ομάδα σχολών (πίνακας 6.41).

Πίνακας 6.40

Σχολή Καλών Τεχνών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Σχολής Καλών Τεχνών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98		
Τμ. Εικ. & Εφαρμοσμένων Τεχνών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Μουσικών Σπουδών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο Σχολής μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Πίνακας 6.41

Σχολές Καλών Τεχνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Σχολή Καλών Τεχνών	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98		
Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

6.6.9 Σχολές Οικονομικών Επιστημών

Αυτοτελείς Σχολές Οικονομικών Επιστημών, κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, δεν εντοπίζονται σε κανένα Α.Ε.Ι. Παρόλα αυτά, όμως, εντοπίζονται (α) πανεπιστήμια με κατεύθυνση τις Οικονομικές Επιστήμες, (β) τμήματα με κατεύθυνση τις Οικονομικές Επιστήμες και (γ) Σχολή Νομικών και Οικονομικών Επιστημών και Σχολή Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών, οι οποίες περιλαμβάνουν Τμήματα Οικονομικών Επιστημών.

(Α) Α.Ε.Ι. με κατεύθυνση τις Οικονομικές Επιστήμες

Στα Α.Ε.Ι. με κατεύθυνση τις Οικονομικές Επιστήμες εντάσσονται το Οικονομικό Π. (πρώην Ανώτατη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών), το Π. Πειραιώς (πρώην Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Πειραιώς) και το Π. Μακεδονίας (πρώην Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Θεσσαλονίκης). Τα ιδρύματα αυτά πριν την εξέλιξή τους σε πανεπιστήμια, αποτελούσαν αυτοτελείς σχολές με κατεύθυνση τις Οικονομικές Επιστήμες. Από το 1989/90 και μετά, καθώς εξελίσσονται σε πανεπιστήμια, είναι πιθανό να διευρύνθηκε ο προσανατολισμός τους και προς άλλες επιστημονικές κατευθύνσεις εκτός της οικονομίας, γεγονός το οποίο εξετάζεται στη συνέχεια.

(1) Οικονομικό Π. Αθηνών (πρώην Α.Σ.Ο.Ε.Ε.)

Το Οικονομικό Π. Αθηνών, από το ακαδ. έτος 1989/90²⁸⁵, αποτελεί μετονομασία της Ανώτατης Σχολής Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών (Α.Σ.Ο.Ε.Ε.). Στον πίνακα 6.42 παρουσιάζονται οι μεταβολές στην εσωτερική δομή του Οικονομικού Π., σύμφωνα με τα στοιχεία που εντοπίζονται στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Όπως διαπιστώνεται από τα δεδομένα του πίνακα 6.42, στοιχεία για το Οικονομικό Π. Αθηνών εντοπίζονται κατά τη διάρκεια ολόκληρης της εξεταζόμενης περιόδου. Τα πρώτα χρόνια (1956/57 έως 1962/63) τα στοιχεία αφορούν το σύνολο της –τότε- Α.Σ.Ο.Ε.Ε. Στη συνέχεια (1963/64), φαίνεται ότι η Σχολή αποτελείται από τα τμήματα Οικονομικών Επιστημών και Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων (πρώην Εμπορικών Επιστημών)²⁸⁶, τα οποία οι φοιτητές παρακολουθούν στο 4^ο έτος

²⁸⁵ Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, η μετονομασία εντοπίζεται το ακαδ. έτος 1991/92, αφού το 1989/90 και 1990/91 δεν έχουν εκδοθεί στοιχεία.

²⁸⁶ Το διάστημα 1964/65-1970/71, το Τμήμα Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων ονομάζονταν Τμήμα Εμπορικών Επιστημών.

Πίνακας 6.42
 Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Οικονομικού Πανεπιστημίου	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98				
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Εμπορικών Επιστημών	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμ. Οργάνωσης & Διοίκ. Επιχειρήσεων	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμ. Στατιστικής & Πληροφορικής	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Συνδιδασκαλία ²⁸⁷	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύν. Παν/μίου μόνο και όχι κατά τμήματα	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	

²⁸⁷ 1963/64 έως 1965/66: συνδιδασκαλία 1^{ου}, 2^{ου} και 3^{ου} έτους, 1968/69 έως 1970/71: συνδιδασκαλία 1^{ου} και 2^{ου} έτους, 1971/72 έως 1983/84: συνδιδασκαλία 1^{ου} έτους.

κατά το διάστημα 1964/65-1965/6, στο 3^ο και 4^ο έτος κατά το διάστημα 1968/69-1970/71 και στο 2^ο, 3^ο και 4^ο έτος κατά το διάστημα 1971/72-1982/83, λόγω συνδιδασκαλίας στα προηγούμενα έτη. Το ακαδ. έτος 1983/84, καθώς η Ε.Σ.Υ.Ε. από αυτό το έτος και μετά εκδίδει στοιχεία μόνο για τους πρωτοετείς φοιτητές, αυτά αφορούν στο σύνολο της Σχολής, λόγω συνδιδασκαλίας στο 1^ο έτος. Τα επόμενα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86, φαίνεται ότι η Σχολή αποτελείται από τα τμήματα Οικονομικών Επιστημών, Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων και Στατιστικής & Πληροφορικής.

Το διάστημα 1988/89-1997/98, κατά το οποίο τα στοιχεία των Στατιστικών της Εκπαίδευσης αφορούν στο σύνολο του Πανεπιστημίου, από την ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου προκύπτει ότι, παράλληλα με τη μετονομασία του, δημιουργούνται νέα τμήματα: Εφαρμοσμένης Πληροφορικής, Διεθνών & Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών, Επιχειρησιακής Έρευνας & Μάρκετινγκ (www.aueb.gr/about/history.htm /3-10-2005).

(2) Π. Πειραιώς (πρώην Α.Β.Σ.Π.)

Το Π. Πειραιώς, από το ακαδ. έτος 1991/92 αποτελεί μετονομασία της Ανώτατης Βιομηχανικής Σχολής Πειραιώς (Α.Β.Σ.Π.). Στον πίνακα 6.43 παρουσιάζονται οι μεταβολές στην εσωτερική δομή του Π. Πειραιώς, σύμφωνα με τα στοιχεία που εντοπίζονται στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Από τα δεδομένα του πίνακα 6.43 προκύπτει ότι για το Π. Πειραιώς εντοπίζονται στοιχεία κατά την περίοδο 1958/59 έως 1997/98. Μέχρι το ακαδ. έτος 1970/71, τα στοιχεία αφορούν στο σύνολο της –τότε- Α.Β.Σ.Π. Το ακαδ. έτος 1971/72, φαίνεται ότι η Σχολή απαρτίζεται από τα τμήματα Οικονομικών Επιστημών και Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων, τα οποία παρακολουθούν οι φοιτητές από το 2^ο έτος και μετά, λόγω συνδιδασκαλίας στο 1^ο έτος. Στη συνέχεια, στα τέλη περίπου της δεκαετίας του '70 (1978/79), εντοπίζονται στοιχεία για τα τμήματα Στατιστικής Διοικήσεως και Στατιστικής Οικονομικών Επιστημών, τα οποία, αργότερα (1982/83), αποτελούν ένα τμήμα, το Τμήμα Στατιστικής & Ασφαλιστικής Επιστήμης. Το ακαδ. έτος 1983/84, καθώς η Ε.Σ.Υ.Ε., από αυτό το έτος και μετά, εκδίδει στοιχεία μόνο για τους πρωτοετείς φοιτητές, αυτά αφορούν στο σύνολο της Σχολής, λόγω συνδιδασκαλίας στο 1^ο έτος. Τα επόμενα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86, η Α.Β.Σ.Π. φαίνεται ότι αποτελείται από τα τμήματα Οικονομικών Επιστημών, Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων και Στατιστικής & Ασφαλιστικής Επιστήμης.

Κατά το διάστημα 1988/89-1997/98, για την οποία τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο της Σχολής, από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει.

Πίνακας 6.43
Πανεπιστήμιο Πειραιώς: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Πανεπιστημίου Πειραιώς	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98					
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Τμ. Οργάνωσης & Διοίκ. Επιχειρήσεων	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμήμα Στατιστικής Διοικήσεως	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμ. Στατιστικής Οικονομικών Επ.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμ. Στατιστικής & Ασφαλιστικής Επ.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Συνδιδασκαλία 1 ^{ου} , 2 ^{ου} και 3 ^{ου} έτους	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύν. Παν/μίου μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Πίνακας 6.44
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Πανεπιστημίου Μακεδονίας	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98							
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμ. Οργάνωσης & Διοίκ. Επιχειρήσεων	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Συνδιδασκαλία 1 ^{ου} , 2 ^{ου} και 3 ^{ου} έτους	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύν. Παν/μίου μόνο και όχι κατά τμήματα	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

ότι ιδρύονται νέα τμήματα: Χρηματοοικονομικής & Τραπεζικής Διοικητικής (1990/91)²⁸⁸, Ναυτιλιακών Σπουδών (1990/91), Βιομηχανικής Διοίκησης & Τεχνολογίας (1991/92) και Πληροφορικής (1992/93) (www.unipi.gr/panepistimio/istor-panep.html/3-10-2005).

Είναι φανερό ότι τα τμήματα του Πανεπιστημίου ανήκουν όλα στην κατεύθυνση των οικονομικών επιστημών και κατά συνέπεια, το Π. Πειραιώς θα μπορούσε να συμπεριληφθεί στις Σχολές Οικονομικών Επιστημών.

(3) Π. Μακεδονίας (πρώην Α.Β.Σ.Θ.)

Το Π. Μακεδονίας, από το 1990, αποτελεί μετονομασία της Ανώτατης Βιομηχανικής Σχολής Θεσσαλονίκης (Α.Β.Σ.Θ.). Στον πίνακα 6.44 παρουσιάζονται οι μεταβολές στην εσωτερική δομή του Πανεπιστημίου, σύμφωνα με τα στοιχεία που εντοπίζονται στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Όπως διαπιστώνεται από τα δεδομένα του πίνακα 6.44, στοιχεία για το Π. Μακεδονίας εντοπίζονται κατά την περίοδο 1960/61 έως 1997/98. Για μια δεκαετία (1960/61-1970/71), τα στοιχεία αφορούν στο σύνολο της –τότε- Α.Β.Σ.Π.. Το ακαδ. έτος 1971/72, φαίνεται ότι η Σχολή αποτελείται από τα τμήματα Οικονομικών Επιστημών και Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων, τα οποία οι φοιτητές παρακολουθούν από το 2^ο έτος και μετά, λόγω συνδιδασκαλίας στο 1^ο έτος. Το 1983/84, καθώς η Ε.Σ.Υ.Ε., από αυτό το έτος και μετά, εκδίδει στοιχεία μόνο για τους πρωτοετείς φοιτητές, αυτά αφορούν στο σύνολο της Σχολής, λόγω συνδιδασκαλίας στο 1^ο έτος. Τα επόμενα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86, η Α.Β.Σ.Θ. φαίνεται ότι αποτελείται από τα τμήματα Οικονομικών Επιστημών και Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων.

Για το διάστημα 1988/89-1997/98, κατά το οποίο τα στοιχεία αφορούν στο σύνολο του Πανεπιστημίου, από την ιστοσελίδα του προκύπτουν μεταβολές στη δομή του. Παράλληλα με τη μετονομασία του ιδρύματος (1990), ιδρύονται τρία νέα τμήματα: Διεθνών & Ευρωπαϊκών Οικονομικών Επιστημών, Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής και Εφαρμοσμένης Πληροφορικής²⁸⁹. Στη συνέχεια, ιδρύεται το

²⁸⁸ Έτος έναρξης λειτουργίας του τμήματος.

²⁸⁹ Σύμφωνα με την ιστοσελίδα του Τμήματος Πληροφορικής, αποστολή του Τμήματος είναι: (α) 'Η προαγωγή και η μετάδοση της γνώσης με τη διδασκαλία και την έρευνα στο γνωστικό αντικείμενο της Επιστήμης της Πληροφορικής με ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη συστημάτων για εφαρμογές σε Οικονομικές, Χρηματοοικονομικές, Διοικητικές και άλλες Κοινωνικές Επιστήμες'. (β) Η κατάρτιση στελεχών υψηλού επιπέδου για τις ανάγκες του Δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα'.

Τμήμα Εκπαιδευτικής & Κοινωνικής Πολιτικής, το οποίο άρχισε να λειτουργεί από το ακαδ. έτος 1997/98 και μετά (www.uom.gr/modules.php/...27-8-2005).

Τα τμήματα του Πανεπιστημίου, είναι φανερό ότι ανήκουν στην ίδια επιστημονική κατεύθυνση, εκτός από το Τμήμα Εκπαιδευτικής & Κοινωνικής Πολιτικής. Αυτό, όμως δεν αλλοιώνει το χαρακτηρισμό του Πανεπιστημίου ως πανεπιστήμιο με κατεύθυνση τις οικονομικές επιστήμες, καθώς τα στοιχεία αφορούν μόνο στο τελευταίο έτος της εξεταζόμενης περιόδου. Κατά συνέπεια, το Π. Μακεδονίας, για τη συγκεκριμένη περίοδο, θα μπορούσε να συμπεριληφθεί στις Σχολές Οικονομικών Επιστημών.

(B) Τμήματα με κατεύθυνση τις Οικονομικές Επιστήμες

Κατά την εξεταζόμενη περίοδο, στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης εντοπίζονται τα παρακάτω τμήματα με κατεύθυνση τις οικονομικές επιστήμες: Διοίκησης Επιχειρήσεων στο Π. Αιγαίου και Οικονομικών Επιστημών στο Π. Πατρών.

(1) Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Π. Αιγαίου

Το 1985/86, στο Π. Αιγαίου εντοπίζονται στοιχεία για το ανεξάρτητο Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων. Στη συνέχεια (1988/98-1997/98), όμως, δεν υπάρχουν στοιχεία για το Τμήμα, εφόσον η Ε.Σ.Υ.Ε. εκδίδει στοιχεία μόνο για το σύνολο των ανεξάρτητων τμημάτων του πανεπιστημίου κι όχι για κάθε τμήμα χωριστά (πίνακας 6.45).

(2) Τμήμα Οικονομικών Επιστημών Π. Πατρών

Το ακαδ. έτος 1985/86, στο Π. Πατρών εντοπίζονται στοιχεία για το ανεξάρτητο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών. Στη συνέχεια, όμως, δεν υπάρχουν στοιχεία για το Τμήμα, εφόσον η Ε.Σ.Υ.Ε. εκδίδει στοιχεία μόνο για το σύνολο των ανεξάρτητων τμημάτων του πανεπιστημίου κι όχι για καθένα χωριστά (πίνακας 6.45).

(Γ) Σχολές Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών

Στα πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης τα τμήματα Οικονομικών Επιστημών, όπως αναφέρεται και παραπάνω, περιλαμβάνονται σε μία σχολή με τα τμήματα Νομικών και Πολιτικών Επιστημών, με τα οποία δεν έχουν κάποια επιστημονική συγγένεια. Λόγω έλλειψης στοιχείων κατά τμήμα το διάστημα 1988/89-1997/98, δεν είναι δυνατός ο διαχωρισμός των τμημάτων Οικονομικών Επιστημών από τα τμήματα Νομικών και Πολιτικών Επιστημών. Σ' αυτήν την περίπτωση τα τμήματα Οικονομικών Επιστημών περιλαμβάνονται στις Σχολές Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών.

Πίνακας 6.45
Τμήματα με κατεύθυνση τις Οικονομικές Επιστήμες: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα με κατεύθυνση τις Οικονομικές Επιστήμες	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98			
Τμ. Οικονομικών Επ. Π. Πατρών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Τμ. Διοίκ. Επιχειρήσεων Π. Αιγαίου	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Γενικό σύνολο	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Πίνακας 6.46
Σχολές Οικονομικών Επιστημών: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Σχολή Οικονομικών Επιστημών	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98				
Οικονομικό Πανεπιστήμιο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Πανεπιστήμιο Πειραιώς	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Πανεπιστήμιο Πατρών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Πανεπιστήμιο Αιγαίου	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Γενικό Σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Σύνοψη

Τα Α.Ε.Ι. με κατεύθυνση τις Οικονομικές Επιστήμες (πανεπιστήμια: Οικονομικό, Πειραιώς & Μακεδονίας) και τα τμήματα Οικονομικών Επιστημών του Π. Πατρών και Διοίκησης Επιχειρήσεων του Π. Αιγαίου εκτιμούμε ότι θα μπορούσαν, χωρίς να διατρέχεται ο κίνδυνος σημαντικού σφάλματος, να αποτελέσουν μια ενιαία ομάδα «σχολών», τις Σχολές Οικονομικών Επιστημών (πίνακας 6.46)

6.6.10 Σχολές Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

(Α) Πάντειο Πανεπιστήμιο

Το Πάντειο Π. Αθηνών αποτελεί από το ακαδ. έτος 1989/90 μετονομασία της Παντείου Ανώτατης Σχολής Πολιτικών Επιστημών (Π.Α.Σ.Π.Ε.). Στον πίνακα 6.47 παρουσιάζονται οι μεταβολές στην εσωτερική δομή του Παντείου Π., σύμφωνα με τα στοιχεία που εντοπίζονται στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Όπως διαπιστώνεται από τα στοιχεία του πίνακα 6.47 στοιχεία για το Πάντειο Π. εντοπίζονται κατά τη διάρκεια ολόκληρης της περιόδου. Τα πρώτα ακαδ. έτη (1956/57 έως 1963/64), τα στοιχεία αφορούν στο σύνολο της –τότε- Π.Α.Σ.Π.Ε. Στη συνέχεια (1964/65), φαίνεται ότι η Σχολή αποτελείται από τα τμήματα Πολιτικών Επιστημών & Διεθνών Σπουδών και Δημόσιας Διοίκησης, τα οποία οι φοιτητές παρακολουθούν στο τελευταίο έτος κατά το διάστημα 1964/65-1976/77 και από το 2^ο έτος και μετά κατά το διάστημα 1977/78-1981/82, λόγω συνδιδασκαλίας στα προηγούμενα έτη. Το ακαδ. έτος 1982/83, οι φοιτητές χωρίζονται σε τμήματα και πάλι στο 4^ο έτος. Το επόμενο ακαδ. έτος 1983/84, καθώς η Ε.Σ.Υ.Ε., από αυτό το έτος και μετά, εκδίδει στοιχεία μόνο για τους πρωτοετείς φοιτητές, αυτά αφορούν στο σύνολο της Σχολής, λόγω συνδιδασκαλίας στο 1^ο έτος. Τα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86, τελευταία έτη για τα οποία υπάρχουν στοιχεία κατά τμήμα, φαίνεται ότι η Π.Α.Σ.Π.Ε. αποτελείται από τα τμήματα Πολιτικών Επιστημών & Διεθνών Σπουδών, Δημόσιας Διοίκησης και Κοινωνιολογίας.

Όπως προκύπτει από την ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου (www.panteion.gr/gr/new/menu/diethnonspoudon/istoria.html/27-8-2005), το ακαδ. έτος 1989 ‘...η Σχολή μετατρέπεται (Π.Δ. 377/89) σε Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών και αποκτά άλλα πέντε νέα τμήματα: Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, Ψυχολογίας, Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης και Γενικό Τμήμα Δικαίου. Στη δεκαετία του 1990 στο Πάντειο δημιουργήθηκαν νέα τμήματα: Διεθνών

Πίνακας 6.47
 Πάντειο Πανεπιστήμιο: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Τμήματα Πάντειου Πανεπιστημίου	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98
Συνδιδασκαλία ²⁹⁰	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμ. Πολιτικών Επ. & Διεθνών Σπ.	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τμήμα Κοινωνιολογίας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύν. Παν/μίου μόνο και όχι κατά τμήματα	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

²⁹⁰ 1964/65 έως 1976/77, 1982/83: συνδιδασκαλία 1^{ου}, 2^{ου} και 3^{ου} έτους, 1977/78 έως 1981/82, 1983/84: συνδιδασκαλία 1^{ου} έτους.

και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας'. Κατά συνέπεια, το Πάντειο Π. είναι Σχολή Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών.

(B) Σχολές Κοινωνικών Επιστημών

Σχολές Κοινωνικών Επιστημών εντοπίζονται στα πανεπιστήμια Κρήτης και Αιγαίου.

1. Σχολή Κοινωνικών Επιστημών Π. Κρήτης

Στοιχεία για τη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών του Π. Κρήτης στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης εντοπίζονται κατά την περίοδο 1988/89 έως 1997/98, τα οποία, όμως, αφορούν στο σύνολο της Σχολής. Από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι *'...η Σχολή Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κρήτης, ιδρύθηκε το 1984 και περιλαμβάνει τα τμήματα Κοινωνιολογίας, Οικονομικών Επιστημών, Πολιτικής Επιστήμης και Ψυχολογίας. Τα τμήματα Κοινωνιολογίας, Οικονομικών Επιστημών και Ψυχολογίας άρχισαν να λειτουργούν από το 1987. Η Σχολή ολοκληρώθηκε με την ενεργοποίηση του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης το 1999'* (www.soc.uoc.gr/fss/...10-5-2004).

2. Σχολή Κοινωνικών Επιστημών Π. Αιγαίου

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, στοιχεία για τη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών του Π. Αιγαίου εντοπίζονται την περίοδο 1991/92 έως 1997/98, κατά την οποία δεν υπάρχουν πληροφορίες για την εσωτερική δομή της, αλλά μόνο για το σύνολό της. Από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου προκύπτει ότι η Σχολή αποτελείται από τα τμήματα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας & Ιστορίας (έτος λειτουργίας 1988/89) και Γεωγραφίας (1994/95)²⁹¹.

Από τη δομή των Σχολών Κοινωνικών Επιστημών προκύπτει ότι αυτές διαφοροποιούνται σημαντικά μεταξύ τους ως προς τις επιστημονικές κατευθύνσεις των τμημάτων τους. Για παράδειγμα στο Π. Κρήτης η Σχολή περιλαμβάνει το Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, ενώ στο Π. Αιγαίου το Τμήμα Γεωγραφίας. Γι' αυτό το λόγο οι Σχολές αυτές δεν μπορούν να αποτελέσουν μία κοινή ομάδα σχολών και δεν θα συμπεριληφθούν στις Σχολές Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

²⁹¹ Αργότερα ιδρύονται τα τμήματα Κοινωνιολογίας (1999/00) και Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας (2000/01).

(Γ) Σχολές Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών

Στο Π. Αθηνών, το Τμήμα Πολιτικών Επιστημών περιλαμβάνεται μαζί με τα τμήματα Νομικής και Οικονομικών Επιστημών, με τα οποία δεν έχει κάποια επιστημονική συγγένεια, στη Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών. Το διάστημα 1988/89 έως 1997/98, η Ε.Σ.Υ.Ε. δεν εκδίδει στοιχεία κατά τμήμα. Κατά συνέπεια το Τμήμα Πολιτικών Επιστημών δεν μπορεί να διαχωριστεί από τη Σχολή αυτή.

Σύνοψη

Με βάση τις παραπάνω επιστημάνσεις, οι Σχολές Κοινωνικών Επιστημών των πανεπιστημίων Αιγαίου και Κρήτης και τα τμήματα των σχολών Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών δεν μπορούν να συμπεριληφθούν σε μια ομάδα σχολών με το Πάντειο Π. Κατά συνέπεια, στις Σχολές Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών θα περιλαμβάνεται μόνο το Πάντειο Π.

6.6.11 Σχολές Επιστημών Αγωγής

Τα πρώτα πανεπιστημιακά Παιδαγωγικά Τμήματα Προσχολικής (ή Νηπιαγωγών) και Δημοτικής Εκπαίδευσης ιδρύθηκαν το 1982 στα πανεπιστήμια Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Πατρών, Ιωαννίνων, Θράκης και Κρήτης και άρχισαν να λειτουργούν σταδιακά ως ανεξάρτητα τμήματα (www.primary.edu.uoi.gr/greek/genika_themata.htm./28-11-2003). Κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, σε ορισμένα Α.Ε.Ι. παραμένουν ανεξάρτητα τμήματα, ενώ σε άλλα συγκροτούν σχολές από μόνα τους ή με άλλα τμήματα διαφορετικής επιστημονικής κατεύθυνσης. Στην περίπτωση που συγκροτούν σχολές με τμήματα διαφορετικής επιστημονικής κατεύθυνσης χάνεται η ομοιογένεια της σχολής ως προς την επιστημονική συγγένεια των τμημάτων και επομένως δεν μπορούν να αποτελέσουν μια ομάδα με τις υπόλοιπες Παιδαγωγικές Σχολές.

Με βάση τα στοιχεία των Στατιστικών της Εκπαίδευσης και τις ιστοσελίδες των πανεπιστημίων, τα Παιδαγωγικά Τμήματα Προσχολικής και Δημοτικής Εκπαίδευσης, κατά την εξεταζόμενη περίοδο :

- είναι ανεξάρτητα τμήματα στο Π. Αθηνών
- συγκροτούν τις Σχολές Επιστημών Αγωγής στα πανεπιστήμια Ιωαννίνων και Κρήτης
- συγκροτούν τις Παιδαγωγικές Σχολές στο Π. Θεσσαλονίκης και στη Φλώρινα (ως παράρτημα του Π. Θεσσαλονίκης)

- συγκροτούν τη Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου στο Π. Θεσσαλίας
- συγκροτούν μαζί με τα τμήματα Θεατρικών Σπουδών και Φιλολογίας τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών στο Π. Πατρών,.

Τα πανεπιστημιακά Παιδαγωγικά Τμήματα Προσχολικής και Δημοτικής Εκπαίδευσης αποτελούν συνέχεια των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και των Σχολών Νηπιαγωγών. Με τη σταδιακή λειτουργία των Παιδαγωγικών Τμημάτων άρχισε και η κατάργηση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και των Σχολών Νηπιαγωγών.

Παρακάτω παρουσιάζονται με αναλυτικό τρόπο τα στοιχεία που εντοπίζονται στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης αρχικά για τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες και τις Σχολές Νηπιαγωγών και στη συνέχεια, για τα ανεξάρτητα Παιδαγωγικά Τμήματα του Π. Αθηνών, τις Παιδαγωγικές Σχολές του Π. Θεσσαλονίκης, τις Σχολές Επιστημών Αγωγής των πανεπιστημίων Ιωαννίνων και Κρήτης, της Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου του Π. Θεσσαλίας και τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Π. Πατρών.

Παιδαγωγικές Ακαδημίες και Σχολές Νηπιαγωγών

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες και οι Σχολές Νηπιαγωγών αρχικά (1957/58- 1970/71), περιλαμβάνονται με ειδικό νόμο²⁹² στις Ανώτατες Σχολές. Από το 1971/72 και μετά, όμως, περιλαμβάνονται στις Ανώτερες Σχολές ('τρίτοβάθμιας εκπαίδευσης μη πανεπιστημιακού επιπέδου') (πίνακας 6.48).

Ανεξάρτητα Παιδαγωγικά Τμήματα Π. Αθηνών

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, τα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86, στο Π. Αθηνών εντοπίζονται στοιχεία για το ανεξάρτητο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Για τα επόμενα έτη (1988/89-1997/98), δεν υπάρχουν στοιχεία, εφόσον αυτά που εκδίδει η Ε.Σ.Υ.Ε. αφορούν στο σύνολο των ανεξάρτητων τμημάτων κι όχι κάθε τμήμα ξεχωριστά. (πίνακας 6.48)

²⁹² 'Εις την ανώτατην εκπαίδευσιν υπήχθησαν δ' ειδικών νόμων αι σχολαί: Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής, Παιδαγωγικαί Ακαδημίαι και οι Ανώταται Σχολαί Οικιακής Οικονομίας. Αι Σχολαί αύται δεν πληρούν τις προϋποθέσεις των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και οι παρ' αυτών χορηγούμενοι τίτλοι (πτυχία) δεν είναι πανεπιστημιακού επιπέδου' (Ε.Σ.Υ.Ε., 1978: 131).

Πίνακας 6.48
Παιδαγωγικές Ακαδημίες, Σχολές Νηπιαγωγών και Σχολές Επιστημών Αγωγής: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά τμήμα και Α.Ε.Ι. για τα
ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Παιδαγωγικές Ακαδημίες Σχολές Νηπιαγωγών και Τμήματα Σχολών Επιστημών Αγωγής	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	
Παιδαγωγική Ακαδημία Αθηνών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Παιδαγ. Ακαδ. Αλεξανδρουπόλεως	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Παιδαγωγική Ακαδημία Ηρακλείου	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Παιδαγωγική Ακαδημία Θεσσαλονίκης	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Παιδαγωγική Ακαδημία Ιωαννίνων	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Παιδαγωγική Ακαδημία Λαμίας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Παιδαγωγική Ακαδημία Λάρισας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Παιδαγωγική Ακαδημία Μυτιλήνης	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Παιδαγωγική Ακαδημία Πατρών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Παιδαγωγική Ακαδημία Πειραιώς	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Παιδαγωγική Ακαδημία Ρόδου	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Παιδαγωγική Ακαδημία Τρίπολης	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Παιδαγωγική Ακαδημία Φλώρινας	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Παιδαγωγική Ακαδημία Ψυχικού	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σχολή Νηπιαγωγών Καλλιθέας	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σχολή Νηπιαγωγών Εκάλης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σχολή Νηπιαγωγών Θεσσαλονίκης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σχολή Νηπιαγωγών Καρδίτσας	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σχολή Νηπιαγωγών Χανίων	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ανεξάρτητο ΠΤΔΕ Π. Αθηνών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ανεξάρτητο ΠΤΔΕ Π. Ιωαννίνων	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

(Συνέχεια) Παιδαγωγικές Ακαδημίες Σχολές Νηπιαγωγών και Τμήματα Σχολών Επιστημών Αγωγής	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98		
Ανεξάρτητο ΠΤΔΕ Π. Κρήτης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Ανεξάρτητο ΠΤΝ Π. Θεσσαλονίκης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ανεξάρτητο ΠΤΝ Π. Πατρών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου Π. Θεσσαλίας (ως σύνολο)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Παιδαγωγική Σχολή Π. Θεσσαλονίκης (ως σύνολο)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Παιδαγωγική Σχ. Π. Θεσσαλονίκης, παράρτημα Φλώρινας (ως σύνολο)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X
Σχολή Επιστημών Αγωγής Π. Ιωαννίνων (ως σύνολο)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X
Σχολή Επιστημών Αγωγής Π. Κρήτης (ως σύνολο)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X
Σύνολο Σχολών Επ. Αγωγής	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Παιδαγωγική Σχολή Π. Θεσσαλονίκης

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, τα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86 εντοπίζονται στοιχεία για το ανεξάρτητο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών του Π. Θεσσαλονίκης. Το ακαδ. έτος 1988/89, καθώς η Ε.Σ.Υ.Ε. εκδίδει στοιχεία μόνο για το σύνολο των ανεξάρτητων τμημάτων, δεν υπάρχουν πληροφορίες για το Τμήμα. Στη συνέχεια, για το διάστημα 1991/92-1997/98, εντοπίζονται στοιχεία για την Παιδαγωγική Σχολή του Π. Θεσσαλονίκης, η οποία, σύμφωνα με την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου, περιλαμβάνει το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης και το Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών (www.auth.gr/hstory.el.php3/3-10-2005) (πίνακας 6.48).

Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας, παράρτημα Π. Θεσσαλονίκης.

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, κατά την περίοδο 1995/96-1997/98, εντοπίζονται στοιχεία για την Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας, η οποία λειτουργεί ως παράρτημα του Π. Θεσσαλονίκης. Από την ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου προκύπτει ότι η Σχολή περιλαμβάνει τα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης (1990/91) και Νηπιαγωγών (1993/94) (www.auth.gr/hstory.el.php3/3-10-2005) (πίνακας 6.48).

Σχολή Επιστημών Αγωγής Π. Ιωαννίνων

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, τα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86, στο Π. Ιωαννίνων εντοπίζονται στοιχεία για το ανεξάρτητο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Στη συνέχεια (1988/89-1994/95), καθώς η Ε.Σ.Υ.Ε. εκδίδει στοιχεία μόνο για το σύνολο των ανεξάρτητων τμημάτων, δεν υπάρχουν πληροφορίες για το Τμήμα. Το υπόλοιπο διάστημα (1995/96-1997/98), εντοπίζεται Σχολή Επιστημών Αγωγής, η οποία, όπως προκύπτει από την ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου, αποτελείται από τα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης και Νηπιαγωγών (www.uoi.gr/about/history2.php/3-10-2005) (πίνακας 6.48).

Σχολή Επιστημών Αγωγής Π. Κρήτης

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, τα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86, στο Π. Κρήτης εντοπίζονται στοιχεία για το ανεξάρτητο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Το διάστημα 1988/89-1994/95 που ακολουθεί, καθώς η Ε.Σ.Υ.Ε. εκδίδει στοιχεία μόνο για το σύνολο των ανεξάρτητων τμημάτων, δεν υπάρχουν πληροφορίες για το Τμήμα. Στη συνέχεια (1995/96-1997/98), εντοπίζονται στοιχεία για τη Σχολή Επιστημών Αγωγής του Π. Κρήτης, η οποία, όπως προκύπτει από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου, περιλαμβάνει το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής

Εκπαίδευσης και το Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών (www.147.52.130.151/shovitem_1.cfm?/...4-10-2005) (πίνακας 6.48).

Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου Π. Θεσσαλίας

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, κατά την περίοδο 1988/89 έως 1997/98 εντοπίζονται στοιχεία για τη Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου²⁹³, η οποία, όπως προκύπτει από την ιστοσελίδα του πανεπιστημίου, περιλαμβάνει τα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής και Προσχολικής Εκπαίδευσης (www.uth.gr/main/welcome/history.html/6-4-2001) (πίνακας 6.48).

Σχολή Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών Π. Πατρών

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, για τα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86, στο Π. Πατρών εντοπίζονται στοιχεία για το ανεξάρτητο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών. Στη συνέχεια (1988/89), όμως, καθώς η Ε.Σ.Υ.Ε. εκδίδει στοιχεία για το σύνολο των ανεξάρτητων τμημάτων, δεν υπάρχουν πληροφορίες για το Τμήμα. Το ακαδ. έτος 1991/92, όπως προκύπτει από την ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου, το Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών περιλαμβάνεται στη Σχολή Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών μαζί με το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής εκπαίδευσης κι άλλα ετερογενή, ως προς την επιστημονική τους κατεύθυνση, τμήματα (Θεατρικών Σπουδών και Φιλολογίας) (www.upatras.gr/education/structure/structure.php?lang=el/10-5-2004). Εφόσον η Σχολή Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών περιλαμβάνει ετερογενείς επιστήμες, δεν μπορεί να συμπεριληφθεί σε μία ομάδα με τις υπόλοιπες Παιδαγωγικές Σχολές, σε αντίθεση με το ανεξάρτητο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, το οποίο περιλαμβάνεται στις Σχολές Επιστημών Αγωγής για τα ακαδ. έτη 1984/85 και 1985/86.

Σύνοψη

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες, οι Σχολές Νηπιαγωγών, τα Ανεξάρτητα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης και Νηπιαγωγών των πανεπιστημίων, οι Σχολές Επιστημών Αγωγής και άλλες συναφείς σχολές (π.χ., Παιδαγωγική Σχολή) εκτός της Σχολής Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών του Π. πατρών, εκτιμούμε ότι θα μπορούσαν, χωρίς να διατρέχεται ο κίνδυνος κάποιου σοβαρού σφάλματος, να αποτελέσουν μια ενιαία ομάδα σχολών, στις οποίες θα αποδίδαμε τον τίτλο 'Σχολές Επιστημών Αγωγής'.

²⁹³ Η Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου, από το 1993, αποτελεί μετονομασία της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών.

6.6.12 Τμήματα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού

Τα Τμήματα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (Τ.Ε.Φ.Α.Α.), αποτελούν συνέχεια των Ακαδημιών Σωματικής Αγωγής.

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, οι Ακαδημίες Σωματικής Αγωγής αρχικά (1957/58- 1970/71) συμπεριλαμβάνονται με ειδικό νόμο –όπως και στην περίπτωση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, στις Ανώτατες Σχολές, ενώ από το 1971/72 και μετά στις Ανώτερες Σχολές (‘τριτοβάθμιος εκπαίδευσης μη πανεπιστημιακού επιπέδου’). Εντοπίζονται στοιχεία για την ‘Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής’ στην Αθήνα (1957/58-1978/79) καθώς και για παράρτημά της στη Θεσσαλονίκη (1969/70-1978/79). Στη συνέχεια, καταργούνται οι Ακαδημίες Σωματικής Αγωγής και στη θέση τους δημιουργούνται τα πανεπιστημιακά Τμήματα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, για τα οποία στοιχεία εντοπίζονται στα πανεπιστήμια Αθηνών (1983/84-1985/86), Θεσσαλονίκης (1983/84-1985/86), Θράκης (1984/85 και 1985/86) και στις Σέρρες ως παράρτημα του Π. Θεσσαλονίκης (1985/86). Για το διάστημα 1988/89-1990/91, δεν εντοπίζονται στοιχεία για τα Τ.Ε.Φ.Α.Α., εφόσον η Ε.Σ.Υ.Ε. εκδίδει στοιχεία μόνο για το σύνολο των ανεξάρτητων τμημάτων (πίνακας 6.49).

6.6.13 Σχολές Οικιακής Οικονομίας

Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, εντοπίζονται στοιχεία για τη Χαροκόπειο Ανώτατη Σχολή Οικιακής Οικονομίας (1962/63 έως 1978/79) και την Ανώτατη Σχολή Οικιακής Οικονομίας Χανίων (1962/63-1977/78²⁹⁴). Από το 1978/79 και μετά δεν εντοπίζονται στοιχεία γι’ αυτές τις Σχολές. Στη συνέχεια, εντοπίζονται στοιχεία για το Χαροκόπειο Π. (1984/85-1985/86 και 1993/94-1997/98) (πίνακας 6.50).

²⁹⁴ Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, οι Σχολές Οικιακής Οικονομίας, αρχικά, με ειδικό νόμο –όπως και στην περίπτωση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών- περιλαμβάνονται στις Ανώτατες Σχολές, ενώ από το 1971/72 και μετά, στις Ανώτερες Σχολές, παρόλο που αναφέρονται ως ‘Ανώτατες Σχολές’.

Πίνακας 6.49
Ακαδημίες Σωματικής Αγωγής και Τμήματα Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Ακαδημίες Σωματικής Αγωγής και Τμήματα Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98			
Εθν Ακαδ. Σωματικής Αγωγής Αθηνών	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Εθν. Ακαδ. Σωματικής Αγωγής Αθηνών, παράρτημα Θεσ/νίκης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Ανεξάρτητο ΤΕΦΑΑ Π. Αθηνών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Ανεξάρτητο ΤΕΦΑΑ Π. Θεσ/νίκης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ανεξάρτητο ΤΕΦΑΑ Π. Θράκης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ανεξάρτητο ΤΕΦΑ Π. Θεσ/νίκης, παράρτημα Σερρών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Γενικό σύνολο	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Πίνακας 6.50
Σχολές Επιστημών Οικιακής Οικονομίας: Διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία κατά Α.Ε.Ι. για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98

Σχολή Επιστημών Οικιακής Οικονομίας	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86	1988/89	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98			
Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X
Ανώτ. Σχ. Οικιακής Οικονομίας Χανίων	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Γενικό σύνολο	-	-	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X

6.6.14 Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Στοιχεία για το Ιόνιο Π. στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης εντοπίζονται κατά την περίοδο 1985/86 έως 1997/98. Το πρώτο έτος της εξεταζόμενης περιόδου (1985/86) φαίνεται ότι το Ιόνιο Π. αποτελείται από το Τμήμα Ιστορίας. Στη συνέχεια (1988/89 έως 1997/98), όμως, δεν υπάρχουν στοιχεία κατά τμήμα, αλλά μόνο για το σύνολο του Πανεπιστημίου.

Όπως προκύπτει από την ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου, το διάστημα 1988/89-1997/98 αποτελείται από τα τμήματα: Ιστορίας (1985), Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης & Διερμηνείας (1986)²⁹⁵, Μουσικών Σπουδών (1992) και Βιβλιοθηκονομίας-Αρχειονομίας (1993).

Για το ακαδ. έτος 1985/86, το Τμήμα Ιστορίας θα περιλαμβάνεται στις Φιλοσοφικές Σχολές. Για το υπόλοιπο διάστημα το Ιόνιο Π. δεν θα περιλαμβάνεται σε κάποια ομάδα σχολών.

6.6.15 Σύνοψη

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης εντοπίζονται οι παρακάτω Σχολές:

- Θεολογικές
- Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
- Επιστημών Υγείας
- Φιλοσοφικές
- Θετικών Επιστημών
- Γεωτεχνικών Επιστημών
- Πολυτεχνικές
- Οικονομικών Επιστημών
- Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
- Καλών Τεχνών
- Επιστημών Αγωγής
- Επιστημών Φυσικής Αγωγής και Επιστημών (παρά το γεγονός ότι εντοπίζονται ως τμήματα)

Από την παραπάνω ταξινόμηση εξαιρούνται :

²⁹⁵ Έτος έναρξης λειτουργίας του τμήματος.

- τα Ανεξάρτητα Τμήματα
- το Ιόνιο Πανεπιστήμιο
- η Σχολή Κοινωνικών Επιστημών Π. Κρήτης
- η Σχολή Κοινωνικών Επιστημών Π. Αιγαίου
- η Σχολή Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών Π. Πατρών
- η Σχολή Επιστημών Παραγωγής (και μετέπειτα Σχολή Τεχνολογικών Επιστημών) Π. Θεσσαλίας
- η Σχολή Επιστημών Υγείας Π. Θεσσαλίας

6.7 Μέθοδος ανάλυσης των στατιστικών στοιχείων

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα (βλ. ενότητα 6.2), ένας από τους βασικούς στόχους της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση της εξέλιξης των κοινωνικών ανισοτήτων: (α) στο σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης, και (β) κατά σχολή, με την εφαρμογή ενιαίων μεθοδολογικών εργαλείων για όλο το εύρος της εξεταζόμενης περιόδου. Από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας προέκυψε ότι για τη διερεύνηση των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση, η πλειονότητα των ερευνητών εκπόνησαν δείκτες, οι οποίοι προσδιορίζουν την πιθανότητα ενός νέου, συγκεκριμένου επαγγέλματος πατέρα, να εισαχθεί είτε στην ανώτατη εκπαίδευση είτε σε ένα συγκεκριμένο Α.Ε.Ι., κύκλο σπουδών, σχολή ή τμήμα.

6.7.1 Η μέτρηση της πιθανότητας που έχει ένας νέος συγκεκριμένου επαγγέλματος πατέρα να εισαχθεί στην ανώτατη εκπαίδευση

Στη χώρα μας, πρώτη η Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α) ασχολήθηκε με τη μέτρηση της πιθανότητας εισαγωγής ενός νέου στην ανώτατη εκπαίδευση, με βάση το συγκεκριμένο επάγγελμα που ασκεί ο πατέρας του. Για τον υπολογισμό της παραπάνω πιθανότητας, χρησιμοποίησε το δείκτη 'ευκαιριών αποκτήσεως μορφώσεως ανωτάτου επιπέδου', ο οποίος προκύπτει από τον εξής λόγο: Σύνολο των νέων που εισήλθαν στις Ανώτατες Σχολές ένα συγκεκριμένο έτος (α), ηλικίας (χ) και κοινωνικής τάξης (ψ) προς το σύνολο των νέων ηλικίας (χ) και κοινωνικής τάξης (ψ). Για τη διαμόρφωση του δείκτη αυτού, η Ι. Λαμπίρη-Δημάκη, όπως η ίδια

επισημαίνει (1974: 120), βασίστηκε στο δείκτη που χρησιμοποίησαν στην έρευνά τους οι P. Bourdieu & J.-Cl. Passeron (1993)²⁹⁶.

Ακολούθησε η έρευνα της G. Polydorides (1978), η οποία για τον υπολογισμό της πιθανότητας εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση ('δείκτης απόκτησης ευκαιριών'), εφάρμοσε τον παρακάτω λόγο :

$$\frac{\text{ποσοστό (\%) φοιτητών που ο πατέρας ασκεί επάγγελμα [X] στο σύνολο των φοιτητών}}{\text{ποσοστό (\%) οικονομικά ενεργών ανδρών ηλικίας 45 ετών κι άνω που ασκούν επάγγελμα [X] στο σύνολο των οικονομικά ενεργών ανδρών ηλικίας 45 ετών κι άνω}}$$

Στη συνέχεια, η συντριπτική πλειονότητα των ερευνών, οι οποίες επιχείρησαν τη μέτρηση της πιθανότητας εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση κάθε νέου συγκεκριμένου επαγγέλματος πατέρα, εφάρμοσαν το δείκτη της Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη. Ορισμένοι, όμως, διαφοροποιήθηκαν ελαφρώς από το δείκτη αυτό, περιορίζοντας τον παρονομαστή στους οικονομικά ενεργούς άνδρες ηλικίας 45-64 ετών. Το δείκτη της Ι. Λαμπίρη-Δημάκη, όπως αναφέρει και η ίδια (1995), δεν τον χρησιμοποίησε σχεδόν κανένας ερευνητής. Αυτό δεν οφείλεται στο γεγονός ότι θεωρήθηκε ως πιο ακριβής ο δείκτης της Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, αλλά στην απουσία σχετικών στατιστικών στοιχείων (B. Δρουκόπουλος, 1989). Θα πρέπει να επισημανθεί, ακόμη, ότι σε αρκετές έρευνες συνέκριναν την πιθανότητα εισαγωγής κάθε επαγγελματικής ομάδας με την πιθανότητα εισαγωγής μιας επαγγελματικής ομάδας αναφοράς και συγκεκριμένα αυτής με τη μεγαλύτερη ή τη μικρότερη πιθανότητα εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση.

Στην παρούσα εργασία για τον υπολογισμό της πιθανότητας εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση, αν και επιμένουμε να θεωρούμε ως ακριβέστερο το λόγο της Ι. Λαμπίρη-Δημάκη, δυστυχώς όμως, λόγω έλλειψης στοιχείων θα χρησιμοποιηθεί ο

²⁹⁶ Οι P. Bourdieu & J.-Cl. Passeron (1993), ονόμασαν την πιθανότητα που έχει ένας νέος συγκεκριμένου επαγγέλματος πατέρα να εισαχθεί στην ανώτατη εκπαίδευση ως 'αντικειμενική' πιθανότητα και προκύπτει από τον παρακάτω λόγο :

Φοιτητές εγγεγραμμένοι για πρώτη φορά, που προέρχονται από συγκεκριμένη κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία

ομάδα νέων [κοόρτις] που προέρχονται από τη συγκεκριμένη κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία

παρακάτω λόγος, ο οποίος εξάλλου έχει χρησιμοποιηθεί στο παρελθόν από την πλειονότητα των ερευνητών:

ποσοστό (%) φοιτητών που ο πατέρας τους ασκεί επάγγελμα [X] στο σύνολο των φοιτητών
ποσοστό (%) οικονομικά ενεργών ανδρών 45-64 ετών που ασκούν επάγγελμα [X] στο σύνολο των οικονομικά ανδρών ηλικίας 45-64 ετών

6.7.2 Η μέτρηση της πιθανότητας που έχει ένας νέος συγκεκριμένου επαγγέλματος πατέρα να εισαχθεί σε μια σχολή

Οι P. Bourdieu & J.-Cl. Passeron (1993) εκτόνησαν διαφορετικό δείκτη για να μετρήσουν την πιθανότητα να ακολουθήσει ένας νέος την τάδε ή την δείνα σχολή και τμήμα, εφόσον προηγουμένως έχει εισαχθεί στην ανώτατη εκπαίδευση, σε σχέση με το δείκτη που προαναφέρθηκε και αφορά στην εισαγωγή ενός νέου στην ανώτατη εκπαίδευση. Ο δείκτης αυτός υπολογίζει τη 'δεσμευμένη' πιθανότητα που προκύπτει από τον παρακάτω λόγο:

% φοιτητών επαγγελματικής ομάδας [ψ] στη σχολή [χ] στο σύνολο των φοιτητών της σχολής [χ]
% φοιτητών επαγγελματικής ομάδας [ψ] στο σύνολο των φοιτητών των Α.Ε.Ι.

Στην Ελλάδα, αντίθετα, όλοι ανεξαιρέτως οι ερευνητές χρησιμοποίησαν τον ίδιο ακριβώς δείκτη για τη μέτρηση της πιθανότητας ενός νέου, συγκεκριμένου επαγγέλματος πατέρα, τόσο να εισαχθεί στην ανώτατη εκπαίδευση όσο και να φοιτήσει σε συγκεκριμένο Α.Ε.Ι., σχολή ή τμήμα. Αυτό έχει ως συνέπεια, η πιθανότητα φοίτησης σε ένα Α.Ε.Ι., σχολή ή τμήμα να εμπεριέχει συγχρόνως και την πιθανότητα εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση.

Στην παρούσα εργασία, για τον υπολογισμό της πιθανότητας που έχει ένας νέος με πατέρα που ανήκει σε ορισμένη επαγγελματική ομάδα να ακολουθήσει μια συγκεκριμένη σχολή, θα χρησιμοποιήσουμε το δείκτη των P. Bourdieu & J.-Cl. Passeron (1993). Ο δείκτης αυτός διαθέτει προφανώς μεγαλύτερη ακρίβεια, εφόσον εφαρμόζεται σε νέους που έχουν εισαχθεί στην ανώτατη εκπαίδευση και υπολογίζει την πιθανότητα που έχει ένας φοιτητής να ακολουθήσει μια συγκεκριμένη σχολή.

7. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

7.1 Εισαγωγή

Το παρόν κεφάλαιο επιμερίζεται σε δύο ενότητες. Στην πρώτη ενότητα γίνεται η περιγραφή των αποτελεσμάτων που προέκυψαν από την εφαρμογή του δείκτη αντικειμενικής πιθανότητας εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση στις διάφορες επαγγελματικές κατηγορίες, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία των απογραφικών ετών 1961, 1971, 1981 και 1991. Υπενθυμίζεται ότι στο μεθοδολογικό μέρος της εργασίας έχουν καταγραφεί διεξοδικά: α) ο τρόπος υπολογισμού της αντικειμενικής πιθανότητας, και β) οι αναγκαίες τροποποιήσεις στον τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών του φοιτητικού πληθυσμού ώστε να υπάρξει σύγκλιση με την αντίστοιχη ταξινόμηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (π.χ. στο φοιτητικό πληθυσμό για υπολογιστικούς λόγους συγχωνεύτηκαν οι ένοπλες δυνάμεις με τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες και αποτέλεσαν μια ενιαία κατηγορία «απασχολούμενοι στις υπηρεσίες». Την αλλαγή αυτή υπαγόρευσε το γεγονός ότι στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό εμφανίζεται ως μοναδική συναφής κατηγορία αυτή των απασχολούμενων στις υπηρεσιών).

Στη δεύτερη ενότητα επιχειρείται η περιγραφή των αποτελεσμάτων με βάση το δείκτη δεσμευμένης πιθανότητας εισαγωγής στην Ανώτατη Εκπαίδευση των διαφόρων επαγγελματικών κατηγοριών κατά Σχολές και κατ' έτος για όλο το εύρος της περιόδου 1957/58–1997/98. Στο κεφάλαιο που αφορά στα μεθοδολογικά ζητήματα της μελέτης έχει περιγραφεί, αφενός η διαδικασία υπολογισμού του δείκτη και αφετέρου ο τρόπος αντιμετώπισης των διαχρονικών αλλαγών στην ταξινόμηση των επαγγελματικών κατηγοριών αλλά και των σχολών στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης για τον υπό εξέταση φοιτητικό πληθυσμό (π.χ. έως και το έτος 1968/69 υπήρχε στην ταξινόμηση των επαγγελματιών η κατηγορία 'Όρφανοί Πατρός' η οποία όμως στη συνέχεια καταργήθηκε).

7.2 Αντικειμενικές πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση

Ο πίνακας 7.1 και το γράφημα 7.1²⁹⁷ παρουσιάζουν τις αντικειμενικές πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση και την εξέλιξή τους για καθεμία επαγγελματική κατηγορία, με βάση τα στοιχεία των απογραφικών ετών 1961, 1971, 1981 και 1991.

Από την οριζόντια ανάλυση των στοιχείων του πίνακα 7.1 αλλά και του αντίστοιχου γραφήματος, απορρέουν οι παρακάτω διαπιστώσεις:

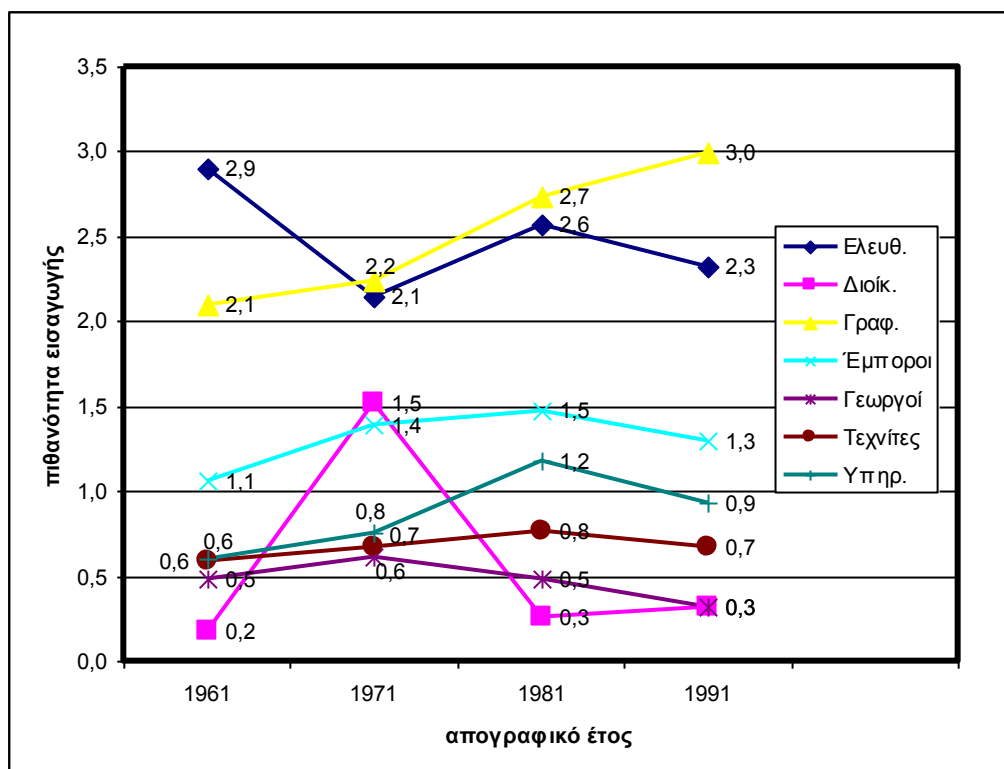
- Κατά το έτος 1961, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, επαγγελματική κατηγορία με την υψηλότερη αντικειμενική πιθανότητα, εμφανίζονται να έχουν 2,9 φορές υψηλότερη πιθανότητα εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση σε σχέση με αυτήν που αναλογεί στο ποσοστό εκπροσώπησής τους στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Υψηλή αντικειμενική πιθανότητα διαθέτουν και οι υπάλληλοι γραφείου με το ύψος της τιμής της να βρίσκεται πάνω από 2 μονάδες (2,1), στοιχείο που ερμηνεύεται ως διπλάσια περίπου πιθανότητα εισαγωγής σε σύγκριση με το αντίστοιχο ποσοστό εκπροσώπησης στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Οι έμποροι-πωλητές εμφανίζονται να διατηρούν αναλλοίωτο το ποσοστό αντιπροσώπευσής τους στον ενεργό πληθυσμό (1,1). Αντίθετα, οι γεωργοί, οι τεχνίτες-εργάτες, οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες αλλά και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης φαίνεται να υποεκπροσωπούνται στο φοιτητικό δυναμικό σε σχέση με το αντίστοιχο δυναμικό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Οι αντικειμενικές πιθανότητες βρέθηκαν 0,5, 0,6, 0,6 και 0,2 αντίστοιχα, υπογραμμίζοντας ότι οι τρεις πρώτες κατηγορίες έχουν 5 έως 6 φορές λιγότερες πιθανότητες απ' ότι τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και 3 έως 4 φορές λιγότερες πιθανότητες σε σύγκριση με τους υπάλληλους γραφείου, ενώ η εικόνα για τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης παίρνει ακραίες διαστάσεις με 15 και 10 φορές αντίστοιχα λιγότερες πιθανότητες.

²⁹⁷ Τα στοιχεία από τα οποία προέκυψαν οι δείκτες των πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων κάθε κοινωνικοεπαγγελματικής ομάδας στην ανώτατη εκπαίδευση παρουσιάζονται στο Παράρτημα III.

Πίνακας 7.1
Πιθανότητες εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επάγγελμα πατέρα για τα απογραφικά έτη 1961, 1971, 1981 και 1991

έτος	Ελευθέρια	Διοίκησης	Γραφείου	Έμποροι	Γεωργοί	Τεχνίτες	Υπηρεσίες
1961	2,9	0,2	2,1	1,1	0,5	0,6	0,6
1971	2,1	1,5	2,2	1,4	0,6	0,7	0,8
1981	2,6	0,3	2,7	1,5	0,5	0,8	1,2
1991	2,3	0,3	3,0	1,3	0,3	0,7	0,9

Γράφημα 7.1
Εξέλιξη των πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επάγγελμα πατέρα για τα απογραφικά έτη 1961, 1971, 1981 και 1991

- Το έτος 1971 παρουσιάζει σε γενικές γραμμές παρόμοια εικόνα με αυτή του έτους 1961, με επιμέρους όμως διαφοροποιήσεις. Δεν εντοπίζεται πλέον επαγγελματική κατηγορία με τιμή αντικειμενικής πιθανότητας περίπου ίσης με τη μονάδα, στοιχείο που θα υποδείκνυε την ίση εκπροσώπηση σε φοιτητικό και οικονομικά ενεργό πληθυσμό, ενώ δεν απαντάται συγχρόνως κάποια επαγγελματική κατηγορία με ιδιαίτερα υψηλή ή χαμηλή τιμή αντικειμενικής πιθανότητας. Πιο αναλυτικά, τέσσερις συνολικά επαγγελματικές κατηγορίες, δηλαδή τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (2,1), τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (1,5), οι υπάλληλοι γραφείου (2,2) και οι έμποροι-πωλητές (1,4) εμφανίζουν υψηλές αντικειμενικές πιθανότητες. Άξια επισήμανσης είναι εδώ η αύξηση που παρατηρείται στην αντικειμενική πιθανότητα των επαγγελμάτων διεύθυνσης-διοίκησης, τα οποία από 0,2 το έτος 1961 εμφανίζουν πιθανότητα 1,5 το έτος 1971. Πολλαπλασιάζουν δηλαδή περισσότερες από επτά φορές την πιθανότητα πρόσβασής τους στην ανώτατη εκπαίδευση μέσα σε μια μόλις δεκαετία. Ίσως σε αυτό να έχει συντελέσει και ο μικρός αριθμός των ατόμων που εμπεριέχει η συγκεκριμένη επαγγελματική κατηγορία, με συνέπεια μεγάλη «αστάθεια» των τιμών των αντικειμενικών πιθανοτήτων. Στο αντίθετο άκρο, τοποθετούνται λόγω των μειωμένων τους αντικειμενικών πιθανοτήτων οι γεωργοί (0,6), οι τεχνίτες-εργάτες (0,7) και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες (0,8).
- Το έτος 1981 χαρακτηρίζεται από τις ιδιαίτερα υψηλές τιμές αντικειμενικών πιθανοτήτων για τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (2,6) και τους υπάλληλους γραφείου (2,7). Αρκετά υψηλές είναι και οι πιθανότητες για τους εμπόρους-πωλητές (1,5) και τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες (1,2). Παρατηρείται, ακόμη, κάθετη πτώση της αντικειμενικής πιθανότητας στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, η οποία επανέρχεται στο ύψος περίπου της τιμής που είχε κατά το έτος 1961 (από 1,5 γίνεται 0,3 και βρίσκεται πολύ κοντά πλέον στην τιμή 0,2 που είχε το 1961). Οι γεωργοί και οι τεχνίτες-εργάτες διακρίνονται από σταθερότητα στις τιμές σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες και υποεκπροσωπούνται και πάλι με τιμές 0,5 και 0,8 αντίστοιχα.
- Το 1991, τελευταίο υπό εξέταση έτος, προβάλλει την κατηγορία των υπάλληλων γραφείου να διαθέτουν την υψηλότερη αντικειμενική πιθανότητα που παρατηρείται σε όλο το εύρος της εξεταζόμενης περιόδου, με τιμή 3,0.

Τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα παρουσιάζουν υψηλή επίσης τιμή πιθανότητας αλλά σαφώς υποδεέστερη εκείνης των υπάλληλων γραφείου (2,3). Υψηλότερη της μονάδας σύγκρισης είναι ακόμη και η πιθανότητα των εμπόρων-πωλητών (1,3), ενώ στο ύψος περίπου της μονάδας βρίσκονται οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών (0,9). Τέλος, κάτω του ορίου ίσης εκπροσώπησης βρίσκονται οι τεχνίτες-εργάτες (0,7), κυρίως όμως τοποθετούνται τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και οι γεωργοί (0,3 και στις δυο περιπτώσεις). Σε μια διεπαγγελματική σύγκριση των αντικειμενικών πιθανοτήτων, διαπιστώνεται ότι γεωργοί και επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης έχουν δέκα φορές μικρότερη πιθανότητα πρόσβασης και οι τεχνίτες-εργάτες τέσσερις περίπου φορές μικρότερη πιθανότητα σε σχέση με τα υπάλληλους γραφείου.

Από την κάθετη ανάλυση των στοιχείων του πίνακα 7.1 και του αντίστοιχου γραφήματος, δηλαδή τη διαχρονική εξέταση των αντικειμενικών πιθανοτήτων κατά επαγγελματική κατηγορία, συνάγονται τα ακόλουθα:

- Τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, παρά τις αυξομειώσεις των τιμών των αντικειμενικών πιθανοτήτων, εμφανίζονται να διαθέτουν υψηλές πιθανότητες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση σε όλο το εύρος της περιόδου, πιθανότητες που υπερβαίνουν σε όλες τις περιπτώσεις τις 2 μονάδες. Οι υπάλληλοι γραφείου, αν και υπερβαίνουν επίσης σε όλες τις περιπτώσεις τις 2 μονάδες και μάλιστα φαίνεται να αναλαμβάνουν την «πρωτοκαθεδρία» των τιμών των αντικειμενικών πιθανοτήτων τις τελευταίες δυο δεκαετίες, παρουσιάζουν εντούτοις διαφοροποιημένη «συμπεριφορά». Από τα αναλυτικά στοιχεία του πίνακα διαπιστώνεται εύκολα η συνεχής αυξητική τάση των πιθανοτήτων με τη μέγιστη τιμή να τοποθετείται στο έτος 1991.
- Η κατηγορία των εμπόρων-πωλητών φαίνεται καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου να διατηρεί σταθερά τις αντικειμενικές της πιθανότητες λίγο πάνω από το κρίσιμο όριο της 1 μονάδας αλλά ταυτόχρονα αρκετά κάτω από τις αντίστοιχες πιθανότητες των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελματιών και των υπάλληλων γραφείου.
- Οι γεωργοί και οι τεχνίτες-εργάτες, παρά τις αυξομειώσεις των τιμών των αντικειμενικών τους πιθανοτήτων, βρίσκονται σταθερά κάτω της κρίσιμης

τιμής σε όλο το εύρος της περιόδου. Εμφανίζονται, μάλιστα, να έχουν αρκετά ομοιογενή αλλά και παρόμοια «συμπεριφορά» κατά μήκος της εξεταζόμενης περιόδου. Άξια επισήμανσης είναι η ακραία κατώτατη τιμή που λαμβάνει η αντικειμενική πιθανότητα για τους γεωργούς κατά το έτος 1991.

- Τις ίδιες επισημάνσεις με γεωργούς και τεχνίτες-εργάτες θα μπορούσε να κάνει κανείς και για τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες. Πράγματι, αφενός οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες εμφανίζουν την ίδια ακριβώς εικόνα αυξομείωσης πιθανοτήτων με τους τεχνίτες-εργάτες και αφετέρου κατά τις πρώτες δυο δεκαετίες εμφανίζουν παρόμοιο ύψος τιμών με τεχνίτες-εργάτες και γεωργούς. Οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες διαφοροποιούνται, όμως, σημαντικά κατά το έτος 1981 όπου η τιμή της πιθανότητας υπερβαίνει πλέον το κρίσιμο όριο της 1 μονάδας, ενώ κατά το έτος 1991 παρατηρείται πτώση και πάλι της τιμής ακριβώς κάτω του ορίου. Ολοκληρώνοντας, θα μπορούσε επιπρόσθετα να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι, ενώ κατά τις δυο πρώτες δεκαετίες οι πιθανότητες γεωργών, τεχνιτών-εργατών και απασχολούμενων στις υπηρεσίες φαίνεται να είναι ταυτόσημες, δε συμβαίνει το ίδιο και κατά τις επόμενες δυο δεκαετίες, εφόσον διαφαίνεται μια σταθερή απόσταση «ασφαλείας» μεταξύ των τριών επαγγελματικών κατηγοριών.
- Τέλος, τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης εμφανίζουν τις χαμηλότερες από όλες τις επαγγελματικές κατηγορίες τιμές στις τρεις από τις τέσσερις εξεταζόμενες περιόδους. Εξάιρεση αποτελεί το έτος 1971, όπου παρατηρείται μια αξιοπρόσεκτη κάθετη αύξηση της τιμής της πιθανότητας (7 και πλέον φορές μεγαλύτερη πιθανότητα σε σχέση με το 1961) για να σταθεροποιηθεί και πάλι σε πολύ χαμηλά ύψη τιμών κατά τις επόμενες δυο δεκαετίες.

7.3 Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση κατά σχολές

Στη συνέχεια παρουσιάζονται με αναλυτικό τρόπο για καθεμία ομάδα σχολών ξεχωριστά, οι κατ' έτος τιμές των δεσμευμένων πιθανοτήτων για όλες τις υπό μελέτη επαγγελματικές κατηγορίες και για το σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου 1956-1998. Στους σχετικούς πίνακες έχουν ενταχθεί κατά επαγγελματική κατηγορία, επίσης, οι μέσοι όροι των δεσμευμένων πιθανοτήτων καθώς και οι αντίστοιχες τυπικές αποκλίσεις στο σύνολο της τεσσαρακονταετίας που μελετάται. Ο σχολιασμός των

πινάκων εστιάζεται αρχικά στις τιμές των μέσων όρων και των τυπικών αποκλίσεων και στη συνέχεια, εφόσον συντρέχουν σοβαροί λόγοι γίνονται εκτιμήσεις και εκφράζονται κρίσεις για τα αναλυτικά στατιστικά δεδομένα των πινάκων.

Θα πρέπει συμπληρωματικά να σημειωθεί ότι για τις επαγγελματικές κατηγορίες 'Συνταξιούχοι' και 'Μη Δυνάμενοι να Καταταγούν', παρά το γεγονός ότι εντάχθηκαν σε όλους τους πίνακες οι δεσμευμένες πιθανότητες και υπολογίστηκαν μέσοι όροι – τυπικές αποκλίσεις, δε γίνονται σχόλια για αυτές. Το σκεπτικό που μας οδήγησε σε αυτή την απόφαση συνοψίζεται στο γεγονός ότι οι προαναφερθείσες κατηγορίες έχουν εξόχως ανομοιογενή σύνθεση ως προς την «επαγγελματική προέλευση» του φοιτητικού τους δυναμικού και κατά συνέπεια δεν προσφέρουν χρήσιμη πληροφόρηση ως προς το ζητούμενο που είναι η μελέτη των ανισοτήτων πρόσβασης των επαγγελματικών κατηγοριών σε πανεπιστημιακή εκπαίδευση.

7.3.1 Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών

Ο πίνακας 7.2 παρουσιάζει με αναλυτικό τρόπο τις τιμές των δεσμευμένων πιθανοτήτων για τις Σχολές Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών κατά επαγγελματική κατηγορία αλλά και κατά έτος για το σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου 1956-1998.

Από τα στοιχεία του πίνακα 7.2, προκύπτουν οι παρακάτω διαπιστώσεις:

- Για τις επαγγελματικές κατηγορίες: υπάλληλοι γραφείου, έμποροι-πωλητές, γεωργοί, απασχολούμενοι στα υπηρεσίες και ένοπλες δυνάμεις, φαίνεται να ταυτίζεται, για το σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου, το ποσοστό εκπροσώπησης τους στις Σχολές Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών με το αντίστοιχο ποσοστό εκπροσώπησης στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού. Οι μέσοι όροι των δεσμευμένων πιθανοτήτων ταυτίζονται για όλες τις παραπάνω επαγγελματικές κατηγορίες και είναι όλοι ίσοι με 1,0. Ιδιαίτερα χρήσιμη είναι και η πληροφόρηση που απορρέει από τις τιμές της τυπικής απόκλισης των δεσμευμένων πιθανοτήτων. Πράγματι, σε όλες τις παραπάνω επαγγελματικές κατηγορίες εντοπίζονται ταυτόσημες αλλά και ιδιαίτερα χαμηλές τυπικές αποκλίσεις που είναι της τάξης του 0,1. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι οι επαγγελματικές κατηγορίες εμφανίζουν όχι μόνο παρόμοια συνολική εικόνα αλλά η εικόνα αυτή εμφανίζει υψηλή σταθερότητα σε όλο το φάσμα της εξεταζόμενης περιόδου. Για παράδειγμα, η

Πίνακας 7.2²⁹⁸

Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Νομικών,
Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο
1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων

	Ελευθ.	Διοίκ.	Γραφ.	Έμπορ.	Γεωργ.	Τεχνίτες	Υπηρ.	Έν. Δ.	Σ/χοι	Μ.Δ.	Σύνολο
1956/57	1,3	1,4	1,1	1,0	0,8	0,7	0,9	1,3	1,1	1,0	1,0
1957/58	1,3	1,2	1,0	1,0	0,9	0,7	0,9	0,9	1,3	1,0	1,0
1958/59	1,3	2,1	1,0	1,0	0,9	0,7	0,9	0,8	1,2	1,0	1,0
1959/60	1,3	1,0	1,0	1,0	0,9	0,7	0,9	1,0	1,1	1,0	1,0
1960/61	1,4	2,6	1,1	0,9	0,9	0,7	1,0	1,0	1,2	0,9	1,0
1961/62	1,3	1,3	1,0	1,0	0,9	0,7	0,9	1,1	1,1	1,0	1,0
1962/63	1,2	1,1	1,1	0,9	0,9	0,7	1,1	1,0	1,1	1,1	1,0
1963/64	1,2	1,0	1,0	0,9	1,0	0,7	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0
1964/65	1,2	1,1	1,0	0,9	1,0	0,7	1,0	1,0	1,1	1,0	1,0
1965/66	1,2	0,9	1,0	0,9	1,0	0,8	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0
1968/69	1,1	1,3	1,0	0,9	1,1	0,9	1,1	0,8	1,0	0,8	1,0
1969/70	1,1	1,5	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0	0,9	1,0	1,1	1,0
1970/71	1,0	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1	0,9	1,0	0,5	1,0
1971/72	1,0	0,7	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0	0,9	1,1	0,9	1,0
1972/73	1,1	1,2	1,0	1,0	0,9	0,9	1,0	0,9	1,1	1,0	1,0
1973/74	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0	1,0	1,1	0,6	1,0
1974/75	1,1	1,2	1,1	1,1	1,0	0,9	1,0	1,0	1,1	0,5	1,0
1975/76	1,1	1,2	1,1	1,0	0,9	0,9	1,1	1,0	1,0	0,9	1,0
1976/77	1,1	1,3	1,0	1,0	0,9	0,9	1,1	1,0	0,8	0,9	1,0
1977/78	1,1	1,3	1,1	1,0	1,0	1,0	1,1	1,0	0,9	0,6	1,0
1978/79	1,1	1,2	1,0	1,0	1,0	0,9	1,1	1,1	0,5	1,2	1,0
1979/80	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	1,1	1,0	0,8	0,4	1,0
1980/81	0,9	1,4	1,1	1,1	1,0	0,9	1,1	1,0	1,9	1,2	1,0
1981/82	0,9	1,1	1,1	1,0	1,0	0,9	1,1	1,0	1,7	1,1	1,0
1982/83	1,0	0,8	1,1	1,1	1,0	0,9	1,0	1,0	2,0	1,2	1,0
1983/84	1,0	1,5	1,0	1,1	1,0	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0
1984/85	1,1	1,6	1,0	1,1	1,0	0,9	0,9	1,1	1,2	0,6	1,0
1985/86	1,1	1,4	1,0	1,1	1,0	0,9	0,9	1,0	1,0	0,8	1,0
1988/89	1,1	1,6	0,9	1,1	1,1	0,9	0,9	1,0	0,8	0,7	1,0
1991/92	1,1	1,0	1,0	1,1	1,0	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9	1,0
1992/93	1,2	1,7	0,9	1,1	0,8	0,9	1,0	1,2	0,9	0,8	1,0
1993/94	1,1	0,5	0,9	1,1	0,8	1,0	0,8	1,2	0,9	1,1	1,0
1994/95	1,0	1,8	1,0	1,1	0,9	0,9	0,9	0,7	0,9	0,8	1,0
1995/96	1,1	1,4	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	1,1	0,8	1,2	1,0
1996/97	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1	1,0	1,0	1,2	0,9	2,6	1,0
1997/98	1,0	1,4	1,0	1,2	1,0	0,8	0,8	1,1	1,0	0,9	1,0
M. O.	1,1	1,3	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0	1,0	1,1	1,0	1,0
T. A.	0,1	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,4	0,0

²⁹⁸ Αναλυτικά τα στοιχεία για κάθε έτος και σχολή, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για τον υπολογισμό των δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής παρουσιάζονται στο παράρτημα IV).

επαγγελματική κατηγορία των απασχολούμενων στην παροχή υπηρεσιών εμφανίζει δεσμευμένες πιθανότητες κατά τη διάρκεια των 36 εξεταζόμενων ετών που κινούνται σε ένα ιδιαίτερα περιορισμένο εύρος 0,3 μονάδων (από 0,8 έως και 1,1). Παρόμοια είναι η εικόνα και για τις υπόλοιπες επαγγελματικές κατηγορίες.

- Στις επαγγελματικές κατηγορίες: ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, οι δεσμευμένες πιθανότητες εμφανίζονται να είναι υψηλότερες της μονάδας (1,1 και 1,3 αντίστοιχα). Το στοιχείο αυτό δηλώνει ότι στην περίπτωση των Σχολών Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών, το ποσοστό εκπροσώπησης των παραπάνω επαγγελματικών κατηγοριών είναι υψηλότερο σε σχέση με το ποσοστό εκπροσώπησης τους στο σύνολο των Σχολών. Θα μπορούσε επιπρόσθετα να υποστηριχθεί ότι οι δυο αυτές επαγγελματικές κατηγορίες εμφανίζουν διαφορετική «συμπεριφορά» αν εξεταστούν με αναλυτικό τρόπο σε όλο το μήκος της υπό διερεύνηση περιόδου. Τα μεν ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα εμφανίζουν μια υψηλή σταθερότητα όσον αφορά τις τιμές της δεσμευμένης πιθανότητας οι οποίες κινούνται από 0,9 (τα έτη 1980/81 & 1981/82) έως και 1,4 (το έτος 1960/61), με άμεση συνέπεια και η τυπική απόκλιση των τιμών να παραμείνει σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα (0,1). Αντίθετα, στην περίπτωση των επαγγελματιών διεύθυνσης-διοίκησης η τιμή της τυπικής απόκλισης προέκυψε ιδιαίτερα υψηλή υπολογίστηκε σε 0,4. Το εύρος των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων εμφανίζεται να είναι σαφώς υψηλότερο και να κυμαίνεται από τη μέγιστη τιμή 2,6 (για το έτος 1960/61) στην ελάχιστη τιμή 0,5 (για το έτος 1993/94). Αξίζει, ακόμη, να επισημανθεί ότι ενώ στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα παρατηρείται εν γένει με την πάροδο του χρόνου μια ελαφρά πτώση των τιμών της δεσμευμένης πιθανότητας, δεν συμβαίνει το ίδιο και για τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, διαπιστώνεται μια ακανόνιστη σχετικά αυξομείωση των τιμών της δεσμευμένης πιθανότητας κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου.
- Η μοναδική επαγγελματική κατηγορία στην οποία ο μέσος όρος των τιμών της δεσμευμένης πιθανότητας δεν υπερβαίνει το όριο της 1 μονάδας είναι οι τεχνίτες-εργάτες (μ.ο.=0,9). Η επαγγελματική αυτή κατηγορία διαθέτει επιπρόσθετα ιδιαίτερα χαμηλή τιμή τυπικής απόκλισης (0,1), υπογραμμίζοντας τη διαχρονική σταθερότητα των τιμών της δεσμευμένης

πιθανότητας η οποία λαμβάνει την ελάχιστη της τιμή (0,7) σε όλο σχεδόν το εύρος της πρώτης υπό εξέταση δεκαετίας και τη μέγιστή της τιμή (1,0) με μη συστηματικό σχετικά τρόπο κατά τα έτη 1970/71, 1977/78, 1993/94 και 1996/97).

7.3.2 Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Θετικών Επιστημών

Στον πίνακα 7.3 εμφανίζονται με αναλυτικό τρόπο οι τιμές των δεσμευμένων πιθανοτήτων για τις Σχολές Θετικών Επιστημών, τόσο κατά επαγγελματική κατηγορία όσο και κατά έτος για το σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου 1956-1998.

Από τα στοιχεία του πίνακα 7.3, προκύπτουν οι παρακάτω διαπιστώσεις:

- Δεν εντοπίζονται σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των εξεταζόμενων επαγγελματικών κατηγοριών όσον αφορά τις δεσμευμένες τους πιθανότητες στο σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου για τις Σχολές Θετικών Επιστημών. Οι τιμές των μέσων όρων των δεσμευμένων πιθανοτήτων βρίσκονται στο διάστημα από 0,9 έως και 1,1. Οι αντίστοιχες τιμές των τυπικών αποκλίσεων βρίσκονται σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα στις περισσότερες των περιπτώσεων, στοιχείο που υποδηλώνει τη σταθερότητα των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων σε όλο το εύρος της υπό εξέταση περιόδου.
- Για τις επαγγελματικές κατηγορίες: έμποροι-πωλητές, απασχολούμενοι στις υπηρεσίες και ένοπλες δυνάμεις, φαίνεται να ταυτίζεται ακριβώς το ποσοστό εκπροσώπησης στις Σχολές Θετικών Επιστημών με το αντίστοιχο ποσοστό εκπροσώπησης τους στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού για το σύνολο της περιόδου, εφόσον οι μέσοι όροι των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων βρέθηκαν να ισούνται με 1,0. Αξίζει, ακόμη, τον κόπο να επισημανθεί ότι στις επαγγελματικές κατηγορίες των εμπόρων-πωλητών και των απασχολούμενων στις υπηρεσίες παρατηρείται μια αξιοσημείωτη σταθερότητα των δεσμευμένων πιθανοτήτων γύρω από τη μονάδα (από 0,9 έως και 1,1) καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου, με μοναδική εξαίρεση τα 1-2 πρώτα χρόνια και άμεση συνέπεια τις ιδιαίτερα χαμηλές τιμές των τυπικών αποκλίσεων (0,1). Αντίθετα, στην περίπτωση των ενόπλων δυνάμεων, διαπιστώνεται μια ελαφρώς μεγαλύτερη αυξομείωση δεσμευμένων πιθανοτήτων οι οποίες με εξαίρεση και πάλι των δυο πρώτων ετών φαίνεται να κινούνται στο διάστημα από 0,6 έως 1,2 με συνέπεια η τιμή της τυπικής απόκλισης να είναι 0,2.

Πίνακας 7.3

Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Θετικών
Επιστημών κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι
και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων

	Ελευθ.	Διοίκ.	Γραφ.	Έμπορ.	Γεωργ.	Τεχνίτες	Υπηρ.	Έν. Δ.	Σ/χοι	Μ.Δ.	Σύνολο
1956/57	1,0	1,1	1,1	1,2	0,9	1,3	1,4	1,5	0,8	0,8	1,0
1957/58	0,7	0,7	1,2	1,0	1,0	1,4	1,3	1,5	0,8	0,8	1,0
1958/59	0,8	0,1	1,1	1,1	1,0	1,3	1,1	0,6	0,9	1,0	1,0
1959/60	0,8	1,4	1,1	1,0	0,9	1,3	1,0	0,6	1,0	1,0	1,0
1960/61	0,9	0,5	1,0	1,0	1,0	1,3	0,9	0,7	0,9	1,0	1,0
1961/62	0,9	0,9	1,1	1,0	1,0	1,2	1,0	0,8	1,0	0,9	1,0
1962/63	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0	1,2	1,0	1,2	1,0	0,9	1,0
1963/64	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	1,2	1,1	1,0	1,0	0,9	1,0
1964/65	1,0	1,1	1,1	1,0	0,9	1,2	1,1	1,2	1,0	0,9	1,0
1965/66	0,9	1,0	1,1	1,0	0,9	1,2	1,1	1,1	1,1	0,9	1,0
1968/69	1,0	0,8	1,0	1,0	0,8	1,2	1,0	0,9	1,2	1,3	1,0
1969/70	0,9	0,7	1,1	0,9	0,9	1,2	1,0	0,8	1,1	1,1	1,0
1970/71	1,0	0,8	1,1	1,0	0,9	1,2	0,9	0,9	1,0	0,8	1,0
1971/72	0,9	1,2	1,1	1,0	0,9	1,1	1,0	1,0	1,0	0,8	1,0
1972/73	0,9	0,8	1,1	1,0	1,0	1,2	1,0	0,9	1,0	0,7	1,0
1973/74	0,8	0,8	1,1	1,0	1,0	1,1	0,9	0,8	1,0	0,6	1,0
1974/75	0,9	0,8	1,1	1,0	1,0	1,1	0,9	0,9	1,0	0,7	1,0
1975/76	0,8	0,7	1,0	1,0	1,0	1,1	1,0	0,9	0,9	0,4	1,0
1976/77	0,9	0,8	1,0	1,0	1,0	1,1	1,0	0,9	0,9	0,7	1,0
1977/78	0,9	0,8	1,0	1,0	1,0	1,1	1,0	0,9	1,0	0,8	1,0
1978/79	1,0	0,9	1,0	1,0	0,9	1,1	1,0	1,0	0,9	1,2	1,0
1979/80	1,0	0,7	1,1	1,0	0,9	1,1	0,9	0,9	0,9	0,7	1,0
1980/81	0,9	1,3	1,1	1,0	0,9	1,0	1,0	0,9	1,6	2,0	1,0
1981/82	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	1,1	1,0	0,9	0,9	0,7	1,0
1982/83	1,0	0,9	1,1	0,9	0,9	1,1	1,0	0,9	1,0	1,2	1,0
1983/84	1,0	0,7	1,1	1,0	0,9	1,0	1,0	1,0	1,1	0,5	1,0
1984/85	0,9	0,7	1,1	1,0	0,9	1,1	1,0	1,0	0,9	0,8	1,0
1985/86	1,0	0,8	1,1	1,0	0,9	1,0	1,1	1,0	0,9	0,7	1,0
1988/89	1,0	1,0	1,2	1,0	0,7	1,0	1,1	1,1	0,8	1,1	1,0
1991/92	0,9	1,0	1,1	1,0	0,8	1,0	1,0	1,2	1,3	0,9	1,0
1992/93	0,9	0,7	1,2	0,9	0,8	1,0	1,1	1,3	1,1	1,0	1,0
1993/94	1,1	0,5	1,0	1,0	0,7	1,0	1,0	1,0	1,2	0,7	1,0
1994/95	1,0	1,1	1,1	0,9	0,8	1,0	1,0	1,3	1,0	1,4	1,0
1995/96	1,0	1,0	1,0	0,9	0,7	1,0	1,1	1,1	1,2	1,4	1,0
1996/97	1,0	0,7	1,1	0,9	0,7	1,0	1,0	1,0	1,0	0,7	1,0
1997/98	1,0	1,0	1,1	0,9	0,8	1,0	0,9	1,2	0,8	0,7	1,0
M. O.	0,9	0,9	1,1	1,0	0,9	1,1	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0
T. A.	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,0

- Στις επαγγελματικές κατηγορίες: υπάλληλοι γραφείου και τεχνίτες-εργάτες οι δεσμευμένες πιθανότητες εμφανίζονται να είναι ελαφρώς υψηλότερες της μονάδας (1,1 και στις δυο περιπτώσεις). Το στοιχείο αυτό δηλώνει ότι στην περίπτωση των Σχολών Θετικών Επιστημών, το ποσοστό εκπροσώπησης των παραπάνω επαγγελματικών κατηγοριών είναι ελάχιστα υψηλότερο σε σχέση με το ποσοστό εκπροσώπησης τους στο σύνολο των Σχολών. Θα μπορούσε επιπρόσθετα να υποστηριχθεί ότι οι δυο αυτές επαγγελματικές κατηγορίες εμφανίζουν παρόμοια «συμπεριφορά» αν εξεταστούν με αναλυτικό τρόπο σε όλο το μήκος της υπό διερεύνηση περιόδου. Από τις τιμές των τυπικών αποκλίσεων (0,1 και στις δυο περιπτώσεις) αλλά και από την αναλυτική εξέταση των στοιχείων του πίνακα προκύπτει ότι και οι δυο προαναφερθείσες επαγγελματικές κατηγορίες παρουσιάζουν σταθερότητα όσον αφορά στις δεσμευμένες τους πιθανότητες κατά μήκος της εξεταζόμενης περιόδου, ιδιαίτερα μάλιστα η κατηγορία των υπάλληλων γραφείου.
- Για τις επαγγελματικές κατηγορίες: ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και γεωργοί, ο μέσος όρος των τιμών της δεσμευμένης πιθανότητας υπολείπεται ελάχιστα της 1 μονάδας (μ.ο.=0,9 και για τις τρεις περιπτώσεις). Αναφορικά με τις τυπικές αποκλίσεις των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων, η εικόνα που προκύπτει από τα αναλυτικά στοιχεία του πίνακα διαφοροποιεί τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης από τις υπόλοιπες δυο επαγγελματικές κατηγορίες. Στην πρώτη περίπτωση, οι τιμές των δεσμευμένων πιθανοτήτων διαφοροποιούνται ελαφρώς με ακανόνιστο σχετικά τρόπο κατά τη διάρκεια της περιόδου, λαμβάνοντας τιμές από 0,1 έως και 1,3, με συνέπεια η τιμή της τυπικής απόκλισης να είναι 0,2. Στην περίπτωση των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελμάτων και των γεωργών παρατηρείται, αντίθετα, μια υψηλή σταθερότητα των τιμών, με ελαχιστοποιημένο το εύρος διακύμανσής τους ($\tau.α=0,1$).

7.3.3 Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Θεολογικές Σχολές

Ο πίνακας 7.4 αντιστοιχεί στις Θεολογικές Σχολές. Σ' αυτόν εμφανίζονται με αναλυτικό τρόπο οι τιμές των δεσμευμένων πιθανοτήτων, τόσο κατά επαγγελματική κατηγορία όσο και κατά έτος για το σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου 1956-1998.

Από τα στοιχεία του πίνακα 7.4, συνάγονται οι παρακάτω διαπιστώσεις:

Πίνακας 7.4

Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Θεολογικές Σχολές κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων

	Ελευθ.	Διοίκ.	Γραφ.	Εμπορ.	Γεωργ.	Τεχνίτες	Υπηρ.	Έν. Δ.	Σ/χοι	Μ.Δ.	Σύνολο
1956/57	0,8	0,3	0,5	0,7	1,5	1,1	1,1	0,2	0,5	1,3	1,0
1957/58	0,7	0,2	0,4	0,7	1,5	1,2	0,9	0,2	0,7	1,3	1,0
1958/59	0,8	0,6	0,4	0,7	1,5	1,1	0,9	0,3	0,7	1,2	1,0
1959/60	0,8	0,4	0,5	0,6	1,4	1,2	0,6	0,2	0,7	1,3	1,0
1960/61	0,9	1,0	0,4	0,7	1,4	0,9	0,6	0,1	0,7	1,3	1,0
1961/62	0,8	0,5	0,3	0,6	1,5	1,0	0,4	0,2	0,7	1,4	1,0
1962/63	0,9	0,5	0,4	0,5	1,6	0,8	0,7	0,0	0,6	1,3	1,0
1963/64	0,9	0,5	0,3	0,7	1,5	0,8	1,1	0,2	0,5	1,6	1,0
1964/65	0,6	0,5	0,3	0,6	1,8	0,7	1,0	0,4	0,5	1,6	1,0
1965/66	0,7	0,2	0,3	0,4	1,8	0,9	0,7	0,4	0,5	1,5	1,0
1968/69	1,0	0,0	0,4	0,6	1,8	0,9	0,6	0,3	0,7	1,2	1,0
1969/70	1,0	0,3	0,4	0,6	1,7	1,0	0,6	0,2	0,9	1,9	1,0
1970/71	1,0	0,1	0,5	0,6	1,6	1,0	0,9	0,4	0,8	0,7	1,0
1971/72	1,1	0,2	0,4	0,6	1,6	1,0	0,8	0,5	0,7	1,1	1,0
1972/73	1,0	0,2	0,6	0,5	1,7	0,9	0,9	0,4	0,5	1,9	1,0
1973/74	1,1	0,8	0,4	0,6	1,6	1,0	0,7	0,2	0,8	2,5	1,0
1974/75	1,1	0,2	0,6	0,5	1,6	0,9	0,8	0,5	0,5	2,9	1,0
1975/76	1,2	0,2	0,7	0,6	1,6	0,8	0,8	0,6	0,8	2,4	1,0
1976/77	0,9	0,3	0,5	0,5	1,6	1,0	1,0	0,5	1,5	2,7	1,0
1977/78	0,8	0,2	0,5	0,5	1,6	0,9	0,7	0,2	1,1	9,3	1,0
1978/79	0,9	0,2	0,6	0,6	2,0	1,0	0,8	0,2	0,9	0,8	1,0
1979/80	0,8	0,8	0,6	0,6	1,9	1,0	1,0	0,3	1,7	2,3	1,0
1980/81	0,8	0,4	0,6	0,6	1,8	1,0	1,0	0,3	2,8	5,7	1,0
1981/82	0,8	0,2	0,7	0,7	1,8	1,1	1,1	0,3	1,1	2,1	1,0
1982/83	0,8	0,3	0,7	0,7	1,8	1,0	1,0	0,4	2,0	1,8	1,0
1983/84	0,7	0,2	0,7	0,6	2,1	1,2	0,8	0,7	1,5	1,6	1,0
1984/85	0,8	0,3	0,7	0,7	2,1	0,9	0,7	0,9	2,0	1,4	1,0
1985/86	0,7	0,3	0,8	0,7	2,1	0,9	1,1	0,5	1,1	2,7	1,0
1988/89	0,8	1,0	0,8	0,8	1,8	1,1	1,1	0,9	0,9	0,0	1,0
1991/92	0,9	1,2	0,8	0,8	1,6	1,2	1,1	0,8	1,0	1,7	1,0
1992/93	0,8	1,0	0,7	1,0	1,8	1,0	1,2	0,5	1,3	0,7	1,0
1993/94	0,9	0,6	0,9	0,8	1,6	1,2	0,9	0,8	0,9	1,2	1,0
1994/95	0,8	0,4	0,9	0,9	1,8	1,1	1,0	0,2	1,5	2,0	1,0
1995/96	0,7	0,3	0,9	1,0	2,1	1,1	1,4	0,5	1,1	0,7	1,0
1996/97	0,8	0,9	0,9	0,9	2,1	1,1	0,9	0,4	1,5	0,9	1,0
1997/98	0,8	0,5	0,9	0,8	2,2	1,2	1,4	0,8	1,4	1,9	1,0
M. O.	0,9	0,4	0,6	0,7	1,7	1,0	0,9	0,4	1,0	1,9	1,0
T. A.	0,1	0,3	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	0,5	1,6	0,0

- Το σύνολο των επαγγελματικών κατηγοριών θα μπορούσε να ομαδοποιηθεί σε τρεις επιμέρους ομάδες. Στην πρώτη ομάδα ανήκουν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, οι τεχνίτες-εργάτες και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες, όπου ο μέσος όρος των δεσμευμένων πιθανοτήτων βρίσκεται πολύ κοντά και γύρω από τη μονάδα. Στη δεύτερη ομάδα ανήκει μόνο η επαγγελματική κατηγορία των γεωργών, με μέσο όρο αρκετά υψηλότερο της μονάδας. Η τρίτη και πολυπληθέστερη ομάδα συναπαρτίζεται από τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, τους υπάλληλους γραφείου, τους εμπόρους-πωλητές και τις ένοπλες δυνάμεις με κοινό χαρακτηριστικό τη χαμηλή εκπροσώπησή τους στις Θεολογικές Σχολές.
- Όπως προαναφέρθηκε, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, οι τεχνίτες-εργάτες και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες εμφανίζουν μέσους όρους 0,9, 1,0 και 0,9 αντίστοιχα. Δε φαίνεται, δηλαδή, να υπάρχει σημαντική διαφορά του ποσοστού εκπροσώπησης αυτών των επαγγελματικών κατηγοριών στις Θεολογικές Σχολές από το αντίστοιχο ποσοστό εκπροσώπησής τους στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού. Σχετικά με το βαθμό σταθερότητας των δεσμευμένων πιθανοτήτων στο πλαίσιο της περιόδου που εξετάζεται, από τα αναλυτικά στοιχεία του πίνακα αλλά και από τις τιμές των τυπικών αποκλίσεων προκύπτει ότι τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τεχνίτες-εργάτες εμφανίζουν μια αξιοσημείωτη σταθερότητα στο χρόνο γύρω από τις τιμές του μέσου όρου (τ.α.=0,1), στοιχείο που υποδεικνύει ότι δεν άλλαξε καθόλου διαχρονικά η προσβασιμότητα αυτών των επαγγελματικών κατηγοριών στις Θεολογικές Σχολές. Για την επαγγελματική, όμως, κατηγορία των απασχολούμενων στις υπηρεσίες διαπιστώνεται μια σχετική «αστάθεια» των δεσμευμένων πιθανοτήτων κατά τη διάρκεια της τεσσαρακονταετίας, με ελάχιστη τιμή 0,4 και μέγιστη 1,4.
- Οι γεωργοί εμφανίζονται με ιδιαίτερα υψηλότερες πιθανότητες πρόσβασης στις Θεολογικές Σχολές σε σχέση με τις υπόλοιπες επαγγελματικές κατηγορίες, εφόσον ο μέσος όρος των δεσμευμένων πιθανοτήτων υπολογίστηκε σε 1,7. Αν, μάλιστα, εξεταστούν με αναλυτικό τρόπο οι 36 δεσμευμένες πιθανότητες που αντιστοιχούν στην εξεταζόμενη περίοδο, διαπιστώνεται, αφενός ότι οι τιμές τους παραμένουν υψηλές για όλα τα έτη με ελάχιστη τιμή 1,4 και μέγιστη 2,2 και αφετέρου ότι τη δεύτερη εικοσαετία οι τιμές είναι σαφώς υψηλότερες σε σχέση με την πρώτη.

- Για τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, τους υπάλληλους γραφείου, τους εμπόρους-πωλητές και τις ένοπλες δυνάμεις οι μέσοι όροι των δεσμευμένων πιθανοτήτων βρέθηκαν αρκετά πιο κάτω από τη μονάδα. Τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και οι ένοπλες δυνάμεις εμφανίζουν τους χαμηλότερους μέσους όρους 0,4. Αυτό σημαίνει ότι οι δυο αυτές επαγγελματικές κατηγορίες έχουν κατά μέσο όρο τέσσερις περίπου φορές λιγότερες πιθανότητες εισαγωγής σε Θεολογικές Σχολές από ό,τι οι αγρότες. Αυτό, βέβαια, διαφοροποιείται από χρόνο σε χρόνο, εφόσον παρά τους χαμηλούς μέσους όρους εντοπίζονται ταυτόχρονα σχετικά υψηλότερα επίπεδα τιμών στις τυπικές αποκλίσεις (0,3 και 0,2 αντίστοιχα). Πράγματι, από τα αναλυτικά στοιχεία του πίνακα των δεσμευμένων πιθανοτήτων, διαπιστώνεται ότι για τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης σε σχέση με την επαγγελματική κατηγορία των γεωργών οι λόγοι των δεσμευμένων πιθανοτήτων κυμαίνονται από 1:1,4 για το έτος 1960/61 έως και 1:16 για το έτος 1970/71, ενώ για την επαγγελματική κατηγορία των ενόπλων δυνάμεων οι αντίστοιχοι λόγοι κυμαίνονται από 1:2 για τα έτη 1988/89, 1991/92, 1993/94 έως και 1:1,4 για το έτος 1960/61. Τέλος, για τους υπάλληλους γραφείου και τους εμπόρους-πωλητές, οι μέσοι όροι βρέθηκαν 0,6 και 0,7 αντίστοιχα. Με οδηγό τη σχετικά υψηλή τιμή της τυπικής απόκλισης των δεσμευμένων πιθανοτήτων στους υπάλληλους γραφείου (τ.α.=0,2), ανιχνεύτηκε επιπρόσθετα στα δεδομένα του πίνακα η διαχρονική τάση σχετικής ανόδου των δεσμευμένων πιθανοτήτων.

7.3.4 Δεσμευμένες πιθανότητες για τα Τμήματα Επιστημών Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού

Για τα Τμήματα Επιστημών Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού δεν υπάρχουν στατιστικά στοιχεία για τις περιόδους 1979/80–1982/83 και 1988/89–1997/98. Κατά συνέπεια, ο υπολογισμός των μέσων όρων και των τυπικών αποκλίσεων των δεσμευμένων πιθανοτήτων έγινε με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία των υπολοίπων ετών. Στον πίνακα 7.5 παρουσιάζονται οι υπολογισθείσες τιμές των δεσμευμένων πιθανοτήτων.

Από τα δεδομένα του πίνακα 7.5, απορρέουν τα παρακάτω:

Πίνακας 7.5

Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στα Τμήματα Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98.

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων

	Ελευθ.	Διοίκ.	Γραφ.	Έμπορ.	Γεωργ.	Τεχνίτες	Υπηρ.	Έν. Δ.	Σ/χοι	Μ.Δ.	Σύνολο
1956/57	0,7	1,8	0,8	0,7	1,0	1,8	1,1	0,0	0,9	1,0	1,0
1957/58	0,6	1,6	0,9	0,6	1,3	1,6	0,7	0,0	0,7	1,0	1,0
1958/59	0,3	0,0	0,7	0,7	1,6	1,5	1,3	1,8	0,8	0,8	1,0
1959/60	0,4	0,8	0,9	0,8	1,3	1,4	2,7	0,9	0,7	1,0	1,0
1960/61	0,4	0,0	0,5	0,8	1,4	1,4	1,6	0,7	0,5	1,1	1,0
1961/62	0,5	0,0	0,4	0,8	1,3	1,6	2,2	0,0	0,7	1,0	1,0
1962/63	0,6	1,4	0,5	0,7	1,2	1,4	1,3	0,0	0,7	1,2	1,0
1963/64	0,5	1,1	0,4	0,8	1,3	1,5	1,7	0,6	0,7	1,1	1,0
1964/65	0,3	1,3	0,5	1,0	1,4	1,3	1,8	0,3	0,6	1,2	1,0
1965/66	0,3	1,0	0,4	0,9	1,4	1,4	1,8	0,6	0,6	1,2	1,0
1968/69	0,4	0,3	0,6	0,8	1,6	1,1	1,7	0,2	0,6	0,9	1,0
1969/70	0,4	0,3	0,6	0,7	1,4	1,4	1,4	0,3	0,6	0,5	1,0
1970/71	0,4	0,7	0,7	0,8	1,5	1,4	1,0	0,5	0,5	0,9	1,0
1971/72	0,4	0,2	0,7	0,8	1,4	1,4	0,8	0,3	0,5	1,5	1,0
1972/73	0,4	0,3	0,7	0,8	1,4	1,3	0,9	0,2	0,6	1,8	1,0
1973/74	0,4	0,3	0,5	0,8	1,4	1,5	1,0	0,1	0,6	1,6	1,0
1974/75	0,4	0,5	0,6	0,8	1,3	1,4	1,3	0,4	0,7	1,0	1,0
1975/76	0,3	0,2	0,7	0,7	1,3	1,5	1,3	0,2	0,8	0,7	1,0
1976/77	0,2	0,6	0,8	0,6	1,2	1,5	1,3	0,5	1,1	2,5	1,0
1977/78	0,4	0,5	0,7	1,0	1,3	1,3	1,3	0,5	1,1	0,6	1,0
1978/79	0,4	0,5	0,7	1,1	1,3	1,2	1,0	0,4	1,2	1,4	1,0
1979/80	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1980/81	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1981/82	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1982/83	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1983/84	0,7	0,4	0,9	0,9	1,5	1,3	1,2	0,6	0,9	0,5	1,0
1984/85	0,5	0,4	0,8	1,0	1,4	1,2	1,0	0,5	1,1	1,8	1,0
1985/86	0,6	0,5	0,9	1,1	1,3	1,3	1,1	0,6	0,9	1,4	1,0
1988/89	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1991/92	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1992/93	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1993/94	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1994/95	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1995/96	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1996/97	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1997/98	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
M. O.	0,4	0,6	0,7	0,8	1,4	1,4	1,4	0,4	0,8	1,2	1,0
T. A.	0,1	0,5	0,2	0,1	0,1	0,2	0,5	0,4	0,2	0,5	0,0

- Δεν εντοπίζονται επαγγελματικές κατηγορίες με μέσο όρο δεσμευμένων πιθανοτήτων περίπου στη μονάδα. Αυτό σημαίνει ότι οι επαγγελματικές κατηγορίες επιμερίζονται σε δυο ευδιάκριτες ομάδες-πόλους: αυτές που έχουν αυξημένες πιθανότητες εκπροσώπησης στα τμήματα Επιστημών Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού σε σχέση με την εκπροσώπησή τους στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού και εκείνες που έχουν μειωμένες πιθανότητες αντίστοιχης εκπροσώπησης. Στην πρώτη ομάδα ανήκουν οι γεωργοί, οι τεχνίτες-εργάτες και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες, ενώ στη δεύτερη και πολυπληθέστερη ομάδα εντάσσονται οι επαγγελματικές κατηγορίες: ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, υπάλληλοι γραφείου, έμποροι-πωλητές και ένοπλες δυνάμεις.
- Οι μέσοι όροι των δεσμευμένων πιθανοτήτων για γεωργούς, τεχνίτες-εργάτες και απασχολούμενους στις υπηρεσίες ταυτίζονται και έχουν τιμή 1,4. Αυτό, όμως δε συμβαίνει και με τις τυπικές τους αποκλίσεις. Για τους γεωργούς η τυπική απόκλιση βρέθηκε μόλις 0,1, στοιχείο εμφανώς δηλωτικό της σταθερότητας των δεσμευμένων πιθανοτήτων στο πλαίσιο μιας διαχρονικής τους εξέτασης. Στην περίπτωση των τεχνιτών-εργατών, η τυπική απόκλιση ανέρχεται σε 0,2. Αν ανατρέξει, μάλιστα, ο αναγνώστης στα στοιχεία του πίνακα, είναι εύκολο να διακρίνει μια ελαφρά τάση μείωσης των δεσμευμένων πιθανοτήτων με την πάροδο των ετών. Αναφορικά με τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες, η τιμή της τυπικής απόκλισης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί συγκριτικά ως ιδιαίτερα υψηλή (0,4). Αυτό οφείλεται κυρίως στην περίοδο πριν τη μεταπολίτευση οπότε και διαπιστώνονται αρκετά μεγάλες αυξομειώσεις των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων (από 0,7 έως και 2,7), ενώ κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο διακρίνεται μια τάση σταθεροποίησης των δεικτών πλησίον του μέσου όρου.
- Τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και οι ένοπλες δυνάμεις υπολείπονται σε σημαντικό βαθμό του κρίσιμου ορίου της μιας μονάδας, εμφανίζοντας τους χαμηλότερους μέσους όρους δεσμευμένων πιθανοτήτων για τις Σχολές Επιστημών Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (0,4 και οι δυο κατηγορίες). Ενώ, όμως, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα χαρακτηρίζονται από μια διαχρονική σταθερότητα των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων (τ.α.=0,1), δεν ισχύει το ίδιο και για τις ένοπλες δυνάμεις όπου η τιμή της τυπικής απόκλισης των τιμών έχει το ίδιο ύψος με την τιμή του μέσου όρου (0,4 και στις δυο περιπτώσεις). Πράγματι, από τα

αναλυτικά στοιχεία του πίνακα διαπιστώνεται ότι οι δεσμευμένες πιθανότητες των ενόπλων δυνάμεων κινούνται σε ένα μεγάλο εύρος τιμών κατά τα πρώτα κυρίως υπό εξέταση έτη, με χαμηλότερη τιμή 0,0 και υψηλότερη 1,8. Μάλιστα, από τη μεταπολίτευση και μετά φαίνεται να αποκαθίσταται μια σταθερότητα στις τιμές των δεικτών οι οποίες βρίσκονται πλέον κοντά στην τιμή του μέσου τους όρου.

7.3.5 Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Γεωτεχνικών Επιστημών

Ο πίνακας 7.6 αντιστοιχεί στις Σχολές Γεωτεχνικών Επιστημών και παρουσιάζει τις δεσμευμένες πιθανότητες κατά επαγγελματική κατηγορία και κατά έτος για το σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου.

Από τα δεδομένα του πίνακα 7.6, συνάγονται τα ακόλουθα:

- Παρά το γεγονός ότι δεν εμφανίζεται καμία επαγγελματική κατηγορία με μέσο όρο δεσμευμένων πιθανοτήτων να βρίσκεται ακριβώς στη μονάδα σύγκρισης, εντοπίζονται τέσσερις συνολικά κατηγορίες με μέσο όρο πολύ κοντά στη μονάδα. Πρόκειται για τις κατηγορίες: υπάλληλους γραφείου, τεχνίτες-εργάτες, απασχολούμενοι στις υπηρεσίες και ένοπλες δυνάμεις (μ.ο.=0,9). Η επαγγελματική κατηγορία των γεωργών εμφανίζει μέσο όρο αρκετά υψηλότερο της μονάδας (1,5), ενώ στις κατηγορίες των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελμάτων, επαγγελμάτων διεύθυνσης-διοίκησης και εμπόρων-πωλητών αντιστοιχούν μέσοι όροι χαμηλότεροι της μονάδας (0,8, 0,6 και 0,8 αντίστοιχα).
- Για τις τέσσερις επαγγελματικές κατηγορίες με μέσο όρο 0,9, δε συνάγεται κάποια ιδιαίτερης σημασίας παρατήρηση αναφορικά με τις τιμές των τυπικών αποκλίσεων. Στις δυο πρώτες επαγγελματικές κατηγορίες (υπάλληλοι γραφείου και τεχνίτες-εργάτες), η τιμή της τυπικής απόκλισης υπολογίστηκε 0,1 υποδεικνύοντας την υψηλή συγκέντρωση των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων γύρω από την τιμή του μέσου όρου. Κατά συνέπεια, στις κατηγορίες αυτές έχουμε, όχι μόνο ποσοστό εκπροσώπησης στις Σχολές Γεωτεχνικών Επιστημών παρόμοιο με εκείνο του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού, αλλά και αξιοσημείωτη διαχρονική σταθερότητα αυτού του ποσοστού. Στις άλλες δυο επαγγελματικές κατηγορίες (απασχολούμενοι στις υπηρεσίες και ένοπλες δυνάμεις), η τιμή της τυπικής απόκλισης παρατηρείται

Πίνακας 7.6

Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Γεωτεχνικών Επιστημών κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων

	Ελευθ.	Διοίκ.	Γραφ.	Έμπορ.	Γεωργ.	Τεχνίτες	Υπηρ.	Έν. Δ.	Σ/χοι	Μ.Δ.	Σύνολο
1956/57	0,5	0,4	0,7	0,8	1,5	0,9	0,8	0,7	1,0	1,1	1,0
1957/58	0,5	0,3	0,8	0,7	1,7	1,0	0,6	1,0	0,7	1,0	1,0
1958/59	0,5	0,3	0,8	0,8	1,5	1,0	0,7	1,1	0,8	1,1	1,0
1959/60	0,5	0,8	0,9	0,8	1,6	1,0	0,8	1,0	0,8	0,9	1,0
1960/61	0,6	0,3	0,8	0,8	1,6	1,0	0,9	0,7	0,7	0,9	1,0
1961/62	0,7	0,5	0,7	0,8	1,7	0,9	0,8	0,7	0,7	0,9	1,0
1962/63	0,6	0,7	0,7	0,9	1,6	0,8	1,0	0,7	0,8	0,8	1,0
1963/64	0,7	0,8	0,8	0,9	1,6	0,9	1,0	0,7	0,8	0,8	1,0
1964/65	0,7	0,5	0,8	0,8	1,6	1,0	1,2	0,7	0,8	0,7	1,0
1965/66	0,7	0,8	0,8	0,9	1,5	1,0	1,2	0,9	0,7	0,9	1,0
1968/69	0,8	0,6	0,9	0,9	1,4	1,0	1,0	1,0	0,7	0,6	1,0
1969/70	0,8	0,4	0,8	0,8	1,4	1,0	1,1	0,9	0,8	1,1	1,0
1970/71	0,7	0,4	0,9	0,8	1,4	1,0	1,2	0,9	0,7	0,5	1,0
1971/72	0,8	0,6	0,8	0,8	1,5	1,0	0,9	1,0	0,7	0,6	1,0
1972/73	0,7	0,8	0,7	0,8	1,5	0,9	1,0	0,7	0,8	0,8	1,0
1973/74	0,7	0,6	0,7	0,8	1,6	0,9	1,0	0,9	0,8	0,7	1,0
1974/75	0,9	0,4	0,8	0,8	1,4	1,0	1,0	1,1	0,7	0,6	1,0
1975/76	0,8	0,4	0,9	0,9	1,4	1,0	0,8	0,7	0,8	0,9	1,0
1976/77	0,9	0,9	0,9	0,9	1,3	1,0	0,9	0,8	1,0	0,7	1,0
1977/78	1,0	0,7	0,9	0,9	1,3	1,0	0,8	0,8	0,7	0,7	1,0
1978/79	0,9	0,7	1,0	1,0	1,2	0,9	1,0	0,9	0,7	0,7	1,0
1979/80	0,9	0,7	0,9	1,0	1,2	1,0	1,0	0,8	0,8	0,4	1,0
1980/81	0,8	0,9	0,8	0,9	1,2	0,9	0,8	0,6	0,9	1,5	1,0
1981/82	1,0	1,2	0,9	1,0	1,2	1,0	1,0	0,8	0,7	1,2	1,0
1982/83	1,0	1,3	0,8	0,9	1,3	1,1	1,0	0,9	0,1	0,2	1,0
1983/84	1,0	1,2	0,9	0,9	1,7	0,8	1,1	0,7	1,0	0,1	1,0
1984/85	0,8	0,6	1,0	0,9	1,7	0,9	0,8	0,8	1,2	0,8	1,0
1985/86	0,9	0,3	1,0	0,8	1,8	0,9	1,0	0,9	0,9	0,5	1,0
1988/89	0,9	0,9	0,9	0,7	1,7	0,9	1,0	1,1	1,3	1,3	1,0
1991/92	1,2	0,7	1,0	0,9	1,7	0,8	1,0	0,8	0,8	0,2	1,0
1992/93	0,9	0,4	1,0	0,9	2,0	0,9	1,1	0,8	0,8	0,3	1,0
1993/94	1,0	1,1	1,2	1,0	1,7	0,8	0,9	1,2	0,5	0,7	1,0
1994/95	1,0	0,3	1,0	0,7	1,8	1,0	1,1	0,6	1,1	0,3	1,0
1995/96	1,1	0,8	1,1	0,8	1,7	0,8	0,8	1,2	0,7	0,8	1,0
1996/97	1,2	0,3	1,0	0,8	1,4	0,9	0,9	1,1	0,6	0,2	1,0
1997/98	1,1	0,6	0,9	0,8	1,7	1,0	0,8	1,0	0,9	0,8	1,0
M. O.	0,8	0,6	0,9	0,8	1,5	0,9	0,9	0,9	0,8	0,7	1,0
T. A.	0,2	0,3	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,0

να είναι ελαφρώς υψηλότερη (0,2). Αυτό δηλώνει τη μεγαλύτερη σχετικά ρευστότητα των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων κατά μήκος της περιόδου που εξετάζεται.

- Οι γεωργοί εμφανίζουν, όπως προαναφέρθηκε, την υψηλότερη πιθανότητα πρόσβασης στις Σχολές Γεωτεχνικών Επιστημών σε σχέση με όλες τις υπόλοιπες επαγγελματικές κατηγορίες. Η τιμή της τυπικής απόκλισης των πιθανοτήτων που τοποθετείται στο 0,2 υπογραμμίζει ότι, παρά τις αυξημένες δυνατότητες ετερογένειας των πιθανοτήτων που παρέχει μια τέτοια υψηλή τιμή μέσου όρου, δεν επαληθεύεται στην πράξη υψηλή μεταβλητότητα των τιμών τους. Πράγματι, από τα αναλυτικά στοιχεία του πίνακα διαπιστώνεται ότι, παρά το γεγονός ότι οι τιμές του δείκτη βρίσκονται μεν στο διάστημα [1,2 – 2,0], στη συντριπτική πλειονότητα των ετών οι τιμές εντοπίζονται να είναι πολύ κοντά και γύρω από το μέσο όρο.
- Για τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και τους εμπόρους-πωλητές οι μέσοι όροι των δεσμευμένων πιθανοτήτων βρέθηκαν πιο κάτω από τη μονάδα. Οι αντίστοιχες τιμές των τυπικών αποκλίσεων ιεραρχούνται ως εξής: Οι έμποροι-πωλητές εμφανίζουν τη χαμηλότερη τιμή (0,1), στοιχείο που στηρίζει την άποψη ότι αυτή η επαγγελματική κατηγορία διακρίνεται από μια σταθερότητα ελαφράς υποεκπροσώπησης στις Σχολές Γεωτεχνικών Επιστημών σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο (οι τιμές των δεικτών κυμαίνονται από 0,7 έως και 1,0). Επιπρόσθετα, αν συγκριθούν τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης -κατηγορία με το χαμηλότερο μέσο όρο αλλά συγχρόνως και την υψηλότερη τυπική απόκλιση- με τους αγρότες -κατηγορία με τον υψηλότερο μέσο όρο- διαπιστώνεται ότι τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης έχουν κατά μέσο όρο 2,5 φορές μικρότερη προσβασιμότητα από ότι οι γεωργοί. Μάλιστα, οι συγκρίσεις καταλήγουν σε ακραίες τιμές αναλογιών τα τελευταία κυρίως έτη της περιόδου που εξετάζεται: 1:1,2 περίπου για το έτος 1996/97 και 1:6 για το έτος 1994/95.

7.3.6 Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Φιλοσοφικές Σχολές

Ο πίνακας 7.7 συμπυκνώνει τους υπολογισμούς που έγιναν για τις Φιλοσοφικές Σχολές και περιλαμβάνει τόσο τις τιμές των δεσμευμένων πιθανοτήτων

όσο και τους μέσους όρους αλλά και τις τυπικές αποκλίσεις των τιμών για το σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου.

Ο πίνακας 7.7 στη σημειολογική του αποδόμηση αναδεικνύει τα παρακάτω:

- Οι Φιλοσοφικές Σχολές, συγκρινόμενες με όλες τις υπόλοιπες Σχολές, φαίνεται να αποτελούν τη μοναδική ίσως περίπτωση Σχολών με «ουδέτερη συμπεριφορά» έναντι των διαφόρων επαγγελματικών κατηγοριών. Από τις τιμές των μέσων όρων των δεσμευμένων πιθανοτήτων συμπεραίνεται καταρχήν ότι τέσσερις από τις οκτώ εξεταζόμενες επαγγελματικές κατηγορίες εμφανίζουν μέσο όρο που ισούται ακριβώς με μονάδα. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, τους εμπόρους-πωλητές και τις ένοπλες δυνάμεις. Σ' αυτά τα επαγγέλματα το ποσοστό εκπροσώπησης στις Φιλοσοφικές Σχολές ταυτίζεται πλήρως με το ποσοστό εκπροσώπησης τους στο γενικό σύνολο. Συναφής, όμως, είναι και η εικόνα που προκύπτει για τις υπόλοιπες επαγγελματικές κατηγορίες. Οι υπάλληλοι γραφείου έχουν μέσο όρο 1,1, οι γεωργοί 0,9 και οι τεχνίτες-εργάτες 1,1. Ελαφρά διαφοροποίηση σε σχέση με το γενικό σύνολο του μαθητικού πληθυσμού εμφανίζεται μόνο στην περίπτωση των απασχολούμενων στις υπηρεσίες, όπου ο μέσος όρος υπολογίστηκε σε 1,2.
- Στο επίπεδο των τυπικών αποκλίσεων, αναδεικνύεται η διαχρονική ομοιογένεια των επαγγελματικών κατηγοριών η οποία εμφανίζει εντυπωσιακή σταθερότητα. Στις έξι από τις επτά υπό εξέταση επαγγελματικές κατηγορίες η τυπική απόκλιση των δεσμευμένων πιθανοτήτων βρέθηκε 0,1. Μοναδική εξαίρεση αποτέλεσαν τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης με τυπική απόκλιση 0,3. Η αναλυτική εξέταση των στοιχείων του πίνακα αναδεικνύει υψηλότερη μεταβλητότητα των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων που εκτείνονται από τη μέγιστη τιμή 1,7 για το έτος 1958/59 στην ελάχιστη τιμή 0,4 για το έτος 1993/94 με μια τάση διαχρονικής μείωσης των τιμών τους.

Πίνακας 7.7

Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Φιλοσοφικές Σχολές κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων

	Ελευθ.	Διοίκ.	Γραφ.	Έμπορ.	Γεωργ.	Τεχνίτες	Υπηρ.	Έν. Δ.	Σ/χοι	Μ.Δ.	Σύνολο
1956/57	1,1	1,1	1,3	1,0	0,7	1,2	1,5	1,3	1,1	0,9	1,0
1957/58	1,1	1,2	1,2	0,9	0,8	1,1	1,2	0,9	1,2	0,9	1,0
1958/59	1,1	1,7	1,1	1,0	0,8	1,1	1,3	1,0	1,1	0,9	1,0
1959/60	1,1	1,1	1,1	1,0	0,8	1,1	1,2	1,1	1,0	0,9	1,0
1960/61	1,1	1,5	1,1	1,0	0,9	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0
1961/62	1,1	1,1	1,0	1,0	0,9	1,1	1,2	1,0	1,0	0,9	1,0
1962/63	1,0	1,1	1,1	1,1	0,8	1,2	1,2	1,2	1,0	0,9	1,0
1963/64	1,0	1,0	1,1	1,0	0,9	1,1	1,1	1,2	1,0	1,0	1,0
1964/65	1,0	1,0	1,0	1,2	0,9	1,1	1,3	1,1	0,9	1,0	1,0
1965/66	1,0	1,1	1,1	1,1	0,9	1,1	1,3	1,1	1,0	1,0	1,0
1968/69	0,9	1,0	1,0	1,1	0,9	1,1	1,1	1,0	1,1	1,1	1,0
1969/70	0,9	1,1	1,0	1,1	0,9	1,1	1,2	1,2	1,1	0,4	1,0
1970/71	1,0	1,0	1,1	1,0	0,9	1,1	1,2	1,0	1,1	0,5	1,0
1971/72	1,0	1,4	1,0	1,0	0,9	1,0	1,1	1,0	1,1	1,0	1,0
1972/73	1,0	0,9	1,1	1,0	0,9	1,0	1,0	1,0	1,2	1,0	1,0
1973/74	1,0	1,3	1,0	1,0	0,9	1,0	1,1	0,8	1,1	1,5	1,0
1974/75	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	1,1	1,2	0,7	1,2	1,1	1,0
1975/76	1,0	1,1	1,1	1,0	0,9	1,0	1,2	1,0	0,8	1,1	1,0
1976/77	1,0	0,8	1,1	0,9	0,9	1,1	1,2	0,8	1,0	0,8	1,0
1977/78	1,0	0,9	1,0	1,0	0,9	1,1	1,2	0,8	0,9	1,0	1,0
1978/79	1,2	0,6	1,0	1,0	0,8	1,1	1,1	0,8	0,9	0,5	1,0
1979/80	1,0	1,4	1,0	1,0	0,9	1,1	1,2	0,9	0,8	1,1	1,0
1980/81	1,1	0,9	1,0	1,0	0,9	1,1	1,2	1,0	0,4	0,5	1,0
1981/82	1,0	0,8	1,0	1,0	0,8	1,1	1,1	1,0	0,7	1,1	1,0
1982/83	1,0	0,6	1,1	1,0	0,8	1,0	1,1	1,0	1,3	1,1	1,0
1983/84	1,1	1,1	1,0	1,0	0,8	1,0	1,3	0,9	1,0	0,5	1,0
1984/85	1,1	1,0	1,1	0,9	0,8	1,0	1,3	1,4	0,7	0,8	1,0
1985/86	1,1	0,9	1,0	0,9	0,9	1,0	1,1	1,1	1,1	1,2	1,0
1988/89	1,0	0,9	1,1	1,0	0,8	1,0	1,2	1,2	0,8	0,7	1,0
1991/92	1,0	0,9	1,1	1,0	0,9	1,0	1,1	1,2	1,1	0,5	1,0
1992/93	1,0	1,2	1,0	0,9	0,8	1,0	1,1	1,0	1,1	1,3	1,0
1993/94	1,1	0,4	1,0	0,9	0,9	1,0	1,0	1,2	1,1	1,1	1,0
1994/95	1,0	0,9	1,1	1,0	0,9	1,0	1,2	1,0	1,1	1,1	1,0
1995/96	1,0	0,7	1,0	1,0	0,8	1,0	1,3	1,1	1,1	0,9	1,0
1996/97	1,0	0,9	1,1	1,0	0,9	1,0	1,2	1,0	1,0	0,7	1,0
1997/98	0,9	0,7	1,0	1,0	1,0	1,0	1,2	1,0	1,1	1,1	1,0
M. O.	1,0	1,0	1,1	1,0	0,9	1,1	1,2	1,0	1,0	0,9	1,0
T. A.	0,1	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,0

7.3.7 Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Οικονομικών Επιστημών

Ο πίνακας 7.8 αντιστοιχεί στις Σχολές Οικονομικών Επιστημών και εμπεριέχει τις τιμές των δεσμευμένων πιθανοτήτων, τόσο κατά επαγγελματική κατηγορία όσο και κατά έτος για το σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου 1956-1998.

Τα περιγραφικά στοιχεία του πίνακα 7.8 μπορούν να συνοψιστούν στις παρακάτω διαπιστώσεις:

- Οι επαγγελματικές κατηγορίες θα μπορούσαν να διαμοιραστούν τοπολογικά σε τρεις επιμέρους ομάδες. Στην πρώτη ομάδα ανήκουν τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, οι υπάλληλοι γραφείου, οι γεωργοί και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες. Ο μέσος όρος των δεσμευμένων πιθανοτήτων τους βρίσκεται ακριβώς στη μονάδα σύγκρισης ή πολύ κοντά σ' αυτήν. Στη δεύτερη ομάδα ανήκουν οι έμποροι-πωλητές και οι τεχνίτες-εργάτες με μέσο όρο τιμών ελαφρώς υψηλότερο της μονάδας, ενώ θα πρέπει να σημειωθεί συγχρόνως ότι δεν εντοπίστηκε καμία επαγγελματική κατηγορία με μέσο όρο ιδιαίτερα υψηλό. Στην τρίτη ομάδα, με μέσους όρους μικρότερους της κρίσιμης τιμής, εντάσσονται τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και οι ένοπλες δυνάμεις.
- Ενώ οι επαγγελματικές κατηγορίες υπάλληλοι γραφείου, γεωργοί και απασχολούμενοι στις υπηρεσίες διακρίνονται από σταθερότητα των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων στο χρόνο (η τυπική τους απόκλιση βρέθηκε 0,1), δε συμβαίνει το ίδιο και για τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης εφόσον στην τελευταία αυτή περίπτωση η τυπική απόκλιση λαμβάνει υψηλή τιμή (0,5). Με βάση τα αναλυτικά στοιχεία του πίνακα συνάγεται ότι, η αύξηση των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων κατά τη διάρκεια της τελευταίας κυρίως δεκαετίας, αποτελεί το σημαντικότερο ίσως αίτιο αύξησης της τυπικής απόκλισης των τιμών.
- Οι έμποροι-πωλητές και οι τεχνίτες-εργάτες εμφανίζουν, αφενός λίγο υψηλότερη τιμή από την κρίσιμη (1,2) και αφετέρου υψηλή ομοιογένεια τιμών αναφορικά με τις δεσμευμένες πιθανότητες σε όλο το μήκος της εξεταζόμενης περιόδου (και στις δύο περιπτώσεις η τυπική απόκλιση βρέθηκε 0,1).

Πίνακας 7.8

Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Οικονομικών Επιστημών κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων

	Ελευθ.	Διοίκ.	Γραφ.	Έμπορ.	Γεωργ.	Τεχνίτες	Υπηρ.	Έν. Δ.	Σ/χοι	Μ.Δ.	Σύνολο
1956/57	0,4	1,0	1,0	1,4	1,0	1,1	1,1	0,5	1,2	1,1	1,0
1957/58	0,3	1,3	0,9	1,4	1,1	1,2	1,1	0,5	1,1	1,1	1,0
1958/59	0,4	0,4	1,0	1,3	1,1	1,3	1,0	0,8	1,0	0,9	1,0
1959/60	0,4	1,0	1,0	1,3	1,1	1,2	1,1	1,0	1,0	1,1	1,0
1960/61	0,4	0,2	1,0	1,2	1,1	1,2	1,2	0,8	1,0	1,0	1,0
1961/62	0,4	0,9	1,1	1,2	1,1	1,2	1,2	0,7	1,0	0,9	1,0
1962/63	0,4	0,9	1,0	1,3	1,1	1,3	1,0	0,6	0,9	1,0	1,0
1963/64	0,4	0,9	1,1	1,2	1,1	1,2	1,0	0,6	1,0	1,0	1,0
1964/65	0,4	1,0	1,1	1,1	1,1	1,3	1,0	0,6	1,0	1,0	1,0
1965/66	0,5	1,0	1,1	1,1	1,0	1,2	1,0	0,8	1,0	1,0	1,0
1968/69	0,5	0,9	1,0	1,2	1,1	1,2	0,9	0,7	0,9	0,8	1,0
1969/70	0,8	0,9	0,9	0,8	1,3	0,9	1,0	0,9	1,1	0,8	1,0
1970/71	0,4	1,2	1,0	1,1	1,1	1,1	1,0	0,6	1,0	1,1	1,0
1971/72	0,5	0,9	1,0	1,0	1,1	1,2	1,1	0,7	1,0	1,1	1,0
1972/73	0,5	0,8	1,0	1,1	1,1	1,2	1,0	0,6	1,0	0,8	1,0
1973/74	0,5	0,9	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1	0,7	1,0	0,7	1,0
1974/75	0,5	1,1	0,9	1,1	1,1	1,1	1,0	0,7	1,0	1,0	1,0
1975/76	0,5	0,9	0,9	1,0	1,1	1,2	1,0	0,6	1,2	0,9	1,0
1976/77	0,4	1,0	0,9	1,0	1,2	1,2	1,0	0,6	1,1	0,8	1,0
1977/78	0,4	0,9	0,9	1,1	1,2	1,2	1,0	0,6	1,3	0,9	1,0
1978/79	0,4	1,1	0,9	1,0	1,2	1,2	0,9	0,6	1,4	0,6	1,0
1979/80	0,5	1,0	0,9	1,1	1,3	1,2	1,0	0,6	1,5	1,6	1,0
1980/81	0,5	0,6	0,9	1,1	1,3	1,2	0,9	0,6	0,5	0,5	1,0
1981/82	0,6	0,3	1,0	1,0	1,3	1,2	0,9	0,7	0,5	0,8	1,0
1982/83	0,5	1,1	0,8	1,1	1,3	1,2	1,0	0,7	0,1	0,4	1,0
1983/84	0,5	0,9	1,1	1,2	1,1	1,2	0,9	0,7	0,9	1,1	1,0
1984/85	0,5	0,9	0,9	1,3	1,1	1,2	1,0	0,5	1,1	1,3	1,0
1985/86	0,5	1,4	1,0	1,3	1,0	1,2	1,0	0,6	1,4	1,0	1,0
1988/89	0,6	1,0	1,0	1,3	1,0	1,1	0,9	0,7	1,4	0,8	1,0
1991/92	0,6	2,1	1,0	1,4	0,9	1,2	1,0	1,1	0,8	0,6	1,0
1992/93	0,6	1,6	1,1	1,5	1,0	1,1	0,7	0,9	0,8	1,1	1,0
1993/94	0,7	2,9	1,1	1,2	1,0	1,1	1,2	0,8	0,8	1,0	1,0
1994/95	0,7	1,2	1,0	1,4	1,0	1,1	1,0	0,9	0,7	0,7	1,0
1995/96	0,8	1,3	1,1	1,3	0,9	1,1	0,9	1,0	0,7	0,8	1,0
1996/97	0,7	1,5	1,1	1,4	0,9	1,1	0,9	0,8	1,0	0,7	1,0
1997/98	0,8	1,5	1,1	1,3	0,9	1,0	0,9	1,0	0,8	0,6	1,0
M. O.	0,5	1,1	1,0	1,2	1,1	1,2	1,0	0,7	1,0	0,9	1,0
T. A.	0,1	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,2	0,0

- Τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα συνιστούν την επαγγελματική κατηγορία με το μικρότερο μέσο όρο (0,5) για τις Σχολές Οικονομικών Επιστημών, ενώ το ύψος της τυπικής απόκλισης (0,1) υποδηλώνει τη σταθερότητα των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων κατά την περίοδο που αναλύεται. Οι ένοπλες δυνάμεις συγκεντρώνουν μέσο όρο 0,7 χωρίς να απαντάται ταυτόχρονα κάποια ιδιαίτερη και άξια λόγου διαφοροποίηση των τιμών μεταξύ των υπό ανάλυση ετών (η τυπική απόκλιση βρέθηκε 0,1).

7.3.8 Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Καλών Τεχνών

Στον πίνακα 7.9 έχουν καταγραφεί τα στατιστικά δεδομένα για τις Σχολές Καλών Τεχνών, δηλαδή οι κατ' έτος τιμές των δεσμευμένων πιθανοτήτων αναφορικά με τις διάφορες επαγγελματικές κατηγορίες.

Μελετώντας τα δεδομένα του πίνακα 7.9, οδηγούμαστε με πιο συγκεκριμένο τρόπο στις ακόλουθες επισημάνσεις:

- Οι επαγγελματικές κατηγορίες μπορούν και πάλι να ομαδοποιηθούν με κριτήριο τη μέση τιμή των δεσμευμένων πιθανοτήτων σε τρεις ομάδες: στις κατηγορίες με μέση τιμή δεσμευμένων πιθανοτήτων υψηλότερη του κρίσιμου ορίου της μιας μονάδας, στις κατηγορίες με μέση τιμή παραπλήσια της κρίσιμης και, τέλος, σε εκείνες με μέση τιμή χαμηλότερη της κρίσιμης. Στην πρώτη ομάδα, με μέσους όρους που κυμαίνονται από 1,2 έως και 1,8, ανήκουν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, οι τεχνίτες-εργάτες και οι ένοπλες δυνάμεις. Στη δεύτερη ομάδα εντάσσονται οι υπάλληλοι γραφείου και οι έμποροι-πωλητές. Μάλιστα, ο μέσος όρος των δεσμευμένων πιθανοτήτων τους βρίσκεται ακριβώς στη μονάδα σύγκρισης (1,0). Στην τρίτη ομάδα, με μέσους όρους 0,4 και 0,8, εγγράφονται γεωργοί και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες.
- Τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης εμφανίζουν εντυπωσιακά υψηλό μέσο όρο (1,8), ενώ ακόμη εντυπωσιακότερη αναδεικνύεται η τιμή της τυπικής απόκλισης (1,5). Από την αναλυτική εξέταση των τιμών του πίνακα εντοπίζονται έτη όπου ο δείκτης έφτασε τις 5 μονάδες (5,1 για το έτος 1974/75 και 5,0 για το έτος 1976/77), ενώ σημαντικός αριθμός ετών έδωσε τιμές υψηλότερες των τεσσάρων μονάδων (4,5 για το έτος 1958/59, 4,4 για το

Πίνακας 7.9

Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Καλών Τεχνών κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων

	Ελευθ.	Διοίκ.	Γραφ.	Έμπορ.	Γεωργ.	Τεχνίτες	Υπηρ.	Έν. Δ.	Σ/χοι	Μ.Δ.	Σύνολο
1956/57	0,8	1,9	0,9	1,0	0,4	1,8	2,3	2,6	1,2	1,1	1,0
1957/58	0,8	2,6	1,3	0,8	0,3	1,2	0,8	2,2	1,4	1,6	1,0
1958/59	1,3	4,5	1,8	0,9	0,5	1,0	0,0	1,0	1,6	0,8	1,0
1959/60	1,3	1,1	1,1	0,7	0,3	2,0	0,8	1,2	1,4	1,0	1,0
1960/61	1,1	2,6	1,4	0,9	0,3	1,7	1,4	0,0	1,0	1,1	1,0
1961/62	1,2	2,4	1,2	1,1	0,4	1,4	1,6	1,2	0,8	1,3	1,0
1962/63	1,3	1,4	0,8	1,2	0,3	1,5	0,6	1,3	1,1	1,4	1,0
1963/64	1,3	1,2	1,2	0,9	0,4	1,4	1,1	1,0	1,1	1,2	1,0
1964/65	1,2	1,2	1,0	1,1	0,4	1,3	0,8	1,2	0,9	1,6	1,0
1965/66	1,1	1,1	1,1	0,8	0,5	1,4	0,2	0,4	1,1	1,5	1,0
1968/69	1,2	0,6	1,1	1,4	0,5	1,2	0,8	1,3	1,4	0,7	1,0
1969/70	1,3	0,6	0,8	1,0	0,4	1,4	1,3	2,6	1,4	2,5	1,0
1970/71	1,5	1,7	0,8	1,0	0,3	1,3	1,3	1,8	1,4	2,6	1,0
1971/72	1,6	0,6	0,9	0,9	0,3	1,3	0,8	1,0	1,7	1,8	1,0
1972/73	1,8	1,3	0,7	1,0	0,4	1,1	0,5	1,8	2,1	1,2	1,0
1973/74	1,9	4,4	0,8	0,9	0,3	1,0	0,5	3,0	1,4	2,6	1,0
1974/75	1,8	5,1	1,2	0,8	0,4	1,0	0,6	1,1	1,5	2,2	1,0
1975/76	1,8	2,2	1,2	1,0	0,3	1,1	0,5	0,5	1,8	0,6	1,0
1976/77	1,8	5,0	1,1	1,2	0,4	0,9	0,4	1,5	1,0	1,1	1,0
1977/78	1,4	2,7	1,2	1,1	0,3	1,0	0,5	1,4	1,8	2,3	1,0
1978/79	1,5	4,1	1,2	1,0	0,4	0,9	0,5	1,4	1,9	1,0	1,0
1979/80	1,3	4,2	0,9	1,0	0,4	1,1	0,6	1,6	2,5	1,8	1,0
1980/81	1,3	3,0	1,0	1,3	0,5	1,1	0,6	0,7	0,7	0,0	1,0
1981/82	1,6	0,7	1,0	1,2	0,4	1,0	0,9	1,5	0,1	0,0	1,0
1982/83	1,4	1,7	1,1	1,0	0,5	1,0	1,0	1,3	0,1	0,0	1,0
1983/84	1,5	0,0	0,8	0,8	0,6	1,1	1,4	1,9	1,1	0,7	1,0
1984/85	1,7	0,0	0,7	0,9	0,2	1,2	1,1	0,6	2,7	0,0	1,0
1985/86	1,4	1,0	1,0	1,1	0,6	0,8	1,2	1,7	0,7	0,0	1,0
1988/89	1,8	0,0	1,1	1,0	0,5	0,7	1,2	0,4	0,9	0,0	1,0
1991/92	1,4	1,6	0,8	1,0	0,4	1,0	0,9	1,9	1,0	0,0	1,0
1992/93	1,2	1,1	0,7	0,8	0,8	1,1	0,3	0,7	1,9	0,0	1,0
1993/94	1,3	1,0	0,9	1,2	0,6	0,8	0,4	0,8	1,3	1,0	1,0
1994/95	1,4	1,1	0,9	1,0	0,6	0,9	0,7	0,5	0,7	0,7	1,0
1995/96	1,3	1,1	0,9	1,2	1,0	0,8	1,0	0,6	0,9	0,0	1,0
1996/97	1,2	0,6	0,6	1,1	0,8	1,2	0,5	1,7	1,1	1,1	1,0
1997/98	1,4	0,6	0,8	0,9	0,5	1,1	0,4	0,6	1,7	0,0	1,0
M. O.	1,4	1,8	1,0	1,0	0,4	1,2	0,8	1,3	1,3	1,0	1,0
T. A.	0,3	1,5	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,7	0,6	0,8	0,0

1973/74, 4,1 για το 1978/79 και 4,2 για το έτος 1979/80). Στο άλλο άκρο της κλίμακας μέτρησης των τιμών του δείκτη, εντοπίζονται περιπτώσεις ετών όπου ο δείκτης είχε τιμή το απόλυτο μηδέν. Πρόκειται για τα έτη 1983/84, 1984/85 και 1988/89. Αυτό που παρατηρείται ακόμη για τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης είναι η τάση σταθεροποίησης του δείκτη την τελευταία δεκαετία κοντά στο επίπεδο του κρίσιμου ορίου. Παρόμοια «συμπεριφορά» αλλά με αρκετά μικρότερη ένταση εμφανίζει και η επαγγελματική κατηγορία των ενόπλων δυνάμεων. Ο μέσος όρος βρέθηκε 1,3 και η τυπική απόκλιση 0,6. Στην κατηγορία αυτή εμφανίζεται μια διαρκής αυξομείωση τιμών από έτος σε έτος με μέγιστη τιμή 3,0 για το έτος 1973/74 και ελάχιστη 0,0 το 1960/61. Η ομάδα συμπληρώνεται με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τους τεχνίτες-εργάτες, κατηγορίες που εμφανίζουν παραπλήσιους μέσους όρους (1,4 και 1,2) αλλά και τυπικές αποκλίσεις (0,2 και 0,3).

- Στη μεσαία ομάδα απαντώνται οι υπάλληλοι γραφείου και οι έμποροι-πωλητές με ταυτόσημες τιμές, τόσο ως προς τους μέσους όρους όσο και ως προς τις τυπικές αποκλίσεις (και στις δυο περιπτώσεις $\mu.o=1,0$ και $\tau.a=0,2$).
- Η μοναδική επαγγελματική κατηγορία η οποία εμφανίζει ιδιαίτερα χαμηλό μέσο όρο και μάλιστα με σχετική διαχρονική σταθερότητα είναι οι γεωργοί ($\mu.o=0,4$ και $\tau.a=0,2$). Αντίθετα, οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες διαθέτουν μέσο όρο που πλησιάζει την κρίσιμη τιμή ενώ παρουσιάζουν συγχρόνως αυξημένη μεταβλητότητα των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων ($\mu.o=0,8$ και $\tau.a=0,4$). Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι κατά το πρώτο έτος 1956/57 της υπό εξέταση περιόδου η δεσμευμένη πιθανότητα έχει υψηλή τιμή 2,3, ενώ δυο μόνο έτη μετά λαμβάνει την ελάχιστή της τιμή που είναι μηδενική (0,0 για το έτος 1958/59).

7.3.9 Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Επιστημών Αγωγής

Ο υπολογισμός των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων για τις Σχολές Επιστημών Αγωγής μας έδωσε τα στατιστικά στοιχεία που παρατίθενται στον πίνακα 7.10.

Η γενική εικόνα που συνάγεται από την ανάγνωση των στοιχείων του πίνακα 7.10, μας κατευθύνει στις παρακάτω διαπιστώσεις:

Πίνακας 7.10

Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Επιστημών
Αγωγής κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και
τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων

	Ελευθ.	Διοίκ.	Γραφ.	Έμπορ.	Γεωργ.	Τεχνίτες	Υπηρ.	Έν. Δ.	Σ/χοι	Μ.Δ.	Σύνολο
1956/57	0,7	0,4	0,4	0,6	1,6	1,1	1,0	0,2	0,5	1,2	1,0
1957/58	0,7	0,0	0,3	0,5	1,8	1,1	0,8	0,3	0,5	1,4	1,0
1958/59	0,7	0,1	0,4	0,5	1,6	1,1	0,9	0,3	0,4	1,4	1,0
1959/60	0,7	0,5	0,4	0,5	1,7	1,1	0,9	0,3	0,5	1,2	1,0
1960/61	0,8	0,0	0,3	0,5	1,6	1,0	0,9	0,5	0,5	1,3	1,0
1961/62	0,7	0,3	0,3	0,5	1,8	1,0	0,8	0,3	0,5	1,1	1,0
1962/63	0,6	0,4	0,4	0,5	1,9	1,1	1,1	0,3	0,5	1,1	1,0
1963/64	0,6	0,4	0,4	0,5	1,9	1,1	1,4	0,1	0,5	1,1	1,0
1964/65	0,6	0,3	0,3	0,5	2,0	0,9	0,9	0,1	0,5	1,1	1,0
1965/66	0,7	0,3	0,3	0,5	1,9	0,9	0,9	0,1	0,5	1,4	1,0
1968/69	0,5	0,3	0,3	0,5	2,1	0,8	0,7	0,2	0,8	0,1	1,0
1969/70	0,3	0,2	0,3	0,5	2,2	0,9	0,8	0,1	0,7	0,5	1,0
1970/71	0,3	0,2	0,3	0,5	2,2	0,9	0,7	0,0	0,6	0,6	1,0
1971/72	0,3	0,0	0,2	0,6	2,2	1,0	0,7	0,2	0,5	0,8	1,0
1972/73	0,4	0,1	0,3	0,5	2,2	1,1	1,0	0,1	0,5	0,8	1,0
1973/74	0,3	0,3	0,3	0,4	2,1	1,1	1,0	0,1	0,5	0,6	1,0
1974/75	0,4	0,1	0,4	0,5	2,1	1,0	0,8	0,2	0,5	0,8	1,0
1975/76	0,4	0,2	0,4	0,6	2,0	1,1	0,7	0,1	0,6	0,6	1,0
1976/77	0,4	0,3	0,5	0,7	1,9	1,1	0,9	0,1	0,7	0,3	1,0
1977/78	0,6	0,5	0,5	0,8	1,9	1,1	1,0	0,2	0,8	0,5	1,0
1978/79	0,6	0,2	0,5	0,8	1,9	1,1	1,1	0,2	0,7	0,2	1,0
1979/80	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1980/81	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1981/82	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1982/83	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1983/84	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1984/85	0,6	1,0	0,9	1,0	1,4	1,1	1,0	0,6	1,2	0,8	1,0
1985/86	0,7	0,4	0,9	0,9	1,4	1,2	1,2	1,0	0,6	0,4	1,0
1988/89	0,5	0,0	0,9	0,7	1,6	1,2	0,8	0,8	3,5	0,0	1,0
1991/92	0,5	0,3	0,8	1,0	2,3	1,0	0,9	0,5	1,6	3,6	1,0
1992/93	0,6	0,6	0,6	1,0	2,3	1,2	1,5	1,0	0,9	1,1	1,0
1993/94	0,5	0,0	0,8	0,9	2,6	1,2	0,7	0,9	2,0	0,8	1,0
1994/95	0,7	0,0	0,8	1,0	2,1	1,2	1,1	1,1	1,3	1,2	1,0
1995/96	0,6	0,9	0,9	1,0	2,0	1,3	1,0	0,9	1,0	0,9	1,0
1996/97	0,6	1,4	1,0	0,9	1,7	1,3	1,4	1,0	1,7	0,7	1,0
1997/98	0,7	0,5	1,0	1,1	1,3	1,2	1,2	1,1	1,1	2,4	1,0
M. O.	0,6	0,3	0,5	0,7	1,9	1,1	1,0	0,4	0,8	1,0	1,0
T. A.	0,1	0,3	0,2	0,2	0,3	0,1	0,2	0,4	0,6	0,7	0,0

- Εμφανίζεται έντονη αντίθεση μεταξύ του ύψους των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων των γεωργών και των αντίστοιχων πιθανοτήτων για όλες σχεδόν τις υπόλοιπες επαγγελματικές κατηγορίες. Οι γεωργοί εμφανίζουν σημαντικά υψηλότερες πιθανότητες εισαγωγής στις υπό εξέταση Σχολές από ότι το σύνολο των λοιπών κατηγοριών. Ο μέσος όρος των δεσμευμένων πιθανοτήτων για τους γεωργούς εντοπίστηκε 1,9 και εμφανίζεται να είναι περίπου τριπλάσιος σε σχέση με το μέσο όρο των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελματιών και των εμπόρων-πωλητών (0,6 και 0,7 αντίστοιχα), εξαπλάσιος αναφορικά με τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (0,3), πενταπλάσιος σε σχέση με τους απασχολούμενους στις ένοπλες δυνάμεις (0,4) και τετραπλάσιος σε σύγκριση με τους υπάλληλους γραφείου (0,5). Στο ύψος περίπου της μονάδας σύγκρισης βρίσκονται οι τεχνίτες-εργάτες και οι απασχολούμενοι σε υπηρεσίες (1,1 και 1,0 αντίστοιχα), με τους γεωργούς να έχουν εδώ διπλάσια σχεδόν πιθανότητα εισαγωγής στις Σχολές Επιστημών Αγωγής.
- Η υψηλότερη απόκλιση των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων από το μέσο όρο συστοιχείται με την επαγγελματική κατηγορία των ενόπλων δυνάμεων (0,4). Οι τιμές των πιθανοτήτων κυμαίνονται από 0,1 έως και 1,1. Μάλιστα, από την αναλυτική μελέτη των στοιχείων του πίνακα προκύπτει ότι η εξεταζόμενη περίοδος μπορεί να χωριστεί σε δυο υποπεριόδους: την πρώτη υποπερίοδο που καλύπτει το χρονικό διάστημα 1956-1979 με κοινό χαρακτηριστικό τις ιδιαίτερα χαμηλές τιμές των δεσμευμένων πιθανοτήτων και τη δεύτερη υποπερίοδο η οποία, μετά το κενό που οφείλεται στην απουσία στατιστικών δεδομένων για την πενταετία 1979-1984, καλύπτει το διάστημα 1984-1998 και χαρακτηρίζεται από συγκριτικά πολύ υψηλότερες τιμές δεσμευμένων πιθανοτήτων. Την ίδια ακριβώς εικόνα αλλά με μικρότερη όμως ένταση ($t.a=0,2$) εμφανίζει επίσης η κατηγορία των υπάλληλων γραφείου.
- Οι κατηγορίες των επαγγελματιών διεύθυνσης-διοίκησης και των γεωργών εμφανίζουν ακανόνιστες -ίσως- αυξομειώσεις των δεσμευμένων πιθανοτήτων κατά μήκος της περιόδου που μελετάται, με αποτέλεσμα η τυπική απόκλιση να μην καταγράφεται τελικά ως αμελητέα (0,3).
- Αξιοσημείωτη αντοχή και σταθερότητα μέσα στο χρόνο εμφανίζουν οι πιθανότητες στις περιπτώσεις των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελματιών και των τεχνιτών-εργατών, με αποτέλεσμα και στις δυο περιπτώσεις η τυπική τους απόκλιση να βρίσκεται σε ιδιαίτερα χαμηλό επίπεδο (0,1). Για

παράδειγμα, στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα αντιστοιχούν δεσμευμένες πιθανότητες που κυμαίνονται σε περιορισμένο εύρος τιμών που τοποθετείται από 0,3 για τη διετία 1970-1972 έως και 0,8 για το έτος 1960-1961.

- Στις υπόλοιπες τρεις περιπτώσεις επαγγελματικών κατηγοριών, δηλαδή τους υπάλληλους γραφείου, τους εμπόρους-πωλητές και τους απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών, η τυπική απόκλιση βρέθηκε να λαμβάνει ενδιάμεση τιμή ύψους 0,2.

7.3.10 Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Επιστημών Οικιακής Οικονομίας

Ο πίνακας 7.11 περιέχει τα στατιστικά δεδομένα για τις Σχολές Επιστημών Οικιακής Οικονομίας. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι για το διάστημα 1980-1993 δεν υπάρχουν στοιχεία, με αποτέλεσμα να μην είναι εφικτός ο υπολογισμός δεσμευμένων πιθανοτήτων και στο σχετικό πίνακα να εντοπίζεται ένα χρονικά κενό διάστημα. Η μελέτη των στοιχείων του πίνακα 7.11, μας οδηγεί στην καταγραφή των παρακάτω διαπιστώσεων:

- Οι οκτώ εξεταζόμενες επαγγελματικές κατηγορίες μπορούν να ταξινομηθούν με βάση το μέσο όρο δεσμευμένων πιθανοτήτων σε τρεις ανισοπληθείς ομάδες. Οι δυο πρώτες ομάδες δεν είναι ιδιαίτερα πολυπληθείς ως προς τον αριθμό των επαγγελματικών κατηγοριών που συμπεριλαμβάνουν. Η πρώτη ομάδα συνίσταται από δυο επαγγελματικές κατηγορίες που εμφανίζουν υπερεκπροσώπηση φοιτητικού δυναμικού σε σχέση με το ποσοστό εκπροσώπησης των κατηγοριών στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού. Πρόκειται για τους γεωργούς και τους τεχνίτες-εργάτες, με τους πρώτους να εμφανίζουν μέσο όρο 1,7 και τους δεύτερους 1,2. Η δεύτερη ομάδα αντιστοιχεί σε επαγγελματικές κατηγορίες με μέση τιμή παραπλήσια της κρίσιμης και συναπαρτίζεται από τους εμπόρους-πωλητές (0,9) και τους απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών (1,1). Τέλος, στην τρίτη ομάδα ταξινομούνται τέσσερις συνολικά επαγγελματικές κατηγορίες με κοινό χαρακτηριστικό τη χαμηλή αναλογικά εκπροσώπησή τους στις εξεταζόμενες Σχολές. Πρόκειται για τις ένοπλες δυνάμεις (0,4), τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (0,5), τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (0,6) και τους υπάλληλους γραφείου (0,7).

Πίνακας 7.11

Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Επιστημών Οικιακής Οικονομίας κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98.

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων

	Ελευθ.	Διοίκ.	Γραφ.	Έμπορ.	Γεωργ.	Τεχνίτες	Υπηρ.	Έν. Δ.	Σ/χοι	Μ.Δ.	Σύνολο
1956/57	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1957/58	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1958/59	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1959/60	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1960/61	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1961/62	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1962/63	0,7	1,9	0,9	1,0	1,4	1,1	0,8	1,0	0,7	0,7	1,0
1963/64	0,6	1,0	0,9	0,9	1,4	1,3	1,2	1,4	0,6	0,8	1,0
1964/65	0,5	0,9	0,7	1,2	1,4	1,5	1,1	0,3	0,5	0,8	1,0
1965/66	0,6	1,0	0,6	1,1	1,4	1,5	0,8	0,3	0,5	0,9	1,0
1968/69	0,2	0,4	0,8	0,9	1,6	1,1	0,9	0,0	0,9	0,5	1,0
1969/70	0,2	0,4	0,6	0,9	1,6	1,3	0,8	0,0	0,8	0,2	1,0
1970/71	0,3	1,0	0,6	1,0	1,5	1,2	1,1	0,0	0,6	0,0	1,0
1971/72	0,4	0,0	0,7	0,8	1,8	1,1	0,8	0,0	0,5	0,9	1,0
1972/73	0,3	0,2	0,5	0,6	2,0	1,1	1,0	1,2	0,6	0,8	1,0
1973/74	0,3	0,6	0,3	0,8	1,9	1,1	1,3	0,5	0,4	0,2	1,0
1974/75	0,3	0,0	0,4	0,7	1,9	1,1	1,0	0,4	0,4	0,2	1,0
1975/76	0,3	0,3	0,5	0,6	1,8	1,2	0,9	0,2	0,5	1,0	1,0
1976/77	0,3	0,4	0,4	0,7	2,1	1,1	0,9	0,0	0,4	1,4	1,0
1977/78	0,2	0,0	0,3	1,0	2,0	1,3	0,8	0,0	0,7	1,3	1,0
1978/79	0,5	0,0	0,4	0,8	1,7	1,1	2,4	0,0	0,5	1,8	1,0
1979/80	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1980/81	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1981/82	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1982/83	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1983/84	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1984/85	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1985/86	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1988/89	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1991/92	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1992/93	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1993/94	0,9	0,0	0,5	0,3	2,1	1,2	2,1	0,0	2,0	0,0	1,0
1994/95	0,6	0,0	1,1	1,0	1,9	1,3	0,8	0,9	0,7	0,0	1,0
1995/96	1,0	1,2	1,0	1,4	1,4	0,6	0,8	0,5	0,8	3,9	1,0
1996/97	1,1	0,0	0,7	0,7	1,1	1,3	1,1	0,8	2,1	2,1	1,0
1997/98	0,7	3,0	1,1	1,1	1,3	1,1	1,3	1,3	0,3	0,0	1,0
M. O.	0,5	0,6	0,7	0,9	1,7	1,2	1,1	0,4	0,7	0,9	1,0
T. A.	0,3	0,8	0,2	0,2	0,3	0,2	0,4	0,5	0,5	0,9	0,0

- Με βάση το σχολιασμό που μόλις προηγήθηκε, είναι εύκολο να αντιληφθεί ο αναγνώστης ότι οι γεωργοί, όπως και στην περίπτωση των Σχολών Επιστημών Αγωγής, έχουν συγκριτικά πολλαπλάσιες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής σε Σχολές Επιστημών Οικιακής Οικονομίας απ' ότι αρκετές από τις υπόλοιπες επαγγελματικές ομάδες: τετραπλάσιες κατά μέσο όρο σε σχέση με τις ένοπλες δυνάμεις, περίπου τριπλάσιες αναφορικά με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, ενώ είναι υπερδιπλάσιες στην περίπτωση των υπάλληλων γραφείου.
- Καμιά τυπική απόκλιση δεσμευμένων πιθανοτήτων δεν βρέθηκε σχεδόν μηδενική, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις το ύψος της τιμής της υπερβαίνει ακόμη και το αντίστοιχο ύψος της τιμής του μέσου όρου (επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και ένοπλες δυνάμεις). Αυτό οφείλεται στην υψηλή διαχρονική μεταβλητότητα των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων λόγω και του μικρού αριθμού συμμετοχής ατόμων στις παραπάνω επαγγελματικές κατηγορίες. Πιθανόν, όμως, να έχει συντελέσει και ο μικρότερος αριθμός υπολογισμένων πιθανοτήτων -20 συνολικά λόγω του χρονικού κενού που επισημάνθηκε, έναντι 36 για τις περισσότερες Σχολές- με συνέπεια έστω και μικρές σχετικά διαφορές των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων να απολήγουν σε διόγκωση της τιμής της τυπικής απόκλισης, λόγω της «ευαισθησίας» της κάτω απ' αυτές τις συνθήκες.
- Η υψηλότερη τυπική απόκλιση εντοπίζεται στην περίπτωση των επαγγελματιών διεύθυνσης-διοίκησης (0,8). Από τα αναλυτικά στοιχεία του πίνακα διαπιστώνεται η ιδιαίτερα υψηλή μεταβλητότητα των τιμών δεσμευμένων πιθανοτήτων, με ανώτατες τιμές ακριβώς επάνω στα δυο άκρα της εξεταζόμενης περιόδου (1,9 κατά το έτος 1962/63 και 3,0 κατά το έτος 1997/98) και μηδενικές ακριβώς τιμές σε επτά από τα είκοσι εξεταζόμενα έτη. Αυτό σημαίνει ότι κατά το έτος 1997/98 τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης είχαν 30 τουλάχιστον φορές υψηλότερη πιθανότητα εισαγωγής στις Σχολές Επιστημών Οικιακής Οικονομίας σε σχέση με κάποια από τα προηγούμενα έτη, όπως για παράδειγμα είναι τα έτη 1996/97, 1994/95, 1993/94, κ.λπ. Παρόμοια αλλά χαμηλότερης έντασης είναι και η εικόνα που εμφανίζουν οι πιθανότητες στην περίπτωση των ενόπλων δυνάμεων (0,5). Στις υπόλοιπες επαγγελματικές κατηγορίες, η τυπική απόκλιση λαμβάνει τιμές στο διάστημα από 0,4 έως και 0,2: οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες συγκεντρώνουν

απόκλιση 0,4, στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τους γεωργούς αντιστοιχεί τιμή 0,3, στους υπάλληλους γραφείου, τους έμπορους-πωλητές αλλά και τους τεχνίτες-εργάτες το ύψος της τιμής είναι 0,2.

7.3.11 Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Πολυτεχνικές Σχολές

Στον πίνακα 7.12 απεικονίζονται οι δεσμευμένες πιθανότητες για τις Πολυτεχνικές Σχολές. Με βάση την εικόνα που εμφανίζουν τα στατιστικά δεδομένα του πίνακα 7.12, προκύπτουν τα παρακάτω:

- Αν υιοθετηθεί η ίδια μεθοδολογική στρατηγική που ακολουθήθηκε κατά την παρουσίαση και το σχολιασμό των στατιστικών στοιχείων σε προηγούμενες Σχολές, δηλαδή με την ομαδοποίηση των επαγγελματικών κατηγοριών βάσει της τιμής του μέσου όρου δεσμευμένων πιθανοτήτων, προκύπτει ότι οι εξεταζόμενες επαγγελματικές κατηγορίες μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις ευδιάκριτες ομάδες. Στην πρώτη ομάδα ανήκουν επαγγελματικές κατηγορίες με υψηλούς συγκριτικά μέσους όρους σε σχέση με τις υπόλοιπες και είναι τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (1,5), οι ένοπλες δυνάμεις (1,5), τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (1,4) και οι υπάλληλοι γραφείου (1,3). Στη δεύτερη ομάδα, με μέσους όρους στο ύψος της «νόρμας» της 1 μονάδας, βρίσκονται οι έμποροι-πωλητές (1,1) και οι τεχνίτες-εργάτες (0,9). Στην τρίτη ομάδα αντιστοιχούν οι επαγγελματικές κατηγορίες με τους χαμηλότερους μέσους όρους. Πρόκειται για τους γεωργούς (0,5) και τους απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών (0,8).
- Τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και οι ένοπλες δυνάμεις, επαγγελματικές κατηγορίες με τους υψηλότερους μέσους όρους, παρουσιάζουν αρκετά διαφοροποιημένη διαχρονική «συμπεριφορά» ως προς το βαθμό μεταβλητότητας των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων. Η πρώτη επαγγελματική κατηγορία εμφανίζει αξιοπρόσεκτη σταθερότητα τιμών, εφόσον οι 36 συνολικά τιμές βρίσκονται σε ιδιαίτερα περιορισμένο διάστημα με άκρα τις τιμές 1,3 και 1,7. Το περιορισμένο εύρος τιμών έχει ως άμεση συνέπεια την ιδιαίτερα χαμηλή τιμή της τυπικής απόκλισης (0,1). Αντίθετα, η

Πίνακας 7.12

Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Πολυτεχνικές Σχολές κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων

	Ελευθ.	Διοίκ.	Γραφ.	Έμπορ.	Γεωργ.	Τεχνίτες	Υπηρ.	Έν. Δ.	Σ/χοι	Μ.Δ.	Σύνολο
1956/57	1,4	1,0	1,4	1,2	0,3	0,9	0,7	1,1	1,8	0,9	1,0
1957/58	1,3	2,2	1,5	1,3	0,3	0,9	0,9	1,5	1,5	1,0	1,0
1958/59	1,4	1,6	1,7	1,3	0,3	0,9	0,8	2,1	1,4	1,0	1,0
1959/60	1,4	1,6	1,5	1,3	0,3	1,0	0,8	1,8	1,5	0,8	1,0
1960/61	1,4	0,6	1,6	1,2	0,3	1,1	0,7	1,8	1,4	0,9	1,0
1961/62	1,4	1,6	1,7	1,2	0,3	1,0	0,6	1,7	1,3	1,0	1,0
1962/63	1,5	1,1	1,5	1,2	0,3	0,9	0,7	1,7	1,5	1,0	1,0
1963/64	1,6	1,2	1,4	1,2	0,3	1,0	0,5	1,8	1,5	0,9	1,0
1964/65	1,6	1,2	1,4	1,2	0,3	1,0	0,7	1,8	1,4	0,9	1,0
1965/66	1,6	1,3	1,4	1,2	0,3	0,9	0,7	1,8	1,4	0,9	1,0
1968/69	1,6	1,4	1,5	1,2	0,4	0,9	0,8	1,9	1,2	0,5	1,0
1969/70	1,5	1,1	1,4	1,2	0,5	1,0	0,8	1,7	1,1	0,7	1,0
1970/71	1,6	1,6	1,3	1,2	0,4	1,0	0,9	1,9	1,1	0,7	1,0
1971/72	1,6	1,7	1,4	1,2	0,5	0,9	1,0	1,8	1,0	0,7	1,0
1972/73	1,6	1,8	1,3	1,2	0,5	1,0	1,1	1,6	1,0	0,8	1,0
1973/74	1,7	1,5	1,3	1,2	0,5	1,0	1,0	1,7	0,9	1,1	1,0
1974/75	1,7	1,5	1,3	1,2	0,5	1,0	0,9	1,9	0,9	1,3	1,0
1975/76	1,6	1,6	1,3	1,2	0,5	1,0	1,0	2,0	0,7	1,0	1,0
1976/77	1,6	1,6	1,2	1,1	0,5	0,9	0,9	1,8	0,9	0,9	1,0
1977/78	1,5	1,5	1,2	1,1	0,5	0,9	0,9	1,7	0,7	1,2	1,0
1978/79	1,5	1,5	1,2	1,0	0,6	0,9	0,9	1,6	0,9	1,0	1,0
1979/80	1,4	1,4	1,2	1,0	0,6	0,9	0,9	1,5	0,5	1,3	1,0
1980/81	1,5	1,3	1,0	1,0	0,6	0,9	0,9	1,4	0,3	0,1	1,0
1981/82	1,3	2,3	0,9	1,0	0,7	1,0	0,9	1,4	0,9	0,7	1,0
1982/83	1,4	1,8	1,0	0,9	0,7	1,0	0,9	1,4	0,1	0,4	1,0
1983/84	1,5	1,3	1,1	1,0	0,5	0,8	0,9	1,5	0,8	1,3	1,0
1984/85	1,3	1,2	1,1	1,0	0,6	0,9	0,9	1,0	0,7	1,4	1,0
1985/86	1,3	1,5	1,1	0,9	0,5	0,9	0,9	1,3	1,1	1,0	1,0
1988/89	1,4	1,1	1,2	1,0	0,5	0,8	0,9	1,4	0,8	1,4	1,0
1991/92	1,4	0,9	1,0	1,0	0,6	0,9	0,9	1,2	0,9	0,6	1,0
1992/93	1,4	1,0	1,1	0,9	0,6	0,9	0,6	1,0	0,9	0,7	1,0
1993/94	1,3	1,0	1,1	0,8	0,6	0,9	0,9	1,1	0,8	0,6	1,0
1994/95	1,4	1,2	1,0	0,9	0,6	0,9	0,8	1,2	0,7	0,7	1,0
1995/96	1,4	1,2	1,0	0,9	0,6	0,9	0,7	1,1	0,8	0,7	1,0
1996/97	1,5	1,1	0,9	0,8	0,6	0,8	0,8	1,1	0,6	0,6	1,0
1997/98	1,5	0,6	1,0	0,8	0,6	0,8	0,7	1,1	0,7	0,6	1,0
M. O.	1,5	1,4	1,3	1,1	0,5	0,9	0,8	1,5	1,0	0,9	1,0
T. A.	0,1	0,4	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,3	0,4	0,3	0,0

δεύτερη κατηγορία εμφανίζει υψηλότερη μεταβλητότητα τιμών (1,0 έως 2,1) με αποτέλεσμα η τυπική απόκλιση να είναι σαφώς υψηλότερη (0,3). Παρατηρείται, μάλιστα, αισθητή πτώση τιμών από το ξεκίνημα της δεκαετίας '80 έως και το τέλος της εξεταζόμενης περιόδου.

- Οι υπόλοιπες δυο κατηγορίες με υψηλούς μέσους όρους τιμών, δηλαδή οι υπάλληλοι γραφείου και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, προσομοιάζουν ως προς τη «συμπεριφορά» τους με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τις ένοπλες δυνάμεις αντίστοιχα. Ικανοποιητική διαχρονική σταθερότητα τιμών στην πρώτη περίπτωση (0,2) και υψηλότερη αλλά ακανόνιστη όμως μεταβλητότητα τιμών στη δεύτερη περίπτωση (0,4).
- Υψηλή διαχρονικά σταθερότητα εμφανίζουν οι δεσμευμένες πιθανότητες για γεωργούς, τεχνίτες-εργάτες και απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών. Για παράδειγμα, στους τεχνίτες-εργάτες οι 36 τιμές κυμαίνονται στο περιορισμένο εύρος 0,8-1,1. Στις προαναφερθείσες επαγγελματικές κατηγορίες, η τυπική απόκλιση βρέθηκε 0,1. Τέλος, η κατηγορία των εμπόρων που βρίσκεται κατά μέσο όρο στο ύψος περίπου της κρίσιμης τιμής, εμφανίζει ελαφρώς υψηλότερη μεταβλητότητα τιμών (τ.α.=0,2) με τάση μείωσης των τιμών, όπως και οι ένοπλες δυνάμεις, από τις αρχές της δεκαετίας '80.

7.3.12 Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Επιστημών Υγείας

Στον πίνακα 7.13 παρατίθενται οι τιμές των δεσμευμένων πιθανοτήτων για τις Σχολές Επιστημών Υγείας, τόσο κατά επαγγελματική κατηγορία όσο και κατά έτος για την υπό εξέταση περίοδο 1956-1998.

Από την ανάγνωση των στοιχείων του πίνακα 7.13, διαπιστώνεται ότι:

- Για τις κατηγορίες: επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, γραφείου, έμποροι-πωλητές και απασχολούμενοι στις υπηρεσίες, το ποσοστό εκπροσώπησής τους στις Σχολές Επιστημών Υγείας φαίνεται να ταυτίζεται με το αντίστοιχο ποσοστό εκπροσώπησης στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού. Οι μέσοι όροι των δεσμευμένων πιθανοτήτων συντηρούνται ακριβώς ή περίπου στο ύψος της κρίσιμης τιμής 1,0. Από τις προαναφερθείσες επαγγελματικές

Πίνακας 7.13

Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Επιστημών Υγείας κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων

1956/57	1,6	1,5	1,1	1,3	0,7	0,9	0,8	1,9	0,8	0,7	1,0
1957/58	1,6	1,2	1,1	1,2	0,7	0,9	1,1	1,7	0,8	0,8	1,0
1958/59	1,6	0,7	1,0	1,2	0,7	0,8	1,1	1,6	1,1	0,8	1,0
1959/60	1,6	1,1	1,1	1,2	0,7	0,8	1,1	1,3	1,1	0,8	1,0
1960/61	1,6	1,5	1,0	1,2	0,7	0,9	1,0	1,3	1,0	0,8	1,0
1961/62	1,5	1,3	1,0	1,1	0,7	0,9	1,1	1,5	1,1	0,9	1,0
1962/63	1,5	1,4	1,0	1,1	0,7	0,9	0,9	1,5	1,1	0,9	1,0
1963/64	1,5	1,5	1,0	1,2	0,7	0,9	0,7	1,4	1,0	0,9	1,0
1964/65	1,5	1,4	1,0	1,2	0,7	0,9	0,8	1,3	1,0	0,9	1,0
1965/66	1,5	1,4	1,0	1,2	0,8	0,9	0,8	1,3	1,0	0,9	1,0
1968/69	1,6	1,3	1,0	1,1	0,7	0,9	1,0	1,5	1,0	1,3	1,0
1969/70	1,6	1,1	1,1	1,2	0,7	0,9	0,9	1,5	1,0	1,7	1,0
1970/71	1,6	1,0	1,0	1,1	0,7	0,9	0,9	1,5	1,0	2,5	1,0
1971/72	1,6	1,2	1,1	1,2	0,6	0,9	1,0	1,5	1,0	1,2	1,0
1972/73	1,5	1,3	1,1	1,2	0,7	0,9	0,9	1,7	0,9	1,3	1,0
1973/74	1,6	1,2	1,1	1,2	0,6	0,9	0,9	1,8	1,0	1,7	1,0
1974/75	1,6	1,1	1,1	1,2	0,6	0,8	0,9	1,9	1,1	1,5	1,0
1975/76	1,6	1,3	1,1	1,1	0,6	0,8	0,9	1,6	1,2	1,9	1,0
1976/77	1,6	0,9	1,1	1,1	0,7	0,8	1,0	1,6	1,1	1,9	1,0
1977/78	1,6	0,8	1,1	1,1	0,7	0,8	1,0	1,7	1,0	1,2	1,0
1978/79	1,6	1,1	1,1	1,1	0,6	0,8	1,0	1,6	1,1	1,9	1,0
1979/80	1,6	0,8	1,0	1,0	0,7	0,8	1,0	1,6	1,0	0,8	1,0
1980/81	1,6	0,9	1,0	1,0	0,7	0,8	1,0	1,7	1,0	1,3	1,0
1981/82	1,6	1,2	1,1	1,0	0,6	0,7	0,9	1,7	1,0	1,4	1,0
1982/83	1,5	1,0	1,1	0,9	0,7	0,7	0,9	1,6	1,7	2,2	1,0
1983/84	1,6	1,0	1,0	0,8	0,5	0,7	1,0	1,8	1,0	2,9	1,0
1984/85	1,8	1,7	1,1	1,0	0,5	0,7	1,0	1,7	0,6	1,0	1,0
1985/86	1,6	1,0	1,0	1,0	0,6	0,8	0,8	1,5	0,7	0,8	1,0
1988/89	1,9	2,0	0,9	0,9	0,6	0,6	0,8	1,9	1,2	1,3	1,0
1991/92	1,8	1,1	0,8	0,8	0,5	0,7	0,7	1,7	0,8	6,8	1,0
1992/93	1,7	1,6	0,9	0,7	0,6	0,7	0,9	1,6	1,1	0,9	1,0
1993/94	1,5	0,5	0,9	0,7	0,9	0,7	1,0	1,4	1,3	0,4	1,0
1994/95	1,7	1,0	0,9	0,6	0,5	0,7	0,8	1,3	1,0	0,8	1,0
1995/96	1,7	0,5	0,9	0,7	0,6	0,6	0,9	1,3	0,9	0,4	1,0
1996/97	1,6	0,1	0,9	0,8	0,6	0,6	1,1	1,8	0,8	0,0	1,0
1997/98	1,6	0,3	0,8	0,7	0,6	0,7	0,9	1,0	1,3	0,3	1,0
M. O.	1,6	1,1	1,0	1,0	0,7	0,8	0,9	1,6	1,0	1,3	1,0
T. A.	0,1	0,4	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	1,1	0,0

κατηγορίες, σχεδόν αναλλοίωτες στο χρόνο παραμένουν οι δεσμευμένες πιθανότητες για τους υπάλληλους γραφείου και τους απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών (τ.α.=0,1). Στην πρώτη περίπτωση, οι πιθανότητες κυμαίνονται από 0,8 έως και 1,1, ενώ άξιο επισήμανσης είναι το γεγονός ότι οι μικρότερες τιμές απαντώνται αποκλειστικά κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας της εξεταζόμενης περιόδου. Στη δεύτερη περίπτωση, οι τιμές βρίσκονται μεν σε διάστημα με παρόμοιο εύρος (0,7 έως 1,1), αυξομειώνονται δε με σχετικά ακανόνιστο τρόπο κατά τη διάρκεια της περιόδου. Για τους έμπορους-πωλητές, η απόκλιση των τιμών από το μέσο όρο της περιόδου είναι ελαφρώς υψηλότερη (τ.α.=0,2) και οι τιμές εδώ εμφανίζουν υψηλότερη διακύμανση (από 0,6 έως 1,3), με τάση μείωσης των τιμών κατά την τελευταία δεκαετία. Παρά το γεγονός ότι τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης εμφανίζουν παρόμοιο μέσο όρο με όλες τις προαναφερθείσες κατηγορίες (1,1), δε συμβαίνει το ίδιο και με την τιμή της τυπικής απόκλισης (0,4). Παρατηρείται υψηλή αναλογικά και συγχρόνως ακανόνιστη διαφοροποίηση των δεσμευμένων πιθανοτήτων, οι οποίες κινούνται πλέον σε ευρύτερο διάστημα τιμών από 0,1 έως 2,0.

- Τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και οι ένοπλες δυνάμεις είναι οι δυο επαγγελματικές κατηγορίες που, με βάση τα δεδομένα του πίνακα, καταδεικνύουν τις υψηλότερες πιθανότητες πρόσβασης στις Σχολές Επιστημών Υγείας και μάλιστα με «αξιοζήλευτη» σταθερότητα στο χρόνο. Και στις δυο υπό εξέταση κατηγορίες ο μέσος όρος δεσμευμένων πιθανοτήτων υπολογίστηκε 1,6, ενώ η τυπική τους απόκλιση βρέθηκε 0,1 και 0,2 αντίστοιχα. Από τα αναλυτικά στοιχεία του πίνακα διαπιστώνεται ότι για τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα σε 22 από τα 36 συγκρινόμενα έτη η τιμή της δεσμευμένης πιθανότητας διατηρείται στο ύψος ακριβώς της τιμής του μέσου όρου (1,6), ενώ το συνολικό εύρος διακύμανσης των τιμών είναι μόλις 0,4 μονάδες (από 1,5 έως και 1,9). Στην περίπτωση των ενόπλων δυνάμεων, η διακύμανση είναι ελαφρώς υψηλότερη και οι τιμές εμπεριέχονται στο διάστημα 0,9-1,9, με την ακραία ελάχιστη τιμή να εμφανίζεται κατά το τελευταίο έτος της εξεταζόμενης περιόδου.
- Τις χαμηλότερες πιθανότητες πρόσβασης στις Σχολές Επιστημών Υγείας εμφανίζουν οι γεωργοί (0,7) και οι τεχνίτες-εργάτες (0,8). Οι δυο αυτές επαγγελματικές κατηγορίες φαίνεται να έχουν τις μισές περίπου πιθανότητες πρόσβασης σε σχέση με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τις

ένοπλες δυνάμεις. Μάλιστα, η εικόνα αυτή εμφανίζει υψηλή σταθερότητα κατά μήκος της περιόδου που μελετάται με αποτέλεσμα την ιδιαίτερα χαμηλή τιμή της τυπικής απόκλισης (0,1). Στους γεωργούς, οι δεσμευμένες πιθανότητες τοποθετούνται, με εξαίρεση τρία μόνο έτη, στο διάστημα 0,5-0,7, ενώ στους τεχνίτες-εργάτες, με εξαίρεση και πάλι τρία μόνο έτη, στο διάστημα 0,7-0,9.

7.3.13 Δεσμευμένες πιθανότητες για τις Σχολές Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Στον πίνακα 7.14 καταγράφονται οι τιμές των δεσμευμένων πιθανοτήτων για τις Σχολές Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών κατά επαγγελματική κατηγορία και κατά έτος για την υπό εξέταση περίοδο 1956-1998.

Η μελέτη των στοιχείων του πίνακα 7.14, συμπυκνώνεται στον παρακάτω σχολιασμό:

- Οι υπάλληλοι γραφείου, οι έμποροι-πωλητές, οι τεχνίτες-εργάτες και οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών παρουσιάζουν μέσο όρο δεσμευμένων πιθανοτήτων περίπου στο ύψος της τιμής του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού (0,9-1,0). Η μοναδική επαγγελματική κατηγορία με μέσο όρο μεγαλύτερο της κρίσιμης τιμής είναι οι γεωργοί, στους οποίους ο μέσος όρος υπολογίστηκε σε 1,3. Αντίθετα, μέσους όρους υποδεέστερους της κρίσιμης τιμής διαθέτουν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (με μέσο όρο 0,7 και στις δυο περιπτώσεις), ενώ για τις ένοπλες δυνάμεις ο μέσος όρος βρέθηκε 0,8.
- Οι Σχολές Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών χαρακτηρίζονται από χαμηλές σχετικά τυπικές αποκλίσεις για όλες σχεδόν τις επαγγελματικές κατηγορίες, υποδηλώνοντας έτσι τη σταθερότητα στο χρόνο των πιθανοτήτων πρόσβασης των διαφόρων κατηγοριών επαγγελματιών. Τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, οι υπάλληλοι γραφείου, οι γεωργοί και οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών εμφανίζουν ελάχιστη διαχρονική απόκλιση τιμών 0,1. Ελαφρώς υψηλότερη είναι η απόκλιση (0,2) για τους έμπορους-πωλητές και τις ένοπλες δυνάμεις. Η υψηλότερη απόκλιση απαντάται στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης με τιμή 0,3. Από τα αναλυτικά στοιχεία του πίνακα διαπιστώνεται το ευμετάβλητο των τιμών των δεσμευμένων πιθανοτήτων με εύρος τιμών που κυμαίνεται από 0,1 έως και 1,1.

Πίνακας 7.14

Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις Σχολές Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών κατά επάγγελμα πατέρα για την περίοδο 1956/57 έως 1997/98.

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων

	Ελευθ.	Διοίκ.	Γραφ.	Έμπορ.	Γεωργ.	Τεχνίτες	Υπηρ.	Έν. Δ.	Σ/χοι	Μ.Δ.	Σύνολο
1956/57	0,7	0,8	1,0	0,8	1,2	0,9	0,8	0,7	1,1	1,1	1,0
1957/58	0,8	0,6	1,2	0,9	1,2	1,0	1,1	1,0	1,0	0,8	1,0
1958/59	0,7	1,0	1,1	0,7	1,2	1,0	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0
1959/60	0,8	0,8	1,0	0,9	1,1	1,0	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0
1960/61	0,7	0,8	1,0	0,9	1,2	0,9	1,0	1,1	1,0	1,1	1,0
1961/62	0,7	0,4	1,0	0,7	1,2	0,9	1,3	0,9	1,0	1,2	1,0
1962/63	0,7	0,7	1,0	0,7	1,3	0,9	1,1	0,6	0,9	1,2	1,0
1963/64	0,7	0,6	0,9	0,8	1,2	0,8	1,1	0,8	1,0	1,3	1,0
1964/65	0,7	0,7	0,9	0,7	1,2	0,8	1,1	0,9	1,0	1,4	1,0
1965/66	0,7	0,7	0,9	0,8	1,3	0,9	1,2	0,9	1,0	1,1	1,0
1968/69	0,7	0,6	0,9	0,8	1,3	0,9	1,2	1,0	1,0	1,7	1,0
1969/70	0,8	0,9	0,9	0,8	1,3	0,9	1,0	0,9	1,1	0,8	1,0
1970/71	0,8	0,8	0,9	0,8	1,3	0,8	1,1	0,7	1,3	0,6	1,0
1971/72	0,9	0,9	0,9	0,8	1,3	0,8	0,9	0,8	1,2	1,4	1,0
1972/73	0,7	0,9	0,9	0,9	1,3	0,8	0,9	1,0	1,2	1,6	1,0
1973/74	0,8	0,6	0,8	0,8	1,4	0,9	1,0	0,8	1,1	1,4	1,0
1974/75	0,7	0,7	0,8	0,8	1,4	0,9	1,0	0,6	1,1	1,3	1,0
1975/76	0,7	0,5	0,8	0,7	1,5	0,9	0,9	0,6	1,2	0,6	1,0
1976/77	0,7	0,6	0,9	0,8	1,5	0,9	0,9	0,8	1,2	1,1	1,0
1977/78	0,6	0,7	0,9	0,9	1,6	0,9	0,9	0,6	1,5	0,5	1,0
1978/79	0,7	0,7	0,9	0,8	1,5	0,9	0,9	0,7	2,0	0,5	1,0
1979/80	0,6	0,9	0,9	0,8	1,5	1,0	1,0	0,6	1,7	1,4	1,0
1980/81	0,7	0,4	0,9	0,8	1,5	1,1	1,0	0,7	0,4	0,1	1,0
1981/82	0,7	0,1	1,0	0,9	1,4	1,0	1,0	0,6	1,4	0,7	1,0
1982/83	0,6	1,0	0,8	1,0	1,5	1,2	1,3	0,7	0,1	0,2	1,0
1983/84	0,5	0,7	0,9	1,0	1,4	1,3	1,1	0,3	1,3	0,6	1,0
1984/85	0,4	0,1	0,8	1,0	1,5	1,3	0,9	0,3	1,4	0,8	1,0
1985/86	0,5	0,8	0,9	1,0	1,5	1,2	1,0	0,6	1,1	1,6	1,0
1988/89	0,5	0,4	0,8	1,4	1,4	1,2	1,1	0,8	0,7	0,8	1,0
1991/92	0,7	0,8	1,0	1,0	1,4	1,2	1,0	1,0	0,8	0,6	1,0
1992/93	0,6	0,1	1,0	1,1	1,2	1,2	1,1	1,4	0,9	0,6	1,0
1993/94	0,6	0,1	1,0	1,5	1,1	1,2	0,8	0,9	1,3	1,5	1,0
1994/95	0,7	0,6	1,0	1,3	1,0	1,2	0,8	0,9	1,0	0,4	1,0
1995/96	0,6	1,1	1,0	1,2	1,4	1,3	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0
1996/97	0,6	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3	1,0	0,7	0,9	1,0	1,0
1997/98	0,6	1,1	1,0	1,2	1,1	1,5	1,0	0,7	0,8	1,5	1,0
M. O.	0,7	0,7	0,9	0,9	1,3	1,0	1,0	0,8	1,1	1,0	1,0
T. A.	0,1	0,3	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,4	0,0

7.4 Σύνοψη

Οι κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση έχουν κάθετη και οριζόντια διάσταση. Αφορούν τόσο την πρόσβαση σε μια βαθμίδα (αντικειμενική πιθανότητα) όσο και τους τύπους εκπαίδευσης που ακολουθούν οι νέοι στο εσωτερικό της ίδιας βαθμίδας, εφόσον εισαχθούν σ' αυτή (δεσμευμένη πιθανότητα). Στην παρούσα εργασία οι πιθανότητες εισαγωγής των νέων όλων των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στην ανώτατη εκπαίδευση εξετάστηκαν τόσο στο σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης, όσο και κατά σχολή.

Από την εφαρμογή του δείκτη αντικειμενικής πιθανότητας στην ανώτατη εκπαίδευση στους νέους όλων των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία των απογραφικών ετών, προκύπτει ότι κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου με αναλλοίωτη σχεδόν σταθερότητα την υψηλότερη πιθανότητα εισαγωγής έχουν οι υπάλληλοι γραφείου και έπονται τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, με εξαίρεση το πρώτο απογραφικό έτος 1961 κατά το οποίο η σειρά κατάταξης αντιστρέφεται. Με σημαντική διαφορά ως προς τις πιθανότητες εισαγωγής ακολουθούν οι έμποροι-πωλητές, οι απασχολούμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες, οι τεχνίτες-εργάτες και οι γεωργοί. Τελευταίοι στην ιεραρχική κατάταξη βρίσκονται τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, εκτός από το απογραφικό έτος 1971.

Από την εφαρμογή του δείκτη δεσμευμένης πιθανότητας εισαγωγής στις ανώτατες σχολές στους νέους όλων των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων προκύπτει ότι οι σχολές, με αξιοσημείωτη σταθερότητα για όλο το εύρος της εξεταζόμενης περιόδου, μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε τρεις ομάδες. Στην πρώτη ομάδα εντάσσονται οι σχολές στις οποίες τις υψηλότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής εμφανίζουν κυρίως οι «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες και οι ένοπλες δυνάμεις (Επιστημών Υγείας, Πολυτεχνικές, Καλών Τεχνών). Στη δεύτερη ομάδα ανήκουν οι σχολές στις οποίες οι υψηλότερες δεσμευμένες πιθανότητες αντιστοιχούν στις «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες (Θεολογικές, Γεωτεχνικών Επιστημών, Οικονομικών Επιστημών, Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών, Επιστημών Αγωγής, Επιστημών Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού, Επιστημών Οικιακής Οικονομίας). Στην τρίτη ομάδα περιλαμβάνονται οι σχολές στις οποίες όλες οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες έχουν περίπου ίδιες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής (Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών, Φιλοσοφικές, Θετικών Επιστημών) (πίνακας 7.15).

Πίνακας 7.15
Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων κάθε επαγγελματικής ομάδας κατά σχολές για το
σύνολο του διαστήματος 1956/57 έως 1997/98

Σχολές	Ε π α γ γ ε λ μ α τ ι κ έ ς ο μ ά δ ε ς															
	Ελευθέρια		Διοίκησης		Γραφείου		Έμποροι		Γεωργοί		Τεχνίτες		Υπηρεσίες		Έν. Δυν.	
	μ.ο.*	τ.α.**	μ.ο.	τ.α.	μ.ο.	τ.α.	μ.ο.	τ.α.	μ.ο.	τ.α.	μ.ο.	τ.α.	μ.ο.	τ.α.	μ.ο.	τ.α.
Επιστημών Υγείας	1,6	0,1	1,1	0,4	1,0	0,1	1,0	0,2	0,7	0,1	0,8	0,1	0,9	0,1	1,6	0,2
Πολυτεχνικές	1,5	0,1	1,4	0,4	1,3	0,2	1,1	0,2	0,5	0,1	0,9	0,1	0,8	0,1	1,5	0,3
Καλών Τεχνών	1,4	0,3	1,8	1,5	1,0	0,2	1,0	0,2	0,4	0,2	1,2	0,3	0,8	0,4	1,3	0,7
Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επ.	1,1	0,1	1,3	0,4	1,0	0,1	1,0	0,1	1,0	0,1	0,9	0,1	1,0	0,1	1,0	0,1
Θετικών Επιστημών	0,9	0,1	0,9	0,2	1,1	0,1	1,0	0,1	0,9	0,1	1,1	0,1	1,0	0,1	1,0	0,2
Φιλοσοφικές	1,0	0,1	1,0	0,3	1,1	0,1	1,0	0,1	0,9	0,1	1,1	0,1	1,2	0,1	1,0	0,1
Θεολογικές	0,9	0,1	0,4	0,3	0,6	0,2	0,7	0,1	1,7	0,2	1,0	0,1	0,9	0,2	0,4	0,2
Γεωτεχνικών Επιστημών	0,8	0,2	0,6	0,3	0,9	0,1	0,8	0,1	1,5	0,2	0,9	0,1	0,9	0,1	0,9	0,2
Οικονομικών Επιστημών	0,5	0,1	1,1	0,5	1,0	0,1	1,2	0,1	1,1	0,1	1,2	0,1	1,0	0,1	0,7	0,1
Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών	0,7	0,1	0,7	0,3	0,9	0,1	0,9	0,2	1,3	0,1	1,0	0,2	1,0	0,1	0,8	0,2
Επιστημών Αγωγής	0,6	0,1	0,4	0,3	0,5	0,3	0,7	0,2	1,9	0,3	1,1	0,1	1,0	0,2	0,4	0,4
Επ. Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού	0,4	0,1	0,6	0,5	0,7	0,2	0,8	0,1	1,4	0,1	1,4	0,2	1,4	0,5	0,4	0,4
Επιστημών Οικιακής Οικονομίας	0,5	0,3	0,6	0,8	0,7	0,2	0,9	0,2	1,7	0,3	1,2	0,2	1,1	0,4	0,4	0,5

* μ.ο : μέσος όρος πιθανότητας εισαγωγής

** τ.α.: τυπική απόκλιση πιθανότητας εισαγωγής

8. ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΕΡΜΗΝΕΙΑΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

8.1 Εισαγωγή

Η Ελλάδα, στα τέλη της δεκαετίας του '40, αρχές της δεκαετίας του '50, μετά τις καταστροφικές συνέπειες του β' παγκοσμίου πολέμου και του εμφυλίου που ακολούθησε, ήταν μια κατεξοχή αγροτική χώρα (Αγαπητός, 1995: 47-50, Παπαηλίας, 1996: 82) με καταστρεμμένες τις υποδομές που είχαν κατασκευαστεί προπολεμικά και αποδιαρθρωμένες τις οικονομικές δραστηριότητες (Καζάκος, 2002: 57). Το εργατικό δυναμικό, το οποίο στην πλειονότητά του ήταν γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς (47,8%) (Παπαηλίας, 1996: 82), είχε υποστεί σοβαρή αριθμητική μείωση και χαρακτηριζόταν από πολύ υψηλό ποσοστό και μακράς διάρκειας ανεργία (Δρακάτος, 1996: 11).

Η εκπαίδευση, η οποία μέχρι το β' παγκόσμιο πόλεμο είχε υψηλά ποσοστά διαρροής ακόμη και στην υποχρεωτική βαθμίδα (Κυπριανός, 2004: 249), βρισκόταν σε κατάσταση 'αποσύνθεσης' (Δρακάτος, 1996: 12-13).

Κύρια επιδίωξη των πρώτων μετακατοχικών κυβερνήσεων ήταν η ανασυγκρότηση της παραγωγικής μηχανής της χώρας και η ταχύτερη δυνατή επάνοδος της παραγωγικής δραστηριότητας στα προπολεμικά επίπεδα. Στις αρχές, όμως, της δεκαετίας του '50 στις ιθύνουσες τάξεις παγιώνεται η πεποίθηση ότι δεν αρκούσε πλέον η επάνοδος στο παρελθόν και αναγνωρίστηκε ότι η χώρα έπρεπε να υποστεί ένα βαθύ μετασχηματισμό, παρά τις επιμέρους διαφορές της σχετικής πολιτικής ως προς τις μεθόδους, τις προτεραιότητες και τα χρονοδιαγράμματα (Καζάκος, 2002: 57, 132).

Η μεταπολεμική περίοδος, η οποία αποτελεί μια ερευνητική ενότητα (Λαμπίρη-Δημάκη, 2003: 181), με κριτήριο τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και τους κοινωνικοοικονομικούς μετασχηματισμούς μπορεί να χωριστεί σε τρεις επιμέρους περιόδους:

(α) Αρχές της μεταπολεμικής περιόδου έως τις αρχές της δεκαετίας του '70. Κύρια χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου είναι: η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964, η προσπάθεια εκσυγχρονισμού της οικονομίας της χώρας μέσω της βιομηχανικής ανάπτυξης και η αγροτική έξοδος. Σε ιδεολογικό επίπεδο κυριαρχεί η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου και οι αρχές του κράτους-πρόνοιας (Καζαμίας, 1986: 10).

(β) Η δεκαετία του '70, η οποία χαρακτηρίζεται από την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976, τις επιδράσεις των ενεργειακών κρίσεων στη βιομηχανική ανάπτυξη και τη μείωση του μεταναστευτικού ρεύματος κυρίως προς τις χώρες του εξωτερικού.

(γ) Η περίοδος από το 1980 έως τέλος του 20^{ου}. Κύρια χαρακτηριστικά της περιόδου αυτής είναι η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της κυβέρνησης του ΠΑ.ΣΟ.Κ. (1982-1985), η αύξηση των περιφερειακών πανεπιστημίων, η είσοδος της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η 'αποβιομηχάνιση', η στασιμότητα στους οικονομικούς δείκτες και η αύξηση του δημοσίου ελλείμματος. Σε ιδεολογικό επίπεδο αμφισβητείται η συμβολή της εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη (Κανελλόπουλος, Μαυρομαράς & Μητράκος, 2003: 26) και επαναπροσδιορίζεται η μεταξύ τους σχέση, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες (Χιωτάκης, 1994: 198).

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι σε όλες ανεξαιρέτως τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις τονίζεται ότι το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να παρέχει ίσες ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές, ανεξαρτήτως *'...διαφορετικών οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών συνθηκών καταγωγής'*, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο νόμο 1566 του 1985 (Δημαράς, 2003β: 170).

8.2 Αρχές της μεταπολεμικής περιόδου έως τις αρχές της δεκαετίας του '70

8.2.1 Κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο

Στις αρχές της δεκαετίας του '50 εμφανίζεται ο όρος 'ανάπτυξη', ο οποίος αποτελεί αναγκαία συνέχεια και επέκταση αυτού που στα τέλη της δεκαετίας του '40 είχε ονομαστεί 'ανοικοδόμηση'. Ο διπλός χαρακτήρας της ανάπτυξης ως οικονομικής πρακτικής και ως ιδεολογίας αντανακλάται στις κατευθύνσεις των επίσημων κρατικών αναπτυξιακών προγραμμάτων και επηρέασε όχι μόνο τον 'απλό' λαό, αλλά και τις διάφορες ελίτ (Κονιόρδος, 2000: 30-31). Η κυρίαρχη αντίληψη για την ανάπτυξη της Ελλάδας διαμορφώθηκε σύμφωνα με το υπόδειγμα των οικονομιών των ανεπτυγμένων χωρών, οι οποίες χαρακτηρίζονταν από τη σχετικά χαμηλή συμμετοχή του πρωτογενή τομέα παραγωγής στη διαμόρφωση του εθνικού προϊόντος και της απασχόλησης και την αυξημένη συμβολή του δευτερογενή τομέα και ιδιαίτερα της βιομηχανίας και στα δύο αυτά μεγέθη (Κιντής, 1995: 528).

Για τη χαμηλή συμμετοχή του πρωτογενή τομέα παραγωγής στη διαμόρφωση του Α.Ε.Π. και την απασχόληση έπρεπε αφενός να μειωθεί ο πληθυσμός που απασχολούνταν στη γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία και υλοτομία και αφετέρου να εκσυγχρονιστεί ο τρόπος παραγωγής. Πρόκειται για δύο προϋποθέσεις στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους, αφού ο εκσυγχρονισμός της παραγωγής είναι έντασης κεφαλαίου και προϋποθέτει λίγα εργατικά χέρια, σε αντίθεση με τον παραδοσιακό τρόπο παραγωγής, ο οποίος είναι έντασης εργασίας και προϋποθέτει πολλά εργατικά χέρια. Ο εκσυγχρονισμός της γεωργίας, σε συνδυασμό με την εκβιομηχάνιση της χώρας και τη μετανάστευση θεωρούνταν ότι θα είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του αγροτικού πληθυσμού και την ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα (Κασίμης & Παπαδόπουλος, 1999: 92).

Κύρια –αρνητικά- χαρακτηριστικά του πρωτογενή τομέα παραγωγής, στην αρχή της μεταπολεμικής περιόδου, θεωρούνταν η υψηλή αναλογία του αγροτικού πληθυσμού, το ‘μικροσκοπικό’ μέγεθος του αγροτικού κλήρου και η ‘δυσκαμψία’ των δομών της αγροτικής παραγωγής (Βεργόπουλος, 1975: 200). Ο εκσυγχρονισμός που επιχειρήθηκε στον πρωτογενή τομέα συνδέθηκε με μια σειρά από διαρθρωτικές αλλαγές στους δείκτες της αγροτικής παραγωγής, όπως το μέγεθος της εκμετάλλευσης (αγροτικού κλήρου), η άρδευση, η εκμηχάνιση της παραγωγής και η χρήση φυτοφαρμάκων και λιπασμάτων (Κασίμης & Παπαδόπουλος, 1999: 92). Η προσπάθεια εκσυγχρονισμού της γεωργίας, η οποία αρχίζει στα τέλη της δεκαετίας του ’50, συνέπεσε χρονικά με την ‘αγροτική έξοδο’ (Σαμαράς, 1986: 66).

Η ‘αγροτική έξοδος’, όπως ονομάστηκε η μετανάστευση από τις αγροτικές περιοχές προς τα αστικά κέντρα της χώρας –κυρίως Αθήνα και Θεσσαλονίκη- και το εξωτερικό (Παπαηλίας, 1996: 88) με έξαρση τις δεκαετίες του ’50 και του ’60, αντίστοιχα, (Γλυτσός, 1988:75 & 1995α: 113-114, Παπαδάκης & Σιάμπος, 1995: 38-39), οφείλεται, κυρίως, στο χαμηλό ύψος των εισοδημάτων, την υποαπασχόληση, τη μικρή έκταση της γεωργικής καλλιέργειας και τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας (Παπαηλίας, 1996: 90, Βεργόπουλος, 1986α: 20, Ρόμπολης, 1988: 241-242). Το κράτος, που ήταν αντιμέτωπο με το πιεστικό πρόβλημα του πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού στην ύπαιθρο, διευκόλυνε την αγροτική έξοδο κατά τις δεκαετίες του ’50 και του ’60 (Κασίμης & Παπαδόπουλος, 1999: 93). Η εκροή του αγροτικού πληθυσμού προς τα αστικά κέντρα της χώρας και το εξωτερικό αποτέλεσε ένα φαινόμενο που ‘σφράγισε’ την εξέλιξη της ελληνικής μεταπολεμικής κοινωνίας (Καραποστόλης, 1984: 109). Με βάση τις δεκαετίες απογραφές πληθυσμού, και με την υπόθεση ότι οι ετήσιες μετακινήσεις είναι λίγο πολύ ομαλά κατανεμημένες ανά δεκαετία, προκύπτει ότι 560.000, 680.000 και 620.000 άτομα μετακινήθηκαν από την υπόλοιπη χώρα προς τις αστικές περιοχές, αντίστοιχα στις δεκαετίες του ’50, του ’60

και του '70 (Γλυτσός, 1995α: 113-114). Η αγροτική έξοδος και η μετανάστευση γενικότερα διαφοροποίησε το δημογραφικό χάρτη της χώρας (Τσαχουρίδης, 1988: 215), οδήγησε στην αλλαγή της κοινωνικο-επαγγελματικής κατηγορίας των ατόμων που μεταναστεύουν (Καβουριάρης, 1988: 250) και προκάλεσε βαθμιαία τη μετάβαση από μια έντονη αγροτική οικονομία σε μια οικονομία εντεινόμενης αστικοποίησης και συγκέντρωσης πληθυσμού (Γλυτσός, 1995β: 280). Υπήρχε η πεποίθηση ότι οι αγρότες που μεταναστεύουν θα απασχολούνταν στην αναπτυσσόμενη βιομηχανία (Ρόμπολης, 1988: 242)

Η ανάπτυξη της βιομηχανίας στην Ελλάδα ακολούθησε, όπως και στη μεσοπολεμική περίοδο, το πρότυπο της εσωστρεφούς εκβιομηχάνισης μέσα από την υποκατάσταση των εισαγωγών (Ρόμπολης, 1988:239-240, Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 259-260). Ο οικονομικός προστατευτισμός, βασικοί μοχλοί του οποίου ήταν οι υψηλοί δασμοί στα αντίστοιχα εισαγόμενα προϊόντα, οι ποσοτικοί περιορισμοί μαζί με άλλα δασμολογικής φύσης εμπόδια, το φορολογικό σύστημα της χώρας κ.λπ. (Κιντής, 1995: 561), προσανατόλισε την ελληνική βιομηχανία στην παραγωγή καταναλωτικών αγαθών, κυρίως για δύο λόγους: (α) Η παραγωγή καταναλωτικών αγαθών ήταν εντάσεως εργασίας, χρειαζόταν χαμηλή τεχνολογία και μπορούσε να πραγματοποιηθεί στα πλαίσια της μικρής οικογενειακής επιχείρησης. (β) Τα προϊόντα προορισμένα για την εσωτερική αγορά, ελλείψει κάθε ανταγωνισμού, εξασφάλιζαν στους επιχειρηματίες σίγουρο κέρδος (Παπαηλίας, 1996: 140). Παράλληλα με την αυξημένη προστασία έναντι των εισαγωγών, η χώρα μας χρησιμοποίησε ένα πλέγμα κινήτρων για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων στη βιομηχανία (Ν.Δ. 2687/1953, Νόμοι 4171/1961 & 4256/1962 και Α.Ν. 89/1967) (Χασσιδ, 1995: 381), τα οποία αφορούσαν κυρίως φορολογικές εύνοιες, χρηματοπιστωτικές διευκολύνσεις και άλλα κίνητρα, όπως για παράδειγμα μειωμένες τιμές ενέργειας (Γεωργακόπουλος, 1995: 97, Γκέκας, Καλογήρου & Παπαγιαννάκης, 1981: 22). Η μεταποιητική βιομηχανία από περιορισμένης σημασίας κλάδος που ήταν στις αρχές της δεκαετίας του '50 αναδεικνύεται σε κύρια προωθητική δύναμη της εθνικής παραγωγής (Κιντής, 1995: 528).

8.2.2 Σχέση εκπαίδευσης και οικονομικής ανάπτυξης

Η αμφίδρομη σχέση μεταξύ της βιομηχανικής και ευρύτερα της οικονομικής ανάπτυξης και των εκπαιδευτικών διαδικασιών (Πεσμαζόγλου, 1987: 319), ιδιαίτερα αυτών που αφορούν την τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση (Προβατά, 2002: 116) τονίστηκε ιδιαίτερα στις δεκαετίες του '50 και του '60 (Πυργιωτάκης, 1992β: 179). Στις

αντιλήψεις εκείνης της εποχής για την οικονομική ανάπτυξη κυριαρχεί –διεθνώς, αλλά και στην Ελλάδα- η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου (Προβατά, 2002: 31-33), σύμφωνα με την οποία οι δαπάνες για την εκπαίδευση αποτελούν επένδυση και η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου του πληθυσμού οδηγεί στην *‘...ανύψωσιν της οικονομικής στάθμης του κοινωνικού συνόλου’* (Λαμπίρη-Δημάκη, 1974: 79).

Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου επηρέασε τη φιλοσοφία της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1959, η οποία, όπως προκύπτει από την εισηγητική έκθεση του Ν.Δ. 3971/1959 *‘Περί Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδύσεως και διοικήσεως της παιδείας’*, προσπάθησε να οργανώσει την τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση για να παραχθεί το *‘εξειδικευμένο’* εργατικό δυναμικό που απαιτούσαν οι ανάγκες της οικονομίας (Μυλωνάς, 1998: 191). Την ίδια περίοδο, δημοσιεύονται πολλά άρθρα και μελέτες σχετικά με το ρόλο της εκπαίδευσης και ιδιαίτερα της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας και ιδιαίτερα της βιομηχανίας (Προβατά, 2002: 119). Για παράδειγμα, ο Ξ. Ζολώτας (1959: 14), ο οποίος είναι από τους πρωτοπόρους της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου διεθνώς (Πυργιωτάκης, 2001: 96), στο βιβλίο του με τίτλο *‘Οικονομική ανάπτυξις και τεχνική εκπαίδευσις’* αναφέρει *‘...Ουδείς προγραμματισμός οικονομικής αναπτύξεως επιτρέπεται να θεωρηθή ως πραγματικός προγραμματισμός, ούτε δύναται να έχη πιθανότητας επιτυχίας, εφ’ όσον δεν προβλέπει εις τον προσήκοντα βαθμόν περί της συστηματικής εκπαίδευσως του πληθυσμού εις την νεωτέραν τεχνολογίαν και μεθόδους οργανώσεώς τους’*.

Προηγουμένως, το 1957, η κυβέρνηση της Ε.Ρ.Ε. είχε συγκροτήσει ειδική επιτροπή, στην οποία μεταξύ άλλων συμμετείχαν ο Ν. Λούρος, Ι. Θεοδωρακόπουλος, Γ. Παλαιολόγος και ο Ε. Παπανούτσος, με σκοπό τη μελέτη των προβλημάτων της ελληνικής εκπαίδευσης (Μπουζάκης, 1987: 98). Τα πορίσματα της επιτροπής (1958) υπογραμμίζουν για πρώτη φορά, με συστηματικό τρόπο, τα αδιέξοδα της ελληνικής εκπαίδευσης (Πυργιωτάκης, 1992β: 186). Στην πρώτη από τις οχτώ αρχές, στις οποίες συνοψίζονται τα πορίσματα της επιτροπής, τονίζεται ότι *‘...η παιδεία είναι η πλέον θετική και παραγωγική επένδυσις’* (Δημαράς, 1998: 230). Το επόμενο έτος (1959), το ενδιαφέρον της κυβέρνησης θα στραφεί προς την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση (Ευαγγελόπουλος, 1984: 27), αλλά, όμως, οι προσπάθειες της κυβέρνησης της Ε.Ρ.Ε. δεν ήταν αρκετές για να επιφέρουν σημαντικές αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα, ώστε αυτό να ανταποκριθεί στις ανάγκες της οικονομίας (Προβατά, 2002: 134). Επίσης, η πρόταση του Ν. Λούρου, το 1957, για ίδρυση νέων *‘παραρτημάτων Α.Ε.Ι.’* στην επαρχία και του Π. Κανελλόπουλου για *‘μικρά Α.Ε.Ι.’* στην περιφέρεια, δεν έχουν συνέχεια (Κυπριανός, 2004: 287).

Στις αρχές της δεκαετίας του '60, συστηματοποιείται θεωρητικά και εμπειρικά η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου (Κανελλόπουλος, Μαυρομαράς & Μητράκος, 2003: 23), η οποία προβάλλεται συστηματικά από διεθνείς οργανισμούς, όπως ο Ο.Ο.Σ.Α., το Συμβούλιο της Ευρώπης και η Διεθνής Τράπεζα, μέλος των οποίων είναι και η Ελλάδα (Καζαμίας, 1986: 12). Με βάση τη θεωρία αυτή αναδεικνύεται η οικονομική διάσταση του σχολείου (Πυργιωτάκης, 1992β: 179). Η ανώτατη εκπαίδευση αποκρυσταλλώνεται σε μεγάλο βαθμό ως επαγγελματική εκπαίδευση αφού τα ελληνικά πανεπιστήμια στην πλειονότητά τους είναι 'επαγγελματικές σχολές' και προετοιμάζουν τους φοιτητές από το πρώτο έτος σπουδών για συγκεκριμένα επαγγέλματα και πολλές φορές, ακόμα, για συγκεκριμένους τύπους σταδιοδρομίας ή χώρους εργασίας, όπως, για παράδειγμα, οι καθηγητικές σχολές (Φακιολάς, 2000: 55).

8.2.3 Κοινωνική διάσταση της εκπαίδευσης

Την ίδια περίοδο, στις δυτικές χώρες κερδίζει έδαφος η θέση σχετικά με τα κοινωνικά δικαιώματα, η οποία, σε πολιτικό επίπεδο, απολήγει στη θέσπιση του κράτους-πρόνοιας (Κυπριανός, 2004: 262). Το κράτος-πρόνοιας στοχεύει *'...στην κοινωνική δικαιοσύνη μέσα από την ανακατανομή του προϊόντος της οικονομικής ανάπτυξης, κάτι που επιδιώκεται με την παροχή ενός φάσματος κοινωνικών υπηρεσιών, αγαθών και εξυπηρετήσεων από το κράτος'* (Πετμεζίδου-Τσουλουβή, 1992: 21). Η ισότητα των ευκαιριών είναι ένας από τους βασικούς στόχους του κράτους-πρόνοιας, με κατεξοχήν παράδειγμα ευκαιριών την εκπαίδευση (Κελπανίδης, 1997: 66).

Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου συνδέεται άμεσα με τις αρχές του κράτους-πρόνοιας (Πετμεζίδου-Τσουλουβή, 1992: 21). Στο βαθμό που η εκβιομηχάνιση και η ανάπτυξη της οικονομίας συνδέθηκε με το επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού, το κράτος θα έπρεπε να εξασφαλίζει ίσες ευκαιρίες, ώστε να *'...μειώνεται η σπατάλη ταλέντων από τα φτωχότερα στρώματα'* (Λαμπίρη-Δημάκη, 2003: 192).

Οι σχετικές έρευνες, οι οποίες διεξήχθησαν στις ανεπτυγμένες κοινωνίες της 'δύσης', έδειχναν ότι τα παιδιά από τα 'κατώτερα' κοινωνικά στρώματα είχαν λιγότερες ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση σε σχέση με τα παιδιά των 'μεσαίων' και των 'ανώτερων' κοινωνικών στρωμάτων (Πυργιωτάκης, 2001: 83). Και στην Ελλάδα, αντίστοιχες μελέτες που έγιναν μεταγενέστερα και αφορούσαν τις ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση στις αρχές της δεκαετίας του '60,

διαπίστωσαν ότι οι διάφορες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες δεν έχουν τις ίδιες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση (μελέτες των: G. Polydorides (1978), A. Κιντή (1980), Β. Λούμπου (1986), Ι. Πυργιωτάκη (1992β), κ.ά.). Τα αποτελέσματα, όμως, αυτών των ερευνών διαφοροποιούνται μεταξύ τους (πίνακας 8.1). Δυστυχώς, στις παραπάνω μελέτες δεν παρατίθενται αναλυτικά τα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν για τον υπολογισμό των τιμών των πιθανοτήτων πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατός ο εντοπισμός των αιτιών, στις οποίες οφείλονται αυτές οι διαφορές. Παρόλα αυτά, όμως, όλες οι μελέτες, συμπεριλαμβανόμενης και της δικής μας, συμφωνούν στο γεγονός ότι τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση κατά σειρά έχουν τα παιδιά με πατέρα: στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, υπάλληλο γραφείου, έμπορο-πωλητή και τεχνίτη-εργάτη. Ακολουθούν οι υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες (γεωργοί, απασχολούμενοι στις υπηρεσίες, επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης), η σειρά των οποίων διαφοροποιείται μεταξύ των ερευνών.

Πίνακας 8.1

Πιθανότητες εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επάγγελμα πατέρα στις αρχές της δεκαετίας του '60, σύμφωνα με τα δεδομένα διαφόρων ερευνών

Ομάδες επαγγελματών	Polydorides (1961/62)	Κιντή (1961/62)	Λούμπου (1960/61)	Δική μας (1960/61)
Ελευθέρια-επιστημονικά επ.	5,3	12,1	12,9	2,9
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	0,8	2,3	2,2	0,2
Υπάλληλοι γραφείου	3,8	9,2	9,1	2,1
Έμποροι-πωλητές	1,6	4,7	4,7	1,1
Γεωργοί κ.λπ.	0,5	2,2	2,1	0,5
Εργάτες-τεχνίτες	1,0	2,5	2,5	0,6
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	0,6	1,6	1,6	0,6

Με βάση τα αποτελέσματα των παραπάνω μελετών είναι φανερό ότι το εκπαιδευτικό σύστημα, και στην Ελλάδα, αναπαράγει την κοινωνική δομή. Εξαίρεση αποτελεί μόνο η κατηγορία των παιδιών με πατέρα στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, η οποία, αν και ανήκει στα 'ανώτερα' κοινωνικά στρώματα (Λαμπίρη-Δημάκη, 1974α: 122), έχει πολύ λίγες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση. Ορισμένοι ερευνητές (π.χ. Δρουκόπουλος, 1989: 47) θεωρούν ότι τα παιδιά με πατέρα στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης υποεκπροσωπούνται στα ελληνικά πανεπιστήμια επειδή προτιμούν να σπουδάζουν στο εξωτερικό.

Αυτό οπωσδήποτε αποτελεί μια διάσταση κατανόησης των λίγων πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων με πατέρα στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης. Από την άλλη, όμως, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, ότι αυτή η

επαγγελματική κατηγορία αποτελείται από επαγγέλματα, τα οποία για την κοινωνική τους αναπαραγωγή πιθανό να χρησιμοποιούν σε μεγαλύτερο βαθμό το –ως επί το πλείστον κληρονομημένο- οικονομικό κεφάλαιο, παρά το πολιτισμικό (Bourdieu, 2002: 164). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την απογραφή του 1961, η επαγγελματική κατηγορία ‘Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη’ αποτελείται από τα ‘Μέλη των βουλευομένων σωμάτων και ανώτερα διοικητικά στελέχη της Δημόσιας Διοίκησης’ σε ποσοστό 23,1% (4.463) και από τους ‘Διευθύνοντες και ανώτερα στελέχη δημοσίων επιχειρήσεων ή ιδιωτικών οργανισμών’ σε ποσοστό 76,9% (15.452). Σύμφωνα με τον P. Bourdieu (2002: 164), στα ‘μεσαία’ και τα ‘άνωτερα’ κοινωνικά στρώματα, όταν πηγαίνουμε από τους καλλιτέχνες, τους καθηγητές κ.λπ. προς τα στελέχη του ιδιωτικού τομέα και τους εργοδότες του εμπορίου και της βιομηχανίας (οι οποίοι στην Ελλάδα διευθύνουν τις επιχειρήσεις, λόγω του μικρού τους μεγέθους), μειώνεται ο όγκος του πολιτισμικού κεφαλαίου και αυξάνεται ο όγκος του οικονομικού κεφαλαίου. Σ’ αυτό συνηγορεί και η έρευνα του Alexander (1964, στο Κασιμάτη, 1989: 268), σύμφωνα με την οποία οι περισσότεροι από τους μισούς έλληνες βιομηχάνους προέρχονται από γονείς που ήταν χονδρέμποροι και επαγγελματίες, πριν μπουν στην βιομηχανία είχαν καταπιαστεί με διάφορες οικονομικές δραστηριότητες (επαγγελματίες, διευθυντές επιχειρήσεων, έμποροι κ.λπ.) και σε ποσοστό 44% ήταν απόφοιτοι Γυμνασίου. Είναι πιθανό ότι τα πλούσια σε οικονομικό κεφάλαιο επαγγέλματα, όπως είναι τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, να χρησιμοποιούν για την κοινωνική τους αναπαραγωγή σε μεγαλύτερο βαθμό το οικονομικό κεφάλαιο απ’ ότι το πολιτισμικό κεφάλαιο και ιδιαίτερα το εκπαιδευτικό.

Το γεγονός ότι τα παιδιά με πατέρα στα ‘κατώτερα’, από άποψη κοινωνικής ισχύος, επαγγέλματα παρουσιάζουν λιγότερες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στον έλεγχο της ροής των μαθητών από τις πρώτες κιάλας εκπαιδευτικές βαθμίδες. Οι εισιτήριες εξετάσεις από το δημοτικό στο γυμνάσιο, οι οποίες, με ένα μικρό διάλειμμα την περίοδο 1964-1966, ίσχυσαν μέχρι το 1976, είχαν ως αποτέλεσμα ένας μεγάλος αριθμός μαθητών από τις ‘κατώτερες’ κοινωνικές τάξεις να τερματίσουν την εκπαιδευτική τους πορεία με το απολυτήριο του δημοτικού (Ιμβριώτη, 1983: 20, Κάτσικας & Θεριανός, 2004: 154). Αυτήν την περίοδο η οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος στηρίζεται σε εμφανείς τομείς και σύνορα (Bourdieu, 2002: 200). Παρά το γεγονός αυτό, όμως, η ζήτηση για ανώτατη εκπαίδευση είναι πολύ μεγάλη (Κυρίδης, 1997α: 82, Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 22), γεγονός που «αντισταθμίζεται» από τη θεσμοθέτηση του *numerus clausus*, αλλά, κυρίως, από την εσωτερική διαφοροποίηση και ιεράρχηση της ανώτατης εκπαίδευσης (Bourdieu, 2002: 201, Σιάνου-Κύργιου, 2006: 31).

Η εσωτερική διαφοροποίηση και ιεράρχηση των ανώτατων σχολών ως προς τις επαγγελματικές προοπτικές τις οποίες προσφέρουν, αντιστοιχεί στην κοινωνική ιεράρχηση: Οι νέοι από τις «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες που καταφέρνουν να εισαχθούν στην ανώτατη εκπαίδευση έχουν περισσότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής σε μια σχολή 'χαμηλού γοήτρου' (Γεωτεχνικών Επιστημών, Θεολογική, Επιστημών Αγωγής κ.λπ.), ενώ οι νέοι που προέρχονται από «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες έχουν περισσότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής σε σχολές 'υψηλού γοήτρου' (Επιστημών Υγείας, Πολυτεχνικές κ.λπ.). Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '60, η αυξημένη ζήτηση για πανεπιστημιακή εκπαίδευση συνοδεύτηκε από την εσωτερική διαφοροποίηση και ιεράρχηση της ανώτατη εκπαίδευσης, προκειμένου να εξασφαλιστούν τα 'προνόμια' και η κοινωνική αναπαραγωγή των «ανώτερων» κοινωνικών στρωμάτων (πίνακας 8.2).

Πίνακας 8.2
Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά σχολές και επάγγελμα πατέρα για το ακαδ. έτος 1961/62

Σχολές	Ελευθέρια επ.	Επ. Διεύθυνσης	Επ. γραφείου	Έμποροι-πωλητές	Γεωργοί	Εργάτες-τεχνίτες	Απασχ. Υπηρεσίες	Ένοπλες Δυνάμεις
Θεολογικές	0,8	0,5	0,3	0,6	1,5	1,0	0,4	0,2
Επιστημών Υγείας	1,5	1,3	1,0	1,1	0,7	0,9	1,1	1,5
Νομικών, Πολ. & Οικ. Επ.	1,3	1,3	1,0	1,0	0,9	0,7	0,9	1,1
Φιλοσοφικές	1,1	1,1	1,0	1,0	0,9	1,1	1,2	1,0
Θετικών Επιστημών	0,9	0,9	1,1	1,0	1,0	1,2	1,0	0,8
Γεωτεχνικών Επιστημών	0,7	0,5	0,7	0,8	1,7	0,9	0,8	0,7
Πολυτεχνικές	1,4	1,6	1,7	1,2	0,3	1,0	0,6	1,7
Καλών Τεχνών	1,2	2,4	1,2	1,1	0,4	1,4	1,6	1,2
Οικονομικών Επ.	0,4	0,9	1,1	1,2	1,1	1,2	1,2	0,7
Κοινωνικών & Πολιτικών Επ.	0,7	0,4	1,0	0,7	1,2	0,9	1,3	0,9
Επ. Αγωγής	0,7	0,3	0,3	0,5	1,8	1,0	0,8	0,3
Επ. Φυσικής Αγωγής	0,5	0,0	0,4	0,8	1,3	1,6	2,2	0,0
Επ. Οικιακής Οικονομίας	-	-	-	-	-	-	-	-

Το εκπαιδευτικό σύστημα, με τον έλεγχο της ροής του μαθητικού πληθυσμού από το δημοτικό στο γυμνάσιο δείχνει με σαφή τρόπο τη διαίρεση ανάμεσα σε πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση και έχει ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό της 'μεγάλης μάζας' των παιδιών από τα λαϊκά, κυρίως, στρώματα

(Bourdieu, 2002: 200), βρίσκεται σε αντίθεση με τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου και του κράτους-πρόνοιας που κυριαρχούν στις αρχές της δεκαετίας του '60 (Καζαμίας, 1986: 12) Το αίτημα για 'δημοκρατικό' εκσυγχρονισμό των πολιτικών και εκπαιδευτικών θεσμών, αυτήν την περίοδο εξέφρασε η Ένωση Κέντρου (Λαμπίρη-Δημάκη, 2003: 191), η οποία ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας το 1964. Στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού και του εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης, η κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου, εισήγαγε 'κάποιες μεταρρυθμίσεις' στο χώρο της παιδείας (Μαράτου-Αλιμπράντη, Μπάγκαβος, κ.ά., 2002: 70-71), με τις οποίες προσπάθησε να προσαρμόσει το εκπαιδευτικό σύστημα –με είκοσι χρόνια καθυστέρηση- στις μεταπολεμικές τάσεις του λεγόμενου 'δυτικού κόσμου' (Δημαράς, 2003α: 178). Ο Ε. Παπανούτσος (1996), εμπνευστής της μεταρρύθμισης του 1964, είχε αναφέρει σε πολλά δημοσιεύματά του ότι η εκπαίδευση είναι η μεγαλύτερη και πιο σίγουρη επένδυση και θα έπρεπε να πάψει να αποτελεί προνόμιο των 'λίγων'.

Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου και οι αρχές του κράτους-πρόνοιας εκφράζονται με σαφήνεια στην εισηγητική έκθεση του Ν.Δ. 4379/1964 για την εκπαίδευση: Η παιδεία θεωρείται *'...προϋπόθεσιν και εγγύησιν δια την οικονομικήν ανάπτυξιν της χώρας'*. και *'...θεμέλιον και εγγύησις της αληθούς Δημοκρατίας είναι η ισότης όλων αδιακρίτως των πολιτών εις την κτήσιν των αγαθών της παιδείας'*. Επισημαίνεται, ότι *'...χειροτέρα μορφή κοινωνικής ανισότητος δεν υπάρχει από το καθεστώς: η παιδεία να αποτελεί προνόμιον των ευπορούντων'* (Μπουζάκης, 1999: 79, 89). Στο σχέδιο νόμου 'Περί Τεχνικής Εκπαιδύσεως', που κατατέθηκε στη Βουλή το 1965, υπογραμμίζεται η σημασία της τεχνικής προόδου στην οικονομική ανάπτυξη. Η τεχνική πρόοδος συνδέεται με το θεωρητικά και πρακτικά καταρτισμένο δυναμικό, το οποίο δεν μπορεί να υπάρξει *'...χωρίς μίαν επιμελώς συγκροτημένην και καλώς λειτουργούσαν τεχνικήν επαγγελματικήν εκπαίδευσιν'* (Κασσωτάκης, 1986: 22-23). Για τους λόγους αυτούς αυξάνονται οι εκπαιδευτικές δαπάνες, οι οποίες, το 1966, έφτασαν στο 16,2% του συνόλου των καταναλωτικών δαπανών (Πεσμαζόγλου, 1987: 77).

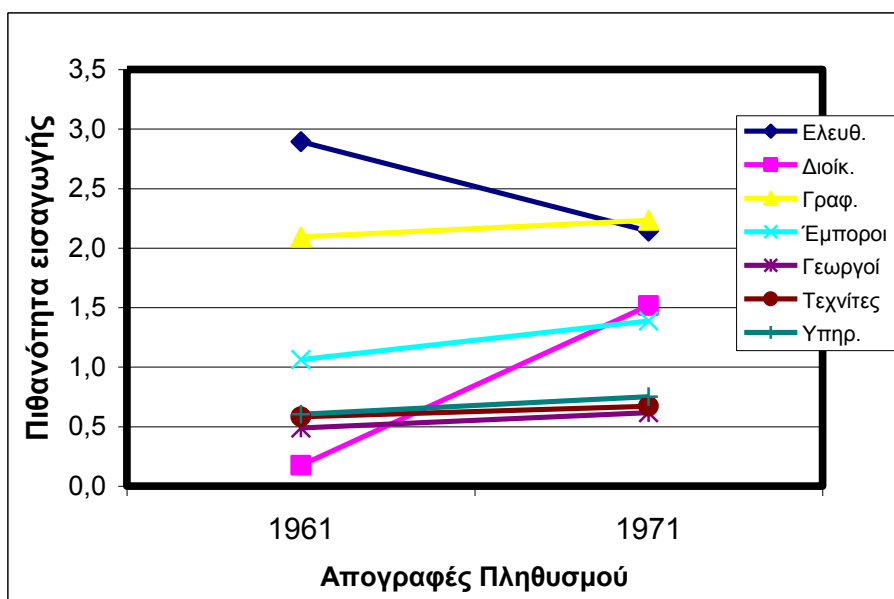
Η οικονομική ανάπτυξη συνδέεται με τον εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης, και την αύξηση των εκπαιδευτικών ευκαιριών των «κατώτερων» κοινωνικών στρωμάτων, έτσι, ώστε, να μη μείνει *'...ελλείψει μορφώσεως ανεκμετάλλετον και αδρανές το πολυτιμότερον καφάλαιόν του, ο άνθρωπος'*, όπως αναφέρεται στα άρθρα 3 και 4 του Ν.Δ.4379/1964 (Μπουζάκης, 1999: 89). Έντονα επηρεασμένη από τις ιδέες του κράτους-πρόνοιας, αλλά και από τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου, βασικός στόχος της μεταρρύθμισης του 1964 τέθηκε η 'ανακατανομή' του κοινωνικού αγαθού της παιδείας, για να μετέχουν σ' αυτήν όλα τα παιδιά ανεξάρτητα από τα κοινωνικά και άλλα χαρακτηριστικά τους όπως το φύλο, η γεωγραφική προέλευση

κ.λπ. (Πυργιωτάκης, 2001: 84, Λαμπίρη-Δημάκη, 1974: 79). Ο Ε. Παπανούτσος (1996: 257) θεωρούσε την εκπαιδευτική ανισότητα ως τη χειρότερη μορφή ανισότητας. Για το σκοπό αυτό πάρθηκαν διάφορα μέτρα, όπως η καθιέρωση της 'δωρεάν παιδείας' (κατάργηση κάθε λογής διδάκτρων, μαθητικών εισφορών, δωρεάν διανομή βιβλίων κ.ά.), η κατάργηση των εισιτηρίων εξετάσεων για το γυμνάσιο, η αναδιάρθρωση των προγραμμάτων σπουδών, η καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας, κ.ά. (Πυργιωτάκης, 2001: 93, Μπουζάκης, 1987: 103-104).

Κύριος στόχος της μεταρρυθμιστικής πολιτικής του 1964 ήταν να παρέχει δυνατότητα πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση στα ευρύτερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα και στις ευρύτερες γεωγραφικές περιφέρειες της χώρας. Γι αυτό το λόγο προώθησε 'πολιτικές', οι οποίες συμπεριελάμβαναν: την κατάργηση διδασκάλων στα πανεπιστήμια, την αύξηση του αριθμού των φοιτητών, την αλλαγή του εισαγωγικού συστήματος στα Α.Ε.Ι. σε συγκεντρωτικό και την ίδρυση νέων σχολών και πανεπιστημίων στην περιφέρεια (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1999: 50). Τα αποτελέσματα των ερευνών, που ασχολήθηκαν με τις ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση πριν και μετά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 (περίοδος 1961-1971), είναι αντιφατικά. Ορισμένες μελέτες διαπιστώνουν ότι οι ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση μεταξύ των επαγγελματικών ομάδων μειώθηκαν (G. Polydorides (1978), Ι. Πυργιωτάκης (1992β), Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1986)), ενώ άλλες ότι παρέμειναν σταθερές (B. Λούμπος (1986), Α. Κυρίδης (1997α)).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης, την περίοδο 1961-1971, οι πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση αυξήθηκαν για τα παιδιά όλων των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων, εκτός των ελεύθερων-επιστημονικών επαγγελματιών, στα οποία μειώθηκαν (γράφημα 8.1). Τα αποτελέσματα πρέπει να αντιμετωπιστούν με ορισμένη επιφύλαξη, αφού οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971 δεν είναι αντίστοιχες λόγω της αλλαγής του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών από την Ε.Σ.Υ.Ε. το 1971. Βέβαια, πραγματοποιήθηκαν ορισμένες προσαρμογές, αλλά όχι οι αναγκαίες λόγω έλλειψης στοιχείων (βλ. κεφάλαιο 56 και παράρτημα Ι).

Γράφημα 8.1
Εξέλιξη των πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων για κάθε επαγγελματική ομάδα πατέρα στην ανώτατη εκπαίδευση μεταξύ των απογραφικών ετών 1961 και 1971

Η μείωση των πιθανοτήτων εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελματιών και η –μικρή ή μεγάλη- αύξηση των υπόλοιπων κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων πιθανό να οφείλεται (α) στα μέτρα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964 για εκδημοκρατισμό του εκπαιδευτικού συστήματος, (β) τη διεύρυνση του δημοσίου τομέα, και (γ) στην αναντιστοιχία των επαγγελματικών ομάδων μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971, λόγω της αλλαγής του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών το 1970. Μέτρα όπως η κατάργηση κάθε λογής διδάκτρων και μαθητικών εισφορών, η διανομή δωρεάν βιβλίων, η καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας κ.ά., ορισμένα από τα οποία διατηρήθηκαν και αργότερα, οπωσδήποτε συνέβαλαν στην αύξηση των ευκαιριών πρόσβασης των «μεσαίων» και κυρίως των «κατώτερων» κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων. Επίσης, η διεύρυνση του δημοσίου τομέα είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, οι οποίες απευθύνονταν στις «κατώτερες» και κυρίως στις «μεσαίες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες. Αντίθετα, για τα ελεύθερα-επιστημονικά επαγγέλματα η κατάληψη θέσεων στο δημόσιο τομέα θα σήμαινε γι' αυτά καθοδική κοινωνική κινητικότητα. Τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης παρουσιάζουν πολύ μεγαλύτερη αύξηση σε σχέση με τις υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες. Αυτό ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι η διεύρυνση του δημοσίου τομέα είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία διοικητικών-διευθυντικών θέσεων, με αποτέλεσμα τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης να εντείνουν την προσπάθειά τους και να

αυξήσουν σημαντικά τις πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση. Αξίζει εδώ να επισημανθεί ότι (α) η αύξηση των πιθανοτήτων εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση των «κατώτερων» κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων ήταν πολύ μικρή και (β) η αύξηση των πιθανοτήτων εισαγωγής όλων των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων εκτός των ελεύθερων-επιστημονικών επαγγελμάτων είχε ως αποτέλεσμα τη διατήρηση των μεταξύ τους «αποστάσεων». Τα πλεονεκτήματα τα οποία 'αγωνίζονται' να κατακτήσουν μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος οι «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες έναντι των άλλων κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων αντισταθμίζονται από τις προσανατολισμένες στους ίδιους στόχους αντιδράσεις των άλλων κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων, με αποτέλεσμα τη διατήρηση των μεταξύ των αποστάσεων (Bourdieu, 2002: 204-207).

Παρά το γεγονός ότι οι πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση αυξήθηκαν για τις «κατώτερες» και «μεσαίες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, στο εσωτερικό των σχολών παρατηρείται σταθερότητα. Οι 'προνομιούχες' κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες έχουν περισσότερες δεσμευμένες πιθανότητες να εισαχθούν στις 'προνομιούχες' σχολές και λιγότερες στις 'μη προνομιούχες σχολές', ενώ, αντίθετα, οι 'μη προνομιούχες' κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες έχουν λιγότερες δεσμευμένες πιθανότητες να εισαχθούν στις 'προνομιούχες' σχολές και περισσότερες στις 'μη προνομιούχες'. Οι σχολές στις οποίες οι επαγγελματικές ομάδες δεν διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τις δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής παραμένουν ίδιες (Φιλοσοφικές, Θετικών Επιστημών, Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών) (πίνακας 8.3).

Πίνακας 8.3
Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά σχολές και επάγγελμα πατέρα για το το ακαδ. έτος 1969/70

Σχολές	Ελευθέρια επ.	Επ. Διεύθυνσης	Υπ. γραφείου	Έμποροι-πωλητές	Γεωργοί	Εργάτες-τεχνίτες	Απασχ. Υπηρεσίες	Ένοπλες Δυνάμεις
Θεολογικές	1,0	0,3	0,4	0,6	1,7	1,0	0,6	0,2
Επιστημών Υγείας	1,6	1,1	1,1	1,2	0,7	0,9	0,9	1,5
Νομικών, Πολιτικών & Οικ. Επ.	1,1	1,5	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0	0,9
Φιλοσοφικές	0,9	1,1	1,0	1,1	0,9	1,1	1,2	1,2
Θετικών Επιστημών	0,9	0,7	1,1	0,9	0,9	1,2	1,0	0,8
Γεωτεχνικών Επιστημών	0,8	0,4	0,8	0,8	1,4	1,0	1,1	0,9

Συνέχεια του πίνακα στην επόμενη σελίδα

(συνέχεια) Σχολές	Ελευθέρια επ.	Επ. Διεύθυνσης	Υπ. γραφείου	Έμποροι-πωλητές	Γεωργοί	Εργάτες-τεχνίτες	Απασχ. Υπηρεσίες	Ένοπλες Δυνάμεις
Πολυτεχνικές	1,5	1,1	1,4	1,2	0,5	1,0	0,8	1,7
Καλών Τεχνών	1,3	0,6	0,8	1,0	0,4	1,4	1,3	2,6
Οικονομικών Επιστημών	0,8	0,9	0,9	0,8	1,3	0,9	1,0	0,9
Κοινωνικών & Πολιτικών Επ.	0,8	0,9	0,9	0,8	1,3	0,9	1,0	0,9
Επιστημών Αγωγής	0,3	0,2	0,3	0,5	2,2	0,9	0,8	0,1
Επιστημών Φυσικής Αγωγής	0,4	0,3	0,6	0,7	1,4	1,4	1,4	0,3
Επιστημών Οικιακής Οικονομίας	0,2	0,4	0,6	0,9	1,6	1,3	0,8	0,0

Με τη μεταρρύθμιση του 1964, ο αναπαραγωγικός ρόλος του σχολείου διατηρείται με τα εξής μέτρα:

1. Την καθιέρωση της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, ως –πρώτο- αντιστάθμισμα της κατάργησης των εισιτήριων εξετάσεων από το δημοτικό στο γυμνάσιο, η οποία αποσκοπούσε, εκτός από την κάλυψη των αναγκών της αναπτυσσόμενης οικονομίας σε ‘εξειδικευμένο’ εργατικό δυναμικό, στην παροχή εκπαίδευσης στα παιδιά των «κατώτερων» κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 112, Προβατά, 2002: 175), όπως είχε συμβεί και στη μεταρρύθμιση του 1957 (Μυλωνάς, 1998: 191). Η διεύρυνση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης συνοδεύεται από την εσωτερική διαφοροποίησή της, γεγονός που καθιστά λιγότερο σαφή τον επιλεκτικό της ρόλο (Bourdieu, 2002: 200).
2. Τη μετάθεση του επιλεκτικού ρόλου του σχολείου στο β΄ κύκλο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με τη θεσμοθέτηση εισιτήριων εξετάσεων από το γυμνάσιο στο λύκειο, ως –δευτερο- αντιστάθμισμα στην κατάργηση των εξετάσεων από το δημοτικό στο γυμνάσιο (Μαράτου-Αλιπράντη, Μπάγκαβος, κ.ά., 2002: 83).
3. Τη διατήρηση του numerus clausus.
4. Την εσωτερική διαφοροποίηση και ιεράρχηση της ανώτατης εκπαίδευσης. Τα παιδιά από τις «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, τα οποία καταφέρνουν να εισαχθούν στην ανώτατη εκπαίδευση, φοιτούν σε ‘δευτεροκλασάτες’ σχολές που έχουν χαμηλή θέση στην ακαδημαϊκή ιεραρχία (Bourdieu, 2002: 201, Σιάνου-Κύργιου, 2006: 3-4).

Το στρατιωτικό καθεστώς (1967-1974) θα καταργήσει ολοκληρωτικά τη μεταρρύθμιση του 1964. Οι εξετάσεις από το γυμνάσιο στο λύκειο επανέρχονται και η υποχρεωτική εκπαίδευση θα γίνει και πάλι εξαετής (Ευαγγελόπουλος, 1998: 122). Επίσης, η δικτατορία κατάργησε το σχέδιο νόμου 'Περί Τεχνικής Εκπαιδύσεως' που κατατέθηκε στη Βουλή το 1965 (Κασσωτάκης, 1986: 23). Έτσι, οι επιλεκτικοί μηχανισμοί του εκπαιδευτικού συστήματος επανέρχονται στα προηγούμενα, πριν την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964, επίπεδα. Το στρατιωτικό καθεστώς, όμως, διατήρησε ορισμένα –φιλολαϊκά- σημεία της μεταρρύθμισης του 1964, όπως η 'δωρεάν παιδεία' και η επέκταση του πανεπιστημιακού δικτύου με την ίδρυση νέων πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Μάλιστα επέκτεινε τη 'δωρεάν παιδεία' και στα πανεπιστήμια (Πυργιωτάκης, 2001: 102).

8.2.4 Επιδόσεις της οικονομίας στις αρχές της δεκαετίας του '70

Οι προσπάθειες των κυβερνήσεων για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας απέδωσαν. Στις αρχές της δεκαετίας του '70, η χώρα μας χαρακτηρίζεται από σταθερή οικονομική άνοδο, η οποία είχε ξεκινήσει από τις αρχές της δεκαετίας του '60. Η ελληνική οικονομία πέτυχε ικανοποιητικούς ρυθμούς ανάπτυξης (μέσος ρυθμός αύξησης του Α.Ε.Π. 6,7%). Η ανεργία διατηρήθηκε σε χαμηλά επίπεδα, ενώ το κατά κεφαλήν εισόδημα παρουσίασε σημαντική αύξηση σε σχέση με το αντίστοιχο της Ε.Ε. (Γεωργακόπουλος, 1995: 85). Η δομή της οικονομίας άλλαξε περισσότερο κατά την περίοδο 1958-1970, παρά τα επόμενα χρόνια (Βερναρδάκης, 1995: 337).

Ειδικότερα, στις αρχές της δεκαετίας του '70, το ποσοστό του αγροτικού τομέα στο Α.Ε.Π είχε περιοριστεί στο 16% (από 28% το 1950) και το ποσοστό του στη συνολική απασχόληση στο 41% (από 58% το 1951). Η συρρίκνωση του 'ειδικού βάρους' του αγροτικού τομέα στην οικονομία, παρά τους ταχείς ρυθμούς μεγέθυνσης την περίοδο 1950-1973 σε σχέση με το παρελθόν, οφείλεται στην ταχύτερη ανάπτυξη των άλλων δύο τομέων παραγωγής. Το ειδικό βάρος του αγροτικού τομέα στην εθνική παραγωγή, την απασχόληση και τις εξαγωγές εξακολουθούσε να είναι μεγάλο σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες (Γεωργακόπουλος & Ζανιάς, 1995: 466, Ιορδάνογλου, 2003α: 59-60, 68). Την περίοδο 1953-1973, ο αγροτικός τομέας είχε να επιδείξει σημαντικές προόδους. Αυξήθηκαν οι αρδευόμενες εκτάσεις, οι επενδύσεις, οι καλλιεργούμενες εκτάσεις, ο αριθμός των τρακτέρ και των θεριζοαλωνιστικών μηχανημάτων και η χρήση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων (Παπαηλίας, 1995: 99-106). Παρόλα αυτά όμως παρέμειναν δύο σημαντικά προβλήματα: το μικρό μέγεθος

του γεωργικού κλήρου και η αναδιάρθρωση των καλλιεργειών (Ιορδάνογλου, 2003α: 68).

Από τις αρχές της μεταπολεμικής περιόδου έως τις αρχές της δεκαετίας του '70, στο Α.Ε.Π σημειώνεται σοβαρή αναδιάρθρωση μεταξύ του πρωτογενή και του δευτερογενή τομέα παραγωγής, αφού ο τριτογενής τομέας παράγει μόνιμα πάνω από το μισό του Α.Ε.Π. σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο: Το 1960, ο δευτερογενής τομέας υπερβαίνει για πρώτη φορά τον πρωτογενή και μετά το 1962 οριστικοποιείται αυτή η ανατροπή της σχέσης υπέρ του δευτερογενή (Πεσμαζόγλου, 1987: 205-206). Ο δευτερογενής τομέας περιλαμβάνει τη βιομηχανία-βιοτεχνία (μεταποίηση), τα ορυχεία, τον ηλεκτρισμό (ενέργεια) και τον κλάδο των κατασκευών (Αντωνοπούλου, 1991: 92). Η βιομηχανία-βιοτεχνία, σημείωσε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης έως το 1973. Το διάστημα 1948-1973, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της βιομηχανικής παραγωγής ξεπέρασε το 9% και ήταν ο υψηλότερος μεταξύ των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α. (Κιντής, 1995: 528). Κύριο χαρακτηριστικό της ανάπτυξης της βιομηχανίας ήταν οι κλαδικές μεταβολές με αύξηση της συμμετοχής των κλάδων της 'βαριάς' βιομηχανίας και μείωση των παραδοσιακών κλάδων (Ιορδάνογλου, 2003α: 72), οι οποίες έγιναν υπό την 'ηγεμονία' του ξένου κεφαλαίου (Γκέκας, Καλογήρου & Παπαγιαννάκης, 1981: 20). Ο κλάδος των κατασκευών σημείωσε σημαντική αύξηση τόσο ως προς τη συμμετοχή στο Α.Ε.Π. (από 5,5 το 1951 σε 9,4 το 1975), όσο και ως προς τη συμμετοχή στην απασχόληση (από 13,6% στο σύνολο του δευτερογενή τομέα το 1951 σε 30% το 1971). Η ανάπτυξη του κλάδου των κατασκευών στη μεταπολεμική περίοδο 'κινητοποίησε' την οικονομία στο σύνολό της, ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής ύφεσης (Αντωνοπούλου, 1991: 232-235, Καζάκος, 2002: 270). Τέλος στον κλάδο των ορυχείων-μεταλλείων και ενέργειας-ηλεκτρισμού παρατηρήθηκε αύξηση της παραγωγής (Αγαπητός, 1995: 76-77, 85).

Ο τριτογενής τομέας, ο οποίος αποτελείται από ανομοιογενείς οικονομικές δραστηριότητες (Πεσμαζόγλου, 1987: 115), αν και βρισκόταν σε αρκετά υψηλά επίπεδα (πάνω από 50% του Α.Ε.Π.), δεν παρουσίασε κάποια ιδιαίτερη δυναμική μέχρι της αρχές της δεκαετίας του '70 (Λιανός & Λάζαρης, 1995: 50-51). Θεωρούνταν ως παρασιτικός τομέας (Παπαηλίας, 1996: 150) και σε μεγάλο βαθμό λειτούργησε ως 'υπηρέτης' των δύο άλλων τομέων της οικονομίας (Κιντής, 1995: 528). Το εμπόριο αποτέλεσε το σπουδαιότερο κλάδο των υπηρεσιών, με ρυθμούς ανάπτυξης μεγαλύτερους απ' αυτούς του μέσου όρου του τριτογενή τομέα. Στους υπόλοιπους κλάδους του τριτογενή τομέα οι ρυθμοί ανάπτυξης ήταν μικρότεροι από τον αντίστοιχο του συνόλου του τριτογενή τομέα (Παπαηλίας, 1996: 153). Τα υψηλά επίπεδα του τριτογενή τομέα δεν οφείλονται –όπως στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης- στη συγκρότηση και τη διεύρυνση του κράτους-πρόνοιας (Πετμετζίδου-

Τσουλουβή, 1992: 15, Κελπανίδης, 1997: 3), αλλά στην προσπάθεια των μεταπολεμικών κυβερνήσεων για τη δημιουργία και τη σταθεροποίηση νέων μεσαίων στρωμάτων, τα οποία θα ‘...αποτελούσαν τη σταθερότερη πολιτική βάση του κοινωνικού συστήματος’ (Τσουκαλάς, 1987: 89, 91). Στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, όμως, όπως η Ελλάδα, η διόγκωση του τριτογενή τομέα είναι ένδειξη αποδιάρθρωσης και εξάρτησης περισσότερο, παρά ανάπτυξης (Κιντής, 1995: 528).

8.2.5 Μορφολογικές μεταβολές στη σύνθεση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού

Στον τομέα της απασχόλησης οι τρεις τομείς παραγωγής διαφοροποιούνται σε σχέση με τη συμμετοχή τους στο Α.Ε.Π. Από τις αρχές της μεταπολεμικής περιόδου έως τις αρχές της δεκαετίας του '70, το μεγαλύτερο ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού απορροφά ο πρωτογενής τομέας παραγωγής και ακολουθούν ο τριτογενής και δευτερογενής τομέας κατά σειρά (πίνακας 8.4). Η ελληνική οικονομία, ενώ με βάση τη δομή της παραγωγής κατατάσσεται στις αναπτυσσόμενες χώρες, με κριτήριο τη δομή της απασχόλησης κατατάσσεται στις υπανάπτυκτες χώρες (Μπαμπανάσης & Σούλας, 1976: 42-45, 77-78).

Πίνακας 8.4

Οικονομικά ενεργός πληθυσμός (απόλυτοι αριθμοί, μεταβολή % και κατανομή %) κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τα απογραφικά έτη 1961 και 1971

κ.α .	Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας	N		Μεταβολή ή (%)	Σύνολο τομέα (%)	
		1961	1971		1961	1971
0	Γεωργία, κτηνοτροφία κ.λπ.	1.960.446	1.312.600	-33,0	53,9	40,6
0	Σύνολο πρωτογενή τομέα	1.960.446	1.312.600	-33,0	(53,9)	(40,6)
1	Ορυχεία	21.520	21.096	-1,9	3,1	2,5
2/3	Βιομηχανία-βιοτεχνία	488.577	554.380	13,5	70,1	64,7
4	Ηλεκτρισμός, κ.λπ.	19.804	24.816	25,3	2,8	2,9
5	Οικοδομήσεις κ.λπ.	167.364	256.424	53,2	24,0	29,9
1/5	Σύνολο δευτερογενή τομέα	697.255	856.716	22,9	100,0	100,0
					(19,2)	(26,5)
6	Εμπόριο, εστιατόρια, κ.λπ.	266.070	362.024	36,1	31,0	36,2
7	Μεταφορές-επικοινωνίες, κ.λπ.	153.867	211.672	37,6	17,9	21,1
8	Τράπεζες, ασφάλειες, κ.λπ.	-	78.524	-	-	7,8
9	Υπηρεσίες	439.471	349.104	-20,6	51,1	34,9
6/9	Σύνολο τριτογενή τομέα	859.408	1.001.324	16,5	100,0	100,0
					(23,6)	(31,0)
X9	Δεν δήλωσαν	27.266	64.356	-	0,7	2,0
X1	Νέοι	94.226	-	-	2,6	
	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	3.638.601	3.234.996	-11,1	(100,0)	(100,0)

Στις αρχές της δεκαετίας του '70, ο πρωτογενής τομέας παρά την αγροτική έξοδο, η οποία αποτέλεσε μιας από τις σημαντικότερες εκδηλώσεις των μετασχηματισμών της μεταπολεμικής περιόδου (Αντωνοπούλου, 1988: 155) και τη συνακόλουθη μείωση του αγροτικού πληθυσμού κατά 33% το διάστημα 1961-1971 (από 1.960.000 το 1961 σε 1.312.000 το 1971), εξακολουθούσε να απορροφά σημαντικό ποσοστό απασχολούμενων (40,6% το 1971). Ο οικογενειακός τρόπος παραγωγής σε σχέση με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της γεωργίας (μικρός και κατακερματισμένος κλήρος, παραδοσιακός τρόπος καλλιέργειας, κ.λπ.), τα οποία - παρά τη σημειούμενη πρόοδο αυτό το διάστημα- υπολείπονται σημαντικά των περισσότερων χωρών της Ε.Ε. (Μπετόπουλος & Σκούρας, 1999: 36, Μουζέλης, 1978: 196), ευνοούσαν την απασχόληση μεγάλου ποσοστού του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στον πρωτογενή τομέα παραγωγής (Λουλούδης, 1985: 12-13). Ενδεικτικό του οικογενειακού τρόπου παραγωγής αποτελεί το γεγονός ότι η πλειονότητα των απασχολούμενων στη γεωργία είναι πολυκαλλιεργητές (62% των γεωργών το 1971) (Παράρτημα II). Το υψηλό ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα δεν οφείλεται στην πλήρη απασχόληση του αγροτικού πληθυσμού, αλλά στην έλλειψη οποιασδήποτε ευκαιρίας απασχόλησης στους άλλους τομείς της παραγωγής (Κοτζαμάνης, 1990: 113).

Οι γεωργοί που μεταναστεύουν απορροφώνται με ίσα περίπου ποσοστά από το δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα παραγωγής (Πεσμαζόγλου, 1987: 391). Η μείωση, όμως, του εργατικού δυναμικού στον πρωτογενή τομέα δεν προκλήθηκε από αλλαγές στη διάρθρωση της οικονομίας (Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 339), αλλά οφείλεται στις δυσβάστακτες συνθήκες ζωής (Σαμαράς, 1986: 48). Ένα σημαντικό ποσοστό του εργατικού δυναμικού, το οποίο 'απελευθερώνεται' από τον πρωτογενή τομέα, δεν απορροφάται από το δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα παραγωγής, αλλά από την εξωτερική μετανάστευση (Γεωργακόπουλος, 1995: 142), γι' αυτό το διάστημα 1961-1971 παρατηρείται μείωση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά 11%.

Η βιομηχανική ανάπτυξη στην Ελλάδα συνδέθηκε περισσότερο με τεχνολογικές εφαρμογές για την αύξηση της παραγωγικότητας και λιγότερο με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας (Μπαμπανάσης & Σούλας, 1976: 42-45, 77-78). Η απασχόληση στο δευτερογενή τομέα παραγωγής αυξήθηκε κατά 22,9%, αλλά με διαφορετικούς ρυθμούς στους επιμέρους κλάδους. Στη μεταποίηση (βιομηχανία-βιοτεχνία), η οποία απορροφά περίπου τα 2/3 της απασχόλησης του δευτερογενή τομέα (Πεσμαζόγλου, 1987: 219), η απασχόληση αυξήθηκε κατά 13,5% στη βιομηχανία-βιοτεχνία, 25,3% στον ηλεκτρισμό-ενέργεια και 53,2% στις οικοδομήσεις-δημόσια έργα, ενώ στα ορυχεία μειώθηκε κατά 1,9% (πίνακας 8.4).

Το μικρό ποσοστό αύξησης της απασχόλησης στη μεταποίηση οφείλεται στο γεγονός ότι η βιομηχανική ανάπτυξη πραγματοποιήθηκε σε κλάδους οι οποίοι χαρακτηρίζονται από υψηλή τεχνολογία (έντασης κεφαλαίου) και κατά συνέπεια χαμηλής απορροφητικότητας εργασίας (Παπαγιαννάκης, 1977: 23-24). Στον κλάδο των κατασκευών, η απασχόληση αυξήθηκε σταθερά σε όλη τα διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου (Πεσμαζόγλου, 1987: 311) και η ποσοστιαία συμμετοχή από 2,7% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού το 1951 έφτασε στο 7,9% το 1971 (πίνακας 3.1). Η σημασία του κατασκευαστικού τομέα στη δημιουργία απασχόλησης είναι πολύ σημαντική και εξισορρόπησε σε κάποιο βαθμό τη χαμηλή δυνατότητα της μεταποίησης να απορροφήσει εργατικά χέρια που αποδεσμεύτηκαν από το γεωργικό τομέα (Αντωνοπούλου, 1991: 231-235). Αύξηση παρουσίασαν και τα επαγγέλματα τα οποία συνδέονται με το δευτερογενή τομέα παραγωγής, όπως είναι οι αρχιτέκτονες μηχανικοί και οι τεχνίτες-εργάτες εκτός γεωργίας κατά 109% και 20,5% αντίστοιχα, το διάστημα 1961-1971 (πίνακας 8.5).

Πίνακας 8.5
Ομάδες επαγγελματιών που συνδέονται με το δευτερογενή τομέα παραγωγής και εμφάνισαν υψηλό ποσοστό μεταβολής μεταξύ των απογραφικών ετών 1961 και 1971

Ομάδες επαγγελματιών	1961	1971	Μεταβολή 1961-1971
Αρχιτέκτονες μηχανικοί	5.412	11.332	109 %
Χειριστές μεταφορικών μέσων (κωδ. 96-98)	119.626	170.612	42,6 %
Τεχνίτες-εργάτες (εκτός γεωργίας) (κωδ. 70-95, 99)	660.393	795.876	20,5 %

Ο τριτογενής τομέας παραγωγής, αν και σημείωσε μικρότερη αύξηση στην απασχόληση σε σχέση με το δευτερογενή τομέα το διάστημα 1961-1971, απορρόφησε μεγαλύτερο ποσοστό απασχολούμενων σε σχέση με το δευτερογενή τομέα (πίνακας 3.1). Ο δευτερογενής τομέας, παρά τη σημαντική αύξηση που γνώρισε αυτήν την περίοδο, δεν κατάφερε να απορροφήσει το εργατικό δυναμικό που προερχόταν από τον πρωτογενή τομέα (Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1981: 82-83). Ένα σημαντικό ποσοστό του εργατικού δυναμικού πέρασε κατευθείαν στον τομέα των υπηρεσιών, χωρίς να έρθει, πρώτα, σε επαφή με το δευτερογενή τομέα (Πετμεζάς, 1980: 118-129). Για την εξέλιξη της απασχόλησης κατά επιμέρους κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, τα στοιχεία του πίνακα 8.4 είναι επισφαλής εφόσον άλλαξε ο τρόπος ταξινόμησης μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971. Για παράδειγμα, ο κλάδος 'ξενοδοχεία, εστιατόρια, κ.λπ.' το 1961 περιλαμβάνεται στις

‘λοιπές υπηρεσίες’, ενώ το 1971 στο ‘εμπόριο, εστιατόρια κ.λπ.’ Τα επαγγέλματα²⁹⁹ που συνδέονται με τον τριτογενή τομέα παρουσίασαν αύξηση, εκτός τους απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών. Η αύξηση της απασχόλησης στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και στους υπάλληλους γραφείου οφείλεται στη ‘διόγκωση’ των υπηρεσιών και ιδιαίτερα των υπηρεσιών του δημόσιου τομέα. Σύμφωνα με τον Κ. Τσουκαλά (1987: 130), τα 2/3 των πτυχιούχων των Α.Ε.Ι. -κυρίως αυτών που παρέχουν ‘οικονομικοπολιτικοοικονομικές γνώσεις’ (Γεσμαζόγλου, 1987: 195)- ‘καταλήγουν’ να απορροφώνται από το δημόσιο τομέα και τις παραφυάδες του. Αντίθετα, η μικρή αύξηση των εμπόρων και πωλητών οφείλεται στην οικονομική πολιτική, η οποία είχε ρίξει το ‘βάρος’ της στην εκβιομηχάνιση και τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας (Παπαηλίας, 1996: 61). Όσον αφορά τη μείωση των απασχολούμενων στην παροχή υπηρεσιών αυτή οφείλεται στη σημαντική μείωση των ‘οικιακών υπαλλήλων’ κατά 77% (από 42.224 σε 9.564) και των ‘διευθυντών ξενοδοχείων, εστιατορίων κ.λπ.’ κατά 90% (από 4.597 σε 444) (πίνακας 8.6 και παράρτημα II).

Πίνακας 8.6
Ποσοστό μεταβολής ομάδων επαγγελματιών που συνδέονται με τον τριτογενή τομέα παραγωγής μεταξύ των απογραφικών ετών 1961 και 1971

Ομάδες επαγγελματιών	1961	1971	Μεταβολή 1961-1971
Επιστημονικά, ελευθέρια κ.λπ. επαγγέλματα	134.571	183.480	36 %
Επαγγέλματα γραφείου	163.722	244.088	49 %
Έμποροι και πωλητές	222.992	232.508	4 %
Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών	247.684	238.888	-4 %

Το 85% περίπου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού απορροφάται από 25 περίπου επαγγέλματα τόσο το 1961 όσο και το 1981. Απ’ αυτά, το 2-3% των επαγγελματιών ανήκουν στα ελεύθερα-επιστημονικά επαγγέλματα, το 5,5-6,5% στα επαγγέλματα γραφείου, το 4-5% στους απασχολούμενους στις υπηρεσίες, το 52,9% (1961) και 39,9% (1971) στους γεωργούς, κτηνοτρόφους κ.λπ. και το 17,2% (1961) και 25,5% (1971) στους εργάτες-τεχνίτες (πίνακας 8.7). Η κύρια μεταβολή αφορά τη σημαντική μείωση των γεωργών, κτηνοτρόφων κ.λπ., η οποία έχει ως συνέπεια την αύξηση των υπόλοιπων επαγγελματιών, αλλά κυρίως των εργατών-τεχνιτών. Είναι φανερό ότι οι γεωργοί που μεταναστεύουν ή/και τα παιδιά τους γίνονται τεχνίτες-εργάτες. Αυτό επιβεβαιώνεται από έρευνα της Κ. Κασιμάτη (1989: 272), η οποία

²⁹⁹ Μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971, η Ε.Σ.Υ.Ε. άλλαξε τον τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών. Για να είναι συγκρίσιμα τα στοιχεία έγινε προσαρμογή της απογραφής του 1961 στην απογραφή του 1971 (βλ. παράρτημα I).

διαπιστώνει ότι οι γεωργοί, οι οποίοι σε μεγάλο ποσοστό κυριαρχούν στη γενιά των πατέρων, τροφοδοτούν κατά κύριο λόγο την κατηγορία 'εργάτες-τεχνίτες'.

Πίνακας 8.7
Επαγγέλματα που απορρόφησαν το μεγαλύτερο μέρος του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (απόλυτοι αριθμοί και %) κατά τα απογραφικά έτη 1961 και 1971

Κωδ. αριθμός	Επαγγέλματα	1961		1971	
		N	%	N	%
06/07	Ιατροί, οδοντίατροι κ.λπ.	29.721	0,8	39.036	1,2
13	Εκπαιδευτικοί	38.981	1,1	56.544	1,7
31	Εκτελεστικά όργανα δημ. διοίκησης	-	-	77.892	2,4
33	Υπάλληλοι λογιστηρίου, ταμίες κ.λπ.	29.361	0,8	32.972	1,0
39	Υπάλληλοι γραφείου κ.π.α.ε.	106.415	2,9	101.640	3,1
41	Δ/ντες επιχειρηματίες εμπορίου	115.406	3,2	142.696	4,4
45	Πωλητές, εμποροϋπάλληλοι	89.634	2,5	71.152	2,2
51	Δ/ντες επιχειρηματίες ξενοδοχείων κ.λπ.	-	-	29.596	0,9
53	Μάγειροι, σερβιτόροι κ.λπ	63.592	1,4	37.788	1,2
55	Επιστάτες κτιρίων	30.520	0,8	57.716	1,8
58	Υπηρεσίες ασφάλειας και προστασίας	68.651	1,9	40.856	1,3
61-64	Γεωργοί & κτηνοτρόφοι δ/ντες εκμ/σεις	785.025	21,6	1.241.992	38,4
65-66	Τεχνίτες & εργάτες γεωργίας & κτην/φίας	1.138.343	31,3	48.872	1,5
75	Κλώστες, υφεντές, βαφείς κ.π.α.ε	53.523	1,5	46.504	1,4
77	Τεχνίτες-εργάτες παραγωγής τροφίμων	45.199	1,2	51.104	1,6
79	Ράπτες ενδυμάτων	91.194	2,5	83.368	2,6
81	Επιπλοποιοί, κ.λπ.	61.698	1,7	54.560	1,7
83	Σιδηρουργοί, κ.λπ.	20.084	0,6	32.324	1,0
84	Εφαρμοστές, κ.λπ. μηχανών, κ.λπ.	31.259	0,9	44.804	1,4
85	Ηλεκτροτεχνίτες, ηλ. εφαρμοστές κ.λπ.	28.037	0,8	54.892	1,7
87	Υδραυλικοί, συγκολλητές μετάλλων, κ.λπ.	22.044	0,6	37.112	1,1
93	Ελαιοχρωματιστές κ.π.α.ε.	17.849	0,5	30.128	0,9
95	Τεχνίτες & εργάτες δομικών έργων	84.736	2,3	165.956	5,1
97	Λιμενεργάτες, φορτοεκφορτωτές κ.λπ	36.676	1,0	43.612	1,3
98	Απασχ. σε χερσαίες & θαλ. μεταφορές	81.746	2,2	125.268	3,9
99	Χειρώνακτες	51.933	1,4	55.980	1,7

Το γεγονός ότι τα επαγγέλματα αυτά απορροφούν σημαντικό ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού συνδέεται με τη δομή της οικονομίας. Για παράδειγμα, στους τεχνίτες-εργάτες το μεγαλύτερο ποσοστό του εργατικού δυναμικού απασχολούνται στους παραδοσιακούς κλάδους της μεταποίησης –των καταναλωτικών αγαθών-, οι οποίοι είναι εντάσεως εργασίας, χρειάζονται μικρή τεχνολογία και η παραγωγή του μπορεί να πραγματοποιηθεί στα πλαίσια της –

μικρής- οικογενειακής επιχείρησης (Παπαηλίας, 1996: 140). Το υψηλό ποσοστό των απασχολούμενων στο κατασκευαστικό τομέα συνδέεται με τη μετανάστευση και την συνακόλουθη οικιστική ανάπτυξη, αφού το 80% των απασχολούμενων σ' αυτόν τον τομέα απορροφώνται στις 'οικοδομήσεις' (Πεσμαζόγλου, 1987: 131). Επίσης, το υψηλό ποσοστό της επαγγελματικής ομάδας 'διευθύνοντες επιχειρηματίες εμπορίου' οφείλεται στο μικρό μέγεθος και γενικότερα τον οικογενειακό χαρακτήρα των εμπορικών επιχειρήσεων, στις οποίες οι ιδιοκτήτες είναι ταυτόχρονα και διευθύνοντες και υπάλληλοι της επιχείρησης, αλλά δηλώνουν την πρώτη τους ιδιότητα (Παπαηλίας, 1996: 151, 155, 160-161).

8.2.6 Οικονομική ανάπτυξη και εκπαίδευση

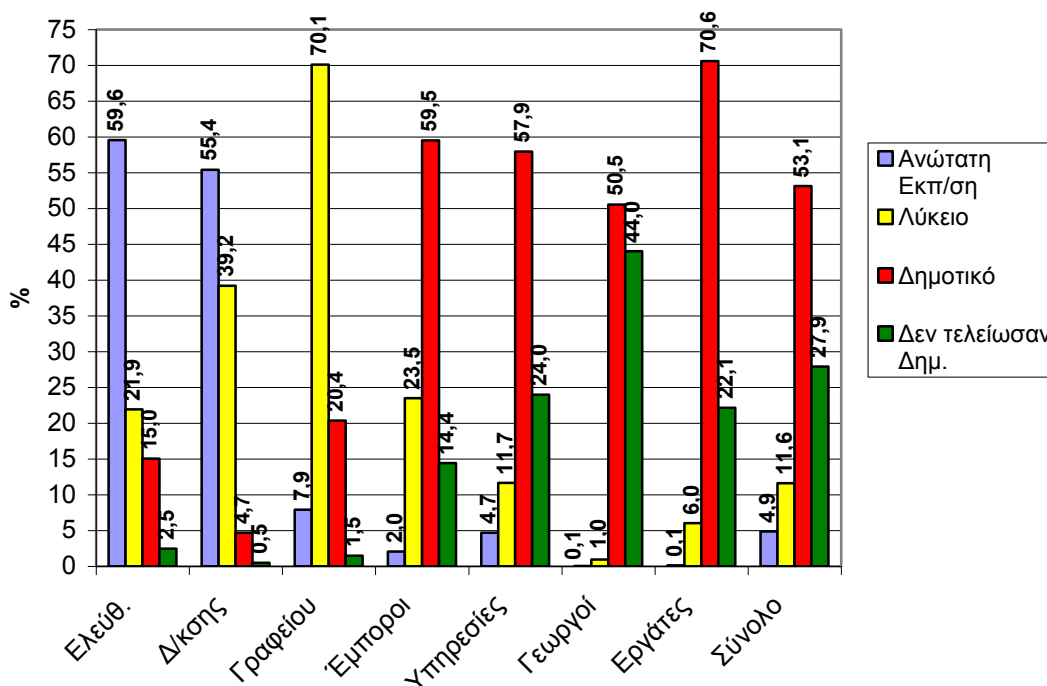
Η οικονομική ανάπτυξη, όπως προαναφέρθηκε, συνδέθηκε με την εκπαίδευση και την άνοδο του μορφωτικού επιπέδου του πληθυσμού. Όμως, από το σύνολο των πανεπιστημιακών σχολών ελάχιστες έχουν σχέση με τον τεχνικό καταμερισμό της εργασίας (Πεσμαζόγλου, 1987: 459).

Οι μόνες πανεπιστημιακές σχολές, οι οποίες σχετίζονται με τον πρωτογενή τομέα παραγωγής είναι η Γεωπονοδασολογική και η Κτηνιατρική και έχουν τα χαμηλότερα ποσοστά πτυχιούχων. Οι περισσότεροι πτυχιούχοι των Γεωπονοδασολογικών Σχολών συγκεντρώνονται στα αστικά κέντρα (80,7%). Αυτό συνδέεται με την επαγγελματική ένταξη των πτυχιούχων αυτών σε κρατικές υπηρεσίες και δημόσιους οργανισμούς (Πεσμαζόγλου, 1987: 195, 369). Είναι χαρακτηριστικό ότι, από το 1970 και μετά, το έργο του γεωπόνων στην χώρα μας, απέκτησε ένα καθαρά διεκπεραιωτικό χαρακτήρα (Παπαδόπουλος, 1999: 238). Γενικότερα, ο πρωτογενής τομέας παραγωγής δεν συγκεντρώνει ιδιαίτερα εκπαιδευμένο προσωπικό: Το 1971, το 50% των γεωργών έχει τελειώσει το Δημοτικό, ενώ το 44,5% δεν έχει τελειώσει το δημοτικό. Είναι χαρακτηριστικό ότι μόλις το 0,1% έχει πτυχίο ανώτατης εκπαίδευσης (γράφημα 8.2)³⁰⁰. Το γεγονός αυτό συνδέεται με τη διάρθρωση και την ανάπτυξη της ελληνικής γεωργίας. Συνέπεια αυτής της διαρθρωτικής κατάστασης (μικρός αγροτικός κλήρος, παραδοσιακός τρόπος παραγωγής, κ.λπ.) είναι η δυσκολία της αγροτικής οικονομίας να οργανωθεί και να αναπτυχθεί σε σύγχρονες παραγωγικές μονάδες με υψηλό βαθμό αποδοτικότητας και προσαρμογής στα πλαίσια του διεθνούς

³⁰⁰ Τα στοιχεία από τα οποία προέκυψε το γράφημα 8.2 παρατίθενται στο παράρτημα

καταμερισμού της εργασίας (Κανελλόπουλος, Μαυρομαράς & Μητράκος, 2003: 103, Κασσωτάκης, 1986: 27).

Γράφημα 8.2
Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά επάγγελμα και επίπεδο εκπαίδευσης για το απογραφικό έτος 1971

Οι σπουδαστές, οι οποίοι προέρχονται από 'αγροτικό περιβάλλον' τείνουν να θεωρούν τις ανώτατες σπουδές –ανεξαρτήτου περιεχόμενου- ως μέσο γεωγραφικής (φυγή από τη επαρχία) και κοινωνικής κινητικότητας. Αυτό, άλλωστε, παρατηρείται και στις χαμηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες. Για παράδειγμα, για την 'αγροτική νεολαία' η φοίτηση στη δευτεροβάθμια γεωργική εκπαίδευση αποτελούσε περισσότερο ένα 'κανάλι' πρόσβασης στις ανώτερες εκπαιδευτικές βαθμίδες παρά μια ευκαιρία εκμάθησης γεωργικών τεχνικών και εφαρμογής τους. (Πεσμαζόγλου, 1987: 359, 367). Όπως ο πρωτογενής τομέας παραγωγής, έτσι και ο δευτερογενής τομέας παραγωγής δεν συγκεντρώνει ιδιαίτερα εκπαιδευμένο προσωπικό (Κανελλόπουλος, Μαυρομαράς & Μητράκος, 2003: 103). Η επαγγελματική ομάδα των τεχνιτών-εργατών, η οποία συνδέεται με το δευτερογενή τομέα παραγωγής³⁰¹,

³⁰¹ Όλα τα επαγγέλματα της ομάδας των εργατών-τεχνιτών σχετίζονται με το δευτερογενή τομέα παραγωγής, εκτός από τους εργάτες-τεχνίτες οι οποίοι ασχολούνται με τις μεταφορές και επικοινωνίες και σχετίζονται με τον τριτογενή τομέα παραγωγής (κωδ. 95-98).

στην πλειοψηφία της έχει τελειώσει το Δημοτικό (70,6%) ή δεν έχει τελειώσει το Δημοτικό (22,1%).

Η βιομηχανία, η οποία θεωρήθηκε κατεξοχήν «μοχλός» της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας κατά τη μεταπολεμική περίοδο (Καζάκος, 2002: 101-111), συνδέθηκε με την ανάπτυξη της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, κυρίως, στη μέση βαθμίδα (εισηγητικές εκθέσεις εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, 1959 και 1964). Όμως, διαρθρωτικά χαρακτηριστικά και ο τρόπος ανάπτυξης της βιομηχανίας είχαν μικρές δυνατότητες απορρόφησης ειδικευμένου εργατικού δυναμικού. Αρχικά, η ανάπτυξη της βιομηχανίας θεμελιώθηκε στους παραδοσιακούς κλάδους παραγωγής καταναλωτικών αγαθών, οι οποίοι χρειάζονται χαμηλή τεχνολογία και έτσι μπορούν να πραγματοποιηθούν στα πλαίσια της οικογενειακής επιχείρησης (Παπαηλίας, 1996: 140, Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, 1987: 261), γεγονός που «δικαιολογεί» ως ένα βαθμό τη μη θεσμοθέτηση της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, παρά τις προσπάθειες των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων του 1959 και –ιδιαίτερα- του 1964. Στη συνέχεια, και παράλληλα, υπό την ‘ηγemonία’ του ξένου κεφαλαίου σημειώθηκε σημαντική κλαδική αναδιάρθρωση, υπέρ της ‘βαριάς’ βιομηχανίας (Κιντής, 1995: 537-538, Γκέκας, Καλογήρου & Παπαγιαννάκης, 1981: 20), η οποία χαρακτηρίζεται από την εφαρμογή ανεπτυγμένης τεχνολογίας (Χασσίδ, 1995: 388). Η δυνατότητα, όμως, των ξένων επενδυτών να εισάγουν αφορολόγητα τον κεφαλαιουχικό εξοπλισμό των επιχειρήσεων (Γεωργακόπουλος, 1995: 100-102), είχε ως αποτέλεσμα να μην αναπτυχθεί ο τεχνολογικός τομέας παραγωγής επενδυτικών αγαθών (Βερναρδάκης, 1995: 345). Έτσι, οι πτυχιούχοι μηχανικοί των πολυτεχνικών σχολών (χημικοί μηχανικοί, μηχανολόγοι-ηλεκτρολόγοι μηχανικοί και ναυπηγοί μηχανικοί), οι οποίοι εργάζονται στη βιομηχανία, συνήθως είναι μηχανικοί συντήρησης και εφαρμογής μηχανημάτων και προϊόντων εισαγόμενης τεχνολογίας, χωρίς ουσιαστική συμμετοχή στη διαμόρφωση και την ανάπτυξη εγχώριας τεχνολογίας (Πεσμαζόγλου, 1987: 192-195, 293).

Με τη βιομηχανία θεωρητικά συνδέονται και ορισμένα πανεπιστημιακά τμήματα: Χημείας, Βιολογίας και Οικονομικών (Διοίκησης Επιχειρήσεων). Όμως, στην πράξη κανένα απ’ αυτά τα τμήματα δεν συνδέεται με τη βιομηχανία, πιθανό, εξαιτίας του τρόπου ανάπτυξης της ελληνικής βιομηχανίας. Λαμβάνοντας υπόψη ορισμένες εκτιμήσεις σύμφωνα με τις οποίες οι χημικοί και οι βιολόγοι απορροφήθηκαν κυρίως από τον εκπαιδευτικό μηχανισμό (δημόσιο και ιδιωτικό τομέα) και αν θεωρηθεί δεδομένο ότι *‘...οι οικονομικές σπουδές στην Ελλάδα δεν είχαν ουσιαστική σχέση με την ανάλυση της ελληνικής πραγματικότητας’*, τότε μόνο τα τμήματα των Πολυτεχνικών Σχολών φαίνεται να συνδέονται με τη βιομηχανία, με τον τρόπο που περιγράφηκε παραπάνω (Πεσμαζόγλου, 1987: 291).

Από το σύνολο των τμημάτων του Πολυτεχνείου και των Πολυτεχνικών Σχολών, τρία (Πολιτικών Μηχανικών, Αρχιτεκτόνων και Αγρονόμων-Τοπογράφων Μηχανικών) συνδέονται με τον κλάδο των κατασκευών. Σ' αυτά τα τμήματα φοιτούν οι μισοί περίπου φοιτητές των Πολυτεχνικών Σχολών, γεγονός που φαίνεται να μην είναι άσχετο με τη σημαντική ανάπτυξη του κατασκευαστικού κλάδου κατά την μεταπολεμική περίοδο.

Ο τριτογενής τομέας συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό του εκπαιδευμένου προσωπικού. Ως ένα βαθμό αυτό είναι αναμενόμενο, καθώς η κάλυψη σημαντικού αριθμού θέσεων εργασίας στον τομέα αυτό, και ιδιαίτερα στον κλάδο των υπηρεσιών, απαιτεί την κατοχή συγκεκριμένου τίτλου σπουδών (Κανελλόπουλος, Μαυρομαράς & Μητράκος, 2003: 103). Όμως, η επέκταση του τριτογενή τομέα πραγματοποιήθηκε σε παραδοσιακές υπηρεσίες, οι οποίες συνδέονται με τη ραγδαία αστικοποίηση, τη δημογραφική ανάπτυξη και την αδυναμία του δευτερογενή τομέα να απορροφήσει ένα διαρκώς αυξανόμενο εργατικό δυναμικό (Πετμεζάς, 1980: 118-129). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι υπηρεσίες να επανδρωθούν από πτυχιούχους των λεγόμενων 'μαζικών σχολών' χωρίς εξειδικευμένο προσανατολισμό (Πεσμαζόγλου, 1987: 195, Κασσωτάκης, 1986: 27). Ο τομέας των υπηρεσιών απορροφά το 87,6% των πτυχιούχων των Α.Ε.Ι., όπως η Α.Σ.Ο.Ε.Ε., η Α.Β.Σ.Π., η Α.Β.Σ.Θ. και η Πάντειος (Πεσμαζόγλου, 1987: 395, 435). Είναι χαρακτηριστικό ότι η Πάντειος, με τον Α.Ν. 2026/1939, ονομαζόταν 'Πάντειος Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών και Δημοσίων Υπαλλήλων' (Τομαρά-Σιδέρη, 1991: 24).

Εκτός από τις υπερδιογκωμένες απαιτήσεις του κρατικού μηχανισμού και των δημοσίων υπηρεσιών και τις ανάγκες των συστημάτων υγείας και εκπαίδευσης, ιδιαίτερα στην Αθήνα, αναπτύχθηκαν κι άλλοι τομείς υπηρεσιών, όπως οι τραπεζικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες, τα τουριστικά και ναυτιλιακά γραφεία, οι οποίες απορρόφησαν ένα πρόσθετο τμήμα πτυχιούχων ανωτάτων σχολών (Πεσμαζόγλου, 1987: 196).

8.2.7 Το εκπαιδευτικό σύστημα ως μέσο κοινωνικής κινητικότητας για τις «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες

Στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, '*...οι ανάγκες σταθεροποίησης του αστικού καθεστώτος οδήγησαν στη γοργή οικοδόμηση ενός ογκώδους, υδροκεφαλικού και ανπλειουργικού κρατικού μηχανισμού*' (Τσουκαλάς, 1987: 131), ο οποίος ήταν

αποκομμένος από τις λειτουργίες του κράτους-πρόνοιας (Πετμεζίδου-Τσουλουβή, 1992: 15). Οι σχετικά χαμηλοί μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων σε συνδυασμό με τις ευκαιρίες 'πλουτισμού', τις οποίες πρόσφερε η 'αναρχική' και 'παρασιτική' ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας μέσα από τα ελεύθερα επαγγέλματα, «έστρεψε» το ενδιαφέρον των 'γόνων' της άρχουσας τάξης' προς τα ελευθέρια επαγγέλματα. Έτσι, ολοένα και λιγότεροι γόνοι της 'άρχουσας τάξης' προσέβλεπαν στο δημόσιο τομέα, ο οποίος επανδρώθηκε από 'γόνους μικροαστικής ή και αγροτικής προέλευσης' (Τσουκαλάς, 1987: 134-136).

Το 'διαβατήριο' για την ένταξη στο δημόσιο τομέα παρέχεται με δύο προϋποθέσεις: (α) την πελατειακή σχέση με τους πολιτικούς του εκάστοτε κυβερνώντος κόμματος (για τη συγκεκριμένη περίοδο χρειάζονταν το 'πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων') και (β) το πτυχίο ανώτατης εκπαίδευσης ή και μέσης εκπαίδευσης (Κριμπάς, 2003: 157, Κασσωτάκης, 1987: 37). Ελλείψει, όμως σχολών που προετοιμάζουν τους φοιτητές για τον τομέα των υπηρεσιών, ο δημόσιο τομέας επανδρώνεται από πτυχιούχους των 'υποβαθμισμένων μαζικών σχολών' (Πεσμαζόγλου, 1987: 195, 459). Για παράδειγμα, το 1964, το 80% των νέων μονίμων δημοσίων υπαλλήλων προέρχεται από σχολές όπως η Πάντειος, η Α.Σ.Ο.Ε.Ε. και οι Βιομηχανικές, των οποίων βασική επιδίωξη είναι η παροχή γενικών γνώσεων για την επάνδρωση των διοικητικών 'μηχανισμών' (Τσουκαλάς, 1987: 123).

Πίνακας 8.8
Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των νέων με πατέρα γεωργό και τεχνίτη-εργάτη στις Σχολές Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών και Οικονομικών Επιστημών για τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1972/73

ακαδ. έτος	Σ χ ο λ έ ς			
	Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών		Οικονομικών Επιστημών	
	Γεωργοί	Εργάτες-Τεχνίτες	Γεωργοί	Εργάτες-Τεχνίτες
1956/57	1,2	0,9	1,0	1,1
1958/59	1,2	1,0	1,1	1,3
1960/61	1,2	0,9	1,1	1,2
1962/63	1,3	0,9	1,1	1,3
1964/65	1,2	0,8	1,1	1,3
1968/69	1,3	0,9	1,1	1,2
1970/71	1,3	0,8	1,1	1,1
1972/73	1,3	0,8	1,1	1,2

Οι περισσότερες πιθανότητες φοίτησης των παιδιών από τις «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες στις 'υποβαθμισμένες' 'μαζικές' σχολές συνδέεται με τον τρόπο επάνδρωσης του δημοσίου τομέα. Οι νέοι που επιλέγουν να εργαστούν στον κρατικό μηχανισμό προέρχονται από τα «χαμηλότερα» κοινωνικά

στρώματα και έχουν πτυχίο κάποιας ‘κρατικοπροσανατολισμένης’ σχολής. Από τα στοιχεία του πίνακα 8.8, προκύπτει ότι τα παιδιά των γεωργών «χρησιμοποιούν» για την ένταξή τους στο δημόσιο τομέα κυρίως τις Σχολές Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών αλλά –σε μικρότερο βαθμό- και τις Σχολές Οικονομικών Επιστημών, ενώ τα παιδιά των τεχνιτών-εργατών τις Σχολές Οικονομικών Επιστημών.

8.2.8 Αύξηση της ζήτησης για πανεπιστημιακή εκπαίδευση – φοιτητές του εξωτερικού

Η διόγκωση του δημοσίου τομέα, κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, επέτρεψε στο σχολικό σύστημα να συμβάλλει σε μια ανοδική κοινωνική κινητικότητα (Ηλιού, 1986: 46), ιδιαίτερα για τα ‘χαμηλότερα’ κοινωνικά στρώματα, τα οποία μέσα από τη διαδικασία της εκπαίδευσης προσδοκούσαν και επιδίωκαν την κοινωνική τους άνοδο (Κασιμάτη, 1989: 275). Έτσι, η εκπαίδευση, και ιδιαίτερα η ανώτατη εκπαίδευση, άρχισε να αντιμετωπίζεται από ολοένα και περισσότερα μέλη της ελληνικής κοινωνίας, κυρίως των λαϊκών στρωμάτων, σαν το ‘μαγικό κλειδί’, το οποίο *‘...ανοίγει τις πόρτες των ελευθεριών και δημοσιοϋπαλληλικών επαγγελμάτων, εξασφαλίζοντας έτσι για τους λιγότερο προνομιούχους νέους ανώτερες κοινωνικές θέσεις και μια καλύτερης ποιότητας ζωή από αυτή των γονέων τους’* (Λαμπίρη-Δημάκη, 2003: 192).

Η ανοδική κοινωνική κινητικότητα που παρείχε το πτυχίο κατά τις δεκαετίες ’60 και ’70 είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της ζήτησης για ανώτατη εκπαίδευση (Τσουκαλάς, 1987: 269), ιδιαίτερα το διάστημα 1967-1974 (Λαμπίρη-Δημάκη, 2003: 190). Από τα διαθέσιμα στοιχεία για τους υποψήφιους και εισαχθέντες στην ανώτατη εκπαίδευση (τα οποία υπάρχουν από το 1968 και μετά) προκύπτει ότι η αύξηση των υποψηφίων και των εισαχθέντων το διάστημα 1968-1972 ήταν μικρή. Τα έτη 1973 και 1974, όμως, τόσο οι υποψήφιοι όσο και οι εισαχθέντες αυξάνονται σημαντικά. Το 70% όμως των υποψηφίων δεν εισάγεται στην ανώτατη εκπαίδευση για το διάστημα 1968-1974, λόγω του *numerus clausus* (πίνακας 8.9).

Πίνακας 8.9
Υποψήφιοι και εισαχθέντες στην ανώτατη εκπαίδευση για τα έτη 1968 έως 1974

	Ανώτατη Εκπαίδευση				Υποψήφιοι / Εισαχθέντες %
	Υποψήφιοι		Εισαχθέντες		
	N	Μεταβολή %	N	Μεταβολή %	
1968	32.864	-	10.465	-	31,8
1969	36.654	11,5	10.245	-2,1	27,9
1970	38.580	5,3	12.042	17,5	31,2
1971	37.071	-3,9	12.040	0,0	32,5
1972	38.866	4,8	11.995	-0,4	30,9
1973	47.795	23,0	13.500	12,5	28,2
1974	55.480	16,1	14.425	6,9	30,2
1968-1974		68,8		37,8	

Πολλοί από τους φοιτητές, οι οποίοι δεν καταφέρνουν να εισαχθούν στην ανώτατη εκπαίδευση καταφεύγουν για σπουδές στο εξωτερικό. Η δυσαναλογία μεταξύ ζήτησης για ανώτατη εκπαίδευση και περιορισμένου αριθμού θέσεων στις ανώτατες σχολές είναι η βασικότερη αιτία για την οποία οι έλληνες επιλέγουν να σπουδάσουν στο εξωτερικό (Κυριδής, 1997α : 130). Ο ακριβής αριθμός των φοιτητών στο εξωτερικό δεν είναι γνωστός, λόγω έλλειψης επίσημης καταγραφής τους. Τα στοιχεία, που προέρχονται από διάφορες πηγές (κυρίως της Τράπεζας της Ελλάδος και της Unesco), διαφοροποιούνται σημαντικά μεταξύ τους ως προς τον αριθμό των ελλήνων φοιτητών του εξωτερικού, συγκλίνουν, όμως, στο ότι παρουσιάζουν συνεχή αύξηση, από το 1965 και μετά (πίνακας 8.10).

Πίνακας 8.10
Προπτυχιακοί φοιτητές εξωτερικού και εσωτερικού για τα έτη 1961 έως 1974

έτος	Προπτυχιακοί φοιτητές του εξωτερικού	% μεταβολή	Προπτυχιακοί φοιτητές Α.Ε.Ι. του εσωτερικού	φοιτητές του εξωτερικού/ φοιτητές του εσωτερικού (%)
1961	7.056	-	28.042	25,2
1962	6.185	-12,3	31.995	19,3
1963	5.619	-9,2	39.824	14,1
1964	5.056	-10,0	49.352	10,2
1965	4.834	-4,4	54.261	8,9
1968	5.524	14,3	71.259	7,8
1969	6.183	11,9	72.616	8,5
1970	7.944	28,5	72.269	11,0
1971	10.176	28,1	70.161	14,5
1972	13.765	35,3	76.035	18,1
1973	17.813	29,4	80.041	22,3
1974	20.278	13,8	92.920	21,8

Πηγή: Λαμπρόπουλος, Χ. & Ψαχαρόπουλος, Γ. (1990). Κοινωνικοοικονομικές διαστάσεις της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης: Τάσεις, προβλήματα και δυνατές λύσεις. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. 77, 199-200

Για την αντιμετώπιση της αύξησης της ζήτησης για πανεπιστημιακή εκπαίδευση ως λύση προτάθηκε η ίδρυση νέων Α.Ε.Ι., σχολών και τμημάτων. Το 1957, ο Ν. Λούρος διατυπώνει την πρόταση για νέα παραρτήματα Α.Ε.Ι. στην επαρχία και ο Π. Καννελόπουλος για την ίδρυση νέων «μικρών» Α.Ε.Ι. στην περιφέρεια, αλλά οι προτάσεις αυτές δεν έχουν άμεσα συνέχεια. Το ακαδ. έτος 1964/65, όπως προκύπτει από τις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, στα Ιωάννινα λειτουργεί Τμήμα Φιλολογίας ως παράρτημα του Π. Θεσσαλονίκης. Τα ακαδ. έτη 1968/69 και 1970/71 εντοπίζονται αντίστοιχα στοιχεία για τους φοιτητές των νεοϊδρυθέντων Πανεπιστημίων Ιωαννίνων και Πατρών. Παράλληλα, εντοπίζονται στοιχεία για νέα τμήματα στα ήδη υπάρχοντα πανεπιστήμια: Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας (1960/61, Π. Αθηνών και Π. Θεσσαλονίκης), Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας & Φιλολογίας και Τμήμα Ιταλικής Γλώσσας & Φιλολογίας (1961/62, Π. Θεσσαλονίκης) κ.ά. Η ίδρυση των Πανεπιστημίων Ιωαννίνων και Πατρών, αλλά και νέων τμημάτων στα υπάρχοντα Α.Ε.Ι. συνέβαλε στην αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του πίνακα 8.10, οι προπτυχιακοί φοιτητές των Α.Ε.Ι. από 28.042 το 1961, αυξήθηκαν σε 80.041 το 1973, και 92.920 το 1974, παρουσιάζοντας αύξηση κατά 231% (υπερτριπλασιασμός) το διάστημα 1961-1974.

8.2.9 Εσωτερική ιεράρχηση της ανώτατης εκπαίδευσης και κοινωνική αναπαραγωγή

Στην Ελλάδα, η απορρόφηση του μεγαλύτερου ποσοστού των πτυχιούχων από το δημόσιο τομέα οδήγησε στην εσωτερική ιεράρχηση της ανώτατης εκπαίδευσης από τα πρώτα κιόλας χρόνια της μεταπολεμικής περιόδου. Σύμφωνα με τον Κ. Τσουκαλά (1987: 119-136), η τεράστια συμμετοχή της κρατικής εργοδοσίας στην απορρόφηση εκπαιδευμένου εργατικού δυναμικού συνδέεται με την εσωτερική διάκριση των ανώτατων σχολών σε δύο ιεραρχημένα 'δίκτυα'. Το ένα δίκτυο, το 'κρατικοπροσανατολισμένο' περιλαμβάνει σχολές οι οποίες προσανατολίζουν κατά κύριο λόγο ή και αποκλειστικά προς τη δημόσια διοίκηση και συγκεντρώνουν τα 2/3 του φοιτητικού σώματος. Αυτό το δίκτυο λειτουργεί ως μηχανισμός κοινωνικής ανέλιξης και οικονομικής εξασφάλισης παιδιών, τα οποία προέρχονται από τα 'κατώτερα' κοινωνικά στρώματα. Το άλλο δίκτυο, των 'μη κρατικοπροσανατολισμένων' σχολών, προσανατολίζεται προς τα ελευθέρια επαγγέλματα και εντός του πλαισίου του παράγεται και αναπαράγεται το μεγαλύτερο μέρος της

‘άρχουσας’ τάξης με τη στενή έννοια. Οι απόφοιτοι των ‘μη κρατικοπροσατολισμένων’ σχολών είναι εκείνοι οι οποίοι θα καταλάβουν τις ‘ανώτερες’ κοινωνικές θέσεις ακόμη και στο δημόσιο τομέα και θα συγκροτήσουν αργότερα την επαγγελματική και επιστημονική ‘ελίτ’ της χώρας. Η εμφανιζόμενη ως δημοκρατική, σε σύγκριση με άλλες χώρες, δομή του ελληνικού πανεπιστημίου, ίσως να έχει ‘διευκολυνθεί’ από την εσωτερική ιεράρχηση των ανώτατων σχολών σε δύο διακρινόμενα δίκτυα (Φραγκουδάκη, 1985).

Έρευνες για την εσωτερική ιεράρχηση της ανώτατης εκπαίδευσης και αντίστοιχα μεθοδολογικά ζητήματα

Η εσωτερική ιεράρχηση της ανώτατης εκπαίδευσης και η συμβολή της στην αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων, για το υπό εξέταση διάστημα, απασχόλησε, εκτός από τον Κ. Τσουκαλά (1987), κι άλλους μελετητές. Οι Μειμάρης & Νικολακόπουλος (1978) σε έρευνά τους, η οποία αφορά τη μεταπολεμική περίοδο ως τα μέσα της δεκαετίας του 1970 (ακαδ. έτη: 1959/60, 1964/65, 1969/70 και 1973/74) διαπίστωσαν ότι οι κυριότερες διαφοροποιήσεις των σχολών ως προς την κοινωνικο-επαγγελματική προέλευση των φοιτητών τους αφορούν τους αγρότες και τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και σε μικρότερο βαθμό τους τεχνίτες-εργάτες και τους υπάλληλους γραφείου. Από τις υπόλοιπες επαγγελματικές κατηγορίες, τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και οι ένοπλες δυνάμεις *‘...συμβαδίζουν σχετικά με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, ενώ οι έμποροι-πωλητές με τους υπάλληλους γραφείου’*. Οι απασχολούμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες δεν διαδραματίζουν κανένα ρόλο στη διαφοροποίηση των σχολών. Επίσης, οι σχολές, ως προς την κοινωνική σύνθεση των φοιτητών τους, διαφοροποιούνται μεταξύ τους δημιουργώντας δύο ομάδες σχολών. Στην πρώτη ομάδα σχολών υπεραντιπροσωπεύονται τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (Πολυτεχνικές Σχολές, ξενόγλωσσα τμήματα των Φιλοσοφικών Σχολών, Σχολές Επιστημών Υγείας και κάποια άλλα τμήματα). Στη δεύτερη ομάδα σχολών υπεραντιπροσωπεύονται τα γεωργικά επαγγέλματα. Πρόκειται για σχολές που έχουν άμεση σχέση με την αγροτική παραγωγή (π.χ., Γεωπονική, Κτηνιατρική), με την επίδραση της κυρίαρχης ιδεολογίας στις αγροτικές περιοχές (π.χ., Θεολογικές Σχολές) ή αποτελούν εύκολη διαδικασία ένταξης στην κρατική μηχανή (π.χ., Πάντειος, σχολές ‘παραγωγής’ καθηγητών μέσης εκπαίδευσης όπως τα Φιλολογικά τμήματα). Οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των σχολών οδηγούν σε μια *‘...ιεράρχηση των σχολών που φαίνεται να αντανακλά, σε γενικές γραμμές, μια ιεράρχηση που εκφράζεται από την αντικειμενική κοινωνική θέση των αποφοίτων τους και καθορίζει τη γενικότερη κοινωνική ακτινοβολία κάθε σχολής, όπως αυτή υλοποιείται στην*

(εμπειρικά γνωστή) κλίμακα προτιμήσεων των υποψηφίων'. Αναφέρουν ότι πολλά από τα συμπεράσματα που διατύπωσαν είναι γνωστά σ' αυτούς που έχουν ασχοληθεί επιστημονικά ή και πρακτικά με το συγκεκριμένο θέμα, αν και επισημαίνουν ότι οι σχέσεις αυτές προσφέρουν ορισμένες ενδείξεις, μόνο, όσον αφορά την ανισότητα των ευκαιριών πρόσβασης στις διάφορες σχολές των Α.Ε.Ι.

Η Polydorides (1978) μελέτησε τις ευκαιρίες πρόσβασης κατά κλάδο σπουδών για το διάστημα 1956/57 έως 1975/76. Διαπιστώνει ότι οι φοιτητές με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και υπάλληλο γραφείου έχουν το μεγαλύτερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών σε όλους τους κλάδους, ενώ οι φοιτητές με πατέρα γεωργό έχουν το χαμηλότερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών με εξαίρεση τις γεωπονικές επιστήμες και την κτηνιατρική. Σε όλη την υπό εξέταση περίοδο, η σημαντικότερη μεταβολή που παρατηρείται αφορά στη μείωση του δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών των φοιτητών με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και υπάλληλο γραφείου. Η μείωση του δείκτη στα ελεύθερα-επιστημονικά επαγγέλματα είναι μεγαλύτερη απ' ότι στους υπάλληλους γραφείου, με αποτέλεσμα η μεταξύ τους διαφορά να μειωθεί και οι τιμές των δεικτών να πλησιάζουν κατά την περίοδο μετά το 1969. Τις κοινωνικές ανισότητες κατά κλάδο σπουδών τις μετράει με το δείκτη διακρίσεων, ο οποίος προκύπτει από το λόγο του μεγαλύτερου προς το μικρότερο δείκτη εκπαιδευτικών ευκαιριών στον ίδιο κλάδο σπουδών. Ο μεγαλύτερος δείκτης διακρίσεων παρατηρείται στην τεχνολογία, τις καλές τέχνες και την ιατρική, ενώ ο μικρότερος στη γεωπονική, την κτηνιατρική και τις κοινωνικές επιστήμες. Στη διάρκεια της περιόδου ο δείκτης διακρίσεων μειώνεται σε όλους τους κλάδους σπουδών, αλλά προς το τέλος της περιόδου αυξάνεται και πάλι.

Ο Κιντής (1980) εξετάζοντας την ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού των Α.Ε.Ι. κατά επάγγελμα πατέρα και επιστημονικό κλάδο για το ακαδ. έτος 1974/75, διαπιστώνει ότι τα παιδιά της 'ανώτερης' και 'μεσαίας' τάξης συμμετέχουν αναλογικά περισσότερο στους 'προνομιούχους' κλάδους (ιατρική και 'πολυτεχνικός κύκλος'), ενώ τα παιδιά των 'μη προνομιούχων' τάξεων (γεωργοί, εργάτες-τεχνίτες και απασχολούμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες) συμμετέχουν αναλογικά περισσότερο στους 'μη προνομιούχους' κλάδους (Παιδαγωγικές Ακαδημίες, πολιτικές επιστήμες, οικονομικές επιστήμες και καθηγητικές σχολές). Αντίθετα, δεν διαπιστώνει *'...ακραίες καταστάσεις στην κατανομή του σπουδαστικού σώματος μεταξύ των επιστημονικών κλάδων και της κοινωνικής προέλευσης των φοιτητών, όπως αυτή εκφράζεται με κριτήριο το επάγγελμα του πατέρα'*, εκτός από τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες στις οποίες το 81% περίπου των φοιτητών προέρχεται από τα *'ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα'*.

Η άποψη των Μείμάρη & Νικολακόπουλου (1978) ότι πολλά από τα συμπεράσματά τους είναι γνωστά σ' αυτούς που έχουν ασχοληθεί επιστημονικά ή και εμπειρικά με την εσωτερική ιεράρχηση της ανώτατη εκπαίδευσης, δεν στοιχειοθετείται από τις έρευνες που έχουν γίνει για το υπό εξέταση διάστημα (αρχές της μεταπολεμικής περιόδου έως αρχές της δεκαετίας του 1970). Αντίθετα, οι έρευνες και οι μελέτες που έχουν γίνει είναι ελάχιστες, γίνονται στα πλαίσια ευρύτερων μελετών, δεν παρουσιάζουν αναλυτικά τα στοιχεία σε πίνακες, τα συμπεράσματά τους είναι πολύ γενικά και παρουσιάζουν μεθοδολογικές αδυναμίες. Ειδικότερα:

- Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις, η έρευνα για την εσωτερική ιεράρχηση των ανώτατων σχολών πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια ευρύτερων μελετών: Στους Μ. Μείμάρη & Η. Νικολακόπουλο (1978) έγινε ως παράδειγμα εφαρμογής της μεθόδου της παραγοντικής ανάλυσης δεδομένων, στην G. Polydorides (1978) στα πλαίσια μελέτης για την ανάλυση και την αξιολόγηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης της χώρας μας³⁰², στον Α. Κιντή (1980) στο πλαίσιο μελέτης για την ανώτατη εκπαίδευση και στον Ν. Panayotopoulos (2000) στην μελέτη του εκπαιδευτικού συστήματος ως πεδίο συνεχών κοινωνικών διαιρέσεων και ιεραρχήσεων. Το γεγονός αυτό επηρέασε την μη αναλυτική παρουσίαση των στοιχείων, τη γενική περιγραφή των αποτελεσμάτων και την ύπαρξη μεθοδολογικών προβλημάτων, τα οποία αναφέρονται στη συνέχεια.
- Στη μελέτη των Μ. Μείμάρη & Η. Νικολακόπουλου (1978), παρουσιάζονται στοιχεία μόνο για ένα ακαδ. έτος, ενώ τα αποτελέσματα αφορούν τέσσερα ακαδ. έτη, τα οποία καλύπτουν περίπου μια δεκαπενταετία. Η G. Polydorides (1978) περιγράφει ορισμένα, μόνο, από τα αποτελέσματα της έρευνάς της ενώ δεν παρουσιάζει πίνακες με τα στοιχεία στα οποία αναφέρεται.
- Τα συμπεράσματα των μελετών είναι πολύ γενικά και σε αρκετές περιπτώσεις, στην προσπάθειά τους να τεκμηριώσουν την υπόθεση ότι η ανώτατη εκπαίδευση αναπαράγει την κοινωνική δομή, «εκβιάζουν» τα αποτελέσματα. Για παράδειγμα, στα συμπεράσματα της μελέτης των Μ. Μείμάρη & Η. Νικολακόπουλου (1978) γίνεται αναφορά σε ορισμένες μόνο σχολές και επαγγελματικές ομάδες. Αναφέρουν ότι οι ανώτατες σχολές διαφοροποιούνται ως προς τους αγρότες, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τους τεχνίτες-εργάτες και σε 'αισθητά σε μικρότερο βαθμό' στα επαγγέλματα γραφείου και τους εμπόρους-πωλητές.

³⁰² Η μελέτη της πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια ευρύτερης μελέτης, την εποπτεία της οποίας είχαν οι Καζαμίας & Ψαχαρόπουλος (1985) και στοιχεία της περιλήφθηκαν στην έκδοσή της από το Ε.Κ.Κ.Ε. Αυτό, όμως, η Polydorides δεν το αναφέρει πουθενά. Αργότερα η μελέτη αυτή αναδημοσιεύεται (Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1999).

Όμως, από τα στοιχεία του διαγράμματος που παραθέτουν προκύπτει ότι οι σχολές διαφοροποιούνται ως προς τους τεχνίτες-εργάτες στον ίδιο βαθμό που διαφοροποιούνται και ως προς τα επαγγέλματα γραφείου και τους εμπόρους-πωλητές. Στη μελέτη του Α. Κιντή (1980), τα αποτελέσματα αφορούν την ποσοστιαία κατανομή κάθε σχολής ως προς το επάγγελμα του πατέρα των φοιτητών. Όμως, η ποσοστιαία εκπροσώπηση μιας επαγγελματικής ομάδας βρίσκεται σε άμεση σχέση με την αντίστοιχη εκπροσώπηση στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Δηλαδή μια επαγγελματική ομάδα η οποία εκπροσωπείται με υψηλό ποσοστό στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό είναι αναμενόμενο να εκπροσωπείται και με υψηλό ποσοστό στο φοιτητικό πληθυσμό. Στη μελέτη του Κιντή όμως δεν γίνεται αυτήν η αναγωγή.

- Η G. Polydorides (1978) δεν αναφέρεται καθόλου στην αλλαγή της ταξινόμησης των επαγγελματικών ομάδων από το 1971 και μετά, γεγονός που δημιουργεί θέμα συγκρισιμότητας μεταξύ των επαγγελματικών ομάδων. Οι Μ. Μειμάρης & Η. Νικολακόπουλος (1978) προβαίνουν σε κάποιες μετατροπές προκειμένου οι επαγγελματικές ομάδες να είναι συγκρίσιμες πριν και μετά το 1971, αλλά δεν επισημαίνουν ότι ορισμένες προσαρμογές δεν ήταν δυνατές, με αποτέλεσμα οι επαγγελματικές ομάδες να μην είναι απόλυτα συγκρίσιμες.

Από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας προκύπτει ότι το θέμα που αφορά την ιεράρχηση στο εσωτερικό της ανώτατης εκπαίδευσης με κριτήριο τις πιθανότητες εισαγωγής των παιδιών κατά επάγγελμα πατέρα, για την υπό εξέταση περίοδο, δεν έχει 'εξαντληθεί' ερευνητικά. Οι υπάρχουσες μελέτες είναι λίγες, καλύπτουν ορισμένα μόνο ακαδ. έτη, παρουσιάζουν μεθοδολογικές αδυναμίες και τα συμπεράσματά τους είναι πολύ γενικά. Επίσης, η εξέταση της ιεράρχησης στο εσωτερικό της ανώτατης εκπαίδευσης συνήθως δεν γίνεται κατά σχολές, αλλά κατά επιστημονικούς κλάδους/κατευθύνσεις. Αυτό οφείλεται στα υπάρχοντα στοιχεία που εκδίδει η Ε.Σ.Υ.Ε. στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης. Τα στοιχεία των φοιτητών κατά επιστημονικό κλάδο/κατεύθυνση είναι συγκεντρωτικά, ενώ κατά σχολή είναι αναλυτικά και χρήζουν περαιτέρω επεξεργασίας. Οι Μ. Μειμάρης & Η. Νικολακόπουλος (1978), οι οποίοι εξετάζουν την αντιπροσώπευση των φοιτητών κατά σχολή και τμήμα συγκεκριμένου Α.Ε.Ι., με συνέπεια τα αποτελέσματα της έρευνας να είναι πάρα πολύ αναλυτικά.

Οι παραπάνω λόγοι οδήγησαν στην ανάγκη συστηματικής και αναλυτικής μελέτης των πιθανοτήτων εισαγωγής των παιδιών κάθε κοινωνικο-επαγγελματικής προέλευσης σε κάθε ανώτατη σχολή. Οι πιθανότητες ενός φοιτητή να εισαχθεί σε μια σχολή, είναι «δεσμευμένη» πιθανότητα, με την έννοια ότι οι φοιτητές αφού «πέρασαν» από τη διαδικασία επιλογής στην ανώτατη εκπαίδευση υπόκεινται σε μια δεύτερη διαδικασία επιλογής, η οποία αφορά την εισαγωγή τους σε κάποια σχολή.

Για παράδειγμα, ένας υποψήφιος μαθητής συγκεντρώνει τα μόρια/ μονάδες, τα οποία απαιτούνται για την εισαγωγή στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά από εκεί και πέρα η εισαγωγή του σε κάποια σχολή στις περισσότερες περιπτώσεις δεν είναι αποτέλεσμα «προσωπικής» προτίμησης, αλλά, λόγω του *numerus clausus*, κοινωνικής επιλογής. Εισάγεται συνήθως σε μία σχολή, η οποία δεν βρίσκεται στις πρώτες προτιμήσεις τους. Καταφέρνει δηλαδή να εκπληρώσει την επιθυμία του να εισαχθεί στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά, όχι, και την επιθυμία του να εισαχθεί στη σχολή που επιθυμεί.

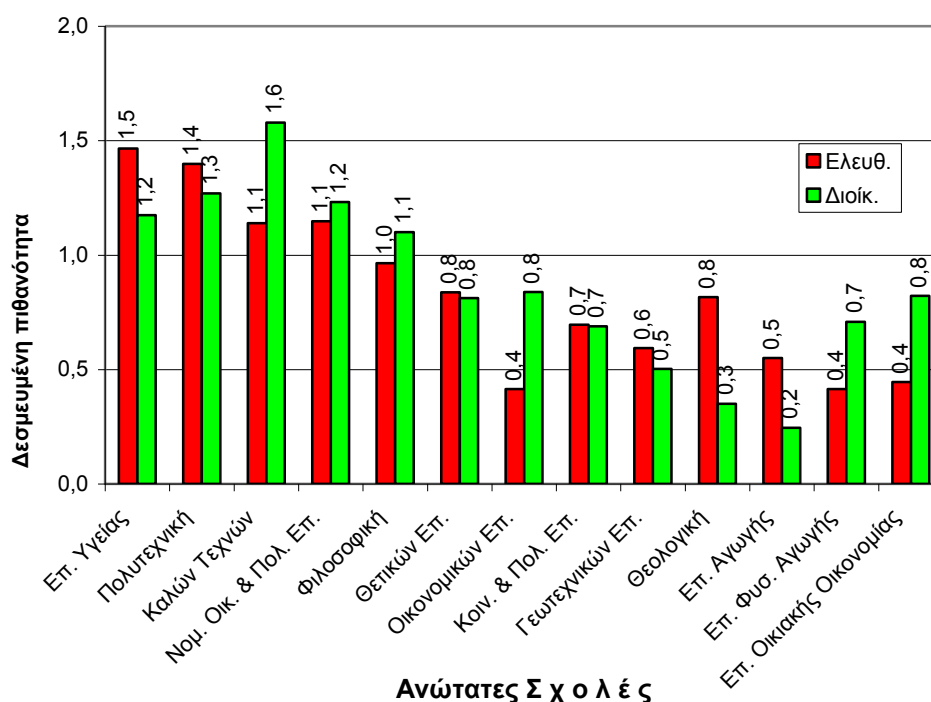
Στις περισσότερες μελέτες συνηθίζεται οι επαγγελματικές ομάδες να εντάσσονται σε ευρύτερες κοινωνικές ομάδες, οι οποίες ονομάζονται κοινωνικά στρώματα, κοινωνικές τάξεις κ.λπ. Η συνήθης διαβάθμιση των ευρύτερων ομάδων είναι 'ανώτατη' ή 'ανώτερη', 'μεσαία' και 'κατώτερη' (Ι. Λαμπίρη-Δημάκη (1974α), G. Polydorides (1978), κ.ά.). Αρκετές φορές, όμως η διαβάθμιση αυτή δεν είναι σαφής. Για παράδειγμα, οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες δεν περιλαμβάνονται σε καμία από τις ευρύτερες ομάδες (π.χ. Ι. Λαμπίρη-Δημάκη, 1974), ή πολλές φορές χρησιμοποιείται αόριστα η ομάδα 'προνομιούχα' επαγγέλματα χωρίς να διευκρινίζεται ποια επαγγέλματα περιλαμβάνονται σ' αυτά (π.χ. Α. Κιντής, 1980).

Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στις ανώτατες σχολές

Οι νέοι με πατέρα στις «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες παρουσιάζουν σε γενικές γραμμές παρόμοιες «τάσεις» δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής στις ανώτατες σχολές για το διάστημα 1956/57 έως 1971/72. Στις 'προνομιούχες' σχολές έχουν περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής απ' ότι στο σύνολο των ανώτατων σχολών, ενώ στις υπόλοιπες λιγότερες. Πέρα, όμως, απ' αυτή τη «γενική» ομοιότητα οι δύο «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους ως προς τις δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στις διάφορες ανώτατες σχολές. Για παράδειγμα, στη Θεολογική Σχολή, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα έχουν υπερδιπλάσιες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής από τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, ενώ, αντίθετα, στη Σχολή Οικονομικών Επιστημών τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης έχουν διπλάσιες πιθανότητες εισαγωγής από τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα. Οι διαφορές αυτές οφείλονται στη δομή του κεφαλαίου κάθε επαγγελματικής ομάδας και στο είδος του κεφαλαίου που χρησιμοποιούν για την αναπαραγωγή τους. Για παράδειγμα, το πτυχίο της Θεολογικής οδηγεί σε επαγγέλματα που ανήκουν στην κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελμάτων. Επομένως, είναι «αναμενόμενο» να χρησιμοποιείται ως μέσο κοινωνικής αναπαραγωγής σε μεγαλύτερο βαθμό από τα παιδιά των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελμάτων απ' ότι των επαγγελμάτων

διεύθυνσης-διοίκησης. Τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης έχουν περισσότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στις Σχολές Οικονομικών Επιστημών γιατί τα επαγγέλματα αυτά συνδέονται σε μεγαλύτερο βαθμό με το περιεχόμενο των σπουδών αυτών των σχολών (π.χ. Διοίκησης Επιχειρήσεων, Μάρκετινγκ κ.λπ.) (γράφημα 8.3)³⁰³.

Γράφημα 8.3
Μέσοι όροι δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής των φοιτητών με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης κατά σχολές για το σύνολο του διαστήματος 1956/57 έως 1971/72

Όλες οι ανώτατες σχολές οδηγούν στην άσκηση ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελμάτων. Επειδή, όμως, τα επαγγέλματα που εντάσσονται στην ομάδα των ελευθέρων -επιστημονικών επαγγελμάτων είναι ιεραρχημένα μεταξύ τους, αντίστοιχα ιεραρχούνται και οι σχολές που οδηγούν στην άσκηση αυτών των επαγγελμάτων. Κατά συνέπεια τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα δεν χρησιμοποιούν όλες τις

³⁰³ Στα γραφήματα που ακολουθούν, η σειρά διάταξης των σχολών έγινε βάσει των αποτελεσμάτων των ερευνών, σύμφωνα με τα οποία οι 'ανώτερες' κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες έχουν περισσότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στις 'προνομιούχες' σχολές (Πολυτεχνικές, Επιστημών Υγείας και Καλών Τεχνών) και λιγότερες στις 'μη προνομιούχες' – 'υποβαθμισμένες' σχολές (Θεολογικές, Γεωτεχνικών Επιστημών, Οικονομικών Επιστημών, Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών κ.λπ.). Αντίθετα, οι 'κατώτερες' κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες έχουν λιγότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στις 'προνομιούχες' σχολές και περισσότερες στις 'μη προνομιούχες'.

ανώτατες σχολές για την κοινωνική τους αναπαραγωγή. Είναι εμφανής η προτίμηση των επαγγελματιών αυτών σε σχολές που οδηγούν σε ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα με κύρος και υψηλές οικονομικές απολαβές ('προνομιούχες' σχολές), γεγονός που υποδηλώνει την πρόθεσή τους να διατηρήσουν την κοινωνική τους θέση και, κυρίως, να τη βελτιώσουν. Για παράδειγμα, τα παιδιά με πατέρα στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, που εισάγονται στις Πολυτεχνικές Σχολές ή στις Σχολές Επιστημών Υγείας, με πατέρα μηχανικό ή γιατρό διατηρούν την κοινωνική τους θέση, ενώ με πατέρα εκπαιδευτικό ή κληρικό βελτιώνουν την κοινωνική τους θέση. Οι χαμηλές δεσμευμένες πιθανότητες στις 'υποβαθμισμένες' σχολές υποδηλώνουν ότι τα παιδιά αυτά: (α) διατηρούν την κοινωνική τους θέση στην περίπτωση που ο πατέρας τους ασκεί αντίστοιχο επάγγελμα, ή (β) χειροτερεύουν την κοινωνική τους θέση στην περίπτωση που ο πατέρας τους είναι μηχανικός ή γιατρός, αλλά παραμένουν στην ομάδα των ελευθέρια-επιστημονικών επαγγελματιών (π.χ., γίνονται δάσκαλοι) ή (γ) επιδεινώνουν την κοινωνική τους θέση στην περίπτωση που αλλάζουν κοινωνικο-επαγγελματική ομάδα (π.χ., είναι πτυχιούχοι της Σχολής Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών και γίνονται υπάλληλοι γραφείου).

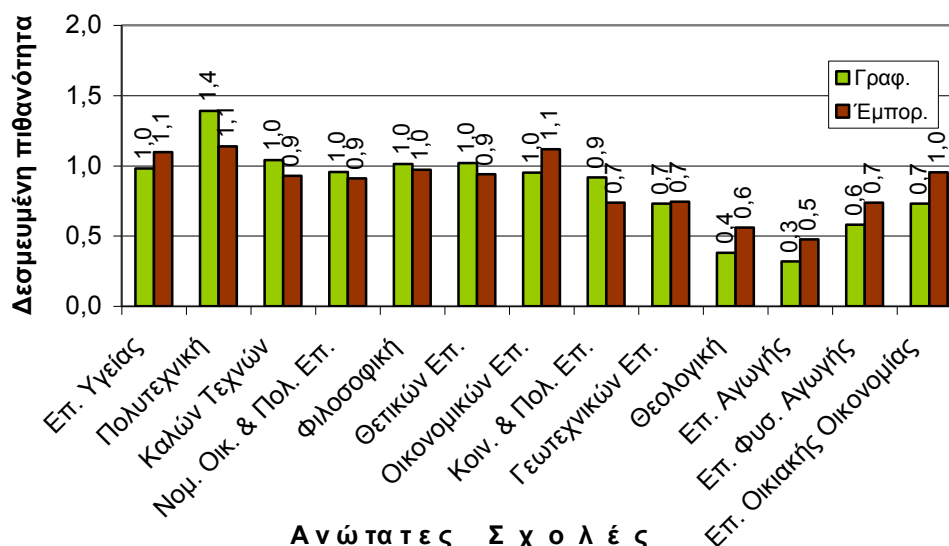
Για την άσκηση επαγγελματιών διεύθυνσης-διοίκησης απαραίτητη προϋπόθεση είναι η κατοχή ενός πτυχίου ανώτατης σχολής και, ιδίως, των 'προνομιούχων', σχολών. Γι' αυτό το λόγο, στις 'προνομιούχες' σχολές έχουν περισσότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής απ' ότι στις 'μη προνομιούχες' σχολές. Εκτός, όμως από το πτυχίο ανώτατης σχολής, για την κοινωνική τους αναπαραγωγή απαιτούνται κι άλλα προσόντα, όπως η ύπαρξη μεταπτυχιακών σπουδών, «κοινωνικές» γνωριμίες κ.λπ. Τα προσόντα αυτά, συνήθως, καθορίζουν μεταξύ δύο απόφοιτων ίδιας σχολής για το ποιος θα καταλάβει μια θέση διευθυντική-διοικητική και όχι ένα ελευθέρια-επιστημονικό επάγγελμα ή, στη χειρότερη περίπτωση, ένα επάγγελμα γραφείου.

Οι υπάλληλοι γραφείου και οι έμποροι-πωλητές που εντάσσονται στις 'μεσαίες' κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τη δομή του κατεχόμενου κεφαλαίου. Τα περισσότερα επαγγέλματα γραφείου για την άσκησή τους, προϋποθέτουν κάποιο τίτλο σπουδών, δευτεροβάθμιας, συνήθως, εκπαίδευσης, γι' αυτό και υπερτερεί το εκπαιδευτικό κεφάλαιο. Αντίθετα, στα περισσότερα επαγγέλματα που εντάσσονται στην ομάδα των εμπόρων-πωλητών υπερτερεί το οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο. Σ' αυτό άλλωστε συνηγορεί και το γεγονός ότι το 70,1% και το 7,9% των υπαλλήλων γραφείου (του οικονομικά ενεργού πληθυσμού) έχουν τελειώσει τη δευτεροβάθμια και την ανώτατη εκπαίδευση

αντίστοιχα, ενώ για τους εμπόρους-πωλητές τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 23,5% και 2,0% (γράφημα 8.2). Αυτό σημαίνει ότι οι υπάλληλοι γραφείου για την κοινωνική τους αναπαραγωγή χρησιμοποιούν κυρίως το πολιτισμικό και ιδιαίτερα το εκπαιδευτικό κεφάλαιο, ενώ οι έμποροι-πωλητές κυρίως το οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο.

Η βασικότερη στρατηγική που χρησιμοποιούν οι υπάλληλοι γραφείου για τη διατήρηση ή τη βελτίωση της θέσης τους, όπως προκύπτει από τις πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση, είναι η χρήση του σχολικού κεφαλαίου. Το 1971, μαζί με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα έχουν τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση. Οι υπάλληλοι γραφείου για την κοινωνική τους αναπαραγωγή φαίνεται να επιλέγουν σχολές οι οποίες οδηγούν στα «ανώτερα» και «μεσαία» ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (π.χ., Πολυτεχνικές Σχολές, Σχολές Επιστημών Υγείας, Σχολές Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών κ.λπ.). Το ποσοστό εκπροσώπησής τους σ' αυτές τις σχολές είναι περίπου αντίστοιχο μ' εκείνο που εκπροσωπούνται στο σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης, εκτός από τις Πολυτεχνικές στις οποίες εκπροσωπούνται με υψηλότερο ποσοστό. Αντίθετα, φαίνεται να «αποφεύγουν» τις σχολές που οδηγούν στα «κατώτερα» ελεύθερα-επιστημονικά επαγγέλματα (π.χ. Θεολογικές, Επιστημών Αγωγής κ.λπ.) (γράφημα 8.4).

Γράφημα 8.4
Μέσοι όροι δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής των φοιτητών με πατέρα υπάλληλο γραφείου και έμπορο-πωλητή κατά σχολές για το σύνολο του διαστήματος 1956/57 έως 1971/72

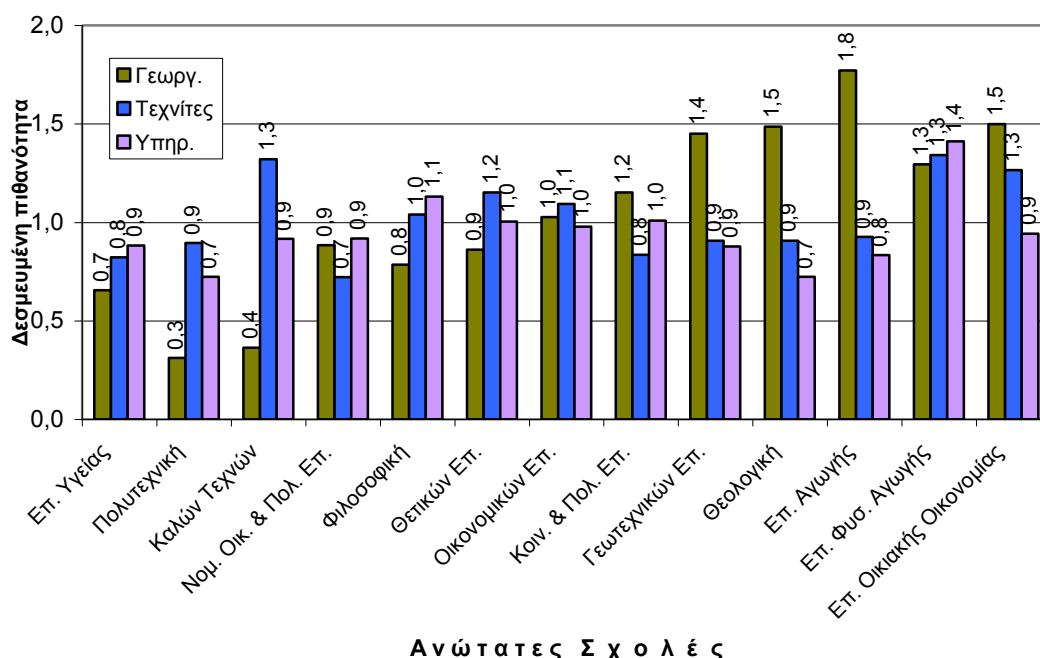

Παρόμοια τάση παρατηρείται και στους εμπόρους-πωλητές, οι οποίοι αυξάνουν τις πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση κατά το διάστημα 1961-1971 (από 1,1 σε 1,4). Φαίνεται, ότι βασική τους επιδίωξη είναι, μέσα από την

εκπαιδευτική κινητικότητα, η επαγγελματική κινητικότητα. Γι' αυτό σε όλες τις σχολές που οδηγούν σε «ανώτερα» και «μεσαία» ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα εκπροσωπούνται με το ίδιο ποσοστό που εκπροσωπούνται και στο σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης. Στις υπόλοιπες σχολές, και κυρίως στις ανώτερες σχολές, έχουν χαμηλότερες δεσμευμένες πιθανότητες

Οι επαγγελματικές ομάδες που εντάσσονται στην «κατώτερη» κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τις δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στις διάφορες σχολές. Αυτό σημαίνει ότι οι «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες χρησιμοποιούν διαφορετικές σχολές για την κοινωνική τους αναπαραγωγή. Μάλιστα, οι νέοι με πατέρα γεωργό διαφοροποιούνται σημαντικά από τους νέους με πατέρα τεχνίτη-εργάτη και απασχολούμενο στις προσωπικές υπηρεσίες, γεγονός που πιθανό να οφείλεται στη διαφοροποίηση μεταξύ του αστικού και του αγροτικού χώρου (Λαμπίρη-Δημάκη, 1974). Η εισαγωγή αυτών των ομάδων στην ανώτατη εκπαίδευση τους παρέχει ευκαιρίες ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας (γράφημα 8.5).

Γράφημα 8.5
Μέσοι όροι δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής των φοιτητών με πατέρα γεωργό, τεχνίτη-εργάτη και απασχολούμενο στις υπηρεσίες κατά σχολές για το σύνολο του διαστήματος 1956/57 έως 1971/72

Ανώτατες Σχολές

Οι γεωργοί εμφανίζουν ακραίες τιμές στις δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στις διάφορες σχολές: σε ορισμένες σχολές είναι πολύ υψηλές (π.χ. στις Σχολές Επιστημών Αγωγής 1,8), ενώ σε άλλες πολύ χαμηλές (π.χ. στις Πολυτεχνικές

Σχολές 0,3). Τις περισσότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής, τις παρουσιάζουν σε σχολές που έχουν άμεση σχέση με την αγροτική παραγωγή (Γεωπονοδασολογικές Σχολές) και την κυρίαρχη ιδεολογία στις αγροτικές περιοχές (Θεολογικές Σχολές) (Μεϊμάρης & Νικολακόπουλος, 1978). Επίσης, υψηλές δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής παρουσιάζουν και στις ανώτερες σχολές, οι οποίες οδηγούν στο επάγγελμα του εκπαιδευτικού (Σχολές Επιστημών Αγωγής, Σχολές Επιστημών Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού κ.λπ.). Πρόκειται για σχολές στις οποίες οι υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες έχουν λίγες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής. Στις λεγόμενες 'προνομιούχες' σχολές έχουν πάρα πολύ χαμηλές δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής, εκτός από τις Σχολές Επιστημών Υγείας. Πιθανό, στις εκπαιδευτικές επιλογές των νέων με πατέρα γεωργό σημαντικό ρόλο διαδραματίζει εκτός από τον ανταγωνισμό με τις υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες (και για το λόγο αυτό είναι «αναγκαστικές» επιλογές) και οι «επαγγελματικές» τους αναπαραστάσεις που διαμορφώνονται από το κοινωνικοοικονομικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον. Το επάγγελμα του γιατρού και του εκπαιδευτικού είναι από τα λίγα μη χειρωνακτικά επαγγέλματα που ο νέος των αγροτικών περιοχών έρχεται σε άμεση επαφή μαζί τους από μικρή ηλικία (Θάνος, 1999: 162).

Οι νέοι με πατέρα τεχνίτη-εργάτη έχουν περισσότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στις Σχολές Καλών Τεχνών, Επιστημών Οικιακής Οικονομίας και Θετικών Επιστημών και στα Τμήματα Επιστημών Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού. Φαίνεται ότι τεχνίτες-εργάτες για την κοινωνική τους αναπαραγωγή χρησιμοποιούν μία σχολή από κάθε ομάδα σχολών ('προνομιούχες', 'μη προνομιούχες' 'καθηγητικές'). Οι υψηλές δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στη Σχολή Καλών Τεχνών σύμφωνα με τους Μ. Χρυσάκη & Σ. Σούλη (2001) οφείλεται *'...στο προαπαιτούμενο ταλέντο που αμβλύνει, αν και σε ελάχιστο βαθμό, τις καθοριστικές κοινωνικές διαφοροποιήσεις'*.

Οι νέοι με πατέρα απασχολούμενο στις προσωπικές υπηρεσίες εκπροσωπούνται με υψηλότερο ποσοστό απ' ότι στο σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης στα Τμήματα Επιστημών Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού, ενώ με χαμηλότερο στις Πολυτεχνικές, τις Θεολογικές και τις Σχολές Επιστημών Αγωγής. Στις υπόλοιπες σχολές εκπροσωπούνται με ποσοστό περίπου παρόμοιο μ' εκείνο που εκπροσωπούνται και στο σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης. Φαίνεται ότι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες χρησιμοποιούν την πλειονότητα των σχολών με τον ίδιο τρόπο για την κοινωνική τους αναπαραγωγή. Η εισαγωγή στην ανώτατη εκπαίδευση για τα επαγγέλματα αυτά συνεπάγεται ανοδική κοινωνική κινητικότητα.

8.3 Δεκαετία του '70

Η δεκαετία του '70, σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής χαρακτηρίζεται από την ίδρυση των Κ.Α.Τ.Ε.Ε. και τη μεταρρύθμιση του 1976, σε οικονομικό επίπεδο από τις ενεργειακές κρίσεις και τις συνακόλουθες επιπτώσεις της, κυρίως, στο δευτερογενή τομέα παραγωγής και σε κοινωνικό από την υπεροχή της παλιννόστησης έναντι της αποδημίας.

8.3.1 Εκπαιδευτική πολιτική και μετάθεση της επιλογής

Η προσπάθεια της δικτατορίας για θεσμοθέτηση δικής της εκπαιδευτικής πολιτικής εστιάστηκε στην ίδρυση των Κέντρων Ανωτέρας Τεχνικής Εκπαιδύσεως (Κ.Α.Τ.Ε.) και στην επέκταση του τεχνικού-επαγγελματικού κλάδου με τη βοήθεια διεθνών δανείων (Δημαράς, 2003β: 180). Η ίδρυση των Κ.Α.Τ.Ε., τα οποία λίγο αργότερα μετονομάστηκαν σε Κ.Α.Τ.Ε.Ε. (Κέντρα Ανωτέρας Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδύσεως), εντάσσεται στα πλαίσια της διεθνούς τάσης για δημιουργία νέων πανεπιστημίων, κυρίως, στην περιφέρεια, σε ειδικότητες κατά βάση επαγγελματικές, με στόχο την απορρόφηση νέων φοιτητών και την περιφερειακή ανάπτυξη (Κυπριανός, 2004, 287). Στα τέλη της δεκαετίας του '60, η Διεθνής Τράπεζα, η οποία θεωρούσε ότι *‘...το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα δεν ανταποκρινόταν στις ανάγκες της εξειδίκευσης της οικονομίας’*, πρωτοεκδηλώνει το ενδιαφέρον της για ζητήματα τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης. Το 1970, γίνεται αποδεκτό το σχέδιό της με κεντρική ιδέα τη δημιουργία των Κ.Α.Τ.Ε. για εξειδικευμένες σπουδές στη γεωργία, τη βιομηχανία και την υγεία, αλλά και ως εναλλακτική λύση για την απορρόφηση της κοινωνικής πίεσης για τα πανεπιστήμια (Πεσμαζόγλου, 1987: 244).

Μετά την πτώση της δικτατορίας, βασικός στόχος της εκπαιδευτικής πολιτικής της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας ήταν η στροφή των μαθητών στην τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση και η ανάπτυξή της, ώστε να λυθούν δύο βασικά προβλήματα: η δημιουργία ειδικευμένου εργατικού δυναμικού και η ζήτηση για εκπαίδευση (Μαράτου-Αλιμπράντη, Μπάγκαβος κ.ά., 2002: 74). Ειδικότερα, με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976, η οποία υιοθετεί πολλά από τα μέτρα της μεταρρύθμισης του 1964, η υποχρεωτική εκπαίδευση επεκτείνεται σε 9 χρόνια και η

εισαγωγή στο Γενικό και Τεχνικό Λύκειο πραγματοποιείται μετά από εισιτήριες εξετάσεις.

Αυτήν την περίοδο, η κοινωνική επιλογή στο σχολείο επιτελείται:

- Με τις εισαγωγικές εξετάσεις από το γυμνάσιο στο λύκειο, οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα τη μετάθεση της επιλογής από το γυμνάσιο στο λύκειο.
- Με την 'οριζόντια' διαφοροποίηση του β' κύκλου της μέσης εκπαίδευσης σε δύο τύπους λυκείου, το Γενικό Λύκειο και το Τεχνικό-Επαγγελματικό Λύκειο.
- Με το *numerus clausus*
- Με τη διαφοροποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε ανώτερη γενική και τεχνική-επαγγελματική και ανώτατη.
- Με την εσωτερική ιεράρχηση της ανώτατης εκπαίδευσης.

Ο έλεγχος της ροής των μαθητών και η διατήρηση του αναπαραγωγικού ρόλου του σχολείου ενισχύεται με την οριζόντια διαφοροποίηση της δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η οποία στην πραγματικότητα είναι κάθετη. Στόχος της δημιουργίας της δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, εκτός από την παραγωγή ειδικευμένου εργατικού δυναμικού, είναι η απορρόφηση της ζήτησης για εκπαίδευση, κυρίως των νέων από τα «κατώτερα» κοινωνικά στρώματα (Σιάνου-Κύργιου, 2006: 58-59, Κυπριανός, 2004: 293 κ.ά.). Ο εισηγητής του νόμου για την τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση είχε διατυπώσει αποκαλυπτικά όχι μόνο την ανισότητα των δύο τύπων λυκείου, αλλά και την προσπάθεια απόκρυψής της: *'...οι αποφοιτώντες από την κατώτερη επαγγελματική εκπαίδευση θα δύνανται να φοιτήσουν εις την μέσην επαγγελματικήν σχολήν, η οποία σχολή δια λόγους κυρίως ψυχολογικούς θα επρότεινα, κ. Υπουργέ, να ονομασθεί Τεχνικόν Λύκειον... Είναι ένας ψυχολογικός λόγος, ώστε οι ακολουθούντες την τεχνικήν και επαγγελματικήν εκπαίδευσην να νομίζουν ότι ακολουθούν ανωτέραν μέσην επαγγελματικήν σχολήν'* (Ηλιού, 1986: 48-49). Στην επόμενη εκπαιδευτική βαθμίδα, τα Κ.Α.Τ.Ε.Ε. 'προστάτευσαν' τον 'ελιτισμό' των πανεπιστημίων. Έτσι, έγινε εφικτό η πανεπιστημιακή εκπαίδευση να συνεχίσει να καλύπτει τις ανάγκες της επιλεκτικής φοίτησης, δηλαδή να εξασφαλίζει τον αναπαραγωγικό ρόλο του εκπαιδευτικού συστήματος, ενώ, ταυτόχρονα, το σύνολο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης 'διασφάλιζε' σε κάποιο βαθμό την ισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1997: 93-97, 107-108). Η τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση κατάφερε να «εκπληρώσει» το ρόλο της αφού τροφοδοτήθηκε σταθερά από παιδιά που προέρχονται από τα 'χαμηλότερα' κοινωνικά στρώματα και τις μακρινότερες γεωγραφικές περιοχές (Μυλωνάς, 1998: 65-66).

Αν και η κυβέρνηση έθεσε το πρόβλημα στις πρώτες προτεραιότητές της, η τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση δεν γνώρισε την ανάπτυξη που προσδοκούσαν οι

‘σχεδιαστές’ του εκπαιδευτικού συστήματος. Τα Γενικά Λύκεια, παρά τις εισιτήριες προς αυτά εξετάσεις και την αναδιοργάνωση των Κ.Α.Τ.Ε.Ε., εξακολουθούσαν να προσελκύουν το μεγαλύτερο ποσοστό των αποφοίτων του Γυμνασίου (Δημαράς, 2003β: 175). Σύμφωνα με έρευνα του Κελπανίδη (1986), το 1980, το 75% των μαθητών της Γ΄ Γυμνασίου δήλωσαν ότι μετά το γυμνάσιο επιθυμούσαν να δώσουν εξετάσεις για το Γενικό Λύκειο και μόλις το 6,8% δήλωσε ότι θέλει να δώσει εξετάσεις για το Τεχνικό Λύκειο. Η απόφαση αυτή διαφοροποιείται σε σχέση με τα κοινωνικά προέλευση: η επιθυμία για εισαγωγή στο Τεχνικό Λύκειο μειώνεται από τα «κατώτερα» προς τα «ανώτερα» κοινωνικά στρώματα.

8.3.2 Εξέλιξη της οικονομίας στη δεκαετία του '70

Από τις αρχές της δεκαετίας του '70 και ιδιαίτερα μετά την πρώτη πετρελαϊκή κρίση του 1973, οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας άρχισαν να περιορίζονται σημαντικά και μια σειρά από ανισορροπίες άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους. Η οικονομία εισήλθε σε μια περίοδο ανάκαμψης ή συνέχισης της ανάπτυξης μέχρι το 1979, αφού οι ετήσιοι ρυθμοί μεγέθυνσης διατηρήθηκαν κατά μέσο όρο σε επίπεδα υψηλότερα του μέσου όρου του Ο.Ο.Σ.Α. και της Ε.Ε. και μόλις μετά τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση του 1979 άρχισαν να κάμπτονται δραματικά. (Γεωργακόπουλος, 1995: 86, Γλυτσός, 1995β: 281-282).

Το 1972-73, η παραγωγή του δευτερογενή τομέα γίνεται διπλάσια του πρωτογενή τομέα (Πεσμαζόγλου, 1987: 338). Όμως, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ο ρυθμός ανάπτυξης της βιομηχανίας άρχισε να επιβραδύνεται για να γίνει αργότερα (αρχές δεκαετίας του '80) αρνητικός (Κιντής, 1995: 537, Καζάκος, 2002: 402). Οι ενεργειακές κρίσεις του 1973 και του 1979 είχαν ως αποτέλεσμα να αυξηθεί η τιμή του πετρελαίου τόσο πολύ, όσο ποτέ άλλοτε μέχρι τότε. Η ελληνική βιομηχανική δομή υπερβολικά εξαρτημένη από τις εισαγωγές καυσίμων και παραγωγικών εξοπλισμών πλήχθηκε από τις πρώτες. Η άνοδος των καυσίμων και των πρώτων υλών ανέβασαν το κόστος των ελληνικών προϊόντων κατά πολύ και σε συνδυασμό με την περιοριστική πολιτική που εφάρμοσαν οι ευρωπαϊκές χώρες, οι ευρωπαϊκές αγορές συρρικνώθηκαν σημαντικά για τις ελληνικές εξαγωγές. Επίσης, από την αύξηση των τιμών του πετρελαίου και του παραγωγικού εξοπλισμού επηρεάστηκαν σημαντικά οι επενδύσεις, ιδιαίτερα οι ξένες. Εξαιτίας της αύξησης του κόστους καυσίμων και των τιμών του εισαγόμενου κεφαλαιουχικού εξοπλισμού σημειώθηκε κλαδική αναδιάρθρωση των ξένων επενδύσεων από τη βαριά βιομηχανία, η οποία χρειάζεται μεγάλη ποσότητα καυσίμων και εισάγει σχεδόν

εξολοκλήρου τον κεφαλαιουχικό της εξοπλισμό, προς την ελαφριά βιομηχανία (Βεργόπουλος, 1986α: 197-198, 200-201, Κιντής, 1995: 540, 560). Όσον αφορά τον τριτογενή τομέα παραγωγής, αυτός, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και διεθνώς δεν παρουσίασε αξιόλογη αυτοδυναμία και δυναμική, δεδομένου ότι σε μεγάλο βαθμό λειτουργούσε ως 'υπηρέτης' των δύο άλλων τομέων της οικονομίας. Η ανάπτυξη της οικονομίας μέχρι τότε οφείλονταν στο δευτερογενή τομέα και κυρίως στη μεταποίηση (Κιντής, 1995: 528).

Στην περίοδο αυτή, και ιδιαίτερα από το 1973 και μετά, το ρεύμα της 'εξόδου' αναστράφηκε και μετατράπηκε σε καθαρή εισροή επαναπατριζόμενων μεταναστών, ενώ ταυτόχρονα η μετακίνηση προς την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη επιβραδύνθηκε σημαντικά, στρεφόμενη, με χαμηλότερη ένταση, σε μικρότερες επαρχιακές πόλεις (Γλυτσός, 1995α: 114).

8.4 Περίοδος 1980-1998

8.4.1 Οικονομικές εξελίξεις και αμφισβήτηση της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου

Στη δεκαετία του '80, η οικονομία της χώρας εισήλθε σε μια φάση σχεδόν πλήρους στασιμότητας, η οποία, με εξαίρεση κάποιες πολύ πρόσκαιρες 'αναλαμπές', διατηρήθηκε έως τα τέλη της εξεταζόμενης περιόδου (Γλυτσός, 1995β: 281). Οι ρυθμοί ανάπτυξης της χώρας ήταν οι χαμηλότεροι από τους ρυθμούς σχεδόν όλων των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α., με αποτέλεσμα η ελληνική οικονομία να αποκλίνει από τις οικονομίες όλων των ανεπτυγμένων χωρών (Ιορδάνογλου, 2003β: 66). Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου είναι: η οικονομική στασιμότητα, ο συνεχιζόμενος πληθωρισμός με σημαντικές αυξομειώσεις, η μόνιμη παθητικότητα του ισοζυγίου πληρωμών, η αλματώδης εξέλιξη των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους και η στασιμότητα των δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων (Γεωργακόπουλος, 1995: 86, Λιανός & Λάζαρης, 1995: 69-70).

Η στασιμότητα στους ρυθμούς ανάπτυξης αφορούσε κυρίως τον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα παραγωγής. Το μερίδιο του αγροτικού τομέα ως ποσοστό του Α.Ε.Π. άρχισε να μειώνεται ακόμη περισσότερο. Η στήριξη των τιμών των προϊόντων που εξασφάλιζε η Κοινή Αγροτική Πολιτική (Κ.Α.Π.) της Ε.Ο.Κ. ενίσχυσε μεν τα αγροτικά εισοδήματα, οι επιπτώσεις, όμως, στις παραγωγικές επιδόσεις ήταν αμφίβολες. Οι επιδοτήσεις συχνά προσανατόλισαν τη διάρθρωση της παραγωγής

αφενός προς αδιέξοδες κατευθύνσεις και αφετέρου ενθάρρυναν την υποβάθμιση της ποιότητας των παραγόμενων προϊόντων. Το 1992, η Κ.Α.Π. από μηχανισμός στήριξης των τιμών των αγροτικών προϊόντων μετατράπηκε βαθμιαία σε μηχανισμό απευθείας στήριξης του εισοδήματος των αγροτών (Ιορδάνογλου, 2003β: 71). Παρ' όλα αυτά, όμως, ο πρωτογενής τομέας εξακολουθούσε να έχει ιδιαίτερη σημασία για την ελληνική οικονομία. Η συμβολή του στα βασικά οικονομικά μεγέθη της χώρας, παρά τη δραστική μείωσή του, ήταν πολύ υψηλότερη από την αντίστοιχη συμβολή του τομέα αυτού στις οικονομίες άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Γεωργακόπουλος & Ζανιάς, 1995: 466).

Το μερίδιο της βιομηχανίας στο Α.Ε.Π. μειώθηκε από 17,3% (1980) σε 12,7% το 1994. Ο ρυθμός αύξησης της βιομηχανικής ανάπτυξης, ο οποίος άρχισε να υποχωρεί από τα μέσα της δεκαετίας του '70, το 1981 έπεσε στο μηδέν, ενώ το 1982 πήρε αρνητική τιμή (-1,5). Έκτοτε, παρατηρείται μια συνολική αποδυνάμωση του παραγωγικού συστήματος της βιομηχανίας, όπως αυτή εκφράζεται με τη συνεχή μείωση της παραγωγής, τη γενικευμένη πτώση των επενδύσεων, την οπισθοδρόμηση της παραγωγικής συγκρότησης του τομέα και την εξασθένηση της ανταγωνιστικής θέσης της χώρας στη διεθνή αγορά (Καζάκος, 2002: 402, Κιντής, 1995: 551-554). Ταυτόχρονα, στο εσωτερικό της βιομηχανίας παρατηρείται μια κλαδική αναδιάρθρωση υπέρ των κλάδων των 'παραδοσιακών' προϊόντων, η οποία συνδέεται με τη 'συμπεριφορά' των ξένων επενδύσεων (Γκέκας, κ.ά., 1981: 18, Καλογήρου, κ.ά., 1980: 17). Την ίδια ακριβώς χρονική περίοδο, προκύπτουν σαφείς ενδείξεις αναπροσανατολισμού των ξένων επενδύσεων προς την κατεύθυνση των παραδοσιακών κλάδων (Χασσιδ, 1995: 388). Το τέλος της δεκαετίας του '70, φαίνεται ότι 'σηματοδοτεί' την έναρξη μιας δύσκολης εποχής για την ελληνική βιομηχανία (Κιντής, 1995: 537), την οποία επιτείνει ακόμα περισσότερο η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το 1981 (Γεωργακόπουλος, 1995: 105).

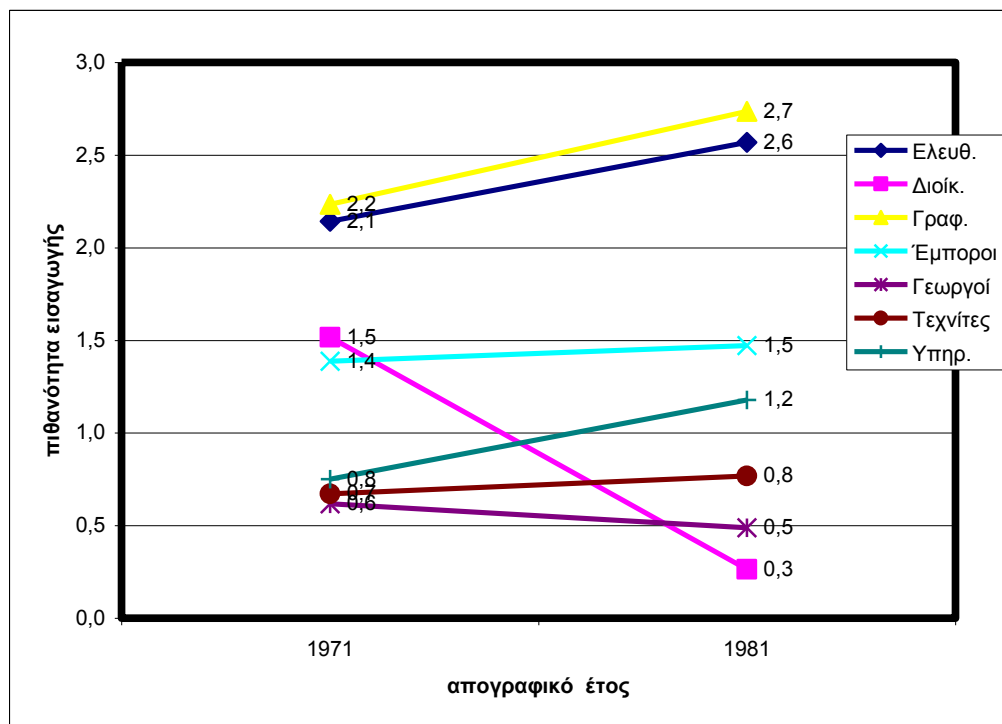
Η κρίση της βιομηχανίας και οι επιδόσεις της οικονομίας γενικότερα, είχαν ως αποτέλεσμα την αμφισβήτηση της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου και, ειδικότερα, της συμβολής της εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη και τη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων, σε διεθνές επίπεδο. Η άνοδος του εκπαιδευτικού επιπέδου στις ανεπτυγμένες και τις αναπτυσσόμενες χώρες δεν συνοδεύτηκε με την αναμενόμενη άνοδο της παραγωγικότητας (Κανελλόπουλος, κ.ά., 2003: 26) και επανεξετάστηκε η μεταξύ τους συνάφεια (Πυργιωτάκης, 1992β: 182).

8.4.2 Ο ρόλος της ανώτατης εκπαίδευσης στην κοινωνική αναπαραγωγή κατά τις αρχές της δεκαετίας του '80

Ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση

Η αύξηση του επιπέδου εκπαίδευσης, η οποία θα συνέβαλλε στην οικονομική ανάπτυξη, θεωρούνταν ότι θα συνέβαλλε και στη διεύρυνση των ευκαιριών πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση, κυρίως των «χαμηλότερων» κοινωνικών στρωμάτων (Κελπανίδης, 1997: 51-52). Οι ανισότητες, όμως, μεταξύ των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων, ως προς τις ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση, παρέμειναν, παρά το γεγονός ότι αυξήθηκαν για όλες τις κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, εκτός των γεωργών και των επαγγελματιών διεύθυνσης-διοίκησης. Η προσπάθεια των 'κατώτερων' κοινωνικο-επαγγελματικών να αυξήσουν τις ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση συνοδεύεται από αντίστοιχη αύξηση των ευκαιριών πρόσβασης των 'ανώτερων' και 'μεσαίων' κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων, με αποτέλεσμα να διατηρηθούν οι μεταξύ τους αποστάσεις (γράφημα 8.6). Η μείωση των πιθανοτήτων εισαγωγής των επαγγελματιών διεύθυνσης-διοίκησης πιθανό να οφείλεται (α) στο μικρό αριθμό των ατόμων της ομάδας, ο οποίος την καθιστά «ευάλωτη» σε διακυμάνσεις, (β) στο μεγάλο αριθμό φοιτητών του εξωτερικού, για τους οποίους, από τα θεωρητικά και τα λίγα ερευνητικά δεδομένα προκύπτει ότι προέρχονται από τις «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες και (γ) στο είδος του κεφαλαίου που χρησιμοποιούν για την κοινωνική αναπαραγωγή, εφόσον τα επαγγέλματα αυτά χρησιμοποιούν σε μεγαλύτερο ίσως βαθμό το κοινωνικό και οικονομικό κεφάλαιο απ' ότι το πολιτισμικό και ιδιαίτερα το εκπαιδευτικό. Όσον αφορά στη μείωση των πιθανοτήτων εισαγωγής των γεωργών, αυτή πιθανό να οφείλεται στον όγκο και τη δομή του κατεχόμενου κεφαλαίου. Οι γεωργοί απ' όλες τις «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες αφενός κατέχουν το μικρότερο όγκο κεφαλαίου και αφετέρου χρησιμοποιούν σε μικρότερο βαθμό το εκπαιδευτικό κεφάλαιο για την κοινωνική τους αναπαραγωγή, με αποτέλεσμα, στον κοινωνικό «στίβο» για την απόκτηση πλεονεκτημάτων να είναι πιο «αδύναμοι».

Γράφημα 8.6
Εξέλιξη των πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων για κάθε επαγγελματική ομάδα πατέρα στην ανώτατη εκπαίδευση μεταξύ των απογραφικών ετών 1971 και 1981

Το ακαδ. έτος 1980/81, σύμφωνα με τα ερευνητικά αποτελέσματα της παρούσας εργασίας, οι υπάλληλοι γραφείου και τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα έχουν ίσες περίπου ευκαιρίες φοίτησης στην ανώτατη εκπαίδευση (2,7 και 2,6 αντίστοιχα) και ακολουθούν με σημαντική διαφορά οι έμποροι-πωλητές (1,5) και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες (1,2). Οι υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες έχουν πολύ λίγες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση: οι τεχνίτες-εργάτες 0,8, οι γεωργοί 0,5 και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης 0,3.

Το γεγονός ότι οι υπάλληλοι γραφείου, μια «μεσαία» κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία έχει περίπου ίσες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα πιθανό να οφείλεται στις διαφορετικές στρατηγικές που χρησιμοποιεί αυτή η ομάδα για την κοινωνική της αναπαραγωγή. Οι στρατηγικές αναπαραγωγής, όπως προαναφέρθηκε, εξαρτώνται αφενός από τον όγκο και τη δομή του αναπαραγόμενου κεφαλαίου και αφετέρου από την κατάσταση των εργαλείων αναπαραγωγής (Bourdieu, 2002: 162). Καθώς βαίνουμε από τα επαγγέλματα γραφείου προς τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα από τη μια αυξάνεται ο όγκος του αναπαραγόμενου κεφαλαίου και από την άλλη μεταβάλλεται η δομή του. Ειδικότερα, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα σε σχέση με τους υπάλληλους γραφείου, εκτός από τον πλουσιότερο σφαιρικό όγκο κεφαλαίου διαφοροποιούνται έντονα και στη δομή του. Οι διαφορές

μεταξύ των δύο κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων δεν αφορούν μόνο το πολιτισμικό κεφάλαιο, αλλά αφορούν κυρίως το οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο. Οι υπάλληλοι γραφείου προσπαθούν να καλύψουν τις διαφορές επενδύοντας στο πιο πρόσφορο γι' αυτά κεφάλαιο, που είναι το πολιτισμικό κεφάλαιο. Ως εργαλείο χρησιμοποιούν το εκπαιδευτικό σύστημα και κυρίως την ανώτατη εκπαίδευση. Για να καλύψουν τη διαφορά προσπαθούν να το χρησιμοποιήσουν με μεγαλύτερη ένταση σε σχέση με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, γι' αυτό κι έχουν περίπου ίσες πιθανότητες πρόσβασης εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, τα οποία συγκαταλέγονται στα 'ανώτερα' κοινωνικά στρώματα, έχουν, όπως και το 1961, τις λιγότερες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση απ' όλες τις επαγγελματικές ομάδες. Αυτό, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω διεξοδικά, οφείλεται α) στην προτίμηση των παιδιών των επαγγελματιών διεύθυνσης-διοίκησης να σπουδάσουν στο εξωτερικό και β) στο είδος του κεφαλαίου (κοινωνικό και οικονομικό) που κυρίως χρησιμοποιούν για την κοινωνική τους αναπαραγωγή.

Τα αποτελέσματα αντίστοιχων ερευνών σχετικά με τις πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση στις αρχές της δεκαετίας του '80 διαφοροποιούνται τόσο με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας όσο και μεταξύ τους. Ως ένα βαθμό η διαφοροποίηση αυτή οφείλεται στο διαφορετικό τρόπο υπολογισμού των πιθανοτήτων εισαγωγής. Για να αντιμετωπιστεί στο μέγιστο δυνατό το πρόβλημα της συγκρισιμότητας μεταξύ των τιμών των πιθανοτήτων εισαγωγής, υπολογίσαμε τις σχετικές πιθανότητες εισαγωγής των νέων κάθε κοινωνικο-επαγγελματικής ομάδας σε σχέση με τους γεωργούς (ομάδα αναφοράς). Πρόκειται για έναν τρόπο υπολογισμού των πιθανοτήτων εισαγωγής, τον οποίο χρησιμοποιούν αρκετοί ερευνητές στις μελέτες τους. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, τον χρησιμοποιούν οι Μ. Χρυσάκης (1991) και Δρεττάκης (1998), με διαφορετική όμως ομάδα αναφοράς (πίνακας 8.11). Όπως φαίνεται από τα στοιχεία του πίνακα 8.11, οι μελέτες συμφωνούν μεταξύ τους ότι:

- τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και οι υπάλληλοι γραφείου έχουν περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση από τις υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες
- οι έμποροι-πωλητές βρίσκονται στην τρίτη θέση

Εκτός απ' αυτές τις δύο κοινές διαπιστώσεις, μεταξύ των αποτελεσμάτων των μελετών παρατηρούνται σημαντικές διαφορές, γεγονός το οποίο αναδεικνύει την ανάγκη αναλυτικής παρουσίασης των δεδομένων που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό των πιθανοτήτων εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση, ώστε τα αποτελέσματα να είναι αξιοποιήσιμα και από άλλους ερευνητές. Επίσης, είναι φανερό

Πίνακας 8.11
Πιθανότητες εισαγωγής των νέων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επαγγελματική ομάδα πατέρα στις αρχές της δεκαετίας του '80,
σύμφωνα με τα δεδομένα διαφόρων ερευνών

Ομάδες επαγγελματιών	Λούμπος		Τζιαφέτας & Τζουγάς		Χρυσά- κης	Δρεττάκης	Πυργιωτάκης *		Κάτσικας & Καββαδίας *		παρούσα έρευνα	
	1982/83		1981/82		1980/81	1982/83	1981		1980/81		1980/81	
	Π.Ε.**	Σ.Π.Ε***	Π.Ε.	Σ.Π.Ε.	Σ.Π.Ε.	Σ.Π.Ε.	Π.Ε.	Σ.Π.Ε.	Π.Ε.	Σ.Π.Ε.	Π.Ε.	Σ.Π.Ε.
Ελεύθερα-επιστημονικά επ.	24,1	3,3	0,232	5,3	4,2	281	1,6	2,7	1,7	2,8	2,6	5,2
Επ. διεύθυνσης-διοίκησης	10,9	1,5	0,060	1,4	-	-	1,1	1,8	0,5	0,8	0,3	0,6
Επ. γραφείου	22,2	3,0	0,229	5,2	5,1	216	1,7	2,8	1,9	3,2	2,7	5,4
Έμποροι-πωλητές	12,8	1,8	0,137	3,1	2,5	149	1,7	2,8	1,7	2,8	1,5	3,0
Γεωργοί	7,3	1	0,044	1	1,0	51	0,6	1	0,6	1	0,5	1
Εργάτες-τεχνίτες	4,3	0,6	0,071	1,6	1,5	100	0,7	1,2	0,8	1,3	0,8	1,6
Προσωπικές υπηρεσίες	8,6	1,2	0,109	2,5	1,4	96	0,7	1,2	0,7	1,2	1,1	2,4

* Στις μελέτες των Πυργιωτάκη και Κάτσικας & Καββαδία παρατίθενται μόνο τα ποσοστά του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά επάγγελμα και του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα. Η τιμή της πιθανότητας εισαγωγής για κάθε επαγγελματική ομάδα προέκυψε από τη το λόγο % επαγγελματικής ομάδας (X) στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό προς % φοιτητών με πατέρα στην επαγγελματική ομάδα (X), μετά από δικούς μας υπολογισμούς.

** Π.Ε. (Πιθανότητα Εισαγωγής): Πιθανότητα εισαγωγής των νέων κάθε κοινωνικο-επαγγελματικής ομάδας στην ανώτατη εκπαίδευση..

*** Σ.Π.Ε.(Σχετική Πιθανότητα Εισαγωγής): Η πιθανότητα εισαγωγής των νέων κάθε κοινωνικο-επαγγελματικής ομάδας στην ανώτατη εκπαίδευση σε σχέση με τους γεωργούς (ομάδας αναφοράς). Εξάρτηση αποτελεί η μελέτη του Δρεττάκη, η οποία χρησιμοποιεί ως ομάδα αναφοράς τους τεχνίτες-εργάτες

ότι οι μελέτες παρουσιάζουν σημαντικές μεθοδολογικές αδυναμίες. Στη μελέτη του Μ. Χρυσάκη (1991) απουσιάζουν οι πιθανότητες εισαγωγής των νέων με πατέρα στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, ενώ στη μελέτη του Μ. Δρεττάκη (1998) τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης περιλαμβάνονται στους υπάλληλους γραφείου χωρίς καμία αιτιολόγηση.

Παρά την αμφισβήτηση της συμβολής της αύξησης του εκπαιδευτικού επιπέδου του πληθυσμού στην οικονομική ανάπτυξη και τη μείωση των εκπαιδευτικών και γενικότερα των κοινωνικών ανισοτήτων, οι μεταρρυθμιστικές παρεμβάσεις στην ελληνική εκπαίδευση, κατά την περίοδο 1982-1985, στόχευαν στην υλοποίηση εξειδικευμένων στόχων οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της χώρας (Μαράτου-Αλιμπράντη, κ.ά., 2002: 76) και του ιδεώδες του εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης (Λαμπίρη-Δημάκη, 1986: 162). Στην εισηγητική έκθεση του νόμου 1566/1985 δηλώνεται ρητά ότι σκοπός του σχολείου είναι να *‘...αμβλύνει τις συνέπειες διαφορετικών οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών συνθηκών καταγωγής’* (Δημαράς, 2003β: 170). Για το λόγο αυτό θεσπίστηκαν διάφορα μέτρα, όπως η κατάργηση των εξετάσεων από το Γυμνάσιο στο Λύκειο, η ίδρυση Ενιαίων Πολυκλαδικών Λυκείων, η δημιουργία Μεταλυκειακών Προπαρασκευαστικών Κέντρων, η ενισχυτική διδασκαλία στους μαθητές κ.ά. (Πυργιωτάκης, 2001: 104).

Εσωτερική ιεράρχηση της ανώτατης εκπαίδευσης και κοινωνική αναπαραγωγή

Η κατάργηση των εισιτήριων εξετάσεων από το Γυμνάσιο στο Λύκειο μετέθεσαν τον επιλεκτικό ρόλο της εκπαίδευσης σχεδόν εξολοκλήρου στην τριτοβάθμια και κυρίως στην ανώτατη εκπαίδευση (Μαράτου-Αλιμπράντη, κ.ά., 2002: 83), αφού η ανώτερη τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση εξακολουθούσε να αποτελεί δεύτερη επιλογή (Δημαράς, 2003β: 175-176). Η κοινωνική επιλογή, στο πρώτο μισό της δεκαετίας του '80, συντελείται με το *numerus clausus* και την εσωτερική διαφοροποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης, η οποία «ενισχύεται» από το νέο εξεταστικό σύστημα εισαγωγής στα Α.Ε.Ι. Οι εισαγωγικές εξετάσεις του 1983, οι οποίες με κάποιες τροποποιήσεις ίσχυσαν έως το 1993, με το διαχωρισμό των σχολών σε δέσμες απέκρυπταν την ιεραρχημένη διαστρωμάτωση των σχολών της ανώτατης εκπαίδευσης (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1999: 118). Στις αρχές της δεκαετίας του '80, όπως και στην προηγούμενη περίοδο, με μεγάλη σταθερότητα, οι νέοι από τις «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες (επαγγέλματα: ελευθέρια-επιστημονικά, διεύθυνσης-διοίκησης) και οι ένοπλες δυνάμεις έχουν περισσότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στις ‘προνομιούχες’ σχολές (Σχολές: Επιστημών Υγείας, Πολυτεχνική, Καλών Τεχνών) και λιγότερες στις ‘μη

προνομιούχες' σχολές (Σχολές: Οικονομικών Επιστημών, Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Θεολογική). Αντίθετα, οι νέοι από τις «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες (κυρίως οι γεωργοί και λιγότερο οι εργάτες-τεχνίτες) έχουν περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στις 'μη προνομιούχες' σχολές και λιγότερες στις 'προνομιούχες' σχολές. Στο εσωτερικό των «κατώτερων» κοινωνικο-επαγγελματικών κατηγοριών παρουσιάζεται διαφοροποίηση μεταξύ των τεχνιτών-εργατών και των γεωργών. Επίσης, αξίζει να επισημανθεί ότι τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης ενώ έχουν τις χαμηλότερες πιθανότητες εισαγωγής στο σύνολο των ανώτατων σχολών (0,3 το 1981), έχουν πολύ μεγάλες πιθανότητες εισαγωγής στις 'προνομιούχες' σχολές (1,8 στην Πολυτεχνική Σχολή και 1,7 στην Σχολή Καλών Τεχνών). Αυτό είναι ενδεικτικό του ρόλου της εσωτερικής διαφοροποίησης και ιεράρχησης των ανώτατων σχολών στην αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων (πίνακας 8.12).

Πίνακας 8.12
Δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των νέων κατά σχολή και επάγγελμα
πατέρα για το ακαδ. έτος 1982/83³⁰⁴

Σχολές	Ελευθέρια επ.	Επ. Διεύθυνσης	Υπ. γραφείου	Έμποροι-πωλητές	Γεωργοί	Εργάτες-τεχνίτες	Απασχ. Υπηρεσίες	Ένοπλες Δυνάμεις
Θεολογικές	0,8	0,3	0,7	0,7	1,8	1,0	1,0	0,4
Επιστημών Υγείας	1,5	1,0	1,1	0,9	0,7	0,7	0,9	1,6
Νομικών, Πολιτ. & Οικον. Επ.	1,0	0,8	1,1	1,1	1,0	0,9	1,0	1,0
Φιλοσοφικές	1,0	0,6	1,1	1,0	0,8	1,0	1,1	1,0
Θετικών Επιστημών	1,0	0,9	1,1	0,9	0,9	1,1	1,0	0,9
Γεωτεχνικών Επιστημών	1,0	1,3	0,8	0,9	1,3	1,1	1,0	0,9
Πολυτεχνικές	1,4	1,8	1,0	0,9	0,7	1,0	0,9	1,4
Καλών Τεχνών	1,4	1,7	1,1	1,0	0,5	1,0	1,0	1,3
Οικονομικών Επιστημών	0,5	1,1	0,8	1,1	1,3	1,2	1,0	0,7
Κοινωνικών-Πολιτικών Επ.	0,6	1,0	0,8	1,0	1,5	1,2	1,3	0,7
Επιστημών Αγωγής	-	-	-	-	-	-	-	-
Επ. Φυσικής Αγωγής	-	-	-	-	-	-	-	-
Επ. Οικιακής Οικονομίας	-	-	-	-	-	-	-	-

Για τις Σχολές Επιστημών Αγωγής, Επιστημών Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού και Επιστημών Οικιακής Οικονομίας, δεν υπάρχουν στοιχεία. Πρόκειται

³⁰⁴ Η επιλογή του έτους είναι τυχαία, αφού οι δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στις ανώτατες σχολές παρουσιάζουν σταθερότητα σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο (βλ. κεφάλαιο 7).

για ανώτερες σχολές, οι οποίες αργότερα γίνονται ανώτατες. Η διαδικασία ανατωματοποίησης των ανώτερων σχολών, όπως και των Τ.Ε.Ι. αργότερα (Νόμος 2916/2001), εντάσσεται στα πλαίσια της διεύρυνσης και της ενίσχυσης της εσωτερικής διαφοροποίησης και ιεράρχησης των ανώτατων σχολών, μέσω της κατάργησης του διαχωρισμού μεταξύ της ανώτερης και της ανώτατης εκπαίδευσης (Σιάνου-Κύργιου, 2006: 67, Χιωτάκης, 2002: 63-64)

Τα στοιχεία που αφορούν τις δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής κάθε κοινωνικο-επαγγελματικής ομάδας στην ανώτατη εκπαίδευση δεν αντικατροπτίζουν επακριβώς το μέγεθος της ανισότητας στην ανώτατη εκπαίδευση γιατί στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού α) δεν λαμβάνονται υπόψη οι φοιτητές του εξωτερικού και β) περιλαμβάνονται οι 'μη ενεργοί' φοιτητές (έως το ακαδ. έτος 1982/83³⁰⁵). Από τα θεωρητικά αλλά και από τα λίγα ερευνητικά δεδομένα (Κασσωτάκης, 1996: 73, Κιντής, 1980: 71-72 κ.ά.), όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, προκύπτει ότι στο εξωτερικό σπουδάζουν, κυρίως, οι νέοι που προέρχονται από τις «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες, αφού, σε σχέση με τις υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες, έχουν σε μεγαλύτερο βαθμό, την οικονομική δυνατότητα να ανταποκριθούν στο υψηλό οικονομικό κόστος των σπουδών στο εξωτερικό. Έτσι, πολλοί φοιτητές που προέρχονται από τις «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες δεν περιλαμβάνονται στο φοιτητικό πληθυσμό, με αποτέλεσμα οι πιθανότητες εισαγωγής τους να εμφανίζονται μικρότερες, αν μάλιστα ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι το 1981 οι φοιτητές του εξωτερικού αποτελούσαν το 50,8% των φοιτητών του εσωτερικού (Panayotopoulos, 1998: 79). Επίσης, ένα άλλο στοιχείο, το οποίο επηρεάζει την εικόνα των ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση είναι οι 'μη ενεργοί' ή 'αιώνιοι' φοιτητές, δηλαδή οι φοιτητές οι οποίοι είτε καθυστερούν είτε έχουν εγκαταλείψει τις σπουδές τους, αλλά εμφανίζονται ότι τις συνεχίζουν λόγω της αυτόματης εγγραφής τους στα επόμενα έτη (Κριμπάς, 2003: 157). Μέχρι το 1982/83, οι φοιτητές αυτοί περιλαμβάνονται στον υπολογισμό των πιθανοτήτων, σε αντίθεση με τους φοιτητές που τελειώνουν κανονικά τις σπουδές τους, με αποτέλεσμα οι κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες από τις οποίες προέρχονται οι 'μη ενεργοί' φοιτητές να εμφανίζουν μεγαλύτερες πιθανότητες εισαγωγής από τις πραγματικές. Είναι χαρακτηριστικό ότι στα μέσα της δεκαετίας του 1980, οι 'μη ενεργοί' φοιτητές αποτελούν το ένα τρίτο του συνόλου των φοιτητών (Κυπριανός, 2004: 328). Οι 'μη ενεργοί' φοιτητές εντοπίζονται σε μεγάλη αναλογία στις 'μη προνομιούχες σχολές', σε ορισμένες από τις οποίες, όπως για παράδειγμα η Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών, η

³⁰⁵ Από το ακαδ. έτος 1983/84 και μετά τα στοιχεία αφορούν μόνο στους πρωτοετείς φοιτητές.

αναλογία είναι ένα προς ένα και προέρχονται από τις «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες με αποτέλεσμα οι φοιτητές αυτοί να εμφανίζουν μεγαλύτερες πιθανότητες εισαγωγής από αυτές που έχουν στην πραγματικότητα (Οικονόμου, κ.ά., 2002: 37).

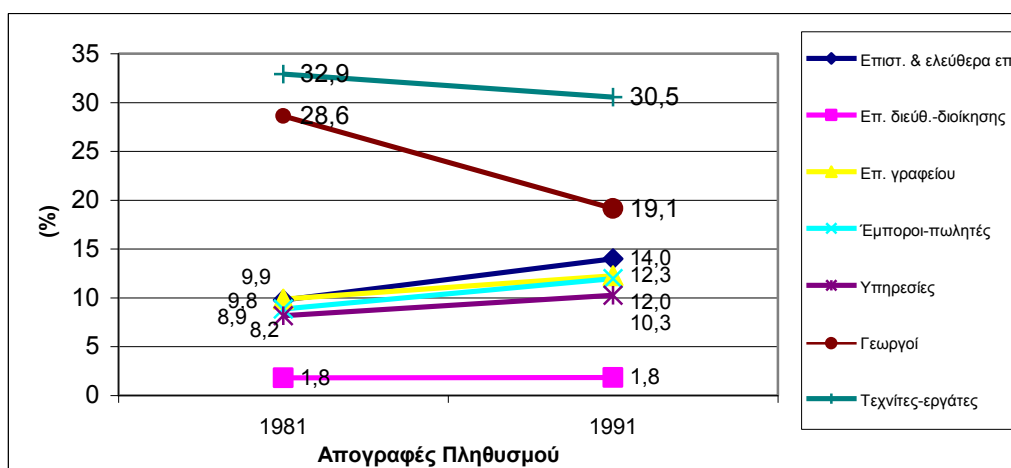
8.4.3 Εκπαίδευση και απασχόληση

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80, το πανεπιστημιακό πτυχίο εξακολουθεί να αποτελεί 'διαβατήριο' ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας, ιδιαίτερα για τις «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες (Κυπριανός, 2004:303) εξαιτίας της προώθησης –έστω και καθυστερημένα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Δυτικής Ευρώπης- ορισμένων θεσμών του κράτους-πρόνοιας, όπως για παράδειγμα η προσπάθεια θεμελίωσης του Εθνικού Συστήματος Υγείας (Πετμετζίδου-Τσουλουβή, 1992: 15), και της ανάπτυξης γενικότερα του τριτογενή τομέα παραγωγής κατά τη δεκαετία αυτή (Κιντής, 1995: 528)

Από το 1980 και μετά, σε όλες τις ανεπτυγμένες χώρες, ο τριτογενής τομέας παραγωγής απέκτησε ηγετικό ρόλο στην οικονομική τους ανάπτυξη, λόγω των αλλαγών που επήλθαν στο ρόλο και στο χαρακτήρα της παραγωγής και της ανάδειξης της γνώσης σε κυρίαρχο συντελεστή παραγωγής. Η παλιά διχοτόμηση αγαθά-υπηρεσίες ξεπεράστηκε. Η νέα οικονομική ανάπτυξη στηρίχθηκε κυρίως στην ανάπτυξη μιας σειράς νέων υπηρεσιών, οι οποίες ήταν αποτέλεσμα των τεχνολογικών νεωτερισμών, των κοινωνικών καινοτομιών και της αυξανόμενης τριτογενοποίησης των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Η τεχνολογική επανάσταση και η πρόοδος στις τεχνικές της πληροφορίας και των μέσων τηλεπικοινωνίας δημιούργησαν ένα νέο 'τεχνο-οικονομικό' σύστημα, στα πλαίσια του οποίου ο τριτογενής τομέας διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο. Στις λιγότερες ανεπτυγμένες χώρες, όμως, η διόγκωση του τριτογενή τομέα παραγωγής έγινε σε παραδοσιακές υπηρεσίες. Οι οικονομίες των 'αναπτυσσόμενων' χωρών δεν κατάφεραν να 'αρθρώσουν' τις υπηρεσίες που ήταν αναγκαίες για την εξυπηρέτηση των άλλων τομέων της οικονομικής δραστηριότητας και ιδιαίτερα τις υπηρεσίες 'έντασης γνώσης' που συνδέονται με την πληροφορία και αποτελούν τον κεντρικό πυρήνα της βιομηχανίας υψηλής τεχνολογίας και εξειδίκευσης (Πετμεζάς, 1991: 118-129). Παρόμοια πορεία με τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες παρουσίασε και ο τριτογενής τομέας παραγωγής στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας μας, όπως προκύπτει από τη συμμετοχή στο Α.Ε.Π και την απασχόληση. Από το 1980 και μετά, οι υπηρεσίες είναι ο μόνος συστηματικά αναπτυσσόμενος τομέας της οικονομίας και ο μόνος που

δημιουργεί νέες θέσεις απασχόλησης, γεγονός που επηρεάζει τη μορφολογική σύνθεση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (Ιορδάνογλου, 2003β: 71, Λιανός & Λάζαρης, 1995: 50-51). Τα επαγγέλματα τα οποία σχετίζονται με τον τριτογενή τομέα παραγωγής (ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, υπάλληλοι γραφείου, έμποροι-πωλητές, απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών) παρουσιάζουν αύξηση, ενώ τα επαγγέλματα που συνδέονται με τον πρωτογενή (γεωργοί κ.λπ.) και το δευτερογενή τομέα (εργάτες-τεχνίτες) παραγωγής παρουσιάζουν μείωση (γράφημα 8.7).

Γράφημα 8.7
Εξέλιξη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά επάγγελμα μεταξύ των απογραφικών ετών 1981 και 1991

Η ζήτηση για ανώτατη εκπαίδευση κατά τη δεκαετία του '80 αυξάνεται, αφού οι νέες θέσεις απασχόλησης που δημιουργούνται στο τριτογενή τομέα, στο μεγαλύτερο μέρος τους, καλύπτονται από πτυχιούχους Α.Ε.Ι. (Οικονόμου, κ.ά., 2002: 158). Έτσι, στις κυβερνήσεις δημιουργείται διπλή πίεση, η οποία αφορά αφενός την αύξηση των φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση και αφετέρου την επαγγελματική αποκατάσταση των αποφοίτων (Γλυτσός, 1995: 311). Για την κάλυψη της ζήτησης για ανώτατη εκπαίδευση, στα μέσα της δεκαετίας του '80 ιδρύονται νέα Α.Ε.Ι. (Πανεπιστήμια: Αιγαίου, Θεσσαλίας και Ιονίου), αλλά και νέα τμήματα στα ήδη υπάρχοντα Α.Ε.Ι. (Ευαγγελόπουλος, 1998: 276-277) ενώ για την επαγγελματική αποκατάσταση των αποφοίτων οι κυβερνήσεις προβαίνουν σε μια σειρά από προσλήψεις, παρά το γεγονός ότι το δημόσιο χρέος αυτήν την περίοδο αυξάνεται σημαντικά κάθε χρόνο (Γλυτσός, 1995: 311). Το 1990, όμως, τα περιθώρια του δημοσίου τομέα για πρόσληψη πτυχιούχων εξαντλούνται καθώς το δημόσιο χρέος φτάνει στο 100% του Α.Ε.Π. (Λιανός & Λάζαρης, 1995: 68).

Η ανεργία, κατά τη δεκαετία του '80, παρά την αύξησή της, διατηρείται σε χαμηλά επίπεδα (7%-8%) σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες λόγω (α) της 'ενσυνείδητης' πολιτικής απορρόφησης ανέργων στο δημόσιο τομέα και (β) της

παραδοσιακής οργάνωσης του μεγαλύτερου μέρους των παραγωγικών δυνάμεων (Λιανός & Λάζαρης, 1995: 70). Από το 1991 και μετά, όμως, η ανεργία άρχισε να αυξάνεται σημαντικά (Ιορδάνογλου, 2003β: 67).

8.4.4 Εκπαιδευτική πολιτική

Το πέρασμα από τη δεκαετία του '80 στη δεκαετία του '90, βρίσκει την Ελλάδα να έχει ακολουθήσει ένα δικό της δρόμο, ο οποίος οδήγησε σε συσσώρευση οικονομικών προβλημάτων. Η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας (1991-1993), για να αντιμετωπίσει την κατάσταση, κατάρτισε ένα πρόγραμμα σταθεροποίησης, το οποίο είχε ως στόχο την ανατροπή των τάσεων –κυρίως εκείνων που αφορούσαν την αύξηση των δανειακών αναγκών του δημοσίου τομέα- της περασμένης δεκαετίας (Καζάκος, 2002: 437, 459). Σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής, όπως και στις ανεπτυγμένες χώρες, δόθηκε έμφαση στην ποιοτική αναβάθμιση της εκπαίδευσης (Κανελλόπουλος, κ.ά., 2003: 26). Οι υπουργοί Παιδείας της κυβέρνησης Μητσοτάκη, Κοντογιαννόπουλος και Σουφλιάς, με στόχο την 'ποιότητα' της εκπαίδευσης επιχείρησαν διάφορες αλλαγές, ενώ το 1992, ψηφίστηκε ο Νόμος 2083 για τον 'Εκσυγχρονισμό της Ανώτατης Εκπαίδευσης', ο οποίος διαπνέονταν από την αρχή της αποδοτικότητας (Κυπριανός, 2004: 311).

Η εκπαιδευτική πολιτική της χώρας, μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχ (1991), επηρεάζεται από την εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία αρθρώνεται όλο και περισσότερο γύρω από την ιδέα της εντονότερης σύνδεσης εκπαίδευσης και επιχείρησης (Κυπριανός, 2004: 298)³⁰⁶. Σε όλα τα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δημοσιοποιούνται κατά τη δεκαετία του '90³⁰⁷, η ανώτατη εκπαίδευση παρουσιάζεται ως παράγοντας-κλειδί για την επίλυση

³⁰⁶ Το 1985, ήδη, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο είχε αποφανθεί ότι η ανώτατη εκπαίδευση μπορεί να θεωρηθεί και επαγγελματική κατάρτιση, απόφαση η οποία επηρέασε την εκπαιδευτική πολιτική της χώρας μας. Η εκπαιδευτική πολιτική της κυβέρνησης του ΠΑ.ΣΟ.Κ συνίσταται στην επαγγελματοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης με τη δημιουργία εκτενούς δικτύου ανώτερης τεχνικής εκπαίδευσης, τη διασπορά ανώτερων και ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στην περιφέρεια της χώρας και τη σύσταση νέων, εξειδικευμένων επαγγελματικά, τμημάτων σε παλιά και νέα ιδρύματα.

³⁰⁷ Μέχρι το 1996 εκδίδονται τρία Λευκά Βιβλία (για την Οικονομία το 1993, την Κοινωνική Πολιτική το 1994 και την Εκπαίδευση το 1995) και τέσσερα Πράσινα (για την Ευρωπαϊκή Διάσταση το 1993, την Καινοτομία το 1995, την Απασχόληση το 1996 και την Κινητικότητα το 1996) (Κυπριανός, 2004: 297).

των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων (Σιάνου-Κύργιου, 2006: 53). Μεταξύ αυτών, στο κείμενο που περιέχεται στο Λευκό Βιβλίο για την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση, από τις πρώτες κίολα γραμμές κυριαρχεί μια ιδέα: η καταπολέμηση της ανεργίας και η ανάπτυξη της οικονομίας μέσω της σύγκλισης σχολείου και επιχείρησης και της ανταπόκρισης του πρώτου στις ανάγκες της δεύτερης (Κυπριανός, 2004: 298). Επίσης, στη δεκαετία αυτή, στο 'Υπόμνημα για την Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα', προβάλλονται δύο βασικά σημεία σύγκλισης μεταξύ των κρατών-μελών, τα οποία είναι άμεσα συνδεδεμένα με την ενίσχυση της συμβολής της ανώτατης εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική δικαιοσύνη. Πρώτον, η αύξηση της συμμετοχής, ώστε οι κοινωνικές ομάδες, οι οποίες στο παρελθόν ήταν αποκλεισμένες, να έχουν περισσότερες ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση και, δεύτερον, η εναρμόνιση των τρόπων παραγωγής, μετάδοσης και απόκτησης της γνώσης στα συστήματα της ανώτατης εκπαίδευσης.(Σιάνου-Κύργιου, 2006: 51).

Η προσπάθεια εναρμόνισης της ανώτατης εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας και την οικονομική ανάπτυξη γενικότερα είναι φανερά τα τελευταία χρόνια. Ήδη, από τις αρχές της δεκαετίας του '90, η τάση αυτή υποδηλώνεται με τη μετονομασία των ανώτατων σχολών (Πάντειος, Α.Σ.Ο.Ε.Ε., κ.λπ.), όταν μετατράπηκαν σε αυτοτελή Α.Ε.Ι.³⁰⁸. Για παράδειγμα, η μετονομασία της Ανώτατης Βιομηχανικής Σχολής Πειραιά σε Οικονομικό Πανεπιστήμιο Πειραιά φαίνεται να συνδέεται αφενός με την αποβιομηχάνιση της ελληνικής οικονομίας και αφετέρου με την προσπάθεια του ιδρύματος να ανταποκριθεί στις νέες οικονομικές εξελίξεις. Το διάστημα αυτό, η πανεπιστημιακή εκπαίδευση παρουσιάζει για πρώτη φορά έντονη διαφοροποίηση ως προς τα γνωστικά αντικείμενα τα οποία προσφέρονται, καθώς τα νέα τμήματα που ιδρύονται κατά κανόνα αναπτύσσονται είτε σε νέους επιστημονικούς τομείς είτε σε υπάρχοντες επιστημονικούς κλάδους με υψηλή ζήτηση στην αγορά εργασίας. Βέβαια, υπάρχουν και περιπτώσεις δημιουργίας νέων τμημάτων σε παραδοσιακούς κλάδους με χαμηλή ζήτηση στην αγορά εργασίας, αλλά αυτό φαίνεται να αποτελεί μάλλον εξαίρεση και συσχετίζεται περισσότερο με την ολοκλήρωση της ακαδημαϊκής φυσιογνωμίας των Α.Ε.Ι. εκτός Αθηνών. Στη μεγάλη τους πλειονότητα τα Α.Ε.Ι. δημιούργησαν τμήματα, τα οποία διαφοροποιούνται σε μικρό ή μεγάλο βαθμό από τα υφιστάμενα και φαίνεται να υπηρετούν είτε νέους

³⁰⁸ Τη διετία 1989-90 η Α.Σ.Ο.Ε.Ε. μετονομάζεται σε Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, η Πάντειος σε Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, η Α.Β.Σ.Π. σε Οικονομικό Πανεπιστήμιο Πειραιά, η Α.Γ.Σ.Α. αρχικά σε Γεωργικό και αργότερα (1995) σε Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και η Α.Β.Σ.Θ. σε Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

επιστημονικούς τομείς είτε νέους συνθετικούς συνδυασμούς υφιστάμενων τομέων. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι στους σχεδιασμούς της πανεπιστημιακής κοινότητας διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο δύο, συνήθως συμπληρωματικοί, παράγοντες: α) η ανάγκη εκσυγχρονισμού της επιστημονικής γνώσης και β) η ανάγκη σύνδεσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας με την αγορά εργασίας και τις επαγγελματικές προοπτικές των αποφοίτων (Οικονόμου, κ.ά., 2002: 163-164).

Στους στόχους της οικονομικής ανάπτυξης ανταποκρίνεται και η πολιτική της διεύρυνσης της ανώτατης εκπαίδευσης. Η μετάβαση σε μια 'μαζική' ανώτατη εκπαίδευση είναι αποτέλεσμα ευρύτερων αλλαγών, οι οποίες συμβαίνουν από τη δεκαετία του '80 και μετά, στη σχέση μεταξύ κράτους, αγοράς και ανώτατης εκπαίδευσης σε όλες τις ανεπτυγμένες χώρες. Η μετάβαση αυτή εντάσσεται στο πλαίσιο ενός ευρύτερου συνόλου αλλαγών οι οποίες ανασυγκροτούν τις οργανωτικές δομές και τις λειτουργίες της ανώτατης εκπαίδευσης και επιβάλλονται από πολιτικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Η επίσημη αιτιολόγηση της πολιτικής για τη διεύρυνση βασίζεται στην επικρατούσα τεχνοκρατική θεώρηση, η οποία έχει ως υπόβαθρο τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου και τα επιχειρήματά της ως προς αυτήν την κατεύθυνση βασίζονται κυρίως σε τρεις υποθέσεις: Πρώτον, η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και η ανάδυση της 'κοινωνίας της γνώσης' σε συνδυασμό με τις τεχνολογικές εξελίξεις επιβάλλουν τη διεύρυνση της συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση και την καθιστούν αναγκαία προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη, αφού η γνώση διαδραματίζει σημαντικότερο ρόλο από το κεφάλαιο και τους φυσικούς πόρους. Δεύτερον, η διεύρυνση της συμμετοχής παρέχει στα κράτη τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν ταλέντα από όλες τις κοινωνικές τάξεις, προκειμένου να επιταχύνουν τους ρυθμούς ανάπτυξης και να αντιμετωπίσουν τον παγκόσμιο ανταγωνισμό. Τρίτον, στις σύγχρονες αγορές εργασίας αποτιμώνται θετικά και έχουν εμπορική αξία το ταλέντο και η αποδοτικότητα των εργαζομένων, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους προέλευση. Οι υποθέσεις αυτές όμως αμφισβητούνται συχνά με το επιχείρημα ότι δεν υπάρχουν δεδομένα που να τεκμηριώνουν με αδιαμφισβήτητο τρόπο τη συμβολή της διεύρυνσης της ανώτατης εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη (Σιάνου-Κύργιου, 2006: 3, 15-18)

8.4.5 Διεύρυνση της ανώτατης εκπαίδευσης και πρόσβαση

Πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση

Η εκπαιδευτική πολιτική για τη διεύρυνση της συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση, εκτός από τη συμβολή της στην οικονομική ανάπτυξη, στοχεύει και στην

κοινωνική δικαιοσύνη. Με τη 'μαζικοποίηση' της ανώτατης εκπαίδευσης πολλαπλασιάζονται οι ευκαιρίες πρόσβασης και δίνεται η δυνατότητα να εισαχθούν σ' αυτήν μεγαλύτερα τμήματα του πληθυσμού, ακόμα και από τις αποκλεισμένες στο παρελθόν κοινωνικές ομάδες (Σιάνου-Κύργιου, 2006: 2).

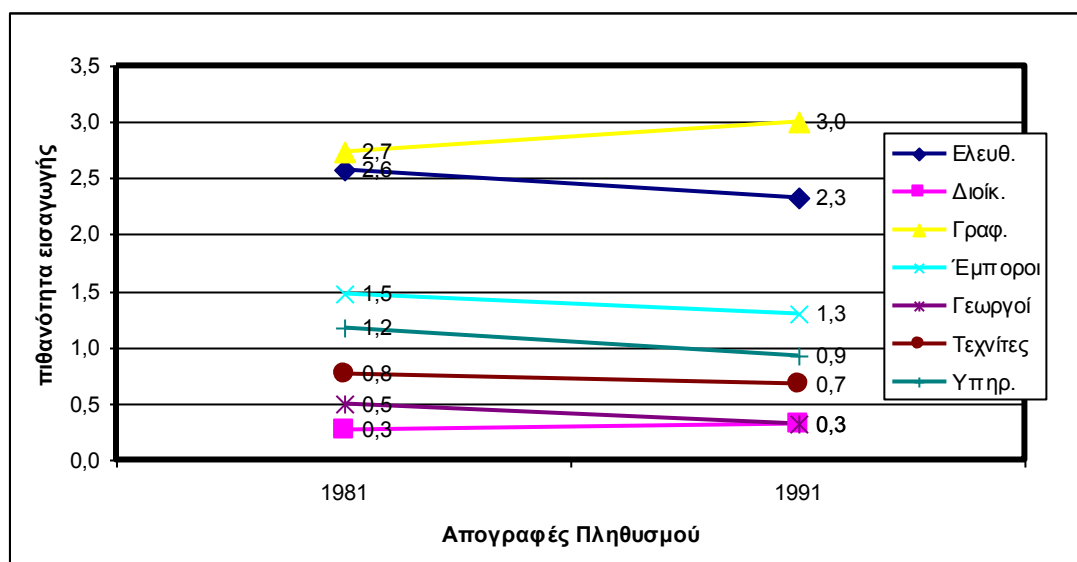
Οι βάσεις για τη 'διεύρυνση' της ανώτατης εκπαίδευσης τίθενται νωρίτερα, στα μέσα της δεκαετίας του '80, όταν από την κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. (1984), με το Π.Δ. 83, ιδρύονται τρία νέα πανεπιστήμια (Κυπριανός, 2004: 323) και πολλά νέα τμήματα στα ήδη υπάρχοντα Α.Ε.Ι.³⁰⁹, με σκοπό την άμβλυση των κοινωνικών ανισοτήτων και την οικονομική ανάπτυξη της χώρας (Δημαράς, 2003β: 170, Μαράτου-Αλιμπράντη, κ.ά., 2002: 76). Παρά την εξέλιξη αυτή, ο φοιτητικός πληθυσμός των Α.Ε.Ι. στο διάστημα 1985/86-1993/4 παρουσίασε μείωση κατά 18% σε απόλυτες τιμές (από 31.141 φοιτητές το 1985/86 σε 25.453 το 1993/94). Η μείωση αυτή παρατηρείται, σε διαφορετικό βαθμό όμως, σε όλες τις κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες εκτός από τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, τα οποία παρουσίασαν αύξηση κατά 23,5% (πίνακες 13α, 13β και 13γ). Στην περίπτωση των γεωργών και των τεχνιτών-εργατών η μείωση ως ένα βαθμό οφείλεται στην αντίστοιχη μείωση στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Οι υπόλοιπες επαγγελματικές ομάδες, εκτός των ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, παρόλο που αυξάνονται στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό μειώνονται στο φοιτητικό πληθυσμό (πίνακας 3.2). Αυτό σημαίνει ότι η μείωση του φοιτητικού πληθυσμού ευνόησε τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα. Στη συνέχεια, κατά το διάστημα 1993/94 έως 1997/98, ο φοιτητικός πληθυσμός των Α.Ε.Ι. αυξάνεται κατά 22%, τάση την οποία ακολουθούν σε απόλυτες τιμές όλες οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, εκτός από τους γεωργούς και τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες, οι οποίοι παρουσιάζουν μείωση (22,5% και 6,5% αντίστοιχα) (πίνακες 13α, 13β και 13γ). Οι μεταβολές που αφορούν την εκπροσώπηση των διάφορων κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στο φοιτητικό πληθυσμό επηρεάζονται από τις αντίστοιχες μεταβολές στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Γι' αυτό, για την ακριβή εικόνα της συμμετοχής κάθε κοινωνικο-επαγγελματικής ομάδας στο φοιτητικό πληθυσμό είναι αναγκαία η κατασκευή δεικτών, οι οποίοι λαμβάνουν υπόψη τους την αντίστοιχη εκπροσώπηση των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων και στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό και δείχνουν τις πιθανότητες εισαγωγής τους στην ανώτατη εκπαίδευση. Τη δεκαετία του '80, παρά την αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού, οι πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση μειώθηκαν για όλες τις κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες εκτός

³⁰⁹ Για παράδειγμα, το 1989 στο Πάντειο Πανεπιστήμιο ιδρύονται 5 νέα τμήματα (www.panteion.gr/gr/new/menu/diethonspoudon/istoria.htm/27/8/2005).

από τους υπάλληλους γραφείου και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης. Τα επαγγέλματα γραφείου αυξάνουν τις πιθανότητες εισαγωγής, ενώ στα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης παραμένουν σταθερές. Το 1991, τις περισσότερες ευκαιρίες πρόσβασης και με μεγάλη διαφορά από τις υπόλοιπες επαγγελματικές ομάδες έχουν οι υπάλληλοι γραφείου (3,0) και τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (2,3), τα οποία αύξησαν σημαντικά τη μεταξύ τους διαφορά σε σχέση με το 1981. Ακολουθούν με σημαντική διαφορά οι έμποροι-πωλητές (1,3), οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες (0,9) και οι εργάτες-τεχνίτες (0,7). Οι γεωργοί και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης έχουν τις λιγότερες ευκαιρίες πρόσβασης (0,3) (γράφημα 8.8).

Γράφημα 8.8

Εξέλιξη των πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων για κάθε επαγγελματική ομάδα πατέρα στην ανώτατη εκπαίδευση μεταξύ των απογραφικών ετών 1981 και 1991

Η μείωση των πιθανοτήτων εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση όλων των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων πλην των επαγγελμάτων διεύθυνσης-διοίκησης, τα οποία παρουσίασαν σταθερότητα, σχετίζεται με τη σημαντική αύξηση των πιθανοτήτων εισαγωγής των υπαλλήλων γραφείου. Το 1991, οι υπάλληλοι γραφείου, όχι μόνο σταθεροποιούν την πρώτη θέση στις ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση, τάση η οποία άρχισε να διαμορφώνεται από το 1971, αλλά καταφέρνουν να δημιουργήσουν και μια σημαντική διαφορά από τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα που ακολουθούν. Το γεγονός αυτό συνδέεται με τις στρατηγικές κοινωνικής αναπαραγωγής που χρησιμοποιούν οι υπάλληλοι γραφείου. Η δομή του κεφαλαίου των υπαλλήλων γραφείου χαρακτηρίζεται από την καθολική επικράτηση του πολιτισμικού και ειδικότερα του «εκπαιδευτικού» κεφαλαίου σε σχέση με το οικονομικό και το κοινωνικό κεφάλαιο. Τα επαγγέλματα γραφείου μέχρι τα τέλη της

Πίνακας 8.13α: Φοιτητικός πληθυσμός στην ανώτατη εκπαίδευση κατά επάγγελμα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1983/84 έως 1997/98

	Ελευθ.	Διοίκ.	Γραφ.	Έμπορ.	Γεωργ.	Τεχν.	Υπηρ.	Εν. Δ.	Σ/χοι	Λοιπά	Σύνολο
1983	3.889	335	4.819	3.531	2.870	5.277	1.104	609	1.669	321	24.424
1984	4.462	266	6.020	4.197	3.941	6.653	1.408	796	1.028	269	29.040
1985	5.122	320	6.559	4.436	3.845	7.224	1.573	733	924	405	31.141
1988	4.996	329	6.076	3.771	3.485	6.550	1.370	679	669	64	27.989
1991	5.440	242	5.780	3.968	2.467	5.945	1.129	530	1.731	239	27.471
1992	5.677	355	4.784	3.310	2.199	6.086	1.272	589	1.743	108	26.123
1993	6.324	270	4.724	3.195	2.006	5.742	1.190	627	1.288	87	25.453
1994	6.473	233	5.918	3.613	1.683	5.362	1.113	520	1.252	125	26.292
1995	6.620	267	6.852	3.328	1.647	5.065	1.232	666	1.177	84	26.938
1996	7.094	235	7.125	3.353	1.566	5.525	1.046	667	1.061	131	27.803
1997	8.236	293	7.960	3.876	1.555	6.151	1.113	696	1.091	121	31.092

Πίνακας 8.13β: Μεταβολή (%) του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα για τα ακαδ. έτη 1983-84 έως 1996-97

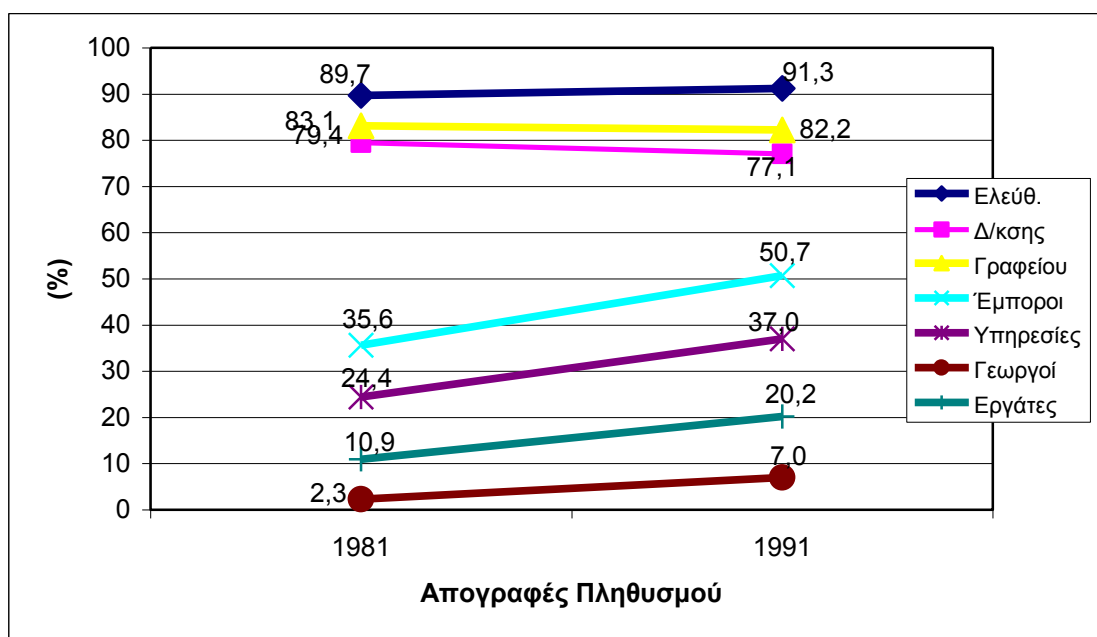
	Ελευθ.	Διοίκ.	Γραφ.	Έμπορ.	Γεωργ.	Τεχν.	Υπηρ.	Εν. Δ.	Σ/χοι	Λοιπά	Σύνολο
1983-84	14,7	-20,6	24,9	18,9	37,3	26,1	27,5	30,7	-38,4	-16,2	18,9
1984-85	14,8	20,3	9,0	5,7	-2,4	8,6	11,7	-7,9	-10,1	50,6	7,2
1985-88	-2,5	2,8	-7,4	-15,0	-9,4	-9,3	-12,9	-7,4	-27,6	-84,2	-10,1
1988-91	8,9	-26,4	-4,9	5,2	-29,2	-9,2	-17,6	-21,9	159	273,4	-1,9
1991-92	4,4	46,7	-17,2	-16,6	-10,9	2,4	12,7	11,1	0,7	-54,8	-4,9
1992-93	11,4	-23,9	-1,3	-3,5	-8,8	-5,7	-6,4	6,5	-26,1	-19,4	-2,6
1993-94	2,4	-13,7	25,3	13,1	-16,1	-6,6	-6,5	-17,1	-2,8	43,7	3,3
1994-95	2,3	14,6	15,8	-7,9	-2,1	-5,5	10,7	28,1	-6,0	-32,8	2,5
1995-96	7,2	-12,0	4,0	0,8	-4,9	9,1	-15,1	0,2	-9,9	56,0	3,2
1996-97	16,1	24,7	11,7	15,6	-0,7	11,3	6,4	4,3	2,8	-7,6	11,8

Πίνακας 8.13γ: Μεταβολή (%) του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα για τις περιόδους:1983-1985, 1985-1993, 1993-1997 και 1983-1997

	Ελευθ.	Διοίκ.	Γραφ.	Έμπορ.	Γεωργ.	Τεχν.	Υπηρ.	Εν. Δ.	Σ/χοι	Λοιπά	Σύνολο
1983-1985	31,7	-4,5	36,1	25,6	34,0	36,9	42,5	20,4	-44,6	26,2	27,5
1985-1993	23,5	-15,6	-28,0	-28,0	-47,8	-20,5	-24,3	-14,5	39,4	-78,5	-18,3
1993-1997	30,2	8,5	68,5	21,3	-22,5	7,1	-6,5	11,0	-15,3	39,1	22,2
1983-1997	111,8	-12,5	65,2	9,8	-45,8	16,6	0,8	14,3	-34,6	-62,3	27,3

δεκαετίας του '70 χρησιμοποιούσαν για την κοινωνική τους αναπαραγωγή το απολυτήριο Λυκείου. Οι τάσεις μαζικοποίησης του Λυκείου, μετά την κατάργηση των εισιτηρίων εξετάσεων από το Γυμνάσιο στο Λύκειο στις αρχές της δεκαετίας του '80, έδωσε την ευκαιρία σε κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, οι οποίες μέχρι τότε ήταν «αποκλεισμένες» απ' αυτή τη βαθμίδα, να «απειλήσουν» την κοινωνική αναπαραγωγή των επαγγελματιών γραφείου (γράφημα 8.9)³¹⁰. Τα επαγγέλματα γραφείου για να διατηρήσουν την κοινωνική τους θέση ενέτειναν τις προσπάθειές τους για απόκτηση περισσότερων εκπαιδευτικών προσόντων. Οι προσπάθειες αυτές είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση των πιθανοτήτων εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση. Επομένως, η αύξηση των πιθανοτήτων εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση των επαγγελματιών γραφείου συνδέεται με το φαινόμενο της 'μετακύλισης της ζήτησης', σύμφωνα με το οποίο η κάλυψη των θέσεων των επαγγελματιών γραφείου γίνεται από άτομα με περισσότερα από τα απαιτούμενα εκπαιδευτικά προσόντα (Κατσανέβας, 1998: 46, Κανελλόπουλος, κ.ά., 2003:27).

Γράφημα 8.9
Εξέλιξη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού που είναι απόφοιτοι Μέσης Εκπαίδευσης κατά επάγγελμα μεταξύ των απογραφικών ετών 1981 και 1991

Διεύρυνση του εκπαιδευτικού συστήματος και ετεροαπασχόληση

Η διεύρυνση της συμμετοχής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση όχι μόνο δεν έδωσε τη δυνατότητα στους προερχόμενους από τις «κατώτερες» κοινωνικο-

³¹⁰ Αναλυτικές πληροφορίες για τα στοιχεία που αφορούν τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό κατά επάγγελμα και επίπεδο εκπαίδευσης παρατίθενται στο παράρτημα V.

επαγγελματικές κατηγορίες να αποκομίσουν οφέλη ανάλογα με αυτά που πρόσφερε όταν ήταν αποκλεισμένες, αλλά συνέβαλε στην αύξηση της ανεργίας των αποφοίτων του Λυκείου. Η μεγάλη προσφορά (πληθωρισμός) αποφοίτων Λυκείου στην αγορά εργασίας οδήγησε στην υποβάθμιση του σχολικού τίτλου ως «τυπικού» προσόντος απασχόλησης κυρίως στους υπάλληλους γραφείου, αλλά και σε άλλα επαγγέλματα κυρίως του δημοσίου τομέα, και δημιούργησε νέα κριτήρια πρόσληψης τα οποία απαιτούν πρόσθετα «τυπικά» προσόντα, δηλαδή μεγαλύτερους τίτλους σπουδών. Η αύξηση του εκπαιδευτικού επιπέδου του πληθυσμού, και ειδικότερα των αποφοίτων μέσης εκπαίδευσης, είχε ως αποτέλεσμα το μετασχηματισμό της σχέσης μεταξύ θέσεων και εκπαιδευτικών προσόντων που απαιτούνται για την κατάληψή τους (Boudieu, 2002: 182-191). Το απολυτήριο λυκείου που σε μια άλλη εποχή συνδεόταν με την απασχόληση στα επαγγέλματα γραφείου και άλλα επαγγέλματα του δημοσίου τομέα, με την εξάπλωσή του σε μεγαλύτερα μέρη του πληθυσμού «αποσυνδέθηκε» από αυτή τη σχέση και συνέβαλε στην ανεργία τους. Επομένως, η αύξηση της ανεργίας των αποφοίτων Λυκείου συνδέεται με την «αντικατάστασή» τους στον εργασιακό χώρο από πτυχιούχους Α.Ε.Ι. Έτσι εξηγείται η ραγδαία αύξηση της απασχόλησης των πτυχιούχων κατά τις δεκαετίες του '80 και του '90, παρά την επιβράδυνση του μέσου ρυθμού δημιουργίας νέων θέσεων απασχόλησης στην ελληνική οικονομία (Οικονόμου, κ.ά., 2002: 156). Η αύξηση της απασχόλησης των πτυχιούχων και τα χαμηλά ποσοστά ανεργίας που εμφανίζουν σε σχέση με το μέσο όρο αλλά και με τους απόφοιτους των υπόλοιπων εκπαιδευτικών βαθμίδων σχετίζεται με την ετεροαπασχόλησή τους, δηλαδή την απασχόλησή τους σε δραστηριότητες χαμηλότερου επιπέδου ή διαφορετικού περιεχομένου από αυτό των προσόντων τους (φαινόμενο 'μετακύλισης της ζήτησης') και έχει ως επακόλουθο της αύξησης της ζήτησης για ανώτατη εκπαίδευση (Κανελλόπουλος, κ.ά., 2003: 91, 119, Σιάνου-Κύργιου, 2006: 40). Το γεγονός ότι ένας απόφοιτος Α.Ε.Ι. έχει περισσότερες πιθανότητες να βρει και να διατηρήσει μια θέση εργασίας έναντι των υπόλοιπων – χαμηλότερων- εκπαιδευτικών βαθμίδων (Οικονόμου, κ.ά. 2002: 155) έχει ως αποτέλεσμα το πτυχίο να αντιμετωπίζεται ως προϋπόθεση για την εξασφάλιση της απασχόλησης και ασπίδα κατά της ανεργίας (Κυπριανός, 2004: 328).

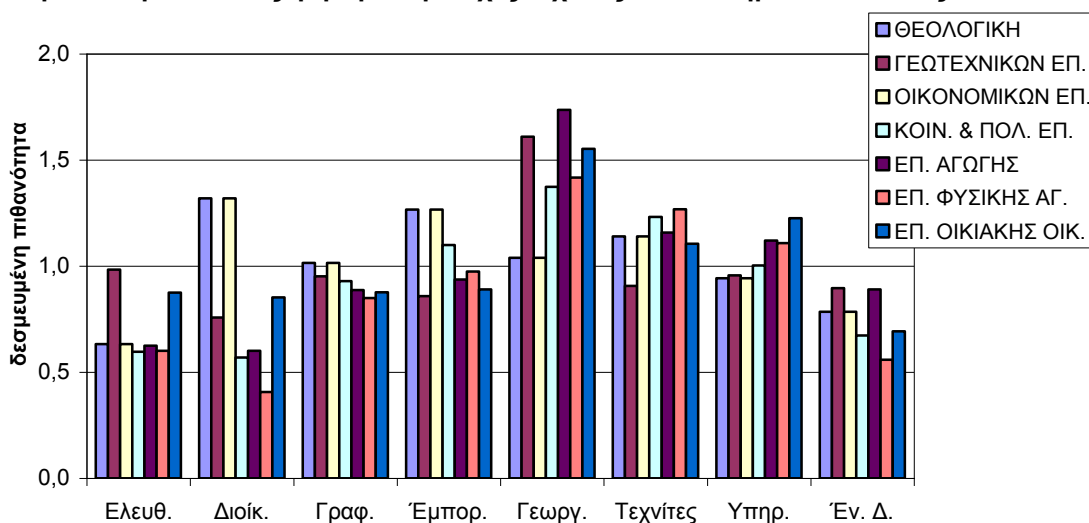
Η ετεροαπασχόληση, αποτέλεσμα της υπερπροσφοράς πτυχιούχων σε σχέση με τη ζήτηση, δεν αφορά τους πτυχιούχους όλων των σχολών και βρίσκεται σε αντιστοιχία με την εσωτερική ιεράρχηση των σχολών. Οι πτυχιούχοι που ετεροαπασχολούνται προέρχονται κυρίως από τις 'μη προνομιούχες' σχολές, και οφείλεται στον κορεσμό και τα οικονομικά ελλείμματα του δημοσίου τομέα, ο οποίος αποτελούσε τον κατεξοχήν τομέα απορρόφησης των πτυχιούχων αυτών. Αντίθετα, οι 'προνομιούχες' σχολές, οι οποίες στην πλειονότητά τους είναι επαγγελματικές

σχολές, εμφανίζουν στενή σχέση μεταξύ τύπου σπουδών και κατοπινής απασχόλησης (Κανελλόπουλος, κ.ά., 2003: 177, 184, Οικονόμου, κ.ά., 2002: 123, 138, 156, 173-174).

Διεύρυνση και πρόσβαση των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στις ανώτατες σχολές

Η ετεροαπασχόληση «πλήττει» κυρίως τους πτυχιούχους των ‘μη προνομιούχων’ σχολών, στις οποίες, και το διάστημα 1980/81 έως 1997/98, όπως και όλη την προηγούμενη περίοδο, τις περισσότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής έχουν οι νέοι από τις «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, ενώ τις λιγότερες οι νέοι από τις «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες και τις ένοπλες δυνάμεις. Οι «μεσαίες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες στις ‘μη προνομιούχες’ σχολές εκπροσωπούνται με το ίδιο ποσοστό που εκπροσωπούνται στο σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης (γράφημα 8.10).

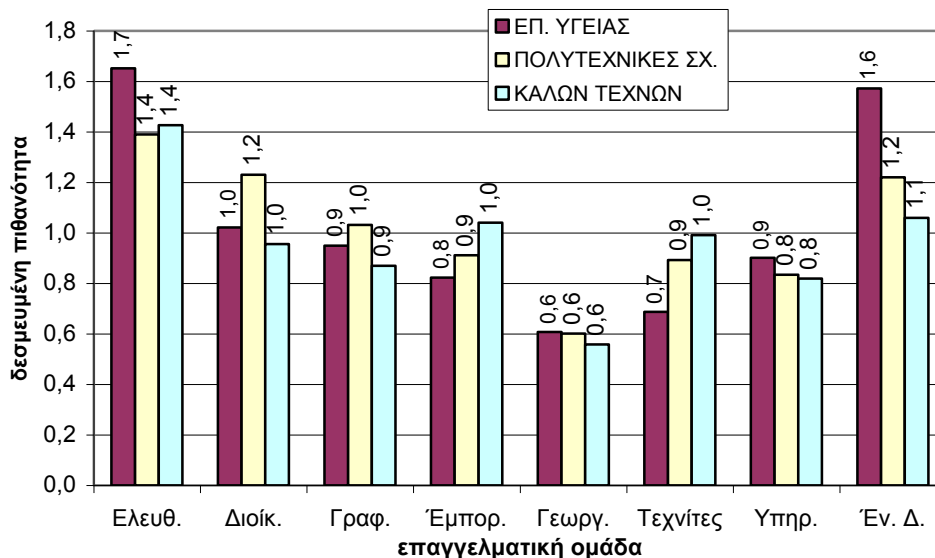
Γράφημα 8.10
Μέσοι όροι δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων κατά επάγγελμα πατέρα για καθεμία από τις ‘μη προνομιούχες’ σχολές το διάστημα 1980/81 έως 1997/98

Στις ‘προνομιούχες’ σχολές οι «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες και οι ένοπλες δυνάμεις έχουν μεγάλες δεσμευμένες πιθανότητες. Στις υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες η τιμή της δεσμευμένης πιθανότητας εισαγωγής είναι μικρότερη από τη μονάδα, γεγονός που σημαίνει ότι στις ‘προνομιούχες’ σχολές υποεκπροσωπούνται σε σχέση με το σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης. Μάλιστα, οι

γεωργοί έχουν πολύ μικρές δεσμευμένες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση (γράφημα 8.11)³¹¹.

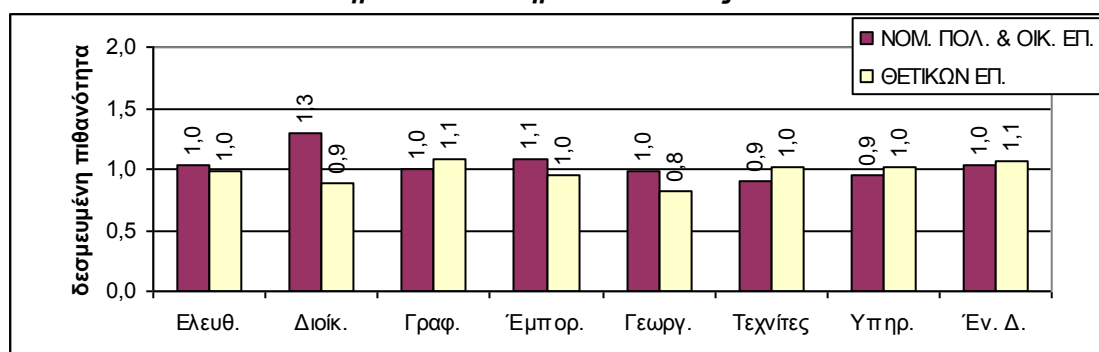
Γράφημα 8.11
Μέσοι όροι δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων κατά επάγγελμα πατέρα για καθεμία από τις 'προνομιούχες' σχολές το διάστημα 1980/81 έως 1997/98

Η διαφοροποίηση των κοινωνικο-επαγγελματικών κατηγοριών ως προς τις δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στις 'προνομιούχες' και 'μη προνομιούχες' σχολές αποδεικνύει την ιεράρχηση των σχολών ως προς την κοινωνική σύνθεση των φοιτητών τους. Οι νέοι από τις «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες εμφανίζουν υψηλές δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στις 'προνομιούχες σχολές' και χαμηλές στις 'μη προνομιούχες', ενώ, αντίθετα, οι νέοι από τις «κατώτερες»

³¹¹ Στις Σχολές Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών και Θετικών Επιστημών οι κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες εκπροσωπούνται με ίδιο περίπου ποσοστό που εκπροσωπούνται και στο σύνολο των ανώτατων σχολών (παρακάτω γράφημα)

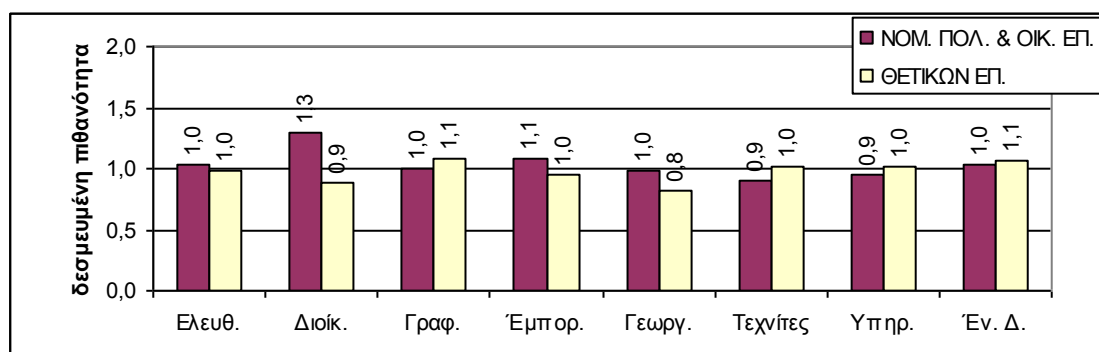
Γράφημα
Μέσοι όροι δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής των νέων κατά επάγγελμα πατέρα στις σχολές Νομικών, Πολιτικών & Οικονομικών Επιστημών και Θετικών Επιστημών το διάστημα 1980/81 έως 1997/98

κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες χαμηλές δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στις 'προνομιούχες' σχολές και υψηλές στις 'μη προνομιούχες' σχολές.

Η διαφοροποίηση των δεσμευμένων πιθανοτήτων εισαγωγής των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στις διάφορες ανώτατες σχολές αναδεικνύει τη σημαντικότητα του ρόλου της εσωτερικής ιεράρχησης των σχολών στην αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής. Τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, ενώ εμφανίζουν τις λιγότερες πιθανότητες εισαγωγής στο σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης, στις 'προνομιούχες' σχολές βρίσκονται στην τρίτη θέση. Αντίθετα, οι υπάλληλοι γραφείου, οι οποίοι έχουν τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στο σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης και με μεγάλη διαφορά από τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, στις 'προνομιούχες' σχολές βρίσκονται στην τέταρτη θέση.

Οι μελέτες που έχουν ασχοληθεί με τις πιθανότητες εισαγωγής στο σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1980/81 έως 1997/98 είναι λίγες³¹² (Μ. Χρυσάκη (1991), Α. Κυρίδη (1997α & 1997β), Μ. Δρεπτάκη (1998), κ.ά.) και τα αποτελέσματά τους συμφωνούν σε σημαντικό βαθμό με τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης. Σε όλες σχεδόν τις έρευνες, παρά τις μεταξύ τους διαφοροποιήσεις στις τιμές των πιθανοτήτων εισαγωγής κάθε κοινωνικο-επαγγελματικής ομάδας λόγω του διαφορετικού τρόπου υπολογισμού τους, τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής κατά σειρά έχουν: οι υπάλληλοι γραφείου, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, οι έμποροι-πωλητές, οι απασχολούμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες, οι εργάτες-τεχνίτες, οι γεωργοί και τέλος τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης. Ορισμένες, όμως, έρευνες διαφοροποιούνται ως προς τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, τα οποία δεν εμφανίζονται στην τελευταία θέση (π.χ. έρευνα του Κυρίδη Α., 1997α). Οι μελέτες αυτές, όμως, παρουσιάζουν διάφορες μεθοδολογικές αδυναμίες. Για παράδειγμα, τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης

³¹² Οι έρευνες, συνήθως, αφορούν ορισμένα μόνο έτη της εξεταζόμενης περιόδου 1980/81-1997/

παραλείπονται χωρίς καμιά αναφορά (Χρυσάκη, 1991) ή περιλαμβάνονται σε μια ομάδα με τα επαγγέλματα γραφείου χωρίς καμιά αιτιολόγηση (Δρεπτάκη, 1998). Σε άλλες πάλι μελέτες, τα επαγγέλματα ταξινομούνται σε ευρύτερες κατηγορίες με συνέπεια τα αποτελέσματά τους να μην είναι συγκρίσιμα με τα αποτελέσματα αντίστοιχων μελετών (Χρυσάκη & Σούλη, 2001). Τέλος, σε καμία μελέτη δεν παρουσιάζονται αναλυτικά τα στοιχεία από τα οποία προκύπτουν οι τιμές των δεικτών που χρησιμοποιούν.

Αν οι έρευνες που μελετούν τις πιθανότητες εισαγωγής στο σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1980/81-1997/98 είναι λίγες, οι έρευνες που μελετούν τις πιθανότητες εισαγωγής κατά σχολή είναι ελάχιστες, μόλις τρεις, αφορούν ορισμένες μόνο σχολές και διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς την κατηγοριοποίηση των επαγγελματικών ομάδων και τα ακαδ. έτη που ερευνούν. Η έρευνα του Β. Δρουκόπουλου (1989) αφορά τις Πολυτεχνικές Σχολές και το σύνολο των ανώτατων σχολών πλην των Πολυτεχνικών Σχολών (διάστημα 1983/84 έως 1986/87), η έρευνα του Α. Κυρίδη (1997β) την Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας (1987-91) και του Δ. Γουβιά (2002) ορισμένες σχολές και τμήματα κάποιων Α.Ε.Ι. (ακαδ. έτη 1993/94 και 1998/99). Μόνο η έρευνα του Ν. Panayotopoulos (2000) αφορά όλες τις σχολές, αλλά αυτές εξετάζονται ξεχωριστά για κάθε Α.Ε.Ι. και στα πλαίσια της διαφοροποίησης της δομής του εκπαιδευτικού συστήματος. Τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης δεν μπορούν να συγκριθούν με τα αντίστοιχα αποτελέσματα της μελέτης του Δ. Γουβιά γιατί χρησιμοποιεί διαφορετικό τρόπο κατηγοριοποίησης των επαγγελματικών ομάδων και του Α. Κυρίδη γιατί αφορά τη Σχολή ενός μόνο Α.Ε.Ι.. Στην έρευνα του Β. Δρουκόπουλου τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στις Πολυτεχνικές Σχολές έχουν τα επαγγέλματα γραφείου ενώ στην παρούσα έρευνα τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης. Στην έρευνα του Ν. Panayotopoulos τα στοιχεία αφορούν μεμονωμένα τις σχολές κάθε Α.Ε.Ι.

8.4.6 Εκπαιδευτική πολιτική και μετάθεση της επιλογής κατά τέλος της δεκαετίας του '90

Στα τέλη της δεκαετίας του '90, ιδρύονται πολλά νέα τμήματα σε όλα τα Α.Ε.Ι.. Η προσπάθεια αυτή εντάσσεται στα πλαίσια της διεύρυνσης της συμμετοχής και της επέκτασης της ανώτατης εκπαίδευσης και αποτελεί βασική προτεραιότητα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1997. Η επίσημη αιτιολόγηση της εκπαιδευτικής πολιτικής της κυβέρνησης του ΠΑ.ΣΟ.Κ για τη διεύρυνση στηρίζεται σε δύο

επιχειρήματα: Πρώτον, η ανώτατη εκπαίδευση να αποτελέσει κινητήρια δύναμη για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, συμβάλλοντας στη δημιουργία μιας εθνικής βάσης εργαζομένων με υψηλή εξειδίκευση, η οποία θα συνεισφέρει στην ενίσχυση των παραγωγικών επενδύσεων και στην ανάπτυξη των ανταγωνιστικών επιχειρήσεων και των καινοτομικών δράσεων στους τομείς των νέων τεχνολογιών. Δεύτερον, να δημιουργηθεί ένα ανοιχτό σύστημα πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση και να ενισχυθεί ο δημοκρατικός χαρακτήρας του εκπαιδευτικού συστήματος (Σιάνου-Κύργιου, 2006: 53-54, Μαράτου-Αλιπράντη, κ.ά., 2002: 77).

Παράλληλα, με την ίδρυση νέων τμημάτων κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, υλοποιούνται οι προσπάθειες –που είχαν ξεκινήσει από τα μέσα της δεκαετίας του '70- για την ίδρυση μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών με το Π.Δ. 308 του 1989 και την ψήφιση του Ν. 2083/1992 (Κριμπάς, 2003: 161). Μετά το 1992, παρατηρείται πολλαπλασιασμός των μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών και των φοιτητών που τα παρακολουθούν (Κυπριανός, 2004: 326). Η εξέλιξη αυτή συνδέεται με (α) τον πληθωρισμό των πτυχιούχων, (β) τον εντεινόμενο ανταγωνισμό για την ένταξη στην αγορά εργασίας που επιβάλλει την απόκτηση πρόσθετων τυπικών προσόντων και (γ) τη σταδιακή μετάθεση των επιλεκτικών λειτουργιών από το επίπεδο των προπτυχιακών ανώτατων σπουδών στο επίπεδο των μεταπτυχιακών σπουδών, λόγω της διεύρυνσης της συμμετοχής και της επέκτασης της ανώτατης εκπαίδευσης (Σιάνου-Κύργιου, 2006: 62).

Ωστόσο, η αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο δεν έλυσε το πρόβλημα της φοιτητικής μετανάστευσης. Στη δεκαετία του '90, οι φοιτητές του εξωτερικού παρουσιάζουν πολύ μεγάλη αύξηση και σχεδόν διπλασιάζονται (από 32.068 το 1990 σε 60.000 το 1999). Όμως, στις επιλογές των ελλήνων φοιτητών του εξωτερικού παρατηρούνται σημαντικές μεταβολές σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια: (α) αυξάνονται κατά πολύ οι μεταπτυχιακοί φοιτητές σε σχέση με τους προπτυχιακούς και (β) οι προπτυχιακοί φοιτητές, εκτός από τις παραδοσιακές προτιμήσεις στην Ιατρική και τις Τεχνολογικές Επιστήμες παρουσιάζουν και κάποιες νέες επιλογές, όπως τα Οικονομικά, η Οργάνωση και Διοίκηση Επιχειρήσεων, η Αεροναυπηγική κ.λπ. (Κάτσικας, 2000: 68).

Με τη διεύρυνση της ανώτατης εκπαίδευσης ο επιλεκτικός ρόλος του εκπαιδευτικού συστήματος διατηρείται με:

- το *numerus clausus*, ο οποίος εξακολουθεί να ισχύει.
- την ενίσχυση της εσωτερικής διαφοροποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης (ένταξη ΤΕΙ, ανώτερων σχολών, κ.λπ.).
- τη θεσμοθέτηση μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών
- τη φοίτηση σε σχολές του εξωτερικού.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η διερεύνηση των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση, όπως αυτές εκφράζονται από τις ευκαιρίες πρόσβασης των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων σ' αυτήν, «φαινόταν» αρχικά να είναι θέμα, το οποίο έχει ερευνηθεί με συστηματικό και αναλυτικό τρόπο. Γι' αυτό, ως βασικός σκοπός της εργασίας τέθηκε η μελέτη των πιθανοτήτων εισαγωγής των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά σχολή και τμήμα κατά τη μεταπολεμική περίοδο (1955-1998), σε σχέση με δείκτες που αφορούν στο οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων, δημιουργώντας ένα αναλυτικό πλαίσιο κατανόησης της αναπαραγωγής της κοινωνικής δομής της ελληνικής κοινωνίας μέσω του σχολείου, κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου. Ο υπολογισμός των πιθανοτήτων εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση κατά σχολή και τμήμα, όπως σε όλες σχεδόν τις αντίστοιχες έρευνες, θα στηριζόταν στα στατιστικά στοιχεία που εκδίδει η Ε.Σ.Υ.Ε.

Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας, αλλά και η συστηματική ενασχόληση με τα στατιστικά στοιχεία ανέδειξε σημαντικά μεθοδολογικά ζητήματα αλλά και προβλήματα τόσο στις υπάρχουσες μελέτες όσο και στην αξιοποίηση των στατιστικών στοιχείων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να περιληφθούν τελικά στους στόχους της έρευνας η κριτική αναλυτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας και η αντιμετώπιση βασικών προβλημάτων που αφορούν στα στατιστικά στοιχεία. Η μετατόπιση του ενδιαφέροντος έγινε σε βάρος της εκπόνησης δεικτών που αφορούν στο οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων των οποίων οι γόνοι εκπροσωπούνται στο πανεπιστήμιο, παρά το γεγονός ότι επιχειρήθηκε η προσέγγισή τους μέσα από βιβλιογραφικά δεδομένα.

Τα συμπεράσματα της παρούσας μελέτης, όπως αναδύονται και από τη συζήτηση των αποτελεσμάτων αφορούν (α) στην κριτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας για τις πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση, (β) στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που ανακύπτουν από την αλλαγή στις ταξινομικές κατηγορίες των στατιστικών στοιχείων που χρησιμοποιούνται –τόσο από την παρούσα όσο κι από τις προγενέστερες έρευνες- για τον υπολογισμό των πιθανοτήτων εισαγωγής και γενικότερα των εκπαιδευτικών ευκαιριών στην ανώτατη εκπαίδευση των διάφορων κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων, και (γ) στην ανάδειξη του ρόλου της εσωτερικής ιεράρχησης των ανώτατων σχολών στην αναπαραγωγή της δομής της ελληνικής κοινωνίας σε συνδυασμό με την πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση.

A. Από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με τις έρευνες των πιθανοτήτων εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση προκύπτει ότι :

- Οι έρευνες που πραγματοποιούνται τις ευκαιρίες πρόσβασης των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στο σύνολο των ανώτατων σχολών είναι λίγες, ενώ εκείνες που διερευνούν τις πιθανότητες εισαγωγής κατά Α.Ε.Ι., σχολή και τμήμα είναι ελάχιστες. Αξίζει να σημειωθεί, ότι, η πλειονότητα των σχετικών ερευνών γίνεται στο πλαίσιο ευρύτερων μελετών.
- Σημαντικός αριθμός ερευνών αφορούν σε περιορισμένο αριθμό ακαδ. ετών, ενώ ορισμένες απ' αυτές προβαίνουν σε υπεργενίκευση με τη διατύπωση συμπερασμάτων διαχρονικής ισχύος. Αξίζει να επισημανθεί εδώ ότι οι έρευνες που μελετούν τις ευκαιρίες πρόσβασης κατά Α.Ε.Ι., σχολή και τμήμα συνήθως καλύπτουν ένα, μόνο, ακαδ. έτος.
- Στην πλειονότητα των ερευνών επιχειρείται περιγραφική μόνο παρουσίαση των αποτελεσμάτων τους, χωρίς να επιχειρείται και αντίστοιχη συζήτηση.
- Τα αποτελέσματα των ερευνών που αφορούν ίδιες χρονικές περιόδους, σε αρκετές περιπτώσεις διαφοροποιούνται σημαντικά μεταξύ τους, με αποτέλεσμα να μην παρέχεται η δυνατότητα διαμόρφωσης μιας σαφούς και ολοκληρωμένης εικόνας για τις ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση.
- Σε πληθώρα ερευνών δεν παρουσιάζονται με αναλυτικό ή συνεπή τρόπο τα δεδομένα, προκειμένου οι ενδιαφερόμενοι να κατανοήσουν τις μεταξύ τους διαφοροποιήσεις.
- Οι ταξινομικές κατηγοριοποιήσεις, και ιδιαίτερα αυτή που αφορά στις επαγγελματικές ομάδες, διαφοροποιούνται μεταξύ των ερευνών με συνέπεια να μην είναι επιτυχής η οποιαδήποτε σύγκριση των αποτελεσμάτων αλλά και η περαιτέρω αξιοποίησή τους, για τη μελέτη της εξέλιξης των ευκαιριών πρόσβασης των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στην ανώτατη εκπαίδευση.
- Σε αρκετές έρευνες δεν γίνεται εκτενής αναφορά στο μεθοδολογικό πλαίσιο που υιοθετήθηκε με συνέπεια να μην είναι εφικτή η συστηματική προσέγγιση των διαφοροποιήσεων που παρουσιάζουν τα στατιστικά στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε., τόσο διαχρονικά (π.χ., στην ταξινόμηση των επαγγελματιών στις

Στατιστικές της Εκπαίδευσης) όσο και συγχρονικά (π.χ., στην ταξινόμηση των επαγγελματιών στις Απογραφές Πληθυσμού και στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, την ίδια χρονική περίοδο). Σε όσες απ' αυτές γίνεται αναφορά, αυτή συχνά παίρνει τη μορφή της υποσημείωσης.

- Παρά το γεγονός ότι σε μεγάλο αριθμό μελετών τα στατιστικά στοιχεία είτε δεν είναι απολύτως συγκρίσιμα, είτε δεν είναι τόσο αναλυτικά, δεν διατυπώνονται εντούτοις από τους ερευνητές αντίστοιχοι μεθοδολογικοί περιορισμοί.
- Τέλος, σε ορισμένες έρευνες παραλείπονται αυθαίρετα ορισμένες επαγγελματικές ομάδες, χωρίς να υπάρχει παράλληλα και η σχετική αιτιολόγηση.

B. Η επεξεργασία δευτερογενών και όχι πρωτογενών στατιστικών στοιχείων, λειτουργεί περιοριστικά για τον οποιονδήποτε ερευνητή, ο οποίος μπορεί μιν να εντοπίζει αδυναμίες αλλά δεν έχει τη δυνατότητα να λειτουργήσει διορθωτικά, με αποτέλεσμα να οδηγείται σε περιορισμούς της ερευνητικής του προσέγγισης. Ειδικότερα, στην περίπτωση της παρούσας μελέτης καταγράφηκαν και συνοψίζονται οι παρακάτω περιορισμοί:

- Οι στατιστικές κατηγορίες, όπως 'ομάδες επαγγελματιών', 'σχολές' κ.λπ., που χρησιμοποιεί η Ε.Σ.Υ.Ε. διαφοροποιούνται διαχρονικά, χωρίς όμως να γίνονται συγχρόνως και οι απαραίτητες αναφορές ή διευκρινίσεις.
- Οι ίδιες στατιστικές κατηγορίες διαφοροποιούνται στις διάφορες εκδόσεις της Ε.Σ.Υ.Ε. (π.χ. Απογραφές Πληθυσμού, Στατιστικές της Εκπαίδευσης, Έρευνες Εργατικού Δυναμικού κ.λπ.)
- Τα στοιχεία για τη σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού κατά επάγγελμα πατέρα είναι κατά μεγάλες ομάδες επαγγελματιών (μονοψήφιος κωδικός) με αποτέλεσμα τα στοιχεία να εμφανίζονται πολύ γενικά και γι' αυτό ελάχιστα αξιοποιήσιμα ερευνητικά. Αυτό δυσχεραίνει την εξαγωγή λεπτομερέστερων συμπερασμάτων και τη δυνατότητα πληρέστερης ερμηνείας και κατανόησης της κοινωνικής πραγματικότητας.
- Η ταξινόμηση του φοιτητικού πληθυσμού κατά μεγάλες ομάδες επαγγελματιών του πατέρα, όχι μόνο δεν δίνει σαφή εικόνα για τις εκπαιδευτικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά αποκρύπτει το μέγεθος των κοινωνικών

ανισοτήτων αφού σε μια ενιαία και μεγάλη ομάδα περιλαμβάνονται επαγγέλματα με τεράστιες διαφορές στον όγκο και τη δομή του κεφαλαίου τους (πχ. κληρικοί, οι οποίοι σ' ένα μεγάλο ποσοστό έχουν τελειώσει μόλις το δημοτικό και γιατροί, ταξινομούνται στην ίδια ομάδα επαγγελματιών, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα).

Γ. Στην παρούσα έρευνα έγινε προσπάθεια, αφενός να αντιμετωπιστούν στο μέτρο του δυνατού και του εφικτού οι περιορισμοί που θέτουν τα στατιστικά στοιχεία και αφετέρου να ληφθούν συγκριτικά υπόψη τα αποτελέσματα των ερευνών που έχουν γίνει μέχρι σήμερα. Οι κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση, όπως αυτές εκφράζονται από τις πιθανότητες εισαγωγής των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στην ανώτατη εκπαίδευση έχουν κάθετη και οριζόντια διάσταση. Αφορούν τόσο τη μετάβαση από το λύκειο στην ανώτατη εκπαίδευση όσο και την προσβασιμότητα στις διάφορες σχολές της ανώτατης εκπαίδευσης. Γι' αυτό οι πιθανότητες εισαγωγής των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων εξετάστηκαν σε σχέση μ' αυτές τις δύο διαστάσεις: την εισαγωγή τους στην ανώτατη εκπαίδευση και το βαθμό διαφοροποίησής τους στις διάφορες σχολές.

Γ1. Από τα αποτελέσματα της έρευνας αλλά και τη συζήτηση που ακολούθησε σχετικά με τις πιθανότητες εισαγωγής των διάφορων κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στην ανώτατη εκπαίδευση, δηλαδή στο σύνολο των ανώτατων σχολών, προκύπτουν τα παρακάτω συμπεράσματα:

- Τα στοιχεία που αφορούν τις επαγγελματικές ομάδες μεταξύ των ετών 1961 και 1971 δεν είναι απολύτως αντίστοιχα, λόγω της αλλαγής του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών. Το γεγονός αυτό μπορεί να επηρεάζει τα αποτελέσματα της έρευνας, ιδιαίτερα αυτά που αφορούν τις κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες με μικρό πληθυσμό, όπως είναι τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης.
- Η σειρά ιεράρχησης των διάφορων κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων, με κριτήριο την πιθανότητα εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση, παραμένει σχεδόν αναλλοίωτη κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου. Την υψηλότερη πιθανότητα εισαγωγής έχουν οι υπάλληλοι γραφείου και έπονται τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα. Με σημαντική διαφορά ως προς τις πιθανότητες εισαγωγής ακολουθούν οι έμποροι-πωλητές, οι απασχολούμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες, οι τεχνίτες-εργάτες και οι γεωργοί. Τελευταία

στην ιεραρχική κατάταξη βρίσκονται τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης. Εξαιρέσεις αποτέλεσαν: α) τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης τα οποία για ένα μόνο απογραφικό έτος (1971) δεν εντοπίστηκαν στην τελευταία θέση, και β) τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα τα οποία αντιστρέφουν τη σειρά κατάταξης σε σχέση με τα επαγγέλματα γραφείου μόνο κατά το πρώτο απογραφικό έτος (1961), πιθανόν εξαιτίας της αλλαγής του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελμάτων μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971, εμφανίζοντας έτσι τις υψηλότερες πιθανότητες εισαγωγής. Αυτή η σειρά ιεράρχησης των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων, βρίσκεται σε αντιστοιχία με τον όγκο του κατεχόμενου κεφαλαίου τους, εκτός από τα επαγγέλματα που εντάσσονται στην 'ανώτερη' κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία. Τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης βρίσκονται, για τα περισσότερα τουλάχιστον έτη, αντίστοιχα στη δεύτερη και τελευταία θέση. Επομένως, η περιρρέουσα αντίληψη ότι οι 'ανώτερες' κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες έχουν τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στα ελληνικά Α.Ε.Ι. δεν επαληθεύεται από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας. Αυτό πιθανόν να οφείλεται στο μεγάλο ποσοστό των φοιτητών του εξωτερικού για τους οποίους προκύπτει, από τα θεωρητικά κυρίως αλλά και τα λίγα έστω ερευνητικά δεδομένα, ότι προέρχονται από την «ανώτερη» κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία. Επιπρόσθετα, στην περίπτωση των επαγγελμάτων διεύθυνσης-διοίκησης μπορεί να οφείλεται στο είδος του κεφαλαίου που χρησιμοποιούν για την κοινωνική τους αναπαραγωγή, εφόσον τα επαγγέλματα αυτά αξιοποιούν σε μεγαλύτερο ίσως βαθμό το κοινωνικό και οικονομικό κεφάλαιο απ' ότι το πολιτισμικό και ιδιαίτερα το εκπαιδευτικό.

- Η σημαντική διαφορά των επαγγελμάτων γραφείου και των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελμάτων ως προς τις πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση από τις υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, πιθανόν να συνδέεται με το είδος του κεφαλαίου που χρησιμοποιούν για την κοινωνική τους αναπαραγωγή. Αυτές οι ομάδες αξιοποιούν σε μεγαλύτερο βαθμό το πολιτισμικό και ιδιαίτερα το εκπαιδευτικό κεφάλαιο απ' ότι οι υπόλοιπες.
- Οι υψηλές πιθανότητες εισαγωγής των υπαλλήλων γραφείου στην ανώτατη εκπαίδευση σχετίζονται αφενός με το είδος του κεφαλαίου που χρησιμοποιούν για την κοινωνική τους αναπαραγωγή και αφετέρου με το

φαινόμενο της 'μετακύλισης της ζήτησης'. Οι υπάλληλοι γραφείου για την κοινωνική τους αναπαραγωγή, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη κοινωνικο-επαγγελματική ομάδα, στηρίζονται σχεδόν εξολοκλήρου στο εκπαιδευτικό τους κεφάλαιο. Από την αρχή της εξεταζόμενης περιόδου έως και τα τέλη της δεκαετίας του '70, η κοινωνική αναπαραγωγή των υπαλλήλων γραφείου εξασφαλιζόνταν μέσω του απολυτήριου του λυκείου. Από τις αρχές της δεκαετίας του '80, με την κατάργηση των εισιτηρίων εξετάσεων από το γυμνάσιο στο λύκειο και τη συνακόλουθη μαζικοποίηση της βαθμίδας αυτής αλλά και την υποβάθμιση του επιλεκτικού της χαρακτήρα, η αναπαραγωγή των υπαλλήλων γραφείου μετατέθηκε στην επόμενη εκπαιδευτική βαθμίδα. Κατά συνέπεια, οι υπάλληλοι γραφείου για να διατηρήσουν την κοινωνική τους θέση ενέτειναν τις προσπάθειές τους με αποτέλεσμα να αυξήσουν τις πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση.

- Οι «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες (γεωργοί και εργάτες-τεχνίτες) εμφανίζουν με αξιοσημείωτη σταθερότητα σε όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου χαμηλές πιθανότητες εισαγωγής στο σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης. Αυτό σημαίνει, ίσως, ότι το εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί μέσο ανόδου για περιορισμένο μόνο αριθμό νέων προερχόμενων από την «κατώτερη» κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία. Κατά συνέπεια, οι προσπάθειες «εκδημοκρατισμού» του εκπαιδευτικού συστήματος, τον οποίο θέτουν ως σκοπό όλες οι μεταρρυθμιστικές ενέργειες από την εμφάνιση των Πορισμάτων της Επιτροπής Παιδείας (1958) μέχρι τη μεταρρύθμιση του 1997, αλλά και η αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου δεν συνέβαλαν ιδιαίτερα στην αύξηση των εκπαιδευτικών ευκαιριών των νέων από την «κατώτερη» κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία.
- Οι υπάλληλοι γραφείου είναι η μοναδική κοινωνικο-επαγγελματική ομάδα που αύξησε τις ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου. Η εξέλιξη αυτή συνδέεται με την αύξηση της απασχόλησης στον τομέα των υπηρεσιών, ιδιαίτερα του δημοσίου, αυτήν την περίοδο.
- Η διαφοροποίηση των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων που ανήκουν στην ίδια κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία, κατέχουν δηλαδή περίπου την ίδια κοινωνική θέση και όγκο κεφαλαίου που συνεπάγεται αυτή η θέση, ως προς

τις ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση, οφείλεται στη διαφοροποίηση της δομής του κατεχομένου κεφαλαίου. Για παράδειγμα, οι υπάλληλοι γραφείου και οι έμποροι-πωλητές, οι οποίοι ανήκουν στη «μεσαία» κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία, ενώ έχουν τον ίδιο περίπου όγκο κεφαλαίου, διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τη δομή του κατεχομένου κεφαλαίου. Στα επαγγέλματα γραφείου υπερτερεί το πολιτισμικό-εκπαιδευτικό κεφάλαιο, ενώ στους έμπορους-πωλητές το οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο. Επομένως, οι υπάλληλοι γραφείου χρησιμοποιούν σε μεγαλύτερο βαθμό το εκπαιδευτικό κεφάλαιο για την κοινωνική τους αναπαραγωγή, γι' αυτό εντείνουν περισσότερο τις προσπάθειές τους και έχουν πολύ μεγαλύτερες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση από τους εμπόρους-πωλητές.

- Η μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων ως προς τις ευκαιρίες πρόσβασης των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά τη δεκαετία του '60, η οποία διαπιστώθηκε και από άλλες μελέτες (Ιλαμπίρη-Δημάκη (1974), Polydorides (1978), Πυργιωτάκης (1992β), κ.ά.) δεν είχε την ανάλογη συνέχεια και στις επόμενες δεκαετίες. Είναι πιθανό, ως ένα βαθμό τουλάχιστον, να οφείλεται εκτός των άλλων και στην αναντιστοιχία των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων μεταξύ των απογραφών 1961 & 1971, λόγω της αλλαγής του τρόπου ταξινόμησης των επαγγελματιών κατά το έτος 1970 από την Ε.Σ.Υ.Ε., γεγονός που δεν επισημαίνεται σε καμία απολύτως μελέτη και είναι αδύνατον να επιβεβαιωθεί με βάση τα υπάρχοντα διαθέσιμα στοιχεία από τις Στατιστικές της Εκπαίδευσης.
- Τέλος, κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, από την αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού, την ίδρυση Α.Ε.Ι. ή σχολών ή τμημάτων αλλά και τις προσπάθειες της εκπαιδευτικής πολιτικής των εκάστοτε κυβερνήσεων για εκδημοκρατισμό του εκπαιδευτικού συστήματος «επωφελήθηκαν» οι «μεσαίες» κοινωνικο-επαγγελματικές και κυρίως οι υπάλληλοι γραφείου, οι οποίοι αύξησαν σημαντικά τις ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση.

Γ.2. Αναφορικά με την πιθανότητα που έχει ένας νέος να φοιτήσει σε κάποια συγκεκριμένη σχολή, προέκυψαν οι παρακάτω διαπιστώσεις :

- Στις Σχολές Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών, το ποσοστό εκπροσώπησης για όλες τις κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες ταυτίζεται με το ποσοστό εκπροσώπησης τους στο σύνολο των ανώτατων σχολών. Εξάιρεση συνιστούν τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης τα οποία εκπροσωπούνται με υψηλότερο ποσοστό. Το πτυχίο που απονέμεται φαίνεται να έχει 'πολυλειτουργικό' χαρακτήρα και να παρέχει τη δυνατότητα στους πτυχιούχους να ακολουθήσουν πολλές και ποικίλες επαγγελματικές σταδιοδρομίες. Έτσι, όλες οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν το πτυχίο που παρέχουν οι συγκεκριμένες σχολές για την κοινωνική τους αναπαραγωγή. Υπ' αυτή την έποψη, η 'νομική παιδεία' πιθανόν να λειτουργεί διευκολυντικά για όσους έχουν το απαιτούμενο κοινωνικό και οικονομικό κεφάλαιο (υπονοώντας εδώ κυρίως τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης) να καταλάβουν μια θέση στις 'ελληνικές' ελίτ, χωρίς κατ' ανάγκη αυτή να έχει άμεση τουλάχιστον σχέση με τα νομικά (Λαμπίρη-Δημάκη, 1987).
- Στις Σχολές Θετικών Επιστημών, όλες οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες έχουν περίπου ίδιες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής. Η «ισότητα» αυτή πιθανόν να συνδέεται με τον τρόπο αξιοποίησης των πτυχίων των σχολών αυτών από τους κατόχους τους. Για παράδειγμα, η δυνατότητα ενός πτυχιούχου του Χημικού Τμήματος να εργαστεί είτε ως εκπαιδευτικός στη μέση εκπαίδευση είτε ως διευθυντής σε μια φαρμακευτική εταιρεία συνάδει ίσως με τον όγκο και τη δομή του κοινωνικοοικονομικού κεφαλαίου του κατόχου.
- Οι Θεολογικές Σχολές συμμετέχουν στην εσωτερική διαφοροποίηση μεταξύ των ανώτατων σχολών. Οι γεωργοί εκπροσωπούνται με υψηλότερο ποσοστό απ' ότι στο σύνολο των ανώτατων σχολών, σε αντίθεση με τις «μεσαίες» και «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες αλλά και τις ένοπλες δυνάμεις που υποεκπροσωπούνται. Εξάιρεση αποτελούν μόνο τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα. Αυτά, όπως και οι τεχνίτες-εργάτες ή οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες έχουν ταυτόσημο ποσοστό εκπροσώπησης με εκείνο του συνόλου της ανώτατης εκπαίδευσης. Οι πτυχιούχοι των Θεολογικών Σχολών απασχολούνται σε επαγγέλματα τα οποία εντάσσονται

στα «μεσαία» (καθηγητής Μέσης Εκπαίδευσης) και «κατώτερα» (ιερατικό) ελεύθερα-επιστημονικά επαγγέλματα. Είναι συνεπώς ευκταίο να χρησιμοποιούνται από την «κατώτερη» κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία για την κοινωνική της άνοδο και να «αποφεύγονται» από την «ανώτερη» ή «μεσαία» κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία, για τις οποίες αποτελεί καθοδική ή οριζόντια κοινωνική κινητικότητα. Σε μια πιο αναλυτικής τάξης εξέταση, όμως, διαπιστώνεται ότι στο εσωτερικό των κοινωνικο-επαγγελματικών κατηγοριών παρατηρούνται διαφοροποιήσεις ως προς τη χρήση των Θεολογικών Σχολών για την κοινωνική τους αναπαραγωγή. Στην «κατώτερη» κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία, οι γεωργοί βασίζονται σε μεγαλύτερο βαθμό στις Θεολογικές Σχολές για την κοινωνική τους αναπαραγωγή. Αντίθετα, οι τεχνίτες-εργάτες και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες τις χρησιμοποιούν σε παρόμοιο βαθμό με το σύνολο των υπόλοιπων σχολών. Η διαφοροποίηση αυτή στις στρατηγικές αναπαραγωγής μεταξύ των «κατώτερων» κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων πιθανόν να συνδέεται με την κυρίαρχη ιδεολογία στις αγροτικές περιοχές (Μειμάρης & Νικολακόπουλος, 1978). Στην «ανώτερη» αλλά και «μεσαία» κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία, η διαφοροποίηση συνίσταται μόνο στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, τα οποία εμφανίζουν μεγαλύτερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής από τις υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες. Η διαφοροποίηση αυτή, ως ένα βαθμό τουλάχιστον, ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι τα επαγγέλματα που προϋποθέτουν πτυχίο Θεολογίας εντάσσονται στα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα. Σ' αυτή την περίπτωση είναι αναμενόμενο τα «κατώτερα» (πχ. του ιερέα) και «μεσαία» (π.χ. του θεολόγου) ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα να προσβλέπουν στο πτυχίο της Θεολογίας για τη διατήρηση της κοινωνικής τους θέσης.

- Στα Τμήματα Επιστημών Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού, οι «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες παρουσιάζουν υψηλές δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής ενώ οι υπόλοιπες ομάδες εμφανίζονται με χαμηλές αντίστοιχες πιθανότητες, με συνέπεια, η σχολή αυτή να συμβάλλει στην ιεραρχική κατατομή των ανώτατων σχολών. Οι «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες είναι δυνατόν να αξιοποιούν μια κατεξοχήν «καθηγητική» σχολή για την κοινωνική τους αναπαραγωγή, η οποία σε μεγάλο βαθμό «ταιριάζει» στην κουλτούρα τους, εφόσον τόσο οι αγρότες όσο και οι τεχνίτες-εργάτες χρησιμοποιούν τη σωματική τους δύναμη στην παραγωγική διαδικασία. Στον αντίποδα, οι «ανώτερες» και «μεσαίες»

κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες και οι ένοπλες δυνάμεις «αποφεύγουν» την εισαγωγή τους στα Τμήματα Επιστημών Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού γιατί το σχετικό πτυχίο τους οδηγεί στην άσκηση επαγγελματών που ιεραρχικά καταλαμβάνουν τις «μεσαίες» ή «κατώτερες» θέσεις των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελματών.

- Στις Σχολές Γεωτεχνικών Επιστημών, οι γεωργοί συνιστούν τη μοναδική περίπτωση επαγγελματικής ομάδας με σαφώς διαφοροποιημένη και μάλιστα συγκριτικά υψηλότερη εκπροσώπηση από εκείνη του συνόλου των ανώτατων σχολών. Το γεγονός αυτό συνδέεται, αφενός με τη θέση των επαγγελματών που δύνανται να ασκήσουν οι πτυχιούχοι της σχολής αυτής («μεσαία» - «κατώτερα» ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα) και αφετέρου με το συναφές περιεχόμενο των σπουδών (αγροτική παραγωγή).
- Οι Φιλοσοφικές Σχολές εντάσσονται στην ομάδα των σχολών που δεν έχουν συμβολή στην εσωτερική ιεράρχηση των σχολών, εφόσον όλες οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες εμφανίζουν παρόμοια ποσοστά με αυτά που εκπροσωπούνται και στο σύνολο των ανώτατων σχολών. Αν ληφθεί, μάλιστα, υπόψη ότι οι πτυχιούχοι της σχολής απασχολούνται ως καθηγητές Μέσης Εκπαίδευσης, τότε θα έπρεπε λογικά οι «μεσαίες» αλλά κυρίως οι «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες να υποεκπροσωπούνται. Κάτι τέτοιο όμως δεν συμβαίνει, με πιθανή ερμηνεία την ιδιομορφία της σύνθεσης των σχολών αυτών ως προ το φύλο των φοιτητών. Στις Φιλοσοφικές Σχολές το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητών είναι γυναίκες. Αν δεχθούμε την παραδοχή ότι τα υψηλά ποσοστά γυναικών στην ανώτατη εκπαίδευση συνεπάγονται υψηλά ποσοστά γυναικών από την «ανώτερη» κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία, τότε η εισαγωγή αγοριών από την «κατώτερη» κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία ενδεχομένως να ισοσταθμίζεται από την εισαγωγή κοριτσιών από την «ανώτερη» κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1987· Δρουκόπουλος, 1989). Αξίζει επιπρόσθετα να επισημανθεί ότι για την εισαγωγή στα ξενόγλωσσα τμήματα των Φιλοσοφικών Σχολών απαιτείται η εξέταση και στην αντίστοιχη ξένη γλώσσα, προσόν το οποίο έχουν κυρίως τα άτομα από την «ανώτερη» κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία (Φραγκουδάκη, 1985).
- Στις Σχολές Οικονομικών Επιστημών δεν εντοπίζονται κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες με ιδιαίτερα αυξημένες πιθανότητες εισαγωγής, ενώ

αντίθετα στο άλλο άκρο της ιεραρχικής κλίμακας των δεσμευμένων πιθανοτήτων απαντώνται δύο επαγγελματικές ομάδες με χαμηλά συγκριτικά ποσοστά εκπροσώπησης. Πρωτίστως, πρόκειται για τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα που φαίνεται να χρησιμοποιούν σε ιδιαίτερα μικρό βαθμό τη σχολή αυτή για την κοινωνική τους αναπαραγωγή, παρά το γεγονός ότι στην επαγγελματική κατηγορία των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελμάτων περιλαμβάνονται επαγγέλματα που συνδέονται άμεσα με τις Σχολές Οικονομικών Επιστημών (π.χ., οικονομολόγοι, στατιστικοί, λογιστές-πτυχιούχοι ανώτατων σχολών κ.λπ.). Αυτό πιθανό να οφείλεται στο γεγονός ότι πολλοί από τους πτυχιούχους των Οικονομικών Επιστημών στελεχώνουν υπηρεσίες του δημόσιου τομέα, στοιχείο που συνιστά στην προκειμένη περίπτωση καθοδική κοινωνική κινητικότητα. Δευτερευόντως, αφορά τις ένοπλες δυνάμεις, ομάδα που παρουσιάζει παρόμοια γενικά συμπεριφορά με τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, με διαφοροποίηση μόνο ως προς την κατεύθυνση της κοινωνικής κινητικότητας που εδώ εμφανίζεται ως οριζόντια.

- Οι Σχολές Καλών Τεχνών συμμετέχουν στην κοινωνική αναπαραγωγή μόνο από τις «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες. Οι «μεσαίες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες εμφανίζουν ουδέτερη συμπεριφορά, ενώ αντίστοιχη είναι και η συμπεριφορά των «κατώτερων» κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων με εξαίρεση τους γεωργούς. Τα επαγγέλματα που ασκούν οι κάτοχοι πτυχίου Καλών Τεχνών εντάσσονται στην «ανώτερη» θέση της ιεραρχίας των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελμάτων, γι' αυτό και τα «ανώτερα» κοινωνικο-επαγγελματικά στρώματα χρησιμοποιούν τις Σχολές αυτές για τη διατήρηση ή ακόμη και τη βελτίωση της κοινωνικής τους θέσης. Οι γεωργοί έχουν τις λιγότερες πιθανότητες εισαγωγής ακόμα και σε σχέση με τις υπόλοιπες «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες λόγω του μικρότερου σε όγκο κατεχομένου κεφαλαίου αλλά και της ειδικής δομής του κεφαλαίου τους.
- Στις Σχολές Επιστημών Αγωγής οι γεωργοί εκπροσωπούνται σχεδόν με διπλάσιο ποσοστό απ' ότι στο σύνολο των ανώτατων σχολών. Δεν συμβαίνει το ίδιο και με τις υπόλοιπες «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες (τεχνίτες-εργάτες και απασχολούμενοι στις υπηρεσίες) που εκπροσωπούνται με το ίδιο περίπου ποσοστό με αυτό του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού. Η διαφοροποίηση αυτή μεταξύ των κατώτερων κοινωνικο-επαγγελματικών

ομάδων, σύμφωνα με τον Ι. Πυργιωτάκη (1992), είναι 'συμφυής' με την ελληνική εκπαιδευτική πολιτική και ειδικότερα την ίδρυση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών σε πολλά περιφερειακά κέντρα, από τα οποία απουσίασαν τα πανεπιστημιακά ιδρύματα και έτσι καθιστούσαν προσιτές τις σπουδές στην Παιδαγωγική Ακαδημία για τις περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες του αγρότη. Η άποψη αυτή, όμως, δε φαίνεται να επιβεβαιώνεται τις τελευταίες δεκαετίες, κατά τις οποίες οι γεωργοί εξακολουθούν να έχουν τις ίδιες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στα Παιδαγωγικά Τμήματα, παρά την ίδρυση περιφερειακών πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Πιθανόν, η επιλογή αυτή των αγροτών να συνδέεται με τις επαγγελματικές τους αναπαραστάσεις, οι οποίες είναι «φτωχές» όσον αφορά τα μη χειρωνακτικά επαγγέλματα. Τα επαγγέλματα του δασκάλου και του γιατρού είναι τα πιο «οικεία» μη χειρωνακτικά επαγγέλματα στην καθημερινή τους εμπειρία και επομένως αποτελούν πρότυπα από πολύ μικρή ηλικία και σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι άλλα επαγγέλματα. Οι «μεσαίες» και «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, όπως άλλωστε ήταν αναμενόμενο, εκπροσωπούνται με πολύ χαμηλότερα ποσοστά απ' ότι στο σύνολο των φοιτητών Α.Ε.Ι. Τα επαγγέλματα του δασκάλου και του νηπιαγωγού, αν και ανήκουν στα ελευθέρια- επιστημονικά επαγγέλματα δεν προτιμούνται από τις «ανώτερες» και «μεσαίες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες γιατί κατατάσσονται στην κατώτερη βαθμίδα αυτής της επαγγελματικής ομάδας και μια τέτοια επιλογή αποτελεί καθοδική κοινωνική κινητικότητα.

- Οι Σχολές Επιστημών Οικιακής Οικονομίας, όπως και στην περίπτωση των Σχολών Επιστημών Αγωγής, εξυπηρετούν την κοινωνική αναπαραγωγή των «κατώτερων» κοινωνικο-επαγγελματικών, και κυρίως των γεωργών. Οι υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες, ιδιαίτερα μάλιστα η «ανώτερη», έχουν πολύ χαμηλές δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής, εκτός από τους εμπόρους-πωλητές. Η διαφοροποίηση αυτή των εμπόρων-πωλητών, οι οποίοι εκπροσωπούνται εξίσου στο σύνολο των ανώτατων σχολών, μπορεί να οφείλεται στην κατώτερη θέση της κοινωνικής ιεραρχίας των «μεσαίων» κοινωνικών στρωμάτων. Αν και οι Σχολές αυτές οδηγούν στην άσκηση καθηγητικού επαγγέλματος, το γεγονός ότι μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80 ήταν ανώτερες σχολές και εισάγονταν μόνο γυναίκες, τη διαφοροποιεί σε σχέση με τις υπόλοιπες 'καθηγητικές' σχολές σε δύο επίπεδα: (α) ως ανώτερες σχολές προτιμώνται λιγότερο από τις υπόλοιπες – ανώτατες- καθηγητικές σχολές (π.χ, Θετικών Επιστημών, Φιλοσοφική) και (β)

ως σχολές που κυριαρχεί το γυναικείο φύλο, ενώ θα έπρεπε να προτιμώνται από τα κορίτσια που προέρχονται από τις «ανώτερες» και «μεσαίες» κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες, όπως στην περίπτωση των Φιλοσοφικών Σχολών, δεν προκύπτει να συμβαίνει κάτι τέτοιο επειδή είναι ίσως ανώτερες.

- Στις Πολυτεχνικές Σχολές βασίζουν την κοινωνική τους αναπαραγωγή οι «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, οι υπάλληλοι γραφείου και οι ένοπλες δυνάμεις. Οι «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες προσπαθούν να διατηρήσουν την κοινωνική τους θέση, ενώ οι υπάλληλοι γραφείου και οι ένοπλες δυνάμεις να βελτιώσουν την κοινωνική τους θέση. Οι δεσμευμένες πιθανότητες για τους έμπορους-πωλητές υπερβαίνουν ελαφρώς μόνο τη μονάδα, δηλωτικό στοιχείο της χρήσης αυτών των σχολών, όπως και το σύνολο των ανώτατων σχολών. Οι «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες υποεκπροσωπούνται αλλά σε διαφορετικό όμως βαθμό όμως η καθεμιά, λόγω του διαφορετικού σε όγκο και δομή του κατεχόμενου κεφαλαίου.
- Στις Σχολές Επιστημών Υγείας, τις μεγαλύτερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής διαθέτουν τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και οι ένοπλες δυνάμεις. Τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης και οι «μεσαίες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες εισάγονται με το ίδιο περίπου ποσοστό που εισάγονται και στο σύνολο των ανώτατων σχολών. Αντίθετα, οι «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες υποαντιπροσωπεύονται. Η διαφοροποίηση μεταξύ των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελμάτων και των επαγγελμάτων διεύθυνσης-διοίκησης ως προς τις δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στις Σχολές Επιστημών Υγείας, ως ένα βαθμό τουλάχιστον, συνδέεται με την «ταυτότητά» τους. Οι πτυχιούχοι των τμημάτων των Σχολών αυτών ασκούν επαγγέλματα, τα οποία ταξινομούνται στην ομάδα των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελμάτων (γιατρός, οδοντίατρος, φαρμακοποιός). Είναι συνεπώς αναμενόμενο, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα να επιλέγουν σε μεγαλύτερο βαθμό τις Σχολές αυτές από τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης για την κοινωνική τους αναπαραγωγή. Η εικόνα για το ρόλο των Σχολών Επιστημών Υγείας στην εσωτερική ιεράρχηση των ανώτατων σχολών είναι ασαφής, εφόσον ένας σημαντικός αριθμός ελλήνων φοιτητών του εξωτερικού σπουδάζει Επιστήμες Υγείας με έμφαση στην Ιατρική (Panayotopoulos, 2000).

- Στις Σχολές Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών τις περισσότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής έχουν οι γεωργοί. Οι υπόλοιπες «κατώτερες» και «μεσαίες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες διαθέτουν παρόμοιο ποσοστό εκπροσώπησης μ' εκείνο που εκπροσωπούνται στο σύνολο των ανώτατων σχολών. Οι «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες συμμετέχουν με χαμηλότερο ποσοστό. Είναι προφανές ότι οι Σχολές αυτές συμβάλλουν στην ιεράρχηση των ανώτατων σχολών. Ως 'μαζικές' σχολές, οι οποίες οδηγούν σε επαγγέλματα του δημοσίου τομέα, επιλέγονται για την κοινωνική αναπαραγωγή των γεωργών και ταυτόχρονα «αποφεύγονται» από τις ανώτερες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες.
- Παρά το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου η δομή των σχολών μεταβάλλεται και σε κάποιες μάλιστα περιπτώσεις ριζικά, οι δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων σε όλες τις σχολές παρουσιάζουν αξιοσημείωτη σταθερότητα.
- Οι σχολές ως προς τις δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων διαφοροποιούνται μεταξύ τους και μπορούν, παρά τις μικρές εξιαρέσεις, να κατηγοριοποιηθούν σε τρεις ομάδες. Στην πρώτη ομάδα ανήκουν οι σχολές στις οποίες τις υψηλότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής εμφανίζουν κυρίως οι «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες και οι ένοπλες δυνάμεις (Επιστημών Υγείας, Πολυτεχνικές, Καλών Τεχνών). Στη δεύτερη ομάδα εντάσσονται οι σχολές στις οποίες οι υψηλότερες δεσμευμένες πιθανότητες αντιστοιχούν στις «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες (Θεολογικές, Γεωτεχνικών Επιστημών, Οικονομικών Επιστημών, Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών, Επιστημών Αγωγής, Επιστημών Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού, Επιστημών Οικιακής Οικονομίας). Στην τρίτη ομάδα περιλαμβάνονται οι σχολές στις οποίες όλες οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες έχουν περίπου ίδιες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής (Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών, Φιλοσοφικές, Θετικών Επιστημών). Η ομαδοποίηση αυτή των σχολών με κριτήριο τις δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων αντιστοιχεί σε σημαντικό βαθμό και στην ιεράρχηση των σχολών με κριτήριο τις προοπτικές απασχόλησης που προσφέρουν. Οι σχολές, στις οποίες τις περισσότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής εμφανίζουν οι «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, έχουν συνήθως

τις καλύτερες επαγγελματικές προοπτικές, ενώ, αντίθετα οι σχολές, που οι περισσότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής εντοπίζονται στις «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, έχουν 'μέτριες' επαγγελματικές προοπτικές. Η τρίτη ομάδα σχολών, στις οποίες όλες οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες έχουν τις ίδιες περίπου δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής, οι «καλές» ή «μέτριες» επαγγελματικές προοπτικές που προσφέρουν εξαρτώνται από το κατεχόμενο κοινωνικό και οικονομικό κεφάλαιο των πτυχιούχων. Οι «μεσαίες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες εμφανίζονται να διαθέτουν τις ίδιες περίπου δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής σε όλες τις ανώτατες σχολές, εκτός εκείνων που μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80 ήταν ανώτερες. Διαφαίνεται συνεπώς ότι για την κοινωνική τους αναπαραγωγή δεν στηρίζονται ιδιαίτερα σε κάποια ή κάποιες συγκεκριμένες σχολές. Εν κατακλείδι, οι ανώτατες σχολές, με την εσωτερική τους ιεράρχηση ως προς τις δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των κοινωνικο-επαγγελματικών συμβάλλουν στην αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής.

- Οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, με κριτήριο τις πιθανότητες εισαγωγής στις ανώτατες σχολές, χωρίζονται σε δύο ομάδες. Στην πρώτη ομάδα ανήκουν οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες που εμφανίζουν υψηλές ή χαμηλές δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής στις περισσότερες σχολές (ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, ένοπλες δυνάμεις, γεωργοί και, σε μικρότερο βαθμό, υπάλληλοι γραφείου). Στη δεύτερη ομάδα ανήκουν οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες που στην πλειονότητα των σχολών εκπροσωπούνται με παρόμοιο ποσοστό με εκείνο του συνόλου της ανώτατης εκπαίδευσης (έμποροι-πωλητές, τεχνίτες-εργάτες και απασχολούμενοι στις υπηρεσίες). Η ιεράρχηση, επομένως, των σχολών με κριτήριο την κοινωνική σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού και η συμβολή τους στην αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής συντελείται κυρίως από κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες που βρίσκονται στα άκρα της κοινωνικής ιεραρχίας.
- Τέλος, οι δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στις διάφορες ανώτατες σχολές διαφοροποιούνται σε σχέση με τις αντίστοιχες για το σύνολο των ανώτατων σχολών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, τα οποία ενώ στο σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης

παρουσιάζουν τις χαμηλότερες πιθανότητες εισαγωγής για το μεγαλύτερο μέρος της εξεταζόμενης περιόδου, στις 'προνομιούχες' σχολές έχουν υψηλές πιθανότητες εισαγωγής. Επίσης, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, ενώ στην ιεράρχηση των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων με κριτήριο την πιθανότητα εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση, κατέχουν τη δεύτερη θέση κατά το μεγαλύτερο μέρος της εξεταζόμενης περιόδου, στις 'προνομιούχες' σχολές έχουν τις υψηλότερες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής. Φαίνεται ότι οι προσπάθειες των εκάστοτε κυβερνήσεων για εκδημοκρατισμό του εκπαιδευτικού συστήματος (π.χ. ίδρυση Α.Ε.Ι., αύξηση των εισακτέων, δωρεάν συγγράμματα κ.λπ.) παρά το γεγονός ότι συνέβαλαν στην αύξηση των πιθανοτήτων εισαγωγής ορισμένων κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στην ανώτατη εκπαίδευση, δεν συνέβαλαν ουσιαστικά και στην αύξηση των πιθανοτήτων πρόσβασης στις 'προνομιούχες' σχολές. Κατά συνέπεια, το εκπαιδευτικό σύστημα -και στη συγκεκριμένη περίπτωση η ανώτατη εκπαίδευση- αναπαράγει την κοινωνική δομή μέσω της ιεράρχησης των σχολών ως προς την κοινωνική σύνθεση του φοιτητικού τους πληθυσμού, η οποία εμφανίζεται να είναι αντίστοιχη με την ιεράρχηση των σχολών ως προς τις επαγγελματικές προοπτικές που προσφέρουν.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

1. Η αναλυτική και συστηματική επισκόπηση της συναφούς βιβλιογραφίας με τις ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση, ανέδειξε σε αρκετές περιπτώσεις μελετών μια σειρά από μεθοδολογικά ζητήματα, περιορισμούς, αδυναμίες ή προβλήματα όσον αφορά στην παρουσίαση των δεδομένων και την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων τους. Συνιστάται μια πιο προσεκτική ανάγνωση αλλά και χρήση τους από τους μελλοντικούς ερευνητές.
2. Τα ταξινομικά κριτήρια που χρησιμοποιεί η Ε.Σ.Υ.Ε. (όπως π.χ. στην περίπτωση των επαγγελματών) στερούνται συχνά διαχρονικότητας, γεγονός ευεξήγητο ως ένα βαθμό τουλάχιστον λόγω των αλλαγών στις δομές της κοινωνίας, με συνέπεια τα κριτήρια να μην παραμένουν σταθερά κατά τη διάρκεια μιας χρονικής περιόδου αλλά να τροποποιούνται. Εμφανίζεται, ακόμη, το φαινόμενο της διαφοροποίησης των ταξινομικών κριτηρίων για την ίδια

ακριβώς χρονική περίοδο μεταξύ των διαφόρων εκδόσεων της Ε.Σ.Υ.Ε. (όπως π.χ. των επαγγελματών στις Απογραφές Πληθυσμού, στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, στις Έρευνες Οικογενειακού Προϋπολογισμού, κ.λπ.). Η Ε.Σ.Υ.Ε. οφείλει αφενός να επισημαίνει αναλυτικά τις τροποποιήσεις στις οποίες προβαίνει κατά καιρούς ώστε οι μελετητές να μπορούν να αναπροσαρμόζουν τα στοιχεία για να είναι συγκρίσιμα και αφετέρου να χρησιμοποιεί ενιαίο τρόπο ταξινόμησης σε όλες τις εκδόσεις της.

3. Στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης, τα στοιχεία των φοιτητών ανώτατης εκπαίδευσης ως προς το επάγγελμα του πατέρα δίνονται με βάση μονοψήφιο κωδικό, δηλαδή κατά 'μεγάλες επαγγελματικές ομάδες'. Οι ομάδες, όμως, αυτές είναι πολύ γενικές και ανομοιογενείς με συνέπεια να μην είναι δυνατή μια ακριβής εικόνα για την κοινωνική σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού με κριτήριο το επάγγελμα πατέρα. Προτείνεται τα σχετικά στοιχεία του φοιτητικού πληθυσμού να παρουσιάζονται με διψήφιο τουλάχιστον κωδικό, δηλαδή κατά 'ομάδες επαγγελματών'.
4. Παρά την παρατηρούμενη σημαντική αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, οι πιθανότητες εισαγωγής των «κατώτερων» κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στην ανώτατη εκπαίδευση παραμένουν σε πολύ χαμηλό επίπεδο. Μάλιστα, στις σχολές με «καλές» επαγγελματικές προοπτικές οι πιθανότητες εισαγωγής εντοπίζονται να είναι ακόμη μικρότερες. Τα εκπαιδευτικά μέτρα για εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης που θεσπίστηκαν από όλες ανεξαιρέτως τις κυβερνήσεις της μεταπολεμικής περιόδου, δεν φαίνεται να απέδωσαν τα αναμενόμενα. Προκύπτει κατά συνέπεια η αναγκαιότητα να θεσπιστούν πιο δραστικά μέτρα σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής, ώστε να συμβάλουν σημαντικά στην άμβλυνση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων μεταξύ των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων.
5. Οι κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση έχουν όχι μόνο κάθετη αλλά και οριζόντια διάσταση. Αφορούν αφενός την εισαγωγή ενός ατόμου σε μια εκπαιδευτική βαθμίδα και αφετέρου την κατεύθυνση που ακολουθεί αυτό στο εσωτερικό της, το οποίο είναι ρητά διαφοροποιημένο και υπόρρητα ιεραρχημένο (για παράδειγμα, στις αρχές της δεκαετίας του '80, ο β' κύκλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης περιελάμβανε: Γενικό Λύκειο, Τεχνικό-Επαγγελματικό Λύκειο, κ.λπ., ενώ η Τριτοβάθμια εκπαίδευση: Α.Ε.Ι., Τ.Ε.Ι., Ανώτερες Σχολές, κ.λπ.). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παρούσας

μελέτης, οι ανισότητες δεν περιορίζονται μόνο στην εισαγωγή στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά εκτείνονται κυρίως στο είδος της επιστημονικής κατεύθυνσης που ακολουθούν τα άτομα ανάλογα με τις κοινωνικο-επαγγελματικές τους καταβολές. Η έρευνα αξίζει να επεκταθεί στο χώρο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και μάλιστα στο β' κύκλο της, λαμβάνοντας σαφώς υπόψη και τις δύο προαναφερθείσες διαστάσεις: το πέρασμα των μαθητών από το γυμνάσιο στο β' κύκλο αλλά και την κατανομή τους στις επιμέρους κατευθύνσεις

6. Η ιεράρχηση του εκπαιδευτικού συστήματος είναι μια αέναη διαδικασία. Έτσι, στην περίπτωση της ανώτατης εκπαίδευσης, η ιεράρχηση δεν εξαντλείται ίσως μόνο σε επίπεδο σχολών, αλλά πιθανόν να αναπαράγεται και στο εσωτερικό των σχολών αν επιχειρηθεί ανάλυση κατά τμήμα ή/και Α.Ε.Ι. Υπονοείται εδώ ότι μεταξύ των διαφόρων τμημάτων μιας συγκεκριμένης σχολής ίσως να υπάρχουν σημαντικές εσωτερικές διαφοροποιήσεις ως απόρροια των διαφοροποιημένων επαγγελματικών προοπτικών των πτυχιούχων τους, ενώ δεν αποκλείεται και η περίπτωση το ίδιο τμήμα αλλά σε διαφορετικά Α.Ε.Ι. να έχει διαφοροποιημένη κοινωνική σύνθεση φοιτητικού πληθυσμού. Ως συνέχεια της παρούσας έρευνας, θα μπορούσαν συνεπώς να μελετηθούν μελλοντικά οι αντίστοιχες δεσμευμένες πιθανότητες εισαγωγής.
7. Είναι γνωστό ότι οι έλληνες φοιτητές του εξωτερικού αποτελούν ένα σημαντικό μέρος του φοιτητικού δυναμικού της χώρας μας, ενώ σε ορισμένες χρονικές περιόδους προσέγγιζαν το 1/3 του συνολικού φοιτητικού πληθυσμού. Ολιστική, όμως, προσέγγιση των κοινωνικών ανισοτήτων στην ανώτατη εκπαίδευση δεν νοείται χωρίς τη συνεξέταση ερευνητικών ερωτημάτων σχετικών με τη σύνθεση της «φοιτητικής μετανάστευσης». Ο περιορισμός των ερευνητικών προσεγγίσεων στον ελλαδικό και μόνο χώρο συνιστά σαφώς μια εγγενή αδυναμία.
8. Η εκπαιδευτική πολιτική κατά τις τελευταίες δεκαετίες της εξεταζόμενης περιόδου χαρακτηρίζεται, αφενός από την αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού της ανώτατης εκπαίδευσης και αφετέρου από τη μετάθεση του επιλεκτικού ρόλου του εκπαιδευτικού συστήματος στην επόμενη βαθμίδα, που είναι οι μεταπτυχιακές σπουδές. Σ' αυτό το διάστημα: (α) ιδρύονται νέα Α.Ε.Ι. αλλά και νέα τμήματα στα ήδη υπάρχοντα Α.Ε.Ι., και (β) θεσμοθετούνται Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών (Μ.Π.Σ.). Ο αριθμός τόσο των Μ.Π.Σ. όσο και των φοιτητών που συμμετέχουν σ' αυτά αυξάνεται ραγδαία κατά τα τελευταία 15

χρόνια. Με την προσπάθεια της διεύρυνσης της ανώτατης εκπαίδευσης σε προπτυχιακό επίπεδο, διακρίνεται η τάση μετάθεσης του επιλεκτικού ρόλου του εκπαιδευτικού συστήματος στα Μ.Π.Σ. Κατά συνέπεια, θεωρούμε ότι στην έρευνα για τις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση είναι αναγκαίο να συμπεριληφθούν και οι ευκαιρίες πρόσβασης των νέων στα Μ.Π.Σ.

9. Ο φοιτητικός πληθυσμός των ΤΕΙ, όπως τουλάχιστον προκύπτει από τα ελάχιστα διαθέσιμα ερευνητικά δεδομένα, φαίνεται να συντίθεται από τις «κατώτερες» κυρίως κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες (Panayotopoulos, 2000). Το γεγονός, όμως, ότι από το 2001 τα Τ.Ε.Ι. ανωτατοποιήθηκαν και μετονομάστηκαν σε Α.Τ.Ε.Ι. έδωσε μεν τη δυνατότητα της ενοποίησης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, επικαιροποίησε δε το αρχικό ερώτημα: Μήπως αποκρύπτεται πλέον ο πολυσημικός διαχωρισμός του παρελθόντος ανάμεσα στην ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση;
10. Οι σχετικοί δείκτες με τις ευκαιρίες πρόσβασης στην εκπαίδευση (εκπαιδευτικό-πολιτισμικό κεφάλαιο) να συνδυαστούν με οικονομικούς και κοινωνικούς δείκτες (οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο), όπως π.χ., το εισόδημα, η διαγενεακή κινητικότητα, η απασχολησιμότητα των πτυχιούχων Α.Ε.Ι. κ.λπ., για τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου πλαισίου κατανόησης της κοινωνικής αναπαραγωγής μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος.
11. Η παρούσα εργασία επιχείρησε, μέσω μιας –στο μέτρο του δυνατού- διαυγούς επιστημολογικής θέασης, τόσο ως προς τον τρόπο παραγωγής των εκπαιδευτικών στατιστικών όσο και ως προς τον τρόπο χρήσης τους, με έμφαση στα μεθοδολογικά προβλήματα που αναδύονται σήμερα από το γενικευμένο πια πλαίσιο εξατομικευμένης αντιμετώπισης των υπό θεώρηση μεταβλητών, να αναδείξει πως δεν αρκεί πια να επικεντρώνουμε την προσοχή μας στα διαφοροποιημένα ανάλογα με τις τάξεις και τις κοινωνικές ομάδες ποσοστά πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση όπως και γενικότερα στα διάφορα εκπαιδευτικά επίπεδα. Οφείλουμε, αντίθετα, να προχωρήσουμε στο μέλλον στην ενδελεχή ανάλυση της ιεράρχησης των κατευθύνσεων, των κλάδων και των σχολών, αποσαφηνίζοντας και σχεδιάζοντας την αναγκαιότητα και προοπτική μιας ανάλυσης της διαφορικής αξίας των διπλωμάτων, καθώς και των κοινωνικών και καθαρά σχολικών όρων ή διαδικασιών της σχολικής αξιολόγησης και απονομής τίτλων, ως απαραίτητη προϋπόθεση για μια αυστηρή και πλήρη ανάλυση και ερμηνεία των ανισοτήτων.

12. Με βάση τα όσα η παρούσα εργασία προσπάθησε να αναδείξει, είναι σαφές ότι θέτει τις βάσεις για τη διαμόρφωση μιας νέας επιστημονικής προοπτικής, αυτής της εξέτασης του μετασχηματισμού του ελληνικού χώρου υπό την επίδραση των μετασχηματισμών των κοινωνικών χρήσεων του εκπαιδευτικού συστήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγαπητός, Γ. (1995). *Εξελίξεις και διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας (1950-1993)*. Αθήνα: Το Οικονομικό.
- Αγουρίδης, Σ. (1991). Οι θεολογικές σπουδές στην Ελλάδα σήμερα. Στο: *Το πανεπιστήμιο στην Ελλάδα σήμερα: οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις*. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καραγιωργα, 261-267.
- Αμηρά, Α. (1980). Κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά και κίνητρα μεταναστεύσεως των Ελλήνων επιστημόνων που επαναπατρίστηκαν την περίοδο 1960-71. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 39-40, 221-232.
- Αμηρά, Α. & Μαράτου-Αλιμπράντη, Λ. (1988). Μετανάστευση και οικογένεια, Η κοινωνικοποίηση των παιδιών σε μια αγροτική κοινότητα. Στο Γαλλοελληνικός επιστημονικός και τεχνικός σύνδεσμος (Οργάνωση): *Ο αγροτικός κόσμος στο μεσογειακό χώρο*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε-Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε, 284-307.
- Ανδρεαδάκης, Ν. & Βάμβουκας, Μ. (2005). *Οδηγός για την εκπόνηση και τη σύνταξη γραπτής ερευνητικής εργασίας: σεμιναριακής, πτυχιακής, διπλωματικής*. Αθήνα: Ατραπός.
- Ανθογαλίδου, Θ. (1990). *Κοινωνική κριτική και ιδεολογία στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Ανίββας, Μ. (1995). Τουρισμός: τάσεις και προοπτικές. Στο Α. Κιντής (Επιμ.), *2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 719-773.
- Αντωνοπούλου, Σ. (1988). Εκβιομηχάνιση, αγροτική έξοδος και το ζήτημα της στέγης στις χώρες της περιφέρειας κατά τη μεταπολεμική περίοδο: η ελληνική εμπειρία. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 69, 156-176.

- Αντωνοπούλου, Σ. (1991). Ο μεταπολεμικός μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας και το οικιστικό φαινόμενο: 1950-1980. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Αραβανής, Γ. (2000). *Ψυχοκοινωνιολογία και εκπαίδευση*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Βαΐου, Ν. & Χατζημιχάλης, Κ. (1990). Τοπικές αγορές εργασίας και άνιση περιφερειακή ανάπτυξη στη βόρεια Ελλάδα. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 77, 15-61
- Βαρβαρέσος, Σ. (1998). *Τουρισμός: έννοιες, μεγέθη, δομές, η ελληνική πραγματικότητα*. Αθήνα: Προπομπός
- Βασιλειάδης, Σ. (1991). Η ελληνική κλωστοϋφαντουργία μπροστά στη δεκαετία του 1990. Στο Εταιρεία Οικονομολόγων Θεσσαλονίκης (Οργάνωση), *Η ελληνική οικονομία μπροστά στη δεκαετία του 1990*. Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 57-66
- Βεργόπουλος, Κ. (1975). *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα: η κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας*. Αθήνα: Εξάντας.
- Βεργόπουλος Κ. (1986α). Η οικονομική πολιτική μπροστά στη σημερινή ύφεση: το παράδειγμα της Νότιας Ευρώπης. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 63, 201-255.
- Βεργόπουλος, Κ. (1986β). *Η υπο-ανάπτυξη σήμερα; δοκίμιο για τη δυναμική της στασιμότητας στη Νότια Ευρώπη*. Αθήνα: Εξάντας.
- Βερναρδάκης, Ν. (1995). Έρευνα και ανάπτυξη και τεχνολογική πρόοδος. Στο Α. Κιντής (Επιμ.), *2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 333-371.
- Βουιδάσκης, Β. (1996). *Δικαίωμα ή υποχρέωση η εννιάχρονη σχολική εκπαίδευση; Η περίπτωση της μαθητικής διαρροής στα γυμνάσια του νομού Ρεθύμνης*. Αθήνα: Gutenberg.

- Blackledge, D. & Hunt B. (1995). *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης* (Μ. Δεληγιάννη, Μετάφρ.). Αθήνα: Έκφραση.
- Bourdieu, P. & Passeron, J-CI. (1993). *Οι κληρονόμοι: Οι φοιτητές και η κουλτούρα* (Ν. Παναγιωτόπουλος, Εισαγωγή - Ν. Παναγιωτόπουλος & Μ. Βιδάλη, Μετάφρ.). Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Bourdieu, P. (2002). Η διάκριση: Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης (Ν. Παναγιωτόπουλος, Πρόλογος - Κ. Καψαμπέλη, Μετάφρ.). Αθήνα: Πατάκης.
- Γεωργακόπουλος, Θ. (1995). Μακροοικονομικές ανισοροπίες της οικονομίας. Στο Α. Κιντής (Επιμ.), *2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 85-147.
- Γεωργακόπουλος, Θ. & Ζανιάς, Γ. (1995). Τομέας πρωτογενούς παραγωγής. Στο Α. Κιντής (Επιμ.), *2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 465-525.
- Γιδάρáκου, Ι. (1999). Ενδογενής ανάπτυξη της υπαίθρου και γυναικεία απασχόληση. Στο Χ. Κασίμης & Ν. Λουλούδης (Επιμ.), *Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του 20ου αιώνα*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε. & Πλέθρον, 189-216.
- Γκέκας, Α., Καλογήρου, Γ. & Παπαγιαννάκης, Λ. (1981). Η ελληνική βιομηχανία στο περιθώριο των διεθνών εξελίξεων. *Σύγχρονα Θέματα*, 11, 16-26.
- Γκιζέλης Γ., Καυταντζόγλου Ρ., Τεπέρογλου Α. & Φίλιας Β. (1984). *Παράδοση και νεωτερικότητα στις πολιτιστικές δραστηριότητες της ελληνικής οικογένειας: μεταβαλλόμενα σχήματα*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Γλυτσός, Ν. (1988). *Περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα: δημογραφικά και οικονομικά χαρακτηριστικά*. Αθήνα: Κ.Ε.Π.Ε.
- Γλυτσός, Ν. (1994). Εισοδήματα και εμβάσματα των Ελλήνων μεταναστών της Αυστραλίας και οι επιπτώσεις τους στο ισοζύγιο

πληρωμών της Ελλάδας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 84-85, 106-131.

- Γλυτσός, Ν. (1995α). Ανθρώπινο κεφάλαιο. Στο Α. Κιντής (Επιμ.), *2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 275-332.
- Γλυτσός, Ν. (1995β). Προοπτικές της ελληνικής αγοράς εργασίας στο έτος 2000. Στο Ι. Λαμπίρη-Δημάκη & Ν. Κυριαζή (Επιμ.), *Η ελληνική κοινωνία στο τέλος του 20ου αι.: Δημογραφία οικογένεια, απασχόληση υγεία, κοινωνική ασφάλιση, παιδεία*. Αθήνα: Παπαζήσης, 111-143.
- Γουβιάς, Δ. (2002). «Εξίσωση» ή «προσαρμογή»; Διαχρονικές τάσεις πρόσβασης στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση και η αγορά εργασίας. *Επιστήμες Αγωγής*, 2, 89-114.
- Garsia, S. & Poureau, F. (2003). La mesure de la "democratisation" scolaire. *Actes de la Recherche en sciences sociales*, 149, 74-87.
- Δαμιανάκος, Σ. (1999). Το δυσεύρετο μοντέλο της ελληνικής γεωργίας. Στο Χ. Κασίμης & Ν. Λουλούδης (Επιμ.), *Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε. & Πλέθρον, 55-84.
- Δαμιανός, Δ. & Χασαπογιάννη, Κ. (1999). Για την ενδυνάμωση μιας αμοιβαίας ωφέλιμης οικονομικής συνεργασίας με τις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, των Βαλκανίων και του Εύξεινου Πόντου. Στο Χ. Κασίμης & Ν. Λουλούδης (Επιμ.), *Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του 20ου αιώνα*, Αθήνα. Ε.Κ.Κ.Ε. & Πλέθρον, 267-283.
- Δημαράς, Α. (1998). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε: Τεκμήρια ιστορίας - τόμος β': 1895-1967*. Αθήνα: Εστία.
- Δημαράς, Α. (2003α). Σχολική Εκπαίδευση: Οι νέες μεταρρυθμίσεις. Στην εγκυκλοπαίδεια *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού (1770-2000) - τόμος 9^{ος}: Νικητές και ηττημένοι (1949-1974): Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 167-180.

- Δημαράς, Α. (2003β). Η εκπαίδευση: εκσυγχρονισμός και επιβίωση προβλημάτων. Στην εγκυκλοπαίδεια *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού (1770-2000) - τόμος 10^{ος}: Η Ελλάδα της ομαλότητας (1974-2000): Δημοκρατικές κατακτήσεις- οικονομική ανάπτυξη και κοινωνική σταθερότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 163-182.
- Δημητρόπουλος, Ε. (1994). *Οι εξετάσεις για εισαγωγή στο πανεπιστήμιο: προκλήσεις, αμφισβητήσεις, αδιέξοδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Δημολιάτης, Γ., Μάιπα, Β. κ.ά., (1991). Φοιτητές της Ιατρικής σήμερα: απόψεις για το πανεπιστήμιο και σκιαγράφηση της προσωπικής τους ζωής. Στο: *Το Πανεπιστήμιο στην Ελλάδα σήμερα: Οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις*. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 365-396.
- Δρακάτος, Κ. (1996). *Η ελληνική οικονομία προς σταθεροποίηση*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Δρεπτάκης, Μ. (1979). *Οι εισαγωγικές εξετάσεις για τα Α.Ε.Ι. - μέρος πρώτο: Οι υποψήφιοι και τα ποσοστά επιτυχίας*. Αθήνα: εκδ. ιδίου.
- Δρεπτάκης, Μ. (1998). *Προβλήματα της ελληνικής εκπαίδευσης*. Αθήνα: εκδ. ιδίου.
- Δρουκόπουλος, Β. (1988). *Η άνιση πρόσβαση: εκπαιδευτικές ευκαιρίες στα Πολυτεχνεία και τις Πολυτεχνικές Σχολές*. Αθήνα: Οδυσσεάς.
- Ε.Σ.Υ.Ε. (1962γ). *Αποτελέσματα της Απογραφής Πληθυσμού – κατοικιών της 19 Μαρτίου 1961 (Δειγματοληπτική επεξεργασία) - τεύχος III: Απασχόλησις: Οικονομικώς ενεργός πληθυσμός, απασχολούμενοι και άνεργοι, ώριμης εργασίας (Α:7 Πληθυσμός)*. Αθήνα: Ε.Σ.Υ.Ε.
- Ε.Σ.Υ.Ε. (1968). *Αποτελέσματα της Απογραφής πληθυσμού – Κατοικιών της 19 Μαρτίου 1961 - τόμος III: Δημογραφικά, κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού. Συνθήκαι στεγασεως των νοικοκυριών, (τεύχος Α: 16: Πληθυσμός)*. Αθήνα: Ε.Σ.Υ.Ε.

- Ε.Σ.Υ.Ε. (1971). *Στατιστική ταξινόμησης των επαγγελματιών*. Αθήνα: Ε.Σ.Υ.Ε.
- Ε.Σ.Υ.Ε. (1978). *Στατιστική Επετηρίδα Ελλάδος*. Αθήνα: Ε.Σ.Υ.Ε.
- Ε.Σ.Υ.Ε. (1981). *Στατιστική ταξινόμησης των επαγγελματιών*. Αθήνα: Ε.Σ.Υ.Ε.
- Ε.Σ.Υ.Ε. (1995). *Στατιστική ταξινόμηση των επαγγελματιών (ΣΤΕΠ-92)*. Αθήνα: Ε.Σ.Υ.Ε.
- Ευαγγελόπουλος, Σ. (1984). *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης - τεύχος β΄*. Αθήνα: εκδ. ιδίου.
- Ευαγγελόπουλος, Σ. (1998). *Ελληνική Εκπαίδευση, τόμος β΄: 20^{ος} αι.*. Ελληνικά Γράμματα: Αθήνα.
- Ζακοπούλου, Ε. (1999). Πολυαπασχολούμενοι και γεωργία: προς μια νέα ανίχνευση ενός πολυδιάστατου φαινομένου. Στο Χ. Κασίμης & Ν. Λουλούδης (Επιμ.), *Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε. & Πλέθρον, 115-147.
- Ζολώτας, Ξ. (1954). *Οικονομική ανάπτυξις και τεχνική εκπαίδευσις*. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.
- Ηλιού, Μ. (1984). *Εκπαιδευτική και κοινωνική δυναμική*. Αθήνα: Πορεία.
- Ηλιού, Μ. (1986). Οι αντιφάσεις της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1976: αναλυτικό διάγραμμα. Στο Α. Καζαμίας & Μ. Κασσωτάκης (Επιμ.), *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές*. Ρέθυμνο: Π. Κρήτης, 45-49.
- Θάνος, Θ. (1999). *Δυσφορία στο σχολείο και αντι-δράσεις των μαθητών: οι επιδράσεις της αντιφατικότητας του εκπαιδευτικού συστήματος στους μαθητές* [Μεταπτυχιακή εργασία]. Πανεπιστήμιο Κρήτης: Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Ρέθυμνο.

- Θεοδωρακόπουλος, Ι. (1978). Οι έλληνες φοιτητές στο εξωτερικό: δειγματοληπτική έρευνα στη Γαλλία, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 33-34, 267-292.
- Ιμβριώτη, Ρ. (1983). *Παιδεία και κοινωνία: ελληνικά εκπαιδευτικά προβλήματα*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Ιορδάνογλου, Χ. (2003α). Η οικονομία 1949-1974: ανάπτυξη και νομισματική σταθερότητα. Στην εγκυκλοπαίδεια *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού (1770-2000) – τόμος 9^{ος}: Νικητές και ηττημένοι (1949-1974): Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 59-86.
- Ιορδάνογλου, Χ. (2003β). Η οικονομία 1974-2000: επιβράδυνση – στασιμότητα – ανάκαμψη. Στην εγκυκλοπαίδεια *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού (1770-2000) - τόμος 10^{ος}: Η Ελλάδα της ομαλότητας (1974-2000): δημοκρατικές κατακτήσεις, οικονομική ανάπτυξη και κοινωνική σταθερότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 65-100.
- Ιωάννου, Χ. (1989). Η κοινωνική σύνθεση της μισθωτής απασχόλησης στην Ελλάδα: μια πρώτη προσέγγιση. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 73, 78-116
- Καβουριάρης, Μ. (1988). Ο σχετικός υπερπληθυσμός στον αγροτικό κόσμο. Στο Γαλλοελληνικός επιστημονικός και τεχνικός σύνδεσμος (Οργάνωση), *Ο αγροτικός κόσμος στο μεσογειακό χώρο*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.-Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε, 249-250.
- Καζάκος, Π. (2002). *Ανάμεσα σε κράτος και αγορά: οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα: 1944-2000* (γ' έκδ.). Αθήνα: Πατάκης.
- Καζαμίας, Α. (1986). Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις 1957-1977: μύθοι και πραγματικότητες. Στο Α. Καζαμίας & Μ. Κασσωτάκης (Επιμ.), *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές*. Ρέθυμνο: Π. Κρήτης, 9-19.

- Καλογήρου, Γ., Παπαγιαννάκης, Λ. & Σαχαρίδης, Γ. (1980). Η ελληνική χημική βιομηχανία μπροστά στη δεκαετία του '80. Μετά την κρίση τι; *Ο πολίτης*, 36, 14-25.
- Καλογήρου, Ν., Καραγιάννη, Σ. & Λαμπριανίδης, Λ. (1989). Οι επιπτώσεις των κινήτρων στην περιφερειακή ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 73, 39-77.
- Καλογήρου, Γ. & Λιούκας, Σ. (1995). Οι διεθνείς εξελίξεις και ο μετασχηματισμός των τηλεπικοινωνιών στην Ελλάδα. Στο Α. Κιντής (Επιμ.), *2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 659-717.
- Καλπαξής, Θ. (1991). Οι Φιλοσοφικές Σχολές: Αδυναμία μεταρρύθμισης; Στο: *Το Πανεπιστήμιο στην Ελλάδα σήμερα: οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις*. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 272-277.
- Κανελλόπουλος, Κ. (1994). *Ανθρώπινοι πόροι: πληθυσμός, αγορά εργασίας, εκπαίδευση*. Αθήνα: Κ.Ε.Π.Ε.
- Κανελλόπουλος, Κ., Μαυρομαράς, Κ. & Μητράκος, Θ. (2003). *Εκπαίδευση και αγορά εργασίας: Μελέτες 50*. Αθήνα: Κ.Ε.Π.Ε.
- Καραποστόλης, Β. (1984). *Η καταναλωτική συμπεριφορά στην ελληνική κοινωνία: 1960-1975* (β' έκδοση). Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Κασιμάτη, Κ. (1989). *Τάσεις κινητικότητας εργασίας στην ελληνική βιομηχανία*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Κασιμάτη, Κ. (1998). *Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης - Μελέτη II: Η μορφολογία της δεύτερης απασχόλησης* (2^η έκδοση). Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Κασιμάτη, Κ. (2001). *Δομές και ροές: το φαινόμενο της κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας*. Αθήνα: Gutenberg

- Κασίμης Χ. & Παπαδόπουλος Α.(1996), Η ανάπτυξη του αγρο-τροφικού συμπλέγματος και η πολιτική οικονομία του αγροτικού μετασχηματισμού, Ε.Κ.Ε., 89-90, 19-52.
- Κασίμης, Χ. & Παπαδόπουλος, Γ. (1999). Η διατήρηση της οικογενειακής γεωργίας και η καπιταλιστική ανάπτυξη της γεωργίας στην Ελλάδα: μια κριτική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας. Στο Χ. Κασίμης & Ν. Λουλούδης (Επιμ.), *Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Ε.Κ.Ε. & Πλέθρον, 85-114.
- Κασσωτάκης, Μ. (1981). *Η επίδοση των μαθητών της Μέσης Εκπαιδευσεως σε σχέση με το επάγγελμα και το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, το οικογενειακό εισόδημα και την περιοχή έδρας του σχολείου τους*. Αθήνα: Εργαστήριο Πειραματικής Παιδαγωγικής Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Κασσωτάκης, Μ. (1986). Η προσπάθεια ανάπτυξης της Μέσης Τεχνικής – Επαγγελματικής Εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1950-1980 και η αποτυχία της: μια ερμηνευτική προσέγγιση. Στο Α. Καζαμίας & Μ. Κασσωτάκης (Επιμ.), *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές*. Ρέθυμνο: Π. Κρήτης, 20-24.
- Κασσωτάκης, Μ. (1992). Η πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και η εκπαιδευτική κρίση στην Ελλάδα. Στο Ι. Πυργιωτάκης & Ι. Κανάκης (Επιμ.), *Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Γρηγόρη, 266-294.
- Κασσωτάκης, Μ. (1996). *Η πρόσβαση στην ελληνική Τριτοβάθμια εκπαίδευση: ιστορική αναδρομή, προβλήματα, προοπτικές*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Κατριβέσης, Ν. (1991). Η πολιτική της απασχόλησης και το περιφερειακό κράτος. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 80, 130-155.
- Κατσανέβας, Θ. (1998). *Επαγγέλματα του μέλλοντος. Ποιο επάγγελμα να διαλέξετε για να βρείτε δουλειά: έρευνα για τις προοπτικές της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα υπό την αιγίδα του Πανεπιστημίου Πειραιά και του Ο.Α.Ε.Δ*. Αθήνα: Παπαζήσης.

- Κάτσικας, Χ. (2000, 10 Νοεμβρίου). Πρωταθλητές στην εξαγωγή... φοιτητών. *Τα Νέα*, 8.
- Κάτσικας, Χ. & Καββαδίας, Γ. (1994). *Η ανισότητα στην ελληνική εκπαίδευση: η εξέλιξη των ευκαιριών πρόσβασης στην ελληνική εκπαίδευση (1960-1994)*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κάτσικας, Χ. & Καββαδίας, Γ. (1996). *Η ελληνική εκπαίδευση στον ορίζοντα του 2000: εκπαιδευτικοί, μαθητές και σχολική πραγματικότητα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κάτσικας, Χ. & Θεριανός, Κ. (2004). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Κελπανίδης, Μ. (1986). Η κοινωνική ζήτηση για μεταγυμνασιακή εκπαίδευση: εμπόδιο ή ευκαιρία για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση; Στο Α. Καζαμίας Α. & Μ. Κασσωτάκης (Επιμ.), *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές*. Ρέθυμνο: Π. Κρήτης, 186-204.
- Κελπανίδης, Μ. (1997). Κράτος πρόνοιας και εκπαίδευση, Ισότητα ευκαιριών και ισότητα αποτελεσμάτων: εκπαίδευση ως ατομικό επίτευγμα ή κοινωνική παροχή; Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κιντής, Α. (1980). *Η ανώτατη παιδεία στην Ελλάδα: ανατομία – σκέψεις για την αναδόμησή της*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κιντής, Α. (1995). Μεταποιοητική βιομηχανία: επιδόσεις, κρίση, προοπτικές(;). Στο Α. Κιντής (Επιμ.), *2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 527-588.
- Κοβάνη, Ε. (1988). Ο πρωτογενής τομέας και η κοινωνική κινητικότητα των νέων: η περίπτωση στο εσωτερικό μιας αγροτικής κοινότητας. Στο Γαλλοελληνικός επιστημονικός και τεχνικός σύνδεσμος (Οργάνωση), Ο

αγροτικός κόσμος στο μεσογειακό χώρο. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε-Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε, 270-283.

- Κονιόρδος, Σ. (2000). Η «ανάπτυξη» των προγραμμάτων ανάπτυξης, οι βιοτέχνες και η δικτατορία: 1967-1974. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 103, 27-56.
- Κοντογιαννοπούλου–Πολυδωρίδη, Γ. (1985). Ο εξισωτικός και αναπαραγωγικός ρόλος του εκπαιδευτικού συστήματος: ανάλυση με στόχο τη διαμόρφωση θεωρητικού ερευνητικού πλαισίου. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 56, 105-128.
- Κοντογιαννοπούλου–Πολυδωρίδη, Γ. (1987). Εννοιολογικό περιεχόμενο, πραγματολογικά δεδομένα και θεωρία στην κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 64, 3-19.
- Κοντογιαννοπούλου–Πολυδωρίδη Γ. (1997). *Κοινωνιολογική ανάλυση της ελληνικής εκπαίδευσης. Οι εισαγωγικές εξετάσεις - τόμος I: Μέθοδος, κοινωνικά υποκείμενα, ιεράρχηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κοντογιαννοπούλου–Πολυδωρίδη, Γ. (1998). *Κοινωνιολογική ανάλυση της ελληνικής εκπαίδευσης. Οι εισαγωγικές εξετάσεις - τόμος II: Συγκρότηση της επίδοσης, ένταξη στην ιεραρχημένη τριτοβάθμια εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κοντογιαννοπούλου–Πολυδωρίδη, Γ. (1999). *Εκπαιδευτική πολιτική και πρακτική, Κοινωνιολογική Ανάλυση* (β' έκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κοτζαμάνης, Β. (1990). Η κινητικότητα του αγροτικού πληθυσμού στη δεκαετία 1940-50 και η αναδιάρθρωση του κοινωνικού-δημογραφικού χάρτη της μεταπολεμικής Ελλάδας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 77, 97-126.
- Κριμπάς, Κ. (2003α). Ανώτατη παιδεία και έρευνα: 1949-1974. Στην εγκυκλοπαίδεια *Ιστορία του νέου ελληνισμού (1770-2000) – τόμος 9^{ος}*:

Νικητές και ηττημένοι (1949-1974): Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 153-166.

- Κριμπάς, Κ. (2003β). Ανώτατη παιδεία και έρευνα: 1974-2000. Στην εγκυκλοπαίδεια *Ιστορία του νέου ελληνισμού (1770-2000) – τόμος 10^{ος}: Η Ελλάδα της ομαλότητας (1974-2000): δημοκρατικές κατακτήσεις-οικονομική ανάπτυξη και κοινωνική σταθερότητα.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 145-162.
- Κουμούτσος, Ν. (1991). Το μέλλον του Τεχνικού Πανεπιστημίου στο σύγχρονο κόσμο. Στο: *Το Πανεπιστήμιο στην Ελλάδα σήμερα: οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 305-312.
- Κυπριανός, Π. (2004). *Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης.* Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Κυπριανός, Π. (2006). Πανεπιστήμιο, αγορά εργασίας και εκπαιδευτικές ανισότητες στην Ελλάδα το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα. Στο Σ. Κονιόρδος, κ.ά. (Επιμ.), *Κοινωνικές εξελίξεις στη σύγχρονη Ελλάδα: εργασία, εκπαίδευση, οικογένεια, παρέκκλιση.* Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Σάκκουλας, 265-297.
- Κυριαζή, Ν. (1995). Η πτώση της γονιμότητας στην Ελλάδα. Στο Ι. Λαμπίρη-Δημάκη & Ν. Κυριαζή (Επιμ.), *Η ελληνική κοινωνία στο τέλος του 20ου αι.: Δημογραφία οικογένεια, απασχόληση υγεία, κοινωνική ασφάλιση, παιδεία.* Αθήνα: Παπαζήσης, 3-28.
- Κυρίδης, Α. (1996). *Εκπαιδευτική Ανισότητα: οριοθέτηση και προσπάθειες θεωρητικής προσέγγισής της.* Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη,
- Κυρίδης, Α. (1997α). *Η ανισότητα στην ελληνική εκπαίδευση και η πρόσβαση στο πανεπιστήμιο (1955-1985).* Αθήνα: Gutenberg
- Κυρίδης, Α. (1997β). *Τα κοινωνικά και δευτεροβάθμια εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά των φοιτητών της Παιδαγωγικής Σχολής Φλώρινας.* Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

- Κυρίδης, Α., Μαυρικάκη, Ε. & Νερούτσος, Α. (1994). Συμβολή στη μελέτη της ελληνικής εκπαιδευτικής ανισότητας με βάση τα στατιστικά στοιχεία της Ανώτατης Εκπαίδευσης (περίοδος 1984-1991). *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 76, 29-37.
- Κυρίδης, Α. & Δρόσος, Β. (2001). Τριάντα χρόνια ανισότητας στην Ελληνική Ανώτατη Εκπαίδευση: μελέτη των βασικών χαρακτηριστικών της ελληνικής εκπαιδευτικής ανισότητας για την 30ετία 1956-1986 με τη χρήση δεικτών ευκαιρίας πρόσβασης στα ελληνικά Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 118, 68-79.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. (1974α). *Προς μίαν Ελληνικήν Κοινωνιολογίαν της Παιδείας - τόμος 1^{ος}: Ανώτατη Παιδεία: Ευκαιρίες και εμπόδια*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. (1974β). *Προς μίαν Ελληνικήν Κοινωνιολογίαν της Παιδείας - τόμος 2^{ος}: Έλληνες Φοιτηταί: Προέλευσις και Προοπτικά*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. (1986). Η έννοια του εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης και η ελληνική πραγματικότητα. Στο Α. Καζαμίας & Μ. Κασσωτάκης (Επιμ.), *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές*. Ρέθυμνο: Π. Κρήτης, 157-163.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. (1987). *Νομικές σπουδές και νομικά επαγγέλματα στην Ελλάδα: τα πορίσματα μιας εμπειρικής κοινωνιολογικής διερεύνησης*. Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. (1995). Εκπαιδευτικές τάσεις στην Ελλάδα με έμφαση στην Ανώτατη Εκπαίδευση: Από τη δεκαετία του '60 προς το 2.000. Στο Ι. Λαμπίρη-Δημάκη & Ν. Κυριαζή (Επιμ.), *Η ελληνική κοινωνία στο τέλος του 20^{ου} αιώνα: δημογραφία, οικογένεια, απασχόληση, υγεία, κοινωνική ασφάλιση, παιδεία*. Αθήνα: Παπαζήσης, 187-249.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. (2003). Κοινωνική αλλαγή 1949-1974: η κοινωνιολογική οπτική του ιστορικού φαινομένου. Στην εγκυκλοπαίδεια *Ιστορία του νέου ελληνισμού (1770-2000) – τόμος 9^{ος}: Νικητές και*

ηττημένοι (1949-1974): νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 181-196.

- Λαμπρόπουλος, Χ. & Ψαχαρόπουλος, Γ. (1990). Κοινωνικοοικονομικές διαστάσεις της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης: τάσεις, προβλήματα και δυνατές λύσεις. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 77, 172-209.
- Λιανός, Θ. & Λάζαρης, Σ. (1995). Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Στο Α. Κιντής (Επιμ.), *2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 45-84.
- Λιούκας, Σ. (1995). Μεταφορές: προτεραιότητες και στρατηγική ανάπτυξης. Στο Α. Κιντής (Επιμ.), *2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 641-658.
- Λουλούδης, Λ. (1985). Γεωργικός εκσυγχρονισμός και πολιτική αναδιάρθρωση των αγροτικών δομών. *Ο πολίτης*, 69-70-12-26.
- Λουλούδης, Λ. & Μαράγιεβας, Ν. (1999). Αγρότες, κράτος και εξουσία στην Ελλάδα (1981-1996). Στο Χ. Κασίμης & Ν. Λουλούδης (Επιμ.), *Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε. & Πλέθρον, 217-236.
- Λούμπος, Β. (1986). Ο φοιτητικό πληθυσμός στην Ελλάδα και η ταξική του προέλευση. *Επιστημονική Σκέψη*, 29, 39-49.
- Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., Μπάγκαβος, Χ., Παπαδάκης, Μ., & Παπλιάκου, Β. (2002). *Πληθυσμός και εκπαίδευση στην Ελλάδα: Εξελίξεις και προοπτικές*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Μπαμπανάσης, Σ. & Σούλας, Κ. (1976). *Η Ελλάδα στην περιφέρεια των ανεπτυγμένων χωρών*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Μανώλογλου, Ε. & Μιχαλοκοπούλου, Α. (1985). Οικονομικά χαρακτηριστικά μιας αγροτικής κοινότητας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 58, 73-91.

- Μαρίνος–Κουρής, Δ. (1991). Πανεπιστήμιο και παραγωγή: προβλήματα και προοπτικές. Στο: *Το Πανεπιστήμιο στην Ελλάδα σήμερα: οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις*. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 313- 320.
- Μαρκαντώνης, Ι. (1961). *Η σχέσις μεταξύ επιδόσεως εν τω Γυμνασίω και εξελίξεως εν τω βίω*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας.
- Μειμάρης, Μ. & Νικολακόπουλος, Η. (1978). Παραγοντική ανάλυση δεδομένων: σχέσεις κοινωνικοεπαγγελματικής προέλευσης και σχολής φοίτησης για τους σπουδαστές των Α.Ε.Ι.. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 33-34, 225-240.
- Μηλιός, Γ. (1993). *Εκπαίδευση και εξουσία* (4^η έκδ.). Αθήνα: Κριτική.
- Μηλιώτης, Π. (1995). Ενέργεια και ορυκτός πλούτος. Στο Α. Κινητής (Επιμ.), *2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 589-640.
- Μιχέλης, Α. (2000). *Εκπαίδευση και κοινωνικές ανισότητες: η περίπτωση της Φθιώτιδας (1930-1980)*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Μοδινός, Μ. (1981). Η εκβιομηχάνιση του θεσσαλικού χώρου: ιστορικό, τάσεις και προοπτικές. *Ο πολίτης*, 40, 36-42.
- Μουζέλης, Ν. (1978). *Νεοελληνική κοινωνία και όψεις υπανάπτυξης* (3^η έκδ.). Αθήνα: Εξάντας.
- Μπεόπουλος, Ν. & Σκούρας, Δ. (1999). Γεωργία και περιβάλλον: η ετερομορφία μιας σχέσης. Στο Χ. Κασίμης & Ν. Λουλούδης (Επιμ.), *Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του 20ου αιώνα*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε. & Πλέθρον, 33-53.
- Μπουζάκης, Σ. (1985). *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*. Αθήνα: Gutenberg.

- Μπουζάκης, Σ. (1999). *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια, Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση - τόμος β΄: Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες: 1959-1964-1976/77-1985*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μυλωνάς, Θ. (1998). *Κοινωνιολογία της ελληνικής εκπαίδευσης: συμβολές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μυλωνάς, Θ. (1999). *Η αναπαραγωγή των κοινωνικών τάξεων μέσα από τους σχολικούς μηχανισμούς: η Μέση Εκπαίδευση στο χωριό και στην πόλη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μυλωνάς, Θ. (χ.χ.). *Κοινωνική Αναπαραγωγή στο σχολείο: θεωρία και εμπειρία*. Αθήνα: Αρμός.
- Μωυσίδης, Α. & Ντύκεν, Μ.-Ν. (1999). Περιαστικός αγροτικός χώρος στην Ελλάδα: το παράδειγμα της Αττικής. Στο Χ. Κασίμης & Ν. Λουλούδης (Επιμ.), *Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε. & Πλέθρον, 149-187.
- Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, Μ. (1981). *Η ανάλυση της ελληνικής οικονομίας: προβλήματα-επιλογές*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Οικονόμου Δ. (1990), Σύγχρονες τάσεις στη χωροταξική οργάνωση της ελληνικής βιομηχανίας: Αναδιάρθρωση κεφαλαίου, αποκέντρωση και χωρικός καταμερισμός της εργασίας, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 76, 3-39.
- Οικονόμου, Δ., Πετράκος, Γ., Πλαγιάς, Π. & Ψυχάρης Ι. (2002). *Πανεπιστήμιο και αγορά εργασίας. Προσφορά, ζήτηση και προοπτικές απασχόλησης των αποφοίτων των ελληνικών Α.Ε.Ι.: Οριζόντια Δικτύωση Γραφείων Διασύνδεσης Ελληνικών Α.Ε.Ι.* Βόλος: Γραφείο Διασύνδεσης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας & Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας.
- Παμουκτσόγλου, Α. (2001). *Εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση: ζήτημα πολιτικής επιλογής και όχι μόνο*. Αθήνα: Γρηγόρης.

- Παναγιωτόπουλος, Ν., (1993). Εισαγωγή. Στο Bourdieu P. & Passeron J-CI.: *Οι Κληρονόμοι: οι φοιτητές και η κουλτούρα τους* (Ν. Παναγιωτόπουλος & Μ. Βιδάλη, Μετάφρ.). Αθήνα: Καρδαμίτσας, 7-33.
- Παναγιωτόπουλος, Ν. (2005). *Η οδύνη των ανέργων*. Αθήνα: Πολύτροπον.
- Παπαγιαννάκης, Λ. (1977). Υλικά για συγκρίσεις και συμπεράσματα από μια σύντομη θεώρηση της οικονομίας των νοτιοευρωπαϊκών χωρών. *Ο πολίτης*, 9, 12-26.
- Παπαδάκης, Μ. & Σιάμπος, Γ. (1995). Δημογραφικές εξελίξεις και προοπτικές του ελληνικού πληθυσμού (1951-2004). Στο Ι. Λαμπίρη-Δημάκη & Ν. Κυριαζή (Επιμ.), *Η ελληνική κοινωνία στο τέλος του 20ου αιώνα: δημογραφία οικογένεια, απασχόληση υγεία, κοινωνική ασφάλιση, παιδεία*. Αθήνα: Παπαζήσης, 29-63.
- Παπαδημητρίου, Γ. (1991). Συστήματα εισαγωγικών εξετάσεων και η επίδρασή τους στη δομή του φοιτητικού πληθυσμού των Οικονομικών Σχολών. Στο: *Το Πανεπιστήμιο στην Ελλάδα σήμερα: οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις*. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καραγιωργα, 115-124.
- Παπαδόπουλος, Δ. (1999). Στη σκιά του δημοσίου διακριτικού κεφαλαίου: μια εκδοχή για την υποβάθμιση του αναπτυξιακού ρόλου των γεωπόνων του δημοσίου (1981-1994). Στο Χ. Κασίμης & Ν. Λουλούδης (Επιμ.), *Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε. & Πλέθρον, 237-266.
- Παπαδόπουλος, Α. & Σερεμέτης, Δ. (1998). Η επαγγελματική διάρθρωση της απασχόλησης στην περιφέρεια Αττικής: 1988-1995. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 96-97, 83-109.
- Παπαηλίας, Θ. (1996). *Ελληνική Οικονομία (1948-1995): μύθοι και πραγματικότητα*. Αθήνα: Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος.

- Παπακωνσταντίνου, Π. (1981). Η ανισότητα στην ελληνική υποχρεωτική εκπαίδευση: Σχολική επιτυχία και κοινωνική προέλευση. *Ο Πολίτης*, 44, 46-51.
- Παπανούτσος, Ε. (1996). *Αγώνες και αγωνία για την παιδεία* (2^η έκδ.). Αθήνα: Φιλιππούτης.
- Παπάς, Γ. (1989). Τα σχέδια για ανώτερες σπουδές των τελειόφοιτων Γενικών Λυκείων. Στο: *Η μετάβαση από το Λύκειο στο Πανεπιστήμιο*. Αθήνα: Σύλλογος Αποφοίτων Βαρβακείου, 12-26.
- Πατερέκα, Χ. (1986). Βασικές έννοιες των P. Bourdieu και J.-Cl. Passeron σε θέματα κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Πατινιώτης, Ν. (1993). *Οι απόφοιτοι της τριτοβάθμιας μη πανεπιστημιακής εκπαίδευσης από το εξωτερικό: έρευνα βασισμένη στα αρχεία του Ι.Τ.Ε.* Αθήνα: Υ.Π.Ε.Π.Θ.-Ι.Τ.Ε.
- Πεσμαζόγλου, Σ. (1987). *Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα: το ασύμπτωτο μιας σχέσης*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Πετμεζάς, Μ. (1991). Υπηρεσίες και οικονομική ανάπτυξη. Στο Εταιρεία Οικονομολόγων Θεσσαλονίκης (Οργάνωση), *Η ελληνική οικονομία μπροστά στη δεκαετία του 1990*. Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Σάκκουλας, 113-140.
- Πετμεζίδου-Τσουλουβή, Μ. (1987). *Κοινωνικές τάξεις και μηχανισμοί κοινωνικής αναπαραγωγής*. Αθήνα: Εξάντας.
- Πετράκη, Γ. (1996). Η οργάνωση της εργασίας και η ελληνική βιομηχανία. *Ο πολίτης*, 19, 36-39.
- Πετράκη, Γ. (2006). Υποθέσεις εργασίας για τις ταξικές αναδιαρθρώσεις στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία. Στο Σ. Κονιόρδος, κ.ά. (Επιμ.), *Κοινωνικές εξελίξεις στη σύγχρονη Ελλάδα: εργασία, εκπαίδευση, οικογένεια, παρέκκλιση*. Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Σάκκουλας, 225-263.

- Προβατά, Α. (2002). *Ιδεολογικά ρεύματα, πολιτικά κόμματα και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1950-1965): ο «λόγος» για την τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση και ανάπτυξη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Πυργιωτάκης, Ι. (1986). Οικογενειακή κοινωνικοποίηση και ανισοκατανομή ευκαιριών κοινωνικής κινητικότητας: μια αγνοημένη πραγματικότητα στην ιστορία των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων της Ελλάδας. Στο Α. Καζαμίας & Μ. Κασσωτάκης (Επιμ.), *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές*. Ρέθυμνο: Π. Κρήτης, 172-185.
- Πυργιωτάκης, Ι. (1992α). *Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες* (4^η εκδ). Αθήνα: Γρηγόρης.
- Πυργιωτάκης, Ι. (1992β). Η ελληνική εκπαιδευτική κρίση: μύθοι και πραγματικότητες. Στο Ι. Πυργιωτάκης Ι. & Ι. Κανάκης (Επιμ.), *Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Γρηγόρης, 177-205.
- Πυργιωτάκης, Ι. (1999). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Πυργιωτάκης, Ι. (2001). *Εκπαίδευση και κοινωνία στην Ελλάδα, Οι διαλεκτικές σχέσεις και οι αδιάλλακτες συγκρούσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Panayotopoulos, N. (1998). Les "grandes ecoles" d' un petit pays: les etudes a l' etranger: le cas de la Grece. *Actes de la Recherche en sciences sociales*, 121-122, 77-91.
- Panayotopoulos, N. (2000). Oppositions sociales et oppositions scolaires: les cas du systeme d' enseignement superieur grec. *Regards Sociologiques*. 19, 57-74.
- Panayotopoulos, N. (2001). La conversion de l' etat grec a l' economisme dominant. *Regrds Sociologiques*. 21, 41-49

- Panayotopoulos, N. (2005). La sociologie de Bourdieu: une theorie comme praxis et non comme logos. In J. Dubois, P. Durant & Y. Wilkin (Eds.), *Les symbolique et la social: la reception internationale de la pensee de Pierre Bourdieu*. Liege: Les editions de l' Universite de Liege, 311-324.
- Passeron, J-CI. (2004). Σαράντα χρόνια μετά. Τι μένει από τους Κληρονόμους και την Αναπαραγωγή; Στο Ν. Παναγιωτόπουλος (Επιμέλεια-Πρόλογος), *Για την εκπαίδευση του μέλλοντος: Οι προτάσεις του Πιερ Μπουρντιέ*, (Κ. Καψαμπέλη, Μετάφρ.). Αθήνα: Νήσος, 209-256.
- Polydorides, G. (1978). Equality of opportunity in the Greek Higher Education System: the Impact of Reform Policies. *Comparative Education Review*, 22, 1, 26-43.
- Ρόμπολης, Σ. (1988). Οικονομική διάρθρωση και μεταναστευτικές κινήσεις στη μεταπολεμική Ελλάδα. Στο Γαλλοελληνικός επιστημονικός και τεχνικός σύνδεσμος (Οργάνωση), *Ο αγροτικός κόσμος στο μεσογειακό χώρο*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε-Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε, 238-248.
- Σακκάς, Δ. (1988). Οι προοπτικές της ελληνικής βιομηχανίας το έτος 2000. Στο Η. Κατσούλης, Τ. Γιαννίτσης, Π. Καζάκος (Επιμ.), *Πολιτική και κοινωνία, οικονομία, εξωτερικές σχέσεις*. Αθήνα: Παπαζήσης, 207-231.
- Σαμαράς, Γ. (1986). *Κράτος και κεφάλαιο στην Ελλάδα*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Σιάμπος, Γ. (1986). *Δημογραφία*. Αθήνα: Σμπίλιας-Το Οικονομικό.
- Σιάνου-Κύργιου, Ε. (2006). *Εκπαίδευση και κοινωνικές ανισότητες: η μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην Ανώτατη Εκπαίδευση (1997-2004)*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Σκούρας, Θ. (1995). Ο ρόλος του εξωτερικού παράγοντα στις αναπτυξιακές προοπτικές της ελληνικής οικονομίας. Στο Α. Κινητής (Επιμ.), *2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 195-232.

- Σκούρτος, Μ. (1991). Προβλήματα συγκρότησης νέων πανεπιστημιακών τμημάτων σήμερα: η περίπτωση του Τμήματος Περιβάλλοντος του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Στο: *Το Πανεπιστήμιο στην Ελλάδα σήμερα: οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις*. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 253-257.
- Snyders, G. (1981). *Σχολείο, τάξη και πάλη των τάξεων* (Ν. Μακρής, Μετάφραση). Αθήνα: Ζαχαρόπουλος.
- Σταμέλος, Γ. (1994). Η Ελλάδα ως χώρα αποστολής φοιτητών στα πανεπιστήμια της Γαλλίας 1975-90. *Σύγχρονα Θέματα*, 50-51, 111-117.
- Τζιαφέτας, Γ. & Τζουγιάς, Ι. (1990). Τα δημογραφικά και κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά του σπουδαστικού πληθυσμού στην Ελλάδα. *Εκπαίδευση και Επάγγελμα*, (2), 3, 237-256.
- Τζωάννος, Ι. (1995). Εμπορική ναυτιλία: τάσεις και προοπτικές. Στο Α. Κιντής (Επιμ.), *2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 775-823.
- Τομαρά-Σιδέρη, Μ. (1991). *Ανώτατη εκπαίδευση και κοινωνική επιλογή: εξέλιξη του φοιτητικού σώματος στο Πάντειο Πανεπιστήμιο (1932-1988)*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τομπαΐδης, Δ. (1982). *Η ισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση: συμβολή στη μελέτη εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης* (β' έκδ.). Αθήνα: Γρηγόρης.
- Τσαούσης, Δ. (1993). *Η κοινωνία του ανθρώπου: εισαγωγή στην κοινωνιολογία* (45^η χιλιάδα). Αθήνα: Gutenberg.
- Τσάρτας, Π. (1989). *Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στο Νομό Κυκλάδων και ιδιαίτερα στα νησιά Ίος και Σέριφος κατά την περίοδο 1950-1980*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.

- Τσάρτας, Π. (1996). *Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*. Αθήνα: Εξάντας.
- Τσαχουρίδης, Π. (1988). Αγροτική έξοδος και αλλοίωση του δημογραφικού προφίλ της ελληνικής υπαίθρου. Στο Γαλλοελληνικός επιστημονικός και τεχνικός σύνδεσμος (Οργάνωση), *Ο αγροτικός κόσμος στο μεσογειακό χώρο*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε-Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε, 215-222.
- Τσιμπούκης, Κ. (1983). *Ο θεσμός των εισαγωγικών διαγωνισμών για τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα*. Αθήνα: εκδ. ιδίου.
- Τσουκαλάς, Κ. (1981). *Η ελληνική τραγωδία: από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*. Αθήνα: Λιβάνης-Νέα Σύνορα.
- Τσουκαλάς, Κ. (1987). *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Τσουκαλάς, Κ. (1992). *Εξάρτηση και αναπαραγωγή: ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, (στ' έκδ.). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Τσουκαλάς, Κ. (1994). Παλιννόστηση και καταμερισμός της εργασίας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 84-85, 28-33.
- Φακιολάς, Ν. (2000). *Επαγγελματικός προσανατολισμός, ειδίκευση και επιλογή καριέρας αποφοίτων ιατρικής στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Φραγκουδάκη, Α. (1985). *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης: θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Φραγκουδάκη, Α. (1997). Η ελληνική Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης: Μια επιστήμη που ακόμα διαμορφώνεται. Στο Θ. Μυλωνάς (Εισαγωγή-Επιμέλεια), *Κοινωνιολογία της ελληνικής εκπαίδευσης: απολογισμός, νέες έρευνες, προοπτικές*. Πάτρα: Αχαϊκές Εκδόσεις, 12-19.
- Φράγκος, Δ. (1980). *Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός της Ελλάδος*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.

- Χαραλαμπάκης, Ι. (1980). *Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα: εκπαιδευτική πολιτική, δομή του εκπαιδευτικού συστήματος, οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης: Σύγκριση με άλλα εκπαιδευτικά συστήματα*. Αθήνα: Καμπανάς.
- Χασσίδ, Ι. (1995). Ξένες επενδύσεις και ξένες επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Στο Α. Κιντής (Επιμ.), *2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 373-410.
- Χιωτάκης, Σ. (1991). Πανεπιστήμιο και διαδικασία εκσυγχρονισμού: το παράδειγμα των τίτλων σπουδών: μια εισαγωγική προσέγγιση, στο: *Το Πανεπιστήμιο στην Ελλάδα σήμερα: οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις*. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 193-214.
- Χιωτάκης, Σ. (1994). *Για μια κοινωνιολογία των ελευθέρων επαγγελματιών: επιστημονική επαγγελματοποίηση των ιατρικών υπηρεσιών*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Χιωτάκης, Σ. (2002). Ανωτατοποίηση των σπουδών ως επαγγελματική στρατηγική: Το παράδειγμα των παιδαγωγικών τμημάτων δημοτικής εκπαίδευσης. *Επιστήμες Αγωγής*, 2,61-88.
- Χρόνης, Σ. (1993). *Διδακτική πράξη και κοινωνικός έλεγχος: η κρατική παρέμβαση στο έργο του εκπαιδευτικού*. Αθήνα: Εκδοτικός Όμιλος Συγγραφέων Καθηγητών.
- Χρυσάκης, Μ. (1991). Ανισότητες πρόσβασης στην Ανώτατη Εκπαίδευση: η επίδραση των εκπαιδευτικών «μεταρρυθμίσεων», στο: *Το Πανεπιστήμιο στην Ελλάδα σήμερα: οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις*. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 177-192.
- Χρυσάκης, Σ. (2002). Ανισότητες πρόσβασης στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση. Στο Α. Μουρίκη, Μ. Ναούμη & Γ. Παπαπέτρου (Επιμ.), *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας: 2001*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε., 69-78.

- Χρυσάκης, Μ. & Σούλης, Σ. (2001). Ανισότητες πρόσβασης στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση: μια προσέγγιση στα επίσημα στατιστικά στοιχεία για την περίοδο 1984-1998. *Πανεπιστήμιο*, 3, 31-65.
- Χρυσοστομίδου, Β. (2005, 16 Οκτωβρίου). Οι μετανάστες της Ιατρικής, *‘Κάπα’ Καθημερινής*, 124, 1 & 20-28.
- Ψαχαρόπουλος, Γ. & Καζαμίας, Α. (1985). *Παιδεία και ανάπτυξη στην Ελλάδα: κοινωνική και οικονομική μελέτη της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Ψυχογιός, Δ. (1985). Οικονομικός και κοινωνικός μετασχηματισμός αγροτικών κοινοτήτων. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 58, 3-31.
- Ψυχογιός, Δ. & Παπαπέτρου, Γ. (1984). Οι μετακινήσεις των νομάδων κτηνοτρόφων. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 53, 3-23.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ (σχετικές με το ιστορικό και τη δομή των Α.Ε.Ι.)

- www.uoc.gr/sxoles_1.cfm/6-4-2001
- www.auth.gr/academics/Framework-main.el.php3/3-10-2005
- www.panteion.gr/gr/new/menu/diethnospoudon/istoria.html/27-8-2005
- www.aua.gr/gr/history_f.html/6-4-2001
- www.uth.gr/main/welcome/history/history.html/6-4-2001
- www.uth.gr/main/welcome/history.html/6-4-2001
- www.ntua.gr/gr_academics/index.htm/20-11-2003
- www.primary.edu.uoi.gr/greek/genika_themata.htm./28-11-2003
- www.uoi.gr/schools/human/philology/main.html/28-11-2003
- www.soc.uoc.gr/fss/...10-5-2004
- www.upatras.gr/education/structure/...10-5-2004
- www.uom.gr/modules.php/...27-8-2005

- www.aueb.gr/about/history.htm /3-10-2005
- www.auth.gr/hstory.el.php3/3-10-2005
- www.civil.duth.gr/istoriko/contents/history_cont.htm/3-10-2005
- www.di.uoa.gr/gr/info.php/3-10-2005
- www.tuc.gr/tmimata/data.html/3-10-2005
- www.unipi.gr/panepistimio/istor-panep.html/3-10-2005
- www.uoi.gr/about/history2.php/3-10-2005
- www.auth.gr/about/istory.el.php3/5-10-2005
- www.auth.gr/academics/factdep.el.php3/5-10-2005
- www.uoa.gr/uoagr/uoaindex.htm/5-10-2005
- www.uoi.gr/education/5-10-2005

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Διαφορές στον τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών μεταξύ των Απογραφών Πληθυσμού 1961 & 1971 και προσαρμογή τους

1. Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου (1955/56 έως 1997/98), ο τρόπος ταξινόμησης των επαγγελματιών από την Ε.Σ.Υ.Ε. μεταβάλλεται το 1970, γεγονός που δυσχεραίνει τη διαχρονική τους μελέτη³¹³. Κατά συνέπεια είναι απαραίτητη η προσαρμογή των στοιχείων.

Πληροφορίες για τον τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών περιλαμβάνονται σε ειδικές εκδόσεις της Ε.Σ.Υ.Ε. με τίτλο 'Στατιστικές Ταξινομήσεις των Επαγγελματιών'. Ο τρόπος ταξινόμησης των επαγγελματιών γίνεται με κριτήριο το είδος της εργασίας, ως εξής: Τα επαγγέλματα-υποομάδες (τετραψήφιος³¹⁴ ή τριψήφιος κωδικός), ταξινομούνται σε ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός). Οι ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) ταξινομούνται σε ευρύτερες, 'μεγάλες' όπως ονομάζονται, ομάδες επαγγελματιών (μονοψήφιος κωδικός).

Για την προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματιών πριν το 1970 σύμφωνα με τον τρόπο ταξινόμησης του 1970, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ύπαρξη αναλυτικών στοιχείων για τα επαγγέλματα (τριψήφιος κωδικός) τόσο στις Απογραφές Πληθυσμού όσο και στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης. Αναλυτικά στοιχεία, όμως, υπάρχουν μόνο στις Απογραφές Πληθυσμού. Κατά συνέπεια η προσαρμογή των στοιχείων είναι εφικτή μόνο σ' αυτήν την περίπτωση.

Στη συνέχεια περιγράφονται οι αλλαγές στην ταξινόμηση των επαγγελματιών μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971 και γίνεται προσαρμογή των στοιχείων για κάθε μεγάλη επαγγελματική ομάδα. Οι μεθοδολογικές παρατηρήσεις για τον τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών και η αναπροσαρμογή της ταξινόμησης της απογραφής του 1961 με βάση την απογραφή του 1971 στηρίχθηκαν :

³¹³ Ο τρόπος ταξινόμησης των επαγγελματιών άλλαξε και το 1992, αλλά δεν επηρέασε την ταξινόμηση των επαγγελματιών στις Στατιστικές της Εκπαίδευσης κατά το υπόλοιπο χρονικό διάστημα που εξετάζεται στην παρούσα εργασία (1993/94 έως 1997/98)

³¹⁴ Ταξινόμηση επαγγελματιών κατά τετραψήφιο κωδικό εντοπίζονται μόνο στην Απογραφή Πληθυσμού του 1961.

- Στην ταξινόμηση των επαγγελματιών κατά τετραψήφιο κωδικό, η οποία περιλαμβάνεται στην απογραφή του 1961 στον πίνακα 17, με τίτλο 'Οικονομικώς ενεργοί καθ' ομάδας (τετραψήφιος κώδιξ) ατομικών επαγγελματιών και φύλον' (Ε.Σ.Υ.Ε., 1968 (απογραφή): 238-252).
- Στη 'Στατιστική ταξινόμηση των επαγγελματιών' (Ε.Σ.Υ.Ε., 1971), ειδικές εκδόσεις, όπου περιέχονται πληροφορίες για την ταξινόμηση των ατομικών επαγγελματιών κατά 'μεγάλες ομάδες επαγγελματιών' (μονοψήφιος κωδικός), 'ομάδες επαγγελματιών' (διψήφιος κωδικός) και επαγγέλματα (τριψήφιος κωδικός).

2. Διαφορές στην ταξινόμηση κατά μεγάλες ομάδες επαγγελματιών (μονοψήφιος κωδικός)

Στην απογραφή του 1961 οι 'μεγάλες' ομάδες ατομικών επαγγελματιών είναι εννιά, ενώ στην απογραφή του 1971 είναι επτά (πίνακας Ι.1). Δύο 'μεγάλες' ομάδες επαγγελματιών ('Τεχνίτες και εργάτες ορυχείων μεταλλείων, λατομείων και αλυκών κ.π.τ.ε.' και 'Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας και χειρώνακτες') και τα περισσότερα από τα επαγγέλματα της 'μεγάλης' ομάδας 'Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας' της απογραφής του 1961, στην απογραφή του 1971 αντιστοιχούν σε μια 'μεγάλη' ομάδα, τους 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων'. Ειδικότερα:

- Τα επαγγέλματα της 'μεγάλης' ομάδας 'Τεχνίτες και εργάτες ορυχείων, μεταλλείων κ.λπ.' (1961, κωδ. 5), στην απογραφή του 1971 περιλαμβάνονται στις μεγάλες ομάδες 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων' (κωδ. 7/8/9), όπως προκύπτει από την ταξινόμηση των ατομικών επαγγελματιών κατά διψήφιο και τριψήφιο κωδικό.
- Τα επαγγέλματα της 'μεγάλης' ομάδας 'Εργαζόμενοι στις μεταφορές και επικοινωνίες' (1961, κωδ. 6) στην απογραφή του 1971 ταξινομούνται σε τρεις διαφορετικές μεγάλες ομάδες ατομικών επαγγελματιών: στα 'Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα κ.λπ.' (κωδ. 0/1), στους 'Υπάλληλους γραφείου' (κωδ. 3) και στους 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων' (κωδ. 7/8/9).
- Τα επαγγέλματα της 'μεγάλης' ομάδας 'Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας και χειρώνακτες' (κωδ. αρ. 7/8, απογραφή 1961) ταξινομούνται στη 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων' (κωδ. αρ. 7/8/9) κατά την απογραφή του 1971.

Πίνακας Ι.1
Ταξινόμηση επαγγελματιών κατά μονοψήφιο κωδικό για τις απογραφές 1961 και 1971

1961

- 0 Τεχνικοί, πρόσωπα ασκούντα ελεύθεριον επάγγελμα κ.π.τ.ε.
- 1 Διευθυνταί και ανώτερα διοικητικά στελέχη
- 2 Υπάλληλοι γραφείου
- 3 Πωληταί
- 9 Ασχολούμενοι εις υπηρεσίας, περιλαμβανομένων και των υπηρεσιών πολιτισμού και ψυχαγωγίας
- 4 Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, αλιείς, κυνηγοί, δασοκόμοι, υλοτόμοι κ.π.τ.ε
- 7/8 Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας & χειρώνακτες μ.α.κ
- 5 Τεχνίται και εργάται ορυχείων, μεταλλείων, λατομείων και αλυκών κ.π.τ.ε
- 6 Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας
- X Μη δυνάμενοι να καταταγούν κατ' επάγγελμα

1971

- 0/1 Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελεύθερια επαγγέλματα, τεχνικοί αυτών βοηθοί κ.π.τ.ε.
- 2 Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη
- 3 Υπάλληλοι γραφείου κ.π.τ.ε.
- 4 Έμποροι και πωληταί
- 5 Απασχολούμενοι εις την παροχήν υπηρεσιών
- 6 Πρόσωπα απασχολούμενα εις την γεωργίαν, ζωοκομίαν, δασοκομίαν, αλιείαν και θήραν
- 7/8/9 Τεχνίται και εργάται (εκτός γεωργίας) και χειρισταί μεταφορικών μέσων

- X Πρόσωπα μη δυνάμενα να καταταγούν κατά επάγγελμα

3. Διαφορές στην ταξινόμηση των επαγγελματιών κατά διψήφιο (ομάδες επαγγελματιών) και τριψήφιο/ τετραψήφιο κωδικό αριθμό (υποομάδες - επαγγέλματα)

Στον τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών κατά διψήφιο κωδικό (ομάδες επαγγελματιών) παρατηρούνται σημαντικές διαφορές μεταξύ των απογραφών του 1961 και του 1971. Για παράδειγμα, μια ομάδα επαγγελματιών κατά διψήφιο κωδικό ή τριψήφιο κωδικό, η οποία στην απογραφή του 1961 ταξινομείται σε μια 'μεγάλη' ομάδα επαγγελματιών, στην απογραφή του 1971 μεταφέρεται σε άλλη 'μεγάλη' ομάδα. Άλλες διαφορές μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971 αφορούν στην αλλαγή κωδικού αριθμού, τη μετονομασία, τη συγχώνευση κ.λπ των ομάδων επαγγελματιών.

Παρακάτω αναλύονται οι διαφορές στην ταξινόμηση για κάθε ομάδα επαγγελματιών ξεχωριστά. Παράλληλα γίνεται αναπροσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματιών της απογραφής του 1961 σύμφωνα με την ταξινόμηση των επαγγελματιών της απογραφής του 1971, έτσι ώστε να είναι δυνατή η σύγκριση των στοιχείων, όπως επισημάνθηκε και παραπάνω. Οι ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος ή τριψήφιος κωδικός) κατά την ταξινόμησή τους μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971:

- Παραμένουν ίδιες.
- Διαφοροποιούνται στο εσωτερικό της 'μεγάλης' ομάδας (π.χ., αλλαγή κωδικού αριθμού, συγχώνευση ομάδων κ.λπ.). Σ' αυτήν την περίπτωση δεν επηρεάζουν το σύνολο της 'μεγάλης' ομάδας και κατά συνέπεια δεν συνιστούν παράγοντα διαφοροποίησης σε επίπεδο 'μεγάλης' ομάδας μεταξύ των δύο απογραφών.
- Αλλάζουν 'μεγάλη' ομάδα ταξινόμησης και συνιστούν τη διαφοροποίηση μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971.

3.1. Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί βοηθοί αυτών κ.π.α.ε. (κωδ. αρ. 0/1)³¹⁵

Στη μεγάλη ομάδα 'Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί βοηθοί αυτών κ.π.α.ε.', μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971 παρατηρούνται ομοιότητες και διαφορές ως προς τις ομάδες επαγγελματιών που περιλαμβάνουν (πίνακας Ι.2).

Οι ομάδες επαγγελματιών που παραμένουν ίδιες είναι :

- 'Χημικοί, φυσικοί, γεωλόγοι και λοιποί φυσικοί επιστήμονες, ως και οι τεχνικοί αυτών' (κωδ αρ. 01 και 01 στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα).
- 'Αρχιτέκτονες και μηχανικοί' (κωδ. αρ. 02 και 00 στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα).
- 'Σχεδιαστές, υπομηχανικοί Ανώτερων και Μέσων Σχολών και λοιποί τεχνικοί βοηθοί μηχανικών' (κωδ. αρ. 03 και 0X στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα).
- 'Νομικοί' (κωδ. αρ. 12 και 08 στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα).
- 'Εκπαιδευτικοί' (κωδ. αρ. 13 και 06 στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα).
- 'Κληρικοί' (κωδ. αρ. 14 και 07 στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα).

Στο εσωτερικό της 'μεγάλης' ομάδας εντοπίζονται ορισμένες διαφοροποιήσεις μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971 (αλλαγή κωδ. αριθμού, συγχώνευση ομάδων επαγγελματιών κ.λπ.), οι οποίες όμως δεν επηρεάζουν το σύνολο της 'μεγάλης' ομάδας. Αυτές είναι :

- Η ομάδα 'Βιολόγοι, μικροβιολόγοι, γεωπόνοι και τεχνικοί βοηθοί αυτών' (κωδ. αρ. 05, απογραφή 1971) στην απογραφή του 1961 αντιστοιχεί στην ομάδα 'Βιολόγοι, κτηνίατροι, γεωπόνοι και λοιποί επιστήμονες συναφών επαγγελμάτων' (κωδ. αρ. 02), η οποία περιλαμβάνει και τους κτηνιάτρους.
- Η ομάδα 'Ιατροί, οδοντίατροι, κτηνίατροι κ.π.τ.ε' (κωδ. αρ. 06/07, απογραφή 1971), στην απογραφή του 1961 αντιστοιχεί σε τρεις ομάδες: 'Ιατροί εν γένει και οδοντίατροι' (κωδ. αρ. 03), 'Νοσοκόμοι και μαίαι' (κωδ. αρ. 04) και 'Ειδικόν και τεχνικόν προσωπικόν συναφών προς την ιατρικήν επαγγελμάτων' (κωδ. αρ. 05). Στην απογραφή του 1961 δεν περιλαμβάνονται οι κτηνίατροι.

³¹⁵ Η ονομασία της 'μεγάλης' ομάδας και ο κωδικός ταξινομικός αριθμός δίνεται σύμφωνα με τον τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών της απογραφής του 1971.

Πίνακας Ι.2

Η 'μεγάλη' ομάδα 'Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί αυτών βοηθοί, κ.π.τ.ε.' κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) για τις απογραφές 1961 και 1971

1961		1971	
0	Τεχνικοί, πρόσωπα ασκούντα ελευθέρια επάγγελμα κ.π.τ.ε.	0/1	Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα, τεχνικοί αυτών βοηθοί, κ.π.τ.ε.
01	Χημικοί, φυσικοί, γεωλόγοι και λοιπαί ειδικότητες φυσικών επιστημών	01	Χημικοί, φυσικοί, γεωλόγοι και λοιποί φυσικοί επιστήμονες, ως και τεχνικοί αυτών βοηθοί
00	Αρχιτέκτονες, μηχανικοί, τοπογράφοι, και γεωδέται, πτυχ. Ανώτατων Σχολών	02	Αρχιτέκτονες και μηχανικοί
ΟΧ	Σχεδιαστάι και τεχνικοί φυσικών και εφηρμοσμένων επιστημών μ.α.κ.	03	Σχεδιαστές, υπομηχανικοί Ανώτερων και Μέσων Σχολών και λοιποί τεχνικοί βοηθοί μηχανικών
		04	Αξιωματικοί πλοίων και αεροπλάνων
02	Βιολόγοι, κτηνίατροι, γεωπόνοι και λοιποί επιστήμονες συναφών επ/των	05	Βιολόγοι, μικροβιολόγοι, γεωπόνοι και τεχνικοί αυτών βοηθοί
03	Ιατροί εν γένει και οδοντίατροι	06/07	Ιατροί, οδοντίατροι, κτηνίατροι κ.π.τ.ε
04	Νοσοκόμοι και μαίαι		
05	Ειδικών και τεχνικών προσωπικών συναφών προς την ιατρικήν επαγγελμάτων		
		08	Στατιστικοί, μαθηματικοί, αναλυτές συστημάτων και τεχνικοί βοηθοί αυτών*
		09	Οικονομολόγοι
		11	Λογιστές (πτυχιούχοι Ανώτατων Σχολών)
08	Νομικοί	12	Νομικοί
06	Διδακτκών προσωπικών	13	Εκπαιδευτικοί
07	Κληρικοί και έτεροι εξομοιούμενοι	14	Κληρικοί κ.π.α.ε.
09	Καλλιτέχναι, συγγραφείς κ.π.τ.ε	15	Συγγραφείς, δημοσιογράφοι κ.π.α.ε
		16	Γλύπτες, ζωγράφοι, φωτογράφοι κ.π.α.ε. καλλιτέχνες
		17	Συνθέτες, μουσικοί, χορευτές κ.π.α.ε καλλιτέχνες
		18	Επαγγελματίες αθλητές, προπονητές κ.π.α.ε
ΟΨ	Λοιποί τεχνικοί και ασκούντες ελευθέρια και παρεμφερή επαγγέλματα	19	Ασκούντες επιστημονικά και ελευθέρια επεγγέλματα, τεχνικοί βοηθοί αυτών κ.π.τ.α.ε., μ.α.κ.

- Οι ομάδες 'Στατιστικοί, μαθηματικοί, αναλυτές συστημάτων και τεχνικοί βοηθοί αυτών' (κωδ. αρ. 08) και 'Οικονομολόγοι' (κωδ. αρ. 09, απογραφή 1971), στην απογραφή του 1961 ταξινομούνται κατά τετραψήφιο κωδικό και αποτελούν μια υποομάδα ('Οικονομολόγοι-αναλογισταί και στατιστικοί', κωδ. αρ. ΟΨ40).
- Η ομάδα 'Λογιστές (πτυχιούχοι Ανώτατων Σχολών)' (κωδ. 11, απογραφή 1971), στην απογραφή του 1961 αντιστοιχεί στην υποομάδα 'Λογισταί' (ΟΨ10).
- Η ομάδα 'Συγγραφείς, δημοσιογράφοι κ.π.α.ε.' (κωδ. 15 απογραφή 1971), στην απογραφή του 1961 αντιστοιχεί στην υποομάδα 'Συγγραφείς δημοσιογράφοι κ.π.τ.ε. καλλιτέχναι' (κωδ. αρ. 0920).
- Οι 'Συνθέτες, μουσικοί, χορευτές κ.π.α.ε. καλλιτέχνες' (κωδ. αρ. 17, απογραφή 1971) στην απογραφή του 1961 περιλαμβάνονται μαζί με τους 'Ζωγράφους, γλύπται κ.π.τ.ε. καλλιτέχναι' (κωδ. αρ. 0910) και 'Συγγραφείς, δημοσιογράφοι κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 0920). στην ομάδα 'Καλλιτέχναι, συγγραφείς κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 09).
- Η υποομάδα 'Ζωγράφοι, γλύπτες κ.π.τ.ε. καλλιτέχναι' (κωδ. αρ. 0910, απογραφή 1961), στην απογραφή του 1971 περιλαμβάνεται στην ομάδα 'Γλύπτες, ζωγράφοι, φωτογράφοι κ.π.α.ε. καλλιτέχνες' (κωδ. αρ. 16).

Οι ομάδες οι οποίες στην απογραφή του 1961 ταξινομούνται σε άλλη 'μεγάλη' ομάδα και συνιστούν διαφοροποίηση μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971 είναι οι εξής:

- Οι 'Αξιωματικοί πλοίων και αεροπλάνων' (κωδ. 04, απογραφή 1971), στην απογραφή του 1961 αποτελούν δύο ξεχωριστές ομάδες ('Αξιωματικοί καταστρώματος, διπλωματούχοι μηχανικοί και πλοηγοί' (κωδ. 60) και 'Κυβερνήται αεροπλάνων (πιλότοι), ιπτάμενοι μηχανικοί και αεροναυτίλοι' (κωδ. 62) και ταξινομούνται σε άλλη 'μεγάλη' ομάδα ('Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας', κωδ. αρ. 6)
- Οι 'Φωτογράφοι και εξομοιούμενοι' (κωδ. αρ. 97), οι οποίοι στην απογραφή του 1971 περιλαμβάνονται στην ομάδα 'Γλύπτες, ζωγράφοι, φωτογράφοι κ.π.α.ε. καλλιτέχνες' (κωδ. αρ. 16), στην απογραφή του 1961 περιλαμβάνονται στη 'μεγάλη' ομάδα 'Ασχολούμενοι εις την παροχήν υπηρεσιών, περιλαμβανομένων των υπηρεσιών του αθλητισμού και της ψυχαγωγίας' (κωδ. αρ. 9)
- Η ομάδα 'Επαγγελματίες αθλητές, προπονητές κ.π.α.ε.' (κωδ. 18, απογραφή 1971), στην απογραφή του 1961 αντιστοιχεί στην ομάδα 'Επαγγελματία αθληταί και έτεροι παρέχοντες υπηρεσίας εις τον αθλητισμόν κ.π.τ.ε' (κωδ. αρ. 96), η οποία ταξινομείται σε άλλη 'μεγάλη' ομάδα, στους 'Ασχολούμενους εις

την παροχήν υπηρεσιών, περιλαμβανομένων των υπηρεσιών του αθλητισμού και της ψυχαγωγίας' (κωδ. αρ. 9).

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις έγινε αναπροσαρμογή της ταξινόμησης της απογραφής του 1961 στη μεγάλη ομάδα 'Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα' (Πίνακας Ι.3). Οι αλλαγές αυτές έχουν ως αποτέλεσμα τα 'Πρόσωπα ασκούνται επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα' να αυξηθούν κατά 9.411 (από 125.160 σε 134.571, πίνακας Ι.4).

3.2 Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη (κωδ. αρ. 2)

Μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971, στην ομάδα 'Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη' δεν παρουσιάζονται ουσιαστικές διαφορές στην ταξινόμηση κατά μονοψήφιο και διψήφιο κωδικό. Στην ταξινόμηση, όμως κατά τριψήφιο και τετραψήφιο κωδικό, όπως φαίνεται και στον πίνακα Ι.5, παρατηρούνται σημαντικές διαφορές. Υποομάδες επαγγελματιών, οι οποίες στην απογραφή του 1961 ταξινομούνται στους 'Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη', στην απογραφή του 1971 ταξινομούνται σε άλλες 'μεγάλες' ομάδες :

- Οι 'Διευθυνταί, ανώτερα διοικητικά στελέχη (ιδιωτικών ή δημοσίων) επιχειρήσεων και οργανισμών χονδρικού και λιανικού εμπορίου' (κωδ. 1120, απογραφή 1961), στην απογραφή του 1971 ταξινομούνται στους "Εμπορους και πωλητές" (κωδ. 4)
- Οι 'Διευθυνταί, ανώτερα διοικητικά στελέχη και ιδιοκίτηι-επιχειρηματίαι (ιδιωτικών ή δημοσίων) επιχειρήσεων και οργανισμών παροχής υπηρεσιών (εκτός υπηρεσιών δημοσίας διοικήσεως)', με κωδ. 1150 (απογραφή 1961), στην απογραφή του 1971 περιλαμβάνονται στους 'Απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών' (κωδ. 5)

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, έγινε αναπροσαρμογή της ταξινόμησης του 1961 και οι υποομάδες με τους κωδικούς αριθμούς 1120 και 1150, δεν συμπεριλήφθησαν στη μεγάλη ομάδα επαγγελματιών 'Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη', αλλά στις μεγάλες ομάδες "Εμποροι και πωλητές" και 'Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών' αντίστοιχα (πίνακας Ι.6). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι 'Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη' να μειωθούν κατά 5.633 (από 26.609 σε 20.976, πίνακας Ι.7).

Πίνακας Ι.3
Προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματικών ομάδων της 'μεγάλης' ομάδας 'Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά & ελευθέρια επαγ/τα κ.λπ'
της απογραφής του 1961 στην απογραφή του 1971

	1961		1971
0	Τεχνικοί, πρόσωπα ασκούντα ελευθέρια επάγγελμα κ.π.τ.ε.	0/1	Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά & ελευθέρια επαγ/τα, τεχνικοί αυτών βοηθοί, κ.π.τ.ε.
1	Χημικοί, φυσικοί, γεωλόγοι και λοιποί ειδικότητες φυσικών επιστημών	1	Χημικοί, φυσικοί, γεωλόγοι κ.λπ. επιστήμονες, ως και τεχνικοί αυτών βοηθοί
0	Αρχιτέκτονες, μηχανικοί, τοπογράφοι, και γεωδέται πτυχ. Ανώτατων Σχολών	2	Αρχιτέκτονες μηχανικοί
X	Σχεδιαστές και τεχνικοί φυσικών και εφηρμοσμένων επιστημών μ.α.κ.	3	Σχεδιαστές, υπομηχανικοί Ανώτερων & Μέσων Σχ. κ.λπ. τεχνικοί βοηθοί μηχανικών
0	Αξιωματικοί καταστώματος, διπλωματούχοι μηχανικοί και πλοηγοί*	4	Αξιωματικοί πλοίων και αεροπλάνων
2	Κυβερνήται αεροπλάνων (πιλότοι), ιπτάμενοι μηχανικοί και αεροναυτίλοι		
2	Βιολόγοι, κτηνίατροι, γεωπόνοι και λοιποί επιστήμονες συναφών επαγγελμάτων	5	Βιολόγοι, μικροβιολόγοι, γεωπόνοι και τεχνικοί αυτών βοηθοί
3	Ιατροί εν γένει και οδοντίατροι	6/07	Ιατροί, οδοντίατροι, κτηνίατροι κ.π.τ.ε.
210	Κτηνίατροι		
4	Νοσοκόμοι και μαίαι		
5	Ειδ. Τεχνικών προσωπικών συναφών προς την ιατρικήν επαγ/των μ.α.κ.		
Ψ40	Οικονομολόγοι-αναλογιστάι και στατιστικοί	8	Στατιστικοί, μαθηματικοί, αναλυτές συστημάτων και τεχνικοί βοηθοί αυτών
		9	Οικονομολόγοι
Ψ10	Λογιστάι	1	Λογιστές (πτυχιούχοι Ανώτατων Σχολών)
8	Νομικοί	2	Νομικοί
6	Διδακτικών προσωπικών	3	Εκπαιδευτικοί
7	Κληρικοί και έτεροι εξομοιούμενοι	4	Κληρικοί κ.π.α.ε.
920	Συγγραφείς, δημοσιογράφοι κ.π.τ.ε. καλλιτέχναι	5	Συγγραφείς, δημοσιογράφοι κ.π.α.ε.
910	Ζωγράφοι, γλύπτες κ.π.τ.ε. καλλιτέχναι	16	Γλύπτες, ζωγράφοι, φωτογράφοι κ.π.α.ε. καλλιτέχνες
7	Φωτογράφοι και εξομοιούμενοι		
0931	Ηθοποιοί	17	Συνθέτες, μουσικοί, χορευτές κ.π.α.ε. καλλιτέχνες
0932	Μουσικοί		
933	Χορευταί		
0934	Καλλιτέχναι άσματος εν γένει		
935	Καλλιτεχνικοί διευθυνταί, σκηνοθέται θεαμάτων		
936	Εκφωνηταί ραδιοφωνίας και τηλεοράσεως		
939	Λοιπαί καλλιτέχναι κ.π.τ.ε.		
6	Επαγ/ταί αθληταί & έτεροι παρέχοντες υπηρ. εις τον αθλητισμόν κ.π.τ.ε.	8	Επαγγελματίες αθλητές, προπονητές κ.π.α.ε.
Ψ	Λοιποί τεχνικοί και ασκούντες ελευθέρια και παρεμφερή επαγγέλματα	9	Ασκούντες επιστημονικά και ελευθέρια επαγ/τα, τεχνικοί βοηθοί αυτών κ.π.τ.ε., μ.α.κ.

* Με έντονους χαρακτήρες είναι οι επαγγελματικές ομάδες που εντάχθηκαν στα απογραφικά στοιχεία του 1961 για να είναι εφικτή η συγκρισμότητα των Απογραφών.

Πίνακας Ι.4
Τελικός αριθμός οικονομικά ενεργού πληθυσμού στη 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνικοί, πρόσωπα ασκούντα ελευθέριον επάγγελμα'
κατά την απογραφή του 1961, μετά την προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματικών ομάδων σύμφωνα με την απογραφή του 1971

0	Τεχνικοί, πρόσωπα ασκούντα ελευθέριον επάγγελμα κ.π.τ.ε.	
	Αρχικό Σύνολο	125.160
	Ομάδες που προστίθενται	
60	Αξιωματικοί καταστρώματος, διπλωματούχοι μηχανικοί και πλοηγοί	5.529
62	Κυβερνήται αεροπλάνων (πιλότοι), ιπτάμενοι μηχανικοί και αεροναυτίλοι	235
96	Επαγ/τίαι αθληταί & έτεροι παρέχοντες υπηρ. εις τον αθλητισμόν κ.π.τ.ε.	260
97	Φωτογράφοι και εξομοιούμενοι	3.387
	Σύνολο ομάδων που προστίθενται	9.411
	Τελικό Σύνολο	134.571

Πίνακας Ι.5
Η 'μεγάλη' ομάδα 'Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη' κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) και επαγγέλματα (τριψήφιος και τετραψήφιος κωδικός) για τις απογραφές 1961 και 1971

1961		1971	
1	Διευθύνοντες και διοικητικά στελέχη	2	Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη
10	Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη της δημοσίας διοικήσεως (κρατικών υπ., οργανισμών δημ. δικαίου και τοπ. αυτοδ/σης)	20	Μέλη των βουλευομένων σωμάτων και ανώτερα διοικητικά στελέχη της Δημοσίας Διοικήσεως
		201	Μέλη των βουλευομένων σωμάτων και ανώτερα διοικητικά στελέχη της Δημοσίας Διοικήσεως
		202	Ανώτερα διοικητικά στελέχη της Δημοσίας Διοικήσεως
11	Έτεροι διευθύνοντες, ανώτερα διοικητικά στελέχη, επιχειρηματίαι πλην δημοσίας διοικήσεως	21	Διευθύνοντες και ανώτερα στελέχη δημοσίων ή ιδιωτικών επιχειρήσεων και οργανισμών
1110	Δ/νταί και ανώτ. διοικ/κά στελέχη & ιδιοκτήται-επιχειρηματίαι ορυχείων, βιομ. μετ/σεως, οικ. & δημ. έργων, ηλεκτ., φωτ., & υπ. Υδρ. & υγ/νής *	211	Γενικοί Διευθυντές και διευθύνοντες επιχειρηματίαι δημοσίων και ιδιωτικών επιχειρήσεων και οργανισμών
1130	Δ/νταί, αν. διοικ/κά στελέχη & ιδιοκτήται-επιχειρηματίαι τραπεζών κ.ά. πιστωτικών καταστημάτων, ασφαλειών και υποθέσεων ακινήτων	212	Διευθυνταί και ανώτερα διοικητικά στελέχη δημοσίων ή ιδιωτικών επιχειρήσεων και οργανισμών
1140	Δ/νταί, αν. διοικ/κά στελέχη & ιδιοκτήται-επιχειρηματίαι (ιδ. & δημ.) επιχειρήσεων και οργ. Μεταφορών, αποθηκείσεων & επικοινωνιών		
1190	Διευθυνταί, ανώτερα διοικητικά στελέχη και ιδιοκτήται-επιχειρηματίαι (ιδιωτικών ή δημοσίων) επιχειρήσεων & οργανισμών μ.α.κ.		
1120	Διευθυνταί, ανώτερα διοικητικά στελέχη (ιδιωτικών ή δημοσίων) επιχειρήσεων και οργανισμών χονδρικού & λιανικού εμπορίου		
1150	Δ/νταί, ανώτερα διοικ/κά στελέχη & ιδιοκτήται-επιχ/τίαι (ιδ. ή δημ.) επιχ/σεων & οργανισμών παροχής υπηρ. (εκτός υπ. δημ. διοίκ/σεως)		

* Με πλάγια γράμματα είναι τα επαγγέλματα (τριψήφιος κωδικός), τα οποία περιλαμβάνονται στην ομάδα επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός).

Πίνακας Ι.6
Προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματικών ομάδων της 'μεγάλης' ομάδας 'Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη' της απογραφής του 1961 στην απογραφή του 1971

1961		1971	
1	Διευθύνοντες και διοικητικά στελέχη	2	Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη
10	Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη της δημοσίας διοικήσεως (κρατικών υπ., οργανισμών δημ. δικαίου και τοπ. αυτοδ/σης)	20	Μέλη των βουλευομένων σωμάτων και ανώτερα διοικητικά στελέχη της Δημοσίας Διοικήσεως
		201	<i>Μέλη των βουλευομένων σωμάτων και ανώτερα διοικητικά στελέχη της Δημοσίας Διοικήσεως</i>
		202	<i>Ανώτερα διοικητικά στελέχη της Δημοσίας Διοικήσεως</i>
11	Έτεροι διευθύνοντες, ανώτερα διοικητικά στελέχη, επιχειρηματίαι πλην δημοσίας διοικήσεως	21	Διευθύνοντες και ανώτερα στελέχη δημοσίων ή ιδιωτικών επιχειρήσεων και οργανισμών
1110	<i>Δ/νταί και ανώτ. διοικ/κά στελέχη & ιδιοκτήται-επιχειρηματίαι ορυχείων, βιομ. μετ/σεως, οικ. & δημ. έργων, ηλεκτ., φωτ., & υπ. Υδρ. & υγ/νής</i>	211	<i>Γενικοί Διευθυντές και διευθύνοντες επιχειρηματίαι δημοσίων και ιδιωτικών επιχειρήσεων και οργανισμών</i>
1130	<i>Δ/νταί, αν. διοικ/κά στελέχη & ιδιοκτήται-επιχειρηματίαι τραπεζών κ.ά. πιστωτικών καταστημάτων, ασφαλειών και υποθέσεων ακινήτων</i>	212	<i>Διευθυνταί και ανώτερα διοικητικά στελέχη δημοσίων ή ιδιωτικών επιχειρήσεων και οργανισμών</i>
1140	<i>Δ/νταί, αν. διοικ/κά στελέχη & ιδιοκτήται-επιχειρηματίαι (ιδ. & δημ.) επιχειρήσεων και οργ. Μεταφορών, αποθηκείσεων & επικοινωνιών</i>		
1190	<i>Διευθυνταί, ανώτερα διοικητικά στελέχη και ιδιοκτήται-επιχειρηματίαι (ιδιωτικών ή δημοσίων) επιχειρήσεων & οργανισμών μ.α.κ.</i>		

Πίνακας Ι.7
Τελικός αριθμός οικονομικά ενεργού πληθυσμού στη 'μεγάλη' ομάδα 'Διευθυνταί και ανώτερα διοικητικά στελέχη'
κατά την απογραφή του 1961, μετά την προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματικών ομάδων σύμφωνα με την απογραφή του 1971

1	Διευθυνταί και ανώτερα διοικητικά στελέχη	
	Αρχικό σύνολο	2 6.609
	Ομάδες που αφαιρούνται	
1120	Διευθυνταί, ανώτερα διοικητικά στελέχη (ιδιωτικών ή δημοσίων) επιχειρήσεων και οργανισμών χονδρικού & λιανικού εμπορίου	1 .036
1150	Δ/νταί, ανώτερα διοικ/κά στελέχη & ιδιοκτήται-επιχ/τίται (ιδ. ή δημ.) επιχ/σεων & οργανισμών παροχής υπηρ. (εκτός υπ. δημ. διοίκ/σεως)	4 .597
	Σύνολο ομάδων που αφαιρούνται	5 .633
	Τελικό σύνολο	2 0.976

3.3 Υπάλληλοι γραφείου κ.π.α.ε. (κωδ. αρ. 3)

Το 1971, με την κατάργηση της ‘μεγάλης’ ομάδας ‘Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας’, πολλές ομάδες επαγγελματιών συμπεριλήφθηκαν στη μεγάλη ομάδα ‘Υπάλληλοι γραφείου κ.π.α.ε.’, γεγονός που συνιστά και την κύρια διαφοροποίηση μεταξύ των δύο απογραφών (πίνακας Ι.8). Οι ομάδες αυτές είναι :

- ‘Προϊστάμενοι αμαξοστοιχιών και τροχοπεδηταί’ (κωδ. αρ. 65), ‘Επιθεωρητές, επόπτες, σταθμάρχες και έτεροι προϊστάμενοι μεταφορών μ.α.κ.’ (κωδ. αρ. 6610) και ‘Επιθεωρηταί, ελεγκταί και ρυθμισταί επικοινωνιών’ (κωδ. αρ. 6930)³¹⁶, οι οποίες στην απογραφή του 1971 αποτέλεσαν την ενιαία ομάδα ‘Προϊστάμενοι υπηρεσιών μεταφορών και επικοινωνιών’ (κωδ. αρ. 35).
- ‘Ρυθμιστές και ελεγκτές κυκλοφορίας και μεταφορών’ (κωδ. αρ. 6620) και ‘Εισπράκτορες οδικών μεταφορών’ (κωδ. αρ. 6910), οι οποίοι στην απογραφή του 1971 αποτέλεσαν την ενιαία ομάδα ‘Ελεγκτές και εισπράκτορες μεταφορικών μέσων’ (κωδ. αρ. 36).
- ‘Ταχυδρομικοί και άλλοι διανομείς’ (κωδ. αρ. 37 και 68 στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα)
- ‘Χειριστές τηλεφώνων και τηλεγράφων’ (κωδ. αρ. 38 και 6710 στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα)
- ‘Λοιποί εργαζόμενοι εις επαγγέλματα μεταφορών’ (κωδ. αρ. 6929) και ‘Εργαζόμενοι εις επαγγέλματα επικοινωνίας μ.α.κ.’ οι οποίοι στις απογραφές 1971 συμπεριλήφθησαν στους ‘Υπάλληλους γραφείου κ.π.α.ε., μ.α.κ.’

³¹⁶ Στην απογραφή του 1961 οι «Προϊστάμενοι αμαξοστοιχιών» και οι ‘Τροχοπεδητές’ αποτελούν την ενιαία υποομάδα ‘Προϊστάμενοι αμαξοστοιχιών και τροχοπεδητές’ (κωδ. αρ. 6510). Στην απογραφή 1971 οι ‘Προϊστάμενοι αμαξοστοιχιών’ και οι ‘Τροχοπεδητές’ χωρίζονται και ταξινομούνται σε διαφορετικές ομάδες επαγγελματιών (διμήφιος κωδικός) και σε διαφορετικές ‘μεγάλες’ ομάδες (μονομήφιος κωδικός). Ειδικότερα οι ‘Προϊστάμενοι αμαξοστοιχιών’ περιλαμβάνονται στους ‘Προϊστάμενους υπηρεσιών, μεταφορών και επικοινωνιών’ (κωδ. αρ. 35) και οι ‘Τροχοπεδητές’ στους ‘Τροχοπεδητές, σηματοδότες, κλειδούχους και φύλακες ισόπεδων διαβάσεων’ (κωδ. 984). Κατά την αναπροσαρμογή της ταξινόμησης της απογραφής του 1961, επειδή δεν υπάρχουν ξεχωριστά αριθμητικά στοιχεία για τους ‘Προϊστάμενους αμαξοστοιχιών’ και τους ‘Τροχοπεδητές’, πρέπει να ταξινομηθούν ή στους ‘Προϊστάμενους υπηρεσιών και μεταφορών’ ή στους ‘Τροχοπεδητές, σηματοδότες, κλειδούχους...». Ταξινομήθηκαν στην υποομάδα με τον κωδ. 984, γιατί οι «Τροχοπεδητές» είναι –πιθανότατα- περισσότεροι από τους «Προϊστάμενους αμαξοστοιχιών», λόγω θέσης.

Πίνακας Ι.8
Η 'μεγάλη' ομάδα 'Υπάλληλοι γραφείου' κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) για τις απογραφές 1961 και 1971

1961		1971	
2	Υπάλληλοι γραφείου	3	Υπάλληλοι γραφείου κ.π.α.ε.
		31	Εκτελεστικά όργανα της Δημοσίας Διοικήσεως
20	Βοηθοί-λογισταί, καταστιχογράφοι και ταμίας	32	Στενογράφοι και δακτυλογράφοι και χειριστές διατρητικών μηχανών, γενικώς
21	Στενογράφοι και δακτυλογράφοι	33	Υπάλληλοι λογιστηρίου, ταμίες κ.π.α.ε.
		34	Χειριστές λογιστικών και υπολογιστικών μηχανών
		35	Προϊστάμενοι υπηρεσιών μεταφορών και επικοινωνιών
		36	Ελεγκτές και εισπράκτορες μεταφορικών μέσων
		37	Ταχυδρομικοί και άλλοι διανομείς
		38	Χειριστές τηλεφώνων και τηλεγράφων
29	Έτεροι υπάλληλοι γραφείου	39	Υπάλληλοι γραφείου κ.π.α.ε., μ.α.κ.

Σχετικά με τις υπόλοιπες ομάδες, μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971, οι αλλαγές αφορούν (α) στην ονομασία και (β) στον τρόπο ταξινόμησης (ενώ στην απογραφή του 1961 είχαν ταξινομηθεί ως υποομάδες στην απογραφή του 1971 ταξινομήθηκαν ως ομάδες). Οι ομάδες οι οποίες τροποποίησαν την ονομασία τους και σε μερικές περιπτώσεις άλλαξαν τον κωδικό ταξινόμησης είναι οι παρακάτω:

- ‘Στενογράφοι, δακτυλογράφοι και χειριστές διατρητικών μηχανών, γενικώς’ (κωδ. αρ. 32 και 21 στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα).
- ‘Υπάλληλοι λογιστηρίου, ταμίες κ.π.α.ε.’ (κωδ. αρ. 33 και 20 στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα).
- ‘Χειριστές λογιστικών και υπολογιστικών’ (κωδ. αρ. 34 και 2910 στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα).
- ‘Υπάλληλοι γραφείου κ.π.α.ε., μ.α.κ.’ (κωδ. αρ. 39 και 2990 στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα).

Επίσης στην απογραφή του 1971 δημιουργήθηκε μια νέα ομάδα επαγγελματιών, η ομάδα ‘Εκτελεστικά όργανα της Δημοσίας Διοικήσεως’ (κωδ. αρ. 31). Σύμφωνα με τις παραπάνω παρατηρήσεις έγινε αναπροσαρμογή της ταξινόμησης του 1961 (πίνακας Ι.9), με αποτέλεσμα οι ‘Υπάλληλοι γραφείου’ να αυξηθούν από 144.017 σε 163.722 (αύξηση κατά 9.705, πίνακας Ι.10)

3.4 Έμποροι και πωλητές (κωδ. αρ. 4)

Η ομάδα επαγγελματιών ‘Πωληταί’ (απογραφή 1961), μετονομάζεται σε ‘Έμποροι και πωλητές’ στην απογραφή του 1971. Μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971, όπως φαίνεται και στον πίνακα Ι.11, παρατηρούνται οι παρακάτω αλλαγές :

- Οι ‘Διευθυνταί, ανώτερα διοικητικά στελέχη (ιδιωτικών ή δημοσίων) επιχειρήσεων και οργανισμών χονδρικού και λιανικού εμπορίου’ (κωδ. αρ. 1120) στην απογραφή του 1961 ταξινομούνται στη ‘μεγάλη’ ομάδα ‘Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη’, ενώ στην απογραφή του 1971, αλλάζουν ‘μεγάλη’ ομάδα και ταξινομούνται στους ‘Έμπορους και πωλητές’ (‘Διευθυντές καταστημάτων χονδρικού ή λιανικού εμπορίου’, κωδ. αρ. 40).
- Δημιουργείται η νέα ομάδα ‘Προϊστάμενοι πωλήσεων και αγορών’ (κωδ. αρ. 42)

Στις υπόλοιπες ομάδες επαγγελματιών δεν παρατηρούνται αλλαγές, εκτός από την αλλαγή της ονομασίας σε ορισμένες περιπτώσεις και τη διάσπαση μιας ομάδας σε ξεχωριστές ομάδες. Συγκεκριμένα:

- Οι 'Ειδικευμένοι τεχνικοί πωλήσεων, εμπορικοί αντιπρόσωποι, παραγγελιοδόχοι και πλασιέ' (κωδ. αρ. 43 και 32 στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα) και οι 'Πράκτορες ασφαλειών, κτηματομεσίτες, χρηματιστές, πλειστηριαστές κ.λπ.' (κωδ. αρ. 44 και 31 στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα) έχουν την ίδια ονομασία.
- Οι 'Διευθύνοντες επιχειρηματίες καταστημάτων χονδρικού ή λιανικού εμπορίου' (κωδ. αρ. 41, απογραφή 1971) αντιστοιχούν στους 'Ιδιοκτήται-επιχειρηματίαι χονδρικού ή λιανικού εμπορίου' (κωδ. αρ. 30, απογραφή 1961)³¹⁷.
- Η ομάδα εμποροϋπάλληλοι (α.ε.π.), υπάλληλοι – πωλητές κ.π.τ.ε' (κωδ. αρ. 33, απογραφή 1961) στην απογραφή του 1971 χωρίζεται σε δύο ομάδες: (α) 'Πωλητές, εμποροϋπάλληλοι μ.α.α.' (κωδ. αρ. 45), και (β) "Εμποροι και πωληταί μ.α.α.' (κωδ. αρ. 49).

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις έγινε αναπροσαρμογή της ταξινόμησης της απογραφής του 1961 (πίνακας Ι.12), με αποτέλεσμα οι "Εμποροι και πωλητές" να αυξηθούν από 221.956 σε 222.992 (αύξηση κατά 1.036, πίνακας Ι.13).

3.5. Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών (κωδ. αρ. 5)

Στην ομάδα 'Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών', μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971, παρατηρούνται διαφορές οι οποίες αφορούν στην αλλαγή 'μεγάλης' ομάδας, την αλλαγή κωδικού αριθμού, τη μετονομασία κ.λπ. (πίνακας Ι.14).

³¹⁷ Η αντιστοίχιση αυτή είναι πιθανή, διότι στην απογραφή του 1961 δεν υπάρχουν περισσότερες πληροφορίες, για το τι ακριβώς περιλαμβάνει αυτή η ομάδα. Η αντιστοίχιση στηρίχτηκε στην υπόθεση ότι οι ιδιοκτήτες των καταστημάτων είναι και διευθύνοντες, αφού πολλές φορές οι ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων είναι και διευθύνοντες (οικογενειακός χαρακτήρας των επιχειρήσεων).

Πίνακας Ι.9
Προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματικών ομάδων της 'μεγάλης' ομάδας 'Υπάλληλοι γραφείου' της απογραφής του 1961 στην απογραφή του 1971

1961		1971	
2	Υπάλληλοι γραφείου	3	Υπάλληλοι γραφείου κ.π.α.ε.
		31	Εκτελεστικά όργανα της Δημοσίας Διοικήσεως
21	Στενογράφοι και δακτυλογράφοι	32	Στενογράφοι και δακτυλογράφοι και χειριστές διατρητικών μηχανών, γενικώς
20	Βοηθοί-λογισταί, καταστιχογράφοι και ταμίας	33	Υπάλληλοι λογιστηρίου, ταμίες κ.π.α.ε.
2910	Χειριστές μηχανών γραφείου (πλην γραφομηχανών)	34	Χειριστές λογιστικών και υπολογιστικών μηχανών
6610	Επιθεωρητές, επόπτες, σταθμάρχες και έτεροι προϊστάμενοι μεταφορών μ.α.κ.	35	Προϊστάμενοι υπηρεσιών μεταφορών και επικοινωνιών
6930	Επιθεωρηταί, ελεγκταί και ρυθμισταί επικοινωνιών		
6620	Ρυθμιστές και ελεγκτές κυκλοφορίας μεταφορών	36	Ελεγκτές και εισπράκτορες μεταφορικών μέσων
6910	Εισπράκτορες οδικών μεταφορών		
68	Ταχυδρομικοί διανομείς & έτεροι διανομείς & ταχυδρόμοι	37	Ταχυδρομικοί και άλλοι διανομείς
6710	Χειριστές τηλεφωνικών κέντρων και τηλεγραφηταί	38	Χειριστές τηλεφώνων και τηλεγράφων
29	Έτεροι υπάλληλοι γραφείου	39	Υπάλληλοι γραφείου κ.π.α.ε., μ.α.κ.
6929	Λοιποί εργαζόμενοι εις επαγγέλματα μεταφορών		
6940	Εργαζόμενοι εις επαγγέλματα επικοινωνίας μ.α.κ.		

Πίνακας Ι.10

Τελικός αριθμός οικονομικά ενεργού πληθυσμού στη 'μεγάλη' ομάδα 'Υπάλληλοι γραφείου' κατά την απογραφή του 1961, μετά την προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματικών ομάδων σύμφωνα με την απογραφή του 1971

	Υπάλληλοι γραφείου	
	Αρχικό σύνολο	144.01
		7
	Ομάδες που προστίθενται	
21	Στενογράφοι και δακτυλογράφοι	
20	Βοηθοί-λογισταί, καταστιχογράφοι και ταμία	
2910	Χειριστές μηχανών γραφείου (πλην γραφομηχανών)	
6610	Επιθεωρητές, επόπτες, σταθμάρχες και έτεροι προϊστάμενοι μεταφορών μ.α.κ.	4.481
6930	Επιθεωρηταί, ελεγκταί και ρυθμισταί επικοινωνιών	23
6910	Εισπράκτορες οδικών μεταφορών	9.991
68	Ταχυδρομικοί διανομείς & έτεροι διανομείς & ταχυδρόμοι	2.815
6710	Χειριστές τηλεφωνικών κέντρων και τηλεγραφηταί	2.317
6929	Λοιποί εργαζόμενοι εις επαγγέλματα μεταφορών	61
6940	Εργαζόμενοι εις επαγγέλματα επικοινωνίας μ.α.κ.	17
	Σύνολο ομάδων που προστίθενται	19.705

	Τελικό σύνολο	163.72
		2

Πίνακας Ι.11
Η 'μεγάλη' ομάδα 'Εμποροι και πωλητές' κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) για τις απογραφές 1961 και 1971

1961		1971	
3	Πωληταί	4	Έμποροι και πωλητές
30	Ιδιοκτήται-επιχειρηματίαι χονδρικού ή λιανικού εμπορίου	40	Διευθυντές καταστημάτων χονδρικού ή λιανικού εμπορίου
		41	Διευθύνοντες επιχειρηματίες καταστημάτων χονδρικού ή λιανικού εμπορίου
		42	Προϊστάμενοι πωλήσεων και αγορών
32	Εμπορικοί αντιπρόσωποι, παραγγελιοδόχοι και πλασιέ χονδρικής πώλησης	43	Ειδικευμένοι τεχνικοί πωλήσεων, εμπορικοί αντιπρόσωποι, παραγγελιοδόχοι και πλασιέ
31	Πράκτορες ασφαλειών κτηματομεσίται, χρηματισταί και έτεροι συναφών επαγγελματιών	44	Πράκτορες ασφαλειών, κτηματομεσίτες, χρηματιστές, πλειστηριαστές, κ.λπ.
33	Εμποροϋπάλληλοι κ.π.τ.ε.	45	Πωλητές, εμποροϋπάλληλοι
		49	Έμποροι και πωλητές μ.α.α.

Πίνακας Ι.12
Προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματικών ομάδων της 'μεγάλης' ομάδας 'Έμποροι και πωλητές' της απογραφής του 1961, στην απογραφή του 1971

1961		1971	
3	Πωληταί	4	Έμποροι και πωλητές
1120	Διευθυνταί, ανώτερα διοικητικά στελέχη (ιδιωτικών ή δημοσίων) επιχειρήσεων και οργανισμών χονδρικού και λιανικού εμπορίου	40	Διευθυντές καταστημάτων χονδρικού ή λιανικού εμπορίου
30	Ιδιοκτήται-επιχειρηματίαι χονδρικού ή λιανικού εμπορίου	41	Διευθύνοντες επιχειρηματίες καταστημάτων χονδρικού ή λιανικού εμπορίου
		42	Προϊστάμενοι πωλήσεων και αγορών
32	Εμπορικοί αντιπρόσωποι, παραγγελιοδόχοι και πλασιέ χονδρικής πώλησης	43	Ειδικευμένοι τεχνικοί πωλήσεων, εμπορικοί αντιπρόσωποι, παραγγελιοδόχοι και πλασιέ
31	Πράκτορες ασφαλειών κτηματομεσίται, χρηματισταί και έτεροι συναφών επαγγελμάτων	44	Πράκτορες ασφαλειών, κτηματομεσίτες, χρηματιστές, πλειστηριαστές, κ.λπ.
33	Εμποροϋπάλληλοι κ.π.τ.ε.	45	Πωλητές, εμποροϋπάλληλοι
		49	Έμποροι και πωλητές μ.α.α.

Πίνακας Ι.13
Τελικός αριθμός οικονομικά ενεργού πληθυσμού στη 'μεγάλη' ομάδα 'Εμποροι και πωλητές' κατά την απογραφή του 1961, μετά την προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματικών ομάδων σύμφωνα με την απογραφή του 1971

	Έμποροι και πωλητές	
	Αρχικό σύνολο	221.95 6
	Ομάδες που προστίθενται	
1120	Διευθυνταί, ανώτερα διοικητικά στελέχη (ιδιωτικών ή δημοσίων) επιχειρήσεων και οργανισμών χονδρικού και λιανικού εμπορίου	1.036
	Τελικό σύνολο	222.99 2

Πίνακας Ι.14
Η 'μεγάλη' ομάδα 'Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών' κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) για τις απογραφές 1961 και 1971

1961		1971	
9	Απασχολούμενοι εις την παροχήν υπηρεσιών	4	Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών
		50	Διευθυντές ξενοδοχείων, εστιατορίων, αναψυκτηρίων κ.π.α.ε.
		51	Διευθύνοντες επιχειρηματίες ξενοδοχείων, εστιατορίων, αναψυκτηρίων κ.π.α.ε.
91	Διαχειρισταί-οικονόμοι, παιδαγωγοί, μάγειροι, θαλαμηπόλοι κ.π.τ.ε.	52	Διαχειριστές, οικονόμοι, αρχιθαλαμηπόλοι κ.π.α.ε.
92	Σερβιτόροι εν γένει και εξομοιούμενοι	53	Μάγειροι, σερβιτόροι κ.π.α.ε.
		54	Οικιακοί υπάλληλοι κ..α.ε. μ.α.α.
93	Θυρωροί, καθαρισταί κ.π.τ.ε	55	Επιστάτες κτιρίων, υπηρέτριες κ.π.α.ε.
95	Πλύνται, στεγνακοθαρισταί και σιδηρωταί	56	Πλύντες, στεγνοκαθαριστές και σιδερωτές
94	Κουρείς, κομμωταί κ.π.τ.ε.	57	Κουρείς, κομμωτές, αισθητικοί καλλονής κ.π.α.ε.
90	Πυροσβέσται, αστυνομικοί, φύλακες κ.π.τ.ε.	58	Απασχολούμενοι σε υπηρεσίες προστασίας και ασφαλείας
98	Ταχιρευταί νεκρών, εργολάβοι κηδειών και νεκροθάπται	59	Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών μ.α.α.
99	Έτεροι ασχολούμενοι εις την παροχήν υπηρεσιών, εις τον αθλητισμόν και την ψυχαγωγίαν		
96	Επαγγελματίαι αθληταί και έτεροι παρέχοντες υπηρεσίας εις τον αθλητισμόν		
97	Φωτογράφοι και εξομοιούμενοι		

Οι αλλαγές οι οποίες μεταβάλλουν το συνολικό αριθμό των ατόμων της 'μεγάλη' ομάδας αφορούν στην αλλαγή ταξινόμησης μιας επαγγελματικής ομάδας από μια 'μεγάλη' ομάδα σε άλλη, δηλαδή αλλάζουν 'μεγάλη' ομάδα ταξινόμησης. Ειδικότερα:

- Οι 'Διευθυντές ξενοδοχείων, εστιατορίων, αναψυκτηρίων κ.π.α.ε' (κωδ. αρ. 50, απογραφή 1971) στην απογραφή του 1961 αντιστοιχούν στην ομάδα 'Διευθυνταί και ανώτερα διοικητικά στελέχη και ιδιοκτήται-επιχειρηματίαι επιχειρήσεων και οργανισμών παροχής υπηρεσιών (εκτός υπηρεσιών δημοσίας διοικήσεως)' (κωδ. αρ. 1150), η οποία ταξινομείται σε άλλη 'μεγάλη' ομάδα ('Διευθυνταί και ανώτερα διοικητικά στελέχη').
- Οι ομάδες 'Επαγγελματίαι αθληταί και έτεροι παρέχοντες υπηρεσίας εις τον αθλητισμόν κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 96) και 'Φωτογράφοι και εξομοιούμενοι' (κωδ. αρ. 97), οι οποίες στην απογραφή του 1961 ταξινομούνται στη μεγάλη ομάδα 'Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών, στην απογραφή του 1971 αλλάζουν 'μεγάλη' ταξινόμησης ('Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα και τεχνικοί αυτών βοηθοί κ.π.τ.ε.').

Στην απογραφή του 1971, εντοπίζεται νέα ομάδα, η οποία δεν υπάρχει στην απογραφή του 1961:

- Η ομάδα 'Διευθύνοντες επιχειρηματίες ξενοδοχείων, εστιατορίων, αναψυκτηρίων κ.π.α.ε' (κωδ. αρ. 51) δεν υπάρχει στην απογραφή του 1961.

Ορισμένες επαγγελματικές ομάδες δεν εμφανίζουν καμιά διαφοροποίηση μεταξύ των δύο απογραφών. Αυτές οι ομάδες είναι:

- 'Πλύντες, στεγνοκαθαριστές και σιδερωτές' (κωδ. αρ. 56 και 95 στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα)
- 'Κουρείς, κομμωτές, αισθητικοί καλλονής κ.π.α.ε' (κωδ. αρ. 57 και 94 στις απογραφές 1971 και 1961 αντίστοιχα)

Στις υπόλοιπες επαγγελματικές ομάδες, αλλαγές όπως για παράδειγμα η συγχώνευση δύο επαγγελματικών ομάδων σε μία και το αντίστροφο, η αλλαγή κωδικού αριθμού κ.λπ., δεν επηρεάζουν το σύνολο της 'μεγάλης' ομάδας 'Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών'. Αυτές οι αλλαγές είναι οι εξής:

- Η ομάδα 'Δαιχειριστές, οικονόμοι, αρχιθαλαμηπόλοι κ.π.τ.ε' (κωδ. αρ. 52, απογραφή 1971), στην απογραφή του 1961 αντιστοιχεί στην υποομάδα 'Διαχειρισταί, οικονόμοι, παιδαγωγοί και προϊστάμενοι υπηρετικού προσωπικού' (κωδ. αρ. 9110).
- Οι 'Μάγειροι, σερβιτόροι κ.π.α.ε' (κωδ. αρ. 53) στην απογραφή του 1971 ταξινομούνται στην ίδια ομάδα επαγγελματών, ενώ στην απογραφή του 1961

αντιστοιχούν στην υποομάδα 'Μάγειροι' (κωδ. αρ. 9120) και στην ομάδα 'Σερβιτόροι εν γένει και εξομοιούμενοι' (κωδ. αρ. 92).

- Οι 'Οικιακοί υπάλληλοι κ.π.τ.ε., μ.α.α.' (κωδ. αρ. 54, απογραφή 1971), στην απογραφή του 1961 αντιστοιχούν στην υποομάδα 'Θαλαμηπόλοι, υπηρέται και υπηρέτριαι κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 9190).
- Οι 'Επιστάτες κτιρίων, υπηρέτριες κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 55, απογραφή 1971) στην απογραφή του 1961 αντιστοιχούν στην ομάδα 'Θυρωροί, καθαρισταί κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 93).
- Η ομάδα 'Ταριχευταί νεκρών, εργολάβοι κηδειών και νεκροθάφται' (κωδ. αρ. 98, απογραφή 1961), στην απογραφή του 1971, δεν αποτελούν ξεχωριστή ομάδα, αλλά συμπεριλαμβάνονται στην ομάδα 'Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών' (κωδ. αρ. 59)
- Η ομάδα 'Απασχολούμενοι σε υπηρεσίες προστασίας και ασφάλειας' (κωδ. αρ. 58, απογραφή 1971), στην απογραφή του 1961 αντιστοιχούν στην ομάδα 'Πυροσβέσται, αστυνομικοί, φύλακες κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 90).

Οι Ένοπλες Δυνάμεις αν και στις Στατιστικές Ταξινομήσεις των Επαγγελματιών αναφέρονται ως ξεχωριστή 'μεγάλη' ομάδα επαγγελματιών, εν τούτοις, στις Απογραφές Πληθυσμού περιλαμβάνονται στη 'μεγάλη' ομάδα 'Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών'. Σ' αυτή τη 'μεγάλη' ομάδα δεν αποτελούν ξεχωριστή ομάδα, αλλά περιλαμβάνονται στην ομάδα 'Απασχολούμενοι σε υπηρεσίες προστασίας και ασφάλειας'. Ξεχωριστά στοιχεία για τις ένοπλες δυνάμεις υπάρχουν μόνο στις απογραφές του 1961 και του 1991.

Στην απογραφή του 1961 για τις Ένοπλες Δυνάμεις δίνονται στοιχεία ως ξεχωριστή 'μεγάλη' ομάδα στην ταξινόμηση των επαγγελματιών κατά διψήφιο και τετραψήφιο κωδικό. Αντίθετα, στην ταξινόμηση των επαγγελματιών κατά μονοψήφιο κωδικό ('μεγάλες' ομάδες) δεν δίνονται ξεχωριστά στοιχεία, αλλά περιλαμβάνονται στους 'Απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών'³¹⁸. Στην απογραφή του 1991

³¹⁸ Στην απογραφή του 1961, στους πίνακες 3 (τόμος II, σελ. 14-19) και 17 (τόμος III, σελ. 238-252) που αφορούν την ταξινόμηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά ομάδες (διψήφιο και τετραψήφιο κωδικό αντίστοιχα) ατομικών επαγγελματιών οι Ένοπλες Δυνάμεις αποτελούν ξεχωριστή μεγάλη ομάδα επαγγελματιών. Στον πίνακα 14 (τόμος III, σελ. 206-207) που αφορά την ταξινόμηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά μεγάλες ομάδες ατομικών επαγγελματιών οι Ένοπλες Δυνάμεις περιλαμβάνονται στους 'Ασχολούμενους σε υπηρεσίες, περιλαμβανομένων και των υπηρεσιών πολιτισμού και ψυχαγωγίας', όπως προκύπτει από τα αριθμητικά δεδομένα. Η πληροφορία ότι οι Ένοπλες Δυνάμεις ταξινομούνται στους 'Ασχολούμενους σε υπηρεσίες' υπάρχει στη δειγματοληπτική

πληροφορίες για τις ‘Ενοπλες Δυνάμεις’ υπάρχουν στην ταξινόμηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά κοινωνικοοικονομική κατάσταση. Πληροφορίες για την ταξινόμησή τους κατά ομάδες επαγγελματιών δεν υπάρχουν³¹⁹. Επίσης για τις απογραφές 1971 και 1981 δεν υπάρχουν στοιχεία ξεχωριστά για τις ‘Ενοπλες Δυνάμεις’, ούτε πληροφορίες για το που κατατάσσονται. Στην παρούσα εργασία συμπεριλήφθηκαν στους ‘Απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών’³²⁰.

Σύμφωνα με τις παραπάνω παρατηρήσεις έγινε αναπροσαρμογή της ταξινόμησης της απογραφής του 1961 (πίνακας I.15), με αποτέλεσμα οι ‘Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών’ να αυξηθούν από 246.734 σε 247.684 (αύξηση κατά 950 άτομα) (πίνακας I.16).

επεξεργασία των στοιχείων. Συγκεκριμένα, στο τεύχος III – Απασχόλησις (σελ. 59-60) σε υποσημείωση αναφέρεται ότι ‘...εις την υπό κωδικόν 90 ομάδα επαγγελματιών’, δηλ. την ομάδα ‘Πυροσβέσται, αστυνομικοί, φύλακες κ.π.τ.ε.’), ‘περιελήφθη και το μόνιμον προσωπικόν των Ενόπλων Δυνάμεων’. Στον πίνακα 3 του ίδιου τεύχους (σελ. 22), στην ταξινόμηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ‘κατά μεγάλας ομάδας ατομικών επαγγελματιών’ φαίνεται ότι στους απασχολούμενους στις υπηρεσίες περιλαμβάνονται και ‘Ενοπλες Δυνάμεις. Ειδικότερα η μεγάλη ομάδα ονομάζεται ‘Απασχολούμενοι εις υπηρεσίας και στρατιωτικοί (μόνιμοι)’.

³¹⁹ Ούτε στην απογραφή του 1991 υπάρχουν πληροφορίες για τις ‘Ενοπλες Δυνάμεις’ στην ταξινόμηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά ομάδες επαγγελματιών. Στον πίνακα 32 του τόμου III – τεύχος Γ’ (σελ. 1287) στην ταξινόμηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά κοινωνικοοικονομική κατάσταση, οι ‘Ενοπλες Δυνάμεις’ ταξινομούνται ως χωριστή ομάδα.

³²⁰ Η Στατιστική Υπηρεσία μετά από προφορική επικοινωνία ανέφερε ότι οι ‘Ενοπλες Δυνάμεις συμπεριληφθήκαν στους Απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών’. Μετά τη διαβεβαίωση αυτή και τις αναφορές στην απογραφή του 1961 οι ‘Ενοπλες Δυνάμεις’ συμπεριλήφθηκαν στους Απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών’ και ειδικότερα στους Απασχολούμενους σε υπηρεσίες ασφάλειας και προστασίας’.

Πίνακας Ι.15
Προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματικών ομάδων της 'μεγάλης' ομάδας 'Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών' της απογραφής του 1961 στην απογραφή του 1971

1961		1971	
9	Απασχολούμενοι εις την παροχήν υπηρεσιών	4	Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών
1150	Δ/νταί, ανώτ. διοικ. στελέχη & ιδιοκτήται-επιχ/τίαι (ιδ. ή δημ.) επιχ/σεων & οργ/σμών παρ. υπ/σιών (εκτός υπ. δημ. διοίκ.)	50	Διευθυντές ξενοδοχείων, εστιατορίων, αναψυκτηρίων κ.π.α.ε.
		51	Διευθύνοντες επιχειρηματίες ξενοδοχείων, εστιατορίων, αναψυκτηρίων κ.π.α.ε.
9110	Διαχειρισταί-οικονόμοι, παιδαγωγοί και προϊστάμενοι υπηρετικού προσωπικού	52	Διαχειριστές, οικονόμοι, αρχιθαλαμηπόλοι κ.π.α.ε.
9120	Μάγειροι	53	Μάγειροι, σερβιτόροι κ.π.α.ε.
92	Σερβιτόροι εν γένει και εξομοιούμενοι		
9190	Θαλαμηπόλοι, υπηρέται και υπηρέτριαι κ.π.τ.ε.	54	Οικιακοί υπάλληλοι κ..α.ε. μ.α.α.
93	Θυρωροί, καθαρισταί κ.π.τ.ε	55	Επιστάτες κτιρίων, υπηρέτριες κ.π.α.ε.
95	Πλύνται, στεγνακοθαρισταί και σιδηρωταί	56	Πλύντες, στεγνοκαθαριστές και σιδερωτές
94	Κουρείς, κομμωταί κ.π.τ.ε.	57	Κουρείς, κομμωτές, αισθητικοί καλλονής κ.π.α.ε.
90	Πυροσβέσται, αστυνομικοί, φύλακες κ.π.τ.ε.	58	Απασχολούμενοι σε υπηρεσίες προστασίας και ασφαλείας
98	Ταχιρευταί νεκρών, εργολάβοι κηδειών και νεκροθάπται	59	Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών μ.α.α.
99	Έτεροι ασχολούμενοι εις την παροχήν υπηρεσιών, εις τον αθλητισμόν και την ψυχαγωγίαν		

Πίνακας Ι.16

Τελικός αριθμός οικονομικά ενεργού πληθυσμού στη 'μεγάλη' ομάδα 'Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών' κατά την απογραφή του 1961, μετά την προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματικών ομάδων σύμφωνα με την απογραφή του 1971

	Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών	
	Αρχικό σύνολο	2 46.734
	Ομάδες που προστίθενται	
1150	Δ/νταί, ανώτ. διοικ. στελέχη & ιδιοκτήται-επιχ/τίαι (ιδ. ή δημ.) επιχ/σεων & οργ/σμών παρ. υπ/σιών (εκτός υπ. δημ. διοίκ.)	4 .597
	Ομάδες που αφαιρούνται	
96	Επαγγελματίαι αθληταί και έτεροι παρέχοντες υπηρεσίας εις τον αθλητισμόν	2 60
97	Φωτογράφοι και εξομοιούμενοι	3 .387
	Σύνολο ομάδων που αφαιρούνται	3 .647
	Τελικό σύνολο	2

		47.684

3.6 Απασχολούμενοι στη γεωργία, ζωοκομία, δασοκομία, αλιεία και θήρα (κωδ. αρ. 6)

Οι 'Απασχολούμενοι στη γεωργία, ζωοκομία, δασοκομία, αλιεία και θήρα', όπως φαίνεται και στον πίνακα I.17, στην απογραφή του 1971 περιλαμβάνει περισσότερες ομάδες ατομικών επαγγελματιών σε σχέση με την απογραφή του 1961. Ειδικότερα, στην απογραφή του 1971 καταργείται η ομάδα 'Γεωργοί και κτηνοτρόφοι διευθύνοντες εκμεταλλεύσεις' (κωδ. αρ. 40, απογραφή 1961) και δημιουργούνται οι εξής ομάδες:

- 'Διευθυντές, διαχειριστές και επιστάτες γεωργικών και κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων' (κωδ. αρ. 60)
- 'Γεωργοί πολυκαλλιεργητές' (κωδ. αρ. 61)
- 'Γεωργοί μονοκαλλιεργητές ειδικευμένοι, κυρίως, σε μια ετήσια καλλιέργεια' (κωδ. αρ. 62)
- 'Γεωργοί μονοκαλλιεργητές ειδικευμένοι κυρίως, στην καλλιέργεια δενδρωδών καλλιεργειών και αμπέλων' (κωδ. αρ. 63)
- 'Κτηνοτρόφοι, πτηνοτρόφοι κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 64)
- Η υποομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες γεωργίας και κτηνοτροφίας' (κωδ. αρ. 41, απογραφή 1961) χωρίστηκαν στις εξής υποομάδες κατά την απογραφή του 1971: 'Τεχνίτες και εργάτες γεωργικών εκμεταλλεύσεων' (κωδ. αρ. 65) 'Τεχνίτες και εργάτες κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων' (κωδ. αρ. 66)

Οι παραπάνω αλλαγές δεν επηρεάζουν το σύνολο της 'μεγάλης' ομάδας 'Απασχολούμενοι στη γεωργία, ζωοκομία, δασοκομία, αλιεία και θήρα'

Πίνακας Ι.17
Η 'μεγάλη' ομάδα 'Απασχολούμενοι στη γεωργία, ζωοκομία, δασοκομία, αλιεία και θήρα' κατά ομάδες επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός)
για τις απογραφές 1961 και 1971

1961		1971	
4	Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, αλιείς, δασοκόμοι, υλοτόμοι κ.π.τ.ε	6	Απασχολούμενοι στη γεωργία, ζωοκομία, δασοκομία, αλιεία και θήρα
40	Γεωργοί και κτηνοτρόφοι διευθύνοντες εκμεταλλεύσεις	60	Διευθυντές, διαχειριστές και επιστάτες γεωργικών & κτηνοτροφικών εκμ/σεων
		61	Γεωργοί πολυκαλλιεργητές
		62	Γεωργοί μονοκαλλιεργητές, ειδικευμένοι, κυρίως, σε μια ετήσια καλλιέργεια
		63	Γεωργοί μονοκαλλιεργητές, ειδικευμένοι, κυρίως, στην καλλιέργεια δενδρωδών καλλιεργειών και αμπέλων
		64	Κτηνοτρόφοι, πτηνοτρόφοι κ.π.α.ε.
41	Τεχνίτες και εργάτες γεωργίας και κτηνοτροφίας	65	Τεχνίτες και εργάτες γεωργικών εκμεταλλεύσεων
		66	Τεχνίτες και εργάτες κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων
44	Υλοτόμοι και λοιποί δασικοί	67	Απασχολούμενοι στη δασοκομία και υλοτομία
43	Επαγγελματίαι και εξομοιούμενοι	68	Επαγγελματίες αλιείς κ.π.α.ε.
42	Επαγγελματίαι κυνηγοί και εξομοιούμενοι	69	Επαγγελματίες κυνηγοί κ.π.α.ε.

3.7 Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων (κωδ. αρ. 7/8/9)

Η 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων' (κωδ. αρ. 7/8/9) της απογραφής του 1971, στην απογραφή του 1961 αντιστοιχεί στις 'μεγάλες' ομάδες 'Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και χειρώνακτες μ.α.κ.' (κωδ. αρ. 7/8) και 'Τεχνίται και εργάται ορυχείων, μεταλλείων, λατομείων και αλυκών' (κωδ. αρ. 5) καθώς και σε ορισμένες ομάδες επαγγελματιών της 'μεγάλης' ομάδας 'Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας' (κωδ. αρ. 6).

Οι ομάδες επαγγελματιών της 'μεγάλης' ομάδας 'Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας' (κωδ. αρ. 6, απογραφή 1961) που στην απογραφή του 1971 περιλήφθηκαν στη 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων' (κωδ. αρ. 7/8/9) (πίνακας I.18) είναι οι εξής:

- 'Υπαξιωματικοί και ναύται καταστροφώματος και μηχανής, πληρώματα φορηγίδων και λεμβούχοι' (κωδ. αρ. 61).
- 'Μηχανοδηγοί και θερμοσταί μηχανών σιδηροδρόμων' (κωδ. αρ. 63).
- 'Οδηγοί οδικών μεταφορών' (κωδ. αρ. 64).
- 'Προϊστάμενοι αμαξοστοιχιών και τροχοπεδηταί' (κωδ. αρ. 65)
- 'Χειριστές μηχανημάτων και συσκευών ραδιοεπικοινωνίας' (κωδ. αρ. 6720)
- 'Φαροφύλακες' (κωδ. αρ. 6921).

Η 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνίται και εργάται ορυχείων, μεταλλείων, λατομείων και αλυκών' (κωδ. αρ. 5) της απογραφής του 1961, στην απογραφή του 1971 καταργήθηκε και οι ομάδες επαγγελματιών που περιελάμβανε³²¹, ταξινομήθηκαν στη 'μεγάλη ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων' υπό την ονομασία 'Μεταλλωρύχοι, λατόμοι, γεωτρυπανιστές κ.π.α.ε.' (κωδ. αρ. 71) (πίνακας I.18).

³²¹ Οι ομάδες αυτές είναι: 'Τεχνίται και εργάται ορυχείων και λατομείων' (κωδ. αρ. 50), 'Γεωτρυπανισταί φρεάτων και εξομοιούμενοι' (κωδ. αρ. 51), 'Τεχνίται και εργάται ειδικοί εμπλουτισμού ορυκτών (εντός ορυχείων)' (κωδ. αρ. 52), 'Τεχνίται και εργάται αλυκών' (κωδ. αρ. 53) και 'Έτεροι ανειδίκευτοι εργάται ορυχείων, μεταλλείων, λατομείων και αλυκών κ.π.τ.ε., μ.α.κ.' (κωδ. αρ. 59). Για την ομάδα 'Τεχνίται και εργάται αλυκών' δεν εντοπίζεται αντίστοιχη στην απογραφή του 1971.

Οι ομάδες επαγγελματιών της 'μεγάλης' ομάδας 'Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και χειρώνακτες μ.α.κ.' (κωδ. αρ. 7/8) της απογραφής του 1961, στην απογραφή του 1971 περιλήφθηκαν στην 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων'. Αυτές οι επαγγελματικές ομάδες άλλαξαν ονομασία ή διασπάστηκαν σε υποομάδες ή ενοποιήθηκαν σε μια ομάδα κ.λπ. (πίνακας Ι.18) Ειδικότερα:

- Τα επαγγέλματα της ομάδας 'Μεταλλουργοί, κλιβανείς (ταΐστήδες), ελασματοουργοί (λαμιναδόροι), συρματοουργοί, χύται κ.π.τ.ε.' εκτός από τους 'σιδηρουργούς' (κωδ. αρ. 7340), καθώς και τα επαγγέλματα 'Επιμεταλλωτές εν γένει, ηλεκτροπλάσται, γαλβανοπλάσται κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 7580) και 'Τεχνίται και εργάται μεταλλουργίας μ.α.κ.' (κωδ. αρ. 7590) της απογραφής του 1961, στην απογραφή του 1971 αποτελούν την ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες μεταλλουργίας' (κωδ. αρ. 72).
- Τα επαγγέλματα 'Κατασκευασταί χαρτοπολτού' (κωδ. αρ. 8340) και 'Τεχνίται και εργάται χαρτοποίας' (κωδ. αρ. 8350) της απογραφής του 1961, στην απογραφή του 1971 περιλαμβάνονται στην ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες πρώτης κατεργασίας ξύλου και παραγωγής χάρτου'³²² (κωδ. αρ. 73)
- Οι υποομάδες της 'μεγάλης' ομάδας 'Τεχνίται και εργάται χημικής βιομηχανίας κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 83), εκτός από τις υποομάδες 'Κατασκευασταί χαρτοπολτού' (κωδ. αρ. 8340) και 'Τεχνίται και εργάται χαρτοποίας' (κωδ. αρ. 8350) της απογραφής του 1961, στην απογραφή του 1971 αντιστοιχούν στην ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες χημικής επεξεργασίας κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 74).
- Η ομάδα 'Νηματοποιοί-κλώσται, υφανταί, πλέκται, βαφείς κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 70) της απογραφής του 1961, στην απογραφή του 1971 αντιστοιχεί στην ομάδα 'Κλώστες, υφανταί, πλέκτες, βαφείς κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 75)

³²² Η υποομάδα 'Πριονισταί, ρυθμισταί και χειρισταί ξυλουργικών μηχανημάτων' (κωδ. αρ.7730) της απογραφής του 1961, στην απογραφή του 1971 διασπάται σε δύο ξεχωριστές υποομάδες, τους 'Πριονιστές, επικολλητές (κόντρα-πλακέ) κ.λπ. τεχνίτες και εργάτες μηχανικής επεξεργασίας ξύλου' (κωδ. αρ. 732) και τους 'Χειριστές ξυλουργικών μηχανημάτων' (κωδ. αρ. 812), οι οποίοι ταξινομούνται σε διαφορετικές ομάδες, τους 'Τεχνίτες και εργάτες πρώτης κατεργασίας ξύλου και παραγωγής χάρτου (κωδ. αρ. 73) και τους 'Επιπλοποιούς, χειριστές ξυλουργικών μηχανημάτων κ.π.α.ε.' (κωδ. αρ. 81). Επειδή δεν είναι δυνατός ο διαχωρισμός της υποομάδας 'Πριονισταί, ρυθμισταί και χειρισταί ξυλουργικών μηχανημάτων' (κωδ. αρ.7730, απογραφή 1961), πρέπει κατά την προσαρμογή σύμφωνα με την απογραφή του 1971 να περιληφθούν ή στους 'Τεχνίτες και εργάτες πρώτης κατεργασίας ξύλου και παραγωγής χάρτου (κωδ. αρ. 73) ή στους 'Επιπλοποιούς, χειριστές ξυλουργικών μηχανημάτων κ.π.α.ε.' (κωδ. αρ. 81).

- Η υποομάδα ‘Βυρσοδέψαι και επεξεργασταί δερμάτων εν γένει, γουνοδερμάτων κ.π.τ.ε.’ (κωδ. αρ. 8570, απογραφή 1961) αντιστοιχεί στην απογραφή του 1971 στην ομάδα ‘Βυρσοδέψες, επεξεργασίες δορών, δερμάτων και γουνών (μηλωτών)’, (κωδ. αρ. 76)
- Η ομάδα ‘Μυλωθροί εν γένει, αρτοποιοί ζυθοποιοί και λοιποί τεχνίται και εργάται παραγωγής τροφίμων και ποτών’ (κωδ. αρ. 82, απογραφή 1961) αντιστοιχεί στην ομάδα ‘Τεχνίτες και εργάτες παραγωγής τροφίμων και ποτών’ (κωδ. αρ. 77, απογραφή 1971).
- Οι ‘Τεχνίται και εργάται επεξεργασίας καπνού’ (κωδ. αρ. 84) της απογραφής του 1961, αντιστοιχούν στην ομάδα ‘Επεξεργαστές φύλλων καπνού και παρασκευαστές καπνού’ (κωδ. αρ. 78) στην απογραφή του 1971.
- Οι ‘Ράπται, κόπται, γουνοποιοί κ.π.τ.ε.’ (κωδ. αρ. 71, απογραφή 1961) αντιστοιχούν στους ‘Ράπτες ανδρικών, γυναικείων και παιδικών ενδυμάτων, τεχνίτες ταπετσαρίας κ.π.τ.ε.’ (κωδ. αρ. 79, απογραφή 1971).
- Οι ‘Υποδηματοποιοί, κόπται δέρματος, ραφείς δέρματος (πλην ενδυμάτων και γαντίων) κ.π.τ.ε.’ (κωδ. αρ. 72) της απογραφής του 1961, στην απογραφή του 1971 αντιστοιχούν στην ομάδα ‘Υποδηματοποιοί και κατασκευαστές ειδών κυρίως από δέρμα, εκτός ενδυμάτων’ (κωδ. αρ. 80).
- Η ομάδα ‘Ξυλουργοί, επιπλοποιοί, βαρελοποιοί κ.π.τ.ε.’ (κωδ. αρ. 77, απογραφή 1961), στην απογραφή του 1971 αντιστοιχεί στην ομάδα ‘Επιπλοποιοί, χειριστές ξυλουργικών μηχανημάτων κ.π.τ.ε.’ (κωδ. αρ. 81).
- Οι ‘Λιθοκόπται, λιθοξόοι, και χαράκται λίθων και μαρμάρων (πλην καλλιτεχνών)’ (κωδ. αρ. 8570, απογραφή 1961), αντιστοιχούν στους ‘Κόπτες και χαράκτες λίθων’ (κωδ. αρ. 82, απογραφή 1971).
- Οι υποομάδες ‘Μηχανοτεχνίται-κατασκευασταί και εφαρμοσταί, κατασκευασταί εργαλείων και ρυθμισταί μηχανουργικών εργαλείων’ (κωδ. αρ. 7500), ‘Χειρισταί μηχανουργικών εργαλείων μεταλλουργίας’ (κωδ. αρ. 7500) και ‘Σιδηρουργοί’ (κωδ. αρ. 7340) της απογραφής του 1961, στην απογραφή του 1971 αντιστοιχούν στην ομάδα ‘Σιδηρουργοί, κατασκευαστές εργαλείων και χειριστές μηχανουργικών εργαλείων’ (κωδ. αρ. 83).
- Οι υποομάδες ‘Εφαρμοσταί-συναρμολογηταί και εγκαταστάται μηχανών (εκτός ηλεκτρικών συσκευών και οργάνων ακριβείας)’ (κωδ. αρ. 7520), ‘Κατασκευασταί οργάνων ακριβείας, ωρολογοποιοί και επισκευασταί ωρολογίων’ (κωδ. αρ. 7410), ‘Μηχανοτεχνίται-επισκευασταί μηχανών (εκτός ηλεκτρικών μηχανών και

οργάνων ακριβείας)³²³, (κωδ. αρ. 7530) και 'Λιπανταί (λαδάδες και γρασαδόροι) σταθερών μηχανών, οχημάτων και συναφούς τεχνικού εξοπλισμού (πλην λιπαντών πλοίων)' (κωδ. αρ. 8760) της απογραφής του 1961 αντιστοιχούν στην ομάδα 'Εφαρμοστές, συναρμολογητές μηχανών και κατασκευαστές οργάνων ακριβείας (εκτός ηλεκτρικών)' (κωδ. αρ. 84) στην απογραφή του 1971.

- Η ομάδα 'Ηλεκτρολόγοι και εξομοιούμενοι τεχνίται και εργάται ηλεκτρικών και ηλεκτρονικών εργασιών' (κωδ. αρ. 76, απογραφή 1961)³²⁴ αντιστοιχεί, κατά την απογραφή του 1971, στην ομάδα 'Ηλεκτροτεχνίτες, εφαρμοστές, ηλεκτρονικοί εφαρμοστές και τεχνίτες συναφών εργασιών' (κωδ. αρ. 85).
- Οι υποομάδες 'Χειρισταί μηχανημάτων και συσκευών ραδιοεπικοινωνίας' (κωδ. αρ. 6720) και 'Χειρισταί μηχανών προβολής κινηματογραφικών ταινιών' (κωδ. αρ. 7691) της απογραφής του 1961, κατά την απογραφή του 1971, αντιστοιχούν στην ομάδα 'Χειριστές μηχανημάτων σταθμών εκπομπών ραδιοφώνου και τηλεόρασης, συσκευών ηχοληψίας και μηχανημάτων προβολής κινηματογράφου' (κωδ. αρ. 86).
- Οι υποομάδες 'Επεξεργασταί μεταλλικών φύλλων εκ χαλκού και λοιπών μετάλλων ή κραμάτων ή μειγμάτων' (κωδ. αρ. 7540), 'Υδραυλικοί και τεχνίται σωληνώσεων εν γένει' (κωδ. αρ. 7550), 'Ηλεκτροκολληταί, οξυγονοκολληταί και κόπται μετάλλων' (κωδ. αρ. 7560) και 'Τεχνίται και εργάται σιδηρών κατασκευών εν γένει και λεβητοποιοί' (κωδ. αρ. 7570) της απογραφής του 1961 αντιστοιχούν στην ομάδα 'Υδραυλικοί, συγκολλητές μετάλλων και τεχνίτες μεταλλικών συσκευών' (κωδ. αρ. 87) κατά την απογραφή του 1971.
- Η ομάδα 'Κατασκευασταί οργάνων ακριβείας, ωρολογοποιοί, κοσμηματοποιοί κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 74, απογραφή 1961)³²⁵ αντιστοιχεί στην ομάδα 'Κοσμηματοποιοί και τεχνίτες πολύτιμων μετάλλων' (κωδ. αρ. 88) κατά την απογραφή του 1971.
- Οι 'Υαλουργοί, κεραμουργοί και αγγειοπλάσται' (κωδ. αρ. 81, απογραφή 1961) αντιστοιχούν ίδιας 'Υαλουργούς, αγγειοπλάστες, κεραμουργοί και τεχνίτες συναφών εργασιών' (κωδ. αρ. 89, απογραφή 1971).

³²³ Για το 1961, δεν υπάρχουν περισσότερες πληροφορίες αν οι μηχανοτεχνίτες και επισκευαστές μηχανών αφορούν αυτοκίνητα, μοτοσικλέτες και αεροπλάνων.

³²⁴ Εκτός από την υποομάδα 'Χειρισταί μηχανών προβολής κινηματογραφικών ταινιών' (κωδ. αρ. 7691), η οποία περιλαμβάνεται σε άλλη ομάδα.

³²⁵ Εκτός από την υποομάδα 'Κατασκευασταί οργάνων ακριβείας, ωρολογοποιοί και επισκευασταί ωρολογίων', (κωδ. αρ. 7410) η οποία ταξινομήθηκε σε άλλη ομάδα.

- Οι υποομάδες 'Κατασκευασταί ελαστικών, τροχοφόρων οχημάτων, τεχνίται βουλκανιζατέρ και έτεροι ασχολούμενοι εις την κατεργασίαν ελαστικού εν γένει' (κωδ. αρ. 8520) και 'Τεχνίται και εργάται μεταποίησεως πλαστικών υλών' (κωδ. αρ. 8530) της απογραφής του 1961, κατά την απογραφή του 1971, αντιστοιχούν στην ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες παραγωγής ειδών από ελαστικές ή πλαστικές ύλες' (κωδ. αρ. 90).
- Η υποομάδα 'Κατασκευασταί ειδών εκ χάρτου και σελοφάν' (κωδ αρ. 8580, απογραφή 1961) αντιστοιχεί στην ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες κατασκευής ειδών από χαρτί και χαρτόνι' (κωδ. αρ. 91, απογραφή 1971).
- Οι 'Τυπογράφοι, στοιχειοθέται, χειρισταί πιεστηρίων, χαρακται, βιβλιοδέται κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 80) και 'Έμφανισταί και εκτυπωταί φωτογραφιών εντός σκοτεινών θαλάμων' (κωδ. αρ. 8550) της απογραφής του 1961, αντιστοιχούν στην ομάδα 'Τυπογράφοι, βιβλιοθέτες φωτογράφοι κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 92) κατά την απογραφή του 1971.
- Οι 'Χρωματισταί και επικολληταί χάρτου και ταπετσαρίας» (κωδ. αρ. 78, απογραφή 1961) αντιστοιχούν στους 'Ελαιχρωματιστές κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 93, απογραφή 1971).
- Οι υποομάδες 'Κατασκευασταί μουσικών οργάνων και εξομοιούμενοι' (κωδ. αρ. 8560), 'Καλαθοποιοί και λοιποί πλέκται και εξομοιούμενοι' (κωδ. αρ. 8510) και 'Διάφοροι βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας μ.α.κ.' (κωδ. αρ. 8590) της απογραφής του 1961 αντιστοιχούν στην ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες παραγωγής διαφόρων ειδών μ.α.κ.' (κωδ. αρ. 94) κατά την απογραφή του 1971.
- Οι 'Κτίσται, αμμοκονιασταί (σοβατζήδες), επιστρωταί τσιμέντων, πλακών και λοιποί οικοδόμοι μ.α.κ.' (κωδ. αρ. 79, απογραφή 1961) αντιστοιχούν στους 'Τεχνίτες και εργάτες δομικών έργων' (κωδ. αρ. 95, απογραφή 1971).
- Οι 'Χειρισταί σταθερών μηχανών, μηχανημάτων εκσκαφής και ανυψώσεως κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 8710, απογραφή 1961) αντιστοιχούν στους Χειριστές μονίμως εγκατεστημένων μηχανών και συσκευών (κωδ. αρ. 96, απογραφή 1971).
- Οι ομάδες 'Συσκευασταί, τοποθετηταί διακριτικών σημάτων (ετικετών) κ.π.τ.ε.' (κωδ. αρ. 86) 'Χειρισταί σταθερών μηχανών, μηχανημάτων εκσκαφής και ανυψώσεως κ.π.τ.ε.³²⁶ (κωδ. αρ. 87), και 'Λιμενεργάται, φοροεκφορτωταί και

³²⁶ Εκτός από τις επιμέρους υποομάδες 'Χειρισταί σταθερών μηχανών και συναφών και θερμαστών λεβήτων' (κωδ. αρ. 8710) και 'Λιπανταί (λαδάδες και γρασαδόροι) σταθερών

λοιποί αχθοφόροι' (κωδ. αρ. 88) της απογραφής του 1961 αντιστοιχούν στην ομάδα 'Χειριστές μηχανημάτων διακίνησης υλικών και διευθέτησης του εδάφους. Λιμενεργάτες και φωρτοεκφορτωτές' (κωδ. αρ. 97) κατά την απογραφή του 1971.

Στη 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων' εντοπίζεται νέα ομάδα, οι 'Εργοδηγοί και αρχιεργάτες' (κωδ. αρ. 70).

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, για την απογραφή του 1961, οι 'μεγάλες' ομάδες επαγγελματιών 'Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και χειρώνεκτες μ.α.κ.' (κωδ. αρ. 7/8), 'Τεχνίται και εργάται ορυχείων, μεταλλείων, λατομείων και αλυκών' (κωδ. αρ. 5) καθώς και ορισμένες ομάδες επαγγελματιών της 'μεγάλης' ομάδας 'Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας' (κωδ. αρ. 6) συγχωνεύτηκαν σε μία «ομάδα» για το 1961, ώστε να είναι αντίστοιχη της 'μεγάλης' ομάδας 'Εργάτες και τεχνίτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων' ίδιας απογραφής του 1971. Ο πληθυσμός της «ομάδας» ανήλθε σε 780.019 άτομα (πίνακας Ι.19).

4. Σύνοψη

Μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971 παρατηρούνται διαφορές στην ταξινόμηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά ομάδες ατομικών επαγγελματιών. Αντίθετα στις απογραφές από το 1971 έως το 1991, δεν παρατηρούνται διαφορές. Οι διαφορές μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971 αφορούν αλλαγές στην ταξινόμηση των επαγγελματιών τόσο κατά μονοψήφιο κωδικό ('μεγάλες' ομάδες) όσο και κατά διψήφιο και τριψήφιο κωδικό (ομάδες επαγγελματιών και υποομάδες-επαγγέλματα).

Οι αλλαγές στο εσωτερικό της 'μεγάλης' ομάδας επαγγελματιών (δηλαδή κατά διψήφιο και τριψήφιο κωδικό) συνήθως αφορούν (α) στην αλλαγή του κωδικού αριθμού ταξινόμησης (β) στη μετονομασία μιας ομάδας επαγγελματιών και (γ) στη διάσπαση μιας ομάδας επαγγελματιών σε δύο ή περισσότερες ομάδες ή υποομάδες, ή το αντίστροφο, δηλαδή τη συγχώνευση δύο ή περισσότερων ομάδων ή υποομάδων επαγγελματιών σε μία. Οι αλλαγές αυτές, στο εσωτερικό της

μηχανών, οχημάτων και συναφούς τεχνικού εξοπλισμού (πλην λιπαντών πλοίων)' (κωδ. αρ. 8760), οι οποίες ταξινομήθηκαν σε άλλες υποομάδες.

Πίνακας Ι.19

Τελικός αριθμός οικονομικά ενεργού πληθυσμού των 'μεγάλων' ομάδων (μονοψήφιος κωδικός), των ομάδων επαγγελματιών (διψήφιος κωδικός) και των επαγγελματιών (τριψήφιος/ τετραψήφιος κωδικός) της απογραφής του 1961 που αντιστοιχούν στη 'μεγάλη' ομάδα 'Τεχνίτες και εργάτες, κ.λπ.' σύμφωνα με την απογραφή του 1971

1961		
5	Τεχνίται και εργάται ορυχείων, μεταλλείων, λατομείων και αλυκών κ.π.τ.ε.	1 8.479
(6)	(Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας)	
61	Υπαξιωματικοί και ναύται καταστρώματος και μηχανής, πληρώματα φορηγίδων και λεμβούχοι	1 2.063
63	Μηχανοδηγοί και θερμασταί μηχανών σιδηροδρόμων	1 .435
64	Οδηγοί οδικών μεταφορών	6 7.354
65	Προϊστάμενοι αμαξοστοιχιών και τροχοπεδηταί	5 99
6720	Χειριστές μηχανημάτων και συσκευών ραδιοεπικοινωνίας	8 50
6921	Φαροφύλακες	2 95
7/8	Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας και χειρώνακτες μ.α.κ.	6 78.944
	Σύνολο	7 80.019

‘μεγάλης’ ομάδας επαγγελματιών, δεν επηρεάζουν τη σύγκριση των στοιχείων κατά ‘μεγάλες’ ομάδες επαγγελματιών. Όταν όμως η σύγκριση των επαγγελματιών γίνεται κατά ομάδες (διψήφιος κωδικός) ή υποομάδες επαγγελματιών (τριψήφιος ή τετραψήφιος –για την απογραφή του 1961- κωδικός) οι διαφορές αυτές πρέπει να επισημαίνονται και να λαμβάνονται υπόψη.

Οι διαφοροποιήσεις στην ταξινόμηση των ατομικών επαγγελματιών κατά μεγάλες ομάδες επαγγελματιών μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971 αφορούν (α) στη συγχώνευση ‘μεγάλων’ ομάδων ατομικών επαγγελματιών και (β) την αλλαγή της ταξινόμησης ομάδων επαγγελματιών κατά διψήφιο ή τριψήφιο κωδικό από μια ‘μεγάλη’ ομάδα επαγγελματιών σε άλλη ‘μεγάλη’ ομάδα.

Οι ‘μεγάλες’ ομάδες επαγγελματιών οι οποίες, στην απογραφή του 1971, συγχωνεύτηκαν και δημιούργησαν τη ‘μεγάλη’ ομάδα ‘Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων’ είναι: ‘Τεχνίται και εργάται ορυχείων, μεταλλείων, λατομείων και αλυκών κ.π.τ.ε.’, ‘Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και χειρώνακτες μ.α.κ.’ και τα περισσότερα επαγγέλματα της ομάδας ‘Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας’³²⁷.

Οι αλλαγές στην ταξινόμηση των ομάδων (διψήφιος κωδικός) ή υποομάδων επαγγελματιών (τριψήφιος ή τετραψήφιος κωδικός) από μια ‘μεγάλη’ ομάδα σε άλλη ‘μεγάλη’ ομάδα παρατηρείται :

- Στις ομάδες: ‘Αξιωματικοί καταστρώματος, διπλωματούχοι μηχανικοί και πλοηγοί’ (κωδ. αρ. 60), ‘Κυβερνήται αεροπλάνων (πιλότοι), ιπτάμενοι μηχανικοί και αεροναυτίλοι (κωδ. αρ. 62), ‘Φωτογράφοι και εξομοιούμενοι’ (κωδ. αρ. 97) και ‘Επαγγελματίαι αθληταί και έτεροι παρέχοντες υπηρεσίας εις τον αθλητισμόν κ.π.τ.ε.’ (κωδ. αρ. 96), οι οποίες, στην απογραφή του 1971, αλλάζουν ‘μεγάλη’ ομάδα ταξινόμησης και από τις ‘μεγάλες’ ομάδες ‘Ασχολούμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας’ και ‘Ασχολούμενοι εις υπηρεσίας, περιλαμβανομένων και των υπηρεσιών πολιτισμού και ψυχαγωγίας’ περιλαμβάνονται στα ‘Πρόσωπα ασκούντα επιστημονικά και ελευθέρια επαγγέλματα’ (κωδ. αρ. 0/1).

³²⁷ Οι ομάδες ή υποομάδες αυτές είναι οι εξής: ‘Υπαξιωματικοί και ναύται καταστρώματος και μηχανής, πληρώματα φορηγίδων και λεμβούχοι’ (κωδ. αρ. 61), ‘Μηχανοδηγοί και θερμοσταί μηχανών σιδηροδρόμων’ (κωδ. αρ. 63) ‘Οδηγοί οδικών μεταφορών’ (κωδ. αρ. 64), ‘Προϊστάμενοι αμαξοστοιχιών και συσκευών ραδιοεπικοινωνίας’ (κωδ. αρ. 65), ‘Χειριστές μηχανημάτων και συσκευών ραδιοεπικοινωνίας’ (κωδ. αρ. 6720) και ‘Φαροφύλακες’ (κωδ. αρ. 6921).

- Στις υποομάδες και ομάδες: 'Επιθεωρητές επόπτες, σταθμάρχες και έτεροι προϊστάμενοι μεταφορών μ.α.κ.' (κωδ. αρ. 6610), 'Επιθεωρηταί, ελεγκταί και ρυθμισταί επικοινωνιών' (κωδ. αρ. 6930), 'Ρυθμιστές και ελεγκτές κυκλοφορίας μεταφορών' (κωδ. αρ. 6620), 'Εισπράκτορες οδικών μεταφορών' (κωδ. αρ. 6910), 'Χειρισταί τηλεφωνικών κέντρων και τηλεγραφηταί' (κωδ. αρ. 6710) και 'Ταχυδρομικοί διανομείς και έτεροι διανομείς και ταχυδρόμοι' (κωδ. αρ. 68), οι οποίες, στην απογραφή του 1971, αλλάζουν 'μεγάλη' ομάδα και ταξινομούνται στους 'Υπάλληλους γραφείου κ.π.α.ε.' (κωδ. αρ. 3).
- Στην υποομάδα 'Διευθυνταί, ανώτερα διοικητικά στελέχη (ιδιωτικών ή δημοσίων) επιχειρήσεων και οργανισμών χονδρικού και λιανικού εμπορίου' (κωδ. αρ. 1120), η οποία, στην απογραφή του 1971 αλλάζει μεγάλη ομάδα (το 1961 ταξινομούνται στη 'μεγάλη' ομάδα 'Διευθυνταί και ανώτερα διοικητικά στελέχη') και περιλαμβάνεται στους 'Εμπορους και πωλητές' (κωδ. αρ. 4).
- Στην υποομάδα 'Διευθυνταί, ανώτερα διοικητικά στελέχη και ιδιοκτήται επιχειρηματία (ιδιωτικών ή δημοσίων) επιχειρήσεων και οργανισμών παροχής υπηρεσιών (εκτός υπηρεσιών δημοσίας διοικήσεως)' (κωδ. αρ. 1150) που κατά την απογραφή του 1971 αλλάζει 'μεγάλη' ομάδα (το 1961 περιλαμβάνονταν στην ομάδα 'Διευθυνταί και ανώτερα διοικητικά στελέχη') και ταξινομείται στην 'μεγάλη' ομάδα 'Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών' (κωδ. αρ. 9).

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις σχετικά με τις μεταβολές στον τρόπο ταξινόμησης των επαγγελματιών μεταξύ των απογραφών 1961 και 1971 έγιναν οι κατάλληλες προσαρμογές, με αποτέλεσμα ο αριθμός των ατόμων σε ορισμένες 'μεγάλες' ομάδες να αυξηθεί ή να μειωθεί (πίνακας Ι.20).

Πίνακας Ι.20

Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατ' ομάδες επαγγελματίων πριν και μετά την προσαρμογή της ταξινόμησης των επαγγελματίων της απογραφής του 1961 σύμφωνα με την απογραφή του 1971

Ομάδες επαγγελματίων	Πριν την προσαρμογή	Μετά την προσαρμογή	% Μεταβολή
Τεχνικοί, πρόσωπα ασκούντα ελευθέριον επάγγελμα κ.π.τ.ε.	125.160	134.571	8%
Διευθυνταί και ανώτερα διοικητικά στελέχη	26.609	20.976	-21%
Υπάλληλοι γραφείου	144.017	163.722	14%
Πωληταί	221.956	222.992	0%
Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, αλιείς, κυνηγοί, δασοκόμοι, υλοτόμοι κ.π.τ.ε.	1.955.671	1.955.671	0%
(Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων) Τεχνίται και εργάται ορυχείων, μεταλλείων, λατομείων και αλυκών κ.π.τ.ε. Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας Βιοτέχναι, τεχνίται και εργάται βιομηχανίας και βιοτεχνίας και χειρώνακτες μ.α.κ.	805.488	780.019	-3%
Ασχολούμενοι εις υπηρεσίας, περιλαμβανόμενων και των υπηρεσιών πολιτισμού και ψυχαγωγίας	246.734	247.684	0%
Μη δυνάμενοι να καθοριστούν κατ' επάγγελμα	112.966	112.966	0%
ΣΥΝΟΛΟ	3.638.601	3.638.601	-

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V

